॥ अथश्रीमहाभारततात्पर्यनिर्णयप्रारंभः ॥

श्रीम[illegible]मध्व[illegible]तरामकृष्णवेदव्यासात्मकलक्ष्मीहयग्रीवायनमः ॥ नारायणायपरिपूर्णगुणार्णवा
यविश्वोदयस्थितिलयोन्नियतिप्रदाय ॥ ज्ञानप्रदायविबुधासुरसौख्यदुःखसत्कारणायवितताय नमोनमस्ते
॥ १ ॥ आसीदुदारगुणवारिधिरप्रमेयोनारायणःपरतमःपरमात्सएकः ॥ संशांतसंविदखिलंजठरेनिधायल
क्ष्मीभुजांतरगतःस्वरतोपिचाग्रे ॥ २ ॥ तस्योदरस्थजगतःसदमंदसांद्रस्वानंदतुष्टवपुषोपिरमारमस्य ॥ भू
त्यैनिजाश्रितजनस्यहिसृज्यसृष्टावीक्षाबभूवपरनामनिमेषकांते ॥ ३ ॥ दृष्ट्वासचेतनगणाञ्जठरेशयानाना
नंदमात्रवपुषःसृतिविप्रमुक्तान् ॥ ध्यानंगतान्सृतिगतांश्चसुषुप्तिसंस्थान्ब्रह्मादिकान्कलिपरान्मनुजांस्तथैक्ष
त् ॥४॥ स्रक्ष्येहिचेतनगणान्सुखदुःखमध्यसंप्रापयेतनुभृतांविहृतिंममेच्छन् ॥ सोयंविहारइहमेतनुभृत्स्वभा
वसंभूतयेभवतिभूतिकृदेवभूत्याः ॥ ५ ॥ इत्थंविचिंत्यपरमःसतुवासुदेवनामाबभूवनिजमुक्तिपदप्रदाता ॥
तस्याज्ञयैवनियताथरमापिरूपंबभ्रेद्धितीयमपियत्प्रवदंतिमायां ॥ ६ ॥ संकर्षणश्चसबभूवपुनःसुनित्यःसंहा
रकारणवपुस्तदनुज्ञयैव ॥ देवीजयेत्यनुबभूवससृष्टिहेतोःप्रद्युम्नतामुपगतःकृतितांचदेवी ॥ ७ ॥ स्थित्यैपुनः
सभगवाननिरुद्धनामादेवीचशांतिरभवच्छरदांसहस्रं ॥ स्थित्वास्वमूर्तिभिरमूभिरचिंत्यशक्तिःप्रद्युम्नरूपकइ

मांश्वरमात्मनेदात् ॥ ८ ॥ निर्देहकान्सभगवाननिरुद्धनामाजीवान्स्वकर्मसहितानुदरेनिवेश्य ॥ चक्रेथदेह
सहितान्क्रमशःस्वयंभुप्राणात्मशेषगरुडेशमुखान्समग्रान् ॥ ९ ॥ पंचात्मकःसभगवान्द्विषडात्मकोभूत्पंच
द्वयीशतसहस्रपरोमितश्च ॥ एकःसमोप्यखिलदोषसमुज्झितोपिसर्वत्रपूर्णगुणकोपिबहूपमोभूत् ॥ १० ॥ नि
र्दोषपूर्णगुणविग्रहआत्मतंत्रोनिश्चेतनात्मकशरीरगुणैश्चहीनः ॥ आनंदमात्रकरपादमुखोदरादिःसर्वत्रचस्व
गतभेदविवर्जितात्मा ॥ ११ ॥ कालाच्चदेशगुणतोस्यनचादिरंतोवृद्धिक्षयौनतुपरस्यसदातनस्य ॥ नैतादृ
शःक्वचबभूवनचैवभाव्योनास्त्युत्तरःकिमुपरात्परमस्यविष्णोः ॥ १२ ॥ सर्वज्ञईश्वरतमःसचसर्वशक्तिःपूर्णाव्य
यात्मबलचित्सुखवीर्यसारः ॥ यस्याज्ञयारहितमिंदिरयासमेतंब्रह्मेशपूर्वकमिदंनतुकस्यचेशं ॥ १३ ॥ आ
भासकोस्यपवनःपवनस्यरुद्रःशेषात्मकोगरुडएवचशक्रकामौ ॥ वींद्रेशयोस्तदपरेत्वनयोश्चतेषामृष्यादयःक्र
मशऊनगुणाःशतांशात् ॥ १४ ॥ आभासकात्वथरमास्यमरुत्स्वरूपाच्छ्रेष्ठाप्यजात्तदनुगीःशिवतोवरिष्ठा ॥
तस्याउमाविपतिनीचगिरस्तयोस्तुशच्यादिकाःक्रमशएवयथापुमांसः ॥ १५ ॥ ताभ्यश्चतेशतगुणैर्दशतोव
रिष्ठाः[illegible]पियथाक्रमशःश्रुतिस्थाः ॥ शब्दोबहुत्ववचनःशतमित्यतश्चश्रुत्यंतरेषुबहुधोक्तिविरुद्धतान

॥ १६ ॥ तेषांस्वरूपमिदमेवयताथमुक्तावप्येवमेवसततांच्चावनीचरूपाः ॥ शब्दःशतंदशसहस्रम[illegible]
त्तस्मान्नहीनवचनोथततोग्र्यरूपाः ॥ १७ ॥ एवंनरोत्तमपरास्तुविमुक्तियोग्याअन्येचसंसृतिपराअसुर[illegible]
मोगाः ॥ एवंसदैवनियमःक्वचिदन्यथानयावन्नपूर्तिरुतसंसृतिगाःसमस्ताः ॥ १८ ॥ पूर्तिश्चनैवनियमाद्भ
विताहियस्मात्तस्मात्समाप्तिमपियांतिनजीवसंघाः ॥ आनंत्यमेवगणशोस्तियतोहितेषामित्थंततःसकलका
लगताप्रवृत्तिः ॥ १९ ॥ एतैःसुरादिभिरतिप्रतिभादियुक्तैर्युक्तैःसहैवसततंप्रविचिंतयद्भिः ॥ पूर्तेरचिंत्यमहि
मःपरमःपरात्मानारायणोस्यगुणविस्तृतिरन्यगाक्व ॥ २० ॥ साम्यंनचास्यपरमेणचकेनचाप्यंमुक्तेनचक्वचि
दतस्त्वभिदाकुतोस्य ॥ प्राप्येतचेतनगणैःसततास्वतंत्रैर्नित्यस्वतंत्रवपुषःपरमात्परस्य ॥ २१ ॥ अर्थोयमेव
निखिलैरपिवेदवाक्यैरामायणैःसहितभारतपंचरात्रैः ॥ अन्यैश्चशास्त्रवचनैःसहतत्त्वसूत्रैर्निर्णीयतेसहृदयंह
रिणासदैव ॥ २२ ॥ नारायणस्यनसमःपुरुषोत्तमोहंजीवाक्षरेह्यधिगतोस्मितंतोन्यदार्तं ॥ मुक्तोपसृप्यइह
नास्तिकुतश्चकश्चिन्नानेवधर्मपृथगात्मदृगेत्यधोहि ॥ २३ ॥ आभासएवपृथगीशतएषजीवोमुक्तस्यनास्ति
जगतोविषयेतुशक्तिः ॥ मात्रापरोसिनतुतेश्रुवतेमहित्वंषाड्गुण्यविग्रहसुपूर्णगुणैकदेह ॥ २४ ॥ माहात्म्यदे

हसृतिमुक्तिगतेशिवश्चब्रह्माचतद्गुणगतौनकथंचनेशौ ॥ नश्रीःकुतस्तदपरेस्यसुखस्यमात्रामश्नंतिमुक्तसुग
णाश्चशतावरेण ॥ २५ ॥ आभासकाभासपरावभासरूपाण्यजस्राणिचचेतनानां ॥ विष्णोःसदैवातिवशा
त्कदापिगच्छंतिकेशादिगणानमुक्तौ ॥ २६ ॥ यस्मिन्परेन्येप्यजजीवकोशानाहंपरायुर्नमरीचिमुख्याः ॥
जानंतियद्गुणगणान्नरमादयोपिनित्यःस्वतंत्रउतकोस्तितदन्यईशः ॥२७॥ नैवैकएवपुरुषःपुरुषोत्तमोसावेकः
कुतःसपुरुषोयतएवजात्या ॥ अर्थाच्छ्रुतेश्चगुणतोनिजरूपतश्चनित्यान्यएवकथमस्मिसइत्यपिस्यात् ॥२८॥
सर्वोत्तमोहरिरिदंतुतदाज्ञयैवचेतुंक्षमंसतुहरिःपरमःस्वतंत्रः ॥ पूर्णाव्ययागणितनित्यगुणार्णवोसावित्येववेद
वचनानिपरोक्तयश्च ॥२९॥ ऋगादयश्चचत्वारःपंचरात्रंचभारतं ॥ मूलरामायणंब्रह्मसूत्रंमानंस्वतःस्मृतं
॥ ३० ॥ अविरुद्धंतुयत्त्वस्यप्रमाणंतच्चनान्यथा ॥ एतद्विरुद्धंयत्तुस्यान्नतन्मानंकथंचन ॥ ३१ ॥ वैष्णवा
निपुराणानिपंचरात्रात्मकत्वतः ॥ प्रमाणान्येवमन्वाद्याःस्मृतयोप्यनुकूलतः ॥ ३२ ॥ एतेषुविष्णोराधिक्य
मुच्यतेन्यस्यनक्वचित् ॥ अतस्तदेवमंतव्यंनान्यथातुकथंचन ॥ ३३ ॥ मोहार्थान्यन्यशास्त्राणिकृतान्ये[illegible]
याहरेः ॥ अतस्तेषूक्तमग्राह्यमसुराणांतमोगतेः ॥ ३४ ॥ यस्मात्कृतानितानीहविष्णुनोक्तैःशि[illegible]

[illegible] वाक्याविरोधानियानवद्यवचास्यपि ॥ त[illegible]
न्यानुकूल्याद्विष्णवाधिक्यस्यसर्वशः ॥ ३६ ॥ अवतारेषुयत्किंचिद्दर्शयेन्नरवद्धरिः ॥ तच्चासुराणांमोहा[illegible]
षाविष्णोर्नहिक्वचित् ॥ ३७ ॥ अज्ञत्वंपारवश्यंवावेधभेदादिकंतथा ॥ तथाप्राकृतदेहत्वंदेहत्यागादिकंतथा
॥ ३८ ॥ अनीशत्वंचदुःखित्वंसाम्यमन्यैश्चहीनतां ॥ प्रदर्शयतिमोहायदैत्यादीनांहरिःस्वयं ॥ ३९ ॥ न
तस्यकश्चिद्दोषोस्तिपूर्णाखिलगुणोह्यसौ ॥ सर्वदेहस्थरूपेषुप्रादुर्भावेषुचेश्वरः ॥ ४० ॥ ब्रह्माद्यभेदःसाम्यंवा
कुतस्तस्यमहात्मनः ॥ यदेवंवाचकंशास्त्रंतद्धिशास्त्रंपरंमतं ॥ ४१ ॥ निर्णयायैवयत्प्रोक्तंब्रह्मसूत्रंतुविष्णुना ॥
व्यासरूपेणतद्ग्राह्यंतत्रोक्ताःसर्वनिर्णयाः ॥ ४२ ॥ यथार्थवचनानांचमोहार्थानांचसंशयं ॥ अपनेतुंहिभग
वान्ब्रह्मसूत्रमचीक्लृपत् ॥ ४३ ॥ तस्मात्सूत्रार्थमागृह्यकर्तव्यःसर्वनिर्णयः ॥ सर्वदोषविहीनत्वंगुणैःसर्वैरुदी
र्णता ॥ ४४ ॥ अभेदःसर्वरूपेषुजीवभेदःसदैवहि ॥ विष्णोरुक्तानिसूत्रेषुसर्ववेदेड्यतातथा ॥ ४५ ॥ ता
रतम्यंचमुक्तानांविमुक्तिर्विद्ययातथा ॥ तस्मादेतद्विरुद्धंयन्मोहार्थंतदुदाहृतं ॥ ४६ ॥ तस्माद्येयेगुणावि
ष्णोर्ग्राह्यास्तेसर्वएवतु ॥ इत्याद्युक्तंभगवताभविष्यत्पर्वणिस्फुटं ॥ ४७ ॥ एषमोहंसृजाम्याशुयोजनान्मो

हयिष्यति ॥ त्वंचरुद्रमहाबाहोमोहशास्त्राणिकारय ॥ ४८ ॥ अतथ्यानिवितथ्यानिदर्शयस्वमहाभुज ॥
प्रकाशंकुरुचात्मानमप्रकाशंचमांकुरु ॥ ४९ ॥ इतिवाराहवचनंब्रह्मांडोक्तंतथापरं ॥ अमोहायगुणाविष्णो
राकारश्चिच्छरीरता ॥ ५० ॥ निर्दोषत्वंतारतम्यंमुक्तानामपिचोच्यते ॥ एतद्विरुद्धंयत्सर्वंतन्मोहायेतिनि
र्णयः ॥ ५१ ॥ स्कांदेप्युक्तंशिवेनैवषण्मुखायैवसादरं ॥ शिवशास्त्रेपितद्ग्राह्यंभगवच्छास्त्रयोगियत् ॥५२॥
परमोविष्णुरेवैकस्तज्ज्ञानंमुक्तिसाधनं ॥ शास्त्राणांनिर्णयस्त्वेषतदन्यन्मोहनायहि ॥ ५३ ॥ ज्ञानंविनातु
यामुक्तिःसाम्यंचममविष्णुना ॥ तीर्थादिमात्रतोज्ञानंममाधिक्यंचविष्णुतः ॥ ५४ ॥ अभेदश्चास्मदादीनां
मुक्तानांहरिणातथा ॥ इत्यादिसर्वंमोहायकथ्यतेपुत्रनान्यथा ॥५५॥ उक्तंपद्मपुराणेचशैवएवशिवेनतु ॥
यदुक्तंहरिणापूर्वमुमायैप्राहतद्धरः ॥ ५६ ॥ त्वामाराध्यतथाशंभोग्रहीष्यामिवरंसदा ॥ द्वापरादौयुगेभू
त्वाकलयामानुषादिषु ॥ ५७ ॥ स्वागमैःकल्पितैस्त्वंचजनान्मद्विमुखान्कुरु ॥ मांचगोपययेनस्यात्सृष्टि
रेषोत्तराधरा ॥ ५८ ॥ नचवैष्णवशास्त्रेषुवेदेष्वपिहरेःपरः ॥ क्वचिदुक्तोन्यशास्त्रेषुपरमोविष्णुरीरितः ॥५९॥
[illegible] ॥ ६० ॥ अस[illegible]

[redacted]णारेषस्यप्रमृथेहविर्भिः ॥ विदेहिरुद्रोरुद्रियंमहित्वंयासिष्टंवर्तिरश्विनाविरावत् ॥६१॥ स्तुहिश्रुतंग
र्तसदंयुवानंमृगंनभीममुपहत्नुमुग्रं ॥ यंकामयेतंतमुग्रंकृणोमितंब्रह्माणंतमृषिंतंसुमेधां ॥ ६२ ॥ एकोनारा
यणआसीन्नब्रह्मानचशंकरः ॥ वासुदेवोवाइदमग्रआसीन्नब्रह्मानचशंकरः ॥ ६३ ॥ यदापश्यःपश्यतेरुक्म
वर्णंकर्तारमीशंपुरुषंब्रह्मयोनिं ॥ तदाविद्वान्पुण्यपापेविधूयनिरंजनःपरमंसाम्यमुपैति ॥ ६४ ॥ योवेदनि
हितंगुहायांपरमेव्योमन् ॥ सोश्नुतेसर्वान्कामान्सहब्रह्मणाविपश्चिता ॥ ६५ ॥ प्रघान्वस्यमहतोमहानिस
त्यासत्यस्यकरणानिवोचं ॥ सत्यमेनमनुविश्वेमदंतिरातिंदेवस्यगृणतोमघोनः ॥ ६६ ॥ यच्चिकेतसत्यमित्तन्न
मोघंवसुस्पार्हमुतजेतोतदाता ॥ सत्यःसोअस्यमहिमागृणेशवोयज्ञेषुविप्रराज्ये ॥ ६७ ॥ सत्याविष्णोर्गुणाः
सर्वेसत्याजीवेशयोर्भिदा ॥ सत्योमिथोजीवभेदःसत्यंचजगदीदृशं ॥ ६८ ॥ असत्यःस्वगतोभेदोविष्णोर्ना
न्यदसत्यकं ॥ जगत्प्रवाहःसत्योयंपंचभेदसमन्वितः ॥ ६९ ॥ जीवेशयोर्भिदाचैवजीवभेदःपरस्परं ॥ जडेश
योर्जडानांचजडजीवभिदातथा ॥ ७० ॥ पंचभेदाइमेनित्याःसर्वावस्थासुनित्यशः ॥ मुक्तानांचनहीयंते
तारतम्यंचसर्वदा ॥७१॥ क्षितिपामनुष्यगंधर्वादेवाश्चपितरश्चिराः ॥ आजानजाःकर्मजाश्चदेवाइंद्रःपुरंदरः

॥७२॥रुद्रः सरस्वतीवायुर्मुक्ताःशतगुणोत्तराः॥एकोब्रह्माचवायुश्चवींद्रोरुद्रसमस्तथा॥७३॥एकोरुद्रस्तथाशे
षोनकश्चिद्वायुनासमः ॥ मुक्तेषुश्रीस्तथावायोःसहस्रगुणिताग्गुणैः॥७४॥ततोनंतगुणोविष्णुर्नकश्चित्तत्समः
सदा॥ इत्यादिवेदवाक्यंविष्णोरुत्कर्षमेववक्त्युच्चैः ॥ ७५ ॥ तात्पर्यंमहदत्रेत्युक्तंयोमामितिस्वयंतेन ॥ भू
म्नोऽध्यायस्त्वमित्युक्तंसूत्रेषुनिर्णयात्तेन ॥ ७६ ॥ तत्प्रीत्यैवचमोक्षःप्राप्यस्तेनैवनान्येन ॥ ७७ ॥ नायमा
त्माप्रवचनेनलभ्योनमेधयानबहुनाश्रुतेन ॥ यमेवैषवृणुतेतेनलभ्यस्तस्यैषआत्माविवृणुतेतनूंस्वां ॥ ७८ ॥
विष्णुर्हिदातामोक्षस्यवायुश्चतदनुज्ञया ॥ मोक्षोज्ञानंचक्रमशोमुक्तिगोभोगएवच ॥ ७९॥ उत्तरेषांप्रसादे
ननीचानांनान्यथाभवेत् ॥ सर्वेषांचहरिर्नित्यंनियंतातद्वशाःपरे ॥ ८० ॥ तारतम्यंततोज्ञेयंसर्वोच्चत्वंहरेस्त
था ॥ एतद्विनानकस्यापिविमुक्तिःस्यात्कथंचन ॥ ८१ ॥ पंचभेदांश्चविज्ञायविष्णोःस्वाभेदमेवच ॥ निर्दोष
त्वंगुणोद्रेकंज्ञात्वामुक्तिर्नचान्यथा ॥ ८२ ॥ अवतारान्हरेर्ज्ञात्वानावताराहरेश्चये ॥ तदावेशांस्तथासम्यग्ज्ञा
त्वामुक्तिर्नचान्यथा ॥ ८३ ॥ सृष्टिरक्षाहृतिज्ञाननियत्यज्ञानबंधनान् ॥ मोक्षंचविष्णुतस्त्वेवज्ञात्वामुक्तिर्न
चान्यथा ॥ ८४ ॥ वेदांश्चपंचरात्राणिसेतिहासपुराणकान् ॥ ज्ञात्वाविष्णुपरानेवमुच्यतेनान्यथाक्वचित्

॥ ८५ ॥ माहात्म्यज्ञानपूर्वस्तुसुदृढःसर्वतोधिकः ॥ स्नेहोभक्तिरितिप्रोक्तस्तयामुक्तिर्नचान्यथा ॥ ८६ ॥ त्रि
विधाजीवसंघास्तुदेवमानुषदानवाः ॥ तत्रदेवामुक्तियोग्यामानुषेषूत्तमास्तथा ॥ ८७ ॥ मध्यमामानुषाये
तुसृतियोग्याःसदैवहि ॥ अधमानिरयायैवदानवास्तुतमोलयाः ॥ ८८ ॥ मुक्तिर्नित्यातमश्चैवनावृत्तिःपुन
रेतयोः ॥ देवानांनिरयोनास्तितमश्चापिकथंचन ॥ ८९ ॥ नासुराणांतथामुक्तिःकदाचित्केनचित्क्वचित् ॥
मानुषाणांमध्यमानांनैवैतद्द्वयमाप्यते ॥ ९० ॥ असुराणांतमःप्राप्तिस्तदानियमतोभवेत् ॥ यदातुज्ञानिसद्भा
वेनैवगृह्णंतितत्परं ॥ ९१ ॥ तदामुक्तिर्हिदेवानांयदाप्रत्यक्षगोहरिः ॥ स्वयोग्ययोपासनयातन्वातद्योग्य
यातथा ॥ ९२ ॥ सर्वैर्गुणैर्ब्रह्मणातुसमुपास्योहरिःसदा ॥ आनंदोज्ञःसदात्मेतिह्युपास्योमानुषैर्हरिः ॥ ९३ ॥
यथाक्रमंगुणोद्रेकात्तदन्यैराविरिंचतः ॥ ब्रह्मत्वयोग्याऋजवोनामदेवाःपृथग्गणाः ॥ ९४ ॥ तैरेवाप्यंतत्पदं
तुनैवान्यैःसाधनैरपि ॥ एवंसर्वपदानांतुयोग्याःसंतिपृथग्गणाः ॥ ९५ ॥ तस्मादनाद्यनंतंहितारतम्यंचि
दात्मनां ॥ तच्चनैवान्यथाकर्तुंशक्यंकेनापिकुत्रचित् ॥ ९६ ॥ अयोग्यमिच्छन्पुरुषःपतत्येवनसंशयः ॥ त
स्माद्योग्यानुसारेणसेव्योविष्णुःसदैवहि ॥ ९७ ॥ अच्छिद्रसेवनाच्चैवनिष्कामत्वाच्चयोग्यतः ॥ द्रष्टुंशक्योह

रिःसर्वैर्नान्यथातुकथंचन ॥ ९८ ॥ नियमोयंहरेर्यस्मान्नोलंघ्यःसर्वचेतनैः ॥ सत्यसंकल्पतोविष्णुर्नान्यथा
तुकरिष्यति ॥ ९९ ॥ दानतीर्थतपोयज्ञपूर्वाःसर्वेपिसर्वदा ॥ अंगानिहरिसेवायांभक्तिस्त्वेकाविमुक्तये
॥ १०० ॥ भविष्यत्पर्ववचनमित्येतदखिलंपरं ॥ १०१ ॥ शृण्वेवीरउग्रमुग्रंदमायन्नन्यमन्यमतिनेनीयमानः ॥
एधमानद्विळुभयस्यराजाचोष्कूयतेविशइंद्रोमनुष्यान् ॥ १०२ ॥ परापूर्वेषांसख्यावृणक्तिवितर्तुराणोअपरे
भिरेति ॥ अनानुभूतीरवधून्वानःपूर्वीरिंद्रःशरदस्तर्तरीति ॥ १०३ ॥ तमेवंविद्वानमृतइहभवतिनान्यः
पंथाअयनायविद्यते ॥ तमेवंविदित्वातिमृत्युमेतिनान्यःपंथाविद्यतेअयनाय ॥ १०४ ॥ यस्यदेवेपराभक्ति
र्यथादेवेतथागुरौ ॥ तस्यैतेकथिताह्यर्थाःप्रकाशंतेमहात्मनः ॥ १०५ ॥ भक्त्यर्थान्यखिलान्येवभक्तिर्मोक्षा
यकेवला ॥ मुक्तानामपिभक्तिर्हिनित्यानंदस्वरूपिणी ॥ १०६ ॥ ज्ञानपूर्वःपरःस्नेहोनित्योभक्तिरितीर्यते ॥
इत्यादिवेदवचनंसाधनप्रविधायकं ॥ १०७ ॥ निःशेषधर्मकर्ताप्यभक्तस्तेनरकेहरे ॥ सदातिष्ठतिभक्तश्चे ॥ ५ ॥
द्ब्रह्महापिविमुच्यते ॥ १०८ ॥ धर्मोभवत्यधर्मोपिकृतोभक्तैस्तवाच्युत ॥ पापंभवतिधर्मोपियोनभक्तैःकृतो
हरे ॥ १०९ ॥ भक्त्यात्वनन्ययाशक्यअहमेवंविधोर्जुन ॥ ज्ञातुंद्रष्टुंचतत्त्वेनप्रवेष्टुंचपरंतप ॥ ११० ॥

अनादिद्वेषिणोदैत्याविष्णौद्वेषोविवर्धितः ॥ तमस्यंधेपातयतिदैत्यानंतेविनिश्चयात् ॥ १११ ॥ पूर्णदुः
खात्मकोद्वेषःसोनंतोह्यवतिष्ठते ॥ पतितानांतमस्यंधेनिःशेषसुखवर्जिते ॥ ११२ ॥ जीवाभेदोनिर्गुण
त्वमपूर्णगुणतातथा ॥ साम्याधिक्येतदन्येषांभेदस्तद्गतएवच ॥ ११३ ॥ प्रादुर्भावविपर्यासस्तद्भक्तद्वेषएवच ॥
तत्प्रमाणस्यनिंदाचद्वेषाएतेखिलामताः ॥ ११४ ॥ एतैर्विहीनायाभक्तिःसाभक्तिरितिनिश्चिता ॥ अनादि
भक्तिर्देवानांक्रमाद्वृद्धिंगतैवसा ॥ ११५ ॥ अपरोक्षदृशेर्हेतुर्मुक्तिहेतुश्चसापुनः ॥ सैवानंदस्वरूपेणनित्यामु
क्तेषुतिष्ठति ॥ ११६ ॥ यथाशौक्ल्यादिकंरूपंगोर्भवत्येवसर्वदा ॥ सुखज्ञानादिकंरूपमेवंभक्तेर्नचान्यथा
॥ ११७ ॥ भक्त्यैवतुष्टिमभ्येतिविष्णुर्नान्येनकेनचित् ॥ सएवमुक्तिदाताचभक्तिस्तत्रैवकारणं ॥ ११८ ॥
ब्रह्मादीनांचमुक्तानांतारतम्येतुकारणं ॥ तारतम्यस्थितानादिर्नित्याभक्तिर्नचेतरत् ॥ ११९ ॥ मानुषेष्वध
माःकिंचिद्द्वेषयुक्ताःसदाहरौ ॥ दुःखनिष्ठास्ततस्तेपिनित्यमेवनसंशयः ॥ १२० ॥ मध्यमामिश्रभूतत्वान्नि
त्यंमिश्रफलाःस्मृताः ॥ किंचिद्भक्तियुतानित्यमुत्तमास्तेनमोक्षिणः ॥ १२१ ॥ ब्रह्मणःपरमाभक्तिःसर्वेभ्यः
परमस्ततः ॥ इत्यादीनिचवाक्यानिपुराणेषुपृथक्पृथक् ॥ १२२ ॥ षण्णवत्यंगुलोयस्तुन्यग्रोधपरिमंडलः ॥

सप्तपादश्चतुर्हस्तोद्वात्रिंशल्लक्षणैर्युतः ॥१२३॥ असंशयःसंशयच्छिद्गुरुरुक्तोमनीषिभिः ॥ तस्माद्ब्रह्मागुरुर्मु
ख्यःसर्वेषामेवसर्वदा ॥१२४॥ अन्येपिस्वात्मनोमुख्याःक्रमाद्गुरवईरिताः ॥ क्रमाल्लक्षणहीनाश्चलक्षणालक्षणैः
समाः ॥ १२५ ॥ मानुषामध्यमाःसम्यग्दुर्लक्षणयुतःकलिः ॥ सम्यग्लक्षणसंपन्नोयद्द्यात्सुप्रसन्नधीः ॥ १२६ ॥
शिष्यायसत्यंभवतितत्सर्वंनात्रसंशयः ॥ अगम्यत्वाद्धरिस्तस्मिन्नाविष्टोमुक्तिदोभवेत् ॥ १२७ ॥ नातिप्रस
न्नहृदयोयद्द्याद्गुरुरप्यसौ ॥ नतत्सत्यंभवेत्तस्मादर्चनीयोगुरुःसदा ॥ १२८ ॥ स्वावराणांगुरुत्वंतुभवेत्का
रणतःक्वचित् ॥ मर्यादार्थंतेपिपूज्यानतुयद्वत्परोगुरुः ॥ १२९ ॥ इत्येतत्पंचरात्रोक्तंपुराणेष्वनुमोदितं ॥ य
दामुक्तिप्रदानायस्वयोग्यंपश्यतिध्रुवं ॥ १३० ॥ रूपंहरेस्तदातस्यसर्वपापानिभस्मसात् ॥ यांतिपूर्वाण्युत्त
राणिनश्लेषंयांतिकानिचित् ॥ १३१ ॥ मोक्षश्चनियतस्तस्मात्स्वयोग्यहरिदर्शने ॥ भविष्यत्पर्ववचनमित्ये
तत्सूत्रगंतथा ॥१३२॥ श्रुतिश्चतत्परातद्वत्तद्यथेत्यवदत्स्फुटं ॥ मुक्तास्तुमानुषादेवान्देवाइंद्रंसशंकरं ॥ १३३॥
सब्रह्माणंक्रमेणैवतेनयांत्यखिलाहरिं ॥ उत्तरोत्तरवश्याश्चमुक्तारुद्रपुरःसराः ॥ १३४ ॥ निर्दोषानित्य
सुखिनःपुनरावृत्तिवर्जिताः ॥ स्वेच्छयैवरमंतेत्रनानिष्टंतेषुकिंचन ॥ १३५ ॥ असुराःकलिपर्यंताएवंदुःखो

त्तरोत्तराः ॥ कलिर्दुःखाधिकस्तेषुतेप्येवंब्रह्मवद्गणाः ॥१३६॥ तथान्येप्यसुराःसर्वेगणायोग्यतयासदा ॥ ब्रह्मैव
सर्वजीवेभ्यःसदासर्वगुणाधिकः ॥ १३७ ॥ मुक्तोपिसर्वमुक्तानामाधिपत्येस्थितःसदा ॥ आश्रयस्तस्यभगवा
न्सदानारायणःप्रभुः ॥१३८॥ इत्यृग्यजुःसामाथर्वपंचरात्रेतिहासतः ॥ पुराणेभ्यस्तथान्येभ्यःशास्त्रेभ्योनिर्ण
यःकृतः ॥१३९॥ विष्ण्वाज्ञयैवविदुषातत्प्रसादबलोन्नतेः ॥ आनंदतीर्थमुनिनापूर्णप्रज्ञाभिधायुजा ॥१४०॥ ता
त्पर्यंशास्त्राणांसर्वेषामुत्तमंमयाप्रोक्तं ॥ प्राप्यानुज्ञांविष्णोरेतज्ज्ञात्वैवविष्णुराप्योसौ ॥१४१॥ इतिश्रीमदानं
दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेसर्वशास्त्रार्थनिर्णयोनामप्रथमोध्यायः ॥ १॥
श्रीः ॥ जयतिहरिरचिंत्यःसर्वदेवैकवंद्यःपरमगुरुरभीष्टावाप्तिदःसज्जनानां ॥ निखिलगुणगणार्णोनित्यनिर्मु
क्तदोषःसरसिजनयनोसौश्रीपतिर्मानदोनः ॥ १ ॥ उक्तःपूर्वाध्यायेशास्त्राणांनिर्णयःपरोदिव्यः ॥ अथभा
रतवाक्यान्येतैरेवाध्यवस्यंते ॥ २ ॥ क्वचिद्ग्रंथान्प्रक्षिपंतिक्वचिदंतरितानपि ॥ कुर्युःक्वचिच्चव्यत्यासंप्रमादा
त्क्वचिदन्यथा ॥ ३ ॥ अनुत्सन्नाअपिग्रंथाव्याकुलाइतिसर्वशः ॥ उत्सन्नाःप्रायशःसर्वेकोट्यंशोपिनवर्तते
॥ ४ ॥ ग्रंथोप्येवंविलुलितःकिम्वर्थोदेवदुर्गमः ॥ कलावेवंव्याकुलितेनिर्णयायप्रचोदितः ॥ ५ ॥ हरिणानि

र्णयान्वच्मिविजानञ्चप्रसादतः ॥ ६ ॥ शास्त्रांतराणिसंजानन्वेदांश्चास्यप्रसादतः ॥ देशेदेशेतथाग्रंथा
न्दृष्ट्वाचैवपृथग्विधा्वि॥ ७ ॥ यथासभगवान्व्यासःसाक्षान्नारायणःप्रभुः ॥ जगादभारताद्येषुतथावक्ष्येतदी
क्षया ॥ ८ ॥ संक्षेपात्सर्वशास्त्रार्थभारतार्थानुसारतः ॥ निर्णयःसर्वशास्त्राणांभारतंपरिकीर्तितं ॥ ९ ॥ भार
तंसर्ववेदाश्चतुलामारोपिताःपुरा॥देवैर्ब्रह्मादिभिःसर्वैर्ऋषिभिश्चसमन्वितैः ॥ व्यासस्यैवाज्ञयातत्रत्वत्यरिच्य
तभारतं ॥ १० ॥ महत्त्वाद्भारवत्त्वाच्चमहाभारतमुच्यते ॥ निरुक्तमस्ययोवेदसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ ११ ॥ नि
र्णयःसर्वशास्त्राणांसदृष्टांतोहिभारते ॥ कृतोविष्णुवशत्वंहिब्रह्मादीनांप्रकाशितं ॥ १२ ॥ यतःकृष्णवशेसर्वे
भीमाद्याःसम्यगीरिताः ॥ सर्वेषांज्ञानदोविष्णुर्यशोदातेतिचोदितः ॥ १३ ॥ यस्माद्व्यासात्मनातेषांभारतेय
शऊचिवान् ॥ ज्ञानदश्चशुकादीनांब्रह्मरुद्रादिरूपिणां ॥ १४ ॥ ब्रह्माधिकश्चदेवेभ्यःशेषाद्रुद्रादपीरितः ॥
प्रियश्चविष्णोःसर्वेभ्यइतिभीमनिदर्शनात् ॥ १५ ॥ भूभारहरणेविष्णोःप्रधानांगंहिमारुतिः ॥ मागधादिव
धादेवदुर्योधनवधादपि ॥ १६ ॥ योयएवबलज्येष्ठःक्षत्रियेषुसउत्तमः ॥ अंगंचेद्विष्णुकार्येषुतद्भक्त्यैवचना
न्यथा ॥ १७ ॥ बलंनैसर्गिकंतच्चेद्वरास्त्रादेस्तदन्यथा ॥ अन्यावेशनिमित्तंचेद्बलमन्यात्मकंहितत् ॥ १८ ॥

देवेषुबलिनामेवभक्तिज्ञानेनचान्यथा ॥ सएवचप्रियोविष्णोर्नान्यथातुकथंचन ॥ १९ ॥ तस्माद्योयोबलज्ये
ष्ठःसगुणज्येष्ठएवच ॥ बलंहिक्षत्रियेव्यक्तंज्ञायतेस्थूलदृष्टिभिः ॥ २० ॥ ज्ञानादयोगुणायस्माज्ज्ञायंतेसूक्ष्मदृ
ष्टिभिः ॥ तस्माद्यत्रबलंतत्रविज्ञातव्यागुणाःपरे ॥ २१ ॥ देवेष्वेवनचान्येषुवासुदेवप्रतीपतः ॥ क्षत्रादन्येष्व
पिबलंप्रमाणंयत्रकेशवः ॥ २२ ॥ प्रवृत्तोदुष्टनिधनेज्ञानकार्येतथैवच ॥ २३ ॥ अन्यत्रब्राह्मणानांतुप्रमाणंज्ञान
मेवहि ॥ क्षत्रियाणांबलंचैवसर्वेषांविष्णुकार्यता ॥ २४ ॥ कृष्णरामादिरूपेषुबलकार्योजनार्दनः ॥ दत्तव्या
सादिरूपेषुज्ञानकार्यस्तथाप्रभुः ॥ २५ ॥ मत्स्यकूर्मवराहाश्चसिंहवामनभार्गवाः ॥ राघवःकृष्णबुद्धौचकृष्ण
द्वैपायनस्तथा ॥२६॥ कपिलोदत्तऋषभौशिंशुमारोरुचेःसुतः ॥ नारायणोहरिःकृष्णस्तापसोमनुरेवच॥२७॥
महिदासस्तथाहंसःस्त्रीरूपोहयशीर्षवान् ॥ तथैववडबावक्रःकल्कीधन्वंतरिःप्रभुः ॥ २८ ॥ इत्याद्याःकेवलोवि
ष्णुर्नैषांभेदःकथंचन ॥ नविशेषोगुणैःसर्वैर्बलज्ञानादिभिःक्वचित् ॥ २९ ॥ श्रीब्रह्मरुद्रशेषाश्चवींद्रेंद्रौकामएव
च ॥ कामपुत्रोनिरु[illegible]श्चसूर्यश्चंद्रोबृहस्पतिः ॥ ३० ॥ धर्मएषांतथाभार्यादक्षाद्यामनवस्तथा ॥ मनुपुत्राश्चऋ
षयोनारदःपर्वतस्त[illegible] ॥ ३१ ॥ कश्यपःसनकाद्याश्चवन्ह्याद्याश्चैवदेवताः ॥ भरतःकार्तवीर्यश्चवैन्याद्याश्चक्रव

र्तिनः ॥ ३२ ॥ गय[redacted]लक्ष्मणाद्याश्चत्रयोरोहिणिनंदनः ॥ प्रद्युम्नोरौक्मिणेयश्चतत्पुत्रश्चानिरुद्धकः ॥ ३३ ॥
नरःफल्गुनइत्याद्या[redacted]शेषावेशिनोहरेः ॥ वालिसांबादयश्चैवकिंचिदावेशिनोहरेः ॥ ३४ ॥ तस्माद्बलप्रवृ
त्तस्यरामकृष्णात्मनोहरेः ॥ अंतरंगंहनूमांश्चभीमस्तत्कार्यसाधकः ॥ ३५ ॥ ब्रह्मात्मकोयतोवायुःपदंब्राह्मम
गात्पुरा ॥ वायोरन्यस्यनब्राह्मंपदंतस्मात्सएवसः ॥ ३६ ॥ यत्ररूपंतत्रगुणाभक्त्याद्यास्त्रीषुनित्यशः ॥ रूपं
हिस्थूलदृष्टीनांदृश्यंव्यक्तंततोहितत् ॥ ३७ ॥ प्रायोवेत्तुंनशक्यंतेभक्त्याद्यास्त्रीषुयत्नतः ॥ यासांरूपंगुणास्ता
सांभक्त्याद्याइतिनिश्चयः ॥ ३८ ॥ तच्चनैसर्गिकंरूपंद्वात्रिंशल्लक्षणैर्युतं ॥ नालक्षणंवपुर्मात्रंगुणहेतुःकथंचन
॥ ३९ ॥ आसुरीणांवरादेस्तुवपुर्मात्रंभविष्यति ॥ नलक्षणान्यतस्तासांनैवभक्तिःकथंचन ॥ ४० ॥ तस्माद्रूप
गुणोदाराजानकीरुक्मिणीतथा ॥ सत्यभामेत्यादिरूपाश्रीःसर्वपरमामता ॥४१॥ ततःपश्चाद्द्रौपदीचसर्वा
भ्योरूपतोवरा ॥ भूभारक्षपणेसाक्षादंगंभीमवदीशितुः ॥४२॥ हंताचवैरहेतुश्चभीमःपापजनस्यतु ॥ द्रौपदी
वैरहेतुःसातस्माद्भीमादनंतरा ॥४३॥ बलदेवस्ततःपश्चात्ततःपश्चाच्चफल्गुनः ॥ नरावेशादन्यथातुद्रौणिःप
श्चात्ततोपरे ॥ ४४ ॥ रामवज्ज्ञांबवत्याद्याःषट्ततोरेवतीतथा ॥ लक्ष्मणोहनुमत्पश्चात्ततोभरतवालिनौ ॥ श

त्रुघ्नश्चततःपश्चात्सुग्रीवाद्यास्ततोवराः ॥ ४५ ॥ रामकार्यंतुयैःसम्यक्स्वयोग्यंनकृतंपुरा ॥ तैःपूरितंतुकृष्णा
यबीभत्स्वाद्यैःसमंततः ॥ ४६ ॥ अधिकंयैःकृतंतत्रतैरूनंकृतमत्रतु ॥ कर्णाद्यैरधिकंयैस्तुप्रादुर्भावद्वयेकृतं
॥ ४७ ॥ विविदाद्यैर्हितैःपश्चाद्विप्रतीपंकृतंहरेः ॥ प्रादुर्भावद्वयेह्यस्मिन्सर्वेषांनिर्णयःकृतः ॥ ४८ ॥ नैतयोर
कृतंकिंचिच्छुभंवायदिवाशुभं ॥ अन्यत्रपूर्यतेक्वापितस्मादत्रैवनिर्णयः ॥ ४९ ॥ पश्चात्तनत्वात्कृष्णस्यवैशे
ष्यात्तत्रनिर्णयः ॥ प्रादुर्भावमिमंतस्माद्गृहीत्वाभारतंकृतं ॥ उक्तारामकथाह्यस्मिन्मार्कंडेयसमाख्यया ॥५०॥
तस्माद्यद्भारतेनोक्तंतद्धिनैवास्तिकुत्रचित् ॥ अत्रोक्तंसर्वशास्त्रेषुनहिसम्यगुदाहृतं ॥ ५१ ॥ इत्यादिकथितं
सर्वब्रह्मांडेहरिणास्वयं ॥ मार्कंडेयेपिकथितंभारतस्यप्रशंसनं ॥ ५२ ॥ देवतानांयथाव्यासोद्विपदांब्राह्मणो
वरः ॥ आयुधानांयथावज्रमोषधीनांयथायवाः ॥५३॥ तथैवसर्वशास्त्राणांमहाभारतमुत्तमं ॥५४॥ वायुप्रोक्ते
पितत्प्रोक्तंभारतस्यप्रशंसनं ॥ कृष्णद्वैपायनंव्यासंविद्धिनारायणंप्रभुं ॥ ५५ ॥ कोह्यन्यःपुंडरीकाक्षान्महाभा
रतकृद्भवेत् ॥ एवंहिसर्वशास्त्रेषुपृथक्पृथगुदीरितं ॥ ५६ ॥ उक्तोर्थःसर्वएवायंमाहात्म्यक्रमपूर्वकः ॥ भार
तेपियथाप्रोक्तोनिर्णयोयंक्रमेणतु ॥ तथाप्रदर्शयिष्यामस्तद्वाक्यैरेवसर्वशः ॥ ५७ ॥ नारायणंसुरगुरुंजगदे

कनाथंभक्तप्रियंसकललोकनमस्कृतंच ॥ त्रैगुण्यवर्जितमजंविभुमाद्यमीशंवंदेभवघ्नममरासुरसिद्धवंद्यं ॥
॥ ५८ ॥ ज्ञानप्रदःसभगवान्कमलाविरिंचिशर्वादिपूर्वजगतोनिखिलाद्धरिष्ठः ॥ भक्त्यैवतुष्यतिहरिप्र
वणत्वमेवसर्वस्यधर्मइतिपूर्वविभागसंस्थः ॥ ५९ ॥ निर्दोषकःसृतिविहीनउदारपूर्णसंविद्गुणःप्रथमकृत्स
कलात्मशक्तिः ॥ मोक्षैकहेतुरसुरूपसुरैश्चमुक्तैर्वंद्यःसएकइतिचोक्तमथोत्तरार्धे ॥ ६० ॥ नम्यत्वमुक्तमु
भयत्रयतस्ततोस्यमुक्तैरमुक्तकगणैश्चविनम्यतोक्ता ॥ इत्थंहिसर्वगुणपूर्तिरमुष्यविष्णोःप्रस्ताविताप्रथमतः
प्रतिजानतैव ॥ ६१ ॥ कृष्णोयज्ञैरिज्यतेसोमपूतैःकृष्णोवीरैरिज्यतेविक्रमद्भिः ॥ कृष्णोवन्यैरिज्य
तेसंमृशानैःकृष्णोमुक्तैरिज्यतेवीतमोहैः ॥ ६२ ॥ सृष्टाब्रह्मादयोदेवानिहतायेनदानवाः ॥ तस्मैदेवाधिदेवा
यनमस्तेशार्ङ्गधारिणे ॥ ६३ ॥ स्रष्टृत्वंदेवानांमुक्तिस्रष्टृत्वमुच्यतेनान्यत् ॥ उत्पत्तिर्दैत्यानामपियस्मात्संमि
ताविशेषोयं ॥ ६४ ॥ अथचदैत्यहतिस्तमसिस्थिरानियतसंस्थितिरेवनचान्यथा ॥ तनुविभागकृतिःसकले
ष्वियंनहिविशेषकृतासुरदैत्यगा ॥ ६५ ॥ तमिममेवसुरासुरसंचयेहरिकृतंप्रविशेषमुदीक्षितुं ॥ प्रतिविभज्य ॥ १ ॥
चभीमसुयोधनौस्वपरपक्षभिदाकथिताकथा ॥ ६६ ॥ नमोभगवतेतस्मैव्यासायामिततेजसे ॥ यस्यप्रसादाद्व

क्ष्यामिनारायणकथामिमां ॥ ६७ ॥ वासुदेवस्तुभगवान्कीर्त्यतेत्रसनातनः ॥ प्रतिबिंबमिवादर्शेयंपश्यंत्या
त्मनिस्थितं ॥ ६८ ॥ नास्तिनारायणसमंनभूतंनभविष्यति ॥ एतेनसत्यवाक्येनसर्वार्थान्साधयाम्यहं ॥ ६९ ॥
आद्यंतयोरित्यवदत्सयस्माद्व्यासात्मकोविष्णुरुदारशक्तिः ॥ तस्मात्समस्ताहरिसद्गुणानांनिर्णीयतेभारतगा
कथैषा ॥ ७० ॥ सत्यंसत्यंपुनःसत्यमुद्धृत्यभुजमुच्यते ॥ वेदशास्त्रात्परंनास्तिनदेवंकेशवात्परं ॥ ७१ ॥ आ
लोड्यसर्वशास्त्राणिविचार्यचपुनःपुनः ॥ इदमेकंसुनिष्पन्नंध्येयोनारायणःसदा ॥ ७२ ॥ स्मर्तव्यःसततंवि
ष्णुर्विस्मर्तव्योनजातुचित् ॥ सर्वेविधिनिषेधाःस्युरेतयोरेवकिंकराः ॥ ७३ ॥ कोहितंवेदितुंशक्तोयोनस्यात्त
द्विधोपरः ॥ तद्विधश्चापरोनास्तितस्मात्तंवेदसस्वयं ॥ ७४ ॥ कोहितंवेदितुंशक्तोनारायणमनामयं ॥ ऋते
सत्यवतीसूनोःकृष्णाद्वादेवकीसुतात् ॥ ७५ ॥ अप्रमेयोऽनियोज्यश्चस्वयंकामगमोवशी ॥ मोदत्येषसदाभूतै
र्बालःक्रीडनकैरिव ॥ ७६ ॥ नप्रमातुंमहाबाहुःशक्योयंमधुसूदनः ॥ परमात्परमेतस्माद्विश्वरूपान्नविद्यते
॥ ७७ ॥ वसुदेवसुतोनायंनायंगर्भेवसत्प्रभुः ॥ नायंदशरथाज्जातोनचापिजमदग्नितः ॥ ७८ ॥ जायते
नैवकुत्रापिम्रियतेकुतएववतु ॥ नवध्योमुह्यतेनायंबध्यतेनैवकेनचित् ॥ ७९ ॥ कुतोदुःखंस्वतंत्रस्यनित्यानं

दैकरूपिणः ॥ ८० ॥ ईशन्नपिहिदेवेशःसर्वस्यजगतोहरिः ॥ कर्माणिकुरुतेनित्यंकीनाशइवदुर्बलः ॥ ८१ ॥
नात्मानंवेदमुग्धोयंदुःखीसीतांचमार्गते ॥ बद्धःशक्रजितेत्यादिलीलैषाऽसुरमोहिनी ॥ ८२ ॥ मुह्यतेशस्त्र
पातेनभिन्नत्वग्रुधिरस्रवः ॥ अजानन्पृच्छतिस्मान्यांस्तनुंत्यक्त्वादिवंगतः ॥ ८३ ॥ इत्याद्यसुरमोहायदर्श
यामासनाट्यवत् ॥ अविद्यमानमेवेशःकुहकंतद्विदुःसुराः ॥ ८४ ॥ प्रादुर्भावाहरेःसर्वेनैवप्राकृतदेहिनः ॥
निर्दोषगुणसंपूर्णादर्शयंत्यन्यथैवतु ॥ ८५ ॥ दुष्टानांमोहनार्थायसतामपिचकुत्रचित् ॥ यथायोग्यफलप्राप्त्यै
लीलैषापरमात्मनः ॥ ८६ ॥ ज्ञानंतेहंसविज्ञानमिदंवक्ष्याम्यशेषतः ॥ यज्ज्ञात्वानेहभूयोन्यज्ज्ञातव्यमवशि
ष्यते ॥ ८७ ॥ अहंकृत्स्नस्यजगतःप्रभवःप्रलयस्तथा ॥ मत्तःपरतरंनान्यत्किंचिदस्तिधनंजय ॥ ८८ ॥ अ
वजानंतिमांमूढामानुषींतनुमाश्रितं ॥ परंभावमजानंतोममभूतमहेश्वरं ॥ ८९ ॥ मोघाशामोघकर्माणोमोघज्ञा
नाविचेतसः ॥ राक्षसीमासुरींचैवप्रकृतिंमोहिनींश्रिताः ॥ ९० ॥ महात्मानस्तुमांपार्थदैवींप्रकृतिमाश्रिताः ॥
भजंत्यनन्यमनसोज्ञात्वाभूतादिमव्ययं ॥ ९१ ॥ पितासिलोकस्यचराचरस्यत्वमस्यपूज्यश्चगुरुर्गरीयान् ॥
नत्वत्समोस्त्यभ्यधिकःकुतोन्योलोकत्रयेप्यप्रतिमप्रभाव ॥ ९२ ॥ परंभूयःप्रवक्ष्यामिज्ञानानांज्ञानमुत्तमं ॥

यज्ज्ञात्वामुनयःसर्वेपरांसिद्धिमितोगताः ॥ ९३ ॥ ममयोनिर्महद्ब्रह्मतस्मिन्गर्भंदधाम्यहं ॥ संभवःसर्व
भूतानांततोभवतिभारत ॥ ९४ ॥ द्वाविमौपुरुषौलोकेक्षरश्चाक्षरएवच ॥ क्षरःसर्वाणिभूतानिकूटस्थोक्षरउ
च्यते ॥ ९५ ॥ उत्तमःपुरुषस्त्वन्यःपरमात्मेत्युदाहृतः ॥ योलोकत्रयमाविश्यबिभर्त्यव्ययईश्वरः ॥ ९६ ॥
यस्मात्क्षरमतीतोहमक्षरादपिचोत्तमः ॥ अतोस्मिलोकेवेदेचप्रथितःपुरुषोत्तमः ॥ ९७ ॥ योमामेवमसंमूढो
जानातिपुरुषोत्तमं ॥ ससर्वविद्भजतिमांसर्वभावेनभारत ॥ ९८ ॥ इतिगुह्यतमंशास्त्रमिदमुक्तंमयानघ ॥
एतद्बुद्ध्वाबुद्धिमान्स्यात्कृतकृत्यश्चभारत ॥ ९९ ॥ द्वौभूतसर्गौलोकेस्मिन्दैवआसुरएवच ॥ दैवोविस्तरशः
प्रोक्तआसुरंपार्थमेशृणु ॥ १०० ॥ असत्यमप्रतिष्ठंतेजगदाहुरनीश्वरं ॥ अपरस्परसंभूतंकिमन्यत्कामहैतुकं
॥ १०१ ॥ एतांदृष्टिमवष्टभ्यनष्टात्मानोल्पबुद्धयः ॥ प्रभवंत्युग्रकर्माणःक्षयायजगतोऽहिताः ॥ १०२ ॥ ई
श्वरोहमहंभोगीसिद्धोहंबलवान्सुखी ॥ आढ्योभिजनवानस्मिकोन्योस्तिसदृशोमया ॥ १०३ ॥ मामात्म
परदेहेषुप्रद्विषंतोभ्यसूयकाः ॥ तानहंद्विषतःक्रूरान्संसारेषुनराधमान् ॥ १०४ ॥ क्षिपाम्यजस्रमशुभानासु
रीष्वेवयोनिषु ॥ आसुरींयोनिमापन्नामूढाजन्मनिजन्मनि ॥ मामप्राप्यैवकौंतेयततोयांत्यधमांगतिं ॥ १०५ ॥

सर्वभूतेषुयेनैकंभावमव्ययमीक्षते ॥ अविभक्तंविभक्तेषुतज्ज्ञानंविद्धिसात्विकं ॥ १०६ ॥ सर्वगुह्यतमंभूयः
शृणुमेपरमंवचः ॥ इष्टोसिमेदृढमितिततोवक्ष्यामितेहितं ॥ १०७ ॥ मन्मनाभवमद्भक्तोमद्याजीमांनमस्कु
रु ॥ मामेवैष्यसिसत्यंतेप्रतिजानेप्रियोसिमे ॥ १०८ ॥ पंचरात्रस्यकृत्स्नस्यवक्तानारायणःस्वयं ॥ सर्वेष्वेते
षुराजेंद्रज्ञानेष्वेतद्विशिष्यते ॥ १०९ ॥ ज्ञानेष्वेतेषुराजेंद्रसांख्यपाशुपतादिषु ॥ यथायोगंयथान्यायंनिष्ठा
नारायणःपरः ॥ ११० ॥ पंचरात्रविदोमुख्यायथाक्रमपरानृप ॥ एकांतभावोपगतावासुदेवंविशंतिते ॥ १११ ॥
जनमेजयउवाच ॥ बहवःपुरुषाब्रह्मन्नुताहोएकएवतु ॥ कोह्यत्रपुरुश्रेष्ठस्तंभवान्वक्तुमर्हति ॥ ११२ ॥
वैशंपायनउवाच ॥ नैतदिच्छंतिपुरुषमेकंकुरुकुलोद्वह ॥ बहूनांपुरुषाणांहियथैकायोनिरुच्यते ॥ तथातंपु
रुषंविश्वमाख्यास्यामिगुणाधिकं ॥ ११३ ॥ आहब्रह्मैतमेवार्थमहादेवायपृच्छते ॥ तस्यैकस्यममत्वंहिसचै
कःपुरुषोविराट् ॥ ११४ ॥ अहंब्रह्माचाद्यईशःप्रजानांतस्माज्जातस्त्वंचमत्तःप्रसूतः ॥ मत्तोजगत्स्थावरजंग
मंचसर्वेवेदाःसरहस्याश्चपुत्र ॥ ११५ ॥ तथैवभीमवचनंधर्मजंप्रत्युदीरितं ॥ ब्रह्मेशानादिभिर्देवैस्समेतैर्यद्गुणां
शकः ॥ नावसाययितुंशक्योव्याचक्षाणैश्चसर्वदा ॥ ११६ ॥ सएषभगवान्कृष्णोनैवकेवलमानुषः ॥ यस्य

॥ ११ ॥

प्रसादजोब्रह्मारुद्रश्चक्रोधसंभवः ॥ ११७ ॥ वचनंचैवकृष्णस्यज्येष्ठंकुंतीसुतंप्रति ॥ ११८ ॥ रुद्रंसमाश्रिता
देवाःरुद्रोब्रह्माणमाश्रितः ॥ ब्रह्मामामाश्रितोनित्यंनाहंकंचिदुपाश्रितः ॥ ११९ ॥ यथाश्रितानिज्योतींषि
ज्योतिःश्रेष्ठंदिवाकरं ॥ एवंमुक्तगणाःसर्वेवासुदेवमुपाश्रिताः ॥ १२० ॥ भविष्यत्पर्वगंचापिवचोव्यास
स्यसादरं ॥ वासुदेवस्यमहिमाभारतेनिर्णयोदितः ॥ १२१ ॥ तदर्थास्तुकथाःसर्वानान्यार्थंवैष्णवंयशः ॥
तत्प्रतीपंतुयद्दृश्येन्नतन्ममनीषितं ॥ १२२ ॥ भाषास्तुत्रिविधास्तत्रमयावैसंप्रदर्शिताः ॥ उक्तोयोमहिमा
विष्णोःसतूक्तोहिसमाधिना ॥ १२३ ॥ शैवदर्शनमालंब्यक्कचिच्छैवीकथोदिता ॥ समाधिभाषयोक्तंयत्त
त्सर्वंग्राह्यमेवहि ॥ १२४ ॥ अविरुद्धंसमाधेस्तुदर्शनोक्तंचगृह्यते ॥ आद्यंतयोर्विरुद्धंयद्दर्शनंतदुदाहृतं
॥ १२५ ॥ दर्शनानंतरंसिद्धंगुह्यभाषान्यथाभवेत् ॥ तस्माद्विष्णोर्हिमहिमाभारतोक्तोयथार्थतः ॥ १२६ ॥
तस्यांगंप्रथमंवायुःप्रादुर्भावत्रयान्वितः ॥ प्रथमोहनुमान्नामद्वितीयोभीमएवच ॥ पूर्णप्रज्ञस्तृतीयस्तुभगव
त्कार्यसाधकः ॥ १२७ ॥ त्रेताद्येषुयुगेष्वेवसंभूतःकेशवाज्ञया ॥ एकैकशस्त्रिषुपृथक्द्वितीयांगंसरस्वती
॥ १२८ ॥ शंरूपेतुरतेर्वायौश्रीरित्येवचकीर्त्यते ॥ सैवचद्रौपदीनामकालीचंद्रेतिचोच्यते ॥ १२९ ॥ तृती

यांगंहरेःशेषःप्रादुर्भावसमन्वितः ॥ प्रादुर्भावानरश्चैवलक्ष्मणोबलएवच ॥ १३०॥ रुद्रात्मकत्वाच्छेषस्यशुको
द्रौणिश्चतत्तनू ॥ इंद्रोनरांशसंपत्त्यापार्थोपीषत्तदात्मकः ॥ १३१ ॥ प्रद्युम्नाद्यास्ततोविष्णोरंगभूताःक्रमेण
तु ॥ चरितंवैष्णवानांतुविष्णूद्रेकायकथ्यते ॥ १३२॥ तथाभागवतेप्युक्तंहनूमद्वचनंपरं ॥ मर्त्यावतारस्त्वि
हमर्त्यशिक्षणंरक्षोवधायैवनकेवलंविभोः ॥ कुतोस्यहिस्यूरमतःस्वआत्मन्सीताकृतानिव्यसनानीश्वरस्य
॥ १३३ ॥ नवैसआत्मात्मवतामधीश्वरोभुङ्क्तेहिदुःखंभगवान्वासुदेवः ॥ नस्त्रीकृतंकश्मलमश्नुवीतनलक्ष्मणं
चापिजहातिकर्हिचित् ॥ १३४ ॥ यत्पादपंकजपरागनिषेवकाणांदुःखानिसर्वाणिलयंप्रयांति ॥ सब्रह्मवं
द्यचरणोजनमोहनायस्त्रीसंगिनामितिरतिंप्रथयंश्चचार ॥ १३५॥ क्वचिच्छिवंक्वचिदृषीन्क्वचिद्देवान्क्वचिन्न
रान् ॥ नमत्यर्चयतिस्तौतिवरानर्थयतेपिच ॥ लिंगंप्रतिष्ठापयतिवृणोत्यसुरतोवरान् ॥ १३६ ॥ सर्वेश्वरः
स्वतंत्रोपिसर्वशक्तिश्चसर्वदा ॥ सर्वज्ञोपिविमोहायजनानांपुरुषोत्तमः ॥ १३७ ॥ तस्माद्योमहिमाविष्णोः
सर्वशास्त्रोदितःसहि ॥ नान्यदित्येषशास्त्राणांनिर्णयःसमुदाहृतः ॥ १३८॥ भारतार्थस्त्रिधाप्रोक्तःस्वयंभग
वतैवहि ॥ मन्वादिकेचिद्ब्रुवतेह्यास्तिकादितथापरे ॥ १३९ ॥ तथोपरिचराद्यन्येभारतंपरिचक्षते ॥ १४०॥

सकृष्णान्पांडवान्गृह्ययोयमर्थःप्रवर्तते ॥ प्रातिलोम्यादिवैचित्र्यात्तमास्तीकंप्रचक्षते॥१४१॥धर्मोभक्त्यादि
दशकःश्रुतादिःशीलवैनयौ ॥ सब्रह्मकास्तुतेयत्रमन्वादिंतंविदुर्बुधाः॥१४२॥ नारायणस्यनामानिसर्वाणि
वचनानितु ॥ तत्सामर्थ्याभिधायीनितमौपरिचरंविदुः॥१४३॥भक्तिर्ज्ञानंसवैराग्यंप्रज्ञामेधाधृतिःस्थितिः॥
योगःप्राणोबलंचैववृकोदरइतिस्मृतः ॥१४४॥ एतद्दशात्मकोवायुस्तस्माद्भीमस्तदात्मकः॥सर्वविद्याद्रौपदी
तुयस्मात्सैवसरस्वती ॥ १४५ ॥ अंज्ञानादिस्वरूपस्तुकलिर्दुर्योधनःस्मृतः ॥ विपरीतंतुयज्ज्ञानंदुःशासनइ
तीरितः ॥ १४६ ॥ नास्तिक्यंशकुनिर्नामसर्वदोषात्मकाःपरे ॥ धार्तराष्ट्रास्त्वहंकारोद्रौणीरुद्रात्मकोयतः
॥ १४७ ॥ द्रोणाद्याइंद्रियाण्येवपापान्यन्येतुसैनिकाः ॥ पांडवेयास्तुपुण्यानितेषांविष्णुर्नियामकः ॥१४८॥
एवमध्यात्मनिष्ठंहिभारतंसर्वमुच्यते ॥ दुर्विज्ञेयमतःसर्वैर्भारतंतुसुरैरपि ॥१४९॥ स्वयंव्यासोहितद्वेदब्रह्मा
वातत्प्रसादतः ॥ तथापिविष्णुपरताभारतेसारसंग्रहः ॥ १५० ॥ इत्यादिव्यासवाक्यैस्तुविष्णूत्कर्षोवगम्य
ते ॥ वाय्वादीनांक्रमश्चैवतद्वाक्यैरेवचिंत्यते ॥१५१॥ वायुर्हिब्रह्मतामेतितस्माद्ब्रह्मैवसस्मृतः ॥ नब्रह्मस
दृशःकश्चिच्छिवादिषुकथंचन ॥१५२॥ ज्ञानेविरागेहरिभक्तिभावेधृतिस्थितिप्राणबलेषुयोगे ॥ बुद्धौचना

न्योहनुमत्समानःपुमान्कदाचित्कचकश्चनैव ॥१५३॥ बळित्थातद्वपुषेधायिदर्शतंदेवस्यभर्गःसहसोयतोज
नि ॥ यदीमुपह्वरतेसाधतेमतिर्ऋतस्यधेनाअनयंतसस्रुतः॥ १५४ ॥ पृक्षोवपुःपितुमान्नित्यआशयेद्वितीय
मासप्तशिवासुमातृषु ॥ तृतीयमस्यवृषभस्यदोहसेदशप्रमतिंजनयंतयोषणः॥ १५५ ॥ निर्यदींबुध्नान्महिष
स्यवर्पसईशानासःशवसाक्रंतसूरयः॥ यदीमनुप्रदिवोमध्वआधवेगुहासंतंमातरिश्वामथायति ॥१५६॥ प्र
यत्पितुःपरमान्नीयतेपर्यापृक्षुधोवीरुधोदंसुरोहति ॥ उभायदस्यजनुषंयदिन्वतआदिद्यविष्ठोअभवद्घृणाशु
चिः ॥१५७॥ आदिन्मातृराविशद्यास्वाशुचिरहिंस्यमानउर्वियाविवावृधे॥ अनुयत्पूर्वाअरुहत्सनाजुवोनि
नव्यसीष्ववरासुधावते ॥१५८॥ अश्वमेधःक्रतुश्रेष्ठोज्योतिःश्रेष्ठोदिवाकरः॥ ब्राह्मणोद्विपदांश्रेष्ठोदेवश्रेष्ठ
स्तुमारुतः ॥१५९॥ बलमिंद्रस्यगिरिशोगिरिशस्यबलंमरुत्॥ बलंतस्यहरिःसाक्षान्नहरेर्बलमन्यतः॥१६०॥
वायुर्भीमोभीमनादोमहौजाःसर्वेषांचप्राणिनांप्राणभूतः॥ अनावृत्तिर्देहिनांदेहपातेतस्माद्वायुर्देवदेवोविशि
ष्टः॥१६१॥तत्त्वज्ञानेविष्णुभक्तौधैर्येस्थैर्येपराक्रमे ॥ वेगेचलाघवेचैवप्रलापस्यचवर्जने॥१६२॥भीमसेनसमो
नास्तिसेनयोरुभयोरपि ॥ पांडित्येचपटुत्वेचशूरत्वेचबलेपिच॥१६३॥तथायुधिष्ठिरेणैवभीमंप्रतिसमीरितं॥

धर्मश्चार्थश्चकामश्चमोक्षश्चैवयशोध्रुवं ॥ १६४॥ त्वय्यायत्तमिदंसर्वंसर्वलोकस्यभारत ॥ विराटपर्वगंचापि
वचोदुर्योधनस्यहि ॥१६५॥ वीराणांशस्त्रविदुषांकृतिनांतत्त्वनिर्णये ॥ सत्वेबाहुबलेधैर्येप्राणेशारीरसंभवे
॥ १६६ ॥ सांप्रतंमानुषेलोकेसदैत्यनरराक्षसे॥ चत्वारःप्राणिनांश्रेष्ठाःसंपूर्णबलपौरुषाः ॥१६७॥ भीमश्चब
लभद्रश्चमद्रराजश्चवीर्यवान् ॥ चतुर्थःकीचकस्तेषांपंचमंनानुशुश्रुम ॥ १६८॥ अन्योन्यानंतरबलाःक्रमादे
वप्रकीर्तिताः ॥ वचनंवासुदेवस्यतथोद्योगगतंपरं ॥१६९॥ यत्किंचात्मनिकल्याणंसंभावयसिपांडव ॥ स
हस्रगुणमप्येतत्त्वयिसंभावयाम्यहं ॥ १७० ॥ यादृशेचकुलेजातःसर्वराजाभिपूजिते ॥ यादृशानिचकर्मा
णिभीमत्वमसितादृशः ॥१७१॥ अस्मिन्युद्धेभीमसेनत्वयिभारःसमाहितः ॥ धूरर्जुनेनवोढव्यावोढव्याइ
तरेजनाः ॥ उक्तंपुराणेब्रह्मांडेब्रह्मणानारदायच ॥१७२॥ यस्याःप्रसादात्परमंविदंतिशेषःसुपर्णोगिरिशः
सुरेंद्रः॥ माताचयेषांप्रथमैवभारतीसाद्रौपदीनामबभूवभूमौ ॥१७३॥ यामारुताद्गर्भमधत्तपूर्वंशेषंसुपर्णंगि
रिशंसुरेंद्रं॥ चतुर्मुखाभांश्चतुरःकुमारान्साद्रौपदीनामबभूवभूमौ ॥१७४॥ यस्याधिकोबलेनास्तिभीममेक
मृतेक्वचित्॥ नविज्ञानेनचज्ञानेएषरामःसलांगली ॥१७५॥ यस्यनप्रतियोद्धास्तिभीममेकमृतेक्वचित् ॥

अनुज्ञातोरौहिणे
अन्विष्यापित्रिलोकेषुसएषमुसलायुधः ॥१७६॥ तथायुधिष्ठिरेणैवभीमायसमुदीरितं ॥ अन्वेषरौहिणेयंचत्वांचभीमा
यात्त्वयाचैवापराजितः ॥१७७॥ सर्वविद्यासुबीभत्सुःकृष्णेनचमहात्मना ॥ तथैवद्रौपदीवाक्यंवासुदेवंप्रतीरितं॥१७९॥
पराजितं॥१७८॥ वीर्येशौर्येबलेनान्यस्तृतीयःफल्गुनादृते ॥ तथैवद्रौपदीवाक्यंवासुदेवंप्रतीरितं ॥१८०॥ तथैवान्यत्रवच
अधिज्यमपियत्कर्तुंशक्यतेनैवगांडिवं ॥ अन्यत्रभीमपार्थाभ्यांभवतश्चजनार्दन ॥१८०॥ तथैवान्यत्रवच
नंकृष्णद्वैपायनेरितं ॥ द्वावेवपुरुषौलोकेवासुदेवादनंतरौ ॥ भीमस्तुप्रथमस्तत्रद्वितीयोद्रौणिरेवच॥१८१॥
अक्षयाविषुधीदिव्येध्वजोवानरलक्षणः ॥ गांडीवंधनुषांश्रेष्ठंतेनद्रौणेर्वरोर्जुनः ॥१८२॥ इत्याद्यनंतवाक्या
निसंत्येवार्थेविवक्षिते ॥ कानिचिद्दर्शितान्यत्रदिङ्मात्रप्रतिपत्तये ॥१८३॥ तस्मादुक्तक्रमेणैवपुरुषोत्तमता
हरेः ॥ अनौपचारिकीसिद्धाब्रह्मताचविनिर्णयात् ॥ १८४ ॥ पूर्णप्रज्ञकृतेयंसंक्षेपादुद्धृतिःसुवाक्यानां ॥
श्रीमद्भारतगानांविष्णोःपूर्णत्वनिर्णयायैव ॥१८५॥ सप्रीयतांपरतमःपरमादनंतःसंतारकःसततसंसृतिदु
स्तरार्णात् ॥ यत्पादपद्ममकरंदजुषोहिपार्थाःस्वाराज्यमापुरुभयत्रसदाविनोदात्॥१८६॥ ॥इतिश्रीमदा
नंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेसुवाक्योद्धरणंनामद्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

ॐ॥जयत्यजोखंडगुणोरुमंडलःसदोदितोज्ञानमरीचिमाली ॥ स्वभक्तहार्दोच्चतमोनिहंताव्यासावतारोहरि
रात्मभास्करः ॥१॥ जयत्यजोक्षीणसुखात्मबिंबःस्वैश्वर्यकांतिप्रततःसदोदितः ॥ स्वभक्तसंतापदुरिष्टहंता
रामावतारोहरिरीशचंद्रमाः ॥ २ ॥ जयत्यसंख्योरुबलांबुपूरोगुणोच्चरत्नाकरआत्मवैभवः॥ सदासदात्मज्ञन
दीभिराप्यःकृष्णावतारोहरिरेकसागरः ॥३॥ नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमं ॥ देवींसरस्वतींव्यासंततो
जयमुदीरये ॥४॥ जयोनामेतिहासोयंकृष्णद्वैपायनेरितः ॥ वायुर्नरोत्तमोनामदेवीतिश्रीरुदीरिता ॥५॥
नारायणोव्यासइतिवाच्यवक्तृस्वरूपकः॥एकःसभगवानुक्तःसाधकेशोनरोत्तमः ॥६॥ उपसाधकोनरश्चोक्तो
देवीभाग्यात्मिकानृणां॥ सरस्वतीवाक्यरूपातस्मान्नम्याहितेखिलाः ॥७॥ कृष्णौसत्याभीमपार्थौकृष्णेत्यु
क्ताहिभारते ॥ ८ ॥ सर्वस्यनिर्णयसुवाक्यसमुद्धृतीतुस्वध्याययोर्हरिपदस्मरणेनकृत्वा ॥ आनंदतीर्थवर
नामवतीतृतीयाभैमीतनुर्मरुतआहकथाःपरस्य ॥ ९ ॥ व्यूढश्चतुर्धाभगवान्सएकोमायांश्रियंसृष्टिविधित्स
यार ॥ रूपेणपूर्वेणसवासुदेवनाम्नाविरिंचंसुषुवेचसातः ॥१०॥संकर्षणाच्चापिजयातनूजोबभूवसाक्षाद्बलसं
विदात्मा॥ वायुर्यएवाथविरिंचनामाभविष्यआद्योनपरस्ततोहि ॥११॥ सूत्रंसवायुःपुरुषोविरिंचःप्रद्युम्नत

श्चाथकृतौस्त्रियौद्धे ॥ प्रजज्ञतुर्यमलेतत्रपूर्वाप्रधानसंज्ञाप्रकृतिर्जनित्री ॥१२॥ श्रद्धाद्वितीयाथतयोस्तुयोगो
बभूवपुंसैवचसूत्रनाम्ना ॥ हरेर्नियोगादथसंप्रसूतौशेषःसुपर्णश्चतयोःसहैव ॥ १३ ॥ शेषस्तयोरेवहिजीव
नामाकालात्मकःसोथसुपर्णआसीत् ॥ तौवाहनंशयनंचैवविष्णोःकालाजयाद्याश्चततःप्रसूताः ॥१४॥ का
लाजयाद्याअपिविष्णुपार्षदायस्मादंडात्परतःसंप्रसूताः ॥ नीचासुरेभ्यस्ततएवतेखिलाविष्वक्सेनोवायुजः
खेनतुल्यः ॥१५॥ व्यूहात्तृतीयात्पुनरेवविष्णोर्देवांश्चतुर्वर्णगतान्समस्तान् ॥ संगृह्यबीजात्मतयानिरुद्धो
न्यधत्तशांत्यांत्रिगुणात्मिकायां ॥ १६ ॥ ततोमहत्तत्त्वतनुर्विरिंचःस्थूलात्मनैवाजनिवाक्चदेवी ॥ तस्या
महंकारतनुंसरुद्रंससर्जबुद्धिंचतदर्धदेहां ॥ १७ ॥ बुद्ध्यामुमायांसशिवस्त्रिरूपोमनश्चवैकारिकदेवसंघान् ॥
दशेंद्रियाण्येवचतैजसानिक्रमेणखादीन्विषयैश्चसार्धं ॥१८॥ पुंसःप्रकृत्यांचपुनर्विरिंचाच्छिवोथतस्मादखि
लाःसुरेशाः ॥ जाताःसशक्राःपुनरेवसूत्राच्छ्रद्धासुतानापसुरप्रवीरान् ॥१९॥ शेषंशिवंचेंद्रमथेंद्रतश्चसर्वे ॥ १५॥
सुरायज्ञगणाश्चजाताः ॥२०॥ पुनश्चमायात्रिविधाबभूवसत्वादिरूपैरथवासुदेवात् ॥ सत्वात्मिकायांसब
भूवतस्मात्सविष्णुनामैवनिरंतरोपि ॥ २१ ॥ रजस्तनौचैवविरिंचआसीत्तमस्तनौशर्वइतित्रयोस्मात् ॥ ए

तेहिदेवाःपुनरंडसृष्टावशक्नुवंतोहरिमेत्यतुष्टुवुः ॥ २२ ॥ त्वन्नोजगच्चित्रविचित्रसर्गनिःसीमशक्तिःकुरुसन्नि
केतनं ॥ इतिस्तुतस्तैःपुरुषोत्तमोसौसविष्णुनामाश्रियमापसृष्टये ॥२३॥ सुषावसैवांडमधोक्षजस्यशुष्मंहिर
ण्यात्मकमंबुमध्ये॥ तस्मिन्प्रविष्टाहरिणैवसार्धंसर्वेसुरास्तस्यबभूवनाभेः॥लोकात्मकंपद्ममुष्यमध्येपुनर्विरिं
चोजनिसद्गुणात्मा॥२४॥तस्मात्पुनःसर्वसुराःप्रसूतास्तेजानमानाअपिनिर्णयाय ॥ निःसृत्यकायादुतपद्मयो
नेःसंप्राविशन्क्रमशोमारुतांताः॥२५॥पपातवायोर्गगनाच्छरीरंतस्यैवचावेशतउत्थितंपुनः॥तस्मात्सएको
विबुधप्रधानइत्याश्रितादेवगणास्तमेव॥२६॥हरेर्विरिंचस्यचमध्यसंस्थितेस्तदन्यदेवाधिपतिःसमारुतः॥ततो
विरिंचोभुवनानिसप्तसप्तकान्याशुचकारसोब्जात्॥२७॥तस्माच्चदेवाऋषयःपुनश्चवैकारिकाद्याःसशिवाबभू
वुः ॥२८॥ अग्रेशिवोहंभवएवबुद्धेरुमामनोजौसहशक्रकामौ ॥ गुरुर्मनुर्दक्षउतानिरुद्धःसहैवशच्यामनसः
प्रसूताः॥२९॥चक्षुःश्रुतिभ्यांस्पर्शात्सहैवरविःशशीधर्मइमेप्रसूताः॥ जिह्वाभवोवारिपतिर्नसोश्चनासत्यदस्रौ
क्रमशःप्रसूताः ॥ ततःसनाद्याश्चमरीचिमुख्यादेवाश्चसर्वेक्रमशःप्रसूताः ॥३०॥ ततोसुराद्याऋषयोमनुष्या
जगद्विचित्रंचविरिंचतोभूत् ॥ ३१ ॥ उक्तक्रमात्पूर्वभवश्चयोयःश्रेष्ठःससह्यासुरकानृतेच ॥ पूर्वश्चपश्चात्पु

नरेवजातोनाश्रेष्ठतामेतिकथंचिदस्य ॥ गुणास्तुकालात्पितृमातृदोषात्स्वकर्मतोवाभिभवंप्रयांति ॥ ३२ ॥
लयोभवेद्युत्क्रमतोहितेषांततोहरिःप्रलयेश्रीसहायः॥शेतेनिजानंदममंदसांद्रसंदोहमेकोनुभवन्ननंतः॥३३॥
अनंतशीर्षास्यकरोरुपादःसोनंतमूर्तिःस्वगुणाननंतान् ॥अनंतशक्तिःपरिपूर्णभोगोभुंजन्नजस्रंनिजरूपआ
स्ते ॥ ३४ ॥ एवंपुनःसृजतेसर्वमेतदनाद्यनंतोहिजगत्प्रवाहः ॥ नित्याहिजीवाःप्रकृतिश्चनित्याकालश्चनि
त्यःकिमुदेवदेवः ॥ ३५ ॥ यथासमुद्रात्सरितःप्रजाताःपुनस्तमेवप्रविशंतिशश्वत् ॥ एवंहरेर्नित्यजगत्प्रवा
हस्तमेवचासौप्रविशत्यजस्रं ॥ ३६ ॥ एवंविदुर्येपरमामनंतामजस्यशक्तिंपुरुषोत्तमस्य ॥ तस्यप्रसादादथद
ग्धदोषास्तमाप्नुवंत्याशुपरंसुरेशं ॥ ३७ ॥ देवानिमान्मुक्तसमस्तदोषान्स्वसन्निधानेविनिवेश्यदेवः ॥ पुन
स्तदन्यानधिकारयोग्यांस्तत्तद्गुणानेवपदेनियुंक्ते ॥ ३८ ॥ पुनश्चमारीचतएवदेवाजाताअदित्यामसुराश्च
दित्यां ॥ गावोमृगाःपक्ष्युरगादिसत्वादाक्षायणीष्वेवसमस्तशोपि ॥ ३९ ॥ ततःसमग्रामलयोलयोदधौम
हींविलोक्याशुहरिर्वराहः ॥ भूत्वाविरिंचार्थमिमांसशैलामुद्धृत्यवारामुपरिन्यधात्स्थिरं ॥४०॥ अथाब्जना
भप्रतिहारपालौशापात्त्रिशोभूमितलेप्रजातौ॥ दित्यांहिरण्यावथराक्षसौचपैतृष्वसेयौचहरेःपरस्तात्॥४१॥

ततोहिरण्याक्षउदारविक्रमोदितेःसुतोयोवरजःसुरार्थे॥ धात्रार्थितेनैववराहरूपिणाधरोद्धृतौपूर्वहतोब्जजो
द्भवः॥४२॥अथोविधातुर्मुखतोविनिःसृतान्वेदान्हयास्योजगृहेऽसुरेंद्रः ॥ निहत्यतंमत्स्यवपुर्जुगोपमनुंमुनीं
स्तांश्चददौविधातुः ॥४३॥ मन्वंतरप्रलयेमत्स्यरूपोविद्यामदान्मनवेदेवदेवः ॥ वैवस्वतायोत्तमसंविदात्मा
विष्णोःस्वरूपप्रतिपत्तिरूपां ॥४४॥ अथोदितेर्ज्येष्ठसुतेनशश्वत्प्रपीडिताब्रह्मवरात्सुरेशाः ॥ हरिंविरिंचेन
सहोपजग्मुर्दौरात्म्यमस्यापिशशंसुरस्मै ॥ ४५ ॥ अभिष्टुतस्तैर्हरिरुग्रवीर्योनृसिंहरूपेणसआविरासीत् ॥
हत्वाहिरण्यंचसुतायतस्यदत्वाभयंदेवगणानतोषयत् ॥ ४६ ॥ सुरासुराणामुदधिंविमथतांदधारपृष्ठेनगि
रिंसमंदरं ॥ वरप्रदानादपरैरधार्यंहरस्यकूर्मोबृहदंडवोढा॥४७॥ वरादजेयत्वमवापदैत्यराट्चतुर्मुखस्यैवब
लिर्यदातदा ॥ अजायतेंद्रावरजोऽदितेःसुतोमहानजोप्यब्जभवादिसंस्तुतः ॥ ४८ ॥ सवामनात्माऽसुरभू
भृतोध्वरंजगामगांसंनमयन्पदेपदे ॥ जहारचास्माच्छलतस्त्रिविष्टपंत्रिभिःक्रमैस्तच्चददौनिजाग्रजे ॥४९॥
पितामहेनास्यपुराभियाचितोबलेःकृतेकेशवआहयद्वचः ॥ नायाच्ञयाहंप्रतिहन्मितंबलिंशुभाननेत्येवत
तोभ्ययाचत॥५०॥बभूविरेचंद्रललामतोवरात्पुराह्यजेयाअसुराधरातले॥ तैरर्दितावासवनायकाःसुराःपु

रोनिधायाब्जजमस्तुवन्हरिं ॥५१॥ विरिंचसृष्टैर्नितरामवध्यौवराद्विधातुर्दितिजौहिरण्यकौ ॥ तथाहयग्री
वउदारविक्रमस्त्वयाहताब्रह्मपुरातनेन ॥ ५२ ॥ सचासुरान्रुद्रवरादवध्यानिमान्समस्तैरपिदेवदेव ॥ निः
सीमशक्त्यैवनिहत्यसर्वान्हृदंबुजेनोनिवसाथशश्वत् ॥५३॥ इत्यादरोक्तस्त्रिदशैरजेयःसशार्ङ्गधन्वाथभृगूद्व
होभूत् ॥ रामोनिहत्यासुरपूगमुग्रंहृदाननादिर्विदधेऽमृजैव ॥ ५४ ॥ ततःपुलस्त्यस्यकुलेप्रसूतौतावादिदै
त्यौजगदेकशत्रू ॥ परैरवध्यौवरतःपुराहरेःसुरैरजेयौचवराद्विधातुः ॥५५॥ सर्वैरजेयःसचकुंभकर्णःपुरात
नेजन्मनिधातुरेव ॥ वरान्नरादीनृतएवरावणस्तदातनात्तौत्रिदशानबाधतां ॥५६॥ तदाब्जजंशूलिनमेव
चाग्रतोनिधायदेवाःपुरुहूतपूर्वकाः ॥ पयोंबुधौभोगिपभोगशायिनंसमेत्ययोग्यांस्तुतिमभ्ययोजयन् ॥५७॥
त्वमेकईशःपरमःस्वतंत्रस्त्वमादिरंतोजगतांनियोक्ता ॥ त्वदाज्ञयैवाखिलमंबुजोद्भवावितेनिरेऽग्र्याश्चरमाश्च
येन्ये ॥५८॥ मनुष्यमानात्रिशतंसषष्टिकंदिवौकसामेकमुशंतिवत्सरं ॥ द्विषट्सहस्रैरपितैश्चतुर्युगंत्रेतादि
भिःपादशएवहीनैः ॥ ५९ ॥ सहस्रवृत्तंतदहःस्वयंभुवोनिशाचतन्मानमितंशरच्छतं ॥ त्वदाज्ञयास्वाननु
भूयभोगानुपैतिसोपित्वरितस्त्वदंतिकं ॥६०॥ त्वयापुराकर्णपुटाद्विनिर्मितौमहासुरौतौमधुकैटभाख्यौ ॥

प्रभंजनावेशवशात्त्वदाज्ञयाबलोद्धतावाशुजलेऽभ्यवर्धतां ॥६१॥ त्वदाज्ञयाब्रह्मवरादवध्यौचिक्रीडिषासंभ
वयामुखोद्धृतान् ॥ स्वयंभुवोवेदगणानहार्षतांतदाभवस्त्वंहयशीर्षईश्वरः ॥६२॥ आहृत्यवेदानखिलान्प्रदाय
स्वयंभुवेतौचजघंथदस्यू ॥ निष्पीड्यता(डिता)वूरुतलेकराभ्यांतन्मेदसैवाशुचकर्थमेदिनीं ॥६३॥ एवंसुराणां
चनिसर्गजंबलंतथासुराणांवरदानसंभवं ॥ वशेतवैतद्द्वयमप्यतोवयंनिवेदयामःपितुरेवतेखिलं ॥६४॥ इमौ
चरक्षोधिपतीवरोद्धतौजहिस्ववीर्येणनृषुप्रजातः ॥ इतीरितेतैरखिलैःसुरेश्वरैर्बभूवरामोजगतीपतिःप्रभुः
॥ ६५ ॥ सकश्यपस्यादितिगर्भजन्मनोविवस्वतस्तंतुभवस्यभूभृतः ॥ गृहेदशस्यंदननामिनोभूत्कौसल्यका
नाम्नितदर्थिनेष्टः ॥६६॥ तदाज्ञयादेवगणाबभूविरेपुरैवपश्चादपितस्यभूम्नः ॥ निषेवणायोरुगुणस्यवानरे
ष्वथोनरेष्वेवचपश्चिमोद्भवाः ॥ ६७ ॥ सदेवतानांप्रथमोगुणाधिकोबभूवनाम्नाहनुमान्प्रभंजनः ॥ स्वसंभ
वःकेसरिणोगृहेप्रभुर्बभूववालीस्वतएववासवः ॥ ६८ ॥ सुग्रीवआसीत्परमेष्ठितेजसायुतोरविःस्वात्मतएव
जांबवान् ॥ यएवपूर्वंपरमेष्ठिवक्षसस्त्वगुद्भवोधर्मइहास्यतोभवत् ॥६९॥ यएवसूर्यात्पुनरेवसंज्ञयानाम्नायमो
दक्षिणदिक्पआसीत् ॥ सजांबवान्दैवतकार्यदर्शिनापुरैवसृष्टोमुखतःस्वयंभुवा ॥७०॥ ब्रह्मोद्भवःसोमउ

तास्यसूनोरत्रेरभूत्सोंगदएवजातः॥ बृहस्पतिस्तारउतोशचीचशक्रस्यभार्यैवबभूवतारा ॥ ७१ ॥ बृहस्प
तिर्ब्रह्मसुतोपिपूर्वंसहैवशच्यामनसोभिजातः ॥ ब्रह्मोद्भवस्यांगिरसःसुतोभून्मारीचजस्यैवशचीपुलोम्नः
॥ ७२ ॥ सएवशच्यासहवानरोभूत्स्वयंभुवोदेवगुरुर्बृहस्पतिः ॥ अभूत्सुषेणोवरुणोश्विनौचबभूवतुस्तौवि
विदश्चमैंदः ॥७३॥ ब्रह्मोद्भवौतौपुनरेवसूर्याद्बभूवतुस्तत्रकनीयसस्तु ॥ आवेशऐंद्रोवरदानतोभूत्ततोबली
यान्विविदोहिमैंदात् ॥७४॥ नीलोग्निरासीत्कमलोद्भवोत्थःकामःपुनःश्रीरमणाद्रमायां ॥ प्रद्युम्ननामाभ
वदेवमीशात्सस्कंदतामापसचक्रतांच ॥ ७५ ॥ पूर्वंहरेश्चक्रमभूद्धिदुर्गातमःस्थिताश्रीरितियांवदंति ॥ स
त्वात्मिकाशंखमथोरजस्थाभूर्नामिकापद्ममभूद्धरेर्हि ॥ ७६ ॥ गदातुवायुर्बलसंविदात्माशार्ङ्गंचविद्येतिरमै
वखड्गः ॥ दुर्गात्मिकासैवचचर्मनाम्नीपंचात्मकोमारुतएवबाणः ॥७७॥ एवंस्थितेष्वेवपुरातनेषुवराद्रथांग
त्वमवापकामः ॥ तत्सूनुतामापचसोनिरुद्धोब्रह्मोद्भवःशंखतनुःपुमात्मा ॥७८॥ तावेवजातौभरतश्चनाम्ना
शत्रुघ्नइत्येवचरामतोनु ॥ पूर्वंसुमित्रातनयश्चशेषःसलक्ष्मणोनामरघूत्तमादनु ॥७९॥ कौसल्यकापुत्रउरु
क्रमोसावेकस्तथैकोभरतस्यमातुः ॥ उभौसुमित्रातनयौनृपस्यचत्वारएतेह्यमरोत्तमाःसुताः ॥ ८० ॥ संक

र्षणाद्यैस्त्रिभिरेवरूपैराविष्टआसीत्रिषुतेषुविष्णुः॥इंद्रोंगदेचैवततोंगदोहिबलीनितांतंसबभूवशश्वत् ॥८१॥
येन्येचभूपाःकृतवीर्यजाद्याबलाधिकाःसंतिसहस्रशोपि ॥ सर्वेहरेःसन्निधिभावयुक्ताधर्मप्रधानाश्चगुणप्रधा
नाः ॥८२॥ स्वयंरमासीरतएवजातासीतेतिरामार्थमनूपमाया॥विदेहराजस्यहियज्ञभूमौसुतेतितस्यैवतत
स्तुसाभूत् ॥ ८३ ॥ इत्यादिकल्पोत्थितएषसर्गोमयासमस्तागमनिर्णयेन ॥ सहानुसर्गःकथितोत्रपूर्वोयो
योगुणैर्नित्यमसौवरोहि ॥ ८४ ॥ पाश्चात्यकल्पेष्वपिसर्गभेदाःश्रुतौपुराणेष्वपिचान्यथोक्ताः ॥ नोत्कर्षहे
तुःप्रथमत्वमेषुविशेषवाक्यैरवगम्यतेतत् ॥ ८५ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्म
हाभारततात्पर्यनिर्णयेसर्गानुसर्गप्रादुर्भावनिर्णयोनामतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ॥
ॐ ॥ अथाभ्यवर्धंश्चतुराःकुमारानृपस्यगेहेपुरुषोत्तमाद्याः॥नित्यप्रवृद्धस्यचतस्यवृद्धिरपेक्ष्यलोकस्यहिमंदहृ
ष्टिं॥१॥निरीक्ष्यनित्यंचतुरःकुमारान्पितामुदंसंततमापचोच्चं ॥ विशेषतोराममुखेंदुबिंबमवेक्ष्यराजाकृतकृ
त्यआसीत् ॥२॥ तन्मातरःपौरजनाअमात्याअंतःपुरावैषयिकाश्चसर्वे ॥ अवेक्षमाणाःपरमंपुमांसंस्वानंदतृ
प्ताइवसंबभूवुः ॥ ३ ॥ ततःसुवंशेशशिनःप्रसूतोगाधीतिशक्रस्तनुजोस्यचासीत् ॥ वरेणविप्रत्वमवापयो

सौविश्वस्यमित्रंसइहाजगाम ॥ ४ ॥ तेनार्थितोयज्ञरिरक्षयैवकृच्छ्रेणपित्रास्यभयाद्विसृष्टः ॥ जगामरामः
सहलक्ष्मणेनसिद्धाश्रमंसिद्धजनाभिवंद्यः॥५॥अनुग्रहार्थंसऋषेरवापसलक्ष्मणोस्त्रंमुनितोहिकेवलं॥ववंदिरे
ब्रह्ममुखाःसुरेशास्तमस्त्ररूपाःप्रकटाःसमेत्य ॥६॥ अथोजघानाशुशरेणताटकांवराद्विधातुस्तदनन्यवध्यां॥
ररक्षयज्ञंचमुनेर्निहत्यसुबाहुमीशानगिराविमृत्युं ॥७॥ शरेणमारीचमथार्णवेक्षिपद्वचोविरिंचस्यतुमानया
नः ॥ अवध्यतातेनहितस्यदत्ताजघानचान्यात्रजनीचरानथ ॥८॥ तदाविदेहेनसुतास्वयंवरोविघोषितो
दिक्षुविदिक्षुसर्वशः ॥ निधार्यतद्गाधिसुतानुयायीययौविदेहाननुजानुयातः ॥ ९ ॥ अथोअहल्यांपतिना
भिशप्तांप्रधर्षणादिंद्रकृताच्छिलीकृतां ॥ स्वदर्शनान्मानुषतामुपेतांसुयोजयामाससगौतमेन ॥१०॥ बलं
स्वभक्तेरधिकंप्रकाशयन्ननुग्रहंचत्रिदशेष्वतुल्यं॥ अनन्यभक्तांचसुरेशकांक्षयाविधायनारींप्रययौतयार्चितः
॥११॥ श्यामावदातेजगदेकसारेस्वनंतचंद्राधिककांतिकांते ॥ सहानुजेकार्मुकबाणपाणौपुरींप्रविष्टेतुतुषु
र्विदेहजाः ॥१२॥ पपुर्नितांतंसरसाक्षिभृंगैर्वराननाब्जंपुरुषोत्तमस्य ॥ विदेहनारीनरवर्यसंघायथामहापौ
रुषिकास्तदंघ्रिं ॥१३॥ तदाविदेहःप्रतिलभ्यरामंसहस्रनेत्रावरजंगविष्ठं ॥ समर्चयामाससहानुजंतमृषिंच

साक्षाज्ज्वलनप्रकाशं ॥१४॥ मेनेचजामातरमात्मकन्यागुणोचितंरूपनवावतारं॥ उवाचचास्माऋषिरुग्रते
जाःकुरुष्वजामातरमेनमाश्विति ॥१५॥ सआहचैनंपरमंवचस्तेकरोमिनात्रास्तिविचारणामे ॥ शृणुष्वमे
थापियथाप्रतिज्ञासुताप्रदानायकृतापुरस्तात् ॥ १६ ॥ तपोमयाचीर्णमुमापतेःपुरावरायुधावाप्तिधृतेनचेत
सा ॥ समेददौदिव्यमिदंधनुस्तदाकथंचनाचाल्यमृतेपिनाकिनं ॥ १७ ॥ नदेवदैत्योरगदेवगायकाअलंध
नुश्चालयितुंसवासवाः ॥ कुतोनरास्तद्धरतोहिकिंकराःसहानसैवात्रकृषंतिकृच्छ्रतः ॥१८॥ अधार्यमेतद्ध
नुराप्यशंकरादहंनृणांवीर्यपरीक्षणेधृतः ॥ सुतार्थमेतांचकरप्रतिज्ञांददामिकन्यांयइदंहिपूरयेत ॥१९॥ इ
तीरितांमेगिरमभ्यवेत्यदितेःसुतादानवयक्षराक्षसाः ॥ समेत्यभूपाश्वसमीपमाशुप्रगृह्यतच्चालयितुंनशेकुः
॥ २० ॥ संस्विन्नगात्राःपरिवृत्तनेत्रादशाननाद्याःपतिताविमूर्च्छिताः ॥ तथापिमांधर्षयितुंनशेकुःसुताकृ
तेतेवचनात्स्वयंभुवः ॥२१॥ पुराहिमेदात्प्रभुरब्जजोवरंप्रसादितोमेतपसाकथंचन ॥ बलान्नतेकश्चिदुपैति
कन्यकांतदिच्छुभिस्तेनचधर्षणेति ॥ २२ ॥ ततस्तुतेनष्टमदाइतोगताःसमस्तशोह्यस्तनएवपार्थिवाः ॥ त
तोममायंपरिपूर्यमानसंवृणोतुकन्यामयमेवमेर्थितः ॥२३॥ तथेतिचोक्तोमुनिनासकिंकरैरनंतभोगोपममा

श्वथानयत् ॥ समीक्ष्यतद्धामकरेणराघवःसलीलमुद्धृत्यहसन्नपूरयत् ॥ २४ ॥ विकृष्यमाणंतदनंतराधसा
परेणनिःसीमबलेनलीलया ॥ अभज्यतासह्यममुष्यतद्बलंप्रसोढुमीशंकुतएवतद्भवेत् ॥ २५ ॥ समध्यत
स्तत्प्रविभज्यलीलयायथेक्षुदंडंशतमन्युकुंजरः ॥ विलोकयन्वक्रमृषेरवस्थितःसलक्ष्मणःपूर्णतनुर्यथाशशी
॥ २६ ॥ तमब्जनेत्रंपृथुतुंगवक्षसंश्यामावदातंचलकुंडलोज्ज्वलं ॥ शशाक्षतोत्थोपमचंदनोक्षितंददर्शविद्युद्व
सनंनृपात्मजा ॥ २७ ॥ अथोकराभ्यांप्रतिगृह्यमालामम्लानपद्मांजलजायताक्षी ॥ उपेत्यमंदंललितैः
पदैस्तांतदंसआसज्यचपार्श्वतोभवत् ॥ २८ ॥ ततःप्रमोदोनितरांजनानांविदेहपुर्यामभवत्समंतात् ॥ रामं
समालोक्यनरेंद्रपुत्र्यासमेतमानंदनिधिंपरेशं ॥ २९ ॥ लक्ष्म्यासमेतेप्रकटंरमेशेसंप्रेषयामासतदाशुपित्रे ॥
विदेहराजोदशदिग्रथायसतंनिशम्याशुतुतोषभूमिपः ॥ ३० ॥ अथात्मजाभ्यांसहितःसभार्योययौगजस्यं
दनपत्तियुक्तया ॥ स्वसेनयाग्रेप्रणिधायधातृजंवसिष्ठमाश्वेवसयत्रमैथिलः ॥ ३१ ॥ समैथिलेनातितरांसम
र्चितोविवाहयामाससुतंमुदंभरः ॥ पुरोहितोगाधिसुतानुमोदितोजुहाववह्निंविधिनावसिष्ठः ॥ ३२ ॥ तदा
विमानावलिभिर्नभस्तलंदिदृक्षतांसंकुलमासनाकिनां ॥ सुरानकादुंदुभयोविनेदिरेजगुश्चगंधर्ववराःसहस्र

शः ॥ ३३ ॥ विजानमानाजगतांहिमातरंपुरार्थितुंनाययुरत्रदेवताः ॥ तदातुरामंरमयायुतंप्रभुंदिदृक्षवश्च
क्रुरलंनभस्तलं ॥ ३४ ॥ यथापुरासागरजास्वयंवरेसुमानसानामभवत्समागमः ॥ तथाह्यभूत्सर्वदिवौकसां
तदातथामुनीनांसहभूभृतांभुवि ॥ ३५ ॥ प्रगृह्यपाणिंचनृपात्मजायारराजराजीवसमाननेत्रः ॥ यथापु
रासागरजासमेतःसुरासुराणाममृताब्धिमंथने ॥ ३६ ॥ स्वलंकृतास्तत्रविचेरुरंगनाविदेहराजस्यहियाश्च
योषितः ॥ मुदासमेतंरमयारमापतिंविलोक्यरामायददौधनंनृपः ॥ ३७ ॥ प्रियाणिवस्त्राणिरथान्सकुंजरा
न्पराध्यरत्नान्यखिलस्यचेशितुः ॥ ददौचकन्यात्रयमुत्तमंमुदातदासरामावरजेभ्यएव ॥ ३८ ॥ महोत्सवं
तंत्वनुभूयदेवतानराश्चसर्वेप्रययुर्यथागतं ॥ पिताचरामस्यसुतैःसमन्वितोययावयोध्यांस्वपुरींमुदाततः
॥ ३९ ॥ तदंतरेसोथददर्शभार्गवंसहस्रलक्षामितभानुदीधितिं ॥ विभासमानंनिजरश्मिमंडलेधनुर्धरंदीप्तपर
श्वधायुधं ॥ ४० ॥ अजानतांराघवमादिपूरुषंसमागतंज्ञापयितुंनिदर्शनैः ॥ समाह्वयंतंरघुपंस्पृधेवनृपोय
याचेप्रणिपत्यभीतः ॥ ४१ ॥ नमेसुतंहंतुमिहार्हसिप्रभोवयोगतस्येत्युदितःसभार्गवः ॥ सुतत्रयंतेप्रददामि
राघवंरणेस्थितंद्रष्टुमिहागतोस्म्यहं ॥ ४२ ॥ सइत्थमुक्तानृपतिंरघूत्तमंभृगूत्तमःप्राहनिजांतनुंहरिः ॥ अभे

दमङ्गेष्वपिदर्शयन्परंपुरातनोहंहरिरेषइत्यपि॥४३॥शृणुष्वरामत्वमिहोदितंमयाधनुर्द्वयंपूर्वमभून्महाद्भुतं॥
उमापतिस्त्वेकमधारयत्ततोरमापतिश्चापरमुत्तमोत्तमं ॥४४॥ तदातुलोकस्यनिदर्शनार्थिभिःसमर्थितौतौ
हरिशंकरौसुरैः ॥ रणेस्थितौवांप्रसमीक्षितुंवयंसमर्थयामोत्रनिदर्शनार्थिनः ॥ ४५ ॥ ततोहियुद्धायरमेश
शंकरौव्यवस्थितौतेधनुषीप्रगृह्य ॥ यतोंतरस्यैषनियामकोहरिस्ततोहरोग्रेस्यशिलोपमोभूत् ॥४६॥ शशा
कनैवाथयदाभिवीक्षितुंप्रस्पंदितुंवाकुतएवयोद्धुं ॥ शिवस्तदादेवगणाःसमस्तशःशशंसुरुच्चैर्जगतोहरेर्बलं
॥४७॥ यदीरणेनैवविनैषशंकरःशशाकनप्रश्वसितुंचकेवलं॥ किमत्रवक्तव्यमतोहरेर्बलंहरात्परंसर्वतएवचे
ति ॥ ४८ ॥ ततःप्रणम्याशुजनार्दनंहरःप्रसन्नदृष्ट्याहरिणाभिवीक्षितः ॥ जगामकैलासममुष्यतद्धनुस्त्व
याप्रभग्नंकिललोकसन्निधौ ॥४९॥ धनुर्यदन्यद्धरिहस्तयोग्यंतत्कार्मुकात्कोटिगुणंपुनश्च ॥ वरंहिहस्तेतदिदं
गृहीतंमयागृहाणैतदतोहिवैष्णवं ॥ ५० ॥ यदीदमागृह्यविकर्षसित्वंतदाहरिर्नात्रविचार्यमस्ति ॥ इतिब्रु
वाणःप्रददौधनुर्वरंप्रदर्शयन्विष्णुबलंहराद्वरं॥५१॥प्रगृह्यतच्चापवरंसराघवश्चकारसज्यंनिमिषेणलीलया ॥
चकर्षसंधायशरंचपश्यतःसमस्तलोकस्यचसंशयंनुदन् ॥५२॥ प्रदर्शितेविष्णुबलेसमस्तशोहराच्चनिःसंख्य

तयामहाधिके ॥ जगादमेघौघगभीरयागिरासराघवंभार्गवआदिपूरुषः ॥५३॥ अलंबलंतेजगतोखिला
द्वरंपरोसिनारायणएवनान्यथा ॥ विसर्जयस्वेहशरंतपोमयेमहासुरेलोकमयेवराद्विभोः ॥ ५४ ॥ पुरातु
लोनाममहासुरोभवद्वरात्सतुब्रह्मणआपलोकतां ॥ पुनश्चतंप्राहजगद्गुरुर्यदाहरिर्जितःस्याद्धितदैववध्यसे
॥ ५५ ॥ अतोवधार्थंजगदंतकस्यसर्वाजितोहंजितवद्व्यवस्थितः ॥ इतीरितेलोकमयेसराघवोमुमोचबाणं
जगदंतकेसुरे ॥५६॥ पुरावरोनेनशिवोपलंभितोमुमुक्षयाविष्णुतनुप्रवेशनं ॥ सतेनरामोदरगोबहिर्गत
स्तदाज्ञयैवाशुबभूवभस्मसात् ॥५७॥ इतीवरामायसराघवःशरंविकर्षमाणोविनिहत्यचासुरं ॥ तपस्तदी
यंप्रवदन्मुमोदतदीयमेवह्यभवत्समस्तं ॥ ५८ ॥ निरंतरानंदविबोधसारःसजानमानोखिलमादिपूरुषः ॥
वदन्शृणोतीवविनोदतोहरिःसएकएवद्वितनुर्मुमोद ॥ ५९ ॥ सचेष्टितंचैवनिजाश्रयस्यजनस्यसत्तत्त्ववि
बोधकारणं ॥ विमोहकंचान्यतमस्यकुर्वंश्चिक्रीडएकोपिनरान्तरेयथा ॥६०॥ ततःसकारुण्यनिधिर्निजेजने
नितांतमैक्यंस्वगतंप्रकाशयन् ॥ द्विधेवभूत्वाभृगुवर्यआत्मनारघूत्तमेनैक्यमगात्समक्षं ॥ ६१ ॥ समेत्यचै
क्यंजगतोभिपश्यतःप्रणुद्यशंकामखिलांजनस्य ॥ प्रदायरामायधनुर्वरंतदाजगामरामानुमतोरमापतिः

॥६२॥ ततोनृपोत्यर्थमुदाभिपूरितःसुतैःसमस्तैःस्वपुरीमवापह ॥ रेमेथरामोपिरमास्वरूपयातयैवराजात्म
जयाहिसीतया ॥६३॥ यथापुराश्रीरमणःश्रियातयारतोनितांतंहिपयोब्धिमध्ये ॥ तथात्वयोध्यापुरगोर
घूत्तमोप्युवासकालंसुचिरंरतस्तया ॥६४॥ इमानिकर्माणिरघूत्तमस्यहरेर्विचित्राण्यपिनाद्भुतानि ॥ दुरंत
शक्तेरथचास्यवैभवंस्वकीयकर्तव्यतयानुवर्ण्यते ॥ ६५ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते
श्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेश्रीरामचरितेबालकांडकथानिरूपणंनामचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥
ॐ॥इत्थंविश्वेश्वरेस्मिन्निखिलजगदवस्थाप्यसीतासहायेभूमिष्ठेसर्वलोकास्तुतुषुरनुदिनंवृद्धभक्त्यानितातं ॥
राजाराज्याभिषेकेप्रकृतिजनवचोमानयन्नात्मनोर्थ्यंदध्रेतन्मंथरायाःश्रुतिपथमगमन्भूमिगायाअलक्ष्म्याः
॥ १ ॥ पूर्वंक्षीराब्धिजाताकथमपितपसैवाप्सरस्त्वंप्रयातातांनेतुंतत्तमोंधंकमलजनिरुवाचाशुरामाभिषेकं ॥
भूत्वादासीविलुंपस्वगतिमपिततःकर्मणाप्राप्स्यसेत्वंसेत्युक्तामंथरासीत्तदनुकृतवतीत्येवचैतत्कुकर्म ॥ २ ॥
तद्वाक्यात्कैकयीसापतिगवरबलादाजहारैवराज्यंरामस्तद्गौरवेणत्रिदशमुनिकृतेरण्यमेवाविवेश॥ सीतायु
क्तोनुजेनप्रतिदिनसुविवृद्धोरुभक्त्यासमेतःसंस्थाप्याशेषजंतून्स्वविरहजशुचात्यक्तसर्वैषणार्थान् ॥ ३ ॥ वृ

क्षान्पक्षीभकीटान्पितरमथसखीन्मातृपूर्वान्विसृज्यप्रोत्थांगंगांस्वपादाद्धरइवचगुहेनार्चितःसोथतीर्त्वा ॥
देवार्च्यस्यापिपुत्राद्दषिगणसहितात्प्राप्यपूजांप्रयातःशैलेशंचित्रकूटंकतिपयदिवसान्यत्रमोदन्नुवास॥४॥ए
तस्मिन्नेवकालेदशरथनृपतिःस्वर्गतोभूद्वियोगाद्रामस्यैवाथपुत्रौविधिसुतसहितौमंत्रिभिःकेकयेभ्यः ॥ आ
नीतौतस्यकृत्वाश्रुतिगणविहितप्रेतकार्याणिसद्यःशोचंतौराममार्गंपुरजनसहितौजग्मतुर्मातृभिश्च ॥ ५ ॥
धिक्कुर्वंतौनितांतंसकलदुरितगांमंथरांकैकयींचप्राप्तौरामस्यपादौमुनिगणसहितौतत्रचोवाचनत्वा॥ रामंरा
जीवनेत्रंभरतइहपुनःप्रीतयेस्माकमीशप्राप्याशुस्वामयोध्यामवरजसहितःपालयेमांधरित्रीं ॥६॥ इत्युक्तःक
र्तुमीशःसकलसुरगणाप्यायनंरामदेवःसत्यांकर्तुंचवाणीमवददतितरांनेतिसद्भक्तिनम्रं ॥ भूयोभूयोर्थयंतंद्वि
गुणितशरदांसप्तकेत्वभ्यतीतेकर्तैतत्तेवचोहंसुदृढमृतमिदंमेवचोनात्रशंका ॥७॥ श्रुत्वैतद्रामवाक्यंहुतभुजि
पतनेसप्रतिज्ञांचकृत्वारामोक्तस्यान्यथात्वेनतुपुरमभिवेक्ष्येहमित्येवतावत्॥ कृत्वान्यांसप्रतिज्ञामवसदथबहि
र्ग्रामकेनंदिनाम्निश्रीशस्यैवास्यकृत्वाशिरसिपरमकंपौरटंपादपीठं ॥८॥ समस्तपौरानुगतेनुजेगतेसचित्रकूटे
भगवानुवासह ॥ अथाजगामेंद्रसुतोपिवायसोमहासुरेणात्मगतेनचोदितः ॥९॥ सचासुरावेशवशाद्रमा

स्तनेयदाव्यधात्तुंडमथाभिवीक्षितः ॥ जनार्दनेनाशुतृणेप्रयोजितेचचारतेनज्वलतानुयातः ॥१०॥ स्वयंभु
शर्वेंद्रमुखान्सुरेश्वराञ्जिजीविषुस्ताञ्छरणंगतोपि ॥ बहिष्कृतस्तैर्हरिभक्तिभावतोह्यलंघ्यशक्त्यापरमस्यचा
क्षमैः ॥११॥ पुनःप्रयातःशरणंरघूत्तमंविसर्जितस्तेननिहत्यचासुरं ॥ तदक्षिगंसाक्षिकमप्यवध्यंप्रसादतश्चं
द्रविभूषणस्य ॥१२॥ सवायसानामसुरोखिलानांवरादुमेशस्यबभूवचाक्षिगः ॥ निपातितोसौसहवायसाक्षि
भिस्तृणेनरामस्यबभूवभस्मसात् ॥१३॥ ददुर्हितस्मैविवरंबलार्थिनोयद्वायसास्तेनतदक्षिपातनं ॥ कृतंरमेशे
नतदेकनेत्राबभूवुरन्येपिचवायसास्तदा॥१४॥भविष्यतामप्यथयावदेवह्रिनेत्रताकाककुलोद्भवानां॥तावत्त
दक्ष्यस्य(दक्षिस्थ)कुरंगनाम्नःशिवेनदत्तंदितिजस्यचाक्षयं ॥१५॥ अतःपुनर्भावममुष्यहिन्वन्भविष्यतश्चैक
दृशश्चकार ॥ सवायसान्राघवआदिपूरुषस्ततोययौशक्रसुतस्तदाज्ञया ॥१६॥ रामोथदंडकवनंमुनिवर्यनी
तोलोकाननेकशउदारबलैर्निरस्तान्॥ श्रुत्वाखरप्रभृतिभिर्वरतोहरस्यसर्वैरवध्यतनुभिःप्रययौसभार्यः॥१७॥
आसीच्चतत्रशरभंगइतिस्मजीर्णोलोकंहरेर्जिगमिषुर्मुनिरुग्रतेजाः॥तेनादरोपहृतसार्घ्यसपर्ययासप्रीतोददौ
निजपदंपरमंरमेशः ॥१८॥ धर्मोयतोस्यवनगस्यनितांतशक्तिह्रासेस्वधर्मकरणस्यहुताशनादौ ॥ देहात्य

यःसततएवतनुंनिजाग्नौसंत्यज्यरामपुरतःप्रययौरमेशं ॥१९॥ रामोपितत्रददृशेधनदस्यशापाद्गंधर्वमुर्वशि
रतेरथयातुधानीं ॥ प्राप्तंदशांसपदितुंबरुनामधेयंनाम्नाविराधमपिशर्ववरादवध्यं ॥ २० ॥ भङ्क्त्वास्यबाहु
युगलंविलगंचकारसंमानयन्वचनमंबुजजन्मनोसौ ॥ प्रादाच्चतस्यसुगतिंनिजगायकस्यभक्षार्थमंसकमितो
पिसहानुजेन ॥ २१ ॥ प्रीतिंविधित्सुरगमद्भवनंनिजस्यकुंभोद्भवस्यपरमादरतोमुनाच ॥ संपूजितोधनुर
नेनगृहीतमिंद्राच्छार्ङ्गंतदादिपुरुषोनिजमाजहार ॥ २२ ॥ आत्मार्थमेवहिपुराहरिणाप्रदत्तमिंद्रेतदिंद्रउतरा
मकरार्थमेव ॥ प्रादादगस्त्यमुनयेतदवाप्यरामोरक्षन्नृषीनवसदेवसदंडकेषु ॥ २३ ॥ कालेतदैवखरदूषणयो
र्बलेनरक्षःस्वसापतिनिमार्गणतत्परासीत् ॥ व्यापादितेनिजपतौहिदशानननेनप्रामादिकेनविधिनाभिससा
ररामं ॥ २४ ॥ सानुज्ञयैवरजनीचरभर्तुरुग्राभ्रातृद्वयेनसहितावनमावसंती ॥ रामंसमेत्यभवमेपतिरित्यवो
चद्भ्रातुंयथातमउपेत्यसुयोगकामं॥२५॥तांतत्रहास्यकथयाजनकासुताग्रेगच्छानुजंमइहनेतिवचःसउक्त्वा ॥
तेनैवदुष्टचरितांहिविकर्णनासांचक्रेसमस्तरजनीचरनाशहेतोः ॥ २६ ॥ तत्प्रेरितान्सपदिभीममबलान्प्रयातां
स्तस्याःखरत्रिशिरदूषणमुख्यबंधून् ॥जघ्नेचतुर्दशसहस्रमवारणीयकोदंडपाणिरखिलस्यसुखंविधातुं ॥२७॥

दत्तेऽभयेरघुवरेणमहामुनीनांदत्तेभयेचरजनीचरमंडलस्य॥रक्षःपतिःस्वसृमुखादविकंपनाच्चश्रुत्वाबलंरघुप
तेःपरमापचिंतां॥ २८ ॥ श्रुत्वाशुकार्यमवमृश्यजगामतीरेक्षेत्रंनदीनदपतेःश्रवणंधरित्र्याः ॥ मारीचमत्रत
पसिप्रतिवर्तमानंभीतंशराद्रघुपतेर्नितरांददर्श ॥२९॥ तेनार्थितःसपदिराघववंचनार्थंमारीचआहशरवेगम
मुष्यजानन्॥शक्योनतेरघुवरेणहिविग्रहोत्रजानामिसंस्पर्शमस्यशरस्यपूर्वं ॥३०॥इत्युक्तवंतमथरावणआह
खड्गंनिष्कृष्यहन्मियदिमेनकरोषिवाक्यं॥तच्छ्रुश्रुवान्भययुतोथनिसर्गतश्चपापोजगामरघुवर्यसकाशमाशु
॥३१॥संप्राप्यहैममृगतांबहुरत्नचित्रःसीतासमीपउरुधाविचचारशीघ्रं॥निर्दोषनित्यवरसंविदपिस्मदेवीरक्षो
वधायजनमोहकृतेतथाह॥३२॥देवेममाशुपरिगृह्यचदेहिमेत्वंक्रीडामृगंत्वितितयोदितएवरामः ॥ अन्वक्स
सारहशरासनबाणपाणिर्मायामृगंनिशिचरंनिजघानजानन्॥३३॥तेनाहतःशरवरेणभृशंममारविक्रुश्यल
क्ष्मणमुरुव्यथयासपापः॥ श्रुत्वैवलक्ष्मणमचूचुददुग्रवाक्यैःसोप्यापरामपथमेवसचापबाणः॥३४॥ यांयांपरे
शउरुधैवकरोतिलीलांतांतांकरोत्यनुतथैवरमापिदेवी ॥नैतावतास्यपरमस्यतथारमायादोषोणुरप्यनुविचिं ॥ २४ ॥
त्यउरुप्रभूयत्॥३५॥क्वाज्ञानमापदपिमंदकटाक्षमात्रात्सर्गस्थितिप्रलयसंसृतिमोक्षहेतोः॥देव्याहरेःकिमुवि

डंबनमात्रमेतद्धिक्रीडतोःसुरनरादिवदेवतस्मात्॥३६॥ देव्याःसमीपमथरावणआससादसाऽदृश्यतामगम
दप्यविषह्यशक्तिः॥सृष्ट्वात्मनःप्रतिकृतिंप्रययौचशीघ्रंकैलासमर्चितपदान्यवसच्छिवाभ्यां॥३७॥ तस्यास्तुतां
प्रतिकृतिंप्रविवेशशक्रोदेव्याश्चसन्निधियुतांव्यवहारसिद्ध्यै॥ आदायतामथययौरजनीचरेंद्रोहत्वाजटायुषमु
रुश्रमतोनिरुद्धः॥ ३८ ॥ मार्गेव्रजंतमभियायततोहनूमान्संवारितोरविसुतेनचजानमानः॥दैवंतुकार्यमथ
कीर्तिमभीप्समानोरामस्यनैनमहनद्वचनाद्धरेश्च ॥३९॥प्राप्यैवराक्षसउतात्मपुरींसतत्रसीताकृतिंप्रतिनिधा
यररक्षचाथ॥रामोपितत्तुविनिहत्यसुदुष्टरक्षःप्राप्याश्रमंस्वदयितांनहिपश्यतीव ॥४०॥अन्वेषमाणइवतंचद
दर्शगृध्रंसीतांरिरक्षिषुमथोरिपुणाविशस्तं॥मंदात्मचेष्टमनुमोक्तमरेश्चकर्मश्रुत्वामृतंतमदहत्स्वगतिंतथादा
त्॥४१॥ अन्यत्रचैवविचरन्सहितोनुजेनप्राप्तःकरौससहसाथकबंधनाम्नः॥धातुर्वरादखिलजायिनउज्झित
स्यमृत्योश्चवज्रपतनाददतिकुंचितस्य॥४२॥छित्त्वास्यबाहुयुगलंसहितोनुजेनतंपूर्ववत्प्रतिविधायसुरेंद्रभृत्यं॥
नाम्नादनुंत्रिजटयैवपुराभिजातंगंधर्वमाशुचततोपितदर्चितोगात् ॥ ४३ ॥ दृष्ट्वातमेवशबरीपरमंहरिंचज्ञा
त्वाविवेशदहनंपुरतोस्यतस्यै॥प्रादात्स्वलोकमिममेवहिसाप्रतीक्ष्यपूर्वंमतंगवचनेनवनेत्रसाभूत् ॥ ४४ ॥

शापाद्वराप्सरसमेवहितांविमोच्यशच्याकृतात्पतिपुरस्त्वतिदर्पहेतोः ॥गत्वाददर्शपवनात्मजमृश्यमूकेसह्ये
कएनमवगच्छतिसम्यगीशं॥४५॥देहेपियत्रपवनोत्रहरिर्यतोसौतत्रैववायुरितिवेदवचःप्रसिद्धं ॥ कस्मिन्वहं
त्वितितथैवहिसोवतारेतस्मात्समारुतिकृतेरविजंररक्ष॥४६॥एवंसकृष्णतनुरर्जुनमप्यरक्षद्भीमार्थमेवतदरिं
रविजंनिहत्य ॥ पूर्वंहिमारुतिमवापरवेःसुतोयंतेनास्यवालिनमहन्रघुपःप्रतीपं ॥ ४७ ॥ एवंसुराश्चपवन
स्यवशेयतोतःसुग्रीवमत्रतुपरत्रचशक्रसूनुं ॥ सर्वैश्रिताहनुमतस्तदनुग्रहायतत्रागमद्रघुपतिःसहलक्ष्मणेन
॥ ४८ ॥ यत्पादपंकजरजःशिरसाबिभर्तिश्रीरब्जजश्चगिरिशःसहलोकपालैः ॥ सर्वेश्वरस्यपरमस्यहिसर्व
शक्तेःकिंतस्यशत्रुहननेकपयःसहायाः ॥ ४९ ॥ समागतेतुराघवेप्लवंगमाःससूर्यजाः ॥ विपुप्लुवुर्भयार्दि
तान्यवारयच्चमारुतिः ॥ ५० ॥ संस्थाप्याशुहरींद्राज्ञानन्विष्णोर्गुणाननंतान्सः ॥ साक्षाद्ब्रह्मपितासावि
त्येतेनास्यपादयोःपेते ॥ ५१ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनि
र्णयेश्रीरामचरितेहनूमद्दर्शनंनामपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ॥ ॥
ॐ ॥ उत्थाप्यचैनमरविंददलायताक्षश्चक्रांकितेनवरदेनकरांबुजेन॥कृत्वाचसंविदमनेननुतोस्यचांसंप्रीत्या

रुरोहसहसन्सहलक्ष्मणेन॥१॥आरोप्यचांसयुगलंभगवंतमेनंतस्यानुजंचहनुमान्प्रययौकपींद्रं ॥ सख्यंचका
रहुतभुक्प्रमुखेचतस्यरामेणशाश्वतनिजार्तिहरेणशीघ्रं ॥२॥ श्रुत्वास्यदुःखमथदेववरःप्रतिज्ञांचक्रेसवालि
निधनायहरीश्वरोपि ॥ सीतानुमार्गणकृतेथसवालिनैवक्षिप्तांहिदुंदुभितनुंसमदर्शयच्च ॥ ३ ॥ वीक्ष्यैवतांनि
पतितामथरामदेवःसोंगुष्ठमात्रचलनादतिलीलयैव ॥ संप्रास्ययोजनशतेथतथैवचोर्वींसर्वान्विदार्यदितिजा
नहनद्रसास्थान् ॥ ४ ॥ शर्वप्रसादजबलाद्दितिजानवध्यान्सर्वान्निहत्यकुणपेनपुनश्चसख्या ॥ भीतेनवालि
बलतःकथितःससप्ततालान्प्रदर्श्यदितिजान्सुदृढांश्चवज्रात् ॥ ५ ॥ एकैकमेषुसविकंपयितुंसमर्थःपत्राणिलो
प्तुमपितूत्सहतेनशक्तः ॥ विष्वक्स्थितान्यदिभवान्प्रतिभेत्स्यतीमानेकेषुणातर्हिवालिवधेसमर्थः ॥ ६ ॥
जेतुंचतुर्गुणबलोहिपुमान्प्रभुःस्याद्धंतुंशताधिकबलोतिबलंसुशक्तः ॥ तस्मादिमान्हरिहयात्मजबाह्वलो
प्यपत्रान्विभिद्यममसंशयमाशुभिंधि ॥७॥ श्रुत्वास्यवाक्यमवमृश्यदितेःसुतांस्तान्धातुर्वरादखिलपुंभिरभे
द्यरूपान् ॥ ब्रह्मत्वमाप्तुमचलंतपसिप्रवृत्तानेकेषुणासपदितान्प्रबिभेदरामः ॥८॥ संधायकार्मुकवरेनिशिते
तुबाणेऽथाकृष्यदक्षिणभुजेनतदाप्रमुक्ते ॥ रामेणसत्वरमनंतबलेनसर्वेचूर्णीकृताःसपदितेतरवोरवेण ॥९॥

भित्वाचतान्सगिरिकुंभगवत्प्रमुक्तःपातालसप्तकमथात्रचयेत्ववध्याः॥नाम्नासुराःकुमुदिनोब्जजवाक्यरक्षाः
सर्वांश्चता नदहदाशुशरःसएकः ॥१०॥ नैतद्विचित्रममितोरुबलस्यविष्णोर्यत्प्रेरणात्सपवनस्यभवेत्प्रवृत्तिः॥
लोकस्यसप्रकृतिकस्यसरुद्रकालकर्मादिकस्यतदपीदमनन्यसाध्यं ॥११॥ दृष्ट्वाबलंभगवतोथहरीश्वरोसावग्रे
निधायतमगात्पुरमग्रजस्य॥आश्रुत्यरावमनुजस्यबिलात्सचागादभ्येनमाशुदयिताप्रतिवारितोपि ॥१२॥
तन्मुष्टिभिःप्रतिहतःप्रययावशक्तःसुग्रीवआशुरघुपोपिहिधर्ममीक्षन्॥ नैनंजघानविदिताखिललोकचेष्टोप्ये
नंसआह्वयुधिवांनमयाविविक्तौ ॥१३॥ सौभ्रात्रमेषयदिवांछतिवालिनैवनाहंनिरागसमथाग्रजनिंहनिष्ये ॥
दीर्घःसहोदरगतोनभवेद्धिकोपोदीर्घोपिकारणमृतेविनिवर्ततेच ॥ १४ ॥ कोपःसहोदरजनेपुनरंतकालेप्रा
योनिवृत्तिमुपगच्छतितापकश्च॥एकस्यभंगइतिनैवझडित्यपास्तदोषोनिहंतुमिहयोग्यइतिस्ममेने ॥ १५ ॥
तस्मान्नबंधुजनगेजनितेविरोधेकार्योवधस्तदनुबंधुभिराश्रितीह ॥धर्मंप्रदर्शयितुमेवरवेःसुतस्यभावीनताप
इतिविच्चनतंजघान॥१६॥यःप्रेरकःसकलशेमुषिसंततेश्चतस्याज्ञताकुतइहेशवरस्यविष्णोः ॥ तेनोदितोथ ॥ २६ ॥
सुदृढंपुनरागतेनवज्रोपमंशरममूमुचदिंद्रसूनौ ॥ १७ ॥ रामाज्ञयैवलतयारविजेविभक्तेवायोःसुतेनरघुपे

णशरेप्रमुक्ते ॥ श्रुत्वास्यशब्दमतुलंहृदितेनविद्धइंद्रात्मजोगिरिरिवापतदाशुसन्नः॥१८॥भक्तोममैषयदिमा
मभिपश्यतीहपादौध्रुवंममसमेष्यतिनिर्विचारः ॥योग्योवधोनहिजनस्यपदानतस्यराज्यार्थिनारविसुतेनव
घोर्थितश्च ॥१९॥ कार्यंह्यभीष्टमपितत्प्रणतस्यपूर्वंशस्तोवधोनपदयोःप्रणतस्यचैव ॥ तस्माददृश्यतनुरेव
निहन्मिशक्रपुत्रंत्वितीहतमदृश्यतयाजघान ॥ २० ॥ यःप्रेरकःसकललोकबलस्यनित्यंपूर्णाव्ययोच्चबलवी
र्यतनुःस्वतंत्रः ॥किंतस्यदृष्टिपथगस्यचवानरोयंकर्तेशचापमपियेनपुराविभग्नं ॥ २१ ॥ सन्नेथवालिनिजगां
मचतस्यपार्श्वंप्राहैनमार्द्रवचसायदिवांछसित्वं ॥ उज्जीवयिष्यइतिनैच्छदसौत्वदग्रेकोनाममनेच्छतिमृतिंपु
रुषोत्तमेति ॥ २२ ॥ कार्याणितस्यचरमाणिविधायपुत्रंत्वग्रेनिधायरविजःकपिराज्यआसीत् ॥ रामोपित
द्गिरिवरेचतुरोथमासान्दृष्ट्वाघनागममुवाससलक्ष्मणोसौ ॥ २३ ॥ अथातिसक्तेक्षितिपेकपीनांप्रविस्मृतेरा
मकृतोपकारे ॥ प्रसह्यतंबुद्धिमतांवरिष्ठोरामांघ्रिभक्तोहनुमानुवाच ॥२४॥ नविस्मृतिस्तेरघुवर्यकार्येकार्याक
थंचित्सहिनोभिपूज्यः॥नचेत्स्वयंकर्तुमभीष्टमद्यतेध्रुवंबलेनापिहिकारयामि॥२५॥सएवमुक्ताहरिराजसन्नि
धौद्वीपेषुसप्तस्वपिवानरान्प्रति ॥ संमेलनायाशुगतीन्सवानरान्प्रस्थापयामाससमस्तशःप्रभुः॥२६॥ हरीश्व

राज्ञाप्रणिधानपूर्वकंहनूमतातेप्रहिताहिवानराः ॥ समस्तशैलद्रुमषंडसंस्थितान्हरीन्समादायतदाभिज
ग्मुः ॥ २७ ॥ तदैवरामोपिपिहिभोगसक्तंप्रमत्तमालक्ष्यकपीश्वरंप्रभुः ॥ जगादसौमित्रिमिदंवचोमेप्लवंगमे
शायवदाशुयाहि ॥ २८ ॥ यदिप्रमत्तोसिमदीयकार्येनयाम्यहंत्वेंद्रसुतस्यमार्गं ॥ प्रायःस्वकार्येप्रतिपादि
तेहिमदोद्धतानप्रतिकर्तुमीशते ॥ २९ ॥ इतीश्वररामेणसमीरितेतदाययौसबाणःसधनुःसलक्ष्मणः ॥ दृष्ट्वै
वतंतेनसहैवतापनिर्भयाद्ययौरामपदांतिकंत्वरन् ॥ ३० ॥ हनूमतःसाधुवचोभिराशुप्रसन्नचेतस्यधिपेकपी
नां ॥ समागतेसर्वहरिप्रवीरैःसहैवतंवीक्ष्यननंदराघवः ॥ ३१ ॥ ससंभ्रमंतंपतितंपदाब्जयोस्त्वरन्समुत्थाप्य
समाश्लिषत्प्रभुः ॥ सचोपविष्टोजगदीशसन्निधौतदाज्ञयैवादिशदाशुवानरान् ॥ ३२ ॥ समस्तदिक्षुप्रहिते
षुतेनप्रभुर्हनूमंतमिदंबभाषे ॥ नकश्चिदीशस्त्वदृतेस्तिसाधनेसमस्तकार्यप्रवरस्यमेऽस्य ॥ ३३ ॥ अतस्त्वमे
वप्रतियाहिदक्षिणांदिशंसमादायमदंगुलीयकं ॥ इतीरितोसौपुरुषोत्तमेनययौदिशंतांयुवराजयुक्तः ॥३४॥
समस्तदिक्षुप्रतियापिताहितेहरीश्वराज्ञामुपधार्यमासतः ॥ समाययुस्तेंगदजांबवन्मुखाःसुतेनवायोःसहि ॥ २७ ॥
तानचाययुः ॥ ३५ ॥ समस्तदुर्गप्रवरंदुरासदंविमार्गतांविंध्यगिरिंमहात्मनां ॥ गतःसकालोहरिराडुदीरि

तःसमासदंश्चाथबिलंमहाद्भुतं ॥ ३६ ॥ कृतंमयेनातिविचित्रमुत्तमंसमीक्ष्यतत्तारउवाचचांगदं ॥ वयंनया
मोहरिराजसन्निधिंविलंघितोनःसमयोयतोस्य ॥ ३७ ॥ दुरासदोसावतिचंडशासनोहनिष्यतित्वामपिकिं
मदादिकान् ॥ अगम्यमेतद्बिलमाप्यतत्सुखंवसामसर्वेकिमसाविहाचरेत् ॥ ३८ ॥ नचैवरामेणसलक्ष्मणेन
प्रयोजनंनोवनचारिणांसदा ॥ नचेहनःपीडयितुंसचक्षमस्ततोममेयंसुविनिश्चितामतिः ॥३९॥ इतीरितंमा
तुलवाक्यमाशुसआददेवालिसुतोपिसादरं ॥ उवाचवाक्यंचननोहरीश्वरःक्षमीभवेल्लंघितशासनानां॥४०॥
राज्यार्थिनायेनहिघातितोग्रजोहृताश्चदाराःसुनृशंसकेन ॥ सनःकथंरक्षतिशासनातिगान्निराश्रयान्दुर्बल
कान्बलेस्थितः ॥ ४१ ॥ इतीरितेशक्रसुतात्मजेनतथेतिचोचुःसहजांबवन्मुखाः ॥ सर्वेपितेषामथचैकमत्यं
दृष्ट्वाहनूमानिदमाबभाषे ॥ ४२ ॥ विज्ञातमेतद्धिमयांगदस्यराज्यायताराभिहितंहिवाक्यं ॥ साध्यंनचैत
न्नहिवायुसूनूरामप्रतीपंवचनंसहेत ॥ ४३ ॥ नचाहमाक्रष्टुमुपायतोपिशक्यःकथंचित्सकलैःसमेतैः ॥ स
न्मार्गतोनैवहिराघवस्यदुरंतशक्तेर्बिलमप्रधृष्यं ॥ ४४ ॥ वचोममैतद्यदिचादरेणग्राह्यंभवेद्वस्तदतिप्रियंमे ॥
नचेद्बलादप्यनयेप्रवृत्तान्प्रशास्यसन्मार्गगतान्करोमि ॥ ४५ ॥ इतीरितंतत्पवनात्मजस्यश्रुत्वातिभीताध्

तमूकभावाः ॥ सर्वेनुजग्मुस्तमथाद्रिमुख्यंमाहेंद्रमासेदुरगाधबोधाः ॥ ४६ ॥ निरीक्ष्यतेसागरमप्रधृष्यमपा
रमेयंसहसाविषण्णाः ॥ दृढंनिराशाश्रमतिंहिदध्युःप्रायोपवेशायतथाचचक्रुः ॥ ४७ ॥ प्रायोपविष्टाश्चकथां
वदंतोरामस्यसंसारविमुक्तिदातुः ॥ जटायुषःपातनमूचिरेतत्संपातिनाम्नःश्रवणंजगाम ॥ ४८ ॥ तस्याग्र
जोसावरुणस्यसूनुःसूर्यस्यबिंबंसहतेनयातः ॥ जवंपरीक्षन्नथतंसुतप्तंगुरुत्वापतत्रक्षयमाप्यचापतत् ॥ ४९ ॥
सदग्धपक्षःसवितृप्रतापाच्छ्रुत्वैवरामस्यकथांसपक्षः ॥ भूत्वापुनश्चाशुमृतिंजटायुषःशुश्रावपृष्ट्वापुनरेवसम्य
क् ॥ ५० ॥ सरावणस्याथगतिंसुतोक्तांनिवेद्यदृष्ट्वाजनकात्मजाकृतिं ॥ स्वयंतथाशोकवनेनिषण्णामवोचदे
भ्योहरिपुंगवेभ्यः ॥ ५१ ॥ ततस्तुतेब्रह्मसुतेनपृष्टान्यवेदयन्नात्मबलंपृथक्पृथक् ॥ दशैवचारभ्यदशोत्तर
स्यक्रमात्पथोयोजनतोभियाने ॥ ५२ ॥ सनीलमैंदद्विविदाःसताराःसर्वेप्यशीत्याःपरतोनशक्ताः ॥ गंतुंय
दात्मबलंसजांबवाञ्जगादतस्मात्पुनरष्टमांशं ॥ ५३ ॥ बलेर्यदाविष्णुरवापलोकांस्त्रिभिःक्रमैर्नंदिरवंप्रकुर्व
ता ॥ तदामयाभ्रांतमिदंजगत्त्रयंसवेदनंजानुममासमेरुतः ॥ ५४ ॥ अतोजवोमेनहिपूर्वसंमितःपुरात्वहं
षण्णवतिप्लवोस्मि ॥ ततःकुमारोंगदआहचास्माच्छतंप्लवेयंनततोभिजाने ॥ ५५ ॥ आपूरितेतैःसकलैःश

तस्यगमागमेशत्रुबलंचवीक्ष्य ॥ सुदुर्गमत्वंचनिशाचरेशपुर्याःसधातुःसुतआबभाषे ॥ ५६ ॥ अयंहिगृध्रः
शतयोजनंगिरिंत्रिकूटमाहेतउतात्रविघ्नाः ॥ भवेयुरन्येपिततोहनूमानेकःसमर्थोनपरोस्तिकश्चित् ॥ ५७ ॥
उक्त्वासइत्थंपुनराहसूनुंप्राणस्यनिःसीमबलंप्रकाशयन् ॥ त्वमेकएवात्रपरंसमर्थःकुरुष्वचैतत्परिपाहिवान
रान्॥५८॥इतीरितोसौहनुमान्निजेप्सितंतेषामशक्तिंप्रकटांविधाय ॥ अवर्धताशुप्रविचिंत्यरामंसुपूर्णशक्ति
चरितोस्तदाज्ञां ॥ ५९ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेश्री
रामचरितेसमुद्रतरणनिश्चयोनामषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

ॐ॥रामायशाश्वतसुविस्तृतषड्गुणायसर्वेश्वरायबलवीर्यमहार्णवाय॥नत्वालिलंघयिषुरर्णवमुत्पपातनिष्पी
ड्यतंगिरिवरंपवनस्यसूनुः ॥ १ ॥ चुक्षोभवारिधिरनुप्रययौचशीघ्रंयादोगणैःसहतदीयबलाभिकृष्टः ॥ वृक्षा
श्चपर्वतगताःपवनेनपूर्वंक्षिप्तोर्णवेगिरिरुदागमदस्यहेतोः ॥ २ ॥ शालोहरस्यगिरिपक्षविनाशकालेक्षिप्तोर्ण
वेसमरुतोर्वरितात्मपक्षः ॥ हैमोगिरिःपवनजस्यतुविश्रमार्थमुद्भिद्यवारिधिमवर्धदनेकसानुः ॥ ३ ॥
नैवात्रविश्रमणमैच्छदविश्रमोसौनिःसीमपौरुषबलस्यकुतःश्रमोस्य ॥ आश्लिष्यपर्वतवरंसददर्शगच्छन्दे

वैस्तुनागजननींप्रहितांवरेण ॥ ४ ॥ जिज्ञासुभिर्निजबलंतवभक्ष्मेतुयद्यत्त्वमिच्छसितदित्यमरोदिता
याः ॥ आस्यंप्रविश्यसपदिप्रविनिःसृतोस्माद्देवाननंदयदुतस्वृतमेषुरक्षन् ॥५॥ दृष्ट्वासुरप्रणयितांबलमस्य
चोग्रंदेवाःप्रतुष्टुवुरमुंसुमनोभिवृष्ट्या ॥ तैराहृतःपुनरसौवियतैवगच्छञ्छायाग्रहंप्रतिददर्शचसिंहिकाख्यं
॥ ६ ॥ लंकावनायसकलस्यचनिग्रहेस्याःसामर्थ्यमप्रतिहतंप्रददौविधाता ॥ छायामवाक्षिपदसौपवनात्म
जस्यसोस्याःशरीरमनुविश्यबिभेदचाशु ॥ ७ ॥ निःसीममात्मबलमित्यनुदर्शयानोहत्वैवतामपिविधातृव
राभिगुप्तां ॥ लंबेसलंबशिखरेनिपपातलंकाप्राकाररूपकगिरावथसंचुकोच ॥ ८ ॥ भूत्वाबिडालसमितोनि
शितांपुरींचप्राप्स्यन्ददर्शनिजरूपवतींसलंकां ॥ रुद्धोनयाश्वथविजित्यचतांस्वमुष्टिपिष्टांतयानुमतएवविवे
शलंकां ॥९॥ मार्गमाणोबहिश्चांतःसोशोकवनिकातले ॥ ददर्शशिंशुपावृक्षमूलस्थितरमाकृतिं ॥ १० ॥
नरलोकविडंबस्यजानन्रामस्यहृद्गतं ॥ तस्यचेष्टानुसारेणकृत्वाचेष्टाश्चसंविदं ॥ ११ ॥ तादृक्चेष्टासमेताया
अंगुलीयमदात्ततः ॥ सीतायायानिचैवासन्नाकृतेस्तानिसर्वशः ॥ भूषणानिद्विधाभूत्वातान्येवासंस्तथैवच
॥ १२ ॥ अथचूडामणिंदिव्यंदातुंरामायसाददौ ॥१३॥ यद्यप्येतन्नपश्यंतिनिशाचरगणास्तुते ॥ द्युलोक

चारिणःसर्वेपश्यंत्यृषयएवच ॥ १४ ॥ तेषांविडंबनायैवदैत्यानांवंचनायच ॥ पश्यताकलिमुख्यानांविडंबो
यंकृतोभवेत् ॥ १५ ॥ कृत्वाकार्यमिदंसर्वंविशंकःपवनात्मजः ॥ आत्माविष्करणेचित्तंचक्रेमतिमतांवरः
॥ १६ ॥ अथवनमखिलंतद्रावणस्यावलुंप्यक्षितिरुहमिममेकंवर्जयित्वाशुवीरः ॥ रजनिचरविनाशंकांक्ष
माणोतिवेलंमुहुरतिरवनादीतोरणंचारुरोह ॥१७॥ अथाशृणोद्दशाननःकपींद्रचेष्टितंपरं ॥ दिदेशकिंकरा
न्बहून्कपिर्निगृह्यतामिति ॥ १८ ॥ समस्तशोविमृत्यवोवराद्धरस्यकिंकराः ॥ समासदन्महाबलंसुरांतरा
त्मनोंगजं ॥ १९ ॥ अशीतिकोटियूथपंपुरःसराष्टकायुतं ॥ अनेकहेतिसंकुलंकपींद्रमावृणोद्बलं ॥ २० ॥
समावृतस्तथायुधैःसताडितश्चतैर्भृशं ॥ चकारतान्समस्तशस्तलप्रहारचूर्णितान् ॥२१॥ पुनश्चमंत्रिपुत्रका
न्सरावणप्रचोदितान् ॥ ममर्दसप्तपर्वतप्रभान्वराभिरक्षितान् ॥२२॥ बलाग्रगामिनस्तथासशर्ववाक्सुगर्वि
तान्॥निहत्यसर्वरक्षसांतृतीयभागमक्षिणोत् ॥२३॥ अनौपमं(अनूपमं)हरेर्बलंनिशम्यराक्षसाधिपः॥कुमार
मक्षमात्मनःसमंसुतंन्ययोजयत् ॥२४॥ ससर्वलोकसाक्षिणःसुतंशरैर्ववर्षह॥शितैर्वरास्त्रमंत्रितैर्नचैनमभ्यचा
लयत्॥ २५॥ समंडमध्यकासुतंसमीक्ष्यरावणोपमं ॥ तृतीयएषचांशकोबलस्यहीत्यचिंतयत् ॥ २६ ॥ नि

धार्यएवरावणःसराघवायनान्यथा ॥ यदींद्रजिन्मयाहतोनचास्यशक्तिरीक्ष्यते ॥२७॥ अतस्तयोःसमोमया
तृतीयएषहन्यते ॥ विचार्यचैवमाशुतंपदोःप्रगृह्यपुप्लुवे ॥ २८ ॥ सचक्रवद्भ्रमातुरंविधायरावणात्मजं ॥ अ
पोथयद्धरातलेक्षणेनमारुतीत्नुः ॥२९॥ विचूर्णितेधरातलेनिजेसुतेसरावणः ॥ निशम्यशोकतापितस्तदग्र
जंसमादिशत् ॥३०॥ अथेंद्रजिन्महाशरैर्वरास्त्रसंप्रयोजितैः ॥ ततक्षवानरोत्तमंनचाशकद्विचालने ॥ ३१ ॥
अथास्त्रमुत्तमंविधेर्युयोजसर्वदुःसहं ॥ सतेनताडितोहरिर्व्यचिंतयन्निराकुलः ॥३२॥ मयावराविलंघिताह्य
नेकशःस्वयंभुवः ॥ समाननीयएवमेततोत्रमानयाम्यहं ॥ ३३ ॥ इमेचकुर्युरत्रकिंप्रहृष्टरक्षसांगणाः ॥ इ
तीहलक्ष्यमेवमेसरावणश्चदृश्यते ॥ ३४ ॥ इदंसमीक्ष्यबद्धवत्स्थितंकपींद्रमाशुते ॥ बबंधुरन्यपाशकैर्जगाम
चास्त्रमस्यतत् ॥ ३५ ॥ अथप्रगृह्यतंकपिंसमीपमानयंश्चते ॥ निशाचरेश्वरस्यतंसपृष्टवांश्चरावणः ॥३६॥
कपेकुतोसिकस्यवाकिमर्थमीदृशंकृतं ॥ इतीरितःसचावदत्प्रणम्यराममीश्वरं ॥ ३७ ॥ अवैहिदूतमागतंदु
रंतविक्रमस्यमां ॥ रघूत्तमस्यमारुतिंकुलक्षयेतवेश्वरं ॥३८॥ नचेत्प्रदास्यसित्वरंत्रघूत्तमप्रियांतदा ॥ सपु
त्रमित्रबांधवोविनाशमाशुयास्यसि ॥ ३९ ॥ नरामबाणधारणेक्षमाःसुरेश्वराअपि ॥ विरिंचशर्वपूर्वकाःकि

मुत्वमल्पसारकः ॥ ४० ॥ प्रकोपितस्यतस्यकःपुरःस्थितौक्षमोभवेत् ॥ सुरासुरोरगादिकेजगत्यचिंत्यकर्म
णः ॥ ४१ ॥ इतीरितेवधोद्यतंन्यवारयद्विभीषणः ॥ सपुच्छदाहकर्मणिन्ययोजयन्निशाचरान् ॥ ४२ ॥
अथास्यवस्त्रसंचयैःपिधायपुच्छमग्नये ॥ ददुर्ददाहनास्यतन्मरुत्सखोहुताशनः ॥ ४३ ॥ ममर्षसर्वचेष्टितं
सरक्षसांनिरामयः ॥ बलोद्धतश्चकौतुकात्प्रदग्धुमेवतांपुरीं ॥ ४४ ॥ ददाहचाखिलांपुरींस्वपुच्छगेनवह्नि
ना ॥ कृतिस्तुविश्वकर्मणोप्यदह्यतास्यतेजसा ॥ ४५ ॥ सुवर्णरत्नकारितांसराक्षसोत्तमैःसह ॥ प्रदह्यसर्वतः
पुरींमुदान्वितोजगर्जच ॥ ४६ ॥ सरावणंसपुत्रकंतृणोपमंविधायच ॥ तयोःप्रपश्यतोःपुरींविधायभस्मसा
द्ययौ ॥ ४७ ॥ विलंध्यचार्णवंपुनःस्वजातिभिःप्रपूजितः ॥ प्रभक्ष्यवानरेशितुर्मधुप्रभुंसमेयिवान् ॥४८॥
रामंसुरेश्वरमगण्यगुणाभिरामंसंप्राप्यसर्वकपिवीरवरैःसमेतः ॥ चूडामणिंपवनजःपदयोर्निधायसर्वांगकैःप्र
णतिमस्यचकारभक्त्या ॥ ४९ ॥ रामोपिनान्यदनुदातुममुष्ययोग्यमत्यंतभक्तिभरितस्यविलक्ष्यकिंचित् ॥
स्वात्मप्रदानमधिकंपवनात्मजस्यकुर्वन्समाश्लिषदमुंपरमाभितुष्टः ॥ ५० ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादा
चार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेश्रीरामचरितेसुंदरकांडकथानिरूपणंनामसप्तमोऽध्यायः ॥७॥

ॐ॥ श्रुत्वाहनूमदुदितंकृतमस्यसर्वंप्रीतःप्रयाणमभिरोचयतेसरामः ॥ आरुह्यवायुसुतमंगदगेनयुक्तःसौमि
त्रिणासरविजःसहसेनयागात् ॥१॥ संप्राप्यदक्षिणमपांनिधिमत्रदेवःशिश्येजगद्गुरुतमोप्यविषह्यशक्तिः ॥
अग्रेहिमार्दवमनुप्रथयन्स्वधर्मंपंथानमर्थितुमपांपतितःप्रतीतः ॥ २ ॥ तत्राजगामसविभीषणनामधेयोरक्षः
पतेरवरजोप्यथरावणेन ॥ भक्तोधिकंरघुपतावतिधर्मनिष्ठस्त्यक्तोजगामशरणंचरघूत्तमंतं ॥३॥ ब्रह्मात्मजे
नरविजेनबलप्रणेत्रानीलेनमैंदविविदांगदतारपूर्वैः ॥ सर्वैश्चशत्रुसदनादुपयातएषभ्रातास्यनग्रहणयोग्यइ
तिस्थिरोक्तः ॥४॥ अत्राहरूपमपरंबलदेवतायाग्राह्यःसएवनितरांशरणंप्रपन्नः ॥ भक्तश्चरामपदयोर्विनि
शिष्णुरक्षोविज्ञायराज्यमुपभोक्तुमिहाभियातः॥५॥इत्युक्तवत्यथहनूमतिदेवदेवःसंगृह्यतद्वचनमाहयथैवपू
र्वं॥सुग्रीवहेतुतइमंस्थिरमाग्रहीष्येपादप्रपन्नमिदमेवसदाव्रतंमे ॥६॥ सब्रह्मकाःसुरगणाःसहदैत्यमर्त्याःसर्वेस
मेत्यचमदंगुलिचालनेपि ॥ नेशाभयंनममरात्रिचरादमुष्माच्छुद्धस्वभावइतिचैनमहंविजाने ॥ ७ ॥ इत्यु
क्तवाक्यउततंस्वजनंविधायराज्येभ्यषेचयदपारसुसत्वराशिः॥मत्वातृणोपममशेषसदंतकंतंरक्षःपतेरवरज
स्यददौसलंकां ॥ ८ ॥ कल्पांतमस्यनिशिचारपतित्वपूर्वमायुःप्रदायनिजलोकगतिंतदंते ॥ रात्रित्रयेप्यनु

पगामिनमीक्ष्यसोब्धिंचुक्रोधरक्तनयनांतमयुंजदब्धौ ॥९॥ सक्रोधदीप्तनयनांतहतःपरस्यशोषंक्षणादुपग
तोदनुजादिसत्वैः ॥ सिंधुःशिरस्यर्हणंपरिगृह्यरूपीपादारविंदमुपगम्यबभाषएतत् ॥ १० ॥ तंत्वावयंजड
धियोनविदामभूमन्कूटस्थमादिपुरुषंजगतामधीशं॥ त्वंसत्वतःसुरगणात्रजसोमनुष्यांस्तार्तीयतोसुरगणा
नभितस्तथास्त्राः ॥११॥ कामंप्रयाहिजहिविश्रवसोवमेहंत्रैलोक्यरावणमवाप्नुहिवीरपत्नीं ॥ बध्नीहिसेतुमि
हतेयशसोवितत्यैगायंतिदिग्विजयिनोयमुपेत्यभूपाः ॥ १२ ॥ इत्युक्तवंतममुमाश्वनुगृह्यबाणंतस्मैधृतंदिति
सुतात्मसुचांत्यजेषु ॥ शार्वाद्वराद्विगतमृत्युषुदुर्जयेषुनिःसंख्यकेष्वमुचदाशुददाहसर्वान् ॥ १३ ॥ कृत्वेरि
णंतदथमूलफलानिचात्रसम्यग्विधायभवशत्रुरमोघचेष्टः॥बद्धुंदिदेशसुरवर्धकिनोवतारंतज्जंनलंहरिवरानप
रांश्चसेतुं ॥१४॥ बध्वोदधौरघुपतिर्विविधाद्रिकूटैःसेतुंकपींद्रकरकंपितभूरुहांगैः ॥ सुग्रीवनीलहनुमत्प्रमुखै
रनेकैर्लंकांविभीषणदृशाविशदाशुदग्धां ॥ १५ ॥ प्राप्तंनिशम्यपरमंभुवनैकसारंनिःसीमपौरुषमनंतमसौद
शास्यः ॥ त्रासाद्विषण्णहृदयोनितरांबभूवकर्तव्यकर्मविषयेचविमूढचेताः ॥ १६ ॥ प्रस्थाप्यवालिसुतमेवच
राजनीत्यैरामस्तदुक्तवचनेप्यमुनागृहीते ॥ द्वारोरुरोधसचतत्रउदीर्णसैन्योरक्षःपतेःपुरउदारगुणःपरेशः

॥१७॥ द्वारांनिरोधसमयेसदिदेशपुत्रंवारांपतेर्दिशिसुरेश्वरशत्रुमुग्रं ॥ प्राच्यांप्रहस्तमदिशद्दिशिवज्रदंष्ट्रंप्रे
ताधिपस्यशशिनःस्वयमेवचागात् ॥१८॥ विज्ञायतत्सभगवान्हनुमंतमेवदेवेंद्रशत्रुविजयायदिदेशचाशु ॥
नीलंप्रहस्तनिधनायचवज्रदंष्ट्रंहंतुंसुरेंद्रसुतसूनुमथादिदेश ॥ १९ ॥ मध्येहरीश्वरमधिज्यधनुर्नियुज्ययस्यां
सराक्षसपतिर्दिशमेवतांहि ॥ उद्दिश्यसंस्थितउपात्तशरःसखड्गोदेदीप्यमानवपुरुत्तमपूरुषोसौ ॥ २० ॥ वि
द्रावितोहनुमतेंद्रजिदाशुहस्तंतस्यप्रपन्नइववीर्यममुष्यजानन् ॥ नीलोविभीषणउभौशिलयाचशक्त्यासंच
क्रतुर्यमवशंगमितंप्रहस्तं ॥२१॥ नीलस्यनैववशमेतिसइत्यमोघशक्त्याविभीषणइमंप्रजहारसाकं ॥ तस्मि
न्हतेंगदउपेत्यजघानवज्रदंष्ट्रंनिपात्यभुविशीर्षममुष्यमृद्नन् ॥ २२ ॥ सर्वेषुतेषुनिहतेषुदिदेशधूम्रनेत्रंसराक्ष
सपतिःसचपश्चिमेन ॥ द्वारेणमारुतसुतंसमुपेत्यदग्धोगुप्तोपिशूलिवचनेनदुरंतशक्तिं ॥ २३ ॥ अकंपनो
पिराक्षसोनिशाचरेशचोदितः ॥ उमापतेर्वरोद्धतःक्षणाद्धतोहनूमता ॥ २४ ॥ अथास्त्रसंप्रदीपितैःसमस्त
शोमहोल्मुकैः ॥ रघुप्रवीरचोदिताःपुरंनिशिस्वदाहयन् ॥ २५ ॥ ततस्तौनिकुंभोथकुंभश्चकोपात्प्रदिष्टौद
शास्येनकुंभश्रुतेर्हि ॥ सुतौसुप्रहृष्टौरणायाभियातौकपींस्तान्बहिःसर्वशोयापयित्वा ॥ २६ ॥ सकुंभोनिधा

तुःसुतंतारनीलौनलंचाश्विपुत्रौजिगायांगदंच ॥ सुयुद्धंचकृत्वादिनेशात्मजेनप्रणीतोयमस्याशुलोकंसुपा
पः ॥ २७ ॥ ततोनिकुंभोद्रिवरप्रदारणंमहांतमुग्रंपरिघंप्रगृह्य ॥ ससारसूर्यात्मजमाशुभीतःसपुप्लुवेपश्चिम
तोधनुःशतं ॥२८॥ तंभ्रामयत्याशुभुजेनवीरेभ्रांतादिशोद्यौश्चसचंद्रसूर्याः ॥ सुराश्चतस्योरुबलंवरंचशर्वो
द्भवंवीक्ष्यविषेदुरीषत् ॥ २९ ॥ अनन्यसाध्यंतमथोनिरीक्ष्यसमुत्पपाताशुपुरोस्यमारुतिः ॥ प्रकाश्यबा
ह्वंतरमाहचैनंकिमेभिरत्रप्रहरायुधंते ॥ ३० ॥ इतीरितस्तेनसराक्षसोत्तमोवरादमोघंप्रजहारवक्षसि ॥ वि
चूर्णितोसौतदुरस्यभेद्येयथैववज्रोविपतौवृथाऽभवत् ॥ ३१ ॥ विचूर्णितेनिजायुधेनिकुंभएत्यमारुतिं ॥ प्रगृ
ह्यचात्मनोंसकेनिधायजग्मिवान्द्रुतं ॥ ३२ ॥ प्रगृह्यकंठमस्यसप्रधानमारुतात्मजः ॥ स्वमाशुमोचयंस्ततो
न्यपातयद्धरातले ॥ ३३ ॥ चकारतंरणात्मकेमखेरमेशदैवते ॥ पशुंप्रभंजनात्मजोविनेदुरत्रदेवताः ॥३४॥
सुप्तघ्नोयज्ञकोपश्चशकुनिर्देवतापनिः ॥ विद्युज्जिह्वःप्रमाथीचशुकसारणसंयुताः ॥ ३५ ॥ रावणप्रेरिताःसर्वे
मथ्नंतःकपिकुंजरान् ॥ अवध्याब्रह्मवरतोनिहतारामसायकैः ॥ ३६ ॥ युद्धोन्मत्तश्चमत्तश्चदेवांतकनरांत
कौ ॥ त्रिशिराअतिकायश्चनिर्ययूरावणाज्ञया ॥ ३७ ॥ नरांतकोरावणजोहयवर्योपरिस्थितः ॥ अभीःस

सारसमरेप्रासोद्यतकरोहरीन् ॥३८॥ तंदहंतमनीकानियुवराजोंगदोबली ॥ उत्पपातनिरीक्ष्याशुसमदर्श
यदप्युरः ॥३९॥ तस्योरसिप्रासवरंप्रजहारसराक्षसः ॥ द्विधासमभवत्तत्तुवालिपुत्रस्यतेजसा ॥ ४० ॥ अ
थास्यहयमाश्वेवनिजघानमुखेकपिः ॥ पेततुश्चाक्षिणीतस्यसपपातममारच ॥४१॥ सखड्गवरमादायप्रससा
ररणेकपिं ॥ आच्छिद्यचास्यखड्गंतंनिहतोवालिसूनुना ॥४२॥ गंधर्वकन्यकासूतेनिहतेरावणात्मजे ॥आ
जगामाग्रजस्तस्यसोदर्योदेवतांतकः ॥४३॥ तस्यापततएवाशुशरवर्षप्रतापिताः ॥ प्रदुद्रुवुर्भयात्सर्वेकप
योजांबवन्मुखाः ॥४४॥ सशरंतरसादायरविपुत्रायुधोपमं ॥ अंगदंप्रजहारोरस्यपतत्समुमोहच ॥४५॥
अथतिग्मांशुतनयःशैलंप्रचलपादपं ॥ अभिदुद्रावसंगृह्यचिक्षेपचनिशाचरे ॥ ४६ ॥ तमापतंतमालक्ष्यदूरा
च्छरविदारितं ॥ सुरांतकश्चकाराशुदधारचपरंशरं ॥४७॥ सतमाकर्णमाकृष्ययमदंडोपमंशरं ॥ अविध्य
द्धृदयेराज्ञःकपीनांसपपातह ॥४८॥ बलमप्रतिमंवीक्ष्यसुरशत्रोस्तुमारुतिः ॥ आह्वयामासयुद्धायकेशवः
कैटभंयथा ॥४९॥ तमापतंतमालोक्यरथंसहयसारथिं ॥ चूर्णयित्वाधनुश्चास्यसमाच्छिद्यबभंजह ॥५०॥
अथखड्गंसमादायपुरआपततोरिपोः ॥ हरिःप्रगृह्यकेशेषुपातयित्वैनमाहवे ॥ ५१ ॥ शिरोममर्दतरसापव

॥ ३३ ॥

मानात्मजःपदा ॥ तमीशानगिरावध्यंनिहत्यपवनात्मजः ॥ ५२ ॥ समीडितःसुरवरैःप्लवंगैर्वीक्षितोमुदा ॥
विद्राविताखिलकपिंवरात्रिशिरसंविभोः ॥ भङ्क्त्वारथंधनुःखड्गमाच्छिद्याशिरसंव्यधात् ॥ ५३ ॥ युद्धोन्म
त्तश्चमत्तश्चपार्वतीवरदर्पितौ ॥ प्रममंथतौकपीन्सर्वान्हतौमारुतिमुष्टिना ॥५४॥ ततोतिकायोतिरथोरथेन
स्वयंभुदत्तेनहरीन्प्रमृद्नन् ॥ चचारकालानलसन्निकाशोगंधर्विकायांजनितोदशास्यात् ॥५५॥ बृहत्तनुःकुं
भवदेवकर्णावस्येत्यतोनामचकुंभकर्णः ॥ इत्यस्यसोर्कात्मजपूर्वकान्कपीञ्जिगायरामंसहसाभ्यधावत् ॥५६॥
तमापतंतंशरवर्षधारंमहाघनाभंस्तनयित्नुघोषं ॥ निवारयामासयथासमीरःसौमित्रिरात्तेष्वसनःशरौघैः
॥५७॥ववर्षतुस्तावतिमात्रवीर्यौशरान्सुरेशाशनितुल्यवेगान् ॥ तमोमयंचक्रतुरंतरिक्षंसुशिक्षयाक्षिप्रतरास्त्र
बाणैः ॥५८॥ शरैःशरानस्यनिवार्यवीरःसौमित्रिरस्त्राणिमहास्त्रजालैः ॥ चिच्छेदबाहूशिरसासहैवचतुर्भुजोभू
त्सपुनर्द्विशीर्षः ॥५९॥ छिन्नेषुतेषुद्विगुणास्यबाहुःपुनःपुनःसोथबभूववीरः ॥ उवाचसौमित्रिमथांतरात्मास
मस्तलोकस्यमरुद्विषण्णं ॥ ६० ॥ ब्रह्मास्त्रतोन्येननवध्यएषवराद्विधातुःसुमुखेत्यदृश्यः ॥ रक्षःसुतस्याश्रव
णीयमित्थमुक्त्वासमीरोरुहदंतरिक्षं ॥६१॥ अथानुजोदेवतमस्यसोस्त्रंब्राह्मंतनूजेदशकंधरस्य ॥ मुमोचद

ग्धःसरथाश्वसूतस्तेनातिकायःप्रवरोस्त्रवित्सु ॥६२॥ हतेषुपुत्रेषुसराक्षसेशःस्वयंप्रयाणंसमरार्थमैच्छत् ॥ स
ज्जीभवत्येवनिशाचरेशेखरात्मजःप्राहधनुर्धरोत्तमः ॥६३॥ नियुंक्ष्वमांमेपितुरंतकस्यवधायराजन्सहलक्ष्मणं
तं ॥ कपिप्रवीरांश्चनिहत्यसर्वान्प्रतोषयेत्वामहमद्यसुष्ठु ॥६४॥ इतीरितेतेननियोजितःसजगामवीरोमक
राक्षनामा ॥ विधूयसर्वांश्चहरिप्रवीरान्सहांगदान्सूर्यसुतेनसाकं ॥ ६५ ॥ अचिंतयँल्लक्ष्मणबाणसंघानव
ज्ञयाराममथाह्वयद्रणे ॥ उवाचरामंरजनीचरोसौहतोजनस्थानगतःपितात्वया ॥ ६६ ॥ केनाप्युपायेनधनु
र्धराणांवरःफलंतस्यददामितेद्य ॥ इतिब्रुवाणःससरोजयोनेर्वरादवध्योमुचदस्त्रसंघान् ॥ ६७ ॥ प्रहस्यरा
मोस्यनिवार्यचास्त्रैरस्त्राण्यमेयोशनिसंनिभेन ॥ शिरःशरेणोत्तमकुंडलोज्ज्वलंखरात्मजस्याथसमुन्ममाथ
॥ ६८ ॥ विदुद्रुवुस्तस्यतुयेनुयायिनःकपिप्रवीरैर्निहतावशेषिताः ॥ यथैवधूम्राक्षमुखेषुपूर्वंहतेषुपृथ्वीरुहशैल
धारिभिः ॥६९॥ ततःससज्जीकृतआत्तधन्वारथंसमास्थायनिशाचरेश्वरः ॥ वृतःसहस्रायुतकोट्यनीकपैर्नि
शाचरैराशुययौरणाय॥७०॥बलैस्तुतस्याथबलंकपीनांनैकप्रकारायुधपूगभग्नं ॥ दिशःप्रदुद्रावहरींद्रमुख्याः
समर्दयन्नाशुनिशाचरांस्तदा ॥७१॥ गजोगवाक्षोगवयोवृषश्चसगंधमादाधनदेनजाताः ॥ प्राणादयःपंचम

रुत्प्रवीराःसकत्थनोवित्तपतिश्चजघ्नुः ॥७२॥ शरैस्तुतान्षड्भिरमोघवेगैर्निपातयामासदशाननोद्राक् ॥ अ
थाश्विपुत्रौचसजांबवंतौप्रजह्रतुःशैलवरैस्त्रिभिस्तं ॥ ७३ ॥ गिरीन्विदार्याशुशरैरथान्यांच्छरान्दशास्योमु
चदाशुतेषु ॥ एकैकमेभिर्विनिपातितास्तेससारतंशक्रसुतात्मजोथ ॥७४॥ शिलांसमादायतमापतंतंबिभे
दरक्षोहृदयेशरेण॥दृढाहतःसोप्यगमद्धरातलंरवेःसुतोथैनमभिप्रजग्मिवान् ॥७५॥ तद्धस्तगंभूरुहमाशुबा
णैर्दशाननःखंडशएवकृत्वा॥ग्रीवाप्रदेशेस्यमुमोचबाणंभृशाहतःसोपिपपातभूमौ ॥७६॥अथोहनूमानुरगेंद्र
भोगसमंस्वबाहुंभृशमुन्नमय्य ॥ तताडवक्षस्यधिपंतुरक्षसांमुखैःसरक्तंप्रवमन्पपात ॥७७॥ सलब्धसंज्ञःप्रश
शंसमारुतिंत्वयासमोनास्तिपुमान्हिकश्चित्॥कःप्रापयेदन्यइमांदशांमामितीरितोमारुतिराहतंपुनः॥७८॥
अत्यल्पमेतद्यदुपात्तजीवितःपुनस्त्वमित्युक्तउवाचरावणः ॥ गृहाणमत्तोपिसमुद्यतंत्वंमुष्टिप्रहारंत्वितितंपुपो
थ ॥७९॥ किंचित्प्रहारेणतुविह्वलांगवत्स्थितेहितस्मिन्निदमंतरंमम ॥ इत्यग्निसूनुंप्रययौसरावणोनिवारितो
मारुतिनापिवाचा ॥ ८० ॥ तमापतंतंप्रसमीक्ष्यनीलोधनुर्ध्वजाग्राश्वरथेषुतस्य ॥ चचारमूर्धस्वपिचंचलोलं
जडीकृतस्तेनसरावणोपि ॥८१॥ सक्षिप्रमादायहुताशनास्त्रंमुमोचनीलेरजनीचरेशः ॥ सतेनभूमौपतितो

नचैनंददाहवह्निःस्वतनुर्यतोसौ ॥८२॥ ततोययौराघवमेवरावणोनिवारयामासतमाशुलक्ष्मणः ॥ ततश्चतु
स्तावधिकौधनुर्भृतांशरैःशरीरावरणावदारणैः ॥ ८३ ॥ निवारितस्तेनदशाननोभृशंरुषान्वितोबाणममोघ
मुग्रं ॥ स्वयंभुदत्तंपरिकृष्यचाशुललाटमध्येप्रमुमोचतस्य ॥८४॥ भृशाहतस्तेनमुमोहलक्ष्मणोरथादवप्लुत्य
दशनानोपि ॥ क्षणादभिद्रुत्यबलात्प्रगृह्यस्वबाहुभिर्नेतुमिमंसमैच्छत् ॥ ८५ ॥ संप्राप्यसंज्ञांससुविह्वलोपि
सस्माररूपंनिजमेवलक्ष्मणः ॥ शेषंहरेरंशयुतंनचास्यसंचालनायापिशशाकरावणः ॥८६॥ बलात्स्वदोर्भिः
परिगृह्यचाखिलैर्यदासवीरंप्रचकर्षरावणः ॥ चचालपृथ्वीसहमेरुमंदरासससागरानैवचचाललक्ष्मणः ॥८७॥
सहस्रमूर्ध्नोस्यबतैकमूर्धनिससप्तपातालगिरींद्रसागरा ॥ धराखिलेयंननुसर्षपायतिप्रसह्यकोनामहरेत्तमेनं
॥८८॥ प्रकर्षतित्वेवनिशाचरेश्वरेतथैवरामावरजंत्वरान्वितः ॥समस्तजीवाधिपतेःपरातनुःसमुत्पपातास्य
पुरोहनूमान् ॥८९॥ समुष्टिमावृत्यचवज्रकल्पंजघानतेनैवचरावणंरुषा ॥ प्रसार्यबाहूनखिलैर्मुखैर्वमन्सरक्त
मुष्णंव्यसुवत्पपात ॥९०॥ निपात्यरक्षोधिपतिंसमारुतिःप्रगृह्यसौमित्रिमुरंगशायिनः ॥ जगामरामाख्य ॥ ३५॥
तनोःसमीपंसौमित्रिमुद्धर्तुमलंह्यसौकपिः ॥९१॥ सरामसंस्पर्शनिवारितक्लमःसमुत्थितस्तेनसमुद्धृतेशरे ॥

बभौयथाराहुमुखात्प्रमुक्तःशशीसुपूर्णोविकचत्स्वरश्मिभिः ॥९२॥ सशेषभोगाभमथोजनार्दनःप्रगृह्यचापंस
शरंपुनश्च ॥ सुलब्धसंज्ञंरजनीचरेशंजगादसज्जीभवरावणेति ॥९३॥ रथंसमारुह्यपुनःसकार्मुकःसमार्गणो
रावणआशुरामं ॥ अभ्येत्यसर्वाश्चदिशश्चकारशरांधकाराःपरमास्त्रवेत्ता ॥९४॥ रथेस्थितेस्मिन्रजनीचरेशे
नमेपतिर्भूमितलेस्थितःस्यात् ॥ इतिस्मपुत्रःपवनस्यरामंस्कंधंसमारोप्ययथौचराक्षसं ॥ ९५ ॥ प्रहस्यरामो
स्यहयान्निहत्यसूतंचकृत्वातिलशोध्वजंरथं ॥ धनूंषिखड्गंसकलायुधानिछत्रंचसंछिद्यचकर्तमौलीन् ॥ ९६ ॥
कर्तव्यमूढंतमवेक्ष्यरामःपुनर्जगादाशुगृहंप्रयाहि ॥समस्तभोगाननुभूयशीघ्रंप्रतोष्यबंधून्पुनरेहिमर्तुं॥९७॥
इतीरितोऽवाग्वदनोययौगृहंविचार्यकार्यंसहमंत्रिभिःस्वकैः॥ हतावशिष्टैरथकुंभकर्णप्रबोधनायाशुमतिंचका
र ॥९८॥ सशैलशृंगासिपरश्वधायुधैर्निशाचराणामयुतैरनेकैः ॥ तच्छ्वासवेगाभिहतैःकथंचिद्गतैःसमीपंकथ
मप्यबोधयत् ॥ ९९ ॥ शैलोपमानस्यतुमांसराशीन्विधायभक्षानपिशोणितह्रदान् ॥ सुतृप्तमेनंपरमादरेण
समाह्वयामाससभातलाय ॥१००॥ उवाचचैनंरजनीचरेंद्रःपराजितोस्म्यद्यहिजीवतित्वयि ॥ रणेनरेणैव
हिरामनाम्नाकुरुष्वमेप्रीतिममुंनिहत्य ॥१०१॥ इतीरितःकारणमप्यशेषंश्रुत्वाजगर्हाग्रजमेववीरः ॥ अमो

घवीर्येणहिराघवेणत्वयाविरोधश्चरितोबताद्य ॥१०२॥ प्रशस्यतेनोबलिभिर्विरोधःकथंचिदेषोतिबलोमतो
मम ॥ इतीरितोरावणआहदुर्नयोप्यहंत्वयाव्योहिकिमन्यथात्वया ॥१०३॥ चरंतिराजानउताक्रमंकचित्त्वयो
पमान्बंधुजनान्बलाधिकान् ॥ समीक्ष्यहीत्थंगदितोग्रजेनसकुंभकर्णःप्रययौरणाय ॥१०४॥ प्राकारमालंघ्य
सपंचयोजनंयदाययौशूलवरायुधोरणं॥कपिप्रवीराअखिलाःप्रदुद्रुवुर्भयादतीत्यैवचसेतुमाशु॥१०५॥शतब
लिपनसाख्यौतत्रवस्वंशभूतौपवनगणवरांशौश्वेतसंपातिनौच ॥ निर्ऋतितनुमथोग्रंदुर्मुखंकेसरीतिप्रवरमथ
मरुत्सुप्रास्यदेतान्मुखेसः ॥ १०६ ॥ रजनिचरवरोसौकुंभकर्णःप्रतापीकुमुदमपिजयंतंपाणिनासंपिपेष ॥
नलमथचगजादीन्पंचनीलंसतारंगिरिवरतरुहस्तान्मुष्टिनापातयच्च ॥ १०७ ॥ अथांगदश्चजांबवानिनात्म
जश्चवानरैः ॥ निजघ्निरेनिशाचरंसवृक्षशैलसानुभिः ॥ १०८ ॥ विचूर्णिताश्चपर्वतास्तनौनिशाचरस्यते ॥
बभूवकाचनव्यथानचास्यबाहुशालिनः ॥ १०९ ॥ अथापरंमहाचलंप्रगृह्यभास्करात्मजः ॥ मुमोच
राक्षसेथतंप्रगृह्यतंजघानसः ॥ ११० ॥ तदापपातसूर्यजस्तताडचांगदंरुषा ॥ सजांबवंतमाशुतौनिपेत
तुस्तलाहतौ ॥ १११ ॥ अथप्रगृह्यभास्करिंययौसराक्षसोबली ॥ जगामचानुमारुतिःसुसूक्ष्ममक्षिकोपमः

॥ ११२ ॥ यदैनमेषबाधतेतदाविमोचयाम्यहं ॥ यदिस्मशक्यतेस्यतुस्वमोचनायतद्वरं ॥ ११३ ॥ इति
व्रजत्यनुसृतंमरुत्सुतेनिशाचरः ॥ पुरंविवेशचार्चितःस्वबंधुभिःसमस्तशः ॥ ११४ ॥ तुहिनसलिल
माल्यैःसर्वतोभिप्रवृष्टेरजनिचरवरेस्मिंस्तेनसिक्तःकपीशः ॥ विगतसकलयुद्धग्लानिरावंचयित्वारजनिच
रवरंतंतस्यनासांददंश ॥ ११५ ॥ कराभ्यामस्यकर्णौचनासिकांदशनैरपि ॥ संछिद्यक्षिप्रमेवासा
वुत्पपातहरीश्वरः ॥ ११६ ॥ तलेनचैनंनिजघानराक्षसःपिपेषभूमौपतितंततोपि ॥ समुद्गतोसौविवरेंगु
लीनांजघानशूलेनपुनःसराक्षसः ॥ ११७॥ अमोघशूलंप्रपतत्तदीक्ष्यरवेःसुतस्योपरिमारुतात्मजः ॥ प्रगृ
ह्यजानौप्रणिधायशीघ्रंबभंजतंप्रेक्ष्यननादचोच्चैः ॥११८॥ अथैनमावृत्यजघानमुष्टिनासराक्षसोवायुसुतंस्त
नांतरे ॥ जगर्जतेनाभिहतोहनूमानचिंतयंस्तत्प्रजहारचैनं ॥ ११९ ॥ तलेनवक्षस्यभिताडितोरुषाहनूमता
मोहमवापराक्षसः ॥ पुनश्चसंज्ञामसवाप्यशीघ्रंययौसयत्रैवरघुप्रवीरः ॥१२०॥ विचिंतयामासततोहनूमान्म
यैवहंतुंसमरेहिशक्यः ॥ असौतथाप्येनमहंनहन्मियशोहिरामस्यदृढंप्रकाशयन् ॥१२१॥ अनन्यवध्यंतमि
मंनिहत्यस्वयंसरामोयशआहरेत ॥ दत्तोवरोद्धारपयोःस्वयंचजनार्दनेनैवपुरातनश्च ॥१२२॥ मयैववध्यौ

भवतंत्रिजन्मसुप्रवृद्धवीर्याविति केशवेन ॥ उक्तंमयैवैषयदप्यनुग्रहंवधेस्यकुर्यान्नतुमेसधर्मः ॥ १२३ ॥ इति
स्मसंचिंत्यकपीशयुक्तोजगामयत्रैवकपिप्रवीराः॥सकुंभकर्णोखिलवानरांस्तुप्रभक्षयन्नाममुपाजगाम ॥१२४॥
तेभक्षितास्तेनकपिप्रवीराःसर्वेपिनिर्जग्मुरमुष्यदेहात् ॥ स्रोतोभिरेवाथचरोमकूपैःकेचित्तमेवारुरुहुर्यथागि
रिं ॥ १२५ ॥ सतान्विधूयाशुयथामहागजोजगामरामंसमरार्थमेकः ॥ प्रभक्षयन्स्वानपरांश्चसर्वशोमत्तःस
माघ्रायचशोणितंपिबन् ॥ १२६ ॥ न्यवारयत्तंशरवर्षधारयासलक्ष्मणोनैनमचिंतयन्सः ॥ जगामरामंगिरि
शृंगधारीसमाह्वयत्तंसमरायचाशु ॥ १२७ ॥ अथोसमादायधनुःसुघोरंशरान्सुरेशाशनितुल्यवेगान् ॥
प्रवेशयामासनिशाचरेप्रभुःसराघवःपूर्वहतेषुयद्वत् ॥ १२८ ॥ यावद्बलेनन्यहनत्खरादिकान्नतावतैवन्यपत
त्सराक्षसः ॥ अथप्रहस्यात्मबलैकदेशंप्रदर्शयन्बाणवरान्मुमोच ॥१२९॥ द्वाभ्यांसबाहूनिचकर्ततस्यपदद्व
यंचैवतथाशराभ्यां ॥ अथापरेणास्यशिरोनिकृत्यसंप्राक्षिपत्सागरतोयआशु ॥ १३० ॥ अवर्धताब्धिःपति
तेस्यकायेमहाचलाभेक्षणदाचरस्य ॥ सुराश्चसर्वेववृषुःप्रसूनैर्मुदास्तुवंतोरघुवर्यमूर्धनि ॥ १३१ ॥ योज
नानांत्रिलक्षंहिकुंभकर्णोभ्यवर्धत ॥ पूर्वपश्चात्संचुकोचलंकायामुषितुंस्वयं ॥ १३२ ॥ सतुस्वभावमा

पन्नोम्रियमाणोभ्यवर्धत ॥ तेनास्मिन्पतितेत्वब्धिरवर्धदधिकंतदा ॥१३३॥ अथापरेयेरजनीचरास्तदाक
पिप्रवीरैर्निहताश्चसर्वशः ॥ हतावशिष्टास्त्वरिताःप्रदुद्रुवुर्भ्रातुर्वधंचोचुरुपेत्यरावणं ॥ १३४ ॥ सदुःखतप्तो
निपपातमूर्च्छितोनिराशकश्चाभवदात्मजीविते ॥ तमाहपुत्रस्त्रिदशेशशत्रुर्नियुंक्ष्वमांशत्रुवधायमाचिरं
॥ १३५ ॥ मयागृहीतस्त्रिदशेश्वरःपुराविषीदसेकिंनरराजपुत्रतः ॥ सएवमुक्त्वाप्रजुहावपावकंशिवंसमभ्य
र्च्यसमारुहद्रथं ॥१३६॥ सआत्तधन्वासशरोरथेनवियत्समारुह्ययथावदर्शनं ॥ सनागपाशैर्वरतःशिवस्यबबं
धसर्वान्कपिवीरसंघान् ॥१३७॥ पुरावतारायथदासविष्णुर्दिदेशसर्वांस्त्रिदशांस्तदैव ॥ ममापिसेवाभवता
प्रयोज्येत्येवंगरुत्मानवदद्वृषाकपिं ॥ १३८ ॥ तमाहविष्णुर्नभुविप्रजातिमुपैहिसेवांतवचान्यथाहं ॥ आदा
स्यएवात्रयथायशःस्याद्धर्मश्चकर्तव्यकृदेवचस्याः ॥१३९॥ वरेणशर्वस्यहिरावणात्मजोयदानिबध्नातिकपी
न्सलक्ष्मणान् ॥ उरंगपाशेनतदात्वमेवसमेत्यसर्वानपिमोचयस्व ॥ १४० ॥ अहंसमर्थोपिसलक्ष्मणश्चतथा
हनूमान्नविमोचयामः ॥ तवप्रियार्थंगरुडैषएवकृतस्तवादेशइमंकुरुष्व ॥ १४१ ॥ तदेतदुक्तंहिपुरात्मनाय
त्तोहिरामोनमुमोचकंचन ॥ सलक्ष्मणोनैवचमारुतात्मजःसएवजानातिहिदेवगुह्यं ॥ १४२ ॥ अथोनि

बध्याशुहरीन्सलक्ष्मणाञ्जगामरक्षःस्वपितुःसकाशं ॥ ननंदचासौपिशिताशनेश्वरःशशंसपुत्रंचकृतात्मकार्यं
॥ १४३ ॥ सपक्षिराजोथहरेर्निदेशंसरंस्वरावानिहचाजगाम ॥ तत्पक्षवातस्पर्शेनकेवलंविनष्टएषांसउरं
गबंधः ॥ १४४ ॥ सराममानम्यपरात्मदैवतंययौसुमाल्याभरणानुलेपनः ॥ कपिप्रवीरास्तुतरूञ्छिलाश्चप्र
गृह्यनेदुर्बलिनःप्रहृष्टाः ॥ १४५ ॥ श्रुत्वाविनादंप्लवगेश्वराणांपुनःसपुत्रोत्रसदत्ररावणः ॥ बंधादमु
ष्मात्प्रविनिःसृतास्तेकिमत्रकार्यंत्वितिचिंतयानः ॥ १४६ ॥ पुनश्चहुत्वासहुताशमेवरथंसमारुह्ययथावद
र्शनं ॥ ववर्षचास्त्राणिमहांत्यजस्त्रंवरादुमेशस्यतथाब्जजस्य ॥ १४७ ॥ पुनश्चतस्यास्त्रनिपीडितास्तेनिपेतुरु
र्व्यांकपयःसलक्ष्मणाः ॥ स्पृशंतिनास्त्राणिदुरंतशक्तिंतनुंसमीरस्यहिकानिचित्क्वचित् ॥१४८॥ विज्ञातुका
मःपुरिसंप्रवृत्तिंविभीषणःपूर्वगतस्तदागात् ॥ददर्शसर्वान्पतितान्सवानरान्मरुत्सुतंत्वेकमनाकुलंच ॥१४९॥
सतंसमादायययौविधातृजंविमूर्च्छितंचोदकसेकतस्तं ॥आश्वास्यकिंजीवसिहीत्यवोचत्तथेतिसप्राहचमंदवा
क्यः ॥ १५० ॥ ऊचेपुनर्जीवतिकिंहनूमाञ्जीवामसर्वेपिहिजीवमाने ॥ तस्मिन्हतेनिहताश्चैवसर्वेइतीरिते
स्मीत्यवदत्समारुतिः ॥ १५१ ॥ इत्युक्तोजांबवानाहहनूमंतमनंतरं ॥ योसौमेरोःसमीपस्थोगंधमादनसंज्ञ

कः ॥ १५२ ॥ गिरिस्तस्मात्समाहार्यंत्वयौषधिचतुष्टयं ॥ मृतसंजीवनीमुख्यासंधानकरणीपरा ॥ सवर्णक
रणीचैवविशल्यकरणीतिच ॥१५३॥ इत्युक्तःसक्षणेनैवप्रापतद्गंधमादनं ॥ अवापचांबरचरोराममुक्तःशरो
यथा ॥१५४॥ अंतर्हिताश्चौषधीस्तुतदाविज्ञायमारुतिः ॥ उद्बर्हगिरिंक्रोधाच्छतयोजनमंडलं ॥ १५५ ॥
सतंसमुत्पाट्यगिरिंकरेणप्रतोलयित्वाबलदेवसूनुः ॥ समुत्पपातांबरमुग्रवेगोयथाहरिश्चक्रधरस्त्रिविक्रमे
॥ १५६ ॥ अवापचाक्ष्णोःसनिमेषमात्रतोनिपातितायत्रकपिप्रवीराः ॥ तच्छैलवातस्पर्शात्समुत्थिताःसम
स्तंशोवानरयूथपाःक्षणात् ॥१५७॥ अपूजयन्मारुतिमुग्रपौरुषंरघूत्तमस्यानुजनिस्तथापरे ॥ पपातमूर्ध्न्य
स्यचपुष्पसंततिःप्रमोदितैर्देववरैर्विसर्जिता ॥१५८॥ सदेवगंधर्वमहर्षिसत्तमैरभिष्टुतोरामकरोपगूहितः ॥
पुनर्गिरिंतंशतयोजनोच्छ्रितंन्यपातयत्संस्थितएवतत्र ॥१५९॥ सपूर्ववन्मारुतिवेगचोदितोनिरंतरंश्लिष्टत
रोत्रचाभवत् ॥ पुनश्चसर्वेतरुशैलहस्तारणायचोत्तस्थुरलंनदंतः ॥१६०॥ पुनश्चतान्प्रेक्ष्यसमुत्थितान्कपी
न्भयंमहच्छक्रजितंविवेश ॥ सपूर्ववद्धव्यवहेसमर्च्यशिवंतथाऽदर्शनमेवजग्मिवान् ॥१६१॥ वराश्रयेणाज
गिरीशयोःपुनःसंमोहनास्त्रैःसबबंधतान्कपीन् ॥ अथाहरामस्यमनोनुसारतःपुरास्त्रमेवानुसरन्सलक्ष्मणः

॥१६२॥ पितामहास्त्रेणनिहन्मिदुर्मतिंतवाज्ञयाशक्रजितंसबांधवं ॥ इतीरितस्तेनसचाहराघवोभयाददृश्ये
नविमोक्तुमर्हसि ॥ १६३ ॥ नसोढुमीशोसियदित्वमेतदस्त्रंतदाहंशरमात्रकेण ॥ अदृश्यमप्याशुनिहन्मिसं
तंरसातलेथापिहिसत्यलोके ॥१६४॥ इतिस्मवींद्रस्यहनूमतश्चबलप्रकाशायपुराप्रभुःस्वयं ॥ संमानयित्वा
स्त्रममुष्यरामोदुरंतशक्तिःशरमाददेथ ॥ १६५ ॥ अनेनदृष्टोहमितिस्मदुष्टोविज्ञायबाह्वोर्बलमस्यचोग्रं ॥ वि
निश्चयंदेवतमस्यपश्यन्प्रदुद्रुवेप्राणपरीप्सुराशु ॥१६६॥ हाहाकृतेप्रद्रुतइंद्रशत्रौरघूत्तमःशत्रुविभीषणत्वात् ॥
विभीषणेत्येवसुरैरभिष्टुतोविज्ञानमस्त्रंत्वमुचत्स्वसैन्ये ॥ १६७ ॥ निशाचरास्त्रंव्यगमत्क्षणेनरामास्त्रवीर्याद्धर
योनदंतः ॥ उत्तस्थुरुच्चोरुगिरीन्प्रगृह्यप्रशंसमानारघुवीरमुच्चैः ॥ १६८ ॥ सुरैश्चपुष्पंववृषद्भिरीडितस्तस्थौ
धनुष्पाणिरनंतवीर्यः॥सरावणस्याथसुतोनिकुंभिलांपुनःसमासाद्यजुहावपावकं ॥१६९॥ विभीषणोथाहरघू
त्तमंप्रभुंनियोजयाद्यैववधायदुर्मतेः ॥ कृताग्निपूजोनहिवध्यएषवरोविधातुःप्रथितोस्यतादृशः ॥ १७० ॥
नवैवधंरामइयेषतस्यपलायितस्यात्मसमीक्षणात्पुनः ॥ सत्वोज्झितोसावतिकूटयोधीनमेवधार्होयमितिस्म
सप्रभुः ॥ १७१ ॥ सआदिदेशावरजंजनार्दनोहनूमताचैवविभीषणेन ॥ सहैवसर्वैरपिवानरेंद्रैर्ययौमहात्मा

सचतद्वधाय ॥१७२॥ सजुह्वतस्तस्यचकारविघ्नंप्लवंगमैःसोथयुयुत्सयारथं ॥ समास्थितःकार्मुकबाणपाणिः
प्रत्युद्ययौलक्ष्मणमाशुगर्जन् ॥१७३॥ उभौचतावस्त्रविदांवरिष्ठौशरैःशरीरांतकरैस्ततक्षतुः ॥ दिशश्चसर्वाः
प्रदिशःशरोत्तमैर्विधायशिक्षास्त्रबलैर्निरंतराः ॥१७४॥ अस्त्राणितस्यास्त्रवरैःसलक्ष्मणोनिवार्यशत्रोश्चलकुंड
लोज्ज्वलं॥शिरःशरेणाशुसमुन्ममाथसुरैःप्रसूनैरथचाभिवृष्टः ॥१७५॥ निपातितेस्मिन्नितरांनिशाचरान्प्लवंग
माजघ्नुरनेककोटिशः ॥ हतावशिष्टास्तुदशाननायशशंसुरत्यात्मसुतप्रणाशं ॥१७६॥ सतंनिशम्याप्रियमुग्र
रूपंभृशंविनिःश्वस्यविलप्यदुःखात् ॥ संस्थापयामाससमतिंपुनश्चमरिष्यइत्येवसुनिश्चितार्थः ॥ १७७ ॥ मर
णाभिमुखःशीघ्रंरावणोरणकर्मणि ॥ सज्जीभवन्नंतरैवदिदेशबलमूर्जितं ॥ १७८ ॥ त्रिंशत्सहस्राणिमहौघ
कानामक्षौहिणीनांसहषट्सहस्रं ॥ क्रमेणसंयोजयताशुरामंसज्जीभवानीतिदिदेशरावणः ॥ १७९ ॥ त
दप्रधृष्यंवरतःस्वयंभुवोयुगांतकालार्णवघूर्णितोपमं ॥ प्रगृह्यनानाविधमस्त्रशस्त्रंबलंकपीञ्छीघ्रतमंजगाम
॥ १८० ॥ आगच्छमानंतदपारमेयंबलंसुघोरंप्रलयार्णवोपमं ॥ भयात्समुद्वीक्ष्यविषण्णचेतसःकपिप्रवीरा
नितरांप्रदुद्रुवुः ॥ १८१ ॥ वरोहिदत्तोस्यपुरास्वयंभुवाधरातलेल्पेपिनिवासशक्तिः ॥ अजेयताचेत्यतएव

सार्कजाःप्लवंगमाद्रष्टुमपिस्मनाशकन् ॥१८२॥ प्रगृह्यरामोपिधनुःशरांश्चसमंततस्तानवधीच्छरौघैः ॥ सए
वसर्वत्रचदृश्यमानोविदिक्षुदिक्षुप्रजघानसर्वशः ॥ १८३ ॥ क्षणेनसर्वांश्चनिहत्यराघवःप्लवंगमानामृषभैःसु
पूजितः ॥ अभिष्टुतःसर्वसुरोत्तमैर्मुदाभृशंप्रसूनोत्करवर्षिभिःप्रभुः ॥ १८४ ॥ अथाययौसर्वनिशाचरेश्वरो
हतावशिष्टेनबलेनसंवृतः ॥ विमानमारुह्यचपुष्पकंत्वरन्शरीरनाशायमहायुधोद्धतः ॥ १८५ ॥ विरूपने
त्रोथचयूपनेत्रस्तथामहापार्श्वमहोदरौच ॥ ययुस्तमावृत्यसहैवमंत्रिणोमृतिंपुरोधायरणाययांतं ॥ १८६ ॥
अथास्यसैन्यानिनिजघ्नुरोजसासमंततःशैलशिलाभिवृष्टिभिः ॥ प्लवंगमास्तानभिवीक्ष्यवीर्यवान्ससारवेगेन
महोदरोरुषा ॥१८७॥ वीक्ष्यातिकायंतमभिद्रवंतंसकुंभकर्णोयमितिब्रुवंतः ॥ प्रदुद्रुवुर्वानरवीरसंघास्तमा
ससादाशुसुतोथवालिनः ॥१८८॥ वदन्सतिष्ठध्वमितिस्मवीरोबिभीषिकामात्रमिदंनयात ॥ इतीरयन्नग्र
तएवपुप्लुवेमहोदरस्येंद्रसुतात्मजोबली ॥१८९॥ अथोशरानाशुविमुंचमानंशिरःपरामृश्यनिपात्यभूतले ॥
ममर्दपद्भ्यामभवद्गतासुर्महोदरोवालिसुतेनचूर्णितः ॥ १९० ॥ अथोमहापार्श्वउपाजगामप्रवर्षमाणोस्यश
रांबुधाराः ॥ प्रसह्यचाच्छिद्यधनुःकरस्थंसमाददेखड्गममुष्यसोंगदः ॥ १९१ ॥ निगृह्यकेशेषुनिपात्यभूतले

चकर्तवामांसतऔदरंपरं ॥ यथोपवीतंसतथाद्विधाकृतोममारमंत्रीरजनीचरेशितुः ॥१९२॥ अथैनमाजग्म
तुरुद्यतायुधौविरूपनेत्रोप्यथयूपनेत्रः ॥ यथैवमेघौदिवितिग्मरश्मिंतथासमाच्छादयतांशरौघैः ॥ १९३ ॥
ताभ्यांसबद्धःशरपंचरेणविचेष्टितुंनाशकदत्रवीरः ॥ हरीश्वरःशैलमतिप्रमाणमुत्पाट्यचिक्षेपतयोःशरीरे
॥ १९४ ॥ उभौचतौतेनविचूर्णितौरणेरवेःसुतस्योरुबलेरितेन ॥ निशाचरेशोथशरेणसूर्यजंबिभेदवक्षस्यपि
सोपतद्भुवि ॥१९५॥ ततश्चसर्वांश्चकपिप्रवीरान्विधूयबाणैर्बलवान्दशाननः ॥ जगामरामाभिमुखस्तदैनं
रुरोधरामावरजःशरौघैः ॥१९६॥ तदादशास्योंतकदंडकल्पांमयायदत्तांकमलोद्भवेन ॥ मयाद्गृहीतांचवि
वाहकालेप्रगृह्यशक्तिंविससर्जलक्ष्मणे ॥१९७॥ तयासवीरःसुविदारितोराःपपातभूमौसुभृशंविमूर्च्छितः॥
मरुत्सुतःशैलमतिप्रमाणंचिक्षेपरक्षःपतिवक्षसिद्रुतं ॥१९८॥ तेनातिगाढंव्यथितोदशाननोमुखैर्वमञ्छोणि
तपूरमाशु ॥ तदंतरेचप्रतिगृह्यलक्ष्मणंजगामशक्त्यासहरामसन्निधिं ॥१९९॥ समुद्बबर्हाथचतांसराघवोदि
देशचप्राणवरात्मजंपुनः ॥ प्रभुःसमानेतुमथोवरौषधीःसचानिनायाशुगिरिंपुनस्तं ॥ २०० ॥ तद्गंधमात्रे
णसमुत्थितोसौसौमित्रिरात्तोरुबलश्चपूर्ववत् ॥ शशंसचाश्लिष्यमरुत्सुतंप्रभुःसराघवोगण्यगुणार्णवःस्मयन्

॥२०१॥ प्राक्षिपत्तंगिरिवरंलंकास्थःसन्समारुतिः ॥ अर्धलक्षेयोजनानांयत्रासौपूर्वसंस्थितः॥२०२॥तद्वाहुवे
गात्संश्लेषंप्रापपूर्ववद्देवसः॥मृताश्चयेप्लवंगास्तुतद्गंधात्तेपिजीविताः ॥२०३॥ रामाज्ञयाहिरक्षांसिहरयोब्धाव
वाक्षिपन् ॥ नोज्जीवितास्ततस्तेतुवानरानीरुजोभवन्॥२०४॥छिन्नप्ररोहिणश्चैवविशल्याःपूर्ववर्णिनः ॥ ओ
षधीनांप्रभावेणसर्वेपिहरयोभवन् ॥ २०५ ॥ अथाससादोत्तमपूरुषंप्रभुंविमानगोरावणआयुधौघान् ॥ प्र
वर्षमाणोरघुवंशनाथंतमात्तधन्वाभिययौसरामः ॥२०६॥ संमानयन्राघवमादिपूरुषंनिर्यातयामासरथंपुरंद
रः ॥ सहायुधंमातलिसंगृहीतंसमारुरोहाशुसलक्ष्मणाग्रजः ॥२०७॥ आरुह्यतद्रथवरंजगदेकनाथोलोका
भयायरजनीचरनाथमाशु ॥ अभ्युद्ययौदशशतांशुरिवांधकारंलोकानशेषतइमान्निगिरंतमुद्यन् ॥ २०८॥
आयांतमीक्ष्यरजनीचरलोकनाथःशस्त्राण्यथास्त्रसहितानिमुमोचरामे ॥रामस्तुतानिविनिकृत्यनिजैर्महास्त्रै
स्तस्योत्तमांगदशकंयुगपन्न्यकृंतत्॥२०९॥कृत्तानितानिपुनरेवसमुत्थितानिदृष्ट्वावराच्छतधृतेर्हृदयंबिभेद ॥
बाणेनवज्रसदृशेनसभिन्नहृत्कोरक्तंवमन्न्यपतदाशुमहाविमानात् ॥२१०॥ तस्मिन्हतेत्रिजगतांपरमप्रतीपे
ब्रह्माशिवेनसहितःसहलोकपालैः॥अभ्येत्यपादयुगलंजगदेकभर्तूरामस्यभक्तिभरितःशिरसाननाम॥२११॥

अथैनमस्तौत्पितरंकृतांजलिर्गुणाभिरामंजगतःपितामहः॥ जितंजितंतेजितलोकभावनप्रपन्नपालायनताः
स्मतेवयं ॥२१२॥ त्वमेकईशोसिनचादिरंतस्तवेञ्यकालेनतथैवदेशतः ॥ गुणाह्यगण्यास्तवतेप्यनंताःप्रत्ये
कशश्चादिविनाशवर्जिताः॥२१३॥ नचोद्भवोनैवतिरस्कृतिस्तेक्वचिद्गुणानांपरतःस्वतोवा॥त्वमेकआद्यःपर
मःस्वतंत्रोभृत्यास्तवाहंशिवपूर्वकाश्चये ॥२१४॥ यथार्चिषोग्नेःपवनस्यवेगामरीचयोर्कस्यनदीषुचापः ॥ गच्छं
तिचायांतिचसंतताश्चतद्वन्मदाद्याःशिवपूर्वकाश्चये॥२१५॥येयेचमुक्तास्त्वथयेचबद्धाःसर्वेतवेशेशवशेसदैव
॥ वयंसदातद्गुणपूगमुच्चैःसर्वेवदंतोपिनपारगामिनः॥२१६॥किमेषईदृग्गुणकस्यतेप्रभोरक्षोवधोशेषसुरप्रपा
लनं ॥ अनन्यसाध्यंहितथापितद्वयंकृतंत्वयातस्यनमोनमस्ते ॥ २१७॥ इतीरितेत्वब्जभवेनशूलीसमाहृय
द्राघवमाहवाय ॥ वरंमदीयंत्वगणय्यरक्षोहतंत्वयातेनरणायमैहि ॥ २१८ ॥ इतीरितेस्त्वित्यभिधायराघवो
धनुःप्रगृह्याशुशरंचसंदधे ॥ विकृष्यमाणेचलितावसुंधरापपातरुद्रोपिधराप्रकंपतः ॥२१९॥ अथोत्थितश्चा
सुरभाववर्जितःक्षमस्वदेवेतिननामपादयोः ॥ उवाचचत्वद्वशगोस्मिसर्वदाप्रसीदमेत्वद्विषयंमनःकुरु॥२२०॥
अथेंद्रमुख्याश्चतमूचिरेसुरास्त्वयाविताःस्मोद्यनिशाचराद्भयं ॥ तथैवसर्वापदएवनस्त्वंप्रपाहिसर्वेभवदीयकाः

स्मः ॥ २२१ ॥ सीताकृतिंतामथतत्रचागतांदिव्यच्छलेनप्रणिधायपावके ॥ कैलासतस्तांपुनरेवचागतांसी
तामगृह्णाद्धुतभुक्समर्पितां ॥ २२२ ॥ जानन्गिरीशालयगांससीतांसमग्रहीत्पावकसंप्रदत्तां ॥ मुमोदसंप्रा
प्यचतांसरामःसाचैवदेवीभगवंतमाप्य ॥२२३॥ अथोगिरेरानयनात्परस्ताद्येवानरारावणबाणपीडिताः ॥
तारापितातान्निरुजश्चकारसुषेणनामाभिषजांवरिष्ठः ॥२२४॥ तदामृतान्राघवआनिनाययमक्षयाद्देवगणां
श्चसर्वशः ॥ समन्वजानात्पितरंचतत्रसमागतंगंतुमियेषचाथ ॥२२५॥ विभीषणेनार्पितमारुरोहसपुष्पकं
तत्सहितःसवानरः ॥ पुरींजगामाशुनिजामयोध्यांपुरोहनूमंतमथोन्ययोजयत् ॥२२६॥ ददर्शचासौभरतंहु
ताशनंप्रवेष्टुकामंजगदीश्वरस्य ॥ अदर्शनात्तंविनिवार्यरामंसमागतंचास्यशशंसमारुतिः ॥२२७॥ श्रुत्वा
प्रमोदोरुभरःसतेनसहैवपौरैःसहितःसमातृकः ॥ शत्रुघ्नयुक्तोभिसमेत्यराघवंननामबाष्पाकुललोचनाननः
॥ २२८ ॥ उत्थाप्यतंरघुपतिःसस्वजेप्रणयान्वितः ॥ शत्रुघ्नंचतदन्येषुप्रतिपेदेयथावयः ॥ २२९ ॥ पुरींप्र
विश्यमुनिभिःसाम्राज्येचाभिषेचितः ॥ यथोचितंचसंमान्यसर्वानाहेदमीश्वरः ॥ २३० ॥ सर्वैर्भवद्भिःसुकृतं
विधायदेहंमनोवाक्सहितंमदीयं ॥ एतावदेवाखिलसद्विधेयंयत्कायवाक्चित्तभवंमदर्चनं ॥ २३१ ॥ मुक्ति

प्रदानात्प्रतिकर्तृतामेसर्वस्यचाथोभवतांभवेत ॥हनूमतोनप्रतिकर्तृतास्यात्स्वभावभक्तस्यनिरौपधंमे ॥२३२॥
मद्भक्तौज्ञानपूर्तावनुपधिकबलप्रोन्नतिस्थैर्यधैर्यस्वाभाव्याधिक्यतेजःसुमतिदमशमेष्वस्यतुल्योनकश्चित् ॥शे
षोरुद्रःसुपर्णोप्युरुगुणसमितौनोसहस्रांशतुल्याअस्येत्यस्मान्मदीशंपदमहममुनासार्धमेवोपभोक्ष्ये ॥२३३॥
पूर्वंजिगायभुवनंदशकंधरोसावब्जोद्भवस्यवरतोनतुतंकदाचित् ॥ कश्चिज्जिगायपुरुहूतसुतःकपित्वाद्विष्णो
र्वरादजयदर्जुनएवचैनं ॥ २३४ ॥ दत्तोवरोनमनुजान्प्रतिवानरांश्चधात्रास्यतेनविजितोयुधिवालिनैषः ॥
अब्जोद्भवस्यवरमाश्वभिभूयरक्षोजिग्येत्वहंरणमुखेबलिमाह्वयंतं ॥२३५॥ बलेर्द्वारस्थोहंवरमस्मैसंप्रदायपूर्वं
तु ॥ तेनमयारक्षोस्तंयोजनमयुतंपदांगुल्या ॥२३६॥ पुनश्चयुद्धायसमाह्वयंतंन्यपातयंरावणमेकमुष्टिना ॥
महाबलोहंकपिलाख्यरूपस्त्रिकोटिरूपःपवनश्चमेसुतः ॥२३७॥ आवांस्वशक्त्याजयिनावितिस्मशिवोवरा
न्मेजयदेनमेव ॥ ज्ञात्वासुराजेयमिमंहिवव्रेहरोजयेयाहममुंदशाननं ॥ २३८ ॥ अतःस्वभावाज्जयिनाव
हंचवायुश्चवायुर्हनुमान्सएषः ॥अमुष्यहेतोस्तुपुराहिवायुनाशिवेंद्रपूर्वाअपिकाष्ठवत्कृताः ॥२३९॥ अतोहनू
मान्पदमेतुधातुर्मदाज्ञयासृष्ट्यवनादिकर्म ॥ मोक्षंचलोकस्यसदैवकुर्वन्मुक्तश्चमुक्तान्सुखयन्प्रवर्ततां ॥२४०॥

भोगाश्चयेयानिचकर्मजातान्यनाद्यनंतानिममेहसंति ॥ मदाज्ञयातान्यखिलानिसंतिधातुःपदेतत्सहभोग
नाम ॥ २४१ ॥ एतादृशंमेसहभोजनंतेमयाप्रदत्तंहनुमन्सदैव ॥ इतीरितस्तंहनुमान्प्रणम्यजगादवाक्यं
स्थिरभक्तिनम्रः ॥२४२॥ कोन्वीशतेपादसरोजभाजांसुदुर्लभोर्थेषुचतुर्ष्वपीह ॥ तथापिनाहंप्रवृणोमिभूम
न्भवत्पदांभोजनिषेवणादृते ॥२४३॥ त्वमेवसाक्षात्परमःस्वतंत्रस्त्वमेवसाक्षादखिलोरुशक्तिः ॥ त्वमेवचा
गण्यगुणार्णवःसदारमाविरिंचादिभिरप्यशेषैः ॥ २४४ ॥ समेत्यसर्वेपिसदावदंतोप्यनंतकालाच्चनवैसमाप्नु
युः ॥ गुणांस्त्वदीयान्परिपूर्णसौख्यज्ञानात्मकस्त्वंहिसदातिशुद्धः ॥ २४५ ॥ यस्तेकथासेवकएवसर्वदास
दारतिस्त्वय्यचलैकभक्तिः ॥ सजीवमानोनपरःकथंचित्तज्जीवनंमेस्त्वधिकंसमस्तात् ॥ २४६ ॥ प्रवर्धताभ
क्तिरलंक्षणेक्षणेत्वयीशमेह्रासविवर्जितासदा ॥ अनुग्रहस्तेमयिचैवमेवनिरौपधौतौममसर्वकामः ॥२४७॥
इतीरितस्तस्यददौसतद्वयंपदंविधातुःसकलंचशोभनं ॥ समाश्लिषच्चैनमथार्द्रयाधियायथोचितंसर्वजनानपू
जयत् ॥२४८॥इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेश्रीरामचरितेयु
द्धकांडकथानिरूपणंनामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥

ॐ॥अथाप्तराज्योभगवान्सलक्ष्मणंजगादराजातरुणोभवाशु॥ इतीरितस्त्वाहसलक्ष्मणोगुरुंभवत्पदाब्जान्न
परंवृणोम्यहं ॥१॥ नमांभवत्पादनिषेवणैकस्पृहंतदन्यत्रनियोक्तुमर्हसि ॥ नहीदृशःकश्चिदनुग्रहःक्वचित्तदेव
मेदेहिततःसदैव ॥२॥ इतीरितस्तस्यतदेवदत्वादृढंसमाश्लिष्यचराघवःप्रभुः ॥ सयौवराज्येभरतंनिधाय
जुगोपलोकानखिलान्सधर्मकान् ॥ ३ ॥ प्रशासतीशेपृथिवीबभूवविरिंचलोकस्यसमागुणोन्नतौ ॥ जनो
खिलोविष्णुपरोबभूवनधर्महानिश्चबभूवकस्यचित् ॥४॥ गुणैश्चसर्वैरुदिताश्चसर्वेयथायथायोग्यतयोच्चनी
चाः ॥ समस्तरोगादिभिरुज्झिताश्चसर्वेसहस्रायुषऊर्जिताधनैः ॥ ५ ॥ सर्वेजनानित्यबलोपपन्नायथेष्टसि
द्धाचसदोपपन्नाः ॥ समस्तदोषैश्चसदाविहीनाःसर्वेसुरूपाश्चसदामहोत्सवाः ॥ ६ ॥ सर्वेमनोवाक्तनुभिः
सदैवविष्णुंयजंतेनतुकंचिदन्यं ॥ समस्तरत्नोद्धरिताचपृथ्वीयथेष्टधान्याबहुदुग्धगोमती ॥ ७ ॥ समस्तगं
धाश्चसदातिहृद्यारसामनोहारिणएवतत्र॥ शब्दाश्चसर्वेश्रवणार्तिहारिणःस्पर्शाश्चसर्वेस्पर्शेंद्रियप्रियाः ॥८॥
नकस्यचिद्दुःखमभूत्कथंचिन्नवित्तहानिश्चबभूवकस्यचित् ॥ नाधर्मशीलोनचकश्चनाप्रजोनदुष्प्रजोनैवकुभा
र्यकश्च ॥ ९ ॥ स्त्रियोनचासन्विधवाःकथंचिन्नवैपुमांसोविधुराबभूवुः ॥ नानिष्टयोगश्चबभूवकस्यचिन्नचे

ष्टहानिर्नचपूर्वमृत्युः ॥१०॥ यथेष्टमाल्याभरणानुलेपनायथेष्टपानाशनवाससोखिलाः ॥ बभूवुरीशेजगतां
प्रशासतिप्रकृष्टधर्मेणजनार्दनेनृपे ॥ ११ ॥ सब्रह्मरुद्रमरुदश्विदिवाकरादिमूर्धन्यरत्नपरिघट्टितपादपीठः ॥
नित्यंसुरैःसहनरैरथवानरैश्चसंपूज्यमानचरणोरमतेरमेशः॥१२॥ तस्याखिलेशितुरनाद्यनुगैवलक्ष्मीःसीता
भिधात्वरमयत्स्वरतंरमेशं ॥ नित्यावियोगिपरमोच्चनिजस्वभावसौंदर्यविभ्रमसुलक्षणपूर्वभावा ॥१३ ॥ रे
मेतयासपरमःस्वरतोपिनित्यंनित्योन्नतप्रमदभारभृतस्वभावः ॥ पूर्णोडुराजसुविराजितसन्निशासुदीप्यन्न
शोकवनिकासुसुपुष्पितासु ॥ १४ ॥ गायंतिचैनमनुरक्तधियःसुकंठागंधर्वचारणगणाःसहचाप्सरोभिः ॥
तंतुष्टुवुर्मुनिगणाःसहिताःसुरेशैराजानएनमनुयांतिसदाप्रमत्ताः ॥ १५ ॥ एवंत्रयोदशसहस्रमसौसमास्तु
पृथ्वींररक्षविजितारिरमोघवीर्यः ॥ आनंदमिंदुरिवसंदधदिंदिरेशोलोकस्यसांद्रसुखवारिधिरप्रमेयः ॥१६॥
देव्यांसचाजनयदिंद्रहुताशनौद्वौपुत्रौयमौकुशलवौबलिनौगुणाढ्यौ ॥शत्रुघ्नतोलवणमुल्बणबाणदग्धंकृत्वा
चकारमधुरांपुरमुग्रवीर्यः ॥१७॥ कोटित्रयंसनिजघानतथाऽसुराणांगंधर्वजन्मभरतेनसतांचधर्मं ॥ संशि ॥ ४४ ॥
क्षयन्नयजदुत्तमकल्पकैःस्वंयज्ञैर्भवाब्जजमुखास्ससचिवाश्चयत्र ॥ १८ ॥ अथशूद्रतपश्चर्यान्निहतंविप्रपुत्रकं ॥

उज्जीवयामासविभुर्हत्वातंशूद्रतापसं ॥ १९ ॥ जंघनामासुरःपूर्वंगिरिजावरदानतः ॥ बभूवशूद्रःकल्पायुः
सलोकक्षयकाम्यया ॥२०॥ तपश्चचारदुर्बुद्धिरिच्छन्माहेश्वरंपदं ॥ अनन्यवध्यंतंतस्माज्जघानपुरुषोत्तमः
॥ २१ ॥ श्वेतदत्तांतथामालामगस्त्यादापराघवः ॥ २२ ॥ अनन्नयज्ञकृच्छ्वेतोराजाक्षुद्विनिवर्तनं ॥ कुर्व
न्स्वमांसैर्धात्रोक्तोमालांरामार्थमार्पयत् ॥२३॥ अगस्त्यायनसाक्षात्तुरामेदद्यादयंनृपः ॥ क्षुदभावमात्रफलदं
नसाक्षाद्राघवेर्पितं ॥२४॥ क्षुदभावमात्रमाकांक्षन्मामसौपरिपृच्छति ॥ व्यवधानतस्ततोरामेदद्याच्छ्वेतइ
तिप्रभुः ॥ मत्वाब्रह्मादिशन्मालांप्रदातुंकुंभयोनये ॥ २५ ॥ तामगस्त्यकरपल्लवार्पितांभक्तएषममकुंभसंभ
वः ॥ इत्यवेत्यजगृहेजनार्दनस्तेनसंस्तुतउपागमत्पुरं ॥ २६ ॥ अथकेचिदासुरसुराःसुराणकाइत्युरुप्रथित
पौरुषाःपुरा ॥ तेतपःसुमहदास्थिताविभुंपद्मसंभवमवेत्यचोचिरे ॥ २७ ॥ भूरिपापकृतिनोपिनिश्चयान्मु
क्तिमाप्नुमउदारसद्गुण ॥ इत्युदीरितमजोवधार्यतत्प्राहचप्रहसिताननःप्रभुः ॥ २८ ॥ यावदेवरमयारमेश्वरं
नोवियोजयथसद्गुणार्णवं ॥ तावदुच्चमपिदुष्कृतंभवन्मोक्षमार्गपरिपंथिनोभवेत् ॥२९॥ इत्युदीरितमवेत्य
तेसुराःक्षिप्रमोक्षगमनोत्सुकाःक्षितौ ॥ साधनोपचयकांक्षिणोहरौशासतिक्षितिमशेषतोऽभवन् ॥३०॥ ता

ननादिकृतदोषसंचयैर्मोक्षमार्गगतियोग्यतोज्झितान्॥मैथिलस्यतनयाव्यचालयन्माययास्मतनुवास्वमार्ग
तः ॥ ३१ ॥ आज्ञयैवहिहरेस्तुमाययामोहितास्तुदितिजाव्यनिंदयन् ॥ राघवोनिशिचराहृतांपुनर्जानकीं
जगृहइत्यनेकशः ॥३२॥ ब्रह्मवाक्यमृतमेवकारयन्पातयंस्तमसिचांधआसुरान् ॥ नित्यमेवसहितोपिसी
तयासोग्निसाक्षिकमभूद्वियुक्तवत्॥३३॥तेनचांधतमईयुरासुरायज्ञमाह्वयदसौचमैथिलीं ॥ तत्रभूमिशपथ
च्छलान्नृणांदृष्टिमार्गमपहायसास्थिता ॥ ३४ ॥ गुरुंहिजगतोविष्णुर्ब्रह्माणमसृजत्स्वयं ॥ तेनतद्वचनंसत्तु
नानृतंकुरुतेक्वचित् ॥ ३५ ॥ नासत्स्वप्यनृतंकुर्याद्वचनंपारलौकिकं ॥ ऐहिकंत्वसुरेष्वेवक्वचिद्धंतिज
नार्दनः ॥ ३६ ॥ निजाधिक्यस्यविज्ञस्यैक्वचिद्वायुस्तदाज्ञया ॥ हंतिब्रह्मत्वमात्मीयमद्धाज्ञापयितुंप्र
भुः ॥ ३७ ॥ नान्यःकश्चित्तद्वराणांशापानामप्यतिक्रमी ॥ अयोग्येषुतुरुद्रादिवाक्यांतौकुरुतोमृषा
॥ ३८ ॥ एकदेशेनसत्यंतुयोग्येष्वपिकदाचन ॥ नविष्णोर्वचनंक्वापिमृषाभवतिकस्यचित् ॥ एत
दर्थोवतारस्तुविष्णोर्भवतिसर्वदा ॥ ३९ ॥ प्रविश्यभूमौसादेवीलोकदृष्ट्यनुसारतः ॥ रेमेरामेणावियुक्ता ॥ ४५॥
भास्करेणप्रभायथा ॥ ४० ॥ एवंरमालालितपादपल्लवःपुनश्चयज्ञैरयजत्स्वमेव ॥ वराश्वमेधादिभिराप्तका

मोरेमेभिरामोनृपतीन्विशिक्षयन् ॥ ४१ ॥ रामस्यदृश्यात्वन्येषामदृश्याजनकात्मजा ॥ भूमिप्रवेशा
दूर्ध्वंसारेमेसप्तशतंसमाः ॥ ४२ ॥ एवंविधान्यगणितानिजनार्दनस्यरामावतारचरितानितदन्यपुंभिः ॥
शक्यानिनैवमनसापिहितानिकर्तुंब्रह्मेशशेषपुरुहूतमुखैःसुरैश्च ॥ ४३ ॥ तस्यैवमब्जभवलोकसमामिमांक्ष्मां
कृत्वानुशासतउदीक्ष्यगुणान्धरायाः ॥ वैशेष्यमात्मसदनस्यहिकांक्षमाणावृंदारकाःकमलजंप्रतितच्छशंसुः
॥ ४४ ॥ आमंत्र्यतैःसहविभुर्भगवत्प्रयाणंस्वीयायसद्मनइयेषदिदेशचाथ ॥ रुद्रंस्वलोकगमनायरघूत्तम
स्यसंप्रार्थनेसचसमेत्यविभुंययाचे ॥ ४५ ॥ एकांतमेत्यरघुपेणसमस्तकालोरुद्रोजगादवचनंजगतोविधा
तुः ॥ वैशेष्यमात्मसदनस्यहिकांक्षमाणास्त्वामर्थयंतिविबुधाःसहिताविधात्रा ॥ ४६ ॥ पुत्रस्तवेशकमल
प्रभवस्तथाहंपौत्रस्तुपौत्रकवचोयदपिह्ययोग्यं ॥ संभावयंतिगुणिनस्तदहंययाचेगंतुंस्वसद्मनतिपूर्वमितोभ
वंतं ॥४७॥ यत्कार्यसाधनकृतेविबुधार्थितस्त्वंप्रादुश्चकर्थनिजरूपमशेषमेव ॥ तत्साधितंहिभवतातदितः
स्वधामक्षिप्रंप्रयाहिहर्षविबुधेषुकुर्वन् ॥४८॥ ओमित्युवाचभगवांस्तदशेषमेवश्रुत्वारहस्यथतनुस्त्वपराहर
स्य ॥ दुर्वासनामयुगिहागमदाशुराममांभोजयक्षुधितमित्यसकृद्ब्रुवाणा ॥ ४९ ॥ सिद्धंनदेयमुतसाध्यम

पीतिवाचंश्रुत्वास्यवाक्समयजातमुरुस्वहस्तात् ॥ अन्नंचतुर्गुणमदादमृतोपमानंरामस्तदाप्यबुभुजेथमुनिः
सुतुष्टः ॥५०॥ तृप्तोययौचसकलान्प्रतिकोपयानःकश्चिन्नमेर्थितवरंप्रतिदातुमीशः ॥ एवंप्रतिज्ञकऋषिःस
हितत्प्रतिज्ञांमोघांचकारभगवान्नतुकश्चिदन्यः ॥५१॥ कुंतीतुतस्यहिमुनेर्वरतोजयत्तंरामःसकृष्णतनुवास्व
बलाज्जिगाय ॥ तस्मिञ्छिवेप्रतिगतेमुनिरूपकेचयाहीतिलक्ष्मणमुवाचरमापतिःसः ॥५२॥ एकांतेतुयदा
रामश्चक्रेरुद्रेणसंविदं ॥ द्वारपालंसकृतवांस्तदालक्ष्मणमेवसः ॥ ५३ ॥ यद्यत्रप्रविशेत्कश्चिद्धन्मित्वेतिवचो
ब्रुवन् ॥ तदंतरागतमृषिंदृष्ट्वामन्यतलक्ष्मणः ॥५४॥ दुर्वाससःप्रतिज्ञातुरामंप्राप्यैवभज्यतां ॥ अन्यथात्व
यशोरामेकरोत्येषमुनिर्ध्रुवं ॥५५॥ राघवोघ्नन्नपितुमांकरोत्येवदयांमयि ॥ इतिमत्वाददौमार्गंसतुदुर्वाससे
तदा ॥५६॥ स्वलोकगमनाकांक्षीस्वयमेवतुराघवः ॥ इयंप्रतिज्ञाहेतुःस्यादितिहन्मीतिसोकरोत् ॥ ५७ ॥
अत्यंतबंधुनिधनंत्यागएवेतिचिंतयन् ॥ याहिस्वलोकमचिरादित्युवाचसलक्ष्मणं ॥५८॥ इत्युक्तःसययौज
गद्भवभयध्वांतच्छिदंराघवंध्यायन्नापचतत्पदंदशशतैर्युक्तोमुखांभोरुहैः ॥ आसीच्छेषमहाफणीमुसलभृद्दि
व्याकृतिर्लांगलीपर्यंकत्वमवापयोजलनिधौविष्णोःशयानस्यच ॥५९॥ अथराघवःस्वभवनोपगतोविदधेम

तिंसहजनैरखिलैः ॥ समघोषयच्चयइहेच्छतितत्पदमक्षयंसपदिमैत्विति सः ॥६०॥ श्रुत्वातुतद्यइहमोक्षपदे
च्छवस्तेसर्वेसमाययुरथातृणमापिपीलं ॥ रामाज्ञयागमनशक्तिरभूत्तृणादेर्येंतत्रदीर्घभविनोनहितेतदैच्छन्
॥६१॥ संस्थापयामासकुशंस्वराज्येतैःसाकमेवचलवंयुवराजमीशः ॥ संस्थाप्यवालितनयंकपिराज्यआशु
सूर्यात्मजोपिरघुवीरसमीपमायात्॥६२॥अथाहवायुनंदनंसराघवःसमाश्लिषन्॥तवाहमक्षिगोचरःसदाभवा
मिनान्यथा ॥ ६३ ॥ त्वयासदामहत्तपःसुकार्यमुत्तमोत्तमं ॥ तदेवमेमहत्प्रियंचिरंतपस्त्वयाकृतं ॥ ६४ ॥
दशास्यकुंभकर्णकौयथासुशक्तिमानपि ॥ जघंथनप्रियाययमेतथैवजीवकल्पकं ॥ ६५ ॥ पयोब्धिमध्यगंच
मेसुसद्मचान्यदेववा ॥ यथेष्टतोगमिष्यसिस्वदेहसंयुतोपिसन् ॥६६॥ यथेष्टभोगसंयुतःसुरेशगायकादिभिः॥
समीड्यमानसद्यशारमस्वमत्पुरःसदा ॥६७॥ तवेप्सितंनकिंचनक्वचित्कदाचिदेववा ॥ मृषाभवेत्प्रियंश्चमे
पुनःपुनर्भविष्यसि ॥ ६८ ॥ इतीरितोमरुत्सुतोजगादविश्वनायकं ॥ विधेहिपादपंकजेतवेशभक्तिमुत्त
मां ॥ ६९ ॥ सदाप्रवर्धमानयातयारमेहमंजसा ॥ समस्तजीवसंचयात्सदाधिकाहिमेस्तुसा ॥ ७० ॥ न
मोनमोनमोनमोनतोस्मितेसदापदं॥ समस्तसद्गुणोच्छ्रितंनमामितेपदंपुनः॥७१॥ इतीरितेतथेतितंजगाद

पुष्करेक्षणः॥ जगामधामचात्मनस्तृणादिनासहैवसः ॥७२॥ खगामृगास्तृणादयःपिपीलिकाश्चगर्दभाः ॥
तदासुरुत्तमायतोनृवानरास्तुकिंपुनः ॥७३॥ सदैवरामभावनात्सदासुतत्ववेदिनः॥यतोभवंस्ततस्तुतेययुःप
दंहरेस्तदा ॥७४॥ सतैःसमावृतोविभुर्ययौदिशंतदोत्तरां॥ अनंतसूर्यदीधितिर्दुरंतसद्गुणार्णवः ॥७५॥ स
हस्रसूर्यमंडलज्वलत्किरीटमूर्धजः ॥ सुनीलकुंतलावृतामितेंदुकांतिसन्मुखः ॥ ७६ ॥ सुरक्तपद्मलोचनः
सुविद्युदाभकुंडलः ॥ सुहासविद्रुमाधरःसमस्तवेदवाग्रसः ॥७७॥ दिवाकरौघकौस्तुभप्रभासकोरुकंधरः ॥
सुपीवरोन्नतोरुसज्जगद्धरांसयुग्मकः ॥ ७८ ॥ सुवृत्तदीर्घपीवरोल्लसद्भुजद्वयांकितः ॥ जगद्धिमध्यसंभृतः
शरोस्यदक्षिणेकरे ॥७९॥ स्वयंसतेननिर्मितोहतोमधुश्चकैटभः ॥ शरेणयेनविष्णुनाददौचलक्ष्मणानुजे
॥ ८० ॥सशत्रुसूदनोवधीन्मधोःसुतंरसाह्वयं॥ शरेणयेनचाकरोत्पुरींचमाधुराभिधां ॥ ८१ ॥ समस्तसा
रसंभवंशरंदधारतंकरे ॥८२॥ सवामबाहुनाधनुर्दधारशार्ङ्गसंज्ञितं॥ उदारबाहुभूषणःशुभांगदःसुकंकणः ॥
महांगुलीयभूषितःसुरक्तसत्करांबुजः ॥८३॥ अनर्घ्यरत्नमालयावनाख्ययाचमालया ॥ विलासिविस्तृतोर
साबभारचश्रियंप्रभुः ॥ ८४ ॥ सभूतिवत्सभूषणस्तनूदरेवलित्रयी ॥ उदारमध्यभूषणोलसत्तटित्प्रभांबरः

॥ ८५ ॥ करींद्रसत्करोरुयुक्सुवृत्तजानुमंडलः ॥ क्रमाल्पवृत्तजंघकःसुरक्तपादपल्लवः ॥८६॥ लसद्धरिन्म
णिद्युतीरराजराघवोधिकं ॥ असंख्यसत्सुखार्णवःसमस्तशक्तिसत्तनुः ॥ ८७ ॥ ज्ञानंनेत्राब्जयुग्मान्मुखवर
कमलात्सर्ववेदार्थसारांस्तन्वाब्रह्मांडबाह्यांतरमधिकरुचाभासयन्भासुरास्यः॥सर्वाभीष्टाभयेचस्वकरवरयुगे
नार्थिनामादधानःप्रायाद्देवाधिदेवःस्वपदमभिमुखश्चोत्तराशांविशोकां ॥ ८८ ॥ दध्रेच्छत्रंहनूमान्स्रवदमृत
मयंपूर्णचंद्रायुताभंसीतासैवाखिलाक्ष्णांविषयमुपगताश्रीरितिह्रीरथैका ॥ द्वेधाभूतादुधावव्यजनमुभयतः
पूर्णचंद्रांशुगौरंप्रोद्यद्भास्वत्प्रभाभासकलगुणतनुर्भूषिताभूषणैःस्वैः ॥८९॥ साक्षाच्चक्रतनुस्तथैवभरतश्चक्रंद
धद्दक्षिणेनायात्सव्यतएवशंखवरभृच्छंखात्मकःशत्रुहा॥ अग्रेब्रह्मपुरोगमाःसुरगणावेदाश्चसोंकारकाःपश्चा
त्सर्वजगज्जगामरघुपंयांतंनिजंधामतं ॥९०॥ तस्यसूर्यसुतपूर्ववानरादक्षिणेनमनुजास्तुसव्यतः॥ रामजन्म
चरितानितस्यतेकीर्तयंतउच्चथैर्द्रुतंययुः ॥९१॥ गंधर्वैर्गीयमानोविबुधमुनिगणैरब्जसंभूतिपूर्वैर्वेदोदारार्थवा
ग्भिःप्रणिहितसुमनाःसर्वदास्तूयमानः॥ सर्वैर्भूतैश्चभक्त्यास्वनिमिषनयनैःकौतुकाद्वीक्ष्यमाणःप्रायाच्छेषग
रुत्मदादिकनिजैःसंसेवितंस्वंपदं ॥९२॥ ब्रह्मरुद्रगरुडैःसशेषकैःप्रोच्यमानसुगुणोरुविस्तरः ॥ आरुरोहवि

भुरंबरंशनैस्तेचदिव्यवपुषोभवंस्तदा ॥ ९३ ॥ अथब्रह्माहरिंस्तुत्वाजगादेदंवचोविभुं ॥ त्वदाज्ञयामयादत्तं
स्थानंदशरथस्यहि ॥ ९४॥ मातॄणांचापितल्लोकस्त्वयुताब्दादितोग्रतः ॥ अनर्हायास्त्वयाज्ञप्ताकैकेय्याअ
पिसद्गतिः ॥ सूत्वातुभरतंनैषागच्छेतनिरयानिति ॥ ९५ ॥ तथापिसायदावेशाच्चकारत्वय्यशोभनं ॥
निकृतिर्नामसाक्षिप्तामयातमसिशाश्वते ॥ ९६ ॥ कैकयीतुचलाँल्लोकान्प्राप्तानैवाचलान्कचित् ॥ पश्चाद्भ
क्तिमतीयस्मात्त्वयिसायुक्तमेवतत् ॥ ९७ ॥ मंथरातुतमस्यंधेपातितादुष्टचारिणी ॥ सीतार्थंयेत्वनिंदंस्त्वांते
चयातामहत्तमः ॥९८॥ प्रायशोराक्षसाश्चैवत्वयिकृष्णत्वमागते ॥ शेषायास्यंतितच्छेषाअष्टाविंशेकलौयु
गे ॥९९॥ गतेचतुःसहस्राब्देतमोगास्त्रिशतोत्तरे ॥१००॥ अथयेत्वत्पदांभोजमकरंदैकलिप्सवः ॥ त्वयास
हागतास्तेषांविधेहिस्थानमुत्तमं ॥ १०१ ॥ अहंभवःसुरेशाद्याःकिंकरास्स्मतवेश्वर ॥ यच्चकार्यमिहास्मा
भिस्तदप्याज्ञापयाशुनः ॥ १०२ ॥ इत्युदीरितमाकर्ण्यशतानंदेनराघवः ॥ जगादभावगंभीरंसुस्मि
ताधरपल्लवः ॥ १०३ ॥ जगद्गुरुत्वमादिष्टंमयातेकमलोद्भव ॥ गुर्वादेशानुसारेणमयादिष्टाचसद्गतिः
॥ १०४ ॥ अतस्त्वयाप्रदेयाहिलोकाएषांमदाज्ञया ॥ हृदिस्थितंचजानासित्वमेवैकःसदामम ॥ १०५ ॥

इतीरितोहरेर्भावविज्ञानीकंजसंभवः ॥ पिपीलिकातृणांतानांददौलोकाननुत्तमान् ॥ १०६ ॥ वैष्णवान्संत
तत्वाच्चनाम्नासांतानिकान्विभुः ॥ तेजरामृतिहीनाश्चसर्वदुःखविवर्जिताः ॥ संसारमुक्तान्यवसंस्तत्रनित्यसु
खाधिकाः ॥१०७॥ येतुदेवाइहोद्भूतान्वानरशरीरिणः ॥ तेसर्वेस्वांशितामापुस्तन्मैंदविविदावृते ॥१०८॥
असुरावेशतस्तौतुनराममनुजग्मतुः ॥ पीतामृतौपुरायस्मान्मम्रतुर्नचतौतदा ॥१०९॥ तयोश्चतपसातुष्टश्च
क्रेतावजरामरौ ॥ पुरास्वयंभूस्तेनोभौदर्पादमृतमंथने ॥११०॥ प्रसह्यापिबतांदेवैर्देवांशत्वादुपेक्षितौ ॥ पी
तामृतेषुदेवेषुयुद्ध्यमानेषुदानवैः ॥ तैर्दत्तमात्महस्तेतुरक्षायैपीतमाशुतत् ॥१११॥ तस्माद्दोषादापतुस्तावा
सुरंभावमूर्जितं ॥११२॥ अंगदःकालतस्त्यक्त्वादेहमापनिजांतनुं ॥ रामाज्ञयैवकुर्वाणोराज्यंकुशसमन्वितः
॥ ११३ ॥ विभीषणश्चधर्मात्माराघवाज्ञापुरस्कृतः ॥ सेनापतिर्धनेशस्यकल्पमावीत्सराक्षसान् ॥११४॥ रा
माज्ञयाजांबवांश्चन्यवसत्पृथिवीतले ॥ उत्पत्त्यर्थंजांबवत्यास्तदर्थंसुतपश्चरन् ॥११५॥ अथोरघूणांप्रवरःसुरा
र्चितःस्वयैकतन्वान्यवसत्सुरालये ॥ द्वितीययाब्रह्मसदस्यधीश्वरस्तेनार्चितोथापरयानिजालये ॥११६॥ तृ
तीयरूपेणनिजंपदंप्रभुंव्रजंतमुच्चैरनुगम्यदेवताः ॥ अगम्यमर्यादमुपेत्यचक्रमाद्विलोकयंतोतिविदूरतोस्तुव

न् ॥ ११७॥ ब्रह्मामरुन्मारुतसूनुरीशःशेषोगरुत्मान्हरिजःशक्रकाद्याः ॥ क्रमादनुव्रज्यतुराघवस्यशिरस्य
थाज्ञांप्रणिधायनिर्ययुः ॥ ११८ ॥ स्वंस्वंचसर्वेसदनंसुराययुःपुरंदराद्याश्चविरिंचपूर्वकाः ॥ मरुत्सुतोथोबद
रीमवाप्यनारायणस्यैवपदंसिषेवे ॥११९॥ समस्तशास्त्रोद्धरितंहरेर्वचोमुदातदाश्रोत्रपुटेनसंभरन् ॥ वदंश्च
तत्त्वंविबुधर्षभाणांसदामुनीनांचसुखंह्युवास ॥१२०॥ रामाज्ञयाकिंपुरुषेषुराज्यंचकाररूपेणतथापरेण ॥ रू
पैस्तथान्यैश्चसमस्तसद्मन्युवासविष्णोसततंयथेष्टं ॥१२१॥ इत्थंसगायञ्छतकोटिविस्तरंरामायणंभारतपंच
रात्रं ॥ वेदांश्चसर्वान्सहितब्रह्मसूत्रान्व्याचक्षाणोनित्यसुखोद्धरोभूत् ॥१२२॥ रामोपिसार्धंपवनात्मजेनस
सीतयालक्ष्मणपूर्वकैश्च ॥ तथागरुत्मत्प्रमुखैश्चपार्षदैःसंसेव्यमानोन्यवसत्पयोब्धौ ॥१२३॥ कदाचिदीशःस
कलावतारानेकंविधायाहिपतौचशेते ॥ पृथक्चसंव्यूह्यकदाचिदिच्छयारेमेरमेशोमितसद्गुणार्णवः ॥१२४॥
इत्यशेषपुराणेभ्यःपंचरात्रेभ्यएवच ॥ भारताच्चैववेदेभ्योमहारामायणादपि ॥१२५॥ परस्परविरोधस्यहा
नान्निर्णीयतत्त्वतः ॥ युक्त्याबुद्धिबलाच्चैवविष्णोरेवप्रसादतः ॥ १२६ ॥ बहुकल्पानुसारेणमयेयंसत्कथोदि
ता ॥ नैकग्रंथाश्रयातस्मान्नाशंक्यात्रविरुद्धता ॥१२७॥ क्वचिन्मोहायासुराणांव्यत्यासःप्रतिलोमता ॥ उ

क्ताग्रंथेषुतस्माद्धिनिर्णयोयंकृतोमया ॥१२८॥ एवंचवक्ष्यमाणेषुनैवाशंक्याविरुद्धता ॥ सर्वकल्पसमश्चा
यंपारंपर्यक्रमःसदा ॥ १२९ ॥ पुंव्यत्यासेनचोक्तिःस्यात्पुराणादिषुकुत्रचित् ॥ कृष्णामाह्वयथाकृष्णोधनंज
यशरैर्हतान् ॥१३०॥ शतंदुर्योधनादींस्तेदर्शयिष्यइतिप्रभुः ॥ भीमसेनहतास्तेतुज्ञायंतेबहुवाक्यतः ॥१३१॥
विस्तारेभीमनिहताःसंक्षेपेर्जुनपातिताः ॥ उच्यंतेबहवश्चान्येपुंव्यत्याससमाश्रयात् ॥१३२॥ विस्तारेकृष्ण
निहताबलभद्रहताइति ॥ उच्यंतेचक्वचित्कालव्यत्यासोपिक्वचिद्भवेत् ॥ १३३ ॥ यथासुयोधनंभीमःप्राहस
त्कृष्णसन्निधौ ॥ इतिवाक्येषुबहुषुज्ञायंतेनिर्णयादपि ॥ १३४॥ अनिर्णयेतुकृष्णस्यपूर्वमुक्तागतिस्ततः ॥
व्यत्यासास्त्वेवमाद्याश्चप्रातिलोम्यादयस्तथा ॥१३५॥ दृश्यंतेभारताद्येषुलक्षणग्रंथतश्चते ॥ ज्ञायंतेबहुभिर्वा
क्यैर्निर्णयग्रंथतस्तथा ॥ १३६ ॥ तस्माद्धिनिर्णयग्रंथानाश्रित्यैवचलक्षणं ॥ बहुवाक्यानुसारेणनिर्णयोयंम
याकृतः ॥१३७॥ उक्तलक्षणशास्त्रेचकृष्णद्वैपायनोदिते ॥ त्रिभाषांयोनजानातिरीतीनांशतमेवच ॥१३८॥
व्यत्यासादीन्सप्तभेदान्वेदाद्यर्थंतथावदेत् ॥ सयातिनिरयंघोरमन्यथाज्ञानसंभवं ॥ १३९ ॥ इत्यन्येषुचशा
स्त्रेषुतत्रतत्रोदितंबहु ॥ व्यत्यासःप्रातिलोम्यंचगोमूत्रीप्रघसस्तथा ॥ १४० ॥ उक्षणःसुघरःसाधुःसप्तभेदाः

प्रकीर्तिताः ॥ इत्यादिलक्षणान्यत्रनोच्यंतेन्यप्रसंगतः ॥१४१॥ अनुसारेणतेषांतुनिर्णयःक्रियतेमया ॥ त
स्मान्निर्णयशास्त्रत्वाद्ग्राह्यमेतद्बुभूषुभिः ॥१४२॥ इतीरितारामकथापरामयासमस्तशास्त्रानुसृतेर्भवापहा ॥
पठेदिमांयःशृणुयादथापिवाविमुक्तबंधश्चरणंहरेर्व्रजेत् ॥ १४३ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविर
चितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेश्रीरामचरितेउत्तरकांडकथानिरूपणंनामनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥
ॐ॥द्वापरेथयुगेप्राप्तेत्वष्टाविंशतिमेपुनः ॥ स्वयंभुशर्वशक्राद्यादुग्धाब्धेस्तीरमाययुः ॥१॥ पयोब्धेरुत्तरंतीर
मासाद्यविबुधर्षभाः ॥ तुष्टुवुःपुंडरीकाक्षमक्षयंपुरुषोत्तमं ॥ २ ॥ नमोनमोगण्यगुणैकधाम्नेसमस्तविज्ञानम
रीचिमालिने ॥ अनाद्यविज्ञानतमोनिहंत्रेपरामृतानंदपदप्रदायिने ॥ ३ ॥ स्वदत्तमालाभुविपातकोपतोदु
र्वाससःशापतआशुहिश्रिया ॥ शक्रेविहीनेदितिजैःपराजितेपुरावयंत्वांशरणंगतास्मः ॥४॥ त्वदाज्ञयाब
लिनासंदधानावराद्रिरीशस्यपरैरचाल्यं ॥ वृंदारकामंदरमेत्यबाहुभिर्नशेकुरुद्धर्तुमिमेसमेताः ॥ ५ ॥ त
दात्वयानित्यबलत्वहेतुतोयोनंतनामागरुडस्तदंसके॥उत्पाट्यचैकेनकरेणमंदरोनिधापितस्तंससहत्वयावह
त॥६॥पुनःपरीक्षद्भिरसौगिरिःसुरैःसहासुरैरुन्नमितस्तदंसतः ॥ व्यचूर्णयत्तानखिलान्पुनश्चतेत्वदीक्षयापूर्व

वदुत्थिताःप्रभो ॥७॥ पुनश्चवामेनकरेणवीश्वरेनिधायतंस्कंधगतस्त्वमस्य ॥ अगाःपयोब्धिंसहितःसुरा
सुरैर्मश्चाचतेनाब्धिमथाप्यमश्चाः ॥ ८ ॥ कृतश्चकद्रोस्तनयोत्रवासुकिर्नेत्रंत्वयाकश्यपजःसनागराट् ॥
ममंथुरब्धिंसहितास्त्वयासुराःसहासुरादिव्यपयोघृताधिकं ॥९॥ नैच्छंतपुच्छंदितिजाअमंगलंतदित्यथाग्रं
जगृहुर्विषोल्बणं ॥ श्रांतास्तुतेतोविबुधास्तुपुच्छंत्वयासमेताजगृहुस्त्वदाश्रयाः ॥१०॥ अथातिभारादवि
शत्सुकांचनोगिरिःसपातालमथत्वमेव ॥ तंकच्छपात्मात्वभरःस्वपृष्ठेह्यनन्यधार्यंपुरुलीलयैव ॥११॥ उपर्य
धश्चात्मनिनेत्रगोत्रयोस्त्वयापरेणाविशतासमेधिताः॥ममंथुरब्धिंतरसामदोत्कटाःसुरासुराःक्षोभितनक्रच
क्रं ॥ १२ ॥ श्रांतेषुतेष्वेकउरुक्रमस्त्वंसुधारसाप्त्यैमुदितोह्यमश्चाः ॥ तदाजगद्ग्रासिविषंसमुत्थितंत्वदाज्ञ
यावायुरधात्करेनिजे ॥१३॥ कलेःस्वरूपंतदतीवदुःसहंवराद्विधातुःसकलैश्चदुःस्पृशं ॥ करेविमथ्यास्तबलं
विधायददौसकिंचिद्गिरिशायवायुः॥१४॥ सततपिबन्कंठगतेनतेननिपातितोमूर्च्छितआशुरुद्रः ॥ हरेःकर
स्पर्शबलात्ससंज्ञामवापनीलोस्यगलस्तदासीत् ॥१५॥ अथत्वदाज्ञांपुरतोनिधायनिधायपात्रेतपनीयरूपे ॥
स्वयंत्वनिर्मथ्यबलोपपन्नंपपौसवायुस्तदुतास्यजीर्णम् ॥ १६ ॥ अत्यल्पपानाचबभूवशूलाशिवस्यशीर्ष्णयस्य

करावशिष्टं ॥ अभूत्कलिःसर्वजगत्सुपूर्णंपीत्वाविकारोनबभूववायोः ॥ १७ ॥ कलेःशरीरादभवन्कुनागाः
सवृश्चिकाःश्वापदयातुधानाः ॥ अथत्वयाब्धौतुविमथ्यमानेसुराभवत्तामसुराअवापुः ॥१८॥ उच्चैःश्रवाना
मतुरंगमोभूत्करीतथैरावतनामधेयः ॥ अन्येचदिक्पालगजाबभूवुर्वरंतथैवाप्सरसांसहस्रं ॥१९॥ तथायुधा
न्याभरणानिचैवदिवौकसांपारिजातस्तरुश्च ॥ तथैवसाक्षात्सुरभिर्निशेशोबभूवतत्कौस्तुभंलोकसारं॥२०॥
अथेंदिरायद्यपिनित्यदेहाबभूवतत्रापरयास्वतन्वा ॥ ततोभवान्दक्षिणबाहुनासुधाकमंडलुंकलशंचापरेण
॥ २१ ॥ प्रगृह्यतस्मान्निरगात्समुद्राद्धन्वंतरिर्नामहरिन्मणिद्युतिः ॥ ततोभवद्धस्तगतंदितेःसुताःसुधाभ
रंकलशंचापजह्रुः ॥ मुक्तंत्वयाशक्तिमतापिदैत्यान्सत्यच्युतान्कारयितुंवधाय ॥ २२ ॥ ततोभवाननुपममु
त्तमंवपुर्बभूवदिव्यप्रमदात्मकंत्वरन् ॥ श्यामंनितंबार्पितरत्नमेखलंजांबूनदाभांबरभृत्सुमध्यमं ॥ २३ ॥ बृह
न्नितंबंकलशोपमस्तनंसत्पुंडरीकायतनेत्रमुज्ज्वलं ॥ समस्तसारंपरिपूर्णसद्गुणंदृष्ट्वैवतत्संमुमुहुःसुरारयः
॥ २४ ॥ परस्परंतेऽमृतहेतुतोखिलाविरुध्यमानाःप्रददुःस्मतेकरे ॥ समंसुधायाःकलशंविभज्यनिपाययास्मा
नितिवंचितास्त्वया ॥ २५ ॥ धर्मच्छलंपापजनेषुधर्मइतित्वयाज्ञापयितुंतदोक्तं ॥ यद्यत्कृतंमेभवतांयदीह

संवादएवोद्विभजेसुधामिमां ॥ २६ ॥ यथेष्टतोहंविभजामिसर्वथानविश्वसध्वंमयिकेनचित्कचित् ॥ इतिप्र
हस्याभिहितंनिशम्यस्त्रीभावमुग्धास्तुतथेतितेवदन् ॥ २७ ॥ ततश्चसंस्थाप्यपृथक्सुरासुरांस्तवातिरूपोच्च
लितान्सुरेतरान् ॥ सर्वान्भवद्दर्शनईक्ष्यलज्जितास्म्यहंदृशोमीलयतेत्यवोचः ॥२८॥ निमीलिताक्षेष्वसुरेषुदे
वतान्यपाययःसाध्वमृतंततःपुमान् ॥ क्षणेनभूत्वापिबतःसुधांशिरोराहोर्न्यकृंतश्चसुदर्शनेन ॥ २९ ॥ तेना
मृतार्थंहिसहस्रजन्मसुप्रतप्यभूयस्तपआरितोवरः ॥ स्वयंभुवस्तेनभवान्करेस्यबिंदुंसुधांप्रास्यशिरोजहार
॥ ३० ॥ शिरस्तुतस्यग्रहतामवापसुरैःसमाविष्टमथोसबाहुः ॥ क्षिप्तःकबंधोस्यशुभोदसागरेत्वयास्थितोद्या
पिहितत्रसामृतः ॥३१॥ अथासुराःप्रत्यपतन्नुदायुधाःसमस्तशस्तेचहतास्त्वयारणे ॥ कविस्तुसब्रह्मवराद
जेयोऋतेभवंतंपुरुषेषुसंस्थितः ॥ ३२ ॥ तस्यार्धदेहासमभूदलक्ष्मीस्तत्पुत्रकादोषगणाश्चसर्वशः ॥ अथेंदि
रावक्षसितेसमास्थितात्वत्कंठगंकौस्तुभमासधाता ॥ ३३ ॥ यथाविभागंचसुरेषुदत्तास्त्वयातथान्येपिहितत्र
जाताः ॥ इत्थंत्वयासाध्वमृतंसुरेषुदत्तंहिमोक्षस्यनिदर्शनाय ॥ ३४ ॥ भवेद्धिमोक्षोनियतंसुराणांनैवासुरा
णांसकथंचनस्यात् ॥ उत्साहयुक्तस्यचतत्प्रतीपंभवेद्धिराहोरिवदुःखरूपं ॥ ३५ ॥ कलिःस्वयंब्रह्मवरादि

दानींविबाधतेस्मान्सकलाःप्रजाश्च ॥ अज्ञानमिथ्यामतिरूपतोसौप्रविश्यसज्ज्ञानविरुद्धरूपः ॥ ३६ ॥ त्व
दाज्ञयातस्यवरोब्जजेनदत्तःसआविश्यशिवंचकार ॥ कदागमांस्तस्यकुयुक्तिबाधांनहित्वदन्यश्चरितुंसमर्थः
॥३७॥ वेदाश्चसर्वेसहशास्त्रसंघाउत्सादितास्तेननसंतितेद्य ॥ तत्साधुभूमाववतीर्यवेदानुद्धृत्यशास्त्राणिकुरु
ष्वसम्यक् ॥ ३८ ॥ अदृश्यमज्ञेयमतर्क्यरूपंकलिंनिलीनंहृदयेखिलस्य ॥ सच्छास्त्रशस्त्रेणनिहत्यशीघ्रंपदं
निजंदेहिमहाजनस्य ॥ ३९ ॥ ऋतेभवंतंनहितंनिहंतात्वमेकएवाखिलशक्तिपूर्णः ॥ ततोभवंतंशरणंगता
वयंतमोनिहत्यैनिजबोधविग्रहं ॥४०॥ इतीरितस्तैरभयंप्रदायसुरेश्वराणांपरमोप्रमेयः ॥ प्रादुर्बभूवामृतभू
रिलायांविशुद्धविज्ञानघनस्वरूपः ॥ ४१ ॥ वसिष्ठनामाकमलोद्भवात्मजःसुतोस्यशक्तिस्तनयःपराशरः ॥
तस्योत्तमंसोपितपोचरद्धरिःसुतोममस्यादितितद्धरिर्ददौ ॥ ४२ ॥ उवाचचैनंभगवान्सुतोषितोवसोर्मदी
यस्यसुतास्तिशोभना ॥ वनेमृगार्थंचरतोस्यवीर्यंपपातभार्यामनसागतस्य ॥ ४३ ॥ तच्छ्येनहस्तेप्रददौस
तस्यैदातुंतदन्येनतुयुध्यतोपतत्॥जग्रासतन्मत्स्यवधूर्यमस्वसुर्जलस्थमेनांजगृहुःस्मदाशाः॥४४॥तद्गर्भतोभू
न्मिथुनंस्वराज्ञेन्यवेदयन्सोपिवसोःसमार्पयत्॥पुत्रंसमादायसुतांसतस्मैददौसुतोभूदथमत्स्यराजः ॥४५॥क

न्यातुसादाशराजस्यसद्मन्यवर्धतातीवसुरूपयुक्ता॥ नाम्नातुसासत्यवतीतितस्यांतवात्मजोहंभवितास्म्यजो
पि॥४६॥इतीरितश्चक्रधरेणतांमुनिर्जगाममार्तंडसुतांसमुद्रगां॥उत्तारयंतीमथतत्रविष्णुःप्रादुर्बभूव।शुविशु
द्धचिद्घनः ॥४७॥ विदोषविज्ञानसुखैकरूपोप्यजोजनान्मोहयितुंमृषैव॥योषित्सुपुंसोह्यजनीवदृश्यतेनजाय
तेक्वापिबलादिविग्रहः॥४८॥यथानृसिंहाकृतिराविरासीत्स्तंभात्तथानित्यतनुत्वतोविभुः॥आविर्भवेद्योषिति
नोमलोत्थस्तथापिमोहायनिदर्शयेत्तथा ॥ ४९ ॥ स्त्रीपुंप्रसंगात्परतोयतोहरिःप्रादुर्भवत्येषविमोहयञ्जनं ॥
अतोमलोत्थोयमितिस्ममन्यतेजनोशुभःपूर्णगुणैकविग्रहं ॥ ५० ॥ द्वीपेभगिन्याश्चयमस्यविश्वकृत्प्रकाशते
ज्ञानमरीचिमंडलः ॥ प्रभासयन्नंडबहिस्तथांतःसहस्रलक्षामितभानुदीधितिः ॥५१॥ अगण्यदिव्योरुगुणा
र्णवःप्रभुःसमस्तविद्याधिपतिर्जगद्गुरुः ॥ अनंतशक्तिर्जगदीश्वरेश्वरःसमस्तदोषातिविदूरविग्रहः ॥ ५२ ॥
शुभमरकतवर्णोरक्तपादाब्जनेत्राधरकर(नख)रसनाग्रश्चक्रशंखाब्जरेखः॥ रविकरवरगौरंचर्मचैणंवसानस्त
टिदमलजटासंदीप्तचूडंदधानः ॥५३॥ विस्तीर्णवक्षाःकमलायताक्षोबृहद्भुजःकंबुसमानकंठः॥ समस्तवेदा
न्मुखतःसमुद्गिरन्ननंतचंद्राधिककांतिसन्मुखः ॥ ५४ ॥ प्रबोधमुद्राभयदोर्द्वयान्वितोयज्ञोपवीताजिनमेख

लोल्लसन् ॥ दृशामहाऽज्ञानभुजंगदष्टमुज्जीवयानोजगदत्यरोचत ॥५५॥ सलोकधर्माभिरिरक्षयापितुर्द्विज
त्वमाप्याशुपितुर्ददौनिजं ॥ ज्ञानंतयोःसंस्मृतिमात्रतःसदाप्रत्यक्षभावंवरमात्मनोददौ ॥ ५६ ॥ द्वैपायनः
सोथजगाममेरुंचतुर्मुखाद्यैरनुगम्यमानः ॥ उध्दृत्यवेदानखिलान्सुरेभ्योददौमुनिभ्यश्चयथादिसृष्टौ ॥५७॥
सर्वाणिशास्त्राणितथैवकृत्वाविनिर्णयंब्रह्मसूत्रंचकार ॥ तच्छुश्रुवुर्ब्रह्मगिरीशमुख्याःसुरामुनीनांप्रवराश्चत
स्मात्॥५८॥समस्तशास्त्रार्थनिदर्शनात्मकंचक्रेमहाभारतनामधेयं ॥ वेदोत्तमंतच्चविधातृशंकरप्रधानकैस्त
न्मुखतःसुरैःश्रुतं ॥ ५९॥ अथोगिरीशादिमनोनुशायीकलिर्ममाराशुसुवाङ्मयैःशरैः ॥ निकृत्तशीर्षोभग
वन्मुखेरितैःसुराश्चसज्ज्ञानसुधारसंपपुः ॥६०॥ अथोमनुष्येषुतथाऽसुरेषुरूपांतरैःकलिरेवावशिष्टः ॥ ततो
मनुष्येषुचसत्सुसंस्थितोविनाश्यइत्येवहरिर्व्यचिंतयत् ॥६१॥ ततोनृणांकालबलात्सुमंदमायुर्मतिंकर्मचवी
क्ष्यकृष्णः ॥ विव्यासवेदान्सविभुश्चतुर्धाचक्रेतथाभागवतंपुराणं ॥ ६२ ॥ येयेचसंतस्तमसानुविष्टास्तांस्ता
न्सुवाक्यैस्तमसोविमुंचन् ॥ चचारलोकान्सपथिप्रयांतंकीटंव्यपश्यत्तमुवाचकृष्णः ॥ ६३ ॥ भवस्वराजा
कुशरीरमेतत्त्यक्त्वेतिनैच्छत्तदसौततस्तं ॥ अत्यक्तदेहंनृपतिंचकारपुरास्वभक्तंवृषलंसुलुब्धं ॥६४॥ लोभा

त्सकीटत्वमुपेत्यकृष्णप्रसादतश्चाशुबभूवराजा ॥ तदैवतंसर्वनृपाःप्रणेमुर्ददुःकरंचास्ययथैववैश्याः ॥६५॥
उवाचतंभगवान्मुक्तिमस्मिंस्तवक्षणेदातुमहंसमर्थः ॥ तथापिसीमार्थमवाप्यविप्रतनुंविमुक्तोभवमत्प्रसादात्
॥ ६६ ॥ ज्ञानंचतस्मैविमलंददौसःमहींचसर्वांबुभुजेतदंते ॥ त्यक्त्वातनुंविप्रवरत्वमेत्यपदंहरेरापसुतत्त्ववेदी
॥ ६७ ॥ एवंबहून्संसृतिबंधतःप्रभुर्व्यमोचयद्व्यासतनुर्जनार्दनः ॥ बहून्यचिंत्यानिचतस्यकर्माण्यशेषदेवेश
सदोदितानि ॥ ६८ ॥ अथास्यपुत्रत्वमवाप्तुमिच्छंश्चचाररुद्रःसुतपस्तदीयं ॥ ददौचतस्मैभगवान्वरंतंस्वयं
चतस्त्वेवतपोविमोहयन् ॥ ६९ ॥ विमोहनायासुरसर्गिणांप्रभुःस्वयंकरोतीवतपःप्रदर्शयेत् ॥ कामादिदोषां
श्चमृषैवदर्शयेन्नतावतातस्यहिसंतिकुत्रचित् ॥७०॥ ततस्त्वरण्योःसबभूवपुत्रकःशिवोस्यसोभूच्छुकनामधे
यः ॥ शुकीहिभूत्वाह्यगमद्घृताचीव्यासंविमश्नंतमुतारणींतं ॥ ७१ ॥ अकामयन्कामुकवत्सभूत्वातया
र्थितस्तंशुकनामधेयं ॥ चक्रेह्यरण्योस्तनयंचसृष्ट्वाविमोहयंस्तत्त्वमार्गेष्वयोग्यान् ॥ ७२ ॥ शुकंतमाशुप्रविवे
शवायुर्व्यासस्यसेवार्थमथास्यसर्व ॥ ज्ञानंददौभगवान्सर्ववेदान्सभारतंभागवतंपुराणं ॥७३॥ शेषोथपैलं
मुनिमाविशत्तदावीशःसुमंतुमपिवारुणिंमुनिं ॥ ब्रह्माविशत्तमुतवैशंपायनंशक्रश्चजैमिनिमथाविशद्विभुः ॥

॥ ७४ ॥ कृष्णस्यपादपरिसेवनोत्सुकाःसुरेश्वराविविशुराशुतान्मुनीन् ॥ समस्तविद्याःप्रतिपाद्यतेष्वसौप्रव
र्तकांस्तान्विदधेहरिःपुनः ॥ ७५ ॥ ऋचांप्रवर्तकंपैलंयजुषांचप्रवर्तकं ॥ वैशंपायनमेवैकंद्वितीयंसूर्यमेवच
॥ ७६ ॥ चक्रेथजैमिनिंसाम्नामथर्वांगिरसामपि ॥ सुमंतुंभारतस्यापिवैशंपायनमादिशत् ॥ ७७ ॥ प्रवर्त
नेमानुषेषुगंधर्वादिषुचात्मजं ॥ नारदंपाठयित्वाचदेवलोकप्रवृत्तये ॥ ७८ ॥ आदिशत्ससृजेसोथरोमांचा
द्रोमहर्षणं ॥ तंभारतपुराणानांमहारामायणस्यच ॥ ७९ ॥ पंचरात्रस्यकृत्स्नस्यप्रवृत्त्यर्थमथादिशत् ॥ तमा
विशत्कामदेवःकृष्णसेवासमुत्सुकः ॥ ८० ॥ सतस्मैज्ञानमखिलंददौद्वैपायनःप्रभुः ॥ सनत्कुमारप्रमुखां
श्चक्रेयोगप्रवर्तकान् ॥ ८१ ॥ भृग्वादीन्कर्मयोगस्यज्ञानंदत्वाऽमलंशुभं ॥ जैमिनिंकर्ममीमांसाकर्तारमक
रोत्प्रभुः ॥ ८२ ॥ देवमीमांसकाद्यंतंकृत्वापैलमथादिशत् ॥ शेषंचमध्यकरणेपुराणान्यथचाकरोत् ॥ ८३ ॥
शैवान्पाशुपताञ्चक्रेसंशयार्थंसुरद्विषां ॥ वैष्णवान्पंचरात्रांश्चयथार्थज्ञानसिद्धये ॥ ८४ ॥ ब्राह्मांश्चवेदतश्चक्रे
पुराणग्रंथसंग्रहान् ॥ एवंज्ञानंपुनःप्रापुर्देवाश्चऋषयस्तथा ॥ ८५ ॥ सनत्कुमारप्रमुखायोगिनोमानुषास्त ॥ ५४ ॥
था ॥ कृष्णद्वैपायनात्प्राप्यज्ञानंतेमुमुदुःसदा ॥ ८६ ॥ समस्तविज्ञानगभस्तिचक्रंवितायविज्ञानमहादिवा

कर: ॥ निरस्यचाज्ञानतमोजगत्ततंप्रभासतेभानुरिवावभासयन् ॥ ८७ ॥ चतुर्मुखेशानसुरेंद्रपूर्वकैःसदा
सुरैःसेवितपादपल्लवः ॥ प्रकाशयंस्तेषुसदात्मगुह्यंमुमोदमेरौचतथाबदर्यां ॥ ८८ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थ
भगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमहाभारततात्पर्यनिर्णयेव्यासावतारकथानिरूपणंनामदशमोऽध्यायः ॥१०॥
ॐ॥शशांकपुत्रादभवत्पुरूरवास्तस्यायुरायोर्नहुषोययातिः ॥ तस्यासपत्नीयुगलंसुताश्चपंचाभवन्विष्णुपदै
कभक्ताः ॥ १ ॥ यदुंचतुर्वसुंचैवदेवयानीव्यजायत ॥ द्रुह्युंचानुंचपूरुंचशर्मिष्ठावार्षपर्वणी ॥ २ ॥ यदोर्वंशेच
क्रवर्तीकार्तवीर्यार्जुनोभवत् ॥ विष्णोर्दत्तात्रेयनाम्नःप्रसादाद्योगवीर्यवान् ॥ ३ ॥ तस्यान्ववायेयदवोबभूवु
र्विष्णुसंश्रयाः ॥ पुरोर्वंशेतुभरतश्चचक्रवर्तीहरिप्रियः ॥ ४ ॥ तद्वंशजःकुरुर्नामप्रतीपोभूत्तदन्वये ॥ प्रतीप
स्याभवन्पुत्रास्त्रयस्त्रेताग्निवर्चसः ॥५॥ देवापिरथबाह्लीकोगुणज्येष्ठश्चशंतनुः ॥ त्वग्दोषयुक्तोदेवापिर्जगा
मतपसेवनं॥६॥ विष्णोःप्रसादात्सकृतेयुगेराजाभविष्यति॥पुत्रिकापुत्रतांयातोबाह्लीकोराजसत्तमः ॥७॥
हिरण्यकशिपोःपुत्रःप्रह्लादोभगवत्प्रियः ॥ वायुनाचसमाविष्टोमहाबलसमन्वितः ॥ ८ ॥ येनैवजायमानेन
तरसाभूर्विदारिता ॥ भूभारक्षपणेविष्णोरंगतामाद्युमेवसः ॥ ९ ॥प्रतीपपुत्रतामाप्यबाह्लीकेष्वभवत्पतिः ॥

रुद्रेषुपत्रतापाख्यःसोमदत्तोस्यचात्मजः ॥ १० ॥ अजैकपादहिर्बुध्न्निर्विरूपाक्षइतित्रयः ॥ रुद्राणांसोमदत्त
स्यबभूवुःप्रथिताःसुताः ॥११॥ विष्णोरेवांगतामासुंभूरिर्भूरिश्रवाःशलः ॥ शिवादिसर्वरुद्राणामावेशाद्व
रतस्तथा ॥१२॥ भूरिश्रवाअतिबलस्तत्रासीत्परमास्त्रवित् ॥ तदर्थंहितपश्चीर्णंसोमदत्तेनशंभवे ॥ १३ ॥
दत्तोवरश्चतेनास्यत्वत्प्रतीपाभिभूतिकृत् ॥ बलवीर्यगुणोपेतोनाम्नाभूरिश्रवासुतः ॥१४॥ भविष्यतिमया
विष्टोयज्ञशीलइतिस्मह ॥ तेनभूरिश्रवाजातःसोमदत्तसुतोबली ॥१५॥ पूर्वोदधेस्तीरगतेब्जसंभवेगंगायु
तःपर्वणिघूर्णितोब्धिः ॥ अवाक्षिपत्तस्यतनौनिजोदबिंदुंशशापैनमथाब्जयोनिः ॥१६॥ महाभिषङ्नामनरे
श्वरस्त्वंभूत्वापुनःशंतनुनामधेयः ॥ जनिष्यसेविष्णुपदीतथैषातत्रापिभार्याभवतोभविष्यति ॥१७॥ शां
तोभवेत्येवमयोदितस्त्वंतनुत्वमाप्तोसिततश्चशंतनुः ॥ इतीरितःसोथनृपोबभूवमहाभिषङ्नामहरेःपदाश्रयः
॥१८॥ सतत्रभुक्त्वाचिरकालमुर्वींतनुंविहायापसदोविधातुः ॥ तत्रापितिष्ठन्सुरवृंदसन्निधौददर्शगंगाश्ल
थितांबरांस्वकां ॥१९॥ अवाङ्मुखेषुघुसदस्सुगंगांनिरीक्षमाणंपुनरात्मसंभवः ॥ उवाचभूमौनृपतिर्भवाशु
शप्तोयथात्वंहिपुरामयैव ॥ २०॥ इतीरितस्तत्क्षणतःप्रतीपाद्भूवनाम्नानृपतिश्चशंतनुः ॥ अवाप्यगंगांद

यितांस्वकीयांतथामुमोदाब्दगणान्बहूंश्च ॥२१॥ अथाष्टमोवसुरासीद्द्युनामावरांगिनाद्यस्यबभूवभार्या ॥
बभूवतस्याश्चसखीनृपस्यसुविंदनाम्नोदयितासनाम्नी ॥२२॥ तस्याजरामृतिविध्वंसहेतोर्वसिष्ठधेनुंस्वमृतंक्षरं
तीं ॥ जरापहांनंदिनिनामधेयांबद्धुंपतिंचोदयामासदेवी ॥२३॥ तयाद्युनामासवसुःप्रचोदितोभ्रातृस्नेहा
त्सप्तभिरन्वितोपरैः ॥ बबंधतांगामथताञ्छशापवसिष्ठसंस्थःकमलोद्भवःप्रभुः ॥२४॥ अधर्मवृत्ताःप्रतियात
मानुषींयोनिंद्रुतंयत्कृतेसर्वएव ॥ धर्मच्युताःस्तथाष्टाद्युराप्यतामन्येपुनःक्षिप्रमथोविमोक्ष्यथ ॥२५॥ प्रचोद
यामासचयाकुमार्गेपतिंहिसांबेतिनरेषुजाता ॥ अभर्तृकापुंस्त्वसमाश्रयेणपत्युर्मृतौकारणत्वंव्रजेत ॥२६॥
भवत्वसौब्रह्मचर्यैकनिष्ठोमहान्विरोधश्चतयोर्भवेत ॥ सगर्भवासाष्टकदुःखमेवसमाप्नुतांशरतल्पेशयानः ॥२७॥
मृत्यष्टकोत्थामपिवेदनांसप्राप्नोतुशस्त्रैर्बहुधानिकृत्तः ॥ इतीरितास्तेकमलोद्भवंतंज्ञात्वासमुत्सृज्यचगांप्रणेमुः
॥२८॥ नमानुषंगर्भमवाप्नुमोवयंभवत्वयंसर्ववित्कीर्तिमांश्च ॥ महास्त्रवेत्ताभवदंशयुक्तस्तथाबलंनोखिलाना
मुपैतु ॥२९॥ इतीरितेस्त्वित्युदिताःस्वयंभुवावसिष्ठसंस्थेनसुरापगांययुः ॥ ऊचुस्तथैनामुदरेवयंतेजायेमहि
क्षिप्रमस्मान्हनत्वं ॥ ३०॥ इतीरितासावरमाशुवव्रेतेभ्योप्यपापत्वमथाप्रियत्वं ॥ तेषांतथैवात्मनएकमेषां

दीर्घायुषंतान्सुषुवेथशंतनोः ॥३१॥ अविघ्नतस्तान्विनिहंतुमेवपुराप्रतीपस्यहिदक्षिणोरुं ॥ समाश्रिताका
मिनीवत्वकामातत्पुत्रभार्याभवितुंविडंबात् ॥३२॥ तेनैवचोक्ताभवमेसुतस्यभार्यायतोदक्षिणोरुस्थितासि ॥
भागोहिदक्षोदुहितुःस्नुषायाभार्याभागोवामइतिप्रसिद्धः ॥३३॥ उवाचसातंनतुमांसुतस्तेकासीतिपृच्छेन्नतु
मानिवारयेत् ॥ अयोग्यकर्त्रीमपिकारणंचमत्कर्मणोनैवपृच्छेत्कदाचित् ॥३४॥ यदात्रयाणामपिचैकमेषकरो
तिगच्छेयमहंविसृज्य ॥ तदात्वदीयंसुतमित्युदीरितेतथेतिराजाप्यवदत्प्रतीपः ॥३५॥ तथैवपुत्रायचतेनतद्व
चोवधूक्तमुक्तंवचनाद्द्युनद्याः ॥ कनीयसेसाह्यवदत्सुतस्तेनान्यःपतिःशंतनुरेवमेवृतः ॥३६॥ ततस्तुसाशंतनु
तोष्टपुत्रानवाप्यसप्तन्यहनत्तथाष्टमं ॥ गंतुंततोमतिमाधायहंतुमिवोद्योगंसाहिमृषाचकार ॥३७॥ अवस्थिति
र्नातिसुखायमानुषेयतःसुराणामतएवगंतुं ॥ ऐच्छन्नतस्याहिबभूवमानुषोदेहोनरोत्थोहितदासशंतनोः
॥३८॥ तांपुत्रनिधनोद्युक्तांन्यवारयतशंतनुः ॥ कासित्वंहेतुनाकेनहंसिपुत्रान्नृशंसवत् ॥३९॥ रूपंसुरवरस्त्री
णांतवतेननपातकं ॥ भवेत्कर्मत्वदीयंतन्महत्कारणमत्रहि ॥४०॥ तत्कारणंवदशुभेयदिमच्छ्रोत्रमर्हति ॥ इ
तीरितावदत्सर्वंप्रययौचसुरापगा ॥४१॥ नधर्मोदेवतानांहिज्ञातवासश्चिरंनृषु ॥ कारणादेवहिसुरानृषुवा

संप्रकुर्वते ॥ ४२ ॥ कारणापगमेयांतिधर्मोप्येषांतथाविधः ॥ अदृश्यत्वमसंस्पर्शोह्यसंभाषणमेवच ॥ ४३ ॥
सुरैरपिनृजातैस्तुगुह्यधर्मोदिवौकसां ॥ अतःसावरुणंदेवंपूर्वभर्तारमप्यमुं ॥४४॥ नृजातंशंतनुंत्यक्त्वाप्रय
यौवरुणालयं ॥ सुतमष्टममादायभर्तुरेवाभ्यनुज्ञया ॥ वधोद्योगान्निवृत्तासाददौपुत्रंबृहस्पतौ ॥ ४५ ॥ देवव्र
तोसावनुशासनायमात्रादत्तोदेवगुरौशतार्धं ॥ संवत्सराणामखिलांश्चवेदान्समभ्यसत्तद्दशगांतरात्मा ॥४६॥
ततश्चमात्राजगतांगरीयस्यनंतपारेखिलसद्गुणार्णवे ॥ रामेभृगूणामधिपेप्रदत्तःशुश्रावतत्त्वंचशतार्धवर्षं ४७
सपंचविंशत्पुनरब्दकानामस्त्राणिचाभ्यस्यपतेर्भृगूणां ॥ मात्रासमानीयतटेनिजेतुसंस्थापितःप्रार्पयितुंस्वपित्रे
॥४८॥ सतत्रबध्वाशरपंजरेणगंगांविजह्रेस्यपितातदैव ॥ व्रजन्मृगार्थीतृषितोवलोकयन्गंगामतोयामभव
त्सुविस्मितः ॥४९॥ ससार्गयामासततोस्यहेतुंज्ञस्यैतदास्वंचददर्शसूनुं ॥ क्रीडंतमस्त्रेणबभूवसोपिक्षणाददृश्यः
पितृदर्शनादनु ॥५०॥ मीमांसमानंतमवेक्ष्यगंगासुतंसमादायपतिंजगाद ॥ अयंसुतस्तेपरमास्त्रवेत्तासमर्पि
तोवीर्यबलोपपन्नः ॥५१॥ अस्याप्रजाःस्वांस्थितिमेवयाताहरेःपदांभोजसुपावितेजले ॥ तनूर्मदीयेप्रणिधायत
स्मात्तान्माशुचोनेनचमोदमानः ॥५२॥ इतिप्रदायामुमदृश्यतामगाद्गंगातमादायययौगृहंस्वकं ॥ राजाभिषि

च्याथचयौवराज्येमुमोदतत्सद्गुणतर्पितोभृशं॥५३॥पुनःसपित्रानुमतोबृहस्पतेरवापवेदान्पुरुषायुषोर्धतः॥
रामात्तथास्त्राणिपुनस्त्ववापतावद्भिरब्दैस्त्रिशतैश्चतत्वं ॥५४॥ ससर्ववित्त्वंसमवाप्यरामात्समस्तविद्याधिपते
गुणार्णवात्॥पितुःसमीपंसमवाप्यतंचशुश्रूषमाणःप्रमुमोदवीरः॥५५॥ यदैवगंगासुषुवेष्टमंसुतंतदैवयातोमृ
गयांसशंतनुः॥शरद्वतोजातमपश्यदुत्तमंवनेविसृष्टंमिथुनंत्वयोनिजं॥५६॥ शरद्वांस्तुतपःकुर्वन्ददर्शसहसो
र्वशीं॥चस्कंदरेतस्तस्याथशरस्तंबेततोभवत्॥५७॥विष्कंभोनामरुद्राणांभूभारहरणेंगतां॥ हरेःप्राप्तुंतथाता
राभार्यायाहिबृहस्पतेः॥५८॥तावुभौशंतनुर्दृष्ट्वाकृपाविष्टःस्वकंगृहं ॥ निनायनामचक्रेथकृपायाविषयौयतः
॥ ५९ ॥ कृपःकृपीतिसकृपस्तपोविष्णोश्चचारह ॥ तस्यप्रीतस्तदाविष्णुःसर्वलोकेश्वरेश्वरः ॥ ६० ॥ प्रादा
देष्यत्सप्तऋषित्वमायुःकल्पांतमेवच ॥ सशंतनुगृहेतिष्ठन्देवव्रतसखाभवत् ॥६१॥ पुत्रवच्छंतनोश्चासीत्स
चपुत्रवदेवतत् ॥ मिथुनंपालयामासकृपोप्यस्त्राण्यवापच ॥ ६२ ॥ सर्ववेदानधिजगौसर्वशास्त्राणिकौशि
कात् ॥ तत्त्वज्ञानंतथाव्यासादाप्यसर्वज्ञतांगतः ॥ ६३ ॥ यदाभिजातःसकृपस्तदैवबृहस्पतेःसूनुरगाच्चगं ॥ ५७ ॥
गां ॥ स्नातुंघृताचींसददर्शतत्रश्लक्ष्णदुकूलांसुरवर्यकामिनीं ॥६४॥ तद्दर्शनात्स्कन्नमथेंद्रियंसद्रोणेदधाराशु

ततोभवत्स्वयं ॥ अंभोजजावेशयुतोबृहस्पतिःकर्तुंहरेःकर्मभुवोभरोद्धृतौ ॥ ६५ ॥ द्रोणेतिनामास्यचकार
तातोमुनिर्भरद्वाजउतास्यवेदान् ॥ अध्यापयामाससशास्त्रसंघान्सर्वज्ञतामापचसोचिरेण ॥६६॥ कालेचत
स्मिन्पृषतोनपत्योवनेतुपांचालपतिश्चचार॥तपोमहत्तस्यतथावराप्सरोवलोकनात्स्कंदितमाशुरेतः ॥६७॥
सतद्धिलज्जावशतःपदेनसमाक्रमत्तस्यबभूवसूनुः ॥ हूहूतुनाम्नासविरिंचगायकोनाम्नावहोयोमरुतांतदंशयु
क् ॥६८॥ सद्रोणतातात्समवापवेदानस्त्राणिविद्याश्चतथासमस्ताः ॥ द्रोणेनयुक्तःसतदागुरोःसुतंसहैवनौ
राज्यमितिह्यवादीत् ॥६९॥ पदेद्रुतत्वाद्द्रुपदाभिधेयःसराज्यमापाथनिजांकृपींसः ॥ द्रोणोपिभार्यांसमवा
प्यसर्वप्रतिग्रहोज्झश्चपुरेवसत्सुखी ॥७०॥ शिलोंछवृत्त्यैवहिवर्तयन्सधर्मंमहांतंविरजंजुषाणः ॥ उवासना
गाख्यपुरेसखाऽसदेवव्रतस्याथकृपस्यचैव॥७१॥ तेषांसमानोवयसाविराटस्त्वभूद्धहानामविधातृगायकः॥
मरुत्सुयोविवहोनामतस्याप्यंशेनयुक्तोनिजधर्मवर्ती ॥७२॥ ततःकदाचिन्मृगयांगतःसददर्शकन्यांप्रवरां
तुशंतनुः ॥ यापूर्वसर्गेपितृपुत्रिकासतीचचारविष्णोस्तपउत्तमंचिरं ॥७३॥ यस्यैवरंविष्णुरदात्पुराहंसुत
स्तवस्यामितियावसोःसुता ॥ जातापुनर्दाशगृहेविवर्धिताव्यासात्मनाविष्णुरभूच्चयस्यां ॥७४॥ तद्दर्शना

नृपतिर्जातहृच्छयोवव्रेप्रदानायचदाशराजं॥ऋतेसतस्यास्तनयस्यराज्यंनैच्छद्दातुंतामथायाद्गृहंस्वं॥७५॥
तच्चिंतयाम्लानमुखंजनित्रंदृष्ट्वैवदेवव्रतआश्वपृच्छत्॥तत्कारणंसारथिमस्यतस्माच्छ्रुत्वाखिलंदाशगृहंजगा
म ॥ ७६॥ सतस्यविश्वासकृतेप्रतिज्ञांचकारनाहंकरवाणिराज्यं॥तथैवमेसंतातितोभयंतेव्येतूर्ध्वरेताःसततं
भवानि ॥ ७७ ॥ भीमव्रतत्वाद्धितदास्यनामकृत्वादेवाभीष्मइतिह्यचीक्लृपन् ॥ प्रसूनवृष्टिंसचदाशदत्तां
कालींसमादायपितुःसमार्पयत् ॥ ७८ ॥ ज्ञात्वातुतांराजपुत्रींगुणाढ्यांसत्यस्यविष्णोर्मातरंनामतस्तत् ॥
लोकेप्रसिद्धांसत्यवतीत्युदारांविवाहयामासपितुःसभीष्मः ॥ ७९ ॥ प्रायःसतांनमनःपापमार्गेगच्छेदि
तिह्यात्ममनश्चसक्तं ॥ ज्ञात्वापितांदाशगृहेविवर्धितांजग्राहसद्धर्मरतश्चशंतनुः ॥ ८० ॥ स्वच्छंदमृत्युत्व
वरंप्रदायतथाप्यजेयत्वमधृष्यतांच ॥ युद्धेषुभीष्मस्यनृपोत्तमःसरेमेतथैवाब्दगणान्बहूंश्च ॥ ८१ ॥ ले
भेसचित्रांगदमत्रपुत्रंतथाद्वितीयंचविचित्रवीर्यं ॥ तयोश्चबाल्येव्यसृजच्छरीरंजीर्णेनदेहेनचकिंममेति
॥ ८२ ॥ स्वेच्छयावरुणत्वंसप्रापनानिच्छयातनुः ॥ तस्मिन्कालेत्यज्यतेहिबलवद्भिर्वधंविना ॥ ८३ ॥ ॥५८॥
अतिसक्तास्तपोहीनाःकथंचिन्मृतिमाप्नुयुः ॥ अनिच्छयापिहियथामृतश्चित्रांगदानुजः ॥ ८४ ॥ अथौ

र्ध्वदेहिकंकृत्वापितुर्भीष्मोभ्यषेचयत् ॥ राज्येचित्रांगदंवीरंयौवराज्येस्यचानुजं ॥ ८५ ॥ चित्रांगदेन
निहतोनामस्वंत्वपरित्यजन् ॥ चित्रांगदोकृतोद्वाहोगंधर्वेणमहारणे ॥ ८६ ॥ विचित्रवीर्यंराजानंकृत्वाभी
ष्मोन्वपालयत् ॥ अथकाशिसुतास्तिस्रस्तदर्थंभीष्मआहरत् ॥ अंबामप्यंबिकानाम्नींतथैवांबालिकांपरां
॥ ८७ ॥ पाणिग्रहणकालेतुब्रह्मदत्तस्यवीर्यवान् ॥ विजित्यतंसाल्वराजंसमेतान्क्षत्रियानपि ॥८८॥ अंबि
कांबालिकेतत्रसंवादंचक्रतुःशुभे ॥ अंबासाभीष्मभार्यैवपूर्वंदेहेतुनैच्छत ॥८९॥ शापाद्धिरण्यगर्भस्यसाल्व
कामाहमित्यपि ॥ उवाचतांसतत्याजसागमत्साल्वमेवच ॥ ९० ॥ तेनापिसंपरित्यक्तापराम्रष्टेतिसापुनः ॥
भीष्ममापसनोगृह्णात्प्रययौसापिभार्गवं ॥९१॥ भ्रातुर्विवाहयामाससोंबिकांबालिकेततः ॥ भीष्मायतुयशो
दातुंयुयुधेतेनभार्गवः ॥९२॥ अनंतशक्तिरपिसन्नभीष्मंनिजघानह ॥नचांबांग्राहयामासभीष्मकारुण्ययंत्रि
तः ॥९३ ॥अनंतशक्तिःसकलांतरात्मायःसर्ववित्सर्ववशीचसर्वजित् ॥ नयत्समोन्योस्तिकथंचकुत्रचित्कथं
ह्यशक्तिःपरमस्यतस्य॥९४॥भीष्मंस्वभक्तंयशसाभिपूरयन्विमोहयन्नसुरांश्चैवरामः॥ जित्वैवभीष्मंनजघान
देवोवाचंचसत्यामकरोत्सतस्य ॥ ९५॥ विद्धवन्मुग्धवच्चैवकेशवोवेदनार्तवत्॥ दर्शयन्नपिमोहायनैवविष्णु

स्तथाभवेत् ॥ ९६॥ एवमादिपुराणोत्थवाक्याद्रामःसदाजयी ॥ यशोभीष्मस्यदत्वातुसोंबांचशरणागतां
॥९७॥ उन्मुच्यभर्तृद्वेषोत्थपापात्तेनाश्वयोजयत् ॥ अनंतरंशिखंडित्वात्तदासाशांकरंतपः ॥९८॥ भीष्मस्य
निधनार्थायपुंस्त्वार्थंचचकारह ॥ भीष्मोयथात्वांगृह्णीयात्तथाकुर्यामितीरितं॥रामेणसत्यंतच्चक्रेभीष्मेदेहांत
रंगते ॥९९॥ रुद्रस्तुतस्यास्तपसातुष्टःप्रादाद्वरंतदा ॥ भीष्मस्यमृतिहेतुत्वंकालात्पुंदेहसंभवं ॥१००॥ मा
लांचयइमांमालांगृह्णीयात्सहनिष्यति ॥ भीष्ममित्येवतांमालांगृहीत्वासानृपान्ययौ ॥१०१॥ तां नभीष्म
भयात्केपिजगृहुस्तांहिसाततः ॥ द्रुपदस्यगृहद्वारिन्यस्ययोगात्तनुंजहौ ॥१०२॥ एतस्मिन्नेवकालेतुसुतार्थंद्रु
पदस्तपः ॥ चकारशंभवेचैनंसोब्रवीत्कन्यकातव ॥१०३॥ भूत्वाभविष्यतिपुमानितिसांबाततोजनि ॥ ना
म्नाशिखंडिनीतस्याःपुंवत्कर्माणिचाकरोत् ॥ १०४ ॥ तस्तैपांचालराजःसदशार्णाधिपतेःसुतां ॥ उद्वाह
यामाससतांपुंवेषेणैवगूहितां ॥ १०५ ॥ अन्यत्रमातापित्रोस्तुनविज्ञातांबुबोधह ॥ धात्र्यैन्यवेदयत्साथत
त्पित्रेसान्यवेदयत् ॥ १०६ ॥ सक्रुद्धःप्रेषयामासनिहन्मित्वांसबांधवं ॥ इतिपांचालराजायनिर्जगामचसे
नया ॥१०७॥ विश्वस्यवाक्यंरुद्रस्यपुमानेवेतिपार्षतः ॥ प्रेषयामासधिग्बुद्धिर्भिन्नातेबालवाक्यतः ॥१०८॥

अपरीक्षकस्यतेराष्ट्रंकथमित्येवनर्मकृत्॥अथभार्यासमेतंतंपितरंचिंतयाकुलं ॥१०९॥ दृष्ट्वाशिखंडिनीदुःखा
न्मन्निमित्तान्ननश्यतु॥इतिमत्वावनायैवययौयत्रचतुंबरुः ॥११०॥स्थूणाकर्णाभिधेयस्तामपश्यद्दृढकर्णतः ॥
सतस्याअखिलंश्रुत्वाकृपांचक्रेमहामनाः ॥ १११ ॥ सतस्यैस्वंवपुःप्रादात्तदीयंजगृहेतदा ॥ अंशेनपुंस्त्वभावा
र्थंपूर्वदेहेसमास्थितः ॥ ११२ ॥ पुंसांस्त्रीत्वंभवेत्कापितथाप्यंतेपुमान्भवेत् ॥ स्त्रीणांनैवहिपुंस्त्वंस्याद्बलवत्का
रणैरपि ॥११३॥ अतःशिववरेप्येषाजज्ञेयोषैवनान्यथा ॥ पश्चाच्चपुंतनुंसैषाप्रविवेशैवपुंयुतां ॥११४॥ नास्या
देहःपुंस्त्वमापनचपुंसानधिष्ठिते ॥ पुंदेहेन्यवसत्साथगंधर्वेणत्वधिष्ठिते ॥११५॥ गांधर्वदेहमाविश्यस्वकीयंभ
वनंययौ॥तस्यास्तद्देहसादृश्यंगंधर्वस्यप्रसादतः॥११६॥ प्रापगंधर्वदेहोपितयापश्चादधिष्ठितः ॥ श्वोदेहिमम
देहंमेस्वंचदेहंसमाविश ॥ ११७ ॥ इत्युक्त्वासतुगंधर्वःकन्यादेहंसमास्थितः ॥ उवासैववनेतस्मिन्धनदस्तत्र
चागमत्॥११८॥अप्रत्युत्थायिनंतंतुलीयमानंविलज्जया॥शशापधनदोदेवश्चिरमित्थंभवेतितं ॥११९॥ यदा
युद्धेमृतिंयातिसाकन्यापुंतनुस्थिता ॥ तदापुंस्त्वंपुनर्यासिचपलत्वादितीरितः ॥ १२० ॥ तथावसत्स
गंधर्वःक० यापित्रोरशेषतः ॥ कथयामासानुभूतंतौभृशंमुदमापतुः ॥ १२१ ॥ परीक्ष्यतामुपायैस्तुश्वशुरोल

जितोऽ नौ ॥ १२२ ॥ श्वोभूतेसातुगंधर्वंप्राप्यतद्वचनात्पुनः ॥ ययौतेनैवदेहेनपुंस्त्वमेवसमाश्रिता ॥
सशिखंडीनामतोभूदस्त्रशस्त्रप्रतापवान् ॥ १२३ ॥ विचित्रवीर्यःप्रमदाद्वयंतत्संप्राप्यरेमेद्वगणान्सुसक्तः ॥
तत्याजदेहंचसयक्ष्मणार्दितस्ततोस्यमाताऽस्मरदाशुकृष्णं ॥ १२४ ॥ आविर्बभूवाशुजगज्जनित्रोजनार्दनो
जन्मजराभयापहः ॥ समस्तविज्ञानतनुःसुखार्णवःसंपूजयामासचतंजनित्री ॥१२५॥ तंभीष्मपूर्वैःपरमाद
रार्चितंस्वभिष्टुतंचावदद्स्यमाता ॥ पुत्रौमृतौमेनतुराज्यमैच्छद्भीष्मोमयानितरामर्थितोपि ॥ १२६॥ क्षेत्रे
तवभ्रातुरपत्यमुत्तममुत्पादयास्मत्परमादरार्थितः॥इतीरितःप्रणतश्चाप्यभिष्टुतोभीष्मादिभिश्चाहजगद्गुरुर्व
चः ॥१२७॥ ऋतेरमांजातुममांगसंगयोग्यांगनानैवसुरालयेपि ॥ तथापितेवाक्यमहंकरिष्येसांवत्सरंसाचर
तुव्रतंमे ॥ १२८ ॥ सापूतदेहाथचवैष्णवव्रतान्मत्तःसमाप्नोतुसुतंवरिष्ठं ॥ इतीरितेराष्ट्रमुपैतिनाशमितिब्रुवं
तींपुनराहवाक्यं ॥१२९॥ सौम्यस्वरूपोप्यतिभीषणंमृषातच्चक्षुषोरूपमहंप्रदर्शये ॥ सहेतसातद्यदिपुत्रको
स्याभवेद्गुणाढ्योबलवीर्ययुक्तः ॥ १३० ॥ इतीरितेस्त्रित्युदितस्तयागमत्कृष्णोंबिकासातुभयान्यमीलयत् ॥
अभूच्चतस्यांधृतराष्ट्रनामकोगंधर्वराट्पवनावेशयुक्तः ॥ १३१ ॥ समारुतावेशवशाद्बलाधिकोबभूवराजाधृ

तराष्ट्रनामा ॥ अदाद्वरंचास्यबलाधिकत्वंकृष्णोंधआसीत्सतुमातृदोषतः ॥१३२॥ ज्ञात्वातमंधंपुनरेवकृष्णं
माताब्रवीज्जनयान्यंगुणाढ्यं ॥ अंबालिकायामितितत्तथाकरोद्भयाच्चसापांडुरभून्मृषाट्टक् ॥१३३॥ पराव
होनाममरुत्ततोभवद्वर्णेनपांडुःसहिनामतश्च॥सचासवीर्याधिकएववायोरावेशतःसर्वशस्त्रास्त्रवेत्ता ॥१३४॥
तस्मैतथाबलवीर्याधिकत्वंवरंप्रादात्कृष्णएवाथपांडुं ॥ विज्ञायतंप्राहपुनश्चमातानिर्दोषमन्यंजनयोत्तमंसुतं
॥ १३५॥ उक्त्वेतिकृष्णंपुनरेवचस्नुषामाहत्वयाक्ष्णोर्हिनिमीलनंपुरा ॥ कृतंततस्तेसुतआसचांधस्ततःपुनः
कृष्णमुपास्वभक्तितः ॥ १३६ ॥ इतीरिताप्यस्यहिमाययासाभीताभुजिष्यांकुमतिर्न्ययोजयत् ॥ सातंपरा
नंदतनुंगुणार्णवंसंप्राप्यभक्त्यापरयैवरेमे ॥ १३७॥ तस्यांसदेवोजनिधर्मराजोमांडव्यशापाद्यउवाहशूद्रतां ॥
वसिष्ठसाम्यंसमभीप्समानंप्रच्यावयन्निच्छयाशापमाप ॥ १३८ ॥ अयोग्यसंप्राप्तिकृतप्रयत्नदोषात्समारोपि
तएवशूले ॥ चोरैर्हृतेर्थेपितुचोरबुद्ध्यामक्षीवधादित्यवदद्यमस्तं ॥ १३९ ॥ नासत्यतातस्यचतत्रहेतुतःशापंग्र
हीतुंसतथैवचोक्त्वा ॥ अवापशूद्रत्वमथास्यनामचक्रेकृष्णःसर्ववित्त्वंतथादात् ॥ १४० ॥ विद्यारतेर्विदुरोना
मचार्यंभविष्यतिज्ञानबलोपपन्नः ॥ महाधनुर्बाहुबलाधिकश्चसुनीतिमानित्यवदत्सकृष्णः ॥ १४१ ॥ ज्ञात्वा

स्यशूद्रत्वमथास्यमातापुनश्चकृष्णंप्रणतायपाचे ॥ अंबालिकायांजनयान्यमित्यथोनैच्छत्सकृष्णोभवदप्यदृ
श्यः ॥ १४२ ॥ योग्यानिकर्माणिततस्तुतेषांचकारभीष्मोमुनिभिर्यथावत् ॥ विद्याःसमस्ताअददाच्चकृष्ण
स्तेषांपांडोरस्त्रशस्त्राणिभीष्मः ॥ १४३ ॥ तेसर्वविद्याप्रवराबभूवुर्विशेषतोविदुरःसर्ववेत्ता ॥ पांडुःसमस्तास्त्र
विदेकवीरोजिगायपृथ्वीमखिलांधनुर्धरः ॥ १४४ ॥ गवद्गणादासतथैवसूतात्समस्तगंधर्वपतिःसतुंबरुः ॥
यउद्वहोनाममरुत्तदंशयुक्तोवशीसंजयनामधेयः ॥ १४५ ॥ विचित्रवीर्यस्यससूतपुत्रःसखाचतेषामभवत्प्रि
यश्च ॥ समस्तविन्मतिमान्व्यासशिष्योविशेषतोधृतराष्ट्रानुवर्ती ॥१४६॥ गांधारराजस्यसुतामुवाहगांधारि
नाम्नींसुबलस्यराजा ॥ ज्येष्ठोज्येष्ठांशकुनेर्द्वापरस्यनास्तिक्यरूपस्यकुकर्महेतोः ॥ १४७ ॥ शूरस्यपुत्रीगुण
शीलरूपयुक्तादत्तासख्युरेवस्वपित्रा ॥ नाम्नापृथाकुंतिभोजस्यतेनकुंतीभार्यापूर्वदेहेपिपांडोः ॥ १४८ ॥
कूर्मश्चनाम्नामरुदेवकुंतिभोजोथैनांवर्धयामाससम्यक् ॥ तत्रागमच्छंकरांशोतिकोपोदुर्वासास्तंप्राहमांवास
येति ॥१४९॥ तमाहराजायदिकन्यकायाःक्षमिष्यसेशक्तितःकर्मकर्त्र्याः ॥ सुखंवसेत्योमितितेनचोक्तेशुश्रू
षणायादिशदाशुकुंतीं ॥ १५० ॥ चकारकर्मसापृथामुनेःसुकोपनस्यहि ॥ यथानशक्यतेपरैःशरीरवाङ्म

नोनुगा ॥ १५१ ॥ सवत्सरत्रयोदशंतयायथावदर्चितः ॥ उपादिशत्परंमनुंसमस्तदेववश्यदं ॥ १५२ ॥ ऋतौ
तुसासमाप्लुतापरीक्षणायतन्मनोः॥समाह्वयद्दिवाकरंसचाजगामतत्क्षणात् ॥१५३॥ ततोनसाविसर्जितुंश
शाकतंविनारतिं ॥ सुवाक्ययत्नतोपितामथाससादभास्करः ॥१५४॥ सतत्रजज्ञिवान्स्वयंद्वितीयरूपकोवि
भुः ॥ सवर्मदिव्यकुंडलोज्ज्वलन्निवस्वतेजसा॥१५५॥ पुरासवालिमारणप्रभूतदोषकारणात् ॥ सहस्रवर्मना
मिनासुरेणवेष्टितोजनि ॥१५६॥ यथाग्रहैर्विदुष्यतेमतिर्नृणांतथैवहि॥अभूच्चदैत्यदूषितामतिर्दिवाकरात्मनः
॥१५७॥तथापिरामसेवनाद्धरेश्चसन्निधानयुक्॥सुदर्शनीयकर्णतःसकर्णनामकोभवत् ॥१५८॥ सरत्नपूर्णमं
जुषागतोविसर्जितोजले॥जनापवादभीतितस्तयायमस्वसुर्द्रुतं॥१५९॥नदीप्रवाहतोगतंददर्शसूतनंदनः ॥
तमग्रहीत्सरत्नकंचकारपुत्रकंनिजं ॥१६०॥ सूतेनाधिरथेनलालिततनुस्तद्भार्ययाराधयासंवृद्धोनिखिलाःश्रु
तीरधिजगौसर्वाणिशास्त्राणिच ॥ बाल्यादेवमहाबलोनिजगुणैःसंभासमानोवसन्नाम्नासौवसुषेणतामगमद
प्यासीद्यमातद्वसु॥१६१॥अथकुंतीदत्तासापांडोःसोप्येतयाचिरंरेमे ॥ शूराच्छूद्र्यांजातांविदुरोवहदारुणींगु
णाढ्यांसः॥१६२॥अथचर्तायननामामद्रेशःशक्रतुल्यपुत्रार्थी॥कन्यारत्नंचास्तुंचक्रेब्राह्मंतपोवरंचाप ॥१६३ ॥

प्रह्लादावरजोयःसंह्लादोनामतोहरेर्भक्तः॥सोभूद्ब्रह्मवरांतेवायोरावेशयुक्सुतोराज्ञः ॥१६४॥ समारुतावेशव
शात्पृथिव्यांबलाधिकोभूद्धरतश्चधातुः॥शल्यश्चनाम्नाखिलशत्रुशल्योबभूवकन्यास्यचमाद्रिनाम्नी ॥१६५॥
सापांडुभार्यैवचपूर्वजन्मन्यभूत्पुनश्चप्रतिपादितास्मै ॥ शल्यश्चराज्यंपितृदत्तमंजोजुगोपधर्मेणसमस्तशास्त्र
वित्॥ १६६॥ अथांगनारत्नमवाप्यतद्वयंपांडुस्तुभोगान्बुभुजेयथेष्टतः॥ अपीपलद्धर्मसमाश्रयोमहींज्येष्ठापचा
यीविदुरोक्तमार्गतः ॥ १६७ ॥ भीष्मोहिराष्ट्रेधृतराष्ट्रमेवसंस्थाप्यपांडुंयुवराजमेव ॥ चक्रेतथाप्यंधइतिस्मरा
ज्यंचकारनासावकरोच्चपांडुः ॥ १६८ ॥ भीष्मांबिकेयोक्तिपरःसदैवपांडुःशशासावनिमेकवीरः ॥ अथांबिके
योबहुभिश्चयज्ञैरीजेसपांडुश्चमहाधनौघैः ॥१६९ ॥ नैषाविरोधेकुरुपांडवानांतिष्ठेदितिव्यासउदीर्णसद्गुणः ॥
स्वमातरंस्वाश्रममेवनिन्येस्नुषेचतस्यायययतुःस्मतामनु ॥१७०॥ सुतोक्तमार्गेणविचिंत्यतंहरिंसुतात्मनाब्रह्म
तयाचसाययौ ॥ परंपदंवैष्णवमेवकृष्णप्रसादतःस्वर्ययतुःस्नुषेच ॥१७१॥ माताचसाविदुरस्यापलोकंवैरिंचम
न्वेवगतांबिकांसती ॥ व्यासप्रसादात्सुतसद्गुणैश्चकालेनमुक्तिंचजगामसन्मतिः ॥१७२॥ अंबालिकापिक्र
मयोगतोगात्परांगतिंनैवतथांबिकाययौ॥यथायथाविष्णुपरश्चिदात्मातथातथाह्यस्यगतिःपरत्र ॥ १७३ ॥

पांडुस्ततोराज्यभरंनिधायज्येष्ठेनुजेचैववनंजगाम ॥ पत्नीद्वयेनानुगतोबदर्यामुवासनारायणपालितायां
॥ १७४ ॥ गृहाश्रमेणैववनेनिवासंकुर्वन्सभोगान्बुभुजेतपश्च ॥ चक्रेमुनींद्रैःसहितोजगत्पतिंरमापतिंभक्ति
युतोभिपूजयन् ॥ १७५ ॥ सकामतोहरिणत्वंप्रपन्नंदैवाद्दर्षिंग्राम्यकर्मानुषक्तं ॥ विद्धाशापंप्रापतस्मात्स्त्रि
यायुङ्म्रिष्यसीत्येवबभूवचार्तः ॥१७६॥ न्यसिष्णुरुक्तःपृथयासनेतिप्रणामपूर्वंन्यवसत्तथैव ॥ ताभ्यांसमे
तःशतशृंगपर्वतेनारायणस्याश्रममध्यगेपुरः ॥१७७॥ तपोनितांतंसचकारताभ्यांसमन्वितःकृष्णपदांबुजा
श्रयः ॥ तत्संगपूतद्युसरिद्वरांभःसदावगाहातिपवित्रितांगः ॥ १७८ ॥ एतस्मिन्नेवकालेकमलभवशिवाग्रे
सराःशक्रपूर्वाभूम्यापापात्मदैत्यैर्भुविकृतनिलयैराक्रमंचासहंत्या ॥ ईयुर्देवाधिदेवंशरणमजगुरुंपूर्णषाड्गुण्य
मूर्तिंक्षीराब्धौनागभोगेशयितमनुपमानंदसंदोहदेहं ॥१७९॥ ऊचुःपरंपुरुषमेनमनंतशक्तिंसूक्तेनतेब्जजमु
खाअपिपौरुषेण ॥ स्तुत्वाधराऽसुरवराक्रमणात्परेशखिन्नाह्यतोतिविमुखास्तवतेतिपापाः ॥ १८० ॥ दुःसंग
तिर्भवतिभारवदेवदेवनित्यंसतामपिहिनःशृणुवाक्यमीश ॥ पूर्वंहतादितिसुताभवतारणेषुह्यस्मत्प्रियार्थमधु
नाभुवितेभिजाताः ॥ १८१ ॥ आसीत्पुरादितिसुतैरमरोत्तमानांसंग्राममउत्तमगजाश्वरथद्विपद्भिः ॥ अक्षौ

हिणीशतमहौघमहौघमेवसैन्यंसुरात्मकमभूत्परमास्त्रयुक्तं ॥१८२॥ तस्मान्महौघगुणमासमहासुराणांसैन्यं
शिलागिरिमहास्त्रधरंसुघोरं॥ तेषांरथाश्वबहुनल्वपरिप्रमाणादेवासुरप्रवरकार्मुकबाणपूर्णाः॥नानांबराभर
णवेषवरायुधाढ्यादेवासुराःससृपुराशुपरस्परंते ॥ १८३॥ जघ्नुर्गिरींद्रतलमुष्टिमहास्त्रशस्त्रैश्चक्रुर्नदीश्चरुधिरौ
घवहामहौघं ॥ तत्रस्मदेववृषभैरसुरेशचम्वायुद्धेनिषूदितउतौघबलैःशतांशः ॥ १८४ ॥ अथात्मसेनामवमृ
द्यमानांवीक्ष्यासुरःशंबरनामधेयः ॥ ससारमायाविदसह्यमायोवरादुमेशस्यसुरान्विमोहयन् ॥१८५॥ मा
यासहस्रेणसुराविमर्दितारणेविषेदुःशशिसूर्यमुख्याः ॥ तान्वीक्ष्यवज्रीपरमाख्यविद्यांस्वयंभुदत्तांप्रयुयोजवै
ष्णवीं ॥ १८६ ॥ समस्तमायापहयातयैववराद्रमेशस्यसदाप्यसह्यया ॥ मायाविनेशुर्दितिजेंद्रसृष्टावारीश
वह्नींदुमुखाश्चमोचिताः ॥ १८७ ॥ यमेंदुसूर्यादिसुरास्ततोसुरान्निजघ्नुराप्यायितविक्रमास्तदा ॥ सुरेश्वरे
णोर्जितपौरुषाबहून्वज्रेणवज्रीनिजघानशंबरं ॥१८८॥ तस्मिन्हतेदानवलोकपालेदितेःसुतादुद्रुवुरिंद्रभीषि
ताः ॥ तान्विप्रचित्तिर्विनिवार्यधन्वीससारशक्रप्रमुखान्सुरोत्तमान् ॥ १८९ ॥ वरादजेयेनविधातुरेवसुरो
त्तमांस्तेनशरैर्निपातितान्॥ निरीक्ष्यशक्रंचविमोहितंद्रुतंन्यवारयत्तंपवनःशरौघैः ॥१९०॥ अस्त्राणितस्यास्त्र

वरैर्निवार्यचिक्षेपतस्योरसिकांचनींगदां ॥ विचूर्णितोसौनिपपातमेरौमहाबलोवायुबलाभिनुन्नः ॥१९१ ॥
अथाससादाशुसकालनेमिस्त्वदाज्ञयायस्यवरंददौपुरा॥सर्वैरजेयत्वमजोसुरःससहस्रशीर्षोद्विसहस्रबाहुयुक्
॥ १९२ ॥ तमापतंतंप्रसमीक्ष्यमारुतस्त्वदाज्ञयादत्तवरस्त्वयैव ॥ हंतव्यइत्यस्मरदाशुहित्वांतदाविरासीस्त्व
मनंतपौरुषः ॥ १९३ ॥ तमस्त्रशस्त्राणिबहूनिबाहुभिःप्रवर्षमाणंभुवनासदेहं ॥ चक्रेणबाहून्विनिकृत्त्यकानि
चन्यवेदयश्चाशुयमायपापं ॥१९४ ॥ ततोसुरास्तेनिहताअशेषास्त्वयात्रिभागानिहताश्चतुर्थं ॥ जघानवा
युःपुनरेवजातास्तेभूतलेधर्मबलोपपन्नाः ॥ १९५ ॥ राज्ञांमहावंशसुजन्मनांतुतेषामभूद्धर्ममतिर्विपापा ॥
शिक्षामवाप्यद्विजपुंगवानांत्वद्भक्तिरप्येषुहिकाचनस्यात् ॥१९६॥ त्वद्भक्तिलेशाभियुतःसुकर्मात्रजेन्नपापां
तुगतिंकथंचित् ॥ दैत्येश्वराणांचतमोंधमेवत्वयैवक्लृप्तंननुसत्यकाम ॥ १९७ ॥ धर्मस्यमिथ्यात्वभयाद्ध्यंत्वा
मथापिवादैत्यशुभाप्तिभीषा॥संप्रार्थयामोदितिजान्सुकर्मणस्त्वद्भक्तितश्चालयितुंचशीघ्रं॥१९८॥ यउग्रसेनः
सुरगायकःसजातोयदुष्वेवतथाभिधेयः॥तवैवसेवार्थममुष्यपुत्रोजातोसुरःकालनेमिःसईश ॥१९९॥ यस्त्व
त्प्रियार्थंनहतोहिवायुनाभवत्प्रसादात्परमीशतापि॥सएषभोजेषुपुनश्चजातोवरादुमेशस्यपरैरजेयः॥२००॥

सऔग्रसेनेजनितोसुरेणक्षेत्रेहितद्रूपधरेणमायया ॥ गंधर्वजेनद्रमिलेननाम्नाकंसोजितोयेनवराच्छचीपतिः
॥ २०१ ॥ जित्वाजलेशंचहृतानियेनरत्नानियक्षाश्चजिताःशिवस्य ॥ कन्यावनार्थंमगधाधिपेनप्रयोजिता
स्तेचहृतेबलेन ॥२०२॥ सविप्रचित्तिश्चजरासुतोभूद्वराद्विधातुर्गिरिशस्यचैव ॥ सर्वैरजेयोबलमुत्तमंतज्ज्ञा
त्वैवकंसस्यमुदासुतेददौ ॥२०३॥ निवारयामासनकंसमुद्धतंशक्तोपियोयस्यबलेनकश्चित् ॥ तुल्यःपृथि
व्यांविवरेषुवाक्कचिद्वशेबलाढ्योनृपतींश्चचक्रे ॥२०४॥ हतौपुरायौमधुकैटभाख्यौत्वयैवहंसोडिभिकश्चजा
तौ ॥ वरादजेयौगिरिशस्यवीरौभक्तौजरासंधमनुस्मतौशिवे ॥२०५॥ अन्येपिभूमावसुराःप्रजातास्त्वया
हतायेसुरदैत्यसंगरे ॥ अन्येतथैवांधतमःप्रपेदिरेकार्यातथैषांचतमोगतिस्त्वया ॥२०६॥ व्यासावतारेनिह
तस्त्वयायःकलिःसुशास्त्रोक्तिभिरेवचाद्य ॥ श्रुत्वात्वदुक्तीःपुरुषेषुतिष्ठन्नीषच्चकारेवमनस्त्वयीश ॥२०७॥ रा
मात्मनायेनिहताश्चराक्षसादृष्ट्वाबलंतेपितदातवाद्य ॥ समंतवान्यंनहिचिंतयंतिसुपापिनोपीशतथाहनूमतः
॥२०८॥ येकेशवत्वद्बहुमानयुक्तास्तथैववायौनहितेतमोंधं ॥ योग्याःप्रवेष्टुंतदतोहिमार्गाच्चाल्यास्त्वयाज
नयित्वैवभूमौ ॥२०९॥ नितांतमुत्पाद्यभवद्विरोधंतथैववायौबहुभिःप्रकारैः ॥ सर्वेषुदेवेषुचपातनीयास्तम

स्यथांधेकलिपूर्वकासुराः ॥ २१० ॥ हतौचयौरावणकुंभकर्णौत्वयात्वदीयौप्रतिहारपालौ ॥ महासुरावेश
युतौहिशापात्त्वयैवतावद्यविमोचनीयौ ॥ २११ ॥ यौतौतवारीहतयोःप्रविष्टौदैत्यौतुतावंधतमःप्रवेश्यौ ॥
यौतौत्वदीयौभवदीयवेश्मत्वयापुनःप्रापणीयौपरेश ॥२१२॥ आविश्ययोबलिमंजश्चकारप्रतीपमस्मासुत
थात्वयीश ॥ सचासुरोबलिनामैवभूमौसाल्वोनाम्नाब्रह्मदत्तस्यजातः ॥२१३॥ मायामयंतेनविमानमग्र्यम
भेद्यमाप्तंसकलैर्गिरीशात् ॥ विद्रावितोयोबहुशस्त्वयैवरामस्वरूपेणभृगूद्वहेन ॥२१४॥ नासौहतःशक्तिम
तापितत्रकृष्णावतारेसमयैववध्यः ॥ इत्यात्मसंकल्पमृतंविधातुंसचात्रवध्योभवतातिपापी ॥२१५॥ यदी
यमारुह्यविमानमस्यपिताभवत्सौभपतिश्चनाम्ना ॥ यदासभीष्मेणजितःपितास्यतदाससाल्वस्तपसिस्थितो
भूत् ॥ २१६ ॥ सचाद्यतस्मात्तपसोनिवृत्तोजरासुतस्यानुमतेस्थितोहि ॥ अनन्यवध्योभवताद्यवध्यःसप्रा
पणीयश्चतमस्यथोग्रे ॥२१७॥ योबाणमाविश्यमहासुरोभूत्स्थितःसनाम्नाप्रथितोपिबाणः ॥ सकीचकोना
मबभूवरुद्रवरादवध्यःसतमःप्रवेश्यः ॥२१८॥ अतस्त्वयाभुव्यवतीर्यदेवकार्याणिकार्याण्यखिलानिदेव ॥
त्वमेवदेवेशगतिःसुराणांब्रह्मेशशक्रेंदुयमादिकानां ॥ २१९ ॥ त्वमेवनित्योदितपूर्णशक्तिस्त्वमेवनित्योदि

तपूर्णचिद्घनः ॥ त्वमेवनित्योदितपूर्णसत्सुखस्त्वाद्दङ्नकश्चित्कुतएवतेधिकः ॥ २२० ॥ इतीरितोदे
ववरैरुदारगुणार्णवोक्षोभ्यतमामृताकृतिः ॥ उत्थायतस्मात्प्रययावनंतसोमार्ककांतिद्युतिरन्वितोमरैः
॥ २२१ ॥ समेरुमध्याहचतुर्मुखंप्रभुर्यत्रत्वयोक्तोस्मिहितत्रसर्वथा ॥ प्रादुर्भविष्येभवतोहिभक्त्यावशस्त
वाहंस्ववशोपिचेच्छया ॥२२२॥ ब्रह्माप्रणम्याहतमात्मकारणंप्रादांपुराहंवरुणायगाःशुभाः ॥ जहारतास्त
स्यपितामृतस्त्ववाःसकश्यपोद्राक्सहसातिगर्वितः ॥२२३॥ मात्रात्वदित्याचतथासुरभ्याप्रचोदितेनैवहृता
सुतासु ॥ श्रुत्वाजलेशात्समयाभिशप्तःक्षत्रेषुगोजीवनकोभवेति ॥२२४॥ शूरात्सजातोबहुगोधनाढ्योभू
मौयमाहुर्वसुदेवइत्यपि ॥ तस्यैवभार्यात्वदितिश्चदेवकीबभूवचान्यासुरभिश्चरोहिणी ॥२२५॥ तत्त्वंभवस्वा
शुचदेवकीसुतस्तथैवयोद्रोणनामावसुःसः ॥ स्वभार्ययाधरयात्वत्पितृत्वंप्राप्तुंतपस्तेपउदारमानसः ॥२२६॥
तस्मैवरःसमयासन्निसृष्टःसचासनंदाख्यउतास्यभार्या॥नाम्नायशोदासचशूरतातसुतस्यवैश्याप्रभवोथगोपः
॥२२७॥तौदेवकीवसुदेवौचतेपतुस्तपस्त्वदीयंसुतमिच्छमानौ॥त्वामेवतस्मात्प्रथमंप्रदर्श्यतत्रस्वरूपंहिततो
व्रजंव्रज ॥ २२८ ॥ इतीरितःसोब्जभवेनकेशवस्तथेतिचोक्त्वापुनराहदेवताः ॥ सर्वेभवंतोभवताशुमानुषे

कार्यानुसारेणयथानुरूपतः ॥ २२९ ॥ अथावतीर्णाःसकलाश्चदेवतायथायथैवाहहरिस्तथातथा ॥ वित्ते
श्वरःपूर्वमभूद्धिभौमाद्धरेःसुतत्वेपितदिच्छयाऽसुरात् ॥ २३० ॥ पापेनतेनापहृतोहिहस्तीशिवप्रदत्तःसुप्र
तीकाभिधानः ॥ तदर्थमेवास्यसुतोभिजातोधनेश्वरोभगदत्ताभिधानः ॥ २३१ ॥ महासुरस्यांशयुतःसए
वरुद्रावेशाद्बलवानस्त्रवांश्च ॥ शिष्योमहेंद्रस्यहतेबभूवतातेस्वधर्माभिरतश्चनित्यं ॥२३२॥ अभूच्छिनिर्ना
मयदुप्रवीरस्तस्यात्मजःसत्यकआसतस्मात् ॥ कृष्णःपक्षोयुयुधानाभिधेयोगरुत्मतोंशेनयुतोबभूव ॥२३३॥
यःसंवहोनाममरुत्तदंशश्चक्रस्यविष्णोश्चबभूवतस्मिन् ॥ यदुष्वभूद्धृदिकोभोजवंशेसितःपक्षस्तस्यसुतो
बभूव ॥ २३४ ॥ सपांचजन्यांशयुतोमरुत्सुतथांशयुक्तःप्रवहस्यवीरः ॥ नामास्यचाभूत्कृतवर्मेत्यथा
न्येयेयादवास्तेपिसुराःसगोपाः ॥ २३५ ॥ येपांडवानामभवन्सहायादेवाश्चदेवानुचराःसमस्ताः ॥ अ
न्येपिसर्वेत्वसुराहिमध्यमायेमानुषास्तेचलबुद्धिवृत्तयः ॥ २३६ ॥ लिंगंसुराणांहिपरैवभक्तिर्विष्णौतदन्येषु
चतत्प्रतीपता ॥ अतोत्रयेयेहरिभक्तितत्परास्तेतेसुरास्तद्धरिताविशेषतः ॥ २३७ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थ
भगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥

ॐबभूवगंधर्वमुनिस्तुदेवकःसआससेवार्थमथाहुकाद्धरेः ॥ सउग्रसेनावरजस्तथैवनामास्यतस्मादजनिस्स
देवकी ॥ १ ॥ अन्याश्चयाःकश्यपस्यैवभार्याज्येष्ठांतुतामाहुकआत्मपुत्रीं ॥ चकारतस्माद्धिपितृष्वसासा
स्वसाचकंसस्यबभूवदेवकी॥२॥सैवादितिर्वसुदेवस्यदत्तातस्यारथंमांगलंकंसएव ॥संयापयामासतदाहिवा
युर्जगादवाक्यंगगनस्थितोमुं ॥ ३ ॥ विनापराधाद्धिततोगरीयसोनमातुलोवध्यतामेतिविष्णोः ॥ लोक
स्यधर्माननुवर्ततोतःपित्रोर्विरोधार्थमुवाचवायुः ॥४॥ मृत्युस्तवास्याभविताष्टमःसुतोमूढेतिचोक्तोजगृहेक्रु
पाणं ॥ पुत्रान्समर्प्यास्यचशूरसूनुर्विमोच्यतांतत्सहितोगृहंययौ ॥ ५ ॥ षट्कन्यकाश्चावरजागृहीतास्तेनै
वताभिश्चमुमोदशूरजः ॥ बाह्लीकपुत्रीचपुरागृहीतापुरास्यभार्यासुरभिस्तुरोहिणी ॥६॥ राज्ञश्चकाशीप्रभ
वस्यकन्यकांसपुत्रिकापुत्रकधर्मतोवहत् ॥ कन्यांतथाकरवीरेश्वरस्यतेनैवधर्मेणदितिंदनुंपुरा ॥७॥ योमन्य
तेविष्णुरेवाहमित्यसौपापोवेनःपौंड्रकोवासुदेवः ॥ जातःपुनःशूरजात्काशिजायांनान्योमत्तोविष्णुरस्तीति
वादी ॥ ८ ॥ धुंधुर्हतोयोहरिणामधोःसुतआसीत्सुतायांकरवीरेश्वरस्य ॥ सृगालनामावसुदेवोथदेवकी ॥ ६६ ॥
मुदूह्यशौरिर्नययावुभेते ॥ ९ ॥ ततस्तुतौवृष्णिशत्रूबभूवतुर्ज्येष्ठौसुतौशूरसुतस्यनित्यं ॥ अन्यासुचप्रापसु

तानुदारान्देवावतारान्वसुदेवोखिलज्ञः ॥ १० ॥ येयेहिदेवाःपृथिवींगतास्तेसर्वेशिष्याःसत्यवतीसुतस्य ॥
विष्णोर्ज्ञानंप्राप्यसर्वेखिलज्ञास्तस्माद्यथायोग्यतयाबभूवुः ॥ ११ ॥ मरीचिजाःषण्मुनयोबभूवुस्तेदेवकंप्राह
सन्कार्श्यहेतोः ॥ तच्छापतःकालनेमिप्रसूताअवध्यतार्थंतपएवचक्रुः ॥ १२ ॥ धाताप्रादाद्धरमेषांतथैवश
शापतान्क्ष्मातलेसंभवध्वं ॥ तत्रस्वतातोभवतांनिहंतेत्यात्मान्यतोवरलिप्सून्हरिण्यः ॥१३॥दुर्गातदातान्भ
गवत्प्रचोदिताप्रस्वापयित्वाप्रचकर्षकायात् ॥ क्रमात्समावेशयदाशुदेवकीगर्भाशयेतान्व्यहनच्चकंसः॥१४॥
तदामुनींद्रसंयुतःसदोविधातुरुत्तमं ॥ सपांडुरासुमैच्छतन्यवारयंश्चतेतदा ॥१५॥ यदर्थमेषजायतेपुमान्हि
तस्यसीकृतेः ॥ शुभांगतिंनतुव्रजेद्भवंततोन्यवारयन् ॥१६॥प्रधानदेवताजनौनियोक्तुमात्मनःप्रियां ॥ बभू
वपांडुरेषतद्विनानतस्यसद्गतिः ॥ १७ ॥ अतोन्यथासुतानृतेव्रजंतिसद्गतिंनराः ॥ यथैवधर्मभूषणोजगाम
संध्यकासुतः ॥ १८ ॥ तदाकलिश्चराक्षसाबभूवुरिंद्रजिन्मुखाः ॥ विचित्रवीर्यनंदनप्रियोदरेहिगर्भगाः
॥ १९ ॥ तदास्यसोनुजोशृणोन्मुनींद्रभाषितंचतत् ॥ विचार्यचप्रियामिदंजगादवासुदेवधीः ॥२०॥ यएव
मद्गुणाधिकस्ततःसुतंसमाप्नुहि ॥ सुतंविनाननोगतिंशुभांवदंतिसाधवः ॥ २१ ॥ तदस्यकृच्छ्रतोवचःपृथा

ग्रहीज्जगादच ॥ ममास्तिदेववश्यदोमनूत्तमःसुताप्तिदः ॥ २२ ॥ नतेसुरानृतेसमःसुरेषुकेचिदेवच ॥ अ
तस्त्वाधिकंसुरंकमाह्वयेत्वदाज्ञया ॥ २३ ॥ वरंसमाश्रितापतिंव्रजेतयाततोधमं ॥ नकाचिदस्तिनिष्कृति
र्नभर्तृलोकमृच्छति ॥ २४ ॥ कृतेपुरासुरास्तथासुरांगनाश्चकेवलं ॥ निमित्ततोपिताःक्वचिन्नतान्विहायरे
मिरे ॥ २५ ॥ मनोवचःशरीरतोयतोहिताःपतिव्रताः ॥ अनादिकालतोभवंस्ततःस्वभर्तृकाःसदा ॥ २६ ॥
स्वभर्तृभिर्विमुक्तिगाःसहैवताभवंतिहि ॥ कृतांतमाप्यचाप्सरःस्त्रियोबभूवुरूर्जिताः ॥ २७ ॥ अनावृताश्च
तास्तथाययथेष्टभर्तृकाःसदा ॥ अतस्तुतानभर्तृभिर्विमुक्तिमापुरुत्तमां ॥ २८ ॥ सुरस्त्रियोतिकारणैर्यदान्य
थास्थिताःसदा ॥ दुरन्वयाःसुदुःसहाविपत्ततोभविष्यति ॥२९॥ अयुक्तमुक्तवांस्ततोभवांस्तथापितेवचः ॥
अलंघ्यमेवमेततोवदस्वपुत्रदंसुरं ॥ ३० ॥ इतीरितोब्रवीन्नृपोनधर्मतोविनाभुवः ॥ नृपोभिरक्षिताभवेत्त
दाह्वयाशुतंविभुं ॥ ३१ ॥ सधर्मजःसुधार्मिकोभवेद्धिसूनुरुत्तमः ॥ इतीरितेतयायमःसमाहुतोगमद्द्रुतं
॥ ३२ ॥ ततश्चसद्यएवसासुषावपुत्रमुत्तमं ॥ युधिष्ठिरंयमोहिसप्रपेदआत्मपुत्रतां ॥ ३३ ॥ यमेसुतेतुकुं
तितःप्रजातएवसौबली ॥ अदह्यतेर्ष्ययाचिरंबभंजगर्भमेवच ॥ ३४ ॥ स्वगर्भपातनेकृतेतयाजगामकेश

वः ॥ पराशरात्मजोन्यधाद्धटेषुतान्विभागशः ॥३५॥ शतात्मनाविभेदिताःशतंसुयोधनादयः ॥ बभूवुर
न्वहंततःशतोत्तराचदुःशला ॥३६॥ सदेवकार्यसिद्धयेररक्षगर्भमीश्वरः ॥ पराशरात्मजोविभुर्विचित्रवीर्य
जोद्भवं ॥ ३७ ॥ कलिःसुयोधनोजनिप्रभूतबाहुवीर्ययुक् ॥ प्रधानवायुसन्निधेर्बलाधिकत्वमस्यतत् ॥३८॥
पुराहिमेरुमूर्धनित्रिविष्टपौकसांवचः ॥ वसुंधरातलोद्भवोन्मुखंश्रुतंदितेःसुतैः ॥ ३९ ॥ ततस्तुतेत्रिलोचनं
तपोबलादतोषयन् ॥ वृतश्चदेवकंटकोह्यवध्यएवसर्वतः ॥ ४० ॥ वरादुमापतेस्ततःकलिःसदेवकंटकः ॥ ब
भूववज्रकाययुक्सुयोधनोमहाबलः ॥ ४१ ॥ अवध्यएवसर्वतःसुयोधनेसमुत्थिते ॥ घृताभिपूर्णकुंभतःसइं
द्रजित्समुत्थितः ॥ ४२ ॥ सदुःखशासनोभवत्ततोतिकायसंभवः ॥ सवैविकर्णउच्यतेततःखरोभवद्बली
॥ ४३ ॥ सचित्रसेननामकस्तथापरेचराक्षसाः ॥ बभूवुरुग्रपौरुषाविचित्रवीर्यजात्मजाः ॥ ४४ ॥ समस्त
दोषरूपिणःशरीरिणोहितेभवन् ॥ मृषेतिनामतोहियाबभूवदुःशलासुरी ॥४५॥ कुहूप्रवेशसंयुताययार्जुने
र्वधायहि ॥ तपःकृतंत्रिशूलिनेततोहिसात्रजज्ञुषी॥४६॥तयोदितोहिसैंधवोबभूवकारणंवधे॥सकालकेयदा
नवस्तदर्थमासभूतले॥४७॥तथासनिर्ऋताभिधोनुजःसनिर्ऋतेरभूत् ॥ सनासिकामरुद्युतोयुयुत्सुनामकःक्र

ती॥४८॥सचांबिकेयवीर्यजःसुयोधनादनंतरः॥ बभूववैश्यकन्यकोदरोद्भवोहरिप्रियः ॥४९॥ युधिष्ठिरेजात
उवाचपांडुर्बाह्वोर्बलाज्ज्ञानबलाच्चधर्मः॥रक्ष्योन्यथानाशमुपैतितस्माद्बलद्वयाढ्यंजनयाशुपुत्रं ॥५०॥ यज्ञा
धिकोह्यश्वमेधोमनुष्यदृश्येषुतेजस्स्वधिकोहिभास्करः॥ वर्णेषुविप्रःसकलैर्गुणैर्वरोदेवेषुवायुःपुरुषोत्तमादृते
॥५१॥विशेषतोप्येषपितैवमेप्रभुर्व्यासात्मनाविष्णुरनंतपौरुषः॥अतश्चतेश्वशुरोनैवयोग्योदातुंपुत्रंवायुमुपै
हितंप्रभुं ॥५२॥ इतीरितेपृथयाहूतवायुसंस्पर्शमात्रादभवद्बलद्वये ॥ समोजगत्यस्तिनयश्चकश्चिद्भक्तौचवि
ष्णोर्भगवद्दशःसुतः ॥ ५३ ॥ सवायुरेवाभवदत्रभीमनामाभृतामाःसकलाहियस्मिन् ॥ सविष्णुनेशेनयुतः
सदैवनाम्नासेनोभीमसेनस्ततोसौ ॥ ५४ ॥ तज्जन्ममात्रेणधराविदारिताशार्दूलभीताज्जननीकराद्यदा ॥ प
पातसंचूर्णितएवपर्वतस्तेनाखिलोसौशतशृंगनामा ॥५५॥ तस्मिन्प्रजातेरुधिरंप्रसस्रुवुर्महासुरावाहनसैन्य
संयुताः॥नृपाश्चतत्पक्षभवाःसमस्तास्तदाभीताअसुराराक्षसाश्च ॥५६॥ अवर्धतात्रैववृकोदरोवनेमुदंसुरा
णामधिकंप्रवर्धयन् ॥ तदैवशेषोहरिणोदितोविशद्गर्भंसुतायाअपिदेवकस्य ॥५७॥ सतत्रमासत्रयमुष्यदु
र्गयापवाहितोरोहिणीगर्भमाशु ॥ नियुक्तयाकेशवेनाथतत्रस्थित्वामासान्सप्तजातःपृथिव्यां ॥ ५८ ॥ सना

मतोबलदेवोबलाढ्योबभूवतस्यानुजनार्दनःप्रभुः ॥ आविर्बभूवाखिलसद्गुणैकपूर्णःसुतायामपिदेवकस्य
॥ ५९ ॥ यःसत्सुखज्ञानबलैकदेहःसमस्तदोषस्पर्शोज्झितःसदा ॥ अव्यक्ततत्कार्यमयोनयस्यदेहःकुतश्चि
त्क्वचसह्यजोहरिः ॥ ६० ॥ नशुक्लरक्तप्रभवोस्यकायस्तथापितत्पुत्रतयोच्यतेमृषा ॥ जनस्यमोहायशरीरतो
स्यायदाविरासीदमलस्वरूपः ॥ ६१ ॥ आविश्यपूर्वंवसुदेवमेवविवेशतस्माद्दतुकालएव ॥ देवीमुवासात्रच
सप्तमासान्सार्धांस्ततश्चाविरभूदजोपि ॥६२॥ यथापुरास्तंभतआविरासीदशुक्लरक्तोपिनृसिंहरूपः ॥ तथैव
कृष्णोपितथापिमातापितृक्रमादेवविमोहयत्यजः॥६३॥पितृक्रमंमोहनार्थंसमेतिनतावताशुक्लतोरक्ततश्च ॥
जातोस्यदेहस्त्वितिदर्शनायसशंखचक्राब्जगदःसदृष्टः ॥ ६४ ॥ अनेकसूर्याभकिरीटयुक्तोविद्युत्प्रभेकुंडले
धारयंश्च ॥ पीतांबरोवनमालीस्वनंतसूर्योरुदीप्तिर्ददृशेगुणार्णवः ॥६५॥ सकंजयोनिप्रमुखैःसुरैःस्तुतःपित्रा
चमात्राचजगादशूरजं ॥ नयस्वमांनंदगृहानितिस्मततोबभूवद्विभुजोजनार्दनः ॥ ६६ ॥ तदैवजाताचह
रेरनुज्ञयादुर्गाभिधाश्रीरनुनंदपत्न्यां ॥ ततस्तमादायहरिंययौसशूरात्मजोनंदगृहान्निशीथे ॥६७॥ संस्था
प्यतंतत्रतथैवकन्यकामादायतस्मात्स्वगृहंपुनर्ययौ ॥ हत्वास्वसुर्गर्भषट्कंक्रमेणमत्वाष्टमंतत्रजगामकंसः

 ॥ ६८ ॥ गर्भंदेवक्याःसप्तमंमेनिरेहिलोकाःसुतंत्वष्टमंतांततःसः ॥ मत्वाहंतुंपादयोःसंप्रगृह्यसंपोथयामास
 शिलातलेच ॥ ६९ ॥ सातद्धस्तात्क्षिप्रमुत्पत्यदेवीखेदृश्यतैवाष्टभुजासमग्रा ॥ ब्रह्मादिभिःपूज्यमानासम
ग्रैरत्यद्भुताकारवतीहरिप्रिया ॥ ७० ॥ उवाचचार्यातवमृत्युरत्रक्कचित्प्रजातोहिवृथैवपाप ॥ अनागसींमां
विनिहंतुमिच्छस्यशक्यकार्येतवचोद्यमोयं ॥ ७१ ॥ उक्त्वेतिकंसंपुनरेवदेवकीतल्पेशयद्बालरूपैवदुर्गा ॥
नाज्ञासिषुस्तामथकेचनात्रऋतेहिमातापितरौगुणाढ्यौ ॥ ७२ ॥ श्रुत्वातयोक्तंतुतदैवकंसःपश्चात्तापाद्वसुदे
वंसभार्यं ॥ प्रसादयामासपुनःपुनश्चविहायकोपंचतमूचतुस्तौ ॥ सुखस्यदुःखस्यचराजसिंहनान्यःकर्तावासु
देवादितिस्म ॥७३॥ आनीयकंसोथगृहेस्वमंत्रिणःप्रोवाचकन्यावचनंसमस्तं ॥ श्रुत्वाचतेप्रोचुरत्यंतपापाः
कार्यंबालानांनिधनंसर्वशोपि ॥ ७४ ॥ तथेतितांस्तत्रनियुज्यकंसोगृहंस्वकीयंप्रविवेशपापः ॥ चेरुश्चतेबा
लवधेसदोद्यताहिंसाविहाराःसततंस्वभावतः ॥७५॥ अथप्रभातेशयनेशयानमपश्यतामब्जदलायताक्षं ॥
कृष्णंयशोदाचतथैवनंदआनंदसांद्राकृतिमप्रमेयं ॥७६॥ मेनातएतौनिजपुत्रमेनंस्रष्टारमब्जप्रभवस्यचेशं ॥
महोत्सवात्पूर्णमनाश्चनंदोविप्रेभ्योदाल्लक्षमितास्तदागाः ॥७७॥ सुवर्णरत्नांबरभूषणानिबहूनिगोजीविग

णाधिनाथः ॥ प्रादादथोपायनपाणयस्तंगोपायशोदांचमुदास्त्रियोगमन् ॥ ७८ ॥ गतेषुतत्रैवदिनेषुकेषुचि
ज्जगामकंसस्यगृहंसनंदः ॥ पूर्वंहिनंदःसकरंहिदातुंबृहद्वनान्निःसृतःप्रापकृष्णां ॥७९॥ सहागतातेनतदाय
शोदासुषावदुर्गामथतत्रशौरिः ॥ निधायकृष्णंप्रतिगृह्यकन्यकांगृहंययौनंदउवासतत्र ॥ ८० ॥ निरुष्यत
स्मिन्यमुनातटेसमासंययौद्रष्टुकामोनरेंद्रं ॥ राज्ञेथतंदत्तकरंददर्शशूरात्मजोवाक्यमुवाचचैनं ॥ ८१ ॥ या
ह्युत्पाताःसंतितत्रेत्युदीरितेजगामशीघ्रंयमुनांसनंदः ॥ रात्रावेवागच्छमानेतुनंदेकंसस्यधात्रीतुजगामगो
ष्ठं ॥ ८२ ॥ सापूतनानामनिजस्वरूपमाच्छाद्यरात्रौशुभरूपवच्च ॥ विवेशनंदस्यगृहंबृहद्वनप्रांतेहिमार्गेर
चितंप्रयाणे ॥ ८३ ॥ तीरेभगिन्यास्तुयमस्यवस्त्रगृहेशयानंपुरुषोत्तमंतं ॥ जग्राहमात्रातुयशोदयातयानिद्रा
युजाप्रेक्ष्यमाणाशुभेव ॥ ८४ ॥ तन्माययाधर्षितानिद्रयाचन्यवारयन्नैवहिनंदजाया ॥ तयाप्रदत्तंस्तनमी
शितासुभिःपपौसहैवाशुजनार्दनःप्रभुः ॥ ८५ ॥ मृतास्वरूपेणसुभीषणेनपपातसाव्याप्यवनंसमस्तं ॥ तदा
गमन्नंदगोपोपितत्रदृष्ट्वाचसर्वेप्यभवन्सुविस्मिताः ॥ ८६ ॥ साताटकाचोर्वशीसंप्रविष्टाकृष्णावध्यानान्निर
यंसंजगाम ॥ सातूर्वशीकृष्णभुक्तस्तनेनपूतास्वर्गंप्रययौतत्क्षणेन ॥८७॥ सातुंबरोःसंगतआविवेशरक्षस्त

नुंशापक्षोवित्तपस्य ॥ कृष्णस्पर्शाच्छुद्धभवापुनर्दिवंययौतुष्टेकिमलभ्यंरमेशे ॥ ८८ ॥ यदाऽऽपदेवश्चतुरो
थमास्सांस्तदोपनिष्कामणमस्यचासीत् ॥ जन्मर्क्षमस्मिन्दिनएवचासीत्प्रातःकिंचित्तत्रमहोत्सवोभूत् ॥८९॥
तस्दाशयानःशकटस्यसोधःपदाक्षिपत्तंदितिजंनिहंतुं॥अनःसमाविश्यदितेःसुतोसौस्थितःप्रतीपायहरेःसुपा
पः ॥ ९० ॥ क्षिप्तोनसिस्थःशकटाक्षनामासविष्णुनेत्वासहितःपपात ॥ ममारचाशुप्रतिभग्नगात्रोव्यत्यस्तच
क्राक्षमभूदनश्च ॥ ९१ ॥ सासंभ्रमात्तंप्रतिगृह्यशंकयाकृष्णंयशोदाद्विजवर्यसूक्तिभिः ॥ संस्नापयामासन
दीतटात्तदासमागतानंदवचोभितर्जिता ॥९२॥ हत्वातुतंकंसभृत्यंसकृष्णःशिश्येपुनःशिशुवत्सर्वशास्ता ॥
एवंगोपान्प्रीणयन्बालकेलीविनोदतोन्यवसत्तत्रदेवः ॥ ९३ ॥ विवर्धमानेलोकदृष्ट्यैवकृष्णेपांडुःपुनःप्राहपृ
थामिदंवचः ॥ धर्मिष्ठोनौसूनुरग्रेबभूवबलद्वयज्येष्ठउतापरश्च ॥ ९४ ॥ यदैकएवातिबलोपपन्नोभवेत्तदातेन
परावमर्दे ॥ प्रवर्तमानेस्वपुरंहरेयुश्चौर्यात्परेतद्वयमत्रयोग्यं ॥ ९५ ॥ शस्त्रास्त्रविद्वीर्यवान्नौसुतोन्योभवेद्देवं
तादृशमाह्वयातः ॥ शेषस्तवभ्रातृसुतोभिजातस्तस्मान्नासौसुतदानाययोग्यः ॥ ९६ ॥ नवैसुपर्णःसुतदोन
रेषुप्रजायतेचास्ययतस्तथाज्ञा ॥ कृतापुराहरिणाशंकरस्तुक्रोधात्मकःपालनेनैवयोग्यः ॥९७॥ अतोमहेंद्रो

बलवाननंतरस्तेषांसमाह्वानमिहार्हतिस्वराट्॥इतीरितासाह्वयदाशुवासवंततःप्रजज्ञेस्वयमेवशक्रः ॥९८॥
सचार्जुनोनामनरांशयुक्तोविष्ण्वावेशीबलवानस्त्रवेत्ता ॥ रूप्यन्यस्स्यात्सूनुरित्युच्यमानाभर्त्रांकुंतीनेतितंप्रा
हधर्मात् ॥ ९९ ॥ बृहस्पतिःपूर्वमभूद्धरेःपदंसंसेवितुंपवनावेशयुक्तः ॥ सउद्धवोनामयदुप्रवीराज्जातोविद्वानु
पगवनामधेयात् ॥ १०० ॥ द्रोणात्मकंनातितरांस्वसेवकंकुर्याद्धरिर्मामितिभूयएव ॥ सउद्धवात्मावततार
यादवेष्वासेवनार्थंपुरुषोत्तमस्य ॥ १०१ ॥ बृहस्पतेरेवससर्वविद्याअवापमंत्रीनिपुणःसर्ववेत्ता ॥ वर्षत्रयेतत्प
रतःससात्यकिर्जज्ञेदिनेचेकितानश्चतस्मिन् ॥ १०२ ॥ मरुत्सुनामप्रवहोयदुष्वभूत्सचेकितानोहरिसेवनार्थं
॥ तदैवजातोहृदिकात्मजोपिवर्षत्रयेतत्परतोयुधिष्ठिरः ॥ १०३ ॥ ततोब्दतोभूभरसंहृतौहरेरंगत्वमाप्तुंगि
रिशोजनिष्ट ॥ अश्वत्थामानामतोश्वध्वनिंसयस्माच्चक्रेजायमानोमहात्मा ॥ १०४ ॥ ससर्वविद्बलवान
स्त्रवेत्ताकृपस्वसायांद्रोणवीर्योद्भवोभूत् ॥ सुयोधनस्तच्चतुर्थेह्निजातस्तस्यापरेद्युर्भीमसेनःसुधीरः ॥ १०५ ॥
यदासमासद्वितयीबभूवतदारोहिण्यांबलदेवोभिजातः॥बलीगुणाढ्यःसर्ववेदीयएवसेवाखिन्नोलक्ष्मणोग्रेह
रेर्भूत् ॥ १०६ ॥ यदाहिपुत्रान्विनिहंतुमेतौसहैवबद्धौगतिशृंखलायां ॥ कंसेनापापौदेवकीशूरपुत्रौवियोजि

महाभा० ताःशौरिभार्याःपराश्च ॥ १०७ ॥ विनिश्चयार्थंदेवकीगर्भजानामन्याभार्याधृतगर्भाःसकंसः ॥ स्थानांतरेप्र ता०नि०
॥ ७१ ॥ सवोयावदासांसंस्थापयामाससुपापबुद्धिः ॥ १०८ ॥ हेतोरेतस्माद्रोहिणीनंदगेहेप्रसूत्यर्थंस्थापितातेनदे
वी ॥ लेभेपुत्रंगोकुलेपूर्णचंद्रकांताननंबलभद्रंसुशुभ्रं ॥ १०९ ॥ यदात्रिमासःसबभूवदेवस्तदाविरासीत्पुरु अ० १२
षोत्तमोजः ॥ तौकृष्णशेषावाशुकामौसुतौहितपश्चकातेदेवकीशूरपुत्रौ ॥ ११० ॥ विष्णवावेशीबलवान्योगु
णाधिकःसमेसुतःस्यादितिरोहिणीच ॥ तेपेतपोतोहरिशुक्लकेशयुतःशेषोदेवकीरोहिणीजः ॥ १११ ॥ अ
वर्धतासौहरिशुक्लकेशसमावेशीगोकुलेरौहिणेयः॥कृष्णोपिलीलाललिताःप्रदर्शयन्बलद्वितीयोरमयामास
गोष्ठं ॥ ११२ ॥ सप्राकृतंशिशुमात्मानमुच्चैर्विजानंत्यामातुरादर्शनाय ॥ विजृंभमाणोखिलमात्मसंस्थंप्रदर्श
यामासकदाचिदीशः ॥ ११३ ॥ सांडमहाभूतमनोभिमानमहत्प्रकृत्यावृतमब्जजादिभिः॥ सुरैःशिवेतैर्नरदै
त्यसंघैर्युतंददर्शास्यतनौयशोदा ॥ ११४॥ न्यमीलयच्चाक्षिणीभीतभीताजुगूहचात्मानमथोरमेशः ॥ वपुः
स्वकीयंसुखचित्स्वरूपंपूर्णसत्सुज्ञापयंस्तच्यदर्शयत् ॥ ११५ ॥ कदाचित्तंलालयंतीयशोदावोढुंनाशक्नोद्भूरि ॥ ७१ ॥
भाराधिकार्ता ॥ निधायतंभूमितलेस्वकर्मयदाचक्रेदैत्यआगात्सुघोरः ॥ ११६ ॥ तृणावर्तोनामतःकंसभृ

त्यःसृष्ट्वात्युग्रंचक्रवातंशिशुंतं ॥ आदायागादंतरिक्षंसतेनशस्तःकंठग्राहसंरुद्धवायुः ॥ ११७ ॥ पपातकृष्णे
नहतःशिलातलेतृणावर्तःपर्वतोदग्रदेहः ॥ सुविस्मयंचापुरथोजनास्तेतृणावर्तंवीक्ष्यसंचूर्णितांगं ॥ ११८ ॥
अक्रुध्यतांकेशवोनुग्रहायशुभंस्वयोग्यादधिकंनिहंतुं ॥ सक्रुध्यतांनवनीतादिमुष्णंश्चचारदेवोनिजसत्सुखां
बुधिः ॥ ११९ ॥ यस्मिन्नब्देभाद्रपदेसमासेसिंहस्थयोर्गुरुरव्योःपरेशः ॥ उदैततःफाल्गुनेफल्गुनोभूद्व्रतेततो
माद्रवतीबभाषे ॥ १२० ॥ जाताःसुतास्तेप्रवराःपृथायामेकानपत्याहमतःप्रसादात् ॥ तवैवभूयासमहंसुते
ताविधत्स्वकुंतींममंत्रदात्रीं॥१२१॥ इतीरितःप्राहपृथांसमाद्र्यैदिशस्वमंत्रंसुतदंवरिष्ठं॥ इत्यूचिवांसंपतिमा
हयादवीदद्यांत्वदर्थेतुसकृत्फलाय ॥१२२॥ उवाचमाद्र्यैसुतदंमनुंचपुनःफलंतेनभविष्यतीति ॥ मंत्रंसमादाय
चमद्रपुत्रीव्यचिंतयत्स्यान्नुकथंद्विपुत्री ॥१२३॥ सदाऽवियोगौदिविजेषुदस्रौनचैतयोर्नामभेदःक्वचिद्धि ॥ ए
काभार्यासैतयोरप्युषाहितदायातःसकृदावर्तनाद्वौ ॥१२४॥ इतीक्षंत्याकारितावश्विनौतौशीघ्रंप्राप्तौपुत्रकौ
तत्प्रसूतौ॥तावेवदेवौनकुलःपूर्वजातःसहदेवोभूत्पश्चिमस्तौयमौहि ॥१२५॥पुनर्मनोःफलवत्त्वायमाद्रीसंप्रार्थ
यामासपतिंतदुक्ता॥पृथावादीत्कुटिलैषामदाज्ञाम्रतेदेवावाह्वयामासदस्रौ॥१२६॥ अतोविरोधंचमदात्सजा

नांकुर्यादेषेत्येवभीतांनमात्वं॥नियोक्तुमर्हःपुनरेवराजन्निरीरितोसौविरराममक्षितीशः॥१२७॥ विशेषनाम्नैव
समाहुताःसुरादद्युःसुतानित्यविशेषितंतयोः॥विशेषनामापिसमाह्वयत्तौमंत्रावृत्तिर्नामभेदेस्यचोक्ता॥१२८॥
युधिष्ठिराद्येषुचतुर्षुवायुःसमाविष्टःफल्गुनेतोविशेषात् ॥ युधिष्ठिरेसौम्यरूपेणविष्टोवीरेणरूपेणधनंजयेसौ
॥१२९॥ श्रृंगाररूपंकेवलंदर्शयानोविवेशवायुर्यमजौप्रधानः॥श्रृंगारकैवल्यमभीप्समानःपांडुर्हिपुत्रंचकमेच
तुर्थं॥१३०॥श्रृंगाररूपोनकुलेविशेषात्सुनीतिरूपःसहदेवंविवेश॥ गुणैःसमस्तैःस्वयमेववायुर्बभूवभीमोजग
दंतरात्मा॥१३१॥सुपल्लवाकारतनुर्हिकोमलःप्रायोजनैःप्रोच्यतेरूपशाली॥ततःसुजातौवरवज्रकायौभीमा
र्जुनावप्यृतेपांडुरैच्छत्॥१३२॥अप्राकृतानांतुमनोहरंयद्रूपंद्वात्रिंशल्लक्षणोपेतमग्र्यं॥ तन्मारुतोनकुलेकोम
लाभएवंवायुःपंचरूपोत्रचासीत्॥१३३॥ अतीतेंद्राएवतेविष्णुषष्ठाःपूर्वेंद्रोसौयज्ञनामारमेशः॥सवैकृष्णोवा
युरथद्वितीयःसभीमसेनोधर्मआसीत्तृतीयः ॥ १३४ ॥ युधिष्ठिरोसावथनासत्यदस्रौक्रमात्तावेतौमाद्रवतीसु
तौच॥पुरंदरःषष्ठउतात्रसप्तमःसएवैकःफल्गुनोह्येतइंद्राः ॥१३५॥ क्रमात्संस्कारान्क्षत्रियाणामवाप्यतेवर्ध
तस्वतवसोमहित्वना ॥ सर्वेसर्वज्ञाःसर्वधर्मोपपन्नाःसर्वेभक्ताःकेशवेत्यंतयुक्ताः ॥ १३६ ॥ इतिश्रीमदानं

द०विरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेश्रीकृष्णावतारेपांडवोत्पत्तिर्नामद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥
ॐगर्गःशूरसुतोक्त्याव्रजमायात्सात्वतांपुरोधाःसः॥चक्रेक्षत्रिययोग्यान्संस्कारान्कृष्णरोहिणीसून्वोः॥१॥
ऊचेनंदसुतोयंतवविष्णोर्नावमोगुणैःसर्वैः ॥ सर्वेचैतत्राताःसुखमाप्स्यंत्युन्नतंभवत्पूर्वाः ॥ २ ॥ इत्युक्तःसमु
मोदप्रययौगर्गोपिकेशवोथाद्यः ॥ स्वपदैरग्रजयुक्तश्चक्रेपुण्यंव्रजन्व्रजोद्देशं ॥३॥ सकदाचिच्छिशुभावंकुर्व
त्यामातुरात्मनोभूयः॥ अपनेतुंपरमेशोमृदंजघासेक्षतांवयस्यानां॥ ४ ॥ मात्रोपालब्धईशोमुखविवृतिमक
र्नांबमृद्भक्षिताहंपश्येत्यास्यांतरेतुप्रकृतिविकृतियुक्साजगत्पर्यपश्यत् ॥ इत्थंदेवोप्यचिंत्यामपरदुरधिगांश
क्तिमुच्चांप्रदर्श्यप्रायोज्ञातात्मतत्त्वांपुनरपिभगवानावृणोदात्मशक्त्या॥५॥इतिप्रभुःसलीलयाहरिर्जगद्विडंब
यन् ॥ चचारगोष्ठमंडलेप्यनंतसौख्यचिद्घनः ॥ ६ ॥ कदाचिदीश्वरःस्तनंपिबन्यशोदयापयः ॥ सृतंनिधा
तुमुज्झितोबभंजदध्यमत्रकं ॥ ७ ॥ प्रमथ्यमानदध्युरुप्रजातमिंदुसन्निभं ॥ नवंहिनीतमाददेरहोजघास
चेशिता ॥ ८ ॥ प्रजायतेहियत्कुलेयथायुगंयथावयः॥तथाप्रवर्तनंभवेद्दिवौकसांसमुद्भवे ॥ ९ ॥ इतिस्व
धर्ममुत्तमंदिवौकसांप्रदर्शयन् ॥ अधर्मपावकोपिसन्विडंबतेजनार्दनः ॥ १० ॥ नृतिर्यगादिरूपकःसबाल्य

यौवनादियुक् ॥ क्रियाश्चतत्तदुद्भवाःकरोतिशाश्वतोपिसन् ॥ ११ ॥ सविप्रराजगोपकस्वरूपकस्तदुद्भवाः ॥
तदातदाविचेष्टतेक्रियाःसुरान्विशिक्षयन् ॥१२॥ तथाप्यनन्यदेवतासमंनिजंबलंप्रभुः ॥ प्रकाशयन्पुनःपुनः
प्रकाशयत्यजोगुणान् ॥ १३ ॥ अथात्तयष्टिमीक्ष्यतांस्वमातरंजगद्गुरुः ॥ सपुप्लुवेतमन्वगान्मनोविदूरमंग
ना ॥ १४ ॥ पुनःसमीक्ष्यतच्छ्रमंजगामतत्करग्रहं ॥ प्रभुःस्वभक्तवश्यतांप्रकाशयन्नुरुक्रमः ॥ १५ ॥ सदा
विमुक्तमीश्वरंनिबद्धुमंजसाददे ॥ यदैवदामगोपिकानतत्पुपूरतंप्रति ॥१६॥ समस्तदामसंचयःसुसंधितोप्य
पूर्णतां ॥ ययावनंतविग्रहेशिशुत्वसंप्रदर्शके ॥ १७ ॥ अबंधयोग्यतांप्रभुःप्रदर्श्यलीलयापुनः ॥ सएकव
त्सपाशकांतरंगतोखिलंभरः ॥ १८ ॥ सुतस्यमातृवश्यतांप्रदर्श्यधर्ममीश्वरः ॥ बभंजतौदिविस्पृशौयमार्जु
नौसुरात्मजौ ॥१९॥ पुराधुनिश्चमुस्तथापिपूतनासमन्वितौ ॥ अनोक्षसंयुतौतपःप्रचक्रतुःशिवांप्रति ॥ त
यावरोप्यवध्यताचतुर्षुचप्रयोजितः ॥२०॥ अनंतरंतृणोद्भमिस्तपोचरद्वरंचतं ॥ अवापतेत्रयोहताःशिशुस्व
रूपविष्णुना ॥ २१ ॥ धुनिश्चमुश्चतौतरूसमाश्रितौनिषूदितौ ॥ तरुप्रभंगतोमुनातरूचशापसंभवौ ॥ २२॥
पुराहिनारदांतिकेदिगंबरौशशापसः ॥ धनेशपुत्रकौद्धतंतरुत्वमाप्नुतंत्विति ॥ २३ ॥ ततोहितौनिजांतनुं

हरेःप्रसादतःशुभौ ॥ अवापतुःस्तुतिंविभोर्विधायजग्मतुर्गृहं ॥ २४ ॥ नलकूबरमणिग्रीवौमोचयित्वाचशा
पतः॥वासुदेवोथगोपालैर्विस्मितैरभिवीक्षितः ॥ २५ ॥ वृंदावनंयियासुःसन्नंदसूनुर्बृहद्वने ॥ ससर्जरोम
कूपेभ्योवृकान्व्याघ्रसमान्बले ॥ २६ ॥ अनेककोटिसंघैस्तैःपीड्यमानाव्रजालयाः ॥ ययुर्वृंदावनंनित्यानंद
मादायनंदजं ॥ २७ ॥ इंदिरापतिरानंदपूर्णोवृंदावनेप्रभुः ॥ नंदयामासनंदादीनुद्दामतरचेष्टितैः ॥ २८ ॥
सचंद्रतोहसत्कांतवदनेनेंदुवर्चसा ॥ सहितोरोहिणेयेनवत्सपालोबभूवह ॥ २९ ॥ दैत्यंसवत्सतनुमप्रमयःप्र
गृह्यकंसानुगंहरवरादपरैरवध्यं ॥ प्रक्षिप्यवृक्षशिरसिन्यहनद्बकोपिकंसानुगोथविभुमच्युतमाससाद ॥३०॥
स्कंदप्रसादकवचःसमुखेचकारगोविंदमग्निवदमुंप्रदहंतमुच्चैः ॥ चच्छर्दतुंडशिरसैवनिहंतुमेनमायांतमीक्ष्य
जगृहेस्यसतुंडमीशः ॥ ३१ ॥ तुंडद्वयंयदुपतिःकरपल्लवाभ्यांसंगृह्यचाशुविददारहपक्षिदैत्यं ॥ ब्रह्मादिभिःकु
सुमवर्षिभिरीड्यमानःसायंययौव्रजभुवंसहितोग्रजेन ॥ ३२ ॥ एवंसदेववरवंदितपादपद्मोगोपालकेषुविह
रन्भुविषष्ठमब्दं॥प्राप्तोगवामखिलपोपिसपालकोभूद्वृंदावनांतरगसांद्रलतावितानं ॥ ३३ ॥ ज्येष्ठंविहायसक
दाचिदचिंत्यशक्तिर्गोगोपगोगणयुतोयमुनातटेषु ॥रेमेभविष्यदनुवीक्ष्यहिगोपदुःखंतद्बोधनायनिजमग्रज

मेषुसोधात् ॥ ३४ ॥ तंब्रह्मणोवरबलादुरगंत्ववध्यंसर्वैरवार्यविषवीर्यमृतेसुपर्णात् ॥ विज्ञायतद्विषविदूषित
वारिपानसन्नान्पशूनपिवयस्यजनान्सआवीत् ॥ ३५ ॥ तद्दृष्टिदिव्यसुधयासहसाभिवृष्टाःसर्वेपिजीवितम
वापुरथोच्चशाखं ॥ कृष्णःकदंबमधिरुह्यततोतितुंगादास्फोट्यगाढरशनोन्यपतद्विषोदे ॥३६॥ सार्पह्रदःपुरु
षसारनिपातवेगसंक्षोभितोरगविषोच्छ्वसितांबुराशिः॥पर्यक्प्लुतोविषकषायविभीषणोर्मिभीमोधनुःशतमनं
तबलस्यकिंतत् ॥३७॥ तंयामुनह्रदविलोलकमाप्यनागःकाल्योनिजैःसमदशत्सहवासुदेवं ॥ भोगैर्बबंध
चनिजेश्वरमेनमज्ञःसेहेतमीशउतभक्तिमतोपराधं ॥ ३८ ॥ उत्पातमीक्ष्यतुतदाखिलगोपसंघस्तत्राजगामह
लिनाप्रतिबोधितोपि ॥ दृष्ट्वानिजाश्रयजनस्यबहोःसुदुःखंकृष्णःस्वभक्तमपिनागममुंममर्द ॥३९॥ तस्योन्न
तेषुसफणेषुननर्तकृष्णोब्रह्मादिभिःकुसुमवर्षिभिरीड्यमानः॥आर्तोमुखैरुरुवमन्रुधिरंसनागोनारायणंतमर
णंमनसाजगाम ॥४०॥ तच्चित्रतांडवविरुग्णफणातपत्रंरक्तंवमंतमुरुसन्नधियंनितांतं ॥ दृष्ट्वाहिराजमुपसेदु
रमुष्यपत्न्योनेमुश्चसर्वजगदादिगुरुंभुवीशं ॥ ४१ ॥ ताभिःस्तुतःसभगवानमुनाचतस्मैदत्वाभयंयमसहोद ॥ ७४ ॥
रवारितोमुं ॥ उत्सृज्यनिर्विषजलांयमुनांचकारसंस्तूयमानचरितःसुरसिद्धसाध्यैः ॥ ४२ ॥ गोपैर्बलादिभि

रुदीर्णतरप्रमोदैःसार्धंसमेत्यभगवानरविंदनेत्रः ॥ तांरात्रिमत्रनिवसन्यमुनातटेसदावाग्निमुद्धन्बलंचपपौव्र
जार्थे ॥४३॥ इत्थंसुरासुरगणैरविचिंत्यदिव्यकर्माणिगोकुलगतेऽगणितोरुशक्तौ ॥ कुर्वत्यजेव्रजभुवामभव
द्विनाशउग्राभिधादसुरतस्तरुरूपतोलं ॥ ४४ ॥ तद्गंधतोनृपशुमुख्यसमस्तभूतान्यापुर्मृतिंबहुलरोगनिपी
डितानि ॥ धातुर्वराज्जगदभावकृतैकबुद्धिर्वध्योनकेनचिदसौतरुरूपदैत्यः ॥४५॥ संकर्षणेपितदुदारविषा
नुविष्टेकृष्णोनिजस्पर्शतस्तमपेतरोगं ॥ कृत्वाबभंजविषवृक्षममुंबलेनतस्यानुगैःसहतदाकृतिभिःसमस्तैः
॥ ४६ ॥ दैत्यांश्चगोवपुषआत्तवरान्विरिंचान्मृत्यूज्झितानपिनिपात्यददाहवृक्षान् ॥ विक्रीड्यरामसहितो
यमुनाजलेसनीरोगमाशुकृतवान्व्रजमब्जनाभः ॥ ४७ ॥ सप्तोक्षणोतिबलवीर्ययुतानदम्यान्सर्वैर्गिरीशवर
तोदितिजप्रधानान् ॥ हत्वासुतामलभदाशुविभुर्यशोदाभ्रातुःसकुंभकसमाह्वयिनोपिनीलां ॥४८॥ यापू
र्वजन्मनितपःप्रथमैवभार्याभूयासमित्यचरदस्यहिसंगमोमे ॥ स्यात्कृष्णजन्मनिसमस्तवरांगनाभ्यःपूर्वंत्वि
तिस्मतदिमांप्रथमंसआप ॥४९॥ अग्रेद्विजत्वतउपावहदेषनीलांगोपांगनाअपिपुरावरमापिरेयत् ॥संस्कार
तःप्रथममेवसुसंगमोनोभूयात्त्वेतिपरमाप्सरसःपुरायाः ॥५०॥ तत्राथकृष्णमवदन्सबलंवयस्याःपक्वानिता

लसुफलान्यनुभोजयेति ॥ इत्यर्थितःसबलआपसतालवृंदंगोपैर्दुरासदमतीवहिधेनुकेन ॥५१॥ विघ्नेशतोवर
मवाप्यसुदुष्टदैत्योदीर्घायुरुत्तमबलःकदनप्रियोभूत्॥ नित्योद्धतःसउतराममवेक्ष्यतालवृंदात्फलानिगलयंत
मथाभ्यधावत्॥५२॥तस्यप्रहारमभिकांक्षतआशुपृष्ठपादौप्रगृह्यतृणराजशिरोहरत्सः॥तस्मिन्हतेखरतरेखर
रूपदैत्येसर्वेखराश्चखरतालवनांतरस्थाः ॥ प्रापुःखरस्वरतराःखरराक्षसारिंकृष्णंबलेनसहितंनिहताश्चतेन
॥५३॥ सर्वान्निहत्यखररूपधरान्सदैत्यान्विघ्नेश्वरस्यवरतोन्यजनैरवध्यान् ॥ पक्वानितालसुफलानिनिजेषु
चादाद्दुर्वारपौरुषगुणोद्धरितोरमेशः॥५४॥पक्षद्वयेनविहरत्स्वथगोपकेषुदैत्यःप्रलंबइतिकंसविसृष्टआगात्॥
कृष्णस्यपक्षिषुजयत्सुसराममेत्यपापःपराजितउवाहतमुग्ररूपः ॥ ५५ ॥ भीतेनरोहिणिसुतेनहरिःस्तुतोसौ
स्वाविष्टतामुपदिदेशबलाभिपूर्त्यै॥तेनैवपूरितबलोंबरचारिणंतंपापंप्रलंबमुरुमुष्टिहतंचकार॥५६॥तस्मिन्ह
तेसुरगणाबलदेवनामरामस्यचक्रुरतितृप्तियुताहरिश्च ॥ वह्निंपपौपुनरपिप्रदहंतमुच्चैर्गोपांश्चगोगणमगण्यगु
णार्णवोपात्॥५७॥कृष्णंकदाचिदतिदूरगतंवयस्याऊचुःक्षुधार्दिततरावयमित्युदारं ॥ सोप्याहसत्रमिहविप्र
गणाश्चरंतितान्याचतेतिपरिपूर्णसमस्तकामः ॥५८॥तान्प्राप्यकाममनवाप्यपुनश्चगोपाःकृष्णंसमीयुरथता

नवदत्सदेवः ॥ पत्नीःसमर्थयतमद्वचनादितिस्मचक्रुश्चतेतदपिताभगवंतमापुः ॥५९॥ ताःषड्विधान्नपरिपूर्ण
कराःसमेताःप्राप्ताविसृज्यपतिपुत्रसमस्तबंधून् ॥ आत्मार्चनैकपरमाविससर्जकृष्णएकापतिप्रविधृतापदमा
पविष्णोः ॥६०॥ भुक्त्वाथगोपसहितोभगवांस्तदन्नंरेमेचगोकुलमवाप्यसमस्तनाथः ॥ आज्ञातिलंघनकृतेः
स्वकृतापराधात्पश्चात्सुतप्तमनसोप्यभवंश्चविप्राः ॥ ६१ ॥ कृष्णोथवीक्ष्यपुरुहूतमहप्रयत्नंगोपान्व्यवारयदवि
स्मरणायतस्य ॥ मामानुषोयमितिमामवगच्छतात्सइत्यव्ययोस्यविदधेमहभंगमीशः॥६२॥ गोपांश्चतान्गि
रिमहोस्मदुरुस्वधर्मइत्युक्तिसच्छलतआत्ममहेवतार्य ॥ भूत्वातिविस्तृततनुर्बुभुजेबलिंसनानाविधान्नरसपा
नगुणैःसहैव ॥ ६३ ॥ इंद्रोथविस्मृतरथांगधरावतारोमेघान्समादिशदुरूदकपूगवृष्ट्यै ॥ तेप्रेरिताःसकलगो
कुलनाशनायधारावितेरुरुरुनागकरप्रकाराः ॥ ६४ ॥ ताभिर्निपीडितमुदीक्ष्यसकंजनाभःसर्वव्रजंगिरिवरं
प्रसभंदधार ॥ वामेनकंजदलकोमलपाणिनैवतत्राखिलाःप्रविविशुःपशुपाःस्वगोभिः ॥ ६५ ॥ वृष्टोरुवार्य
थनिरंतरसप्तरात्रंत्रातंनिरीक्ष्यहरिणाव्रजमश्रमेण ॥ शक्रोनुसंस्मृतसुरप्रवरावतारःपादांबुजंयदुपतेःशरणं
जगाम ॥६६॥ तुष्टावचैनमुरुवेदशिरोगताभिर्गीर्भिःसदागणितपूर्णगुणार्णवंतं ॥ गोभृद्गुरुंहरगुरोरपिगोग

णेनयुक्तःसहस्रगुरगाधगुमग्र्यमग्र्यात् ॥ ६७ ॥ त्वत्तोजगत्सकलमाविरभूदगण्यधाम्नस्त्वमेवपरिपासिसम
स्तमंते ॥ अस्तित्वयैवजगतोस्यहिबंधमोक्षौनत्वत्समोस्तिकुहचित्परिपूर्णशक्ते ॥६८॥ क्षंतव्यमेवभवता
ममबाल्यमीशत्वत्संश्रयोस्मिहिसदेत्यभिवंदितोजः ॥ क्षांतंसदैवभवतस्तवशिक्षणायपूजापहारविधिरित्य
वदद्रमेशः ॥६९॥ गोविंदमेनमभिषिच्यसगोगणेशोगोभिर्जगामगुणपूर्णममुंप्रणम्य ॥ गोपैर्गिरांपतिरपि
प्रणतोभिगम्यगोवर्धनोद्धरणसंगतसंशयैःसः ॥७०॥ कृष्णंततःप्रभृतिगोपगणाव्यजानन्नारायणोयमिति
गर्गवचश्चनंदात् ॥ नारायणस्यसमइत्युदितंनिशम्यपूजांचचक्रुरधिकामरविंदनेत्रे ॥७१॥ स्कंदादुपात्त
वरतोमरणादपेतंदृष्ट्वाचरामनिहतंबलिनंप्रलंबं ॥ चक्रुर्विनिश्चयममुष्यसुराधिकत्वेगोपाअथास्यविदधुःपर
मांचपूजां ॥७२॥ कात्यायनीव्रतधराःस्वपतित्वहेतोःकन्याउवाहभगवानपराश्चगोपीः ॥ अन्यैर्धृताअयुग
बाणशराभिनुन्नाःप्राप्तानिशास्वरमयच्छशिराजितासु ॥७३॥ तास्वत्रतेनजनितादशलक्षपुत्रानारायणा
ह्वययुताबलिनश्चगोपाः ॥ सर्वेपिदैवतगणाभगवत्सुतत्वमापुर्धरातलगताहरिभक्तिहेतोः ॥७४॥ तास्त
त्रपूर्ववरदानकृतेरमेशोरामाद्विजत्वगमनादपिपूर्वमेव ॥ सर्वानिशास्वरमयत्समभीष्टसिद्धिर्चिंतामणिर्हिभ

गवानशुभैरलिप्तः ॥ ७५ ॥ संपूर्णचंद्रकरराजितसद्रजन्यांवृंदावनेकुमुदकुंदसुगंधवाते ॥ श्रुत्वामुकुंदमुख
निःसृतगीतसारंगोपांगनामुमुहुरत्रससारयक्षः ॥७६॥ रुद्रप्रसादकृतरक्षउतास्यसख्युर्भृत्योबलीखरतरोपि
चशंखचूडः ॥ ताःकालयन्भगवतस्तलताडनेनमृत्युंजगाममणिमस्यजहारकृष्णः ॥७७॥ नाम्नाप्यरिष्टउ
रुगायविलोमचेष्टोगोष्ठंजगामवृषभाकृतिरप्यवध्यः ॥ शंभोर्वरादनुगतश्चसदैवकंसंगाभीषयंतममुमाह्वयदा
शुकृष्णः ॥ ७८ ॥ सोप्याससादहरिमुग्रविषाणकोटिमग्रेनिधायजगृहेस्यविषाणमीशः ॥ भूमौनिपात्यच
वृषासुरमुग्रवीर्यंयज्ञेयथापशुममारयदग्र्यशक्तिः ॥७९॥ केशीतुकंसविहितस्तुरगस्वरूपोगिर्यात्मजावरमवा
प्यसदाविमृत्युः ॥ पापःसकेशवमवापमुखेस्यबाहुंप्रावेशयत्सभगवान्ववृधेस्यदेहे ॥८०॥ तत्खादनायकुम
तिःसकृतप्रयासःशीर्णास्यदंतदशनच्छदरुद्धवायुः ॥ दीर्णःपपातचमृतोहरिरप्यशेषैर्ब्रह्मेशशक्रदिनकृत्प्र
मुखैःस्तुतोभूत् ॥ ८१ ॥ व्योमश्चनाममयसूनुरजप्रसादाल्लब्धामितायुरखिलान्विदधेबिलेसः ॥ तंश्री
पतिःसुरपतिःपशुवद्विशस्यनिःसारितान्बिलमुखादखिलांश्चकार ॥ ८२ ॥ कुर्वत्यनन्यविषयाणिदुरं
तशक्तौकर्माणिगोकुलगतेखिललोकनाथे ॥ कंसायसर्वमवदत्सुरकार्यहेतोर्ब्रह्मांकजोमुनिरकारियदीशपि

त्रा ॥ ८३ ॥ श्रुत्वातिकोपरभसोच्चलितःसकंसोबद्धासभार्यमथशूरजमुग्रकर्मा ॥ अक्रूरमाश्वदिश
दानयनायविष्णोरामान्वितस्यसहगोपगणैरथेन ॥ ८४ ॥ संसेवनायसहरेरभवत्पुरैवनाम्नाकिशोरइति
यःसुरगायकोभूत् ॥ स्वायंभुवस्यचमनोःपरमांशयुक्तआवेशयुक्कमलजस्यबभूवविद्वान् ॥ ८५ ॥ सो
क्रूरइत्यभवदुत्तमपूज्यकर्मावृष्णिष्वथाससहिभोजपतेश्चमंत्री ॥ आदिष्टएवजगदीश्वरदृष्टिहेतोरानंदपूर्णसु
मनाअभवत्कृतार्थः ॥ ८६ ॥ आरुह्यतद्रथवरंभगवत्पदाब्जमब्जोद्भवप्रणतमंतरमंतरेण ॥ संचिंतयन्पथिज
गामसगोष्ठमाराद्दृष्ट्वापदांकितभुवंमुमुदेपरस्य ॥ ८७ ॥ सोचेष्टतात्रजगदीशितुरंगसंगाल्लब्धोच्चयेननिखि
लाघविदारणेषु ॥ पांसुष्वजेशपुरुहूतमुखोच्चविद्युद्भ्राजत्किरीटमणिलोचनगोचरेषु ॥ ८८ ॥ सोपश्यताथज
गदेकगुरुंसमेतमग्रोद्धवेनभुविगाअपिदोहयंतं ॥ आनंदसांद्रतनुमक्षयमेनमीक्ष्यहृष्टःपपातपदयोःपुरुषोत्त
मस्य ॥ ८९ ॥ उत्थाप्यतंयदुपतिःसबलोगृहंस्वंनीत्वोपचारमखिलंप्रविधायतस्मिन् ॥ नित्योदिताक्षयचिद
प्यखिलंसतस्माच्छुश्रावलोकचरितानुविडंबनेन ॥ ९० ॥ श्रुत्वासकंसहृदिसंस्थितमब्जनाभःप्रातस्तुगोपस
हितोरथमारुरोह ॥ रामःश्वफल्कतनयाभियुतोजगामयानेनतेनयमुनातटमव्ययात्मा ॥ ९१ ॥ संस्थाप्यतौ

रथवरेजगताभिवंद्यौश्वाफल्किराश्ववततारयमस्वसारं ॥ स्नात्वासतत्रविधिनैवकृताघमर्षःशेषासनंपरमपूरु
षमत्रचैक्षत् ॥ ९२ ॥ नित्यंहिशेषमभिपश्यतिसिद्धमंत्रोदानेश्वरःसतुतदाददृशेहरिंच ॥ अग्रेहिबालतनुमत्रस
मीक्ष्यकृष्णःकिंनास्तियानइतियानमुखोबभूव ॥ ९३ ॥ तत्रापिकृष्णमभिवीक्ष्यपुनर्निमज्ज्यशेषोरुभोगशय
नंपरमंददर्श ॥ ब्रह्मेशशक्रमुखदेवमुनींद्रबृंदसंवंदितांघ्रियुगमिंदिरयासमेतं ॥ ९४ ॥ स्तुत्वावरस्तुतिभिर
व्ययमब्जनाभंसोंतर्हितेभगवतिस्वकमारुरोह ॥ यानंचतेनसहितोभगवाञ्जगामसायंपुरींसहबलोमधुरामनं
तः ॥ ९५ ॥ अग्रेथदानपतिमक्षयपौरुषोसावीशोविसृज्यसबलःसहितोवयस्यैः ॥ द्रष्टुंपुरीमभिजगामनरेंद्र
मार्गेपौरैःकुतूहलयुतैरभिपूज्यमानः ॥ ९६ ॥ आसाद्यकुंजरगतंरजकंययाचेवस्त्राणिकंसदयितंगिरिजावरे
ण ॥ मृत्यूज्झितंसपदितेनदुरुक्तिविद्धःपापंकराग्रमृदितंव्यनयद्यमाय ॥ ९७ ॥ हत्वातमक्षतबलोभगवान्प्र
गृह्यवस्त्राणिचात्मसमितानिबलस्यचादात् ॥ दत्वापराणिसखिगोपजनस्यशिष्टान्यास्तीर्यतत्रचपदंप्रणिधा
यचागात् ॥ ९८ ॥ ग्राह्यापहेयरहितैकचिदात्मसांद्रस्वानंदपूर्णवपुरप्ययशोषहीनः ॥ लोकान्विडंब्यनरव
त्समलक्ककाद्यैर्वप्त्राविभूषितइवाभवदप्रमेयः ॥ ९९ ॥ मालाअवाप्यचसुदामतआत्मतंत्रस्तावक्षयोनुजगृहे

निजपार्षदौहि ॥ पूर्वंविकुंठसदनाद्धरिसेवनायप्राप्तौभुवंमृजनपुष्पकरौपुरापि ॥ १०० ॥ सर्वेष्टपुष्टिमिहत
त्रसरूपतांचकृष्णस्तयोर्वरमदादथराजमार्गे ॥ गच्छन्ददर्शवनितांनरदेवयोग्यमादायगंधमधिकंकुटिलांव्र
जंतीं ॥ १०१ ॥ तेनार्थितासपदिगंधमदात्रिवक्रातेनाग्रजेनसहितोभगवाँल्लिलिंपे ॥ तांचाशृजुत्वमनयत्स
तयार्थितोलमायामिकालतइतिप्रहसन्नमुंचत् ॥ १०२ ॥ पूर्णेंदुवृंदनिवहाधिककांतिकांतसूर्यामितोरुपरम
द्युतिसौख्यदेहः ॥ पीतांबरःकनकभासुरगंधमाल्यःशृंगारवारिधिरगण्यगुणार्णवोगात् ॥ १०३ ॥ प्राप्याथ
चायुधगृहंधनुरीशदत्तंकृष्णःप्रसह्यजगृहेसकलैरभेद्यं ॥ कांसंसनित्यपरिपूर्णसमस्तशक्तिरारोप्यचैतदनुकृष्य
बभंजमध्ये ॥१०४॥ तस्मिन्सुरासुरगणैरखिलैरभेद्येभग्नेबभूवजगदंडविभेदभीमः ॥ शब्दःसयेननिपपात
भुविप्रभग्नसारोसुरोधृतियुतोपितदैवकंसः ॥ १०५ ॥ आदिष्टमप्युरुबलंभगवान्सतेनसर्वंनिहत्यसबलःप्रय
यौपुनश्च ॥ नंदादिगोपसमितिंहरिरत्ररात्रौभुक्त्वापयोन्वितशुभान्नमुवासकामं ॥ १०६ ॥ कंसोप्यतीवभ
यकंपितहृत्सरोजःप्रातर्नरेंद्रगणमध्यगतोधिकोच्चं ॥ मंचंविवेशसहजानपदैश्चपौरैर्नानानुमंचकगतैर्युवती
समेतैः ॥ १०७ ॥ संस्थाप्यनागमुरुरंगमुखेकुवल्यापीडंगिरींद्रसदृशंकरिसादियुक्तं ॥ चाणूरमुष्टिकमुखान

पिमल्लवीरान्रंगेनिधायहरिसंयमनंकिलैच्छत् ॥ १०८ ॥ अक्षौहिणीगणितमस्यबलंचविंशदासीदसह्यमुरु
वीर्यमनन्यवध्यं ॥ शंभोर्वरादपिचतस्यसुनीथनामायःपूर्वमासवृकइत्यसुरोनुजोभूत् ॥१०९॥ सप्तानुजाश्च
पिहितस्यपुरातनायेसर्वेपिकंसपृतनासहिताःस्मरंगे ॥ तस्थुःसराममभियांतमुदीक्ष्यकृष्णमात्तायुधायुधिवि
जेतुमजंसुपापाः ॥ ११० ॥ कृष्णोपिसूर्यउदितेसबलोवयस्यैःसार्धंजगामवररंगमुखंसुरेशैः ॥ संस्तूयमान
उरुविक्रमआसुराणांनिर्मूलनायसकलाचरितोरुशक्तिः ॥ १११ ॥ आयन्नगद्गुरुतमोबलिनंगजेंद्रंरुद्रप्रसाद
परिरक्षितमाश्वपश्यत् ॥ दुष्टोरुरंगमुखसंस्थितमीक्ष्यचैभ्यंपापापयाहिनचिरादितिवाचमूचे ॥११२॥ क्षिप्तः
सईश्वरतमेनगिरीशलब्धाद्दृप्तोवराज्जगतिसर्वजनैरवध्यः ॥ नागंत्ववध्यमभियापयतेततोग्रेपापोदुरंतमहि
मंप्रतिवासुदेवं ॥११३॥ विक्रीड्यतेनकरिणाभगवान्सकिंचिद्धस्तेप्रगृह्यविनिकृष्यनिपात्यभूमौ ॥ कुंभेपदंप्र
तिनिधायविषाणयुग्ममुत्कृष्यहस्तिपमहन्निपपातसोपि ॥११४॥ नागंससादिनमवध्यमसौनिहत्यस्कंधेविषा
णमवसृज्यसहाग्रजेन ॥ नागेंद्रसांद्रमदबिंदुभिरंचितांगःपूर्णात्मशक्तिरमलःप्रविवेशरंगं ॥११५॥ विष्टेजगद्गुरु
तमेबलवीर्यमूर्तौरंगंमुमोदचशुशोषजनोखिलोत्र ॥ कंजंतथापिकुमुदंचयथैवसूर्यउद्यत्यजेनुभविनोविपरीत

काश्च ॥११६॥ रंगंप्रविष्टमभिवीक्ष्यजगादमल्लःकंसप्रियार्थमभिभाष्यजगन्निवासं ॥ चाणूरइत्यभिहितोज
गतामवध्यःशंभुप्रसादतइदंशृणुमाधवेति॥११७॥राजैवदैवतमितिप्रवदंतिविप्राराज्ञःप्रियंकृतवतःपरमाहि
सिद्धिः॥योत्स्यावतेननृपतिप्रियकाम्ययाऽवांरामोभियुध्यतुबलीसहमुष्टिकेन ॥११८॥इत्युक्तआहभगवान्प
रिहासपूर्वमेवंभवत्विितिसतेनतदाभियातः॥ संदर्श्यदैवतपतिर्युधिमल्ललीलांमौहूर्तिकीमथपदोर्जगृहेस्वशत्रुं
॥११९॥ उत्क्षिप्यतंगगनगंगिरिसन्निकाशमुद्भ्राम्यचाथशतशःकुलिशाक्षतांगं ॥ आविध्यदुर्धरबलोभुवि
निष्पिपेषचूर्णीकृतःसनिपपातयथागिरींद्रः ॥१२०॥ कृष्णंचतुष्टुवुरथोदिविदेवसंघामर्त्याभुविप्रवरमुत्तमपू
रुषाणां ॥ तद्वद्बलस्यदृढमुष्टिनिपिष्टमूर्धाभ्रष्टस्तदैवनिपपातसमुष्टिकोपि ॥ १२१ ॥ कूटश्चकोसलउतच्छल
नामधेयौद्वौतत्रकृष्णनिहतावपरोबलेन ॥ कंसस्ययेत्ववरजाश्चसुनीथमुख्याःसर्वेबलेननिहताःपरिघेणवी
राः ॥१२२॥ ताभ्यांहतानभिसमीक्ष्यनिजान्समस्तान्कंसोदिदेशबलमक्षयमुग्रवीर्यं ॥ रुद्रप्रसादकृतरक्षमव
ध्यमेतौनिःसार्यदंडमधिकंकुरुतेतिपापः ॥१२३॥ श्रुत्वेवराजवचनंबलमक्षयंतदक्षौहिणीदशकयुग्ममनंत
वीर्यं ॥ कृष्णंचकारविविधास्त्रधरंस्वकोष्ठेसिंहंयथाखिलसृगालबलंसमेतं ॥१२४॥ जानन्नपीश्वरमनंतबलं

महेंद्रःकृष्णंनिजंरथमयातयदायुधाढ्यं ॥ शुश्रूषणायपरमस्ययथासमुद्रमर्घ्येणपूरयतिपूर्णजलंजनोयं ॥
॥ १२५ ॥ स्वंस्यंदनंतुभगवान्समहेंद्रदत्तमारुह्यसूतवरमातलिसंगृहीतं ॥ नानायुधोग्रकिरणस्तरणिर्यथैव
ध्वांतंव्यनाशयदशेषतआशुसैन्यं ॥ १२६ ॥ निःशेषतोविनिहतेस्वबलेसकंसश्चर्मासिपाणिरभियातुमियेष
कृष्णं ॥ तावत्तमेवभगवंतमभिप्रयांतमुत्तुंगमंचशिरसिप्रददर्शवीरं ॥१२७॥ तंश्येनवेगमभितःप्रतिसंचरंतं
निश्छिद्रमाशुजगृहेभगवान्प्रगृह्य ॥ केशेषुचैनमभिमृश्यकरेणवामेनोद्धृत्यदक्षिणकरेणजघानकेस्य॥१२८॥
संचालितेनमुकुटेनविकुंडलेनकर्णद्वयेनविगताभरणोरसाच ॥ स्रस्तांबरेणजघनेनसुशोच्यरूपःकंसोबभूव
नरसिंहकराग्रसंस्थः ॥१२९॥ उत्कृष्यतंसुरपतिःपरमोच्चमंचादन्यैरजेयमतिवीर्यबलोपपन्नं ॥ अब्जोद्भवेशव
रगुप्तमनंतशक्तिर्भूमौनिपात्यसददौपदयोःप्रहारं॥१३०॥ देहेतुयोभवदमुष्यरमेशबंधुर्वायुःसकृष्णतनुमाश्र
यदन्यपापं ॥ दैत्यंचकर्षहरिरत्रशरीरसंस्थंपश्यत्सुकंजजमुखेषुसुरेष्वनंतः ॥१३१॥ द्वेषात्ससर्वजगदेकगुरोः
स्वकीयैःपूर्वंप्रमापितजनैःसहितःसमस्तैः ॥ धात्र्यादिभिःप्रतिययौकुमतिस्तमोंधमन्येपिचैवमुपयांतिहराव
भक्ताः ॥१३२॥ नित्यातिदुःखमनिवृत्तिसुखव्यपेतमंधंतमोनियतमेतिहरावभक्तः ॥ भक्तोपिकंजजगिरीशमु

खेषुसर्वधर्मार्णवोपिनिखिलागमनिर्णयेन॥१३३॥ योवेत्तिनिश्चितमतिर्हरिमब्जजेशपूर्वाखिलस्यजगतःसक
लेपिकाले ॥ सृष्टिस्थितिप्रलयमोक्षदमात्मतंत्रंलक्ष्म्याअपीशमतिभक्तियुतःसमुच्येत् ॥१३४॥ तस्मादनं
तगुणपूर्णममुंरमेशंनिश्चित्यदोषरहितंपरयैवभक्त्या ॥ विज्ञायदैवतगणांश्चयथाक्रमेणभक्त्याहरेरितिसदैवभ
जेतधीरः ॥१३५॥ निहत्यकंसमोजसाविधातृशंभुपूर्वकैः ॥ स्तुतःप्रसूनवर्षिभिर्मुमोदकेशवोधिकं ॥१३६॥
सदैवमोदरूपिणोमुदोक्तिरस्यलौकिकी ॥ यथोदयोरवेर्भवेत्सदोदितस्यलोकतः ॥ १३७ ॥ अनंतचित्सु
खार्णवःसदोदितैकरूपकः ॥ समस्तदोषवर्जितोहरिर्गुणात्मकःसदा ॥१३८॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगव
त्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेकंसवधोनामत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥
ॐकृष्णोविमोच्यपितरावभिवंद्यसर्ववंद्योपिरामसहितःप्रतिपालनाय॥धर्मस्यराज्यपदवींप्रणिधायचोग्रसेने
द्विजत्वमुपगम्यमुमोचनंदं ॥१॥ नंदोपिसांत्ववचनैरनुनीयमुक्तःकृष्णेनतच्चरणपंकजमात्मसंस्थं ॥ कृत्वा
जगामसहगोपगणेनकृच्छ्राद्ध्यायञ्जनार्दनमुवासवनेसभार्यः ॥ २ ॥ कृष्णोप्यवंतिपुरवासिनमेत्यविप्रंसां
दीपिनंसहबलेनततोध्यगीष्ट ॥ वेदान्सकृन्निगदितान्निखिलाश्चविद्याःसंपूर्णसंविदपिदैवतशिक्षणाय॥३॥

धर्मोहिसर्वविदुषामपिदैवतानांप्राप्तेनरेषुजननेनरवत्प्रवृत्तिः॥ ज्ञानादिगूहनमुताध्ययनादिरत्रतज्ज्ञापनार्थ
मवसद्भगवान्गुरौच ॥४॥ गुर्वर्थमेषमृतपुत्रमदात्पुनश्चरामेणसार्धमगमन्मधुरांरमेशः॥ पौरैःसजानपदबं
धुजनैरजस्रमभ्यर्चितोन्यवसदिष्टकृदात्मपित्रोः ॥ ५ ॥ सर्वेपितेपतिमवाप्यहरिंपुराहितप्राहिभोजपतिना
मुमुदुर्नितांतं ॥ किंवाच्यमत्रसुतमाप्यहरिंस्वपित्रोर्यत्राखिलस्यसुजनस्यबभूवमोदः ॥६॥ कृष्णाश्रयोव
सतियत्रजनोपितत्रवृद्धिर्भवेत्किमुरमाधिपतेर्निवासे ॥ बृंदावनंयदधिवासतआससभ्यङ्माहेंद्रसद्मसदृशं
किमुतत्रपुर्यां ॥७॥ येनाधिवासमृषभोजगतांविधत्तेविष्णुस्ततोहिवरतासदनेविधातुः ॥ तस्मात्प्रभोर्नि
वसनान्मधुरापुरीसाशश्वत्समृद्धजनसंकुलिताबभूव ॥८॥ रक्षत्यजेत्रिजगतांपरिरक्षकेस्मिन्सर्वान्यदून्मग
धराजसुतेस्वभर्तुः ॥ कृष्णान्मृतिंपितुरवाप्यसमीपमस्तिप्रास्तीशशंसतुरतीवचदुःखितेस्मै॥९॥ श्रुत्वैवत
न्मगधराजउरुप्ररूढबाह्वोर्बलेननजितोयुधिसर्वलोकैः ॥ब्रह्मेशचंडमुनिदत्तवरैरजेयोमृत्यूज्झितश्चविजयी
जगतश्चुकोप ॥१०॥क्षुब्धोतिकोपवशतःस्वगदाममोघांदत्तांशिवेनजगृहेशिवभक्तवंद्यः ॥ शैवागमाखिल
विदत्रचसुस्थिरोसौचिक्षेपयोजनशतंसतुतांपरस्मै ॥११॥ अर्वाक्पपातचगदामधुराप्रदेशात्सायोजनेनय

दिमंप्रजगादपृष्टः ॥ एकोत्तरामपिशताच्छतयोजनेतिदेवर्षिरित्रमधुरांभगवत्प्रियार्थे ॥१२॥ शक्तस्यचापि
हिगदाप्रतिघातनेतुशुश्रूषणंमदुचितंत्वितिचिंतयानः॥ विष्णोर्मुनिःसनिजगादहियोजनोनंमार्गंपुरोभग
वतोमगधेशपृष्टः ॥१३॥ क्षिप्तातुसाभगवतोथगदाजराख्यांतत्संधिनीमसुभिराशुवियोज्यपापां॥ मर्त्याश
नींभगवतःपुनराज्ञयैवयातागिरीशसदनंमगधंविसृज्य ॥१४॥ राजास्वमातृतउतोगदयाचहीनःक्रोधात्स
मस्तनृपतीनभिसन्निपात्य ॥ अक्षौहिणीत्र्यधिकविंशयुतोतिवेलंदर्पोद्धतःसपदिकृष्णपुरींजगाम ॥१५॥
सर्वांपुरींप्रतिनिरुध्यदिदेशविंदविंदानुजौभगवतःकुमतिःसदूतौ॥ तावूचतुर्भगवतेस्यवचोतिदर्पपूर्णंतथा
भगवतोप्यपहासयुक्तं ॥१६॥ लोकेप्रतीतबलपौरुषसाररूपस्त्वंह्येकएव्यभवतोबलवीर्यसारं ॥ ज्ञात्वासुतेन
तुमयाप्रतिपादितेहिकंसस्यवीर्यरहितेनहतस्त्वयासः ॥१७॥ सोहंहिदुर्बलतमोबलिनांवरिष्ठंकृत्वैवदृष्टिवि
षयंविगतप्रतापः ॥ यास्येतपोवनमथोसहितःसुताभ्यांक्षिप्रंममाद्यविषयोभवचक्षुषोतः ॥१८॥ साक्षेपमी
रितमिदंबलदर्पपूर्णमात्मापहाससहितंभगवान्निशम्य॥सत्यंतदित्युरुवचोर्थवदभ्युदीर्यमंदंप्रहस्यनिरगात्स ॥ ८१ ॥
हितोबलेन ॥१९॥ द्वारेषुसात्यकिपुरःसरमात्मसैन्यंत्रिष्वभ्युदीर्यभगवान्स्वयमुत्तरेण ॥ रामद्वितीयउदगा

न्मगधाधिराजंयोद्धुंनृपेंद्रकटकेनयुतंपरेशः ॥२०॥ तस्येच्छयैवपृथिवीमवतेरुराशुतस्यायुधानिसबलस्यसु
भास्वराणि ॥ शार्ङ्गासिचक्रदरतूणगदाःस्वकीयाजग्राहदारुकगृहीतरथेस्थितःसः॥२१॥ आरुह्यभूमयरथं
प्रतियुक्तमश्वैर्वेदात्मकैर्धनुरधिज्यमथप्रगृह्य॥शार्ङ्गंशरांश्चनिशितान्मगधाधिराजमुग्रंनृपेंद्रसहितंप्रययौजवे
न ॥२२॥ रामःप्रगृह्यमुसलंसहलंचयानमास्थायसायकशरासनतूणयुक्तः ॥ सैन्यंजरासुतसुरक्षितमभ्यधा
वद्धर्षान्नदन्नुरुबलोरिबलैरधृष्यः॥२३॥उद्वीक्ष्यकृष्णमभियांतमनंतशक्तिंराजेंद्रवृंदसहितोमगधाधिराजः॥
उद्वेलसागरवदाश्वभियायकोपान्नानाविधायुधवरैरभिवर्षमाणः ॥२४॥ तंवैचुकोपयिषुरग्रतउग्रसेनंकृष्णो
निधायसमगात्स्वयमस्यपश्चात् ॥ दृष्ट्वाग्रतोमगधराट्स्थितमुग्रसेनंकोपाच्चलत्तनुरिदंवचनंबभाषे ॥ २५ ॥
पापापयाहिपुरतोममराज्यकामनिर्लज्जपुत्रवधकारणशत्रुपक्ष॥त्वंजीर्णबस्तसदृशोनमयेहवध्यःसिंहोहिसिं
हमभियातिनवैसृगालं ॥२६॥ आक्षिप्तइत्थममुनाथसभोजराजस्तूणात्प्रगृह्यनिशितंशरमाशुतेन ॥ छि
त्वाजरासुतधनुर्बलवान्ननादविव्याधसायकगणैश्चपुनस्तमुग्रैः ॥२७॥ अन्यच्छरासनवरंप्रतिगृह्यकोपसंरक्त
नेत्रमभियातमुदीक्ष्यकृष्णः ॥ भोजाधिराजवधकांक्षिणमुग्रवेगंबार्हद्रथंप्रतिययौपरमोरथेन ॥२८॥ आयां

तमीक्ष्यभगवंतमनंतवीर्यंचेदीशपौंड्रमुखराजगणैःसमेतः॥नानाविधास्त्रवरशस्त्रगणैर्ववर्षमेरुंयथाघनउदीर्ण
रवोजलौघैः ॥२९॥ शस्त्रास्त्रवृष्टिमभितोभगवान्विवृश्च्यशार्ङ्गोत्थसायकगणैर्विरथाश्वसूतं ॥ चक्रेनिरायुध
मसौमगधेंद्रमाशुछिन्नातपत्रवरकेतुमचिंत्यशक्तिः ॥३०॥ नैनंजघानभगवान्सुशकंचभीमेभक्तिनिजांप्रथ
यितुंयशउच्चधर्मं ॥ चेदीशपौंड्रकसकीचकमद्रराजसाल्वैकलव्यकमुखान्विरथांश्चकार ॥३१॥ येचापिहंस
डिभिकद्रुमरुक्मिमुख्याबाह्लीकभौमसुतमैंदपुरःसराश्च॥सर्वेप्रदुद्रुवुरजस्यशरैर्विभिन्नाअन्येचभूमिपतयोय
इहासुरुर्व्यां ॥३२॥ छिन्नायुधध्वजपताकरथाश्वसूतवर्माणउग्रशरताडितभिन्नगात्राः ॥ स्रस्तांबराभरणमू
र्धजमाल्यहीनारक्तंवमंतउरुदुद्रुवुराशुभीताः ॥ ३३ ॥ शोच्यांदशामुपगतेषुनृपेषुसर्वेष्वात्तायुधेषुहरिणायु
धिविद्रवत्सु ॥ नानायुधाढ्यमपरंरथमुग्रवीर्यमास्थायमागधपतिःप्रससाररामं ॥ ३४ ॥ आधावतोस्यमुस
लेनरथंबभंजरामोगदामुरुतरोरसिसोपितस्य॥चिक्षेपतंचमुसलेनतताडरामस्तावुत्तमौबलवतांयुयुधातउग्रं
॥ ३५ ॥ तौचक्रतुःपुरुनियुद्धमपिस्मतत्रसंचूर्ण्यसर्वगिरिवृक्षशिलासमूहान् ॥ दीर्घंनियुद्धमभवत्सममेत
योस्तुवज्राद्दृढांगतमयोर्बलिनोर्नितांतं ॥ ३६ ॥ श्रुत्वाथशंखरवमंबुजलोचनस्यविद्रावितानपिनृपानभि

वीक्ष्यरामः ॥ युध्यंतमीक्ष्यचरिपुंववृधेबलेनत्यक्त्वारिपुंमुसलमाददआश्वमोघं ॥ ३७ ॥ तेनाहतःशिर
सिसंमुमुहेतिवेलंबार्हद्रथोजगृहएनमथोहलीसः॥तत्रैकलव्यउतकृष्णशरैःपलायन्नस्त्राणिरामशिरसिप्रमुमो
चशीघ्रं ॥३८॥ भीतेनतेनसमरंभगवाननिच्छन्प्रद्युम्नमाश्वसृजदात्मसुतंमनोजं ॥ प्रद्युम्नएनमभियायमहा
स्त्रजालैरामस्तुमागधमथात्मरथंनिनाय ॥३९॥ युद्ध्वाचिरंरणमुखेभगवत्सुतोसौचक्रेनिरायुधममुंस्थिरमेक
लव्यं ॥ अंशेनयोभुवमगान्मणिमानितिस्मसक्रोधतंत्रकगणेष्वधिपोनिषादः ॥४०॥ प्रद्युम्नमात्मनिनिधाय
पुनःसकृष्णःसंहृत्यमागधबलंनिखिलंशरौघैः ॥ भूयश्चमूमभिविनेतुमुदारकर्माबार्हद्रथंत्वमुचदक्षयपौरुषो
जः ॥४१॥ व्रीडानताच्छविमुखःसहितोनृपैस्तैर्बार्हद्रथःप्रतिययौस्वपुरींसपापः ॥ आत्माभिषिक्तमपिभोज
वराधिपत्येदौहित्रमग्रतउतप्रणिधायमंदः।४२। जित्वातमूर्जितबलंभगवानजेशशक्रादिभिःकुसुमवर्षिभिरी
ड्यमानः॥रामादिभिःसहितआशुपुरींप्रविश्यरेमेभिवंदितपदोमहतांसमूहैः ॥४३॥ वर्धत्सुपांडुतनयेषुचतु
र्दशंतुजन्मर्क्षमासतनयस्यसहस्रदृष्टेः ॥ प्रत्याब्दिकंमुनिगणान्परिवेषयंतीकुंतीतदाऽसबहुकार्यपरानयज्ञा
॥४४॥तत्कालएवनृपतिःसहमाद्रवत्यापुंस्कोकिलाकुलितफुल्लवनंददर्श ॥तस्मिन्वसंतपवनस्पर्शोधितःसकं

दर्पमार्गेणवशंसहसाजगाम॥४५॥जग्राहतामथतयारममाणएवयातोयमस्यसदनंहरिपादसंगी ॥पूर्वंशची
रमणमिच्छतएषविघ्नंशक्रस्यतद्दर्शनोपगतोहिचक्रे ॥४६॥ तेनैवमानुषमवाप्यरतिस्थएवपंचत्वमापरतिवि
घ्नमपुत्रतांच ॥ स्वात्मोत्तमेष्वथसुरेषुविशेषतश्चस्वल्पोपिदोषउरुतामभियातियस्मात् ॥४७॥ माद्रीपतिंमृ
तमवेक्ष्यरुरावदूरात्तच्छुश्रुवुश्चपृथयासहपांडुपुत्राः॥ तेष्वागतेषुवचनादपिमाद्रवत्याःपुत्रान्निवार्यतुपृथास्व
यमेवचागात् ॥ ४८ ॥ पत्युःकलेवरमवेक्ष्यनिशम्यमाद्याःकुंतीभृशंव्यथितहृत्कमलैवमाद्रीं ॥ धिक्कृत्यचानु
मरणायमतिंचकारतस्याःस्वनोरुदितजःश्रुतआशुपार्थैः ॥४९॥ तेष्वागतेष्वधिकआसविरावएतंसर्वेपिशु
श्रुवुर्ऋषिप्रवराअथात्र ॥ आजग्मुरुत्तमकृपाऋषिलोकमध्येपत्नीनृपानुगमनायचपस्पृधाते ॥५०॥ तेसन्नि
वार्यतुपृथामथमाद्रवत्याभर्तुःसहानुगमनंबहुशोर्थयंत्याः॥ संवादमेवनिजदोषमवेक्ष्यतस्याश्चक्रुःसदावगत
भागवतोच्चधर्माः॥५१॥भर्तुर्गुणैरनधिकौतनयार्थमेवमाद्याकृतौसुरवरावधिकौस्वतोपि ॥ तेनैवभर्तृमृतिहे
तुरभूत्समस्तलोकैश्चनातिमहितासुगुणापिमाद्री ॥ ५२ ॥ पांडोःसुतामुनिगणैःपितृमेधमत्रचक्रुर्यथावदथ
तेनसहैवमाद्री ॥ हुत्वात्मदेहमुरुपापमदःकृतंचसंमार्ज्यलोकमगमन्निजभर्तुरेव ॥५३॥ पांडुश्चपुत्रकगुणैः

स्वगुणैश्चसाक्षात्कृष्णात्मजःसततमस्यपदैकभक्तः॥लोकानवापविमलान्मांहितान्महाद्रिःगंकोचेत्रमत्रहरिपा
दविनम्रचित्ते ॥५४॥ पांडोःसुताश्चपृथयासहितामुनींद्रैर्नारायणाश्रमतआशुपुरंस्वकीयं ॥ जग्मुस्तथैवधृ
तराष्ट्रपुरोमुनींद्रावृत्तंसमस्तमवदन्ननुजंमृतंच ॥५५॥ तूष्णींस्थितेचनृपतौतनुजेचनद्याःक्षत्तर्युताात्तउरुमो
दमतीवपापाः ॥ ऊचुःसुयोधनमुखाःसहसौबलेनपांडोर्मृतिःकिलपुरातनयाःकतस्य ॥५६॥ नक्षेत्रजाअ
पिमृतेपितरिस्वकीयैःसम्यङ्नियोगमनवाप्यभवाययोग्याः॥ तेषामितीरितवचोनुजगादवायुराभाष्यकौर
वगणान्गगनस्थएव ॥५७॥ एतेहिधर्ममरुदिंद्रभिषग्वरेभ्योजाताःप्रजीवतिपितर्युरुधर्मसाराः ॥ शक्याश्च
नैवभवतांकचिदग्रहायनारायणेनसततंपरिरक्षितायत् ॥ ५८॥ वायोरदृश्यवचनंपरिशंकमानेष्वाविर्बभूव
भगवान्स्वयमब्जनाभः ॥ व्यासस्वरूपउरुसर्वगुणैकदेहआदायतानगमदाशुचपांडुगेहं ॥ ५९ ॥ तत्स्वीकृ
तेषुसकलाअपिभीष्ममुख्यावैचित्रवीर्यसहिताःपरिपूज्यसर्वान्॥ कुंत्यासहैवजगृहुःसुभृशंतदार्तावैचित्रवी
र्यतनयाःसहसौबलेन ॥६०॥ वैचित्रवीर्यतनयाःकृपतोमहास्त्राण्यापुश्चपांडुतनयैःसहसर्वराज्ञां ॥ पुत्राश्च
तत्रविविधाअपिबालचेष्टाःकुर्वत्सुवायुतनयेनजिताःसमस्ताः ॥ ६१ ॥ पक्वोरुभोज्यफलसन्नयनायवृक्षेष्वा

रूढराजतनयानभिवीक्ष्यभीमः ॥ पादप्रहारमुरुवृक्षतलेप्रदायसाकंफलैर्विनिपतत्सुफलान्यभुंक्त ॥६२॥ युद्धे
नियुद्धउतधावनउत्प्लवेचवारिप्लवेचनिखिलान्सहितान्कुमारान् ॥ एकोजिगायतरसापरमार्यकर्माविष्णोः
सुपूर्णसदनुग्रहतःसुनित्यात् ॥६३॥ सर्वान्प्रगृह्यविनिमज्जतिवारिमध्येश्रांतान्विसृज्यहसतिस्मसविष्णुपद्यां ॥
सर्वानुदूह्यचकदाचिदुरुप्रवाहांगंगांसतारयतिसारसुपूर्णपौंस्यः ॥६४॥ द्वेषंह्यृतेनहिहरौतमसिप्रवेशःप्राणे
चतेनजगतीमनुतौप्रपन्नौ ॥ तत्कारणान्यकुरुतांपरमौकरांसिदेवद्विषांसततविस्तृतसाधुपौंस्यौ ॥६५॥ दृ
ष्ट्वाऽमितान्यथकरांसिमरुत्सुतेननित्यंकृतानितनयानिखिलाश्चराज्ञां ॥ तस्यामितंबलमुदीक्ष्यसदोरुवृद्धद्वेषा
बभूवुरथमंत्रममंत्रयंश्च ॥६६॥ येयेहितत्रनरदेवसुताःसुरांशाःप्रीतिंपरांपवनजेनिखिलाअकुर्वन् ॥ तांस्ता
न्विहायदितिजानरदेववंशजाताविचार्यवधनिश्चयमस्यचक्रुः ॥६७॥ अस्मिन्हतेविनिहताअखिलाश्चपा
र्थाःशक्योबलाच्चननिहंतुमयंबलाढ्यः ॥ छद्मप्रयोगतइमंविनिहत्यवीर्यात्पार्थंनिहत्यनिगडेचविदध्महेन्यान्
॥६८॥ एवंकृतेनिहतकंटकमस्यराज्यंदुर्योधनस्यतुभवेन्नततोन्यथास्यात् ॥ अस्मिन्हतेनिपतितेचसुरेंद्रसूनौ
शेषाभवेयुरथसौबलिपुत्रदासाः ॥ ६९ ॥ एवंविचार्यविषमुल्बणमंतकाभंक्षीरोदधेर्मथनजंतपसागिरीशा

त् ॥ शुक्रेणलब्धममुतःसुबलात्मजेनप्राप्तंप्रतोष्यमरुतस्तनयायचादुः ॥७०॥ संमंत्र्यराजतनयैर्धृतराष्ट्रजै
स्तुदत्तंससूदमुखतोखिलभक्ष्यभोज्ये ॥ ज्ञात्वायुयुत्सुगदितंबलवान्सभीमोविष्णोरनुग्रहबलाज्जरयांचकार
॥ ७१ ॥ जीर्णेविषेकुमतयःपरमाभितप्ताःप्रासादमाशुविदधुर्हरिपादतोये ॥ ज्ञात्वायुयुत्सुमुखतःस्वयमत्र
चांतेसुष्वापमारुतिरमाधृतराष्ट्रपुत्रैः ॥७२॥ दोषान्प्रकाशयितुमेवविचित्रवीर्यपुत्रात्मजेषुनृवरंप्रतिसुप्तमी
क्ष्य ॥ बध्वाभिमंत्रणदृढैरयसाकृतैस्तंपाशैर्विचिक्षिपुरुदेहरिपादजायाः ॥७३॥ तत्कोटियोजनगभीरमुदं
विगाह्यभीमोविजृंभणतएवविवृश्च्यपाशान् ॥ उत्तीर्यसज्जनगणस्यविधायहर्षंतस्थावनंतगुणविष्णुसदाति
हार्दः ॥ ७४ ॥ तंवीक्ष्यदुष्टमनसोतिविपन्नचित्ताःसंमंत्र्यभूयउरुनागगणानथाष्टौ ॥ शुक्रोक्तमंत्रबल
तःपुरआह्वयित्वापश्चात्सुपंजरगतान्प्रददुःस्वसूते ॥ ७५ ॥ दुर्योधनेनपृथुमंत्रबलोपहूतांस्तत्सारथिःफणि
गणान्पवनात्मजस्य ॥ सुप्तस्यविस्तृतउरस्यमुचद्विशीर्णदंताबभूवुरमुमाशुविदश्यनागाः ॥ ७६ ॥ क्षि
प्त्वासुदूरउरुनागगणानथाष्टौतद्वंशजान्सविनिहत्यपिपीलिकावत् ॥ जघ्नेचसूतमपहस्ततएवभीमःसुष्वाप
पूर्ववदनुत्थितएवतल्पात् ॥७७॥ तत्तस्यनैजबलमप्रतिमंनिरीक्ष्यसर्वेक्षितीशतनयाअधिकंविषेदुः ॥ नि

श्वासतोदर्शनादपिभस्मयेषांभूयासुरेवभुवनानिचतेमृषासन् ॥ ७८ ॥ दद्भिर्विदश्यनविकारममुष्यकर्तुंशे
कुर्भुजंगमवराअपिसुप्रयत्नाः ॥ कस्यापिनेदृशबलंश्रुतपूर्वमासीदृष्टंकिमुस्मतनयेपिहिरण्यकस्य ॥७९॥
स्वात्मावनार्थमधिकांस्तुतिमेवकृत्वाविष्णोःसदैत्यतनयोहरिणावितोभूत् ॥ नत्वौरसंबलममुष्यसकृष्यतेहि
भृत्यैर्बलात्स्वपितुरौरसमस्यवीर्यं॥८०॥नैसर्गिकंप्रियमिमंप्रवदंतिविप्राविष्णोर्नितातमपिसत्यमिदंध्रुवंहि॥
नैवान्यथौरसबलंभवतीदृशंतदुत्साद्यएषहरिणैवसहैषनोर्थः ॥ ८१ ॥ कृष्णःकिलैषचहरिर्यदुषुप्रजातःसोस्या
श्रयःकुरुततस्यबहुप्रतीपं ॥ संमंत्र्यचैवमतिपापतमानरेंद्रपुत्राहरेश्वबहुचक्रुरथप्रतीपं ॥८२॥ तैःप्रेरितानृ
पतयःपितरश्चतेषांसाकंबृहद्रथसुतेनहरेःसकाशं ॥युद्धायजग्मुरमुनाष्टदशेषुयुद्धेष्वत्यंतभग्नबलदर्पमदानि
वृत्ताः ॥ ८३ ॥ तेनागृहीतरथवाजिगजानितांतंशस्त्रैःपरिक्षततनूभिरलंवमंतः ॥रक्तंविशस्त्रकवचध्वजवा
जिसूताःस्रस्तांबराःश्लथितमूर्धजिनोनिवृत्ताः ॥ ८४ ॥ एवंबृहद्रथसुतोपिसुशोच्यरूपआर्तोययौबहुशएव ॥ ८५ ॥
पुरंस्वकीयं ॥ कृष्णेनपूर्णबलवीर्यगुणेनमुक्तोजीवेत्यतीवविजितःश्वसितावशेषः ॥८५॥ एवंगतेषुबहुशो
नतकंधरेषुराजस्वजोपिमधुरांस्वपुरींप्रविश्य॥रामेणसार्धमखिलैर्यदुभिःसमेतोरेमेरमापतिरचिंत्यबलोजय

श्रीः ॥८६॥ व्यर्थोद्यमाःपुनरपिस्मसधार्तराष्ट्राभीमंनिहंतुमुरुयत्नमकुर्वताज्ञाः॥ राज्ञांसुतास्तमखिलंसमृषे
वकृत्वाचक्रेजयायचदिशांबलवान्प्रयत्नं ॥८७॥ प्राचींदिशंप्रथममेवजिगायपश्चाद्याम्यांजलेशपरिपालित
यासहान्यां ॥ यौतौपुरातनदशाननकुंभकर्णौमातृष्वसातनयतांचगतौजिगाय ॥८८॥ पूर्वस्तयोर्हिदम
घोषसुतःप्रजातःप्राहुश्चयंनृपतयःशिशुपालनाम्ना ॥ अन्यंवदंतिचकुरूशनृपंतथान्यमातृष्वसातनयमेवचदं
तवक्रं ॥८९॥ जित्वैवतावपिजिगायचपौंड्रकाख्यंशौरेःसुतंसुतमजैदथभीष्मकस्य ॥ यःपूर्वमासदितिजो
नरहेल्वलाख्योरुक्मीतिनामचबभूवसकुंडिनेशः ॥ ९० ॥ भागेतएवतनयस्यसएववह्नेर्नाम्नाशुचेःसतुपिता
स्यहिमित्रभागः ॥ राह्वंशयुक्तदनुजौक्रथकैशिकाख्यौभागौतथाग्निसुतयोःपवमानशुंध्योः ॥ ९१ ॥ बंधो
र्निजस्यतुबलंसुपरीक्षमाणःशल्योपितेनयुयुधेविजितस्तथैव ॥ भीमोजिगाययुधिवीरमथैकलव्यंसर्वेंनृपाश्च
विजिताअमुनैवमेव ॥९२॥ तद्बाहुवीर्यपरिपालितइंद्रसूनुःशेषान्नृपांश्चसमजैद्बलवानयत्नात् ॥ साल्वंचहं
सडिभिकौचविजित्यभीमोनागाह्वयंपुरमगात्सहितोर्जुनेन॥९३॥तद्बाहुवीर्यमथवीक्ष्यमुमोदधर्मसूनुःसमा
तृयमजोविदुरःसभीष्मः ॥ अन्येचसज्जनगणाःसहपौरराष्ट्राःश्रुत्वैवसर्वयदवोजहृषुर्नितांतं ॥९४॥ कृष्णः

सुयोधनमुखाक्रममांबिकेयंजानन्स्वपुत्रवशवर्तिनमेवगत्वा ॥ श्वाफल्किनोगृहममुंधृतराष्ट्रशांत्यैगंतुंदिदेश
गजनामपुरंपरेशः ॥९५॥ सोयाद्गजाह्वयममुत्रविचित्रवीर्यपुत्रेणभीष्मसहितैःकुरुभिःसमस्तैः ॥ संपूजि
तःकतिपयानवसच्चमासाञ्ज्ञातुंहिपांडुषुमनःप्रसृतिंकुरूणां ॥ ९६ ॥ ज्ञात्वासकुंतिविदुरोक्तितआत्मनाच
मित्रारिमध्यमजनांस्तनयेषुपांडोः॥ विज्ञायपुत्रवशगंधृतराष्ट्रमंजःसाम्नैवभेदसहितेनजगादविद्वान् ॥९७॥
पुत्रेषुपांडुतनयेषुचसाम्यवृत्तिःकीर्तिंचधर्ममुरुमेषितथार्थकामौ ॥ प्रीतिंपरांत्वयिकरिष्यतिवासुदेवःसाकंस
मस्तयदुभिःसहितःसुराद्यैः ॥९८॥ धर्मार्थकामसहितांचविमुक्तिमेषितत्प्रीतितःसुनियतंविपरीतंवृत्तिः ॥
यास्येवराजवरतत्फलवैपरीत्यमित्थंवचोनिगदितंतवकार्ष्णमद्य ॥९९॥ इत्थंसमस्तकुरुमध्यउपात्तवाक्यो
राजापिपुत्रवशगोवचनंजगाद ॥ सर्ववशेभगवतोनवयंस्वतंत्राभूभारसंहृतिकृतेसइहावतीर्णः ॥ १०० ॥
एवंनिशम्यवचनंसतुयादवोस्यज्ञात्वामनोस्यकलुषंतवनैवपुत्राः ॥ इत्यूचिवान्सहमरुत्तनयार्जुनाभ्याप्राया
त्पुरींचसहदेवयुतःस्वकीयां ॥ १०१ ॥ ज्ञानंतुभागवतमुत्तममात्मयोग्यंभीमार्जुनौभगवतःसमवाप्यकृष्णा
त् ॥ तत्रोषतुर्भगवतासहयुक्तचेष्टौसंपूजितौयदुभिरुत्तमकर्मसारौ ॥ १०२ ॥ प्रत्युद्यमोभगवतापिभवेद्गदा

याःशिक्षायदाभगवताक्रियतेनचेमं॥कुर्यामितिस्मभगवत्समनुज्ञयैवरामादशिक्षदुरुगायपुरःसभीमः॥१०३॥
रामोपिशिक्षितमरींद्रधरात्पुरोस्यभीमेददावथपराणिहरेरवाप॥ अस्त्राणिशक्रतनयःसहदेवआरनीतिंतथो
द्धतमुखात्सकलामुदारां ॥१०४॥ कृष्णोथचौपगविमुत्तमनीतियुक्तंसंप्रेषयन्निदमुवाचहगोकुलाय ॥ दुःखं
विनाशयवचोभिररेमदीयैर्नंदादिनांविरहजंममचाशुयाहि ॥ १०५ ॥ मत्तोवियोगइहकस्यचिदस्तिनैवय
स्मादहंतनुभृतांनिहितोंतरेव ॥ नाहंमनुष्यइतिकुत्रचवोस्तुबुद्धिर्ब्रह्मैवनिर्मलतमंप्रवदंतिमांहि ॥ १०६ ॥
पूर्वंयदाह्यजगरोनिजगारनंदंसर्वैर्नशेकुरथतत्प्रविमोक्षणाय ॥ मत्पादसंस्पर्शतःसतदातिदिव्योविद्याधरस्त
दुदितंनिखिलंस्मरंतु ॥१०७॥ पूर्वंसरूपमदतःप्रजहासविप्रान्नित्यंतपःकृशतरांगिरसोविरूपान् ॥ तैःप्रापि
तःसपदिसोजगरत्वमेवमत्तोनिजांतनुमवाप्यजगादनंदं ॥१०८॥ नायंनरोहरिरयंपरमःपरेभ्योविश्वेश्वरः
सकलकारणआत्मतंत्रः ॥ विज्ञायचैनमुरुसंसृतितोविमुक्तायांत्यस्यपादयुगलंमुनयोविरागाः ॥१०९॥ नंदं
यदाचजगृहेवरुणस्यदूतस्तत्रापिमांजलपतेर्गृहमाशुयांतं ॥ संपूज्यवारिपतिराहविमुच्यनंदंनायंसुतस्तव
पुमान्परमःसएषः ॥ ११० ॥ संदर्शितोननुमयैवविकुंठलोकोगोजीविनांस्थितिरपिप्रवरामदीया ॥ मा

नुष्यबुद्धिमपनेतुमजेमयिस्मतस्मान्मयिस्थितिमवाप्यशमंप्रयांतु ॥ १११ ॥ श्रुत्वोद्धवोनिगदितंपरमस्यपुं
सोर्वृंदावनंप्रतिययौवचनैश्वतस्य ॥ दुःखंव्यपोह्यनिखिलंपशुजीवनानामायात्पुनश्चरणसन्निधिमेवविष्णोः
॥११२॥इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेचतुर्दशोऽध्यायः।१४।
ॐएवंप्रशासतिजगत्पुरुषोत्तमेस्मिन्भीमार्जुनौतुसहदेवयुतावनुज्ञां ॥ कृष्णादवाप्यवर्षत्रितयात्पुरंस्वमाज
ग्मतुर्हरिसुतेनविशोकनाम्ना ॥१॥ सैरंध्रिकोदरभवःसतुनारदस्यशिष्योवृकोदररथस्यबभूवयंता ॥ यापिंग
लाऽन्यभवआत्मनिसंस्थितंतंसंस्मृत्यकांतमुरुगायमभूत्रिवक्रा ॥ २ ॥ तंपंचरात्रविदमाप्यसुसारथिंसभी
मोमुमोदपुनरापपरात्मविद्यां ॥ व्यासात्परात्मतउवाचचफल्गुनादिदेवेषुसर्वविजयीपरविद्ययैषः ॥३॥ स
र्वानभागवतशास्त्रपथान्विधूयमार्गंचकारसतुवैष्णवमेवशुभ्रं ॥ क्रीडार्थमेवविजिगायतथोभयात्मयुद्धेबलं
चकरवाक्प्रभवेऽमितात्मा ॥४॥ नित्यप्रभूतसुशुभप्रतिभोपिविष्णोःश्रुत्वापरांपुनरपिप्रतिभामवाप ॥ को
नामविष्णवनुपजीवकआसयस्यनित्याश्रयादभिहितापिरमासदाश्रीः ॥५॥ व्यासादवापपरमात्मसुतत्ववि
द्यांधर्मात्मजोपिसततंभगवत्प्रपन्नः ॥तेपंचपांडुतनयामुमुदुर्नितांतंसद्धर्मचारिणउरुक्रमशिक्षितार्थाः ॥६॥

यदाभरद्वाजसुतस्त्वसंचयीप्रतिग्रहोज्झोनिजधर्मवर्ती ॥ द्रौणिस्तदाधार्तराष्ट्रैःसमेत्यक्रीडन्पयःपातुमुपैतिस
द्म ॥७॥ तस्मैमातापिष्टमालोड्यपातुंददातिपीत्वैतितदैषनित्यं ॥ पीतक्षीरान्धार्तराष्ट्रान्समेत्यमयापीतं
क्षीरमित्याहनित्यं ॥८॥ नृत्यंतमेनंपाययामासुरेतेपयःकदाचिद्रसमस्यसोवैत् ॥ पुनःकदाचित्सतुमातृदत्ते
पिष्टेनेदंक्षीरमित्यारुराव ॥९॥ दृष्ट्वारुवंतंसुतमात्मजस्यस्नेहान्नियत्यैवजनार्दनस्य ॥ संप्रेरितःकृपयाचार्त
रूपोद्रोणोययावार्जयितुंतदागां ॥१०॥ प्रतिग्रहात्सन्निवृत्तःसरामंययौनविष्णोर्हिंभवेत्प्रतिग्रहः ॥ दोषाय
यस्मात्सपिताखिलस्यस्वामीगुरुःपरमंदैवतंच ॥११॥ दृष्ट्वाचैनंजामदग्न्योप्यचिंतयद्द्रोणंकर्तुंक्षितिभारापनो
दे ॥ हेतुंसुराणांनरयोनिजानांहंताचार्यंस्यात्सहपुत्रेणचेति ॥१२॥ तेषांवृद्धिःस्यात्पांडवार्थेहतानांमोक्षेपि
सौख्यस्यनसंततिश्च ॥ योग्यासुराणांकलिजासुपापाःप्रायोयस्मात्कलिजाःसंभवंति ॥ १३ ॥ नदेवाना
माशतंपूरुषाहिसंतानजाःप्रायशःपापयोग्याः ॥ नाकारणात्संततेरप्यभावोयोग्यःसुराणांसदमोघरेतसां
॥१४॥ अव्युच्छिन्नेसकलानांसुराणांतंतौकलिर्नोभविताकथंचित् ॥ तस्मादुत्साद्याःसर्वएतेसुरांशाएतेन
साकंतनयेनवीराः ॥१५॥ एवंविचिंत्याप्रतिमःसभार्गवोबभाषईषत्स्मितशोचिषागिरा ॥ अनंतशक्तिःस

कलेश्वरोपित्यक्तंसर्वंनाद्यवित्तंममास्ति ॥ १६ ॥ आत्माविद्याशस्त्रमेतावदस्तितेषांमध्येरुचितंत्वंगृहाण ॥
उक्तःसइत्थंप्रविचिंत्यविप्रोजगादकस्त्वद्ग्रहणेसमर्थः ॥ १७ ॥ सर्वेशितासर्वपरःस्वतंत्रस्त्वमेवकोन्यःसदृश
स्तवेश ॥ साम्यंतवेच्छन्प्रतियात्यधोहियस्मान्नचोत्थातुमलंकदाचित् ॥ १८ ॥ सर्वोत्तमस्येशतवोचशस्त्रैः
कार्यंकिमस्माकमनुद्बलानां ॥ विद्यैवदेयाभवताततोजसर्वप्रकाशिन्यमलासुसूक्ष्मा ॥१९॥ इतीरितस्तत्त्व
विद्यादिकाःसविद्याःसर्वाःप्रददौसास्त्रशस्त्राः॥अब्दद्विषट्केनसमाप्यताःसययौसखायंद्रुपदंमहात्मा ॥२०॥
दानेर्धराज्यस्यहितत्प्रतिज्ञांसंस्मृत्यपूर्वामुपयातंसखायं॥ सखातवास्मीतितदोदितोपिजगादवाक्यंद्रुपदो
तिदर्पात् ॥२१॥ ननिर्धनोराजसखोभवेतयथेष्टतोविप्रगच्छेतिदैवात् ॥ इतीरितेस्याशुबभूवकोपोजितेंद्रि
यस्यापिमुनेर्हरीच्छया ॥ २२ ॥ प्रतिग्रहात्सन्निवृत्तेनसोयंमयाप्राप्तोमतपितुःशिष्यकत्वात् ॥ पितुःशिष्यो
ह्यात्मशिष्योभवेतशिष्यस्यार्थःस्वीयएवेतिमत्वा ॥२३॥सोयंपापोमामवज्ञायमूढोदुष्टंवचोश्रावयदस्यदर्पं ॥
हनिष्यइत्येवमतिंविधाययौकुरूञ्छिष्यतांनेतुमेतान्॥२४॥ प्रतिग्रहाद्विनिवृत्तस्यचार्थःस्याच्छिष्येभ्यःकौ
रवेभ्योममात्र॥ एवंमन्वानःक्रीडतःपांडवेयान्सधार्तराष्ट्रान्पुरबाह्यतोख्यत् ॥२५॥ विक्रीडतोधर्मसूनोःस

दैवसहांगुलीयेनचकंदुकोपतत् ॥ कूपेनशेकुःसहिताःकुमाराउद्धर्तुमेनंपवनात्मजोवदत् ॥ २६ ॥ निष्पत्य
चोद्धृत्यसमुत्पतिष्येकूपादमुष्माद्भृशनीचादपिस्म ॥ सकंदुकांमुद्रिकांपश्यताद्यसर्वेकुमाराइतिवीर्यसंश्र
यात् ॥ २७ ॥तदाकुमारानवदत्सविप्रोधिगस्त्रबाह्यांभवतांप्रवृत्तिं ॥ जाताःकुलेभारतानांनवित्थदिव्यानि
चास्त्राणिसुरार्चितानि॥२८॥इतीरिताअस्त्रविदंकुमाराविज्ञायविप्रंसुरपूज्यपौत्रं ॥ संप्रार्थयामासुरथोद्धृतिं
प्रतिप्रधानमुद्रायुतकंदुकस्य ॥२९॥ सचाश्विषीकाभिरथोत्तरोत्तरंसंप्रास्यदिव्यास्त्रबलेनकंदुकं ॥ उद्धृत्यमु
द्रोद्धरणार्थिनःपुनर्जगादभुक्तिर्ममकल्प्यतामिति ॥ ३० ॥ यथेष्टवित्ताशनपानमस्यधर्मात्मजःप्रतिजज्ञेसु
शीघ्रं ॥ तथैवतेनोद्धृतमंगुलीयंत्रिवर्गमुख्यात्मजवाक्यतोनु ॥ ३१ ॥ पप्रच्छुरेनंसहिताःकुमाराःकोसीति
सोप्याहपितामहोवः ॥ वक्तेतितेदुद्रुवुराशुभीष्मंद्रोणोयमित्येवसतांस्तदोचे ॥३२॥ नराजगेहंसकदाचिदे
तितेनादृष्टःसकुमारैःपुरातः ॥ भीष्मोविद्यास्तेनसहैवचिंतयन्नस्त्रप्राप्तिंतस्यशुश्रावरामात् ॥ ३३ ॥ श्रुत्वा
वृद्धंकृष्णवर्णंद्विजंतंमहास्त्रविद्यामपितांमहामतिः॥द्रोणंज्ञात्वातस्यशिष्यत्वएतान्ददौकुमारांस्तत्रगत्वास्व
यंच॥३४॥ द्रोणोथतानवदद्योमदिष्टंकर्तुंप्रतिज्ञांप्रथमंकरोति ॥ तंधन्विनांप्रवरंसाधयिष्यइत्यर्जुनस्तामकरो

त्प्रतिज्ञां ॥ ३५ ॥ उन्मादनादीनिसवेदकृष्णादस्त्राण्यनापत्सुनतानिमुंचेत् ॥ इत्याज्ञयाकेशवस्यापराणि
प्रयोगयोग्यानिसदेच्छतिस्म ॥३६॥ भीष्मादिभिर्भवितासंगरोनस्तदानाहंगुरुभिर्नित्ययोद्धा ॥ भवेयमे
कःफल्गुनोस्त्रज्ञएषांनिवारकश्चेन्ममधर्मलाभः॥३७॥ नबुद्धिपूर्वंवरइंदिरापतेरन्यत्रमेग्राह्यइतश्चजिष्णुः ॥
करोतुगुर्वर्थमितिस्मचिंतयन्भीमःप्रतिज्ञांनचकारतत्र ॥३८॥ तत्प्रेरितेनार्जुनेनप्रतिज्ञाकृतायदाविप्रवरस्त
तःपरं॥स्नेहंनितांतंसुरराजसूनौकृत्वामहास्त्राणिददौसतस्य॥३९॥सपक्षपातंचचकारतस्मिन्करोतिचास्यो
रुतरांप्रशंसां ॥ रहस्यविद्याश्चददातितस्यनान्यस्यकस्यापितथाकथंचित्॥४०॥ भीमःसमस्तंप्रतिभाबलेन
जानन्स्नेहंत्वद्वितीयंकनिष्ठे॥द्रोणस्यकृत्वासकलास्त्रवेदिनंकर्तुंपार्थंनार्जुनवच्चकार ॥४१॥नैवातियत्नेनददर्श
लक्ष्यंशुश्रूषायांपार्थमग्रेकरोति॥स्वबाहुवीर्याद्भगवत्प्रसादान्निहन्मिशत्रून्किमनेनचेति ॥४२॥ तदासमीयुः
सकलाःक्षितीशपुत्राद्द्रोणात्सकलास्त्राण्यवाप्तुं॥ददौसतेषांपरमास्त्राणिविप्रोरामादवाप्तान्यगतानिचान्यैः ४३
अस्त्राणिचित्राणिमहांतिदिव्यान्यन्यैर्नृपैर्मनसाप्यस्मृतानि॥अवाप्यसर्वेतनयानृपाणांशक्ताबभूवुर्नयथैवपू
र्वे ॥ ४४ ॥ नैतादृशाःपूर्वमासन्नरेंद्राअस्त्रेबलेसर्वविद्यासुचैव ॥ दौष्यंतिमांधातृमरुत्तपूर्वाश्चैतत्समानासु

रुदारवीर्याः ॥४५॥ तदाकर्णोथैकलव्यश्चदिव्यान्यस्त्राण्याप्तुंद्रोणसमीपमीयतुः ॥ सूतोनिषादइतिनैतयो
रदादस्त्राणिविप्रःसतुरामशिष्यः ॥ ४६ ॥ कर्णोनवाप्यनिजमीप्सितमुच्चमानोयस्मादवापपुरुषोत्तमतोस्त्र
वृंदं ॥ विप्रोप्ययंतमजमेमिभृगोःकुलोत्थमित्थंविचिंत्यसययौभृगुपाश्रमाय ॥४७॥ ससर्ववेत्तुश्चविभोर्भ
येनविप्रोहमित्यवददस्त्रवरातिलोभात्॥जानन्नपिप्रददावस्यरामोदिव्यान्यस्त्राण्यखिलान्यव्ययात्मा॥४८॥
अस्त्रज्ञचूडामणिमिंद्रसूनुंविश्वस्यहंतुंधृतराष्ट्रपुत्रः॥एनंसमाश्रित्यदृढोभवेतेत्यदाज्ज्ञात्वैवास्त्रमस्मैरमेशः४९
ज्ञानंचभागवतमाप्यपराश्चविद्यारामादवाप्यविजयंधनुरग्र्ययानं ॥ अब्दैश्चतुर्भिरथचन्यवसत्तदंतेहातुंनश
क्तउरुगायमिमंसकर्णः ॥५०॥ अंकेनिधायसकदाचिदमुष्यरामःशिश्येशिरोविगतनिद्रउदारबोधः ॥ संसु
प्तवत्सुरवरःसुरकार्यहेतोर्दातुंचवालिनिधनस्यफलंतदस्य ॥५१॥ तत्रासराक्षसवरःसतुहेतिनामाकालेमहेंद्र
मनुपास्यहिशापतोस्य ॥ कीटस्तमिंद्रउततत्रसमाविवेशकर्णस्यशापमुपपादयितुंसुतार्थे ॥ ५२ ॥ कर्णःस
कीटतनुगेनकिरीटिनैवब्ध्रूरोरधस्तलतऔपरिगात्त्वचश्च ॥ विद्धःशरेणसयथारुधिरस्यधारांसुस्रावतंविगत
निद्रइवाहरामः ॥५३॥ किंत्वंनचालयसिमांरुधिरप्रसेकेप्राप्तेपिपावनविरोधिनिकोसिचेति ॥ तंप्राहकर्णइह

॥ ८९ ॥

नैवमयाविधेयोनिद्राविरोधइतिकीटउपेक्षितोमे ॥५४॥ जात्यास्मिसूतउततेतनयोस्मिसत्यंतेनास्मिविप्रइ
तिभार्गववंशजोहं ॥ अग्रेब्रुवंभवतईशनहित्वदन्योमातापितागुरुतरोजगतोपिमुख्यः ॥५५॥ इत्युक्तमात्र
वचनेसतुकीटकोस्यरामस्यदृष्टिविषयत्वतएवरूपं ॥ संप्राप्यनैजमतिपूर्णगुणस्यतस्यविष्णोरनुग्रहतआपवि
मानगःस्वः ॥५६॥ अथाहरामस्तमसत्यवाचंनतेसकाशेममवासयोग्यता ॥ तथापितेनैववृथामदीयाभक्ति
र्भवेज्जेष्यसिसर्वशत्रून् ॥ ५७ ॥ अस्पर्धमानंनकथंचनत्वांजेताकश्चित्स्पर्धमानस्तुयासि ॥ पराभूतिंनात्र
विचार्यमस्तिप्रमादीत्वंभविताचास्त्रसंघे ॥५८॥ याहीतितेनोक्तउदारकर्मणाकर्णोययौतंप्रणम्येशितारं ॥
तथैकलव्योपिनिराकृतोमुनाद्रोणेनतस्यप्रतिमांवनेर्चयन् ॥ ५९ ॥ ततःकदाचिद्धृतराष्ट्रपुत्रैःपांडोःसुतामृ
गयांसंप्रयाताः ॥ अग्रेगच्छन्सारमेयोरुरावधर्मात्मजस्यात्रवनेमृगार्थी ॥६०॥ श्रुत्वारावंसारमेयस्यदूराच्छ
रैर्मुखंशब्दवेधीपुपूरे ॥ सएकलव्योत्रणमस्यनाकरोच्छ्वापूरितास्यःपांडवानभ्ययात्सः ॥६१॥ दृष्ट्वाचित्रंकु
रवःपांडवाश्चद्रष्टुंकर्तारंमार्गयामासुरत्र ॥ द्रोणाकृतिंमार्तिकींपूजयंतंददृशुश्चैनंधनुरेवाभ्यसंतं॥६२॥पैशा
चमेवैषपिशाचकेभ्यःपूर्वंविवेदास्त्रबृंदंनिषादः ॥ दिव्यान्यस्त्राण्याहुमेतांचशिक्षांद्रोणंसदापूजयतिस्मभक्त्या

॥६३॥ दृष्ट्वाविशेषंतममुष्यपार्थोद्रोणायोचेत्वद्वचोमेमृषासीत् ॥ इत्युक्तएनंत्वभिगम्यदक्षिणांविप्रोययाचे
दक्षिणांगुष्ठमेव ॥ ६४ ॥ तस्यप्रसादोपचितोरुशिक्षोनिषादोदाद्दक्षिणांगुष्ठमस्मै ॥ ततःपरंनास्यबभूवशि
क्षासन्मुष्टिहीनस्यसमार्जुनेन ॥ ६५ ॥ पुनःकृपालूरैवतपर्वतेतंद्रोणःप्रादादस्त्रवराणितस्मै ॥ एकांतएवा
स्यभक्त्यासुतुष्टोधन्विश्रेष्ठंकृतवानर्जुनंच ॥ ६६ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्म
हाभारततात्पर्यनिर्णयेपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥
ॐ कालेत्वेतस्मिन्भूयएवाखिलैश्चनृपैर्युक्तोमागधोयोद्धुकामः ॥ प्रायाद्यदूंस्तत्रनित्याव्ययातिबलैश्वर्योपी
च्छयागात्सकृष्णः ॥१॥ संदर्शयन्बलिनामल्पसेनाद्युपस्कराणांबहुलोपस्करैश्च॥प्राप्तेविरोधेबलिभिर्नीतिम
ध्यांययौसरामोदक्षिणाशांरमेशः ॥२॥ सोनंतवीर्यःपरमोभयोपिनीत्यैगच्छद्ग्रामदभ्यंददर्श ॥ क्रीडार्थमे
कोपिततोतिदुर्गंश्रुत्वागोमंतंतत्रययौसहाग्रजः ॥३॥ तदादुग्धाब्धौसंसृतिस्थैःसुराद्यैःपूजांप्राप्तुंस्थानमेषां
चयोग्यं ॥ मुक्तस्थानादापनारायणोजोबलिश्चागात्तत्रसंद्रष्टुमीशं ॥ ४॥ तत्रासुरावेशममुष्यविष्णुःसंद
र्शयन्सुप्तिहीनोपिनित्यं ॥ संसुप्तवच्छिश्यउदारकर्मासंज्ञायैदेवानांमुखमीक्ष्याप्रमेयः ॥५॥ देवाश्चतद्भाव

विदोखिलाश्चनिमीलिताक्षाःशयनेषुशिश्यिरे ॥ तदाबलिस्तस्यविष्णोःकिरीटमादायागाज्जहसुःसर्वदेवाः
॥६॥ नारायणेसर्वदेवैःसमेतेब्रह्मादिभिर्हासमानेसुपर्णः ॥ गत्वापातालंयुधिजित्वाबलिंचकिरीटमादाया
भ्ययाद्यत्रकृष्णः ॥७॥ तत्तस्यशीर्षिणप्रतिमुच्यनत्वास्वगस्तुत्वादेवदेवंरमेशं ॥ स्मृतआगच्छेत्येवविसर्जि
तोमुनाययौदुग्धाब्धियत्रनारायणोसौ ॥८॥ किरीटंतत्कृष्णमूर्ध्निप्रविष्टंतत्तुल्यमासीत्तस्यरूपेष्वभेदात् ॥
तदिच्छयाचैवनारायणस्यशीर्ष्ण्यप्यासीद्युगपद्दुग्धवार्धौ ॥ ९ ॥ पूर्वप्राप्तान्येवदिव्यायुधानिपुनर्वैकुंठंलोक
मितानिभूयः ॥ तदावतेरूरौहिणेयस्यचैवभार्याप्यागाद्वारुणीनामपूर्वा ॥१०॥ सैवापरंरूपमास्थायचागा
च्छ्रीरित्याख्यंसेंदिरावेशमग्र्यं ॥ कांतिश्चागात्तस्यसोमस्यचान्याभार्याद्वयोःपूर्वतनासुरूपा ॥११॥ ताभी
रामोमुमुदेतत्रतिष्ठन्शशांकपूगोद्रिक्तकांतिःसुधामा ॥ तस्यावारुण्याःप्रतिमापेयरूपाकादंबरींवारुणींतांप
पौसः ॥१२॥ एवंतयोःक्रीडतोःस्वैरमत्रराजन्यबृंदानुगतोजरासुतः ॥ गिरिंगोमंतंपरिवार्यादहत्तंदृष्ट्वादेवौ ॥ ९१ ॥
पुप्लुवतुर्बलाढ्यौ ॥ १३ ॥ गिरिस्ताभ्यांपीडितःसन्निमग्नोभूमौपद्भ्यांयोजनैकादशंसः ॥ निष्पीडिताज्जलधा
रोद्धतास्माद्वह्निंव्यास्तंशमयामाससर्वं ॥ १४ ॥ सेनांप्रविष्टौसर्वराजन्यबृंदंव्यमथ्नतांदेववरौस्वशस्त्रैः ॥ तत्रैव

हंसोडिभिकश्चैकलव्यःसकीचकस्तौशिशुपालपौंड्रकौ ॥ १५ ॥ भौमात्मजोदंतवक्रश्चरुक्मीसौभाधिपोमैंद
मैंदानुजौच ॥ अन्येचयेपार्थिवाःसर्वएवक्रोधात्कृष्णंपरिवार्याभ्यवर्षन् ॥१६॥ शस्त्रैरस्त्रैर्द्रुमपूगैःशिलाभि
र्भक्ताश्चयेशल्यबाह्लीकमुख्याः ॥ ससोमदत्तःसौमदत्तिर्विराटःपांचालराजश्चजरासुतस्य॥ भयात्कृष्णंशरव
र्षैरवर्षन्कारागृहेवासितामागधेन ॥१७॥ सर्वानेताञ्छरवर्षेणकृष्णोविसूतवाजिध्वजशस्त्रवर्मणः ॥ कृत्वा
वमञ्छोणितानार्तरूपान्विद्रावयामासहरिर्यथामृगान्॥१८॥हत्वासेनांविंशदक्षौहिणींतांत्रिभिर्युक्तांरुक्मि
णंनैवकृष्णः ॥ रुक्मिण्यर्थेंपीडयामासशस्त्राण्यस्यच्छित्वाविरथंद्रावयानः ॥१९॥ जरासुतोरौहिणेयेनयु
द्धंचिरंकृत्वातन्मुसलेनपोथितः॥विमोहितःप्राप्तसंज्ञश्चिरेणक्रुद्धोगदांतदुरस्यभ्यपातयत् ॥२०॥ तेनाहतःसु
भृशंरौहिणेयःपपातमूर्च्छाभिगतःक्षणेन॥अजेयत्वंतस्यदत्तंहिधात्रापूर्वंगृहीतोविष्णुनारामगेन॥२१॥तथा
कृतेबलभद्रेतुकृष्णोगदामादायस्वामगान्मागधेशं ॥ तताडजत्रौसतयाभिताडितोजगामगांमूर्च्छयाभिप्लु
तांगः॥२२॥अथोत्तस्थौरौहिणेयःसहैवसमुत्तस्थौमागधोप्यग्र्यवीर्यः ॥क्रुद्धोगृहीत्वामौलिमस्याशुरामोवधा
योद्यच्छन्मुसलंबाहुशाली॥२३॥अथाब्रवीद्वायुरेनंनरामत्वयाहंतुंशक्यतेमागधोयं॥ वृथानतेबाहुबलंप्रयो

महाभा० ज्यममोघंतेयद्बलंतद्ददस्त्रं ॥२४॥ अन्योहंताबलवानस्यचेतिश्रुत्वाययौबलभद्रोविमुच्य ॥ जरासुतंपुनरुद्य ता०नि०
॥ ९२ ॥ च्छमानंजघानकृष्णोगदयास्वयैव ॥२५॥ तेनाहतःस्रस्तसमस्तगात्रःपपातमूर्च्छामभिगतःसराजा ॥ चिरा अ० १६
त्संज्ञांप्राप्यचांतर्हितोसौसंप्राद्रवद्भीतभीतःसलज्जः ॥२६॥ ययौशिष्टैराजभिःसंयुतश्चपुरंजीवेत्येवकृष्णेनमु
क्तः ॥ पुनर्युद्धंबहुशःकेशवेनकृत्वाजितोराजगणैःसमेतः ॥ कृष्णोजित्वामागधंरौहिणेययुक्तोययौदमघो
षेणसार्धं ॥२७॥ पितृष्वसायाःपतिनातेनचोक्तःपूर्वंजितेनापियुधिस्मबांधवात् ॥ यामःपुरंकरवीराख्यमेव
महालक्ष्म्याःक्षेत्रसंदर्शनाय ॥२८॥ श्रुत्वावाक्यंतस्ययुद्धेजितस्यप्रीत्यायुक्तस्यात्मनातद्युतोगात् ॥ २९ ॥
गंधर्वोसौदनुनामानरोभूत्तस्मात्कृष्णेभक्तिमांश्चासराजा॥पुरंप्राप्तांस्तान्सविज्ञायपापःसृगालाख्योवासुदेवः
क्रुधागात् ॥३०॥ सूर्यप्रदत्तंरथमारुह्यदिव्यंवरादवध्यस्तिग्मरुचेःसकृष्णं ॥ योद्धुंययावमुचच्चास्त्रसंघाञ्छि
रस्तस्याथाशुजहारकृष्णः ॥ ३१॥ द्विधाकृत्वादेहमस्यारिणाचपुत्रंभक्तंतस्यराज्येभिषिच्य ॥ सशक्रदेवंम
णिभद्रःपुरायोययौपुरींस्वांसहितोग्रजेन ॥ ३२ ॥ नीतिंबलिष्ठस्यविहायसेनांदूराद्युद्धंदर्शयित्वैवगुप्त्यै ॥ ॥ ९२ ॥
स्वसेनायाःसर्वपूर्णात्मशक्तिःपुनःपुरींप्राप्यसंपूजितोवसत् ॥ ३३ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्य

विरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ॥ ॥
ॐगतेथचेदिपेस्वकंपुरंजनार्दनोशृणोत् ॥ रमैवरुक्मिणीतियोद्यतांस्वयंवरायतां ॥ १ ॥ सरुक्मिनामको
ग्रजःश्रियोद्विषन्नमापतिं ॥ हरेःप्रदातुमुद्यतांन्यवारयद्धरिप्रियां ॥ २ ॥ प्रघोषितेस्वयंवरेथतेनमागधाद
यः ॥ समीयुरुग्रपौरुषाःससाल्वपौंड्रचेदिपाः ॥ ३ ॥ तदाजगामकेशवोजवेनकुंडिनंपुरं ॥ स्मृतोथतेनप
क्षिराट्समाजगामकेशवं ॥४॥ पतत्रवायुनास्यतेनरेश्वराःप्रपातिताः ॥ यदेदृशंपतत्रिणोबलंहरेःकिमुच्य
ते ॥ ५ ॥ किमत्रनःकृतंभवेत्सुखायहीतितेब्रुवन् ॥ अथाब्रवीज्जरासुतोजयीपयोब्धिमंदिरः ॥६॥ किलै
षपक्षिवाहनोयतश्चनान्यथाभवेत् ॥ जितावयंचसर्वशोमुनैकलेनसंयुगे ॥ ७ ॥ अनेकशोनसंगतैर्जितः
कदाचिदेषहि ॥ अमुष्यचाग्रजःपुरानिहंतुमुद्यतोहिमां ॥ ८ ॥ अदृश्यवाक्यतोत्यजत्प्रताडनात्सुपीडि
तं ॥ किमस्यतूच्यतेबलंवयंतृणोपमाःकृताः ॥ समस्तशोमृधेमृधेहियेनचाक्षतेनहि ॥९॥ किमत्रकुर्वतां
सुखंभवेदुदीर्णसंकटे ॥ इतिब्रुवन्नवाङ्मुखंनृपश्चकारविच्छविः ॥ १० ॥ अथाहचेदिभूपतिःसदंतवक्रकोव
चः ॥ पुराहरेर्हिपार्षदःप्रसन्नबुद्धिरेकदा ॥ ११॥ शृणुष्वराजसत्तमप्रभुंशिवस्वयंभुवोः ॥ हरिंवदंतिकेचि

दप्यदोभवेन्नवैमृषा ॥१२॥ तथाऽऽवयोश्चदर्शनेभवेत्कदाचिदूर्जिता ॥ अमुष्यभक्तिरन्यथापुनश्चजायते
क्रुधा ॥१३॥ नकारणंचविघ्नहेनसंशयःपरोहरिः ॥ व्रजामतंसुखार्थिनोवयंविहायशत्रुतां ॥ १४ ॥ इदं
हिनःशुभप्रदंनचान्यथाशुभंकचित् ॥ इतीरितोजरासुतोददर्शतौदहन्निव ॥१५॥ अथप्रहस्यसौभराङ्गचो
जगादमागधं ॥ विनिंद्यतौक्रुधास्फुरन्क्रुधास्फुरंतमीक्ष्यच ॥ १६ ॥ नतन्मृषाहरिःस्वयंजनार्दनोवधाय
नः ॥ प्रजातएषयादवोवयंचदानवेश्वराः ॥१७॥ स्वधर्मएषनःसदादृढप्रतीपताहरौ ॥ स्वधर्मिणोहताअ
पिप्रयामसद्गतिंध्रुवं ॥ १८ ॥ शिवश्चनःपरागतिर्गुरुर्भवानरिर्हरिः ॥ इतीरितःसमागधोजगादसाधुसाध्वि
ति ॥१९॥ तथैवरुक्मिपूर्वकाःकरूशचेदिपौचतौ ॥ विनिश्चयंकुबुद्धयोयुधेचचक्रुरूर्जितं ॥ २० ॥ सदा
प्रतीपकारिणौभवावकृष्णइत्यपि ॥ गुरोःप्रसादमाप्नुतांकरूशचेदिभूभृतौ ॥२१॥ पुनश्चतेत्वमंत्रयन्सहैव
पापबुद्धयः ॥ ध्रुवंसमागतोहरिर्लभेतरुक्मिणीमिमां ॥२२॥ अयंत्रिलोकसुंदरःसुरूपिणीचरुक्मिणी ॥ मु
खेनबाहुनाप्ययंसमस्तलोकजिद्वशी ॥२३॥ समस्तवेदिनांवरंजितारिमग्र्यरूपिणं ॥ समस्तयोषितांवरा ॥ ९३ ॥
व्रजेतरुक्मिणीध्रुवं ॥२४॥ वयंचमानसंक्षयंनितांतमाप्नुमस्तदा ॥ नशक्नुमोनिवारितुंशरैरमुंकथंचन ॥२५॥

अतःस्वयंवरेयथानसंगमोहरेर्भवेत्॥तथाविधानमेवनःसुनीतिरूर्जिताध्रुवं ॥२६॥अतोनदेयमस्यनःसुभूभु
जांसमागमे॥कचित्कदाचिदासनंनचार्घ्यपूर्वकोविधिः॥२७॥नचास्यतिकचित्क्षितौविमानितःपुरोहिनः॥
परासनस्थभूभुजांसमानितोहिदैवतैः ॥२८॥ सदर्पमानसंयुतःक्रुधाप्रयास्यतिध्रुवं ॥ पुरींस्वकांततोवयंविधे
मचस्वयंवरं ॥ २९ ॥ इतिस्मसर्वभूभुजांविनिश्चयंसकैशिकः ॥ क्रथोवगम्यभीष्मकानुजोभ्ययाद्धरिंद्रुतं
॥३०॥ प्रणम्यपादपद्मयोर्निजंगृहंप्रवेश्यच ॥ महासनंप्रदायतौप्रचक्रतुर्वरार्चनं ॥३१॥ अथागमच्छतक्रतो
र्वचःप्रगृह्यभूभुजः ॥ जरासुतादिकान्पुमानुवाचचार्थवद्वचः ॥३२॥ अहंप्रियःशचीपतेःसदास्यचाक्षिगो
चरः॥सुरेंद्रआज्ञयावदन्नृपान्वईश्वरोहिसः ॥३३॥समस्तराजसत्पतिर्हरिर्नचान्यइत्यपि ॥ वराभिषेकमीशिः
तुःकुरुध्वमाश्वसंशयं ॥३४॥ अतोन्यथाशिरस्त्वहंनिपातयामिवोशनिं॥ इतीदमिंद्रशासनंकुरुध्वमित्यसौय
यौ॥३५॥ तदी रितंनिशम्यतेपुनःसुतप्तचेतसः॥बभूवुरूचिरेवचःसुगर्वितोहिवासवः ॥३६॥ पुराबिभेतिन
सदाप्रतिप्रतिस्मवासवः॥उताद्यकृष्णसंश्रयाद्दृढंविभीषयस्यसौ॥३७॥अदृश्यएवदेवराड्ज्यदिस्मवज्रमुत्सृजे
त् ॥ भवेमपीडितावयंवरादमृत्यवोपिहि ॥ ३८ ॥ पुरादिविस्थितस्यचप्रमर्दनेवयंक्षमाः ॥ उताद्ययद्यमुंव

यंत्रजेमकृष्णएष्यति ॥ ३९ ॥ अतोभिषेचनाद्यदीहशार्ङ्गिणःशचीपतिः ॥ नवज्रमुत्सृजेत्तदाभिषेचयामतं
वयं ॥४०॥ अतोन्यथादनुर्यथावरादमृत्युकोपिसन् ॥ सुरेंद्रवज्रताडितोबभूवकुक्षिगास्ययुक् ॥ ४१ ॥
तथैवकृष्णसंश्रयात्सनःशचीपतिर्नयेत् ॥ इतिस्मनिश्चितानृपानयातयंतशौरये ॥४२॥ समस्तशोजरासु
तादिभिःकृतेभिषेचने ॥ अतीवभग्नमानकान्नचानुयातिकश्चन ॥४३॥ समाश्रयंचकेशवंतदेवजीवनार्थि
नः ॥ प्रकुर्युरासुराअपीतिदेवकार्यसंक्षयः ॥४४॥ इतीक्ष्यपाकशासनोवदज्जरासुतादिकान् ॥ सरुक्मिसा
ल्वचेदिपोनयातुमागधोहरिं ॥४५॥ ततस्तुतान्विनापरेधिराजराजइत्यमुं ॥ तदाभिषेकुमुद्यतानृपाःसु
रेशशासनात् ॥४६॥ ततःशचीपतिर्निजंवरासनंहरेरदात् ॥ विवेशतत्रकेशवोनभस्थलावतारिते ॥४७॥
करेप्रगृह्यकेशवोन्यवेशयत्सहासने ॥ पतत्रिपुंगवंचतौसभीष्मकानुजौप्रभुः ॥४८॥ अथाखिलानरेश्वरामु
नींद्रसंयुताहरिं ॥ सुशातकौंभकुंभकैःप्रचक्रुराभिषेकिणं ॥४९॥ विरिंचशर्वपूर्वकैरभिष्टुतःसुरादिभिः ॥
समस्तदेवगायकैःप्रगीतआसकेशवः ॥ ५० ॥ अथाहभीष्मकंप्रभुःस्वयंवरःकिलत्वया ॥ अभीप्सितःसु
ताकृतेशुभायतेभवेन्नसः ॥५१॥ इयंरमातवात्मजाबभूवतांहरेर्नचेत् ॥ ददातिचेत्तदापितानिरिंदिरोत्रजे

दधः ॥५२॥ हितायचैतदीरितंतवान्यथानचिंतय ॥ नयोषिदिच्छयात्वहंब्रवीमिपश्ययादृशः ॥ ५३ ॥
उदीर्यचैवमीश्वरश्चकारहाविरात्मनः ॥ सविश्वरूपमुत्तमंविसंख्यशीर्षबाहुकं ॥५४॥ अनंततेजआततंवि
संख्यरूपसंयुतं ॥ विचित्रमौलिकुंडलांगदोरुहारनूपुरं ॥५५॥ ज्वलत्सुकौस्तुभप्रभाप्रभासकंशुभांबरं ॥
प्रपश्ययादृशाःस्त्रियोममेत्यदर्शयच्छ्रियं ॥ ५६ ॥ अनंतरूपिणींपरांमनुष्यदृष्टितोधिकां ॥ सरुक्मिणीत
नोरपिव्यदर्शयच्चदेवताः॥५७॥ तदद्भुतंसमीक्ष्यतुप्रभीतआसभीष्मकः ॥ पपातपादयोर्विभोःकरोमितत्त
थेतिच ॥५८॥ पुनश्चविश्वरूपतांपिधायपद्मलोचनः ॥ जगामपक्षिवाहनःपुरींस्वबाहुपालितां ॥ ५९ ॥
अपांपतिश्चमैथिलःस्वयंवरंकृतावपि ॥ हरिंविनिश्चयादियंव्रजेदितिस्मचक्रतुः ॥६०॥ स्वयंवरःक्षितेर्भुजां
स्वधर्मइत्यतोद्वयोः॥ नदोषआसभीष्मकोनकेशवार्थमैच्छत ॥६१॥ अतोहरौप्रबोध्यतंगतेकृपालुसत्तमे॥
वशीकृतेचभीष्मकेनृपाख्लमंत्रयन्पुनः ॥६२॥ यशश्चधर्ममुत्तमंविधित्सतावृकोदरे ॥ नकेशवेनसूदितोज
रासुतोहिमन्यते ॥६३॥ वराच्छिवस्यमामयंनहंतुमीष्टउत्तमात् ॥ अतःशिवप्रसादतोजितोपिजेष्यउत्तरं
॥ ६४ ॥ मृधेमृधेजितोपिसन्दृढाशयापुनःपुनः ॥ समीहतेयुधेशिवंनचावमन्यतेकचित् ॥ ६५ ॥ अतः

पुनश्चभूमिपानुवाचबारुहद्रथः ॥ धिगेवपौरुषंहिनोयदेषनोजयत्सदा ॥ ६६ ॥ अभूपतेर्नचासनंप्रदेयमि
त्युदाहृतं ॥ अमुष्यनस्तदन्यथाबभूवचिंतितंनृपाः ॥ ६७॥ अयंनृपोत्तमांगणेमहेंद्रपीठमारुहत् ॥ समस्त
राजराजतामवापनोप्यनिच्छतां ॥ ६८ ॥ अतःपुनःकथंहरिंवयंजयेमचिंत्यतां ॥ यथाचभीष्मकात्मजा
मवाप्नुयाच्चचेदिराट् ॥ ६९ ॥ अयंहिदत्तपुत्रकोममौरसाद्विशिष्यते ॥ अतोनिवेश्यएषमेसुरूपिणीचरु
क्मिणी ॥७०॥ शिवागमेषुशिष्यकाःसरुक्मिसाल्वपौंड्रकाः॥ममाखिलानृपास्ततःकुरुध्वमेतदेवमे ॥७१॥
इतीरितेतुसौभराट्जगादरुक्मिसंविदा ॥ स्वयंवरोनिवर्तितःस्वसारमेषदास्यति ॥७२॥ नचातिवर्तितुंक्ष
मःपितास्यचेदिपायतां ॥ प्रदातुकाममात्मजंवयोगतस्तथाऽबलः ॥ ७३ ॥ स्वयंतुकृष्णएत्यनोविजित्यक
न्यकांहरेत् ॥ ततोस्यपूर्वमेवनोह्यभावताकृताशुभा ॥७४॥ उपायएषचिंतितोमयात्रमागधेश्वर ॥ मुनिं
हिगर्गनामकंह्यमुष्यशालआक्षिपत् ॥७५॥ यदास्यषंढतोदितामुनेःपुरोहितस्यच ॥ परेणवृष्णयोहसंश्च
कोपगर्गएषुहि ॥ ७६ ॥ चकारचप्रतिश्रवंसमार्जयेसुतंद्रुतं ॥ अकृष्णतांयआनयेद्ध्रुवोपिवृष्णिनाशकः ॥ ९५ ॥
॥७७॥ यतोहिकृष्णसंश्रयाद्धतापहासितावयं ॥ इतिब्रुवन्वनंययौतपश्चशैवमाचरत् ॥७८॥ सचूर्णमां

यसंत्वदन्ददर्शचाब्दतःशिवं ॥ वरंततोभिपेदिवान्सुतंहरेरभावदं ॥७९॥ सविष्णुदैवतोपिसन्प्रविष्टउल्ब
णासुरैः ॥ व्यधाद्धरेःप्रतीपकंव्रतंतुनैष्ठिकंजहौ ॥८०॥ तमारचासुराप्सराबलिष्ठपुत्रकाम्यया ॥ प्रविश्यगो
पिकांगनासमूहमध्यमुल्बणा ॥ ८१ ॥ सयावनेनभूभृताहिगोपिकाभिरर्चितः ॥ अपुत्रकेणजानतामुनेर्म
नोनुचिंतितं ॥८२॥सचाप्सरस्तनौसुतंनिषिच्ययावनायच ॥ ददौविमोहितःक्रुधाकिमेतदीशवैरिणः॥८३॥
सआश्रमाचनैष्ठिकाद्विदूषितःप्रतीपकृत् ॥ हरेश्चतापमेयिवाञ्जगर्हचात्मशेमुषीं ॥८४॥ जगामचारणंहरिंप्र
पाहिमांसुपापिनं ॥ इतिस्मविष्णवनुज्ञयाचकारवैष्णवंतपः ॥८५॥ कुतोहिभाग्यमापतेन्मुनेःशिवार्चनेस
दा ॥ भवादृशाहिदानवाःस्थिराःशिवार्चनेसदा ॥८६॥ सुतोस्यकालनामकोबभूवकृष्णमर्दितुं ॥ सदैव
कालकांक्षणात्सयावनाभिषेचितः॥८७॥तवैवशिष्यएषचातिभक्तिमान्हिशंकरे ॥प्रभूतसेनयायुतोबलोद्ध
तश्चसर्वदा ॥८८॥ तमेवयामिशासनात्तवोपनीयसत्वरं ॥ विकृष्णकंविधायचक्षितेस्तलंरमामहे ॥ ८९ ॥
ततश्चरुक्मिणींवयंप्रदापयामचेदिपे ॥ विनाश्यदेवपक्षिणोयथेष्टमास्मसर्वदा ॥९०॥ इतीरितोजरासुतोब
भूवदुर्मनाभृशं ॥ किरीटमंडितंशिरश्चकारचाश्ववाग्भृशं ॥९१॥ करंकरेणपीडयन्निशाम्यचात्मनोभुजौ॥

जगादकार्यसिद्धयेकथंप्रयाचयेपरं ॥९२॥ सुदुर्गकार्यसंततिंह्यगुःस्समद्भुजाश्रयाः ॥ समस्तभूतलेनृपाःस
चाहमेषमागधः ॥ ९३ ॥ कदाप्यचीर्णमद्यतत्कथंकरोमिकेवलं ॥ गिरीशपादसंश्रयःप्रभुःसमस्तभूभृतां
॥९४॥ इतीरितःससौभराट्जगादवाक्यमुत्तरं ॥ भवानपिस्ममुह्यतेकिमस्मदादयःप्रभो ॥ ९५ ॥ स्वशि
ष्यकैःकृतंतुयत्किमन्यसाधितंभवेत् ॥ स्वशिष्यदासवर्गकैःसमर्थयंतिभूभुजः ॥ ९६ ॥ अपिस्मतेबला
श्रयप्रवृत्तयोस्मदादयः ॥ पुमान्कुठारसंग्रहादशक्तईर्यतेनुकिं ॥ ९७ ॥ कुठारसंमितोह्यसौतवैवयावनेश्व
रः ॥ विनाभवद्बलंकचित्प्रवर्तितुंनहिक्षमः ॥९८॥ वरोहिकृष्णमर्दनेवृतोस्यकेवलंशिवात् ॥ तदन्यशत्रुपी
डनात्त्वमेवचास्यरक्षकः ॥९९॥ तवाखिलैरजेयताशिवप्रसादतोस्तिहि ॥ विशेषतोहरेर्जयेवरादयंविमृग्य
ते ॥१००॥ इतीरितेप्यतृप्तवत्स्थितेतुबारुहद्रथे ॥ जगामसौभमास्थितःससौभराट्चयावनं ॥ १०१ ॥ स
कालयावनोथतंजरासुतांतिकागतं ॥ निशम्यभक्तिपूर्वकंप्रणम्यचार्चयद्द्रुतं ॥१०२॥ जरासुतोहिदैवतंस
मस्तकेशवद्विषां ॥ इतिप्रणम्यतांदिशंतदीयमाश्वपूजयत् ॥१०३॥ तदीरितंनिशम्यचद्रुतंत्रिकोटिसंख्य
या ॥ अक्षौहिणीकयायुतःस्वसेनयानिराक्रमत् ॥ १०४ ॥ तदश्वमूत्रविष्ठयाबभूवनामतःशकृत् ॥ नदी

सुवेगगामिनीकलौचयावहेद्द्रुतं ॥ १०५ ॥ पुनःपुनर्नदीभवंनिशाम्यदेशसंक्षयं ॥ तदन्यदेशमूत्रितंव्यशो
षयद्धिमारुतः॥१०६॥हरिश्चवैनतेययुग्विचार्यरामसंयुतः॥सदातिपूर्णसंविदप्यजोथलीलयास्मरत् ॥१०७॥
युयुत्सुरेषयावनःसमीपमागतोद्यनः ॥ युयुत्सतामनेननोजरासुतोभियास्यति ॥ १०८ ॥ सयादवान्हनि
ष्यतिप्रभंगतस्तुकोपतः ॥ पुराजयाशयाहिनोयदून्नजघ्निवानसौ ॥१०९॥ निराशकोद्ययादवानपिस्मपी
डयिष्यति ॥ अतःसमुद्रमध्यगापुरीविधानमद्यमे ॥ ११० ॥ प्ररोचतेनिधानमप्यमुत्रसर्वसात्वतां ॥ उदी
र्यचैवमीश्वरोस्मरत्सुरेशवार्धकिं ॥१११॥ सभौवनःसमागतःकुशस्थलींविनिर्ममे ॥ निरंबुकेतुसागरेजनार्द
नाज्ञयाकृते ॥ ११२ ॥ महोदकस्यमध्यतश्चकारतांपुरींशुभां ॥ द्विषड्योजनायतांपयोब्धिमध्यगोपमां
॥ ११३ ॥ चकारलावणोदकंजनार्दनोमृतोपमं ॥ सभांसुधर्मनामिकांददौसमीरणोस्यच ॥ ११४॥ शत
क्रतोःसभांतुतांप्रदायकेशवायसः ॥ निधीन्समर्प्यसर्वशोययौप्रणम्यतंप्रभुं ॥११५॥ समस्तदेवतागणाःस्व
कीयमर्पयन्हरौ ॥ विमुच्यपक्षिपुंगवंसयोद्धुमैच्छदच्युतः ॥११६॥ समस्तमाथुरान्प्रभुःकुशस्थलीस्थितान्क्ष
णात् ॥ विहायबाहुयोधकःसयावनंसमभ्ययात् ॥११७॥ अनंतशक्तिरप्यजःसुनीतिदृष्टयेनृणां ॥ व्यवा

सयन्निजाञ्जनान्सलीलयैवकेवलं ॥११८॥ अनाद्यनंतकालकंसमस्तलोकमंडलं॥ यदीक्षयैवरक्ष्यतेकिमस्य
वृष्णिरक्षणं ॥११९॥ निरायुधंचमामयंवराच्छिवस्यनक्षमः॥समस्तसेनयायुतोपियोद्धुमित्यदर्शयत्॥१२०॥
सकृष्णपन्नगंघटेनिधायकेशवोर्पयत् ॥ निरायुधोप्यहंक्षमोनिहंतुमप्रियानिति ॥ १२१ ॥ घटंपिपीलि
कागणैःप्रपूर्यंयावनोस्यच ॥ बहुत्वतोविजेष्यइत्यहिंमृतंव्यदर्शयत् ॥ १२२ ॥ किमत्रसत्यमित्यहंप्रदर्शयि
ष्यइत्यजः ॥ उदीर्यदूतमभ्ययात्सयावनंप्रबाधितुं ॥१२३॥ सबाहुनैवकेशवोविजित्ययावनंप्रभुः ॥ निह
त्यसर्वसैनिकान्स्वमस्ययापयत्पुरीं ॥१२४॥ महास्त्रशस्त्रसंचयान्सृजंतमाशुयावनं ॥ न्यपातयद्रथोत्तमात्तले
नकेशवोरिहा ॥१२५॥ विवाहनंनिरायुधंविधायबाहुनाक्षणात् ॥ विमूर्च्छितंनचाहनत्सुरार्थितंस्मरन्हरिः
॥ १२६ ॥ पुराहियौवनाश्वजेवरप्रदाःसुरेश्वराः ॥ ययाचिरेजनार्दनंवरंवरप्रदेश्वरं ॥१२७॥ अनर्थकोवरो
मुनावृतोपिसार्थकोभवेत् ॥ अरिंभविष्ययावनंदहत्वयंतवेश्वर ॥१२८॥ तथाक्षितिप्रभाषितंस्ववाक्यमेव
केशवः ॥ ऋतंविधातुमभ्ययात्सयौवनाश्वजांतिकं ॥१२९॥ ससंज्ञकोथयावनोधरातलात्समुत्थितः॥निपा
त्ययांतमीश्वरंसपृष्ठतोन्वयात्क्रुधा ॥ १३० ॥ हरिर्गुहांनृपस्यतुप्रविश्यसंव्यवस्थितः ॥ सयावनःपदाहनन्नृपं

सतंददर्शह ॥ १३१ ॥ सतस्यदृष्टिमात्रतोबभूवभस्मसात्क्षणात् ॥ सएवविष्णुरव्ययोददाहतंहिवह्निवत्
॥ १३२ ॥ वराच्छिवस्यदैवतैरवध्यदानवान्पुरा ॥ हरेर्वरान्निहत्यसप्रपेदआश्विमंवरं ॥ १३३ ॥ सुदीर्घसु
प्तिमात्मनःप्रसुप्तिभंगकृत्क्षयं ॥ स्वदृष्टिमात्रतस्ततोहतःसयावनस्तदा ॥१३४॥ अतश्चपुण्यमाप्तवान्सुरप्र
सादतोक्षयं ॥ सयौवनाश्वजोनृपोनदेवतोषणंवृथा ॥ १३५ ॥ ततोहरिंनिरीक्ष्यसस्तुतिंविधायचोत्तमां ॥
हरेरनुज्ञयातपश्चकारमुक्तिमापच ॥१३६॥ ततोगुहामुखाद्धरिर्विनिःसृतोजरासुतं ॥ समस्तभूपसंयुतंजि
गायबाहुनेश्वरः ॥ १३७ ॥ तलेनमुष्टिभिस्तथामहीरुहैश्चचूर्णिताः ॥ निपेतुरस्यसैनिकाःस्वयंचमूर्च्छितो
पतत् ॥ १३८ ॥ ससाल्वपौंड्रचेदिपान्निपात्यसर्वभूभुजः ॥ सपुप्लुवेजनार्दनःक्षणेनतांकुशस्थलीं ॥ १३९ ॥
ससंज्ञकाःसमुत्थितास्ततोनृपाःपुनर्ययुः ॥ जिगीषवोथरुक्मिणींविधायचेदिपेहरिं ॥१४०॥ समस्तराजमं
डलेविनिश्चयादुपागते ॥ सभीष्मकेचरुक्मिणींप्रदातुमुद्यतेमुदा ॥ १४१ ॥ समस्तलोकयोषितांवरावि
दर्भनंदना ॥ द्विजोत्तमंहरेःपदोःसकाशमाश्वयापयत् ॥ १४२ ॥ निशम्यतद्वचोहरिःक्षणाद्विदर्भकान
गात् ॥ तमन्वयाद्धलायुधःसमस्तयादवैःसह ॥ १४३ ॥ समस्तराजमंडलंप्रयांतमीक्ष्यकेशवं ॥ सुयत्त

मात्तकार्मुकंबभूवकन्यकावने ॥ १४४ ॥ पुराप्रदानतःसुरेक्षणाच्छलाद्बहिर्गतां ॥ रथेन्यवेशयद्धरिःप्रप
श्यतांचभूभृतां ॥१४५॥ जरासुतादयोरुषातमभ्ययुःशरोत्तमैः ॥ विधायतान्निरायुधाञ्जगामकेशवःशनैः
॥ १४६ ॥ पुनर्गृहीतकार्मुकान्हरिंप्रयातुमुद्यतान् ॥ न्यवारयद्धलायुधोबलाद्बलोर्जिताग्रणीः ॥ १४७ ॥
तदासितःशिरोरुहोहरेर्हलायुधेस्थितः ॥ प्रकाशमादिशद्बलंविजेतुमत्रमागधं ॥१४८॥ सतस्यमागधोरणे
गदाप्रहारचूर्णितः॥पपातभूतलेबलोविजित्यतंययौपुरीं ॥१४९॥ वरोरुवेषसंयुतोथचेदिराट्समभ्ययात् ॥
तमाससादसात्यकिर्नदन्मृगाधिपोयथा ॥१५०॥ चिरंप्रयुध्यतावुभौवरास्त्रशस्त्रवर्षिणौ ॥ क्रुधानिरीक्ष्यत
स्थतुःपरस्परंस्फुरत्तनू ॥१५१॥ समानभावमक्षमीशिनेःसुतात्मजःशरं ॥ अथोद्बबर्हतंशरंबलान्मुमोचवक्ष
सि ॥१५२॥ सतेनताडितोपतद्विसंज्ञकोनृपात्मजः ॥ विजित्यतंससात्यकिर्ययौप्रहृष्टमानसः ॥ १५३ ॥
अथापरेचयादवाविजित्यतद्बलंययुः ॥ पुरैवरुक्मिपूर्वकाःप्रजग्मुरच्युतंप्रति ॥१५४॥ सहैकलव्यपूर्वकैःस
मेत्यभीष्मकात्मजः॥हरिंववर्षसायकैःससिंहवन्न्यवर्तत ॥१५५॥ अक्षौहिणीत्रयंहरिस्तदानिहत्यसायकैः ॥ ॥ ९८ ॥
अवाहनायुधंव्यधान्निषादपंशरैःक्षणात् ॥१५६॥ शरंशरीरनाशकंसमाददानमीश्वरं ॥ सएकलव्यआशुतं

विहायदुद्रुवेभयात् ॥१५७॥ धनुर्भृतांवरेगतेरणंविहायभूभृतः ॥ करूशराजपूर्वकाःक्षणात्प्रदुद्रुवुर्भयात्
॥ १५८ ॥ अथाससादकेशवंरुषासभीष्मकात्मजः ॥ शरांबुधारआशुतंविवाहनंव्यधाद्धरिः ॥१५९॥ च
कर्तकार्मुकंपुनःसखड्गचर्मभृद्धरेः॥ रथंसमारुहच्छरैश्चकर्तखड्गमीश्वरः ॥१६०॥ शरैर्वितस्तिमात्रकैर्विधाय
तंनिरायुधं ॥ प्रियावचःप्रपालयञ्जघाननैनमीश्वरः ॥१६१॥ निबध्यपंचचूडिनंविधायतंव्यसर्जयत् ॥ ज
गज्जनित्रयोरिदंविडंबनंरमेशयोः ॥१६२॥ सदैकमानसावपिस्वधर्मशासकौनृणां ॥ रमाहरिश्चतत्रतौविज
ह्रतुश्चरुक्मिणा ॥ १६३ ॥ अथाससादसौभराड्हरिंशरांबुवर्षणः ॥ हरिःशरंयमोपमंमुमोचतस्यवक्षसि
॥१६४॥ शरेणतेनपीडितःपपातमंदचेष्टितः ॥ चिरात्ससंज्ञकोगमत्त्रिनेत्रतोषणेच्छया ॥ १६५ ॥ समस्त
राजसन्निधावयादवींमहीमिमां ॥ करिष्यइत्युदीर्यसोव्यधात्तपोतिदुश्चरं ॥१६६॥ अथोविवेशकेशवःपुरीं
कुशस्थलींप्रभुः ॥ प्रियायुतोब्जजादिभिःसमीडितःसुरेश्वरैः ॥१६७॥ पुराततोहलायुधःप्रियांनिजांपुरापि
हि ॥ सवारुणीसमाह्वयामवापरेवतींप्रभुः ॥ १६८॥ पतिंयथानुरूपिणंतदीयमेवपूर्वकं ॥ पितातदीयए
च्छतप्रवेतुमब्जसंभवात् ॥१६९॥ सतत्सदोगतोवरात्तदीयतःप्रगीतिकां ॥ निशम्यनाविदद्गतंयुगोरुकाल

पर्ययं ॥१७०॥ नरानयोग्यगीतिकाविमोहयेत्ततोनृपः ॥ समूढबुद्धिरंततोल्पकालइत्यमन्यत ॥ १७१ ॥
समूर्च्छितःप्रबोधितोब्जजेनतंत्वपृच्छत ॥ सुतापतिंबलंचसोब्रवीद्युगात्ययेबहौ ॥१७२॥ सरैवतोबलायतां
प्रदायगंधमादनं ॥ गतोत्रचीर्णसत्तपाअवापकेशवांतिकं ॥१७३॥ बलोपितांपुरातनप्रमाणसंमितांप्रभुः ॥
हलेनचात्मनासमांचकारसत्यवांछितः ॥१७४॥ तयारतःसुतावुभौशठोल्मुकाभिधावधात् ॥ पुरार्यमांश
कौसुरावुदारचेष्टितोबलः ॥१७५॥ जनार्दनश्चरुक्मिणीकरंशुभेदिनेग्रहीत् ॥ महोत्सवस्तदाभवत्कुशस्थ
लीनिवासिनां॥१७६॥चतुर्मुखेशपूर्वकाःसुरावियत्यवस्थिताः ॥ प्रतुष्टुवुर्जनार्दनंरमासमेतमव्ययं ॥१७७॥
मुनींद्रदेवगायकादयोपियादवैःसह ॥ विचेरुरुत्तमोत्सवेरमारमेशयोगिनि ॥१७८॥ सुरांशकाश्चयेनृपाः
समाहुतामहोत्सवे ॥ सपांडवाःसमाययुर्हरिंरमासमायुतं ॥१७९॥ समस्तलोकसुंदरौयुतौरमारमेश्वरौ ॥
समीक्ष्यमोदमाययुःसमस्तलोकसज्जनाः ॥ १८० ॥ तयारमञ्जनार्दनोवियोगशून्ययासदा ॥ अधत्तपुत्रमु
त्तमंमनोभवंपुरातनं ॥१८१॥ चतुस्तनोर्हरेःप्रभोस्तृतीयरूपसंयुतः ॥ ततस्तदाह्वयोभवत्सरुक्मिणीसुतो
बली ॥१८२॥ पुरैवमृत्यवेवदत्तमेवशंबरस्यह ॥ प्रजातमब्जजांकजस्तवांतकोयमित्यपि ॥ १८३ ॥ समा

ययाहरेःसुतंप्रगृह्यसूतिकागृहात् ॥ अवाक्षिपन्महोदधावुपेक्षितोरिपाणिना ॥१८४॥ तमग्रसज्जलेचरःस
दाशहस्तमागतः ॥ कुमारमस्यतूदरेनिरीक्ष्यशंबरेददुः ॥१८५॥ विपाट्यमत्स्यकोदरंसशंबरःकुमारकं ॥
न्यवेदयन्मनोभवप्रियाकरेसुरूपिणं ॥१८६॥ अनंगतामुपागतेपुराहरेणसांगजे ॥ वशंविरिंचशापतोज
गामशंबरस्यहि ॥१८७॥ पुराहिपंचभर्तृकांनिशम्यकंजजोदितां ॥ जहासपार्षतात्मजांशशापतांततस्त्व
जः ॥ १८८ ॥ भवासुरेणदूषितेतिसाततोहिमायया ॥ पिधायतांनिजांतनुंजगामचान्ययासुरं ॥ १८९॥
गृहेपिसाऽऽसुरेस्थितानिजस्वरूपतोसुरं ॥ नगच्छतिस्मसापतिंनिजंसमीक्ष्यहर्षिता ॥१९०॥ रसायनैःकु
मारकंव्यवर्धयद्रतिःपतिं ॥ सुपूर्णयौवनोभवच्चतुर्भिरेववत्सरैः ॥१९१॥ पतिंसुपूर्णयौवनंनिरीक्ष्यतांविल
ज्जतीं ॥ उवाचकार्ष्णिरंबतेकुचेष्टितंकथंत्विति ॥१९२॥ जगादसाखिलंपतौतदास्यजन्मचागतिं॥ ततो
ग्रहीत्सतांप्रियांरतिंरमापतेःसुतः ॥१९३॥ददौचमंत्रमुत्तमंसमस्तमायिनाशकं ॥ भृगूत्थरामदैवतंरतिर्हरेः
सुतायसा ॥१९४॥ ततःस्वदारधर्षकंसमाह्वयच्चुधेंगजः ॥ सशंबरंसचैत्यतंयुयोधशक्तितोबली ॥१९५॥
सचर्मखड्गधारिणंवरास्त्रशस्त्रपादपैः ॥ यदानयोद्धुमाशकद्धरेःसुतंनदृश्यते ॥१९६॥ सहस्रमायमुल्बणंत्व

दृश्यमंबराद्गिरीन् ॥ सृजंतमेत्यविद्ययाजघानकृष्णनंदनः ॥१९७॥ सविद्ययाविनाशितोरुमायआशुशं
बरः ॥ निकृत्तकंधरोपतद्वरासिनामुनाक्षणात् ॥१९८॥ निहत्यतंहरेःसुतस्तयैवविद्ययांबरं ॥ समास्थितः
सभार्ययासमंकुशस्थलींययौ ॥१९९॥ समस्तवेदिनोर्मुनिर्नरान्विडंबमानयोः ॥ रमारमेशयोःसुतंजगाद
तंस्मनारदः ॥२००॥ सरुक्मिणीजनार्दनादिभिःसरामयादवैः ॥ पितामहेनचादरात्सुलालितोवसत्सुखं
॥ २०१ ॥ ततःपुरास्यमंतकंह्यवापसूर्यमंडले ॥ स्थिताद्धरेःससत्रजित्सदात्रकेशवार्चकः ॥ २०२ ॥ सदा
स्यविष्णुभाविनोप्यतीवलोभमांतरं ॥ प्रकाशयन्नमापतिर्यथाचईश्वरोमणिं ॥२०३॥ सतंनदत्तवांस्ततोनु
जोनिबध्यतंमणिं ॥ वनंगतःप्रसेनकोमृगाधिपेनपातितः ॥२०४॥ तदाससत्रजिद्धरिंशशंससोदरांतकं ॥
उपांशुवर्त्मनाततोहरिःसयादवोययौ ॥ २०५ ॥ वनेससिंहसूदितंपदैःप्रदर्श्यवृष्णिनां ॥ प्रसेनमृक्षपातितं
ससिंहमप्यदर्शयत् ॥२०६॥ ततोनिधायतान्बिलंसजांबवत्परिग्रहं ॥ विवेशतत्रसंयुगंबभूवतेनचेशितुः
॥२०७॥ युयोधमंदमेवसप्रभुःस्वभक्तइत्यजः ॥ चकारचोग्रमंततःप्रकाशयन्स्वमस्यहि ॥ २०८ ॥ समुष्टि ॥ १०० ॥
पिष्टविग्रहोनितांतमापदंगतः ॥ जगामचेतसाऽरणंरघूत्तमंनिजंपतिं ॥२०९॥ स्मृतिंगतेतुराघवेतदाकृतिं

यदूत्तमे ॥ समस्तभेदवर्जितांसमीक्ष्यसोयमित्यवैत् ॥२१०॥ ततःक्षमापयन्सुतांप्रदायरोहिणींशुभां ॥
मणिंचतंनुनावसप्रपन्नआशुपादयोः ॥ २११ ॥ विधायचक्रदारितंसुजीर्णदेहमस्यसः ॥ युवानमाशुकेश
वश्चकारवेदनांविना ॥२१२॥ विधायभक्तवांछितंप्रियासहायईश्वरः ॥ प्रगृह्यतंमहामणिंविनिर्ययौगुहामु
खात् ॥ २१३ ॥ गुहांप्रविष्टमीश्वरंबहून्यहान्यनिर्गतं ॥ प्रतीक्ष्ययादवास्तुयेगतास्तदातुजह्रषुः ॥२१४॥ स
मस्तवृष्णिसन्निधौयदूत्तमःस्यमंतकं ॥ ददौचसत्रजित्करेसविच्छविर्बभूवह ॥ २१५ ॥ सदुर्यशोरमापताव
नूच्यमिथ्ययातपन् ॥ स्वपापहानकांक्षयाददौसुतांजनार्दने ॥ २१६ ॥ मणिंचतंप्रदायतंननामचक्षमापय
न् ॥ मणिंपुनर्ददौहरिर्मुमोदसत्यभामया ॥ २१७ ॥ रमैवसाहिभूरितिद्वितीयमूर्तिरुत्तमा ॥ बभूवसत्रजि
त्सुतासमस्तलोकसुंदरी ॥ २१८ ॥ ततोहिसाचरुक्मिणीप्रियेप्रियासुतेधिकं ॥ जनार्दनस्यतेहरेःसदावि
योगिनीयतः ॥ २१९ ॥ अवापसांबनामकंसुतंचरोहिणीहरेः ॥ चतुर्मुखांशसंयुतंकुमारमेवषण्मुखं ॥२२०॥
इतिप्रशासतिप्रभौजगज्जनार्दनेखिलं ॥ अगण्यसद्गुणार्णवेकदाचिदाययौद्विजः ॥ २२१ ॥ जनार्दनःस
नामतोरमेशपादसंश्रयः ॥ समानितश्चविष्णुनाप्रणम्यवाक्यमब्रवीत् ॥२२२॥ क्षमस्वमेवचःप्रभोब्रवीम्य

तीवपातकं ॥ यतःसुपापदूतकस्ततोहिताहशंवचः ॥ २२३ ॥ नतेस्त्यगोचरंक्कचित्तथापिचाज्ञयावदे ॥ व
देतिचोदितोमुनाद्विजोजगादमाधवं ॥ २२४ ॥ सुतौहिसाल्वभूपतेर्बभूवतुःशिवाश्रयौ ॥ शिवप्रसादसं
भवौपितुस्तपोबलेनतौ ॥ २२५ ॥ अजेयतामवध्यतांशिवाद्वरंसमापतुः ॥ जरासुतस्यशिष्यकौतपोबलेन
केवलं ॥२२६॥ महोदरंचकुंडधारिणंचभूतकावुभौ ॥ तथाजितावववध्यकौदिदेशशंकरस्तयोः ॥ २२७ ॥
तयोःसहायएधतौवराच्छिवस्यभूतकौ ॥ अजेयतामवापतुर्नचान्यथामरावपि ॥ २२८ ॥ अजेयतामवध्य
तामवाप्यतावुभौशिवात् ॥ पितुश्चराजसूयितांसमिच्छतौमदोद्धतौ ॥२२९॥ जरासुतोगुरुत्वतोविरोद्धुमत्र
नेच्छति ॥ नृपांस्तुदेवपक्षिणोविजित्यकर्तुमिच्छतः ॥ २३० ॥ स्वयंहिराजसूयितांजरासुतोनमन्यते ॥ य
तोहिवैष्णवंक्रतुंतमाहुरीशवैदिकाः ॥२३१॥ इमौपितुर्यशोर्थिनौपराभवायतेतथा ॥ समिच्छतोच्युतक्रतुं
भवंतमूचतुश्चतौ ॥२३२॥ समुद्रसंश्रयोभवान्बहून्प्रगृह्यलावणान् ॥ सुभारकानुपैहिनावितिक्षमस्वमेवचः
॥ २३३ ॥ उदीर्यतंननामसप्रचाहसन्स्मयादवाः ॥ हरिस्तुसात्यकिंवचोजगादमेघनिःस्वनः ॥ २३४ ॥ प्र
याहिसात्यकेवचोब्रवीहिमेनृपाधमौ ॥ समेत्यवांवरायुधैःकरंददाम्यसंशयं ॥ २३५ ॥ उपेतमाशुसंयुगार्थि

नौचपुष्करंप्रति ॥ इतीरितःशिनेःसुतोजगामविप्रसंयुतः ॥ २३६ ॥ उपेत्यतौहरेर्वचोजगादसात्यकिर्बली ॥
विधायतौतृणोपमौगिराजगामकेशवं ॥२३७॥ ततःपुरैवतावुभौद्विजंहरस्वरूपिणं ॥ सुदुःखवासनामकंप्र
चक्रतुस्तृणोपमं ॥२३८॥ दशत्रिकैःशतैर्वृतोयतीश्वरैःससर्ववित् ॥ विपाटितात्मकौपिनादिसर्वमात्रकोभवत्
॥२३९॥ वरात्स्वसंभवादसौनशापशक्तिमानभूत् ॥ ततःसमस्तभंजनोरुशक्तिमापकेशवं ॥ २४० ॥ सता
न्समर्च्यमाधवःप्रदायचोरुमात्रकाः ॥ ययौचतैःसमन्वितोवधायसाल्वपुत्रयोः ॥२४१॥ तमत्रिजंहरात्मकंय
तोहिवेदमागधः ॥ ततोत्यजत्स्वशिष्यकौनिशम्यतत्प्रतीपकौ ॥२४२॥ हरौतुपुष्करंगतेमुनीश्वरैःसमन्विते ॥
समीयतुश्चतावुभावथात्रहंसडीभिकौ ॥२४३॥ सब्रह्मदत्तनामकोत्रतत्पिताप्युपाययौ । समागतौचभूतकौशि
वस्ययौपुरःसरौ ।२४४। विचक्रनामकोसुरःपुराविरिंचतोवरं ॥ अवध्यतामजेयतामवाप्यबाधतेसुरान् ।२४५।
सचाभवत्तयोःसखासहायकाम्ययागमत् ॥ हिडिंबराक्षसोपियःपुरापशंकराद्वरं ॥ २४६ ॥ नजीयसेनवध्य
सेकुतश्चनेतितोषितात् ॥ सचैतयोःसखाभवत्समाजगामतत्रच ॥ २४७ ॥ अक्षौहिणीदशात्मकंबलंतयो
र्बभूवह ॥ विचक्रगंषडात्मकंतथैकमेवराक्षसं ॥ २४८ ॥ द्विरष्टसेनयायुतौसहैकयैवतौनृपौ ॥ समीयतुर्युधे

हरिंहरिश्चतौससारह ॥ २४९ ॥ अथद्वयोर्द्वयोरभूद्रणोभयानकोमहान् ॥ हरिर्विचक्रमेयिवान्बलश्चहंसमु
द्धतं ॥ २५० ॥ तदास्यचानुजंययौशिनिप्रवीरआयुधी ॥ गदश्चनामतोनुजोहरेःसरोहिणीसुतः ॥ २५१ ॥
पुरासचंडकोगणोहरेर्निवेदिताशनः ॥ समाह्वयद्रणायवैतयोःसतातमेवहि ॥ २५२ ॥ अक्षौहिणीत्रयान्वि
ताःसमस्तयादवास्तदा ॥ त्रिलोचनानुगौचतौन्यवारयन्सराक्षसौ ॥ २५३ ॥ हरिर्विचक्रमोजसामहास्त्र
शस्त्रवर्षिणं ॥ विवाहनंनिरायुधंक्षणाच्चकारसायकैः ॥ २५४ ॥ पुनश्चपादपान्गिरीन्प्रमुंचतोरिणारिहा ॥
शिरोजहारदेवताविनेदुरत्रहर्षिताः ॥ २५५ ॥ प्रसूनवर्षिभिःस्तुतश्चतुर्मुखादिभिःप्रभुः ॥ ससारतौहरानु
गौप्रभक्षकौससात्वतां ॥ २५६ ॥ समस्तयादवान्रणेविधूयतौजनार्दनं ॥ उपेत्यचांसगौहरेरदंशतांसुकर्ण
कौ ॥ २५७ ॥ सतौभुजप्रवेगतोविधूयशंकरालये ॥ न्यपातयद्वलार्णवोऽमितस्यकिंतदुच्यते ॥ २५८ ॥
प्रभक्षयंतमोजसाहिडिंबमुद्धतंबलं ॥ सहोग्रसेनकोययौपिताहरेःशरान्क्षिपन् ॥ २५९ ॥ तयोरथौसहायुधौ
प्रभक्ष्यराक्षसोबली ॥ प्रगृह्यतावभाषतप्रयातमाशुमेमुखं ॥ २६० ॥ तदागदावरायुधःसहैवहंसभूभृता ॥
प्रयुध्यमानआययौविहायतंहलायुधः ॥ २६१ ॥ तमागतंसमीक्ष्यतौविहायराक्षसाधिपः ॥ उपेत्यमुष्टिना

हनद्बलंसवक्षसिक्रुधा ॥ २६२ ॥ उभौहिबाहुशालिनावयुध्यतांचमुष्टिभिः ॥ चिरंप्रयुध्यतंबलोग्रहीत्सजंघ
योर्विभुः ॥ २६३ ॥ अथैनमुद्धतंबलाद्बलःसदूरआक्षिपत् ॥ पपातपादयोजनेसनाजगामतंपुनः ॥ २६४ ॥
विहायसैनिकांश्चतौनृपौययौवनायसः ॥ निहत्यतस्यराक्षसान्हलायुधोननादह ॥ २६५ ॥ गदस्तुसाल्वभू
भृतावयोगतेनयोधयन् ॥ विवाहनंनिरायुधंचकारसोप्यपाद्रवत् ॥ २६६ ॥ सुतेनतस्यकन्यसायुयोधसात्य
कीरथी ॥ वरास्त्रशस्त्रयोधिनौविजह्तुश्चतावुभौ ॥ २६७ ॥ चिरंप्रयुध्यसात्यकिःसहंसकन्यसाबली ॥
शतंसपंचकंरणेचकर्ततस्यधन्विनां ॥ २६८ ॥ सखड्गचर्मभृद्रणेभ्ययात्सुतात्मजंशिनेः ॥ सचैनमभ्ययात्त
थावरासिचर्मभृद्विभीः ॥ २६९ ॥ द्विषोडशप्रभेदकंवरासियुद्धमश्रमौ ॥ प्रदर्श्यनिर्विशेषकावुभौव्यवस्थितौ
चिरं ॥ २७० ॥ परस्परांतरेषिणौनचांतरंव्यपश्यतां ॥ ततोविहायसंगरंगतौनिरर्थकंत्विति ॥ २७१ ॥ त
तःसहंससंयुतोजगामयोद्धुमच्युतं ॥ क्षणेनतौनिरायुधौचकारकेशवःशरैः ॥ २७२ ॥ हतंचसैन्यमेतयोश्च
तुर्थभागशेषितं ॥ क्षणेनकेशवेनतद्भयादपेयतुश्चतौ ॥ २७३ ॥ सपुष्करेक्षणस्तदासुरैर्नुतोथपुष्करे ॥ उवा
सतांनिशांप्रभुःसयादवोमितप्रभः ॥ २७४ ॥ परेदिनेजनार्दनोनृपात्मजौप्रविद्रुतौ ॥ यमस्वसुस्तटेप्रभुः

समाससादपृष्ठतः ॥ २७५॥ सरौहिणेयसंयुतःसमन्वितश्चसेनया ॥ स्वशिष्टसेनयावृतौपलायिनाववारय
त् ॥ २७६॥ निवृत्यतौस्वसेनयाशरोत्तमैर्ववर्षतुः ॥ सुकोपितौसमस्तशोयदूनवार्यपौरुषौ ॥ २७७ ॥ अ
थाससादहंसकोहलायुधंमहाधनुः ॥ अनंतरोस्यसात्यकिंगदंचसर्वसैनिकान् ॥ २७८ ॥ ससात्यकिंनिरायु
धंविवाहनंविवर्मकं ॥ व्यधाद्गदंचतौरणंविहायहापजग्मतुः ॥ २७९ ॥ विधूयसैनिकांश्चसप्रगृह्यचापमाततं ॥
हरिंजगामचोन्नदन्महास्त्रशस्त्रवर्षणः ॥ २८० ॥ तमाशुकेशवोरिहासमस्तसाधनोज्झितं ॥ क्षणाच्चकारसो
प्यगाद्विसृज्यतंहलायुधं ॥ २८१ ॥ हलायुधोनिरायुधंविधायहंसमोजसा ॥ विकृष्टचापमागतंददर्शतस्य
चानुजं ॥ २८२ ॥ सहंसआशुकार्मुकंपुनःप्रगृह्यतंबलं ॥ यदाससादकेशवोन्यवारयत्तमोजसा ॥ २८३ ॥
शिनेःसुतात्मजोप्यसौविहायहंसकानुजं ॥ रथांतरंसमास्थितोजगामतातमस्यच ॥ २८४ ॥ वयोगतःपि
तातयोर्युयोधतेनवृष्णिना ॥ शरंचकंठकूबरेव्यसर्जयत्ससात्यकेः ॥ २८५ ॥ ससात्यकिर्दृढाहतोजगाममो
हमाशुच ॥ सुलब्धसंज्ञउत्थितःसमाददेर्धचंद्रकं ॥ २८६ ॥ सतेनतच्छिरोबलीचकर्तशुक्लमूर्धजं ॥ यदंबया
भिकामितंपुरापपाततत्क्षितौ ॥ २८७ ॥ नदंश्चसात्यकिर्हरेर्जगामपार्श्वमुद्धतः ॥ बलोपिहंसकानुजंयुयोध

सेनयायुतं ॥ २८८॥ हरिस्तुहंसमुल्बणैःशरैःसमर्दयन्बलं ॥ जघानतस्यसर्वशोनकश्चिदत्रशेषितः ॥२८९॥
सएकएवकेशवंमहास्त्रमुक्ससारह ॥ निवार्यतानिसर्वशोहरिर्निजास्त्रमाददे ॥ २९० ॥ सवैष्णवास्त्रमुद्य
तंनिरीक्ष्ययानतोमहीं ॥ गतःपराद्रवद्भयात्पपातयामुनोदके ॥२९१॥ वरास्त्रपाणिरीश्वरःपदाहनच्छिर
स्यमुं ॥ समूर्च्छितोमुखेपतन्महाभुजंगमस्यहि ॥ २९२ ॥ सधार्तराष्ट्रकोदरेयथातमोंधमेयिवान् ॥ तथा
सुदुःखसंयुतोवसन्मनोःपरंम्रियेत् ॥ २९३ ॥ ततोंधमेवतत्तमोहरेर्द्विडेतिनिश्चयात् ॥ तदास्यचानुजोग्रजं
विमार्गयञ्जलेपतत् ॥ २९४ ॥ विहायरोहिणीसुतंजलेनिमज्यमार्गयन् ॥ अपश्यमानआत्मनोव्यपाटयच्च
काकुदं ॥ २९५ ॥ विहायदेहमुल्बणंतमोवतीर्यचाग्रजं ॥ प्रतीक्षमाणउल्बणंसमत्तितत्सुखेतरं ॥ २९६ ॥
ततोहरिर्बलैर्युतोबलान्वितोमुनीश्वरैः ॥ समंकुशस्थलीययौस्तुतःकशंकरादिभिः ॥ २९७॥ स्वकीयपादप
ल्लवाश्रयंजनंप्रहर्षयन् ॥ उवासनित्यसत्सुखार्णवोरमापतिर्गृहे ॥ २९८ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादा
चार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ॥
ॐयदारामादवाप्तानिदिव्यास्त्राणिप्रपेदिरे ॥ द्रोणात्कुमारास्तेष्वासीत्सर्वेष्वप्यधिकोर्जुनः ॥ १ ॥ निजप्रति

भयाजानन्सर्वास्त्राणिततोधिकं ॥ नास्त्रयुद्धंक्वचिद्भीमोमन्यतेधर्ममंजसा ॥२॥ नहिभागवतोधर्मोदेवता
भ्युपयाचनं ॥ ज्ञानभक्तीहरेस्त्रींश्चविनाविष्णोरपिक्वचित् ॥ ३ ॥ नाकांक्ष्यंकिमुतान्येभ्योह्यस्त्रंकाम्यफलप्र
दं ॥ शुद्धेभागवतेधर्मेनिरतोयद्वृकोदरः ॥ ४ ॥ नकाम्यकर्मकृत्तस्मान्नायाचद्देवमानुषान् ॥ हरिश्चनार्थि
तस्तेनकदाचित्काम्यलिप्सया ॥ ५ ॥ भिक्षामटंश्चहुंकारात्करवद्वैश्यतोग्रहीत् ॥ नान्यदेवानतास्तेनवासु
देवान्नपूजिताः ॥६॥ नप्रतीपंहरेःक्वापिसकरोतिकथंचन ॥ अनुपस्कारिणोयुद्धेनाभियातिह्युपस्करी ॥७॥
नापयातियुधःक्वापिनक्वचिच्छद्मवाचरेत् ॥ नचौर्ध्वदैहिकानुज्ञामवैष्णवकृतेकरोत् ॥ ८ ॥ नकरोतिस्वयंनै
षांप्रियमप्याचरेत्क्वचित् ॥ सख्यंनावैष्णवैश्चक्रेप्रतीपंवैष्णवेनतु ॥९॥ परोक्षेपिहरेर्निंदांकृतोजिह्वांछिनत्ति
च ॥ प्रतीपकारिणोहंतिविष्णोर्वैतानजीघनत् ॥ १० ॥ नसंशयंकदाप्येषधर्मेज्ञानेपिवाऽकरोत् ॥ विद्यो
पजीवनंनैवचकारापद्यपिक्वचित् ॥ ११ ॥ अतोनधर्मनहुषैप्रत्युवाचकथंचन ॥ आज्ञयैवहरेर्द्रौणेरस्त्राण्य
स्त्रैरशामयत् ॥१२॥ अदृश्योलंबुसोभग्नोनान्यत्रतुकथंचन ॥ नह्यस्त्रयुद्धेसदृशोद्रौणेरस्त्यर्जुनादृते ॥१३॥ स
र्ववित्त्वंततोभीमेप्रदर्शयितुमीश्वरः ॥ अदादाज्ञामस्त्रयुद्धेतथैवालंबुसंप्रति ॥१४॥ प्रत्यक्षीभूतदेवेषुबंधुज्येष्ठे

षुवानतिं ॥ मर्यादास्थितयेशासद्भगवान्पुरुषोत्तमः ॥१५॥ तत्रापिविष्णुमेवासौनमेन्नान्यंकथंचन ॥ आ
ज्ञयैवास्त्रदेवांश्चप्रेरयामासनार्थनात् ॥ १६ ॥ अन्वेनमेवतद्धर्मेकृष्णैकासंस्थितासदा ॥ धृतराष्ट्रादपिवरंत
तोनात्मार्थमग्रहीत् ॥ १७ ॥ नाशपद्धार्तराष्ट्रांश्चमहापद्यपिसाततः ॥ नवाचामनसावापिप्रतीपंकेशवेचरत्
॥१८॥ अन्येभागवतत्वेपिछिन्नधर्माःक्वचित्क्वचित् ॥ स्यमंतकार्थेरामोपिकृष्णस्यविमनाभवत् ॥१९॥ अवमे
नेर्जुनःकृष्णंविप्रस्यशिशुरक्षणे ॥ प्रद्युम्नउद्धवःसांबोनिरुद्धाद्याश्चसर्वशः ॥ २० ॥ हरेरिष्टंसुभद्रायाःफल्गुने
दानमंजसा ॥ ज्ञात्वापिरुरुधुःसम्यक्सात्यकिःकृष्णसंमितं ॥ २१ ॥ कदाचिन्मन्यतेपार्थधर्मजोपिनरंहरिं ॥
मत्वाबिभेज्जरासंधवधेकृष्णमुदीरितुं ॥२२॥ बंधनंशंकमानोहिकृष्णस्यविदुरोपितु ॥ कौरवेयसभामध्येना
वतारमरोचयत् ॥२३॥ नकुलःकरदानायप्रेषयामासकेशवे ॥ अवमेनेहरेर्बुद्धिंसहदेवःकुलक्षयात् ॥ २४ ॥
देवकीवसुदेवाद्यामेनिरेमानुषंहरिं ॥ भीष्मस्तुभार्गवंराममवमेनेयुयोधच ॥२५॥ द्रोणकर्णद्रौणिकृपाःकृष्णा
भावेमनोदधुः ॥ देवाःशिवाद्याअपितुविरोधंचक्रिरेक्वचित् ॥२६॥ ऋषिमानुषगंधर्वावक्तव्याःकिमतःपरे ॥
जन्मजन्मांतराज्ञानादवजानंतियत्सदा ॥ २७ ॥ तस्मादेकोवायुरेवधर्मेभागवतेस्थितः ॥ लक्ष्मीःसरस्वती

चेतिपरशुक्लत्रयंस्मृतं ॥ २८ ॥ सर्वमेतच्चकथितंतत्रतत्रामितात्मना ॥ व्यासेनैवपुराणेषुभारतेचस्वसंविदा
॥ २९ ॥ यदातेसर्वशस्त्रास्त्रवेदिनोराजपुत्रकाः ॥ बभूवूरंगमध्येतान्भारद्वाजोव्यदर्शयत् ॥ ३० ॥ रक्तचं
दनसत्पुष्पवस्त्रशस्त्रगुडोदनैः ॥ संपूज्यभार्गवंराममनुजज्ञेकुमारकान् ॥३१ ॥ तेभीष्मद्रोणविदुरगांधारीधृ
तराष्ट्रकान्॥सराजमंडलान्नत्वाकुंतींचादर्शयच्छ्रमं ॥३२॥ सर्वैःप्रदर्शितेस्त्रेतुद्रोणादात्तमहास्त्रवित् ॥द्रौणिर
स्त्राण्यमेयानिदर्शयामासचाधिकं ॥३३॥ ततोप्यतितरांपार्थोदिव्यास्त्राणिव्यदर्शयत् ॥ अविध्यन्माशकेपादे
पक्षिणःपक्ष्मएवच॥३४॥एवमादीनिचित्राणिबहून्येषव्यदर्शयत्॥तदैवकर्णआगत्यरामोपात्तास्त्रसंपदं॥३५॥
दर्शयन्नधिकःपार्थादभूद्राजन्यसंसदि ॥ कुंतीनिजसुतंज्ञात्वालज्जयानावदच्चतं ॥ ३६ ॥ पार्थोसहंस्तंयुद्धा
यैवाह्वयामाससंसदि ॥ रणायाक्षत्रियाह्वानंजानन्धर्मप्रतीपकं ॥ ३७ ॥ भीमोनिवार्यबीभत्सुंकर्णायादा
त्प्रतोदकं॥ अक्षत्रसंस्कारयुतोजातोपिक्षत्रियेकुले ॥ ३८ ॥ नक्षत्रियोहिभवतियथाव्रात्योद्विजोत्तमः ॥
निरुत्तरेकृतेकर्णेभीमेनैवसुयोधनः ॥ ३९ ॥ अभ्यषेचयदंगेषुराजानंपित्रनुज्ञया ॥ धृतराष्ट्रःपक्षपाता
त्पुत्रस्यानुवशोभवत् ॥ ४० ॥ अभिषिक्तेतदाकर्णेप्रायादधिरथःपिता ॥ सर्वराजसदोमध्येववंदेतंवृषात

दा॥४१॥तुतुषुःकर्मणातस्यसंतःसर्वेसमागताः ॥भीमदुर्योधनौतत्रशिक्षासंदर्शनच्छलात् ॥४२॥ समादाय
गदेगुर्वीसंरंभादभ्युदीयतुः ॥ देवासुरमनुष्यादिजगदेतच्चराचरं ॥ ४३ ॥ सर्वंतदाद्विधाभूतंभीमदुर्योधना
श्रयात्॥ देवादेवानुकूलाश्चभीममेवसमाश्रिताः ॥ ४४ ॥ असुराआसुराश्चैवदुर्योधनसमाश्रयाः ॥ द्वि
धाभूतामनुष्याश्चदेवासुरविभेदतः ॥ ४५ ॥ जयभीममहाबाहोजयदुर्योधनेतिच ॥ हुंकारांश्चैवफट्कारां
श्चक्रुर्देवासुराअपि ॥४६॥ दृष्ट्वाजगत्सुसंरब्धंद्रोणोथद्विजसत्तमः ॥ नेदंजगद्विनश्येतभीमदुर्योधनाश्रयात्
॥४७॥ इतिपुत्रेणतौवीरौन्यवारयदरिंदमौ॥ स्वकीयायांस्वकीयायांयोग्यतायांनतुक्वचित् ॥४८॥ युवयोः
समइत्युक्त्वाद्रौणिरेतौन्यवारयत्॥द्रोणाज्ञयावारितौतौययतुःस्वंस्वमालयं ॥४९॥ सुरासुरान्सुसंरब्धान्का
लेनद्रक्ष्यथेतिच॥ब्रह्मानिवार्यससुरोययौसेशःस्वमालयं॥५०॥कर्णंहस्तेप्रगृह्यैवधार्तराष्ट्रोगृहंययौ॥पार्थंहस्ते
प्रगृह्यैवभीमःप्रायात्स्वमालयं॥५१॥पार्थेनकर्णोहंतव्यइत्यासीद्भीमनिश्चयः ॥ वैपरीत्येनतस्यासीद्दुर्योधनवि
निश्चयः ॥५२॥ तदर्थंनीतिमतुलांचक्रतुस्तावुभावपि ॥ तथोत्कर्षेफल्गुनस्ययशसोविजयस्यच ॥ ५३ ॥
उद्योगआसीद्भीमस्यधार्तराष्ट्रस्यचान्यथा ॥ भीमार्थंकेशवोन्येचदेवाःफल्गुनपक्षिणः ॥ ५४॥ आसन्यथैव

रामाद्याःसंग्रहेणहनूमतः ॥ सुराःसुग्रीवपक्षस्थाःपूर्वमासंस्तथैवहि ॥ ५५ ॥ तदर्थमेवभीमस्यह्यनुजत्वंसुरे
श्वरः ॥ आपपूर्वानुतापेनतेनभीमस्तथाकरोत् ॥ ५६ ॥ दुर्योधनार्थंकर्णस्यपक्षिणोदैत्यदानवाः ॥ आसुः
सर्वेऽल्लहावेतावासतुःकर्णफल्गुनौ॥५७॥अथपृष्टोदक्षिणार्थंद्रोणआहकुमारकान्॥बध्वापांचालराजानंदत्ते
त्यूचुस्तथेतिते ॥ ५८ ॥ तेधार्तराष्ट्राःकर्णेनसहिताःपांडवाअपि ॥ ययुर्द्रोणेनसहिताःपांचालनगरंप्रति
॥५९॥अथाहभीमःसामर्थ्यविवेकाभीप्सयागुरुं॥गर्वएषकुमाराणामनिवार्योद्विजोत्तम ॥६०॥ गच्छंत्वेतेग्र
तोनैषांवशगोद्रुपदोभवेत् ॥ निवृत्तेष्वकृतार्थेषुवयंबध्वारिपुंतव ॥ ६१ ॥ आनयामोनसंदेहइतितस्थौससो
दरः॥सद्रोणकेषुपार्थेषुस्थितेष्वन्येससूतजाः॥ ६२ ॥ययुरात्तप्रहरणाःपांचालांतःपुरंद्रुतं ॥ कुमारान्ग्रहणे
प्सूंस्तानुपयातानुदीक्ष्यसः ॥ ६३ ॥ अक्षौहिणीत्रितययुङ्निःसृतोद्रुपदोगृहात् ॥ तेशरैरभिवर्षंतःपरि
वार्यकुमारकान् ॥ ६४ ॥ अर्दयामासुरुद्वृत्तांस्त्रियोबालाश्चसर्वशः ॥ हर्म्यसंस्थाःस्त्रियोबालाग्लावभिर्मुस
लैरपि॥६५॥ अत्यर्थमर्दयामासुःकुमारान्सुसुखेधितान् ॥ द्रुपदस्यवरोह्यस्तिसूर्यदत्तस्तपोबलात् ॥ ६६ ॥
आयोजनात्पुरमुपनत्वांजेष्यतिकश्चन ॥ इतितेनवरेणैवसुखसंवर्धिताश्चते ॥ ६७ ॥ भग्नाःकुमारा

आवृत्यदुद्रुवुर्यत्रपांडवाः ॥ स्त्रीबालवृद्धसहितैःपांचालैरप्यनुद्रुताः ॥ ६८ ॥ भीमार्जुनेतिवाशंतोययुर्यत्र
सपांडवाः ॥ तान्प्रभग्नान्समालोक्यभीमःप्रहरतांवरः ॥ ६९ ॥ आरुरोहरथंवीरःपुरआत्तशरासनः ॥
तमन्वयादिंद्रसूनुर्यमौतस्यैवचक्रयोः ॥ ७० ॥ युधिष्ठिरस्तुद्रोणेनसहतस्थौनिरीक्षकः ॥ आयांतमग्रतोदृ
ष्ट्वाभीममात्तशरासनं ॥ ७१ ॥ दुद्रुवुःसर्वपांचालाविविशुःपुरमेवच ॥ द्रुपदस्त्वभ्ययाद्भीमंसपुत्रःसहसेनया
॥७२॥ चक्ररक्षौतुतस्यास्तांयुधामन्यूत्तमौजसौ ॥ धात्रर्यमावेशयुतौविश्वावसुपरावसू ॥ ७३ ॥ सुतौत
स्यमहावीर्यौसत्यजित्पृष्ठतोभवत् ॥ समित्रांशयुतोवीरश्चित्रसेनोमहारथः ॥ ७४ ॥ अग्रतस्तुशिखंड्या
गाद्रथोदारःशरान्क्षिपत् ॥ जनमेजयस्तमन्वेवपूर्वंचित्ररथोहियः ॥७५॥ त्वष्टुरावेशसंयुक्तःसशरानभ्य
वर्षत ॥ तावुभौविरथौकृत्वाविचापौचविवर्मकौ ॥ ७६ ॥ भीमोजघानतांसेनांसवाजिरथकुंजरां ॥ अथै
नंशरवर्षेणयुधामन्यूत्तमौजसौ ॥७७॥ अभीयतुस्तौविरथौचक्रेभीमोनिरायुधौ ॥ हस्तप्राप्तंचपांचालंनाग्र
हीत्सवृकोदरः ॥ ७८ ॥ गुर्वर्थमर्जुनस्योर्वींप्रतिज्ञांकर्तुमप्यृतां ॥ मानभंगायकर्णस्यपार्थमेवन्ययोजयत्
॥७९॥ सशरान्क्षिपतस्तस्यपांचालस्यार्जुनोद्भुतं ॥ पुप्लुवेस्यंदनेचापंछित्वातंचाग्रहीत्क्षणात्॥८०॥ सिंहोग्र

गमिवादायस्वरथंचाभिपेदिवान् ॥ अथप्रकुपितंसैन्यंफल्गुनंपर्यवारयत् ॥८१॥ जघानभीमस्तरसातत्सैन्यं
शरवृष्टिभिः ॥ अथसत्यजिदभ्यागात्पार्थंमुंचञ्शरान्बहून् ॥ ८२ ॥ तमर्जुनःक्षणेनैवचक्रेविरथकार्मुकं ॥ घ्नं
तंभीमंपुनःसैन्यमर्जुनःप्राहमाभवान् ॥ ८३ ॥ सेनामर्हतिराज्ञोस्यवीरहंतुमशेषतः ॥ संबंधयोग्यस्तातस्यस
खायंनःसुधार्मिकः ॥ ८४ ॥ नेष्यामएनमेवातोगुरोर्वचनगौरवात् ॥ स्नेहपाशंततश्चक्रेबीभत्सौद्रुपदोधिकं
॥८५॥ ततःसेनांविहायैवभीमोबीभत्सुमन्वगात् ॥ मुक्ताकथंचिद्भीमास्यात्सासेनादुद्रुवेभयात् ॥ ८६ ॥
द्रुपदंस्थापयामासाथार्जुनंद्रोणसन्निधौ ॥ पप्रच्छैनंतदाद्रोणःसख्यमस्तुतनेतिवा ॥ ८७ ॥ अस्तीदानीमि
तिप्राहद्रुपदोंगिरसांवरं ॥ अथाहद्रुपदंद्रोणःसख्यमिच्छेक्षऽयंतव ॥८८॥ नह्यराज्ञोभवेत्सख्यंतवेतीदंकृतंम
या ॥ नविप्रधर्मोयंयुद्धमतस्त्वंनमयाधृतः ॥८९॥ शिष्यैरेतत्कारितंमेतवसख्यमभीप्सता ॥ अतःसख्या
र्थमेवाद्यत्वद्राज्यार्धोहृतोमया ॥ ९० ॥ गंगायादक्षिणेकूलेत्वंराजैवोत्तरेत्वहं ॥ नह्यराजत्वएकस्यसख्यंस्या
दावयोःसखे ॥९१ ॥इत्युक्त्वोन्मुच्यतंद्रोणोराज्यार्धंगृह्यचामुतः ॥ ययौशिष्यैर्नागपुरंन्यवसत्सुखमत्रच ॥१०७॥
॥९२॥ ब्राह्मण्यत्यागभीरुःसन्नागृह्णाद्धनुरप्यसौ ॥ धार्तराष्ट्रैस्तुभीमस्यभयात्पादौप्रणम्यच ॥ ९३ ॥ शर

णार्थंयाचितत्वात्सपुत्रोयुयुधेपरैः ॥ एवंहरीच्छयैवासौक्षात्रंधर्ममुपेयिवान् ॥ ९४ ॥ द्रुपदस्तुदिवारात्रंतप्य
मानःपराभवात् ॥ भीमार्जुनबलंदृष्ट्वाचैच्छत्पांडवसंश्रयं ॥ ९५ ॥ संबंधीत्यर्जुनवचश्चिकीर्षुःसत्यमेवच ॥
मार्दवंचार्जुनेदृष्ट्वासुतामैच्छत्तदर्थतः ॥ ९६ ॥ पुत्रंचद्रोणहंतारमिच्छन्विप्रवरौययौ ॥ याजोपयाजावानी
याऽथार्बुदेनगवांनृपः ॥९७॥ चकारेष्टिंचतद्भार्याद्विजाभ्यामत्रचाहुता ॥ द्रुपदात्सुतलब्ध्यर्थंसाहंकाराद्य
लंबयत् ॥९८॥ किमेतयेत्यवज्ञायतावुभौविप्रसत्तमौ ॥ अजुहुतांतत्पुत्रार्थंपत्न्याप्राश्यंहविस्तदा ॥ ९९ ॥ हु
तेहविषिमंत्राभ्यांवैष्णवाभ्यांतदैवहि ॥ दीप्तांगारनिभोवह्निकुंडमध्यात्समुत्थितः ॥१००॥ किरीटीकुंडलीदी
प्तोहेममालीवरासिमान् ॥ रथेनादित्यवर्णेननदन्द्रुपदमाद्रवत् ॥ १०१ ॥ धृष्टत्वाद्द्योतनत्वाच्चधृष्टद्युम्नइतीरि
तः ॥ मुनिभिर्द्रुपदेनापिसर्ववेदार्थतत्त्ववित् ॥ १०२ ॥ अन्वेनंभारतीसाक्षाद्वेदिमध्यात्समुत्थिता ॥ प्राणो
हिभरतोनामसर्वस्यभरणाच्छ्रुतः ॥ १०३ ॥ तद्भार्याभारतीनामवेदरूपासरस्वती ॥ शंरूपमाश्रितावायुंश्री
रित्येवचकीर्तिता ॥१०४॥आवेशयुक्ताशच्याश्चश्यामलायास्तथोषसः ॥ ताश्चेंद्रधर्मनासत्यसंश्रयाच्छ्रियईरि
ताः ॥१०५॥साकृष्णानामतश्चासीदुत्कृष्टत्वाद्धियोषिता ॥कृष्णासावर्णतश्चासीदुत्कृष्टानंदिनीचसा ॥१०६॥

उत्पत्तितश्चसर्वज्ञासर्वाभरणभूषिता ॥संप्राप्तयौवनैवासीदजरालोकसुंदरी ॥ १०७ ॥ उमाशयुक्तानितरां
सर्वलक्षणसंयुता ॥ पूर्वंह्युमाचदेव्यस्ताःकदाचिद्भर्तृभिर्युताः ॥१०८॥ विलासंदर्शयामासुर्ब्रह्मणःपश्यतो
धिकं ॥ शशापतास्तदाब्रह्मामानुषींयोनिमाप्स्यथ ॥ १०९ ॥ तत्रान्यगाश्चभवतेत्येवंशप्ताःसुरांगनाः ॥
विचार्यभारतीमेत्यसर्वमस्यैनिवेद्यच ॥ ११० ॥ सहस्रवत्सरंचैनांशुश्रूषित्वाबभाषिरे ॥ देविनोमानुषं
प्राप्यमन्यगात्वंचसर्वथा ॥ १११ ॥ तत्रापिमारुतादन्यंनस्पृशेमकथंचन ॥ ब्रह्मणैवचशप्ताःस्मःपूर्वंचान्य
त्रलीलया॥११२॥एकदेहत्वमाप्यैनंयदावंचयितुंगताः॥एकदेहामानुषत्वमाप्स्यथत्रिशउद्धताः ॥११३॥ त्रि
शोमद्वंचनायेताइतितेनोदितावयं ॥ अतस्त्वयैकदेहत्वमिच्छामोदेविजन्मसु ॥ ११४ ॥ चतुर्ष्वपियतो
स्माकंशापद्वयनिमित्ततः ॥ चतुर्जन्मभवेद्भूमौत्वांनान्योमारुताद्व्रजेत् ॥११५॥ नियमोयंहरेर्यस्मादनादि
र्नित्यएवच ॥ अतस्त्वयैकदेहानोनान्यआप्नोतिमारुतात् ॥ ११६ ॥ इतीरितेतथेत्युक्त्वापार्वत्यादियुतैव
सा ॥ विप्रकन्याभवत्तत्रचतस्रःपार्वतीयुताः ॥ ११७ ॥ एकदेहस्थिताश्चक्रुर्गिरीशायतपोमहत् ॥ तद्देह
स्थाभारतीतुरुद्रदेहस्थितंहरिं ॥११८॥ तोषयामासतपसाकर्मैक्यार्थधृतव्रता ॥ तस्यैसरुद्रदेहस्थोहरिःप्रा

दाद्वरंप्रभुः॥११९॥अनंततोषणंविष्णोःस्वभर्त्रासहजन्मसु ॥ सर्वेष्वपीतिचान्यासाददौशंकरएवच॥१२०॥
वरंस्वभर्तृसंयोगंमानुषेष्वपिजन्मसु ॥ ततस्तदैवदेहंताविसृज्यनलनंदिनी ॥ १२१ ॥ बभूवुरिंद्रसेनेतिदेहै
क्येनसुसंगताः ॥ तदासीन्मुद्गलोनाममुनिस्तपसिसंस्थितः ॥ १२२ ॥ चकमेपुत्रिकांब्रह्मेत्यशृणोत्सकथां
तरे ॥ अपाहसत्सोब्जयोनिंशशापैनंचतुर्मुखः ॥ १२३ ॥ भारत्याद्याःपंचदेवीर्गच्छमानिन्नभूतये ॥ इती
रितस्तंतपसातोषयामासमुद्गलः ॥ १२४ ॥ शापानुग्रहमस्याथचक्रेकंजसमुद्भवः ॥ नत्वंयास्यसितादेवी
र्मारुतस्त्वच्छरीरगः ॥ १२५ ॥ यास्यसित्वंतदामूर्च्छांगतोनैवविबुध्यसे ॥ नचपापंततस्तेस्यादित्युक्तेचै
नमाविशत् ॥१२६॥ मारुतोथेंद्रसेनांचगृहीत्वाथाभवद्गृही ॥ रेमेचसतयासार्धंदीर्घकालंजगत्प्रभुः ॥ १२७॥
ततोमुद्गलमुद्बोध्यययौचस्वंनिकेतनं ॥ ततोदेशांतरंगत्वातपश्चक्रेसमुद्गलः ॥ १२८ ॥ सेंद्रसेनावियुक्ता
थभर्त्राचक्रेमहत्तपः ॥ तद्देहगाभारतीतुकेशवंशंकरेस्थितं ॥ १२९ ॥ तोषयामासतपसाकर्मैक्यार्थंहिपू
र्ववत् ॥उमाद्यारौद्रमेवात्रतपश्चक्रुर्यथापुरा ॥ १३० ॥ प्रत्यक्षेचशिवेजातेतद्देहस्थेचकेशवे ॥ पृथक्पृ
थक्स्वभर्त्रास्यैताःपंचाप्येकदेहगाः ॥ १३१ ॥ प्रार्थयामासुरभवत्पंचकृत्वोवचोहितत् ॥ शिवदेहस्थितो

विष्णुर्भारत्यैतुददौपतिं ॥१३२॥ अन्यासांशिवएवाथप्रददौचतुरःपतीन् ॥ देव्यश्चतस्रस्तुतदादत्तमात्रेवरे
मुना ॥१३३॥ देवानामवतारार्थंपंचदेव्यःस्मइत्यथ ॥ नाजानन्नेकदेहत्वाच्चियोगात्क्षीरनीरवत् ॥१३४॥ ताः
श्रुत्वास्वपतिंदेविनचिरात्प्राप्यसीतिच ॥ विष्णूक्तंशंकरोक्तंचचत्वारःपतयःपृथक् ॥१३५॥ भविष्यंतीत्यथै
कस्यामेनिरेपंचभर्तृतां ॥ रुरुदुश्चैकदेहस्थाएकैवाहमितिस्थिताः ॥ १३६ ॥ अथाप्यगान्महेंद्रोत्रसोब्रवीत्तां
वरस्त्रियं ॥ किमर्थंरोदिषीत्येवसाब्रवीद्बटुरूपिणं ॥ १३७ ॥ शंकरंदर्शयित्वैवपंचभर्तृत्वमेषमे ॥ वरार्थ
मर्थितःप्रादादितितंशिवइत्यथ ॥१३८॥ अजानञ्शक्रआहोच्चैःकिमेतद्भुवनत्रये ॥ मत्पालितेयोषितंत्वंवृथा
शपसिदुर्मते ॥ १३९ ॥ इतीरितेशिवःप्राहपतमानुषमाप्नुहि ॥ अस्याश्चभर्ताभवसित्वामेवैषावरिष्यति
॥१४०॥ पश्चात्त्वमदवज्ञानात्पतितास्त्वादृशान्सुरान् ॥ गिरेरधस्तादस्यैवेत्युक्तोसौपाकशासनः ॥१४१॥ उ
द्बबर्हगिरिंतंतुददर्शात्रचतान्सुरान् ॥ पूर्वेंद्रान्मारुतवृषान्नासत्यांश्चतुरःस्थितान् ॥१४२॥ मानुषेष्ववताराय
मंत्रंरहसिकुर्वतः ॥ ततोवरेण्यंवरदंविष्णुंप्राप्यसवासवः ॥ १४३ ॥ तत्प्रसादान्नरांशेनयुक्तोभूमावजायत ॥
मदवज्ञानिमित्तेनपतिताइतितान्सुरान् ॥ १४४ ॥ मारुतादीन्मृषावादीरितिब्रह्माशिवंतदा ॥ शशा

पमानुषेषुत्वंक्षिप्रंजातःपराभवं ॥ १४५ ॥ शक्रान्नरतनोर्यासियस्मैत्वंतुमृषावदः ॥ मच्छासनांचदेवीना
मविचार्यमयायतः ॥१४६॥ पतियोगवरंप्रादानावाप्स्यसिततःप्रियां ॥ मानुषेषुततःपश्चाद्भारतीदेहनि
र्गतां ॥१४७॥ स्वलोकेप्राप्स्यसिस्वार्थेवरोयंतेमृषाभवेत् ॥ एषासाद्रौपदीनामपंचदेवीतनुर्भवेत् ॥ १४८ ॥ मृ
षावाग्येषुतेप्रोक्तामारुताद्यास्तुतेखिलाः ॥ तासांपतित्वमाप्स्यंतिभारत्यैवतुपार्वती ॥ १४९ ॥ संयुक्ताव्य
वहारेषुप्रवर्तेतनचान्यथा ॥ एतेहिमारुताद्यास्तेदेवकार्यार्थगौरवात् ॥ १५० ॥ जाताइतिश्रुतिस्तत्रनावज्ञा
तेत्रकारणं ॥ दीर्घकालंमनुष्येषुततस्त्वंस्थितिमाप्स्यसि ॥१५१॥ इत्युक्त्वाप्रययौब्रह्मासोश्वत्थामाशिवोभ
वत् ॥ पंचदेवीतनुस्त्वेषाद्रौपदीनामचाभवत् ॥ १५२ ॥ वेदेषुसपुराणेषुभारतेचावगम्यते ॥ उक्तोर्थः
सर्वएवायंतथापूर्वोदिताश्चये ॥ १५३ ॥ मुमुदुःसर्वपांचालाजातयोःसुतयोस्तयोः ॥ मानुषान्नोपभोगे
नसंसर्गान्मानुषेषुच ॥ १५४ ॥ मनुष्यपुत्रतायाश्चभावोमानुषएतयोः ॥ अभून्नातितरामासीत्तदयोनि
त्वहेतुतः ॥१५५॥ याजोपयाजौतावेवदयितौद्रुपदस्यच ॥ मातृस्नेहार्थमनयोर्ययाचेददतुश्चतौ ॥ १५६ ॥
जातमात्मनिहंतारंभारद्वाजोनिशम्यतं ॥ यशोर्थमस्त्राणिददावग्रहीत्सोपिलोभतः ॥१५७॥ रामास्त्राणां

दुर्लभत्वात्रिदशेष्वपिवीर्यवान् ॥ भीमार्जुनाभ्यांबद्धंतंश्रुत्वापाचालभूपतिं ॥ १५८ ॥ प्राहिणोत्कृतवर्मा
णंपांडवानांजनार्दनः ॥ पांडवेष्वतुलांप्रीतिंलोकेख्यापयितुंप्रभुः ॥१५९॥ संमान्यपांडवान्सोपिशूरानुज
सुतासुतः ॥ तैर्मानितःकृष्णभक्त्याभ्रातृत्वाचहरिंययौ ॥ १६० ॥ ततःप्रभृतिसंत्यज्यदेवपक्षाजरासुतं ॥
पांडवानाश्रिताभूपाज्ञात्वाभैमार्जुनंबलं ॥ १६१ ॥ विशेषतश्चकृष्णस्यविज्ञायस्नेहमेषुहि ॥ पराजिताश्चबहु
शःकृष्णेनाचिंत्यकर्मणा ॥ १६२ ॥ प्रतापादेवतेपूर्वंजरासंधवशंगताः ॥ नस्नेहात्तद्बलंज्ञात्वापार्थानां
केशवस्यच ॥ १६३ ॥ जन्मांतराभ्यासवशात्स्निग्धाःकृष्णेचपांडुषु ॥ जरासंधभयंत्यक्त्वातानेवचसमा
श्रिताः ॥१६४॥अपितंबहुशःकृष्णविजितंनैवतत्यजुः ॥ असुराःपूर्वसंस्कारात्संस्कारोबलवान्यतः ॥१६५॥
देवाहिकारणादन्यानाश्रयंतोपिनांतरं ॥ स्नेहंत्यजंतिदेवेषुतथान्येष्वपिचस्फुटं ॥ १६६ ॥ धृतराष्ट्रोबलंज्ञा
त्वाबहुशोभीमपार्थयोः ॥ देवत्वाच्चस्वभावेनज्येष्ठत्वाद्धर्मजस्यच ॥१६७॥ सुप्रीतएवतंचक्रेयौवराज्येभिषे
किणं ॥ भीमार्जुनावथोजित्वासर्वदिक्षुचभूपतीन्॥१६८॥ चक्रतुःकरदान्सर्वान्धृतराष्ट्रस्यदुर्जयौ ॥ तयोः
प्रीतोभवत्सोपिपौरजानपदास्तथा ॥ भीष्मद्रोणमुखाःसर्वेप्यतिमानुषकर्मणा ॥१६९॥ इतिश्रीमदानंदती

र्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेभीमार्जुनदिग्विजयोनामअष्टादशोध्यायः।१८।
ॐएवंशुभोचगुणवत्सुजनार्दनेनयुक्तेषुपांडुषुचरत्स्वधिकंशुभानि ॥ नास्तिक्यनीतिमतुलांगुरुदेवतादिस
त्स्वंजसैवजगृहुर्धृतराष्ट्रपुत्राः ॥१॥ नाम्नाकलिंगइतिचासुरकोद्विजोभूच्छिष्यःसुरेतरगुरोःशकुनेर्गुरुःसः॥
नीतिंसकुत्सिततमांधृतराष्ट्रपुत्रेष्वाधाद्रहोवचनतःशकुनेःसमस्तां ॥२॥ छन्नैवयत्रपरमंनसुराश्चपूज्याःस्वा
र्थेनवंचनकृतेजगतोखिलंच ॥ धर्मादिकार्यमपियस्यमहोपधिःस्याच्छ्रेष्ठःसएवनिखिलासुरदैत्यसंघात् ॥३॥
इत्यादिकुत्सिततमांजगृहुःस्मविद्यामज्ञातएवधृतराष्ट्रमुखैःसमस्तैः ॥ तेषांस्वभावबलतोरुचिताचसैवविस्ता
रिताचनिजबुद्धिबलादतोपि ॥ ४ ॥ संपूर्णदुर्मतिरथोधृतराष्ट्रसूनुस्तातप्यमानहृदयोनिखिलान्यहानि ॥
दृष्ट्वाश्रियंपरमिकांविजयंचपार्थेष्वाहेदमेत्यपितरंसहसौबलेन ॥ ५ ॥ ज्येष्ठस्यतेपिहिवयंहृदयप्रजातानार्हं
त्वमेवगमिताभवतैवराज्ये ॥ भ्रातुःकनीयसउतापिहिदारजाताअन्यैश्चराज्यपदवींभवतैवनीताः ॥ ६ ॥
राज्यंमहच्चसमवाप्स्यतिधर्मसूनुस्त्वत्तोथचानुजबलात्प्रसभंवयंतु ॥दासाभवेमनिजतंतुभिरेवसाकंकुंतीसुत
स्यपरतोपितदन्वयस्य॥७॥नात्मार्थमस्तिममदुःखमथातिशुद्धलोकप्रसिद्धयशसस्त्वकीर्तिनाशः ॥ अस्म

न्निमित्तमतिदुःखमतोहिसर्वेपीच्छाममर्तुंमथनःकुरुचाप्यनुज्ञां ॥८॥ एवंसपुत्रवचनंसनिशम्यराजाप्रोवाच
नानुगुणमेतदहोमनस्ते॥कोनामपांडुतनयेषुगुणोत्तमेषुप्रीतिंनयातिनिजवीर्यभवोच्चयेषु॥९॥तेहिस्वबाहुब
लतोखिलभूपभूतिंमय्याकृर्षतिनचवःप्रतिषेधकास्ते॥ तस्माच्छमंत्रजशुभायकुलस्यतातक्षेमायनोभवतिवो
बलवद्विरोधः ॥१०॥ एवंब्रुवत्यपिनृपेपुनराहपापआश्रित्यसौबलमतंयदिनैवपार्थान् ॥ अन्यत्रयापयसि
नागपुरात्परेतान्दृष्ट्वाखिलानपिहिनोमुदमेहिपार्थैः ॥११॥ एवंनिशम्यगदितंसुतहार्दपाशैराकृष्यताशुस
नृपोऽरिधरेच्छयैव ॥ प्रोवाचपुत्रमपितेबलिनोहिपार्थाःशक्याःपुरात्तुनचयापयितुंकथंचित् ॥१२॥ इत्युक्त
आहपितरंशकुनिंनिरीक्ष्यसृष्टोमयाविधिरिहाद्यशृणुष्वतंच॥आसंस्त्रयोदशसमाहिपुरंप्रविष्टेष्वेतेषुतावदय
मेवविधिर्मयेष्टः ॥ १३ ॥ द्रौणेर्हिनास्तिसदृशोबलवान्प्रतापीसोयंमयाबहुविधैःपरमैरुपायैः ॥ नीतोवशंव
शगतोस्यचमातुलेनसाकंपितातमनुचैषनदीप्रसूतः॥१४॥एवंहिसैनिकगणाअपिदानमानैःप्रायोवशंममग
ताअपिचैषकर्णः॥अस्त्रेबलेप्यधिकएवसुरेंद्रसूनोर्जेष्येचमंत्रबलतस्त्वहमेवभीमं ॥१५॥ त्रिंशच्छतंपरमकाः
सुरदुर्लभाश्चदुर्वाससोहिमनवोद्यमयागृहीताः॥अन्यत्रतेप्रविहितानहिवीर्यवंतःस्युर्भीमइत्यहममून्ननियो

जयामि ॥१६॥ तेवीर्यदाविजयदाअपिवह्निवारिस्तंभादिदाःसकलदेवनिकायरोधाः ॥ वृष्ट्याद्यभीप्सित
समस्तकराअमूभिर्जेष्यामिभीममममुमेकमयातयामैः ॥१७॥ सौहार्दमेषुयदिचातितरांकरोषितत्रापिनैव
हिमयाक्रियतेविरोधः॥ वत्स्यंतुवारणवतेभवतुस्मराष्ट्रंतेषांतदेवममनागपुरंत्वदर्थे ॥१८॥ एवंस्वपुत्रपरिपा
लनतोयशस्तेभूयाद्विनश्यतिपरप्रसवातिपुष्टौ ॥जातेबलेतवविरोधकृतश्चतेस्युःस्वार्थंहितावदनुयांत्यपिके
वलंत्वां ॥१९॥ क्षत्तैकएवसततंपरिपोषकोलंतेषांममद्विडथमंत्रबलादमुष्य ॥ पौराश्चजानपदिकाःसततं
द्विषंतिमांतेष्वतीवदृढसौहृदचेतसश्च ॥ २० ॥ एतेषुदूरगमितेषुनिराश्रयत्वान्मामेवदुर्बलतयापरितःश्रयं
ते ॥ भीष्मादयश्चनहितन्निकटेविरोधंकुर्युर्विनश्यतिगतेषुहिसौहृदंतत् ॥२१॥ भेदःकुलस्यभविताकुलना
शहेतुरस्माभिरेषुसहितेषुपुरेवसत्सु ॥ तस्मादुपायबलतःप्रतियापनीयास्तेवारणावतमितोविहितोप्युपायः
॥२२॥ विष्णुर्जयंतइतिशंभुसहायआस्तेदेवोत्सवश्चसुमहान्भवितात्रसुष्ठु ॥ भक्ताश्चतेहिनितरामरिशंख
पाणौत्वच्चोदिताःसमुपयांतितमुत्सवंद्राक् ॥२३॥ आज्ञाप्यमत्पुरुषतांपुरुषैर्मदीयैर्मध्यस्थवद्बहुगुणाउदिता
श्चतत्र ॥ तेषांपुरोत्रगमनाभिरुचिश्चजाताद्रष्टुंपुरंबहुगुणंननुपांडवानां ॥२४॥ इत्युक्तवत्यथसुतेसतथेत्यु

वाचप्राप्तेषुपांडुतनयेषुतदैवचोचे ॥ ज्ञात्वैवतेपिनृपतेर्हृदयंसमस्तंजग्मुःपितेतिपृथयासहनीतिहेतोः ॥२५॥
भीमस्तदाहभवितात्रहिभैक्षचारइत्येवसम्यगनुविद्यनिजंनकर्म ॥ त्याज्यंत्वितिप्रतिजगादनिजाग्रजायया
मोवयंनतुगृहात्सहिनःस्वधर्मः ॥ २६ ॥ निष्कालयंतियदिनोनिजधर्मसंस्थान्योत्स्यामहेत्रनहिदस्युवधो
प्यधर्मः ॥ इत्यूचिवांसममुमाहचधर्मसूनुःकीर्तिर्विनश्यतिहिनोगुरुभिर्विरोधे ॥ २७॥ इत्युक्तवाक्यममुम
ग्रजमन्वगात्सभीमःप्रदर्श्यनिजधर्ममथानुवृत्त्यै ॥दोषोभवेदुभयतोयतएवतेनवाच्यःस्वधर्मउतनःस्थितिरत्र
कार्या ॥ २८ ॥ कीर्त्यर्थमेवनिजधर्मपरिप्रहाणेप्राप्तेग्रजस्यवचनात्प्रविहातुमेव ॥ भीमस्यदोषमुभयंप्रविहं
तुमीशोज्येष्ठंचकारहरिरत्रसुतंवृषस्य ॥२९॥ हंतव्यतामुपगतेषुसुयोधनादिष्वन्योवधान्नहिभवेन्निजधर्मए
व ॥ पूर्ववधेनहिसमस्तशएवदोषास्तेषांप्रयांतिविवृतिंचतदर्थतोपि ॥ ३० ॥ क्षत्ताथचाहसुवचोत्यजभाषयै
वधर्मात्मजंविषहुताशभयात्प्रतीताः ॥ आध्वंत्वितिस्मसतथेतिवचोभ्युदीर्यप्रायाच्चवारणवतंपृथयानुजैश्च
॥३१॥ तान्हंतुमेवचतदाधृतराष्ट्रसूनुर्लाक्षागृहंसपदिकांचनरत्नगूढं ॥ कृत्वाभ्ययातयदमुत्रहिविष्णुपद्यास्वा
मात्यमेवचपुरोचननामधेयं ॥ ३२ ॥ पूर्वंप्रहस्तइतियस्त्वभवत्सुपापःसोभ्येत्यपांडुतनयानभवच्चमंत्री ॥

दुर्योधनंप्रतिविहायभवत्सकाशमायातइत्यवददेषुसकूटवाक्यं ॥ ३३ ॥ दिव्यंगृहंचभवतांहिमयोपनीतंप्री
त्यैवपापमनुयातुमहंनशक्तः ॥ युष्मासुधर्मधृतिमत्सुसदानिवत्स्यइत्यूचिवांसममुमाहुरहोसुभद्रं ॥ ३४ ॥
दृष्ट्वैवजातुषगृहंवसयासमेतंतद्दग्धतोवृषसुतःपवमानजातं ॥ तंचातिपापमवदत्सुमुखैषपापोहंतुंनइच्छतिस
दाभवचप्रतीतः ॥३५॥ क्षत्ताथनीतिबलतोखिललोकवृत्तंजानन्स्वचारमुखतःखनकायचोचे ॥ उक्त्वैवध
र्मतनयायमदीयवाक्यंपूर्वोक्तमाशुकुरुतत्रबिलंसुदूरं ॥ ३६ ॥ चक्रेसचैवमथवर्त्मवृतिच्छलेनद्वारंचतस्यसपि
धाययथौगृहस्वं ॥ भीमःपुरोचनउभावपितौवधायछिद्रार्थिनौमिथउतोषतुरब्दकार्धं ॥३७॥ तस्याग्रजाच
सहितासुतपंचकेनतत्रागमत्तदनुमारुतिरेषकालः ॥ इत्थंविचिंत्यसनिशाम्यचतान्प्रसुप्तान्भ्रातॄंश्चमातरम
थाशुबिलेन्यधात्प्राक् ॥३८ ॥ तंभागिनेयसहितंभगिनींचतस्यपापांददाहसगृहांपवमानसूनुः ॥ साप्याग
ताहिगरलेननिहंतुमेतान्भीमस्यपूर्वभुजिनोनशशाकचैतत् ॥ ३९ ॥ तप्तंतयाससुतयाचतपोनितांतंस्यांसू
नुभिःसहबलाददितिस्तथाब्दात् ॥ तस्याअदाच्चगिरिशोयदिपुत्रकैस्त्वंयुक्तानयासिमृतिमेषवरस्तवेति
॥ ४० ॥ जानन्निदंसकलमेवचभीमसेनोहत्वासुतैःसहकुबुद्धिमिमांहितंच ॥ भ्रातॄंश्चमातरमुदूह्ययथौबिला

त्सानिर्गत्यभीतिवशतोऽनलतांप्रयातान् ॥ ४१ ॥ ज्ञात्वापुरोचनवधंयदिभीष्ममुख्यैर्वैचित्रवीर्यतनयाअभि
योधयेयुः ॥ किन्नोभवेदितिभयंसुमहद्धिवेशभीमंत्वृतेचतनयान्सकलान्पृथायाः ॥ ४२ ॥ भीमोऽभयोपिगु
रुभिःस्वमुखेनयुद्धमप्रीयमाणउतधर्मजवाक्यहेतोः ॥ ऊह्यैवतानपिययौद्युनदींचतीर्त्वांक्षत्रातिसृष्टमधिरुह्य
जलप्रयाणं ॥४३॥ विश्वासिताविदुरपूर्ववचोभिरेवदाशोदिताभिरधिरुह्यचभीमपृष्ठं ॥ सर्वेययुर्वनमथाभ्यु
दितेचसूर्येदृष्ट्वैवसप्तमृतकान्रुरुदुश्चपौराः ॥४४॥ हापांडवानदहदेषहिधार्तराष्ट्रोधर्मस्थितान्कुमतिरेवपुरोच
नेन ॥ सोप्येषदग्धइहदैववशात्सुपापःकोनामसत्सुविषमःप्रभवेत्सुखाय ॥ ४५ ॥ पौरेभ्यएवनिखिलंननु
भीष्ममुख्यावैचित्रवीर्यसहितास्तुनिशम्यहेति ॥ ऊचुःसदुःखितधियोथसुयोधनाद्याःक्षत्तामृषैवरुरुदुर्युयुजु
श्चकर्म ॥४६॥ भीमोप्युदूह्यवनमापहिडिंबकस्यभ्रातॄन्पृथांचतृषितैरभियाचितश्च ॥ पानीयमुत्तरपुटेंबुजप
त्रनद्धंदूरादुदूह्यददृशेस्वपतोथतांश्च ॥ ४७॥ रक्षार्थमेवपरिजाग्रतिभीमसेनेरक्षःस्वसारमभियापयतेहिडिं
बीं ॥ सारूपमेत्यशुभमेवददर्शभीमंसाक्षात्समस्तशुभलक्षणसारभूतं ॥४८ ॥ साराक्षसीतनुमवापसुरेंद्रलो
कश्रीरेवशक्रदयितात्वपरैवशच्याः ॥शापात्पृथापतिमवाप्यचमारुतिंसाप्राप्तुंनिजांतनुमयाचतभीमसेनं॥ ॥ ११३ ॥

॥ ४९ ॥ तांभीमआहकमनीयतनुंनपूर्वंज्येष्ठादुपैमिवनितांनहिधर्मएषः ॥ साचाहकामवशगापुनरेतदेव
स्वावेशयुग्घिमरुदभ्यपरिग्रहस्य ॥५०॥ साभारतीवरमिमंप्रददावमुष्यैस्वावेशमात्मदयितस्यचसंगमेन ॥
शापाद्विमुक्तिमतितीव्रतपःप्रसन्नातेनापसानिजतनुंपवमानसूनोः ॥ ५१ ॥ ज्ञानंचनैजमभिदर्शयितुंपुनश्च
प्राहेश्वरोखिलजगद्गुरुरिंदिरेशः॥व्यासस्वरूपइहचेत्यपरश्चएवमांतेप्रदास्यतितदाप्रकरोषिमेर्थ्यं ॥५२॥ का
लेतदैवकुपितःप्रययौहिडिंबोभीमंनिहंतुमपितांचनिजस्वसारं ॥ भक्षार्थमेवहिपुरासतुतांन्ययुङ्क्तनेतुंचतान
थसमासददाशुभीमं ॥५३॥ साभीममेवशरणंप्रजगामतांचभ्रातॄंश्चमातरमथावितुमभ्ययात्तं ॥ भीमःसुदू
रमपकृष्यसहोदराणांनिद्राप्रभंगभयतोयुयुधेमुनाच ॥५४॥ तौमुष्टिभिस्तरुभिरश्मभिरद्रिभिश्चयुध्वानितां
तरवतःप्रतिबोधितांस्तान् ॥ संचक्रतुस्तदनुसोदरसंभ्रमंतंदृष्ट्वैवमारुतिरहन्नुरसिस्मरक्षः ॥५५॥ तद्भीमबा
हुबलताडितमीशवाक्यात्सर्वैरजेयमपिभूमितलेपपात॥ वक्त्रस्रवद्बहुलशोणितमापमृत्युंप्रायात्तमोंधमपिनि
त्यमथक्रमेण ॥५६॥ हत्वैवशर्ववररक्षितराक्षसंतंसर्वैरवध्यमपिसोदरमात्रयुक्तः॥भीमोययौतमनुसाप्रययौ
हिडिंबीकुंतींयुधिष्ठिरमथास्यकृतेययाचे ॥५७॥ ताभ्यामनूक्तमपियन्नकरोतिभीमःप्रादुर्बभूवनिखिलोगुरु

णाभिपूर्णः ॥ व्यासात्मकोहरिरनंतसुखांबुराशिर्विद्यामरीचिविततःसकलोत्तमोलं ॥५८॥ दृष्ट्वैवतंपरममो
दिनआशुपार्थामात्रासहैवपरिपूज्यगुरुंविरिंचेः ॥ संलासिताश्चहरिणापरमातिहार्दप्रोत्फुल्लपद्मनयनेनतदो
पविष्टाः ॥५९॥ तान्भक्तिनम्रशिरसःसमुदीक्ष्यकृष्णोभीमंजगादनतआशुहिडिंबयाच ॥ एतांगृहाणयुव
तींसुरसद्मशोभांजातेसुतेसहसुताप्रतियातुचैषा ॥६०॥ एवंब्रुवत्यगणितोरुगुणेरमेशेओमित्युदीर्यकृतवांश्च
तथैवभीमः॥स्कंधेनचोह्यविबुधाचरितप्रदेशान्भीमंप्रयात्युदयएववरेर्हिडिंबी ॥६१॥ सानंदनादिषुवनेषुविहृ
त्यतेनसायंप्रयातिपृथयासहितांश्च(तान्स्म)पार्थान् ॥ एवंययावपितयोरिहवत्सरार्धोजातश्चसूनुरतिवीर्यब
लोपपन्नः॥६२॥देवोपिराक्षसतनुर्निर्ऋतिःपुरायआवेशयुक्तगिरिशस्यघटोत्कचाख्यः॥पूर्वंघटोपमममुष्यशि
रोबभूवकेशानिमेषतउदासुरतोहिनाम ॥६३॥ जातेसुतेसमयतोभगवत्कृतात्सभीमोजगादससुतांगमना
यतांच ॥ स्मृत्याभियानउभयोरपिसाप्रतिज्ञांतेषांविधायचययौसुरलोकमेव ॥६४॥ व्यासोपिपांडुतनयैःस
हितोबकस्यरौद्राद्धराज्ज्यवधापगतस्यनित्यं॥यातोवधायपरमागणितोरुधामापूर्णाक्षयोरुसुखआशुतदैक ॥११४॥
चक्रां॥६५॥तान्ब्राह्मणस्यचगृहेप्रणिधायकृष्णःशिष्याममैतइतिविप्रकुमाररूपान् ॥ आयामिकालइतिता

ननुशास्यचायात्तेतत्रवासमथचक्रुरनूच्यवेदान् ॥६६॥ भिक्षामटत्सुसततंप्रतिहुंकृतेनभीमोविशांसदनएव
गृहप्रमाणं॥ भांडंकुलालविहितंप्रतिगृह्यगच्छत्याशंकयावगमनस्यतमाहधर्मः॥६७॥स्थूलंहिसद्मपृथिवीस
हितंत्वरक्षउद्धृत्यवह्निमुखतस्तुतदेकदोष्णा॥भांडंतदर्थमुरुकुंभकरेणदत्तंभिक्षांचतेनचरसिप्रतिहुंकृतेन ॥६८॥
धर्मस्यतेसुनियतेर्बलतश्चबोधोभूयात्सुयोधनजनस्यततोभयंमे ॥मात्रासहैववसफल्गुनपूर्वकैस्त्वमानीतमेव
परिभुंक्ष्वनतुव्रजेथाः ॥६९॥इत्युक्तआशुसचकारतथैवभीमस्तेपिस्वधर्मपरिरक्षणहेतुमौनाः॥भिक्षांचरंत्यथच
तुर्ष्वपितेषुयातेष्वेकत्रमातृसहितःसकदाचिदास्ते॥७०॥तत्कालएवरुदितंनिजवासहेतोर्विप्रस्यदारसहित
स्यनिशम्यभीमः॥स्त्रीबालसंयुतगृहेशिशुलालनादौलज्जेदितिस्मजननीमवदन्नचागात् ॥७१॥ जानीहिवि
प्ररुदितंकुतइत्यतश्चयोग्यंविधास्यइतिसाप्रययौचशीघ्रं ॥ सासंवृतैवसकलंवचनंगृहेस्यशुश्रावविप्रवरआह
तदाप्रियांसः॥७२॥दातव्यएवहिकरोद्यचराक्षसस्यसाक्षाद्बकस्यगिरिसन्निभभक्ष्यभोज्यः॥पुंसानसाचसहि
तोनडुहापुमांस्तुनैवास्तिनोप्रददतांचसमस्तनाशः ॥७३॥अन्यत्रयामइतिपूर्वमुदाहृतंमेनैतत्प्रियेतवमनोग
तमासतेन॥यास्यामिराक्षसमुखंस्वयमेवमर्तुंभार्यैनमाहनभवानहमत्रयामि॥७४॥अर्थैतवाद्यतनुसंत्यजना

दहंस्यांलोकेसतीप्रचरितेतदृतेत्वधश्च ॥ कन्याहचैनमहमेमिनकन्ययार्थइत्युक्तआहधिगितिस्मसविप्रवर्यः
॥७५॥कन्योदिताबतकुलद्वयतारिणीतिजायासखेतिवचनंश्रुतिगंसुतश्च ॥ आत्मैवतेननतुजीवनहेतुतोहं
धीपूर्वकंत्रशनकेप्रतिपादयामि॥७६॥एवंरुदत्सुसहितेषुकुमारकोस्यप्राहस्वहस्तगतृणंप्रतिदर्श्यचैषां॥एतेन
राक्षसमहंनिहनिष्यएवेत्युक्तेसुवाक्यमनुसाप्रविवेशकुंती ॥७७॥पृष्टस्तयाहसतुविप्रवरोबकस्यवीर्यंबलंचदि
तिजारिभिरप्यसह्यं ॥ संवतसरत्रययुतेदशकेकरंचप्रातिस्विकंदशमुखस्यचमातुलस्य॥७८॥श्रुत्वातमुग्रबल
मत्युरुवीर्यमेवरामायणेरघुवरोरुशरातिभीतं॥विष्टंबिलेष्वथनृपान्वशमाशुकृत्वाभीत्यैवतैस्तदनुदत्तकरंननं
द ॥७९॥ एवंबलाढ्यममुमाशनिहत्यभीमःकीर्तिंचधर्ममधिकंप्रतियास्यतीह ॥ सर्वेवयंचतमनुप्रगृहीतध
र्मायास्यामइत्यवददाशुधरासुरंतं ॥८०॥ संतिस्मविप्रवरपंचसुताममाद्यतेष्वेकएवनरवैरिमुखाययातु ॥
इत्युक्तआहसनतेसुतवध्ययाहंपापोभवामितवहंतमनोतिधीरं ॥८१॥ उक्तेनमाहचपृथातनयेमदीयेविद्या
स्तिदिक्पतिभिरप्यविषह्यरूपा ॥ उक्तोपिनोगुरुभिरेषनियुङ्क्तएतांवध्यस्तथापिनसुरासुरपालकैश्च ॥८२॥
उक्त्वैवमेत्यनिखिलंचजगादभीमउद्धर्षआससनिशम्यमहास्वधर्मं ॥ प्रासंविलोक्यतमतीवविघूर्णनेत्रंदृष्ट्वाज

गादयमसूनुरुपेत्यचान्यैः ॥८३॥ मातःकिमेषमुदितोनितरामितिस्मतस्मैचसानिखिलमाहसचाब्रवीत्तां ॥
कष्टंत्वयाकृतमहोबलमेवयस्यसर्वेश्रितावयममुंचनिहंसिभीमं ॥ ८४ ॥ यद्बाहुवीर्यपरमाश्रयतोहिराज्यमि
च्छामएवनिखिलारिवधंस्वधर्मं।सोयंत्वयाद्यनिशिचारमुखायमातःप्रस्थाप्यतेवदममाशुकयैवबुद्ध्या ॥८५॥
इत्युक्तवंतममुमाहसुधीरबुद्धिःकुंतीनपुत्रकनिहंतुमयंहिशक्यः ॥ सर्वैःसुरैरसुरयोनिभिरप्यनेनचूर्णीकृतो
हिशतशृंगगिरिःप्रसूत्यां ॥८६॥ एषस्वयंहिमरुदेवनरात्मकोभूत्कोनामहंतुमिममाप्तबलोजगत्सु ॥ इत्येवम
स्वितिसतामवदत्परेद्युर्भीमोजगामशकटेनकृतोरुभोगः ॥८७॥ गत्वात्वरन्बकवनस्यसकाशमाशुभीमःस
पायससुभक्ष्यपयोघटाद्यैः॥युक्तंचशैलनिभमुत्तममन्नराशिंस्पर्शात्पुरैवनरभक्षितुरत्तुमैच्छत् ॥८८॥ तेनैव
चान्नसमितौपरिभुज्यमानउत्पाट्यवृक्षममुमाद्रवदाशुरक्षः ॥ वामेनमारुतिरपोह्यतदाप्रहारान्हस्तेनभोज्यम
खिलंसहभक्ष्यमादत् ॥८९॥ पीत्वापयोत्वरितएनमवेक्षमाणआचम्यतेनयुयुधेगुरुवृक्षशैलैः ॥ तेनाहतोथब
हुभिर्गिरिभिर्बलेनजग्राहचैनमथभूमितलेपिपेष ॥९०॥ आक्रम्यपादमपिपादतलेनतस्यदोर्भ्यांप्रगृह्यचपरं
विददारभीमः ॥ मृत्वासचोरुतमएवजगामपापोविष्णुद्विडेवहिशनैरनिवृत्तिचोग्रं ॥९१॥ हत्वातमक्षतब

लोजगदंतकंसयोराक्षसोनवशआसजरासुतस्य ॥ भौमस्यपूर्वमपिनोभरतस्यराज्ञोभीमोन्यधापयदमुष्यश
रीरमग्रे ॥९२॥ द्वार्येवतत्प्रतिनिधायपुरःसभीमःस्नात्वाजगामनिजसोदरपार्श्वमेव ॥ श्रुत्वास्यकर्मपरमंतुतु
षुःसमेतामात्राचतेतदनुभीतियुताःपुरस्थाः ॥९३॥ दृष्ट्वैवराक्षसशरीरमुरुप्रभीताज्ञात्वैवहेतुभिरथक्रमशोप्र
तंच॥विप्रस्यतस्यवचनादपिभीमसेनभग्नंनिशम्यपरमंतुतुषुश्चतस्मै ॥९४॥ अन्नात्मकंकरममुष्यचसंप्रचक्रुः
सोप्येनमाशुनरसिंहवपुर्धरस्य॥चक्रेहरेस्तदनुसत्यवतीसुतस्यविष्णोर्हिवाक्प्रमुदिताःप्रययुस्ततश्च ॥ ९५ ॥
उत्पत्तिपूर्वककथांद्रुपदात्मजायाव्यासोह्यनूच्यजगतांगुरुरीश्वरश्च ॥ यातेत्यचोदयदथाप्यपरेद्विजाग्र्यास्ता
न्ब्राह्मणाइतिभुजिर्भवितेतिचोचुः॥९६॥पूर्वंहिपार्षतइमाञ्जतुगेहदग्धाञ्श्रुत्वातिदुःखितमनाःपुनरेवमंत्रः॥
याजोपयाजमुखनिःसृतएवमेषनासत्यतार्हइतिजीवनमेषुमेने ॥९७॥ यत्रक्वचित्प्रतिवसंतिनिलीनरूपाःपा
र्थाइतिस्मसतुफल्गुनकारणेन॥चक्रेस्वयंवरविघोषणमाशुराजात्वन्यैरधार्यधनुरीशवराच्चचक्रे॥९८॥तत्काल
एववसुदेवसुतोपिकृष्णःसंपूर्णनैजपरिबोधतएवसर्वं ॥ जानन्नपिस्महलिनासहितोजगामपार्थान्निशम्यचमृ
तानथकुल्यहेतोः॥९९॥संप्राप्यहस्तिनपुरंधृतराष्ट्रपुत्रान्संवंचयंस्तदनुसारिकथाश्चकृत्वा॥भीष्मादिभिःपरि

गतोप्रियवज्जगामद्वारावतीमुदितपूर्णसुनित्यसौख्यः॥१००॥ तस्यांतरेहृदिकसूनुरनंतरंस्वंश्वाफल्किबुद्धिब
लमाश्रितइत्युवाच॥सत्राजिदेषहिपुराप्रतिजज्ञएनामस्मत्कृतेस्वतनयांमणिनासहैव॥१०१॥सर्वांश्चनःपुनर
सावमत्यकृष्णायादात्सुतांजहिचतंनिशिपापबुद्धिं॥आदायरत्नमुपयाहिचनौविरोधेकृष्णस्यदानपतिना
सहसाह्यमेमि॥१०२॥इत्युक्तआशुकुमतिःसहिपूर्वदेहेदैत्योयतस्तदकरोदथसत्यभामा ॥ आनंदसंविदपिलो
कविडंबनायतद्देहमास्यतिलजेपतिमभ्युपागात्॥१०३॥ श्रुत्वातदीयवचनंभगवान्पुरींस्वामायातएवतुनि
शम्यमहोत्सवंतं॥पांचालराजपुरुषोदितमाशुवृष्णिवर्यैरगान्मुसलिनासहतत्पुरींच ॥१०४॥भीमोपिरुद्रवर
रक्षितराक्षसंतंहत्वातृणोपमतयाहरिभक्तवंद्यः ॥उष्याथतत्रकतिचिद्दिनमच्युतस्यव्यासात्मनोवचनतःप्रय
यौनिजैश्च॥१०५॥ मांगल्यमेतदतुलंप्रतियातशीघ्रंपांचालकान्परमभोजनमत्रसिध्येत्॥विप्रैरितस्ततइतीरि
तवाक्यमेतेशृण्वंतएवपरिचक्रमुरुत्तराशां ॥१०६॥ षण्णांचमध्यगमुदीर्णभुजंविशालवक्षस्थलंबहुलपौरुषल
क्षणंच॥दृष्ट्वैवमारुतिमसावुपलप्स्यतीहकृष्णामितिस्मचवचःप्रवदंतिविप्राः ॥१०७॥ रात्रौदिवाचसततंपथि
गच्छमानाःप्रापुःकदाचिदथविष्णुपदींनिशायां ॥ सर्वांश्चरक्षितुमगादिहपृष्ठतश्चभीमोग्रएवशतमन्युसुतो

तरेन्ये॥१०८॥प्राप्तेतदोल्मुकधरेर्जुनएवगंगागंधर्वराजइहचित्ररथोर्धरात्रे ॥ दृष्ट्वैवविप्ररहितानुदकांतरस्थः
क्षत्रात्मजाइतिहिधर्षयितुंसचागात् ॥१०९॥ हंतास्मिवोह्युपगतानुदकांतमस्यानद्याश्चमर्त्यचरणायनिषिद्ध
काले॥इत्थंवदंतममुमाहसुरेंद्रसूनुर्गंधर्वनास्त्रविदुषांभयमस्तितेद्य ॥११०॥ सर्वंहिफेनवदिदंबहुलंबलंतेनार्थ
प्रदंभवतिचास्त्रविदिप्रयुक्तं॥इत्युक्तवंतममुमुत्तमयानसंस्थोबाणान्क्षिपन्नभिससारसुरेंद्रभृत्यः ॥१११॥ आग्ने
यमस्त्रमभिमंत्र्यतदोल्मुकेसचिक्षेपशक्रतनयोस्यरथश्चदग्धः॥ तंचाग्निनापरिगृहीतमभिप्रगृह्यकेशेषुसंप्रवि
चकर्षाशुसुरेंद्रसूनुः॥११२॥पार्थेनसंधर्षितःशरणंजगामधर्मात्मजंतमपिसोथनिजास्त्रमुग्रं॥संजह्रएवततआ
सचनामतोसावंगारवर्णइतिवर्णविपर्ययेण ॥ ११३ ॥ गंधर्वमुल्बणसुरक्ततनुःसभूत्वास्वर्णावदातउतपूर्व
मुपेत्यसख्यं ॥ पार्थेनदुर्लभमहास्त्रमिदंययाचेजानन्नपिस्मनहितादृशमेषवेद ॥ ११४ ॥ विद्यासुशि
क्षिततमाहिसुरेंद्रसूनौतामस्यचावददसावपिकालतोस्मै॥ गंधर्वगामवदद्न्वगदृश्यविद्यांपश्चादितिस्मपुरु
हूतसुतस्यवाक्यात् ॥११५॥ आधिक्यतःस्वगतसंविदएवसाम्येनैवेच्छतिस्मनिमयंसधनंजयोत्र ॥ धर्मा ॥११७॥
र्थमेवसतुतांपरिदायतस्मैकालेनसंविदममुष्यचधर्मतोयात् ॥ ११६ ॥ पार्थेनसोपिबहुलाश्चकथाःकथित्वा

धौम्यस्यसंग्रहणमाहपुरोहितत्वे ॥ दास्यामिदिव्यतुरगानितिसोर्जुनायवाचंनिगद्यदिवमारुहदप्यगुस्ते
॥११७॥ तेधौम्यमाप्यचपुरोधसमुत्तमज्ञंविप्रात्मजोपमतयाविविशुःपुरंच ॥ पांचालकस्यनिखिलांददृशु
श्चतत्रमूर्धाभिषिक्तसमितिंसमलंकृतांच ॥११८॥ राजन्यमंडलमुदीक्ष्यसुपूर्णमत्रकृष्णांप्रगृह्यसहजःप्रगृही
तमालां ॥ तेषांचमध्यमगमत्कुलवीर्यसंपद्युक्तांविभूतिमथचाहसमस्तराज्ञां ॥ ११९ ॥ तांश्चप्रदर्श्यसकला
न्सहुताशनांशश्चापंचतत्प्रतिनिधायसपंचबाणं॥आहाभिभाष्यसकलान्नृपतीनथोच्चैर्दीप्यद्धुताशनवपुर्घन
तुल्यघोषः ॥१२०॥ एतेनकार्मुकवरेणतरूपरिस्थमत्स्यावभासमुदकेप्रतिवीक्ष्ययेन ॥ एतैःशरैःप्रतिहतो
भवतीहमत्स्यःकृष्णानुयास्यतितमद्यनरेंद्रवीराः ॥१२१॥ इत्यस्यवाक्यमनुसर्वनरेंद्रपुत्राउत्तस्थुरुद्धतमदा
श्चलकुंडलास्याः ॥ अस्त्रंबलंचबहुनैजमभीक्षमाणाःस्पर्धंतएवचमिथःसमलंकृतांगाः ॥१२२॥ केचिन्निरी
क्ष्यधनुरेत्यनमेस्तुशक्यमित्येवचापययुरन्यउतप्रचाल्य॥ तत्राससादशिशुपालउरुप्रतापःसंगृह्यतत्समधिरो
पणयत्नआसीत् ॥१२३॥ माषांतरायसचकर्षयदैवकोट्याउन्नम्यतत्प्रतिजघानतमेवचाशु ॥ अन्यत्रफल्गु
नतएतदशक्यमेवेत्यंजोगिरीशवरतःसययौचभग्नः ॥१२४॥ मद्रेशएत्यचकृषेस्थविरोपिवीर्याच्चेदीशतोप्य

धिकमेवसमुद्रमात्रे ॥ शिष्टेमुनाप्रतिहतःसययावशक्यंमत्वात्मनस्तदनुभूपतयोविषण्णाः ॥ १२५ ॥ सन्ने
षुभूपतिषुमागधआससादसोवज्ञयैवबलवीर्यमदेनदृप्तः ॥चापंचकर्षचलपादतलोबलेनशिष्टेससर्षपमितेभि
हतोमुनैव ॥१२६॥ जानुन्यमुष्यधरणींययतुस्तदैवदर्पेणचास्थिरपदस्थितिमात्रहेतोः ॥ रौद्राद्धरात्सजड
तांगमितोथराजाराज्ञांमुखान्यनभिवीक्ष्यययौस्वराष्ट्रं ॥१२७॥ प्रायोगतास्तदनुभूपतयोथकर्णोदुर्योधनार्थ
मनुगृह्यधनुश्चकर्ष॥रामादुपात्तशुभशिक्षितमात्रतोसौरोमावशिष्टमकरोद्धनुषोंतमाशु॥१२८॥तस्मिंश्चतेन
विहतेप्रतिसन्निवृत्तेभीमार्जुनौद्विजसदस्युपसन्निविष्टौ ॥ उत्तस्थतूरविशशिप्रतिमानरूपौविप्रेषुतत्रचभिया
विनिवारयत्सु ॥१२९॥ विप्राश्चकेचिदतियुक्तमिमौचवीरौदेवोपमावितिवचोजगदुस्ततस्तौ ॥ दृष्ट्वैवकृष्ण
मुखपंकजमाशुचापसान्निध्यमाययतुरुत्तमवीर्यसारौ ॥ १३० ॥ तत्रार्जुनःपवनजात्प्रियतोप्यनुज्ञामादाय
केशवमजंमनसाप्रणम्य ॥ कृत्वागुणान्वितमदोधनुरश्रमेणयंत्रांतरेणसशरैरधुनोच्चलक्ष्यं ॥१३१॥ कृष्णा
तदास्यविदधेनवकंजमालांमध्येचतांप्रतिनिधायनरेंद्रपुत्रौ ॥ भीमार्जुनौययतुरच्युतमाभिनम्यक्षुब्धस्तदा
नृपवराब्धिरिमावधावत् ॥ १३२ ॥ द्रष्टुंहिकेवलगतिर्नतुकन्यकायाअर्थेनचापमिहवृष्णिवराःस्पृशंतु ॥

इत्याज्ञयैववरचक्रधरस्यलिप्सामप्यत्रचक्रुरिहनैवयदुप्रवीराः ॥ १३३ ॥ भीमस्तुराजसमितिंप्रातेसंप्रयाता
दृष्ट्वैवयोजनदशोच्छ्रयमाशुवृक्षं ॥ आरुज्यसर्वनृपतीनभितोह्यतिष्ठद्दृष्ट्वापलायनपराश्चबभूवुरेते ॥१३४॥
भीमोयमेषपुरुहूतसुतोन्यएतेपार्थाइतिस्महलिनेहरिरभ्यवोचत्॥दृष्ट्वैवसोपिमुदमापशिनेश्चपौत्रःखड्गंप्रगृह्य
हर्षात्परिपुप्लुवेत्र ॥ १३५ ॥प्रीतेषुसर्वयदुषुप्रपलायितेषुदुर्योधनादिनृपतिष्वखिलेषुभीमात् ॥ कर्णोभ्यया
द्धरिहयात्मजमाशुमद्रराजोजगामपवनात्मजमेववीरः ॥ १३६ ॥ विप्रेषुदंडपटदर्भमहाजिनानिकोपात्क्षि
पत्सुनविनाशनमत्रभूयात् ॥ क्षत्रस्यवैरतइतिद्रुपदेचकृष्णंविप्रांश्चयाचतिसमारुतिरारशल्यं ॥१३७॥ वृ
क्षंत्वसौप्रतिनिधायचमद्रराजंदोर्भ्यांप्रगृह्यजवतोगगनेनिधाय ॥ बंधुत्वतोभुविशनैरदधात्सतस्यविज्ञायवी
र्यमगमन्निजराजधानीं ॥ १३८ ॥ पार्थोपितेनधनुषायुयुधेस्मकर्णंसोप्यत्रबाहुबलमाविरमुत्रचक्रे ॥ तौध
न्विनावनुपमौचिरमस्यतांचसूर्यात्मजोत्रवचनंव्यथितोबभाषे ॥ १३९ ॥ त्वंफल्गुनोहरिहयोद्विजसत्तमोवा
मूर्तंनमेप्रमुखतःस्थितिमन्यईष्टे ॥ योवास्मिकोपियदितेक्षममद्यबाणान्मुंचान्यथैहिरणतस्त्वितिपार्थआह
॥ १४० ॥ कार्यंनमेद्विजवरैःप्रतियोधनेनेत्युक्त्वाययौरविसुतःससुयोधनाद्यैः ॥ नागाह्वयंपुरमथद्रुपदात्म

जांतामादायचार्जुनयुतःप्रययौसभीमः ॥ १४१ ॥ अग्रेऽथिपुत्रसहितःसतुधर्मसूनुःप्रायात्कुलालगृहमन्व
पिभीमपार्थौ ॥ भिक्षेतितैरभिहितेप्रजगादकुंतीभुङ्ध्वंसमस्तशइतिप्रददर्शकन्यां ॥ १४२ ॥ ग्रामादिकंच
वचनंनमृषातयोक्तंप्रायोहितेनकथमेतदितिस्मचिंता ॥ तेषांबभूववसुदेवसुतोहरिश्चतत्राजगामपरमेणहि
सौहृदेन॥१४३॥संभाष्यतैःसभगवानमितात्मशक्तिःप्रायान्निजांपुरममायदुभिःसमस्तैः ॥ ज्ञातुंचतान्निशि
सतुद्रुपदःस्वपुत्रंप्रास्थापयत्सचनिलीनइमानपश्यत् ॥ १४४ ॥ भिक्षान्नभोजिनउतोभगिनींनिजांचतत्रा
तितृप्तहृदयामथयुद्धवार्तां ॥ तेषांनिशम्यनदतांघनवद्गभीरंक्षत्रोत्तमाइतिमतिंसचकारवीरः ॥१४५॥ प्रात
स्तुतस्यजनितुर्वचसापुरोधास्तान्प्राप्यमंत्रविधिनामरुदात्मजेन ॥ संपूजितोतिविदुषाप्रतिगृह्यतांश्चप्रावेश
यन्नृपतिगेहममैवमात्रा ॥ १४६ ॥ तानागतान्समभिपूज्यनिजात्मजांचविप्रादियोग्यपृथगुक्तपदार्थजा
तैः ॥ पूर्णान्गृहांश्चतुरएवदिदेशराजातत्रायुधादिपरिपूर्णगृहंचतेऽगुः ॥ १४७ ॥ चेष्टास्वराकृतिविवक्षित
वीर्यशौर्यप्रागल्भ्यपूर्वकगुणैःक्षितिभर्तृपुत्रान् ॥ विज्ञायतान्द्रुपदएत्यचधर्मसूनुंपप्रच्छकोसिनरवर्यवदस्वस ॥११९॥
त्यं ॥१४८॥ सप्राहमंदहसितःकिमिहाद्यराजन्पूर्वंहिवर्णविषयेनविशेषउक्तः ॥ पुत्रीकृतेतववसुतेनतुलक्ष्य

वेधउक्तोनरेंद्रसमितौसकृतोप्यनेन ॥१४९॥ एवंब्रुवाणमथतंपृथयासहैवराजावदेतिपुनरेवययाचएषः ॥
सर्वंपृथाप्यवदतांसचतेनतुष्टोवाचंजगादकृतकृत्यइहासमद्य ॥ १५० ॥ पार्थार्थमेवहिमयैषकृतःप्रयत्नस्त्वंफ
ल्गुनोन्यउतवाद्यकरंसुतायाः ॥ गृह्णात्वितीरितइमंसतुधर्मसूनुराहस्मसर्वइतिमेमनसिप्ररूढं ॥१५१॥ नात्र
प्रमाममहृदिप्रतिभात्यथापिधर्माचलाममतिर्हितदेवमानं ॥ इत्युक्तवत्यपिसहैवसुतेनराजानैवैच्छदत्रभ
गवानगमच्चकृष्णः ॥ १५२ ॥ व्यासंतमीक्ष्यभगवंतमगण्यपूर्णनित्याव्ययात्मगुणमाशुसमस्तएव ॥ नत्वा
भिपूज्यवरपीठगतस्यचाज्ञामादायचोपविविशुःसहितास्तदंते ॥ १५३ ॥ कृष्णस्तदाहनृपतिंप्रतिदेहिक
न्यांसर्वेभ्यएववृषवायुपुरंदराहि ॥ नासत्यदस्रसहिताइमएवइंद्राःपूर्वेचसंप्रतितनश्चहरेर्हिपश्चात् ॥१५४॥
एषांस्त्रियश्चनिखिलाअपिचैकदेहापुत्रीतवैवनततोत्रविरुद्धताहि ॥ इत्युक्तवत्यपियदाद्रुपदश्चकारसंवादि
नींनधियमेनमथाहकृष्णः ॥१५५॥ दिव्यंहिदर्शनमिदंतवदत्तमद्यपश्याशुपांडुतनयान्दिविसंस्थितांस्त्वं ॥
एतांचतेदुहितरंसहतैःपृथक्स्थांतल्लक्षणैःसहततःकुरुतेयथेष्टं ॥१५६॥ इत्युक्तवाक्यमनुतान्सददर्शराजा
कृष्णप्रसादबलतोदिवितादृशांश्च ॥ एतान्निशाम्यचरणौजगदीशितुश्चभीतोजगामशरणंतदनादरेण

॥ १५७ ॥ दत्वाऽभयंसभगवान्द्रुपदस्यकार्येंतेनोमितिस्मकथितेस्वयमेवसर्वां ॥ वैवाहिकींकृतिमथव्यद
धाच्चधौम्ययुक्तःक्रमेणजगृहुर्निखिलाश्चपाणिं ॥१५८॥ पांचालकेषुचमहोत्सवआसराजातुष्टोभवत्सहसुतै
श्चनिजैश्चसर्वैः ॥ पौरैश्चजानपदिकैश्चयथैवरामेदत्वासुतांजनकआपमुदंततोनु ॥१५९॥ उद्वाह्यतत्रनिव
सत्स्वथपांडवेषुश्रुत्वैवरामसहितःसहयादवैश्च ॥ आदायपारिबर्हंबहुलंसकृष्णआयान्मुदैवपृथयासहितांश्च
पार्थान् ॥१६०॥ दृष्ट्वैवतंमुमुदुराशुकुरुप्रवीराआश्लिष्यकृष्णमथनेमुरसौचकृष्णां ॥ दृष्ट्वाप्रदायगृहयोग्य
समस्तभांडंसौवर्णमेभ्यउरुभूषणमच्युतोदात् ॥ १६१ ॥ देवांगयोग्यशुभकुंडलहारमौलिकेयूरवस्त्रसहिता
न्युरुभूषणानि ॥ षण्णांपृथक्पृथगदात्पृथगेवयोग्यान्यन्यद्ददावथपितृष्वसुरात्मयोग्यं ॥ १६२ ॥ रत्नानि
गोगजतुरंगरथान्सुवर्णभारान्बहूनपिददावथचाशिषोग्र्याः ॥ व्यासोप्यदादिहपरत्रचपार्षतोपिभूषारथाश्व
गजरत्नसुकांचनानि ॥१६३॥ दासीश्चदाससहिताःशुभरूपवेषाःसाहस्रशोददतुरत्रहरिर्नृपश्च ॥ तांसांवि
चित्रवसनान्युरुरत्नमालाःप्रत्येकशोददतुरप्युरुभूषणानां ॥१६४॥ मासान्बहूनपिविहृत्यसहैवपार्थैःकृष्णो
ययौयदुपुरींसहितोग्रजेन ॥ अंतर्हितेभगवतिप्रततोरुशक्तौव्यासेचवत्सरमिहोषुरिमेचपार्थाः ॥१६५॥ वै

चित्रवीर्यतनयाःसहसौबलेनकर्णेनसिंधुपतिनारथहस्तियोधैः ॥भूरिश्रवःप्रभृतिभिश्चसहैवहंतुंपांचालराज
मगुरेत्यपुरींपुनस्ते ॥१६६॥तैरर्दितेस्वपुरआशुससोमकानांराजासुतैःसहससैनिकउद्गतोभूत्॥ तेषांचतस्य
चबभूवमहान्विमर्दःपुत्रौचतस्यनिहतौविधुताश्चसेनाः ॥ १६७ ॥ चित्रेहतेसमरआशुसचित्रकेतौधावत्सु
सैनिकवरेषुचपार्षतस्य ॥ पार्थारथैरभिययुर्धृतचापबाणावैचित्रवीर्यतनयान्त्रिविसूनुयुक्तान् ॥१६८॥ तैस्ते
षुपंचसुसमंप्रतियोधयत्सुभूरिश्रवाःसरविजोविरथंचकार ॥शक्रात्मजंतदनुपर्वतसन्निकाशंदोर्भ्यांतुमारुति
रुरुंतरुमुद्बबर्ह ॥१६९॥ आयांतमीक्ष्यतरुहस्तमिमंसमीरसूनुंसुयोधनमुखानिखिलाःसकर्णाः ॥ भूरिश्र
वाःशकुनिभूरिजयद्रथाश्चसर्वेंपिदुद्रुवुरथोविविशुःपुरंस्वं ॥ १७० ॥ ज्ञात्वासमस्तमपितद्विदुरोग्रजंस्वंवर्धंत
एवतनयाभवतोनरेंद्र ॥ इत्याहसोपिमुदितःस्वसुतेनकृष्णाप्राप्तेतिभूषणवराण्यदिशच्चवासः ॥१७१॥ पा
र्थाइतिस्मविदुरोवददाशुसोपिस्वाकारगूहनपरोयदितर्ह्यतीव ॥ भद्रंमृतानहिपृथासहिताःस्मपार्थास्तेषांप्रवृ
त्तिमपिमेवदसर्वशस्त्वं ॥ १७२ ॥ इत्युक्तआहविदुरःसहिडिंबवध्यापूर्वांप्रवृत्तिमखिलामपिलक्ष्यवेधं ॥ उ
द्वाहमप्यथनदीजमुखाश्चसर्वेंतुष्टाबभूवुरपिवत्सरमूषुरेवं ॥ १७३ ॥ श्रुत्वाथकृष्णमुपयांतमुरुप्रदायरत्नं

ञ्चपांडुतनयेषुगतंपुनश्च ॥ तातप्यमानहृदयास्तुसुयोधनाद्यामंत्रंप्रचक्रुरथकर्णमुखाययुश्च ॥ १७४ ॥
युद्धायतेषुपुनरेवरथैःप्रयातेष्वाहाग्रजंसविदुरोपिनदीजमुख्यान् ॥ एतेहिपापतमचेतसएत्यपार्थान्युद्धाय
मृत्युमुपयांतिनसंशयोत्र ॥ १७५ ॥ भीमार्जुनौविषहितुंनहिकश्चनास्तिसामर्थ्ययुक्सुरवरेष्वपिवर्धिता
स्ते ॥ ज्ञात्वैववत्सरतएवमहानधर्मस्तेषामुपेक्षणकृतस्तदलंनियुंक्ष्व ॥ १७६ ॥ आनीतयेचविनियुज्य
सुसांत्वपूर्वमानीययोजयनृपेषुतथार्धराज्यं ॥ एवंकृतेतवभवेत्कुलवृद्धयेहिधर्मायचोभयविनाशकरोन्यथा
स्याः ॥ १७७ ॥ इत्युक्तवत्यनुतथेत्यवदन्नदीजोद्रोणःकृपश्चविदुरंसनृपोप्युवाच ॥ याह्यानयेतिसचवे
गवतारथेनतत्रागमत्तदनुतैरभिपूजितश्च ॥ १७८ ॥ तत्कालएववसुदेवसुतश्चकृष्णोव्यासश्चतानुपसमे
त्यदुरंतशक्ती ॥ आदायकुंतिसहितान्विदुरेणयुक्तौनागाह्वयंपुरमितांसहभार्ययैव ॥ १७९ ॥ तेष्वाग
तेषुसुमहानभवत्प्रहर्षःपौरस्यजानपदिकस्यजनस्यचोच्चैः ॥ भीष्मादिकाश्चमुदिताःप्रतिपूज्यगेहमावेशय
न्सहनृपेणमहोत्सवेन ॥ १८० ॥ कृष्णामपूजयदतीवचसौबलीसादुर्योधनस्यदयितासहितात्रतेपि ॥
ऊषुस्ततश्चनिजपुत्रकदुर्विनीत्याकृष्णानिमित्तमुरुभीतितआहभीमात् ॥ १८१ ॥ कुंतिप्रयाहिसहितास्नुष

यागृहंस्वंभीमाद्बिभेमिनिजपुत्रकदुर्विनीत्या ॥ कृष्णात्रिलोकवनिताधिकरूपसारायस्मादितिस्मससुताप्र
ययौगृहंसा ॥१८२॥ ऊषुस्तथैवपरिवत्सरपंचकंतेपांडोर्गृहेसुसुखिनोखिलभोगयुक्ताः॥ कृष्णाचतेषुपृथगेव
चतुःस्वरूपारेमेतथैकतनुरप्यभिमानिभेदात् ॥१८३॥ कन्यैवसाभवदतःप्रतिवासरंचजन्माभवत्यभिमतेःपृ
थगेवनाशात् ॥ प्रायोहिनाभिमतिनाशमवापवाणीतस्मान्मरुच्चसकलेष्वभिविष्टआसीत् ॥ १८४ ॥ धर्मा
त्मजादिषुमरुत्प्रतिविष्टएषांबुद्धिंविमोह्यरमतेसततंतयायत्॥ शुद्धैवसाहिततएवदिनेदिनेचसंमोहतोमरण
वद्भवतीहकन्या ॥१८५॥ नोसुप्तिवत्त्विदमतोन्यवशत्वतोहिदेहस्यसंस्मृतिततएवहरेर्नमोहः ॥ नावेशवच्च
ततएवमृतेःस्वरूपमेतत्त्वतःप्रतिदिनंजननाद्धिकन्या ॥१८६॥ एवंसवायुरनुविश्य्युधिष्ठिरादिभीमात्मनैवर
मतेसततंतयैकः ॥ अन्यादृशीहिसुरभुक्तिरतोन्यरूपामानुष्यभुक्तिरितिनात्रविचार्यमस्ति ॥१८७॥ वा
सिष्ठयादववृषावपिकेशवौतौतत्रोषतुःपरमसौहृदतोहितेषु ॥ ताभ्यामनंतगुणपूर्णसुखात्मकाभ्यांपार्थाश्चते
मुमुदिरेयुतसत्कथाभिः॥१८८॥ पूर्वंहितेषुवनगेषुबभूवकाशिराज्ञःसुताकृतउरुक्षितिपालयोगः ॥ तत्रस्व
यंवरगतांधृतराष्ट्रपुत्रःकन्यांबलाज्जगृहआत्मबलातिदृप्तः ॥१८९॥ पूर्वंहिराजगणनेमगधाधिराजःसंख्यात

इत्यतिरुषाप्रगृहीतकन्ये ॥ दुर्योधनेनृपतयोयुयुधुःस्मतेनभंग्नाश्चकर्णसहितेनसहानुजेन ॥१९०॥ भग्नेषुते
षुपुनरात्तशरासनेषुकर्णोजगादधृतराष्ट्रसुतंप्रयाहि॥युक्तःसहोदरजनैर्गुरुभीष्ममुख्यैर्युक्तस्यतेनपुरमेत्यहि
धर्षणेशाः ॥१९१॥ एकांततोजयमवीक्ष्यचनानुयातिबार्हद्रथःपुरगतस्यजयेननिष्ठा ॥ द्रौणिंहिरुद्रतनुमेष
सदाविजानन्नोतेनयुद्धमभिवांछतिरुद्रभक्तः ॥ १९२ ॥ एकोहमेवनृपतीन्प्रतियोधयिष्यएतैर्मयिप्रविजिते
पिनतेस्त्यकीर्तिः ॥ एकंचतेनुजमिमेयदिपौरुषेणगृह्णीयुरत्रतवकीर्तिरुपैतिनाशं ॥१९३॥ भीष्मादयोपिन
हियोधयितुंसमर्थाराज्ञाह्यनेनततएवचबाह्लिकोस्य ॥ भृत्योबभूवनहिभीष्ममयंयुधेगाद्राजानहीतिनचतेन
विरोधआसीत् ॥१९४॥ इत्युक्तआशुसविमृश्यययौपुरंस्वंकर्णोपितैःप्रतियुयोधजिगायचैतान् ॥ कर्णस्य
वीर्यमगणय्यजरासुतोपिह्येकैकमेवनृपतिंसदिदेशयोद्धुं ॥१९५॥ सर्वेषुतेषुविजितेष्वभिजग्मिवान्सयोद्धुं
बृहद्रथसुतोप्यमुनारथेन ॥ तंचैवरामवरतोविरथंविशस्त्रंचक्रेसचैनमथमुष्टिभिरभ्युपेतौ ॥१९६॥ संधौयदेव
जरयाप्रतिसंधितस्यकर्णोजघाननपरत्रतुतोषराजा ॥ नज्ञातमेतदपिहोहलिनातदेतज्ज्ञातंत्वयाभवततोम
मभृत्यएव॥१९७॥एवंविधंसुकुशलंबहुयुद्धशौंडंनत्वांहनिष्यउततेपितुरेवपूर्वं ॥बाहोर्बलादभिहृतंहिमयांग

राज्यंतत्त्वंगृहाणयुधिकर्मकरश्रमेस्याः ॥१९८॥ इत्युक्तआशुसतथैवचकारकर्णःपूर्वंहितस्यनिजराज्यपदैक
देशः ॥ दुर्योधनेनविहितोमगधाधिराजंजित्वावृकोदरहृतःपितुरेवदत्तः ॥१९९॥ अंगाधिराज्यमुपलभ्य
जरासुतस्यस्नेहंचसूर्यसुतआशुकुरूञ्जगाम ॥ दृष्ट्वैवतंमुमुदिरेधृतराष्ट्रपुत्रानानेनतुल्यमधिजग्मुरतोहरिंच
॥२००॥ उद्वाह्यकाशितनयांगिरिजाभिविष्टांसाक्षान्नरेषुजनितांप्रथमामलक्ष्मीं॥तस्यांसुतंत्वजनयत्पुरआ
सयोक्षःकन्यांपुराप्रियतमांचषडाननस्य ॥२०१॥पुत्रोबभूवसतुलक्षणनामधेयःसालक्षणेत्यधिकरूपगुणासु
कन्या॥तस्यानुजाश्चनिजयोग्यगुणाअवापुर्भार्याःपुनश्चससुयोधनआपभार्याः॥२०२॥पूर्वंसुरांतकइतिप्रथि
तःसुतोभूद्दुःशासनस्यतदनुप्रतितप्यमानाः॥ दृष्ट्वैवपार्थबलवीर्यगुणान्समृद्धिंतांचैवतेप्रतिययुःस्मकलिंगदे
शं॥२०३॥आसीत्स्वयंवरउतात्रकलिंगराजपुत्र्याःसुवज्रइतियंप्रवदंतिभूपाः॥रौद्राद्वरादविजितस्यचतस्य
कन्यांदृसोबलात्सजगृहेधृतराष्ट्रसूनुः ॥२०४॥तत्राथरुद्रवरतःसजरासुतेनयुक्तोबबंधचसुयोधनमाशुजित्वा
॥ कर्णःपराद्रवदिहस्मसुतेषुपांडोर्यस्मात्पृथागमदतःसपराजितोभूत् ॥२०५॥ दुर्योधनेनुजजनैःसहितेगृ
हीतेभीष्मांबिकेयविदुराग्रजवाक्यनुन्नः॥भीमोविजित्यनृपतीन्सजरासुतांस्तान्हत्वासुवज्रममुचद्धृतराष्ट्रपु

त्रान्॥२०६॥तेपिस्मकर्णसहितामृतकप्रतीकानागाह्वयंपुरमथाययुरप्यमीषां॥दृष्ट्वाविरोधमवदन्नृपतिश्चधर्मं
पुत्रंपुरंदरकृतस्थलमाशुयाहि ॥ २०७ ॥ तत्रार्धराज्यमनुभुंक्ष्वसहानुजैस्त्वंकोशार्धमेवहिगृहाणपुराहिश
क्रः ॥ तत्राभिषिक्तउतकंजभवादिदेवैस्तत्रस्थएवसचकारचिरंचराज्यं ॥२०८॥ त्वंवीरशक्रसमएवततस्त
वैवयोग्यंपुरंतदितआश्वभिषेचयामि॥इत्युक्तआहसयुधिष्ठिरओमितिस्मचक्रेभिषेकमपितस्यसआंबिकेयः
॥ २०९ ॥ तस्याभिषेकमकरोत्प्रथमंसकृष्णोवासिष्ठनंदनउरुर्भवचक्रवर्ती॥यष्टाश्वमेधनिखिलात्मकराजसू
यपूर्वैर्मखैःसततमेवचधर्मशीलः ॥२१०॥ इत्येवपार्षतसुतासहितेभिषिक्तेकृष्णोपिवृष्णिवृषभःसतथाभ्यषिं
चत् ॥ एवंचमारुतिशिरस्यभिषेकमेतौसंचक्रतुःस्मयुवराजपदेसभार्यं ॥२११॥ भीमेचपार्षतसुतासहितेभि
षिक्तेताभ्यामनंतसुखशक्तिचिदात्मकाभ्यां॥ अन्यैश्चविप्रवृषभैःसुकृतेभिषेकेधर्मात्मजानुमुमुदुर्निखिलाश्च
संतः ॥ २१२ ॥ तस्मिन्महोत्सववरेदिनसप्तकानुवृत्तेवसिष्ठवृषभेणचवृष्णिपेण ॥ कृष्णेनतेययुरमापृथयात
याचपांचालराजसुतयास्थलमिंद्रवासं ॥ २१३ ॥ कोशस्यचार्धसहितास्तुयदैवपार्थागच्छंतितानुययुर्नि
खिलाश्चपौराः ॥ ऊचुश्चहाबतसुयोधनएषपापोदूरेचकारननुपांडुसुतान्गुणाढ्यान् ॥२१४॥ भीमप्रतापम

वलंब्यकलिंगबंधान्मुक्तःसुतामपिहितस्यपुरंनिनाय॥द्वेष्ट्येवमप्यतिबलान्हिसदैवपार्थान्यामोवयंगुणिभिर
द्यसहैवपार्थैः ॥२१५॥ आज्ञापयत्यपिसभेरिरवेणपार्थान्नैवानुगच्छथयदिव्रजथानुबोद्य ॥ वित्तंहरिष्यइह
सर्वमपीतितच्चपापःकरोतुनवयंविजहामपार्थान् ॥ २१६ ॥ सद्भिर्हिसंगतिरिहैवसुखैकहेतुर्मोक्षैकहेतुरुतत
द्विपरीतमन्यत् ॥ तस्माद्व्रजेमसहपांडुसुतैर्हिशक्रप्रस्थंत्वितिस्मधृतचेतसआहधर्मः ॥ २१७ ॥ प्रीतिर्यदि
स्मभवतांमयिसानुजेस्तितिष्ठध्वमत्रपितुरेवहिशासनेमे॥ कीर्तिर्हिवोनुगमनात्पितुरत्ययेननश्येन्नइत्यनुसर
ध्वमिहांबिकेयं ॥२१८॥ इत्येवतैःपुरजनानिखिलैर्निषिद्धाःकृच्छ्रेणतस्थुरपितान्मनसात्वगच्छन् ॥ प्राप्या
थशक्रपुरमस्मरतांचकृष्णौदेवेशवर्धकिमथागमदत्रसोपि ॥२१९॥ वासिष्ठपेनयदुपेनचपांडवानांरत्नोत्करं
कुरुपुरंपुरुहूतपुर्याः ॥ सादृश्यतस्त्विितिनियुक्तउभौप्रणम्यसर्वेश्वरौसकृतवांश्चपुरंतथैव॥२२०॥देशंचनाति
जनसंवृतमन्यदेशसंस्थैर्जनैरभिपुपूरिरआशुपार्थाः॥तेषांगुणैर्हरिपदानतिहेतुतश्चराष्ट्रांतराइहशुभावसतीः
स्मचक्रुः ॥२२१॥ प्रस्थाप्यदूरमनुजस्यसुतान्सराजाचक्रेभिषेकमपितत्रसुयोधनस्य॥ दुःशासनंचयुवराज
मसौविधायमेनेकृतार्थमिवचस्वमशांतकामः ॥२२२॥पार्थाश्चतेमुमुदुरत्रवसिष्ठवृष्णिवर्योदितानखिलतत्त्व

विनिर्णयांस्तु॥शृण्वंतएवहिसदापृथिवींचधर्मान्भुंजंतआश्रितरमापतिपादयुग्माः॥२२३॥इतिश्रीमदानंदती
र्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेपांडवराज्यलाभोनामएकोनविंशोऽध्यायः॥१९॥
ॐ॥अथयज्ञोरुदाननरदेववंद्यताप्रश्नर्षिपूजासुयुधिष्ठिरोभूत् ॥ धर्मानुशास्तिहरितत्त्वशंसनस्वराष्ट्ररक्षादिषुभीम
आसीत्॥१॥ स्त्रीधर्मसंशासनभृत्यकोशरक्षाव्ययादौगुणदोषचिंतने॥अंतःपुरस्थस्यजनस्यकृष्णाह्यासीद्धरे
र्धर्मनिदर्शिनीच ॥२॥ बीभत्सुरासीत्पपरराष्ट्रमर्दनेतेनानियम्यांस्तुजरासुतादीन् ॥ सकीचकादींश्चममर्द
भीमस्तस्यैवतेबलतोनित्यभीताः ॥३॥ राष्ट्रेषुभीमेनविमर्दितेषुजिताश्चयुद्धेषुनिरुद्यमास्ते॥बभूवुरासीद्ध
रिधर्मनिष्ठःप्रायेणलोकश्चतदीयशासनात् ॥४॥ आजीविनांवेतनदस्तदासीन्माद्रीसुतःप्रथमोथद्वितीयः॥
संधानभेदादिषुधर्मराजपश्चाच्चखड्गीसबभूवरक्षन् ॥५॥ धृष्टद्युम्नस्तत्रसेनाप्रणेताशक्रप्रस्थेनित्यमास्तेतिहा
र्दात् ॥ विशेषतोभीमसखासआसीद्राष्ट्रंचैषांसर्वकामैःसुपूर्णं ॥६॥नावैष्णवोनदरिद्रोबभूवनधर्महानिश्चब
भूवकस्यचित् ॥ तेषांराष्ट्रेशासतिभीमसेनेनव्याधितोनापिविपर्ययान्मृतिः ॥७॥ युधिष्ठिरंयांत्यर्थदर्शनो
त्सुकाःप्रतिग्रहायाप्यथयाजनाय ॥ कार्यार्थिनोनैववृकोदरेणकार्याणिसिध्यंतियतोखिलानि ॥ ८॥ गंध

र्वविद्याधरचारणाश्चसेवंतएतान्सततंसमस्ताः॥ यथासुरेंद्रंमुनयश्चसर्वआयांतिदेवाअपिकृष्णमर्चितुं॥९॥
तेषांराष्ट्रेकार्तयुगाहिधर्माःप्रवर्तिताएवततोधिकाश्च॥वृद्धिश्चतस्मादधिकासुवर्णरत्नांबरादेरपिसस्यसंपदां
॥१०॥ अथोपयेमेशिशुपालपुत्रींयुधिष्ठिरोदेवकींनामपूर्वां ॥ स्वीयांभार्यायत्सहजोधृष्टकेतुरनुह्लादस्सवि
तुश्चांशयुक्तः ॥११॥ तस्यांसुहोत्रोनामतःपुत्रआसीद्यश्चित्रगुप्तोनामपूर्वंसुलेखः ॥ कृष्णासैवाप्यन्यरूपेण
जाताकाशीशपुत्रींयांप्रवदंतिकालीं ॥१२॥ साकेवलाभारतीनान्यदेव्यस्तत्राविष्टास्तत्कृतेकाशिराजः ॥
स्वयंवरार्थेनृपतीनाजुहावसर्वास्तेपिह्यत्रहर्षात्समेताः ॥१३॥ तेषांमध्येभीमसेनांसएषामालामधात्तत्रजरा
सुताद्याः ॥ क्रुद्धाविष्णोराश्रितानांक्षिपंतआसेदुरुच्चैःशिवमास्तुवंतः ॥१४॥ पूर्ववाक्यैर्वैदिकैस्तान्सभीमो
जिग्येतर्कैःसाधुभिःसंप्रयुक्तैः ॥ वेदाह्यदोषाइतिपूर्वमेवसंसाधयित्वैवसदागमैश्च ॥ १५ ॥ वेदाधिक्यंशैव
शास्त्राणिचाहुर्वेदोज्झितानांबहुलांचनिंदां ॥ तथाशाक्तेयस्कांदसौरादिकानांतत्रैवोक्तंछंदसांवैष्णवत्वं
॥१६॥ विष्णोराधिक्यंतानिशास्त्राणिचाहुःशिवादिभ्यःकुत्रचिन्नैववेदे ॥ विष्णूत्कर्षःकथितोबौद्धपूर्वाश्चा
हुर्विष्णुंपरमंसर्वतोपि ॥१७॥ लोकायताश्चक्वचिदाहुरग्र्यंविष्णुंगुरुंसर्ववरंबृहस्पतेः॥सर्वागमेषुप्रथितोतए

वविष्णुःसमस्ताधिकएवमुक्तिदः ॥१८॥ तेष्वागमेष्वेवपरस्परंचविरुद्धताह्यन्यपक्षेषुभूपाः ॥ प्रत्यक्षतश्चा
त्रपश्यध्वमाशुबलंबाह्वोर्विष्णुपदाश्रयस्य ॥१९॥ पूर्वंहिगंगाममविष्णुपूजाविघ्नार्थमायाद्धामकरेणसामे ॥
नुन्नापरस्ताद्बहुयोजनंगतापुरेकुरूणांशिवआगतस्तदा ॥ २० ॥ सव्याघ्ररूपीकपिलात्मकामुमांपरीक्षयन्हं
तुमिवाद्रवद्द्रुतं॥समेयुद्धेविजितोमूर्च्छितश्चगदाप्रहारादासलिंगांतरस्थः ॥२१॥ व्याघ्रेश्वरंनामलिंगंपृथिव्यां
ख्यातंतदातद्वदन्यत्रयुद्धे॥तीरेगोमत्याहैमवतेगिरौहिजितस्तत्राप्यासशार्दूललिंगं ॥२२॥ एवंप्रत्यक्षेविष्णु
पदाश्रयस्यबलाधिक्येकिमुवक्तव्यमत्र ॥विष्णोराधिक्येक्षत्रियाणांप्रमाणंबलंविप्रेज्ञानमेवेतिचाहुः॥२३॥म
याकेदारेविप्ररूपीजितश्चरुद्रोऽविशल्लिंगमेवाशुभीतः ॥ ततःपरंवेदविदामगम्यताशापंप्रादाच्छंकरोव्रीडि
तोत्र॥२४॥एवंप्रत्यक्षेविष्णुबलेप्रतीपंमनोयस्यह्युत्तरंसब्रवीतु॥ क्रोधाधिकश्चेत्क्षिप्रमायातुयोद्धुमित्युक्तास्ते
भ्याययुरात्तशस्त्राः॥२५॥विद्राव्यतान्बाणसंघैःसमस्ताञ्जरासुतंगदयापोथयित्वा ॥ बाहुभ्यांचैनंपरिगृह्याशु
विष्णोःपदोत्थायांप्राक्षिपद्देवनद्यां॥२६॥सव्रीडितःप्रययौमागधांश्चभूपैःसमेतोभीमसेनोरथंस्वं॥आरुह्यका
शीश्वरपूजितश्चययौकाल्याशक्रसनामकंपुरं ॥२७॥ तस्यांत्रिलोकाधिकरूपसद्गुणैरासंमितायांरममाणःसु

तंच ॥ शर्वत्रातंनामाजनयत्पुरायःसमानवायुर्बलवीर्ययुक्तः ॥२८॥ कृष्णोपिगत्वाद्वारवतींसरामःसत्या
पितुर्वधकर्तारमेव ॥ शतधन्वानंहंतुमैच्छत्सचैवययाचेक्रूरंकृतवर्मानुयुक्तः ॥२९॥तावब्रूतांसर्वलोकैककर्तु
र्नावांविरोधंमनसापिकुर्वः॥ कृष्णस्यसर्वेशितुरित्यनूक्तआरुह्यचाश्वींभयतःपराद्रवत् ॥३०॥ अन्वेवतंकृ
ष्णरामौरथेनयातौशतंयोजनानांदिनेन ॥ गत्वामृतायांबडवायांपदैवसंप्राद्रवत्कृष्णएनंपदागात् ॥३१॥
छित्त्वाशिरस्तस्यचक्रेणकृष्णोजानन्नक्रूरेमणिमेतेनदत्तं॥ अप्यज्ञवल्लोकविडंबनायपरीक्ष्यवासोत्रनेत्याहरा
मं ॥३२॥ अविश्वासात्सतुसक्रोधएवययौविदेहानवसत्पंचचाब्दान् ॥ जानन्पार्थेभ्योऽहार्यतांकेशवस्यव
शीकर्तुंधार्तराष्ट्रोबलंगात् ॥३३॥ बभूवशिष्योस्यतथागदायामसन्निधानंकेशवस्यप्रतीक्षन् ॥ तदाययाचे
भगिनींचतस्यसचप्रतिज्ञामकरोत्प्रदाने ॥३४॥ ज्येष्ठंह्येनंकेशवोनातिवर्तेदित्येवमेनेधार्तराष्ट्रःसतस्मात् ॥
जग्राहहस्तंदक्षिणंसत्यहेतोर्ददौचरामःकरमस्मैहलांकं ॥३५॥ रूपेणतस्यामोहितोधार्तराष्ट्रोविशेषतःकृष्ण
रामौभगिन्याः ॥ स्नेहाद्दर्शयास्यतइत्यगृह्णाद्धस्तंहलांकंहलिनोरिपुघ्नं॥ ३६ ॥ जातादेवक्यांसासुभद्रेति
नाम्नाभद्रारूपेणानकदुंदुभेस्तां ॥ कृत्वापुत्रींरोहिणींस्वामरक्षत्पूर्वंतुयासीत्त्रिजटैवनाम्ना ॥३७॥ सीतायाः

प्राङ्गित्यशुश्रूषणात्साबभूवविष्णोर्भगिनीप्रियाच ॥ उमावेशाद्रूपगुणोपपन्नापद्मेक्षणाचंपकदामगौरी ॥३८॥
एतत्कृत्वाधृतराष्ट्रात्मजःसययौकुरून्निवसत्यत्ररामे ॥ कृष्णोक्रूरंविवसंतंभयेनसहार्दिक्यंचानयित्वाजगाद
॥ ३९ ॥ आनीयरामंचसमस्तसात्वतांयदावादीत्केशवःसन्निधाने ॥ मणिस्त्वय्यास्तेदर्शयेत्येवभीतस्तदा
क्रूरोदर्शयद्रत्नमस्मै ॥४०॥ अव्याजतामात्मनोदर्शयित्वाहलायुधेकेशवस्तस्यजानन् ॥ रत्नाकांक्षामुग्रसे
नस्यचैवमातुश्चसांबस्यपुनर्बभाषे ॥४१॥ आस्तामक्रूरेमणिरन्यैरधार्यःसदायज्ञाद्दानपतेःसधार्यः ॥ नस
त्याकृष्णावांछितंकिंचिदिच्छेत्तथापितस्यायोग्यइत्याहकृष्णः ॥४२॥ लब्ध्वारत्नंदानपतिःसदैवसंदीक्षितो
भूद्यज्ञकर्मण्यतंद्रः ॥ प्रदर्श्यकृष्णोहलिनेरत्नमेतच्छक्रप्रस्थंपांडवस्नेहतोगात् ॥ ४३ ॥ वसन्नजस्तत्रबहूंश्च
मासान्सफल्गुनोयान्मृगयांकदाचित् ॥हत्वामृगान्यमुनातीरसंस्थःसोन्यांकालिंदींददृशेतत्स्वसारं ॥४४॥
सासूर्यपुत्रीयमुनानुजातातपश्चरंतीकृष्णपत्नीत्वकामा ॥ पृष्टार्जुनेनाहसमस्तमेतत्पत्नींचतांजगृहेवासुदेवः
॥४५॥ ततोगत्वानग्नजितोगृहंचस्वयंवरेसप्तवृषानगृह्णात् ॥ सर्वैरग्राह्यानसुरान्वरेणशिवस्ययैर्निर्जिताभू
मिपालाः ॥ ४६ ॥ ततोनीलांतस्यसुतांचलेभेपूर्वंनीलागोपकन्यापियासीत् ॥ सादेहेस्याःप्राविशत्पूर्वमेषा

यस्मादेकाद्विविधासंप्रजाता ॥४७॥ पितृष्वसुर्मित्रविंदासुताचकृष्णेमालामासृजद्राजमध्ये ॥ विंदानुविं
दौभ्रातरावेवतस्यान्यषेधतांधार्तराष्ट्रार्थमुग्रौ ॥४८॥जित्वावंत्यौनृपतींश्चैवसर्वानादायतांप्रययौवासुदेवः ॥
पितृष्वसुस्तनयांचद्वितीयांभद्रांदत्तामग्रहीद्भ्रातृभिःसः ॥४९॥ विश्वेषांदेवानामवताराहिपंचतेकैकयाभ्रा
तरोस्याहरेश्च ॥ भक्तानित्यंपांडवानांचतातोह्येषांवशेशैब्यनामभुरग्रे ॥५०॥स्वयंवरोलक्षणायास्तथासीद्य
थाद्रौपद्यालक्ष्यवेधात्मकःसः ॥ मद्रेषुतस्याश्चपितापिनाकंस्वयंवरार्थंजगृहेगिरीशात् ॥ ५१ ॥ लक्ष्यंचत
त्सर्वतश्छन्नमेवद्वारंचतस्याप्युपरिस्मलक्ष्यात् ॥ छिन्नेषुणापातनीयंचतद्धिद्रौपद्यर्थात्तदशक्यंततोलं ॥५२॥
तत्राजग्मुर्मागधाद्याश्चसर्वेपार्थाअपिद्रष्टुमिहाभ्युपाययुः ॥दुर्योधनाद्याश्चससूतपुत्राःसज्जीकर्तुंधनुरप्युत्सहं
ते ॥ ५३ ॥ केचिन्निपेतुर्धनुषैवताडितानवैकेचिच्चालयितुंचशेकुः ॥ दुर्योधनोमागधःसूतपुत्रःसज्जंकृत्वा
लक्ष्यवीक्षांनशेकुः ॥५४॥धनंजयःस्वात्मबलंप्रकाशयन्सज्जंकृत्वाधनुरैक्षच्चलक्ष्यं ॥ नैवाददेबाणमनिच्छयैव
प्राप्यांजानन्केशवेनैवतांच ॥५५॥ भीमश्चापंलक्ष्यमप्येतदत्रद्रष्टुंचनैवैच्छदरींद्रधारिणः ॥ योग्येकर्मण्या
यतंश्चापराधीस्यामित्यंजःपश्यमानोमहात्मा ॥ ५६ ॥ कृष्णश्चतच्चापमधिज्यमाशुकृत्वाचिंत्यश्छिन्नबाणेन

लक्ष्यं ॥ अपातयद्दुंदुभयश्चदिव्यानेदुःप्रसूनंववृषुःसुराश्च ॥५७॥ कृष्णेब्रह्माद्यैस्तूयमानेनरेंद्रकन्यामालां
केशवांसेनिधाय ॥ तस्थावुपास्याथसर्वेनरेंद्रायुद्धायागुःकेशवंह्यात्तशस्त्राः ॥५८॥ विद्राव्यतान्मागधादी
न्सकृष्णोभीमार्जुनाभ्यांसहितःपुरींस्वां ॥ ययावेताअष्टमहामहिष्यःकृष्णस्यदिव्यालोकसुंदर्यइष्टाः॥५९॥
भैष्मीसत्यावैकतनुर्द्विधैवजाताभूमौप्रकृतिर्मूलभूता ॥ तयैवान्याःसर्वदानुप्रविष्टास्तासांमध्येजांबवतीप्रधा
ना ॥६०॥ रामेणतुल्याजांबवतीप्रियत्वेकृष्णस्यान्याःकिंचिदूनाश्चतस्याः ॥ यदावेशोबहुलःस्याद्रमाया
स्तदातासुप्रीयतेकेशवोलं ॥६१॥ यदावेशोह्रासमुपैतितत्रप्रद्युम्नतोविंशगुणाधिकाःस्युः ॥ अनादितस्ताः
केशवान्नान्यसंस्थारेमेताभिःकेशवोद्वारवत्यां ॥६२॥ एवंकृष्णेद्वारकामध्यसंस्थेगिरिंभूपारैवतकंसमाययुः॥
दुर्योधनाद्याःपांडवाश्चैवसर्वेनानादेश्यायेचभूपालसंघाः ॥६३॥आत्मानंतान्द्रष्टुमभ्यागतान्सकृष्णोगिरौरै
वतकेददर्श॥नमस्कृतेसर्वनरेंद्रमुख्यैःकृष्णेवैदर्भ्यासहदिव्यासनस्थे ॥६४॥एत्याकाशान्नारदःकृष्णमाहसर्वो
त्तमस्त्वंत्वादृशोनास्तिकश्चित्॥इत्याश्चर्योधन्यइत्येवशब्दद्वयेतूक्तेवासुदेवस्तमाह॥६५॥दक्षिणाभिःसाकमि
त्येवकृष्णंपप्रच्छुरेतत्किमितिस्मभूपाः॥नारायणोमुनिमूचेवदेतिशृणुध्वमित्याहसनारदोपि॥६६॥कूर्मोदृष्टो

विष्णुपद्यांमयोक्तस्त्वमुत्तमोनास्त्यधिकस्तवेति ॥ऊचेगंगामुत्तमांसाजलेशमुमामूचेपृथिवीनामिकांसः ६७
यामादृशादेवतासर्वशस्ताधृतास्तयाप्रथितत्वात्पृथिव्या ॥ शिवंशेषंगरुडंचाहसापिपरावनात्पर्वतनामधेया
न् ॥६८॥ तैरेवाहंमत्समाश्चैवदेव्योभ्रियंतइत्येवतऊचिरेथ ॥ ब्रह्माणमेवोत्तममाहसोपिवेदात्मिकांप्रकृतिं
विष्णुपत्नीं ॥६९॥ सैकादेवीबहुरूपावभाषेयुक्तायदाहंज्ञेननारायणेन ॥ यज्ञक्रियामानिनीयज्ञनाम्नीतदो
त्तमातत्प्रवेशात्तदाख्या ॥ ७० ॥ विष्णवाविष्टायज्ञनाम्नीतदंकस्थितासोचेकेशवोह्युत्तमोलं ॥ नतत्समश्चा
भ्यधिकःकुतःस्याद्दृषेसत्यंनान्यथेतिस्मभूयः ॥७१॥ तयोक्तोहंनावतारेषुकश्चिद्विशेषइत्येवयदुप्रवीरं ॥ स
र्वोत्तमोसीत्यवदंसचाहनकेवलंमेंकगायाःश्रियोहं ॥७२॥ सदोत्तमःकिंतुयदातुसामेवामार्धरूपादक्षिणाना
मधेया ॥ यस्मात्तस्यादक्षिणतःस्थितोहंतस्मान्नाम्नादक्षिणेत्येवसास्यात् ॥ ७३ ॥ सादक्षिणामानिनीदेव
ताचसाचस्थिताबहुरूपामदर्धा ॥ वामार्धोमेतत्प्रविष्टोयतोहिततोहंस्यामर्धनारायणाख्यः ॥७४॥ तदा
प्यस्याउत्तमोहंसुपूर्णोनमादृशःकश्चिदस्त्युत्तमोवा ॥ इत्येवावादीद्दक्षिणाभिःसहेतिसर्वोत्तमत्वंदक्षिणानां
स्मरन्सः ॥७५॥ ताभिश्चैताभिर्दक्षिणाभिःसमेताद्वरिष्ठोहंजगतःसर्वदैव ॥ मत्सामर्थ्यान्नैवचानंतभागो

दक्षिणानांविद्यतेनारदेति ॥७६॥ उक्तंकृष्णेनाप्रतिमेनभूपाअन्योत्तमत्वंदक्षिणानाचशश्वत् ॥ सेयंभैष्मी
दक्षिणाकेशवोयंतस्याःश्रेष्ठःपश्यतराजसंघाः ॥ ७७ ॥ प्रत्यक्षंवोवीर्यमस्यापिकुंत्यायुद्धेर्थितःकेशवोवीर्यम
स्यै॥अदर्शयत्पांडवान्धार्तराष्ट्रान्भीष्मद्रोणद्रौणिकृपान्सकर्णान्॥निरायुधांश्चक्रएकक्षणेनलोकश्रेष्ठान्दैवते
रप्यजेयान् ॥७८॥ व्रतंभीमस्यास्तिनैवाभिकृष्णमियामितिस्माज्ञयातस्यविष्णोः ॥ चक्रंरथस्याग्रहीत्सप्र
णम्यकृष्णंसतंकेशवोपाहरच्च ॥७९॥ एवंक्रीडंतोप्यात्मशक्त्याप्रयत्नंकुर्वंतस्तेविजिताःकेशवेन ॥ ततःसर्वे
नेमुरस्मैपृथाचसविस्मयावासुदेवंननाम॥८०॥एवंविधान्यद्भुतानीहकृष्णेदृष्टानिवःशतसाहस्रशश्च॥ तस्मा
देषह्यद्भुतोत्युत्तमश्चेत्युक्त्वानेमुस्तेखिलावासुदेवं ॥ ८१ ॥ वाय्वाज्ञयावायुशिष्यःससत्यमित्याद्युक्त्वानारदो
रुक्मिणींच ॥ स्तुत्वापुष्पंपारिजातस्यदत्त्वाययौलोकंक्षिप्रमब्जोद्भवस्य ॥८२॥ साक्षात्सत्यारुक्मिणीत्येक
संविद्धिधाभूतानात्रभेदोस्तिकश्चित् ॥ तथापिसाप्रमदानांस्वभावप्रकाशनार्थंकुपितेवाससत्या ॥८३॥ सा
कंरुक्मिण्याराजमध्येप्रवेशात्स्तवाद्दषेःपुष्पदानाच्चदेवीं ॥ कोपाननंदर्शयंतीमुवाचविडंबनार्थंकामिजन
स्यकृष्णः ॥८४॥ दातास्म्यहंपारिजातंतरुंतइत्येवतत्राथागमद्वासवोपि ॥ सर्वैर्देवैर्भौमजितोप्यदित्यास्तेनै

वाथोकुंडलाभ्यांहृताभ्यां ॥८५॥ तदैवागुर्मुनयस्तेननुन्नाबदर्यास्तेसर्वएत्याशुकृष्णं॥ ययाचिरेभौमवधाय
नत्वास्तुत्वास्तोत्रैर्वैदिकैस्तांत्रिकैश्च ॥८६॥ इंद्रेणदेवैःसहितेनयाचितोविप्रैश्चसस्मारविहंगराजं ॥ आग
म्यनत्वापुरतःस्थितंतमारुह्यसत्यासहितोययौहरिः॥८७॥नित्यैवयाप्रकृतिःस्वेच्छयैवजगच्छिक्षार्थंद्वादशीं
भीमसंज्ञां ॥ उपोष्यबभ्रेकोटिधाराजलस्यविष्णोःप्रीत्यर्थंसैवहिसत्यभामा ॥८८॥ तयायुक्तोगरुडस्कंधसं
स्थोदूरानुयातोवज्रभृताप्यनुज्ञां ॥ दत्वामुष्मैप्रययौवायुजुष्टामाशांकृष्णोभौमवधेधृतात्मा ॥८९॥ भौमोह्या
सीद्ब्रह्मवरादवध्योनशस्त्रभृज्जीयसइत्यमुष्मै ॥दत्तोवरोब्रह्मणातद्वदेवतस्यामात्यानांतद्वदवध्यताच ॥९०॥
भौमेनजेयत्वमपिह्यमीषांदत्तंभौमायब्रह्मणाक्रोडरूपात् ॥ विष्णोर्जातायास्यदुर्गंचदत्तंप्राग्जोतिषंनामपुरं
समस्तैः ॥९१॥ आसीद्बाह्येगिरिदुर्गंतदंतःपानीयदुर्गंमौरवंपाशदुर्गं ॥ तस्याप्यंतःक्षुरधारोपमंतत्पाशाश्च
तेषट्सहस्राःसुघोराः ॥ ९२ ॥ अभेद्यत्वमरिभिरतार्यताचदत्तादुर्गाणांब्रह्मणाराधितेन ॥ ९३ ॥ तस्यामा
त्याःपीठमुरौनिशुंभहयग्रीवौपंचजनश्चशूराः ॥ संकल्प्यतान्लोकपालानहंचब्रह्मेत्यद्धाभाषमाणःसआस्ते
॥९४॥ हंतुंकृष्णोनरकंतत्रगत्वागिरिंदुर्गंगदयानिर्बिभेद ॥ वायव्यास्त्रेणोदकंशोषयित्वाचकर्तखड्गेनमुर

स्यपाशान् ॥९५॥ अथाभिपेतुर्मुरपीठौनिशुंभहयग्रीवौपंचजनश्चशूराः ॥ ताञ्छैलशस्त्रास्त्रशिलाभिव
र्षिणश्चक्रेव्यसूंश्चक्रनिकृत्तकंधरान् ॥ ९६ ॥ तेषांसुताःसप्तसप्तोरुवीर्यावरादवध्यागिरिशस्याभिपेतुः ॥
तानस्त्रशस्त्राभिमुचःशरोत्तमैःसमर्पयामासचमृत्यवेच्युतः ॥ ९७ ॥ हत्वापंचत्रिंशतोमंत्रिपुत्राञ्जगामभौम
स्यसकाशमाशु ॥ श्रुत्वाभौमःकृष्णमायांतमारादक्षौहिणीत्रिंशकेनाभ्ययात्तं ॥ ९८ ॥ जघ्नेसेनांगरुडः
पक्षपातैःपादंशेषंकेशवःसायकौघैः ॥ अथाससादाशुभौमोच्युतंतंमुंचन्बाणानस्त्रसंमंत्रितान्द्राक् ॥९९॥
विव्याधतंकेशवःसायकौघैर्भौमःशतघ्नींब्रह्मदत्तामम‍ुंचत् ॥ १०० ॥ अच्छेद्योभेद्योनित्यसंवित्सुखात्मानि
त्याव्ययःपूर्णशक्तिःसकृष्णः ॥ निगीर्यतांदेववरःशतघ्नींनित्याश्रांतोदर्शयच्छ्रांतवच्च ॥ १०१ ॥ बहून्वरा
न्ब्रह्मणोन्येष्वमोघान्मोघीकृतान्वीक्ष्यपरात्परेशः ॥ भवेत्कथंचिद्बहुमानेनयुक्तइत्येवकृष्णोदर्शयच्छ्रांतव
त्त्वं ॥ १०२ ॥ तदाहृसंनरकंवीक्ष्यदेवीसत्यादेदकार्मुकंशार्ङ्गसंज्ञं ॥ चकारतंयतमानंचभौमंनिरायुधंविरथं
चक्षणेन ॥ १०३ ॥ आलिंग्यकृष्णःसत्यभामांपुनश्चरथांतरेसंस्थितंभौममुग्रं ॥ सृजंतमस्त्राण्यरिणानिकृ
त्तस्कंधंमृत्योरर्पयामासशीघ्रं ॥१०४॥ समंत्रिभिर्मंत्रिपुत्रैःसमेतोजगामकृष्णावज्ञयांधंतमश्च ॥ तदाविष्टो

वायुरगाच्चकृष्णमंतःपुरंप्राविशत्सत्ययेशः ॥१०५॥ तदाभूमिःपंचभूतावरायायस्यांजज्ञेनरकःश्रीवराहात् ॥
मूलप्रकृत्यैवभूम्यानितांतमाविष्टायासागमत्कृष्णपादौ ॥ १०६ ॥ सादित्यास्तेकुंडलेपादयोश्चनिधायपौत्रं
भगदत्तसंज्ञं ॥ समर्पयामासतस्याभिषेकंप्राग्जोतिषेकारयामासकृष्णः ॥१०७॥ संस्थाप्यतंसर्वकिरातरा
ज्येभौमाहृतंवैश्रवणाद्बलेन ॥ शिवेनदत्तंधनदायातिसत्त्वंभगदत्तेधात्सुप्रतीकंरमेशः ॥१०८॥ करींद्रमेकंतं
निधायैवतस्मिन्कृत्वाप्रसादंचवसुंधरायाः ॥ चतुर्दंतान्षट्सहस्रान्करींद्रान्पयोब्धिजान्प्राहिणोद्वारवत्यै १०९
नराधिपान्देवगंधर्वनागाञ्जित्वानीतंहेमरत्नोच्चराशिं । शतद्वयंयोजनानांसमृद्धंसमंततःप्राहिणोत्स्वांपुरींसः
॥११०॥ महावीर्यैर्नैर्ऋतैराक्षसेंद्रैर्भौमानीतैर्निर्ऋतिंयोधयित्वा ॥ सप्राहिणोत्सर्वरत्नोच्चराशिंगजांश्चनारा
यणआदिदेवः ॥ १११ ॥ तत्रापश्यत्कन्यकाभूमिपानांभौमानीताःसमरेतान्विजित्य ॥ द्व्यष्टौसहस्राणि
शतंचरूपशीलोदाराअक्षताःसद्व्रतस्थाः ॥ ११२ ॥ काश्चित्तत्रासन्देवगंधर्वकन्यास्तासांप्रधानात्वष्ट्रपुत्रीक
शेरुः ॥ पुत्राअग्नेःपूर्वमासंश्चतेथस्त्रीत्वप्राप्त्यैचक्रुरग्र्यंतपश्च ॥११३॥ भार्यात्वार्थेवासुदेवस्ययोषित्तनुंतासा
मिच्छतीनांसमीरः ॥ अदाद्वरंतपसाराधितःसन्स्त्रीभूतास्तेबदरींसंप्रजग्मुः ॥ ११४ ॥ नारायणंतत्रशुश्रू

षमाणाःप्राप्याप्सरस्त्वंराजकुलेषुजाताः ॥ काश्चित्स्वर्गेतानिशम्यैवकृष्णंवव्रुःपतिंसर्वगुणाभिरामं ॥११५॥
आजानदेवैःसर्वगुणैःसमास्ताःस्वभावतोथेंदिरावेशतोतः ॥गुणाधिकास्ताःशिबिकासुकृष्णआरोपयित्वा
प्राहिणोद्द्वारवत्यै॥११६॥समंततोयोजनानांशतेद्धेप्रवृद्धमिंद्रस्यसरत्नपर्वतं ॥ नित्यामृतस्राविजलेश्वरस्यछ
त्रंचदोर्भ्यांगरुडेन्यधाद्धरिः ॥ ११७ ॥ स्वयंचसत्यासहितःसमारुहत्सचाश्रमेणैवययौत्रिविष्टपं ॥ अभिप्र
यातोखिललोकपालैर्जनार्दनःशक्रगृहंविवेश ॥ ११८ ॥ संपूजितःसत्यभामासहायःशक्रेणशच्यासहितेन
सादरं ॥ ददावदित्याअपिकुंडलेशुभेसमस्तदेवैर्मुनिभिश्चवंदितः ॥११९॥ तमासुरावेशवशादजानतीस
त्यांचसर्वप्रभवौजगत्प्रभू ॥ निर्दोषसौख्यैकतनूशुभाशिषस्ताभ्यांददौसाऽदितिरात्मपुत्रवत् ॥ १२० ॥ अ
थोसदानंदचिदात्मदेहःसनंदनोद्यानमजोनुरूपया॥अनंतशक्तिःसहसत्यभामयाविवेशरंतुंप्रिययाखिलेश्व
रः॥१२१॥तयाच्युतोसौकनकावदातयासुकुंकुमादिग्धपिशंगवाससा ॥ पूर्णेंदुकोट्योघजयन्मुखाब्जयारेमे
मितात्माजगदेकसुंदरः ॥१२२॥ सर्वर्तुनित्योदितसर्ववैभवेसुरत्नचामीकरवृक्षसद्मने ॥ सदैवपूर्णेंदुविराजि
तेहरिश्चचारदेव्यापवनानुसेविते ॥१२३॥ निर्दोषसंवित्तनुरत्रसत्तरुंददर्शसत्याऽमृतमंथनोद्भवं ॥ सापारि

जातंमणिकांचनात्मकंसमस्तकामप्रदमार्तिहारिणं ॥ १२४ ॥ दृष्ट्वैवतंसुस्मितचंद्रिकास्फुरन्मुखारविंदाऽसि
तलोललोचना ॥ कपोलनिर्भातचलत्सुकुंडलाजगाददेवाधिपतिंपतिंसती ॥१२५॥ तरुर्जगज्जीवदमेगृ
हांगणेसंस्थापनीयोयमचिंत्यपौरुष ॥ इतीरितस्तांकलशोपमस्तनीमालिंग्यदेवस्तरुमुद्बबर्ह॥१२६॥ सतेनवृ
क्षेणसहैवकेशवस्तयाचदेव्याऽऽरुहदग्र्यपौरुषं॥खगेश्वरंतच्चनिशम्यशच्याप्रचोदितोवासवआगमत्सुरैः १२७
तानासुरावेशयुतान्हरेश्चबलप्रकाशायसमुद्यतान्सुरान् ॥ न्यवारयच्छार्ङ्गशरासनच्युतैर्हरिप्रियाबाणवरैः
समस्तशः ॥१२८॥निरायुधंवैश्रवणंचकारचिक्षेपचाब्धौगरुडोजलेशं॥प्रधानवायोस्तनयंतुवायुंकोणाधिपं
वह्नियमादिकानपि ॥१२९॥ निबोध्यशार्ङ्गोत्थरवैःस्वकांतनुमावेशितानामसुरैरगाद्धरिः ॥ तेबोधितास्ते
नरणंविसृज्यययुर्विदित्वातमनादिपूरुषं ॥ १३० ॥ शिवंचशक्रार्थमुपागतंहरिर्व्यद्रावयच्छार्ङ्गविनिःसृतैः
शरैः॥सवाहनोदूरतरेनिपातितोगरुत्मताशंभुरगाच्छराहतः॥१३१॥ विद्रावितेबाणगणैश्चशौरिणाहरेहरौ
वज्रमवासृजद्धुतं ॥ शक्रोग्रहीत्तंप्रहसञ्जनार्दनःकरेणवामेनसचापजग्मिवान् ॥१३२॥ अपाहसत्तंजगदेकसुं
दरीहरिप्रियाथोजगदेकमातरं ॥ उवाचशक्रोजगतांजनित्रेप्रदर्शयामोवयमात्मशैशवं ॥ १३३ ॥ जगाम

चाथोशरणंजनार्दनंसुरैर्वृतोदेवपतिःक्षमापयन्॥शृंगंचदत्वामणिपर्वतस्यप्रणम्यदेव्यासहितंजगद्गुरुं॥१३४॥
ययांचएनंपरिरक्षणायशचीपतिःकेशवमर्जुनस्य ॥जगादकृष्णोपिधरातलेस्थितेनमय्यमुंकश्चनजेष्यतीति
॥१३५॥ तमर्जुनार्थंवरमाप्यवासवःपुनःपुनश्चक्रधरंप्रणम्य॥प्रसन्नदृष्ट्याहरिणाभिवीक्षितोययौमहाभागवतः
स्वमालयं॥१३६॥कृष्णोप्यनुज्ञाप्यपुरंदरंपुरींनिजांव्रजन्नभ्यधिकंव्यरोचत ॥ किरीटधारीचलकुंडलोल्लसन्मु
खांबुजःपीतपटःसुकौस्तुभः॥१३७॥विरोचमानस्यसदाजगत्प्रभोर्नवैविशेषःक्वचिदच्युतस्य॥तथापितत्स्मा
रयितुंवचोभवेदपेक्ष्यचाल्पज्ञमतिंपुराणगं ॥१३८॥ प्रविश्यचेशःस्वपुरींसयादवैःसुपूजितोंतःपुरमेत्यचांग
णे ॥ तरुंप्रियायान्यदधद्गृहस्यसहैवशृंगेणचरत्नसद्गिरेः ॥१३९॥ प्रदायरत्नानिचसर्वसात्वतांयथेष्टतस्ताअ
पिकन्यकाःप्रभुः ॥ तद्धाम्न्यरेमेपृथगेवरत्नप्रासादसंस्थाभिरनंतरूपः ॥१४०॥ पृथक्पृथक्तासुदशैवपुत्रकान
धत्तकन्यामपिसर्वशःप्रभुः ॥ प्रद्युम्नसांबावपिभानुचारुदेष्णौचतेषांनितरांगुणाधिकाः ॥१४१॥ विवस्वतो
योवरजोदितेःसुतःख्यातश्चनाम्नासवितेतिकृष्णात्॥जातःससत्याजठरेसनाम्नाभानुस्तुभैष्म्याअपिचारुदे ॥ १३१ ॥
ष्णः ॥१४२॥ सचारुदेष्णोपिहिविघ्नराजोयेन्येचकृष्णस्यसुताःसमस्ताः ॥ तेचैवगीर्वाणगणास्तथान्येये

द्वारकायांनिवसंतिसर्वे ॥१४३॥ तस्यांसमस्तैरभिपूज्यमानेदेवैःस्वपुर्यांनिवसत्यनंते ॥ ययौकदाचित्सतु
रौक्मिणेयःसांबेनसाकंभुजगेंद्रलोकं॥१४४॥अज्ञानतस्तैरभियोधितःसजिगायसर्वानपिवासुकिंच॥विद्रा
व्यबाणैरथरत्नसंचयान्समाददेनेमुरमुंततस्ते॥१४५॥तैःपूजितःसांबसहायआशुमयंचमायाविनमस्त्रवर्षैः॥
विजित्यरुंधानमनेनपूजितोययौरथेनांबरगेणनाकं ॥१४६॥ तत्रैवकृष्णेनतुपारिजातेहृतेजयंतंप्रजिगाय
चाजौ ॥ संस्पर्धयायातममुष्यचानुजंसांबोजयद्वृषभंनामशस्त्रैः ॥१४७॥ अस्त्राणितावस्त्रवरैर्निहत्यतयो
श्चताभ्यांप्रतिदग्धयानौ ॥ विद्राव्यतौबाणवरैःसुरेंद्रसंपूजितौययतुर्विद्ययाखे ॥१४८॥ सविद्ययासांबमुद्
ह्वरत्याप्रदत्तयारुक्मिणिनंदनःपुरीं ॥ ययौततोनारदआगमद्धुतंज्ञातुंहरेर्बहुभार्यासुवृत्तिं ॥१४९॥ तंद्व्यष्ट
साहस्रगृहेषुदृष्ट्वातावत्स्वरूपैर्विहरंतमेकं ॥ सुविस्मितःप्रययौतंप्रणम्यशक्रप्रस्थंपूजितश्चात्रपार्थैः ॥१५०॥
सआज्ञयाब्रह्मणआहकृष्णांक्रमात्कर्तुंभीमएवैकसंस्थां॥अन्यादेवीःस्वापयित्वाशरीरेतस्याभारत्याःपूर्णभो
गार्थमेव ॥१५१॥ सुंदोपसुंदौभ्रातरौब्रह्मवाक्यात्परस्परादन्यतोनैववध्यौ॥तिलोत्तमार्थेनिहतौपरस्परंत
योर्वधार्थंसृष्टयातेनदैत्यौ ॥१५२॥ अतःपृथग्वत्सरतोभवत्सुक्रमात्कृष्णातिष्ठतांयोन्ययुक्तां ॥ पश्येद्धोसौव

त्सरंतीर्थयात्रांकुर्यादितिस्माथचक्रुस्तथाते॥१५३॥ततःकदाचिद्धर्मराजेनयुक्तांशस्त्रागारेविप्रगोरक्षणार्थं
॥शस्त्रादित्सुःफल्गुनोद्राक्सशस्त्रैर्दस्यून्हत्वातीर्थयात्रोन्मुखोभूत् ॥१५४॥ युधिष्ठिराद्यैःसौहृदाद्वारितोपिय
यौसत्यार्थंसकदाचिद्द्युनद्यां ॥ कुर्वन्स्नानंमाययानागवध्वाहृतोलोकंभुजगानांक्षणेन ॥१५५॥ तस्याःपि
तागरुडेनात्तपत्युःपुत्राकांक्षीचोदयामासपार्थं॥संवत्सरंब्रह्मचर्यंतुपार्थैःकृष्णाहेतोःसमयेसाधुबद्धं ॥१५६॥
पुनःपुनर्याच्यमानःसपार्थःपुत्रार्थमस्याभुजगेनतस्यां॥उत्पादयामाससुतंकुजांशंनाम्नेरावंतंवरुणावेशयुक्तं
॥१५७॥ गुणाःपितुर्मातृजातिःसुतानांयस्मात्सतांप्रायशस्तेननागः॥ बलीचपार्थप्रथमोद्भवत्वान्मायावि
दस्त्रीचसुधार्मिकश्च ॥१५८॥ ततोययावर्जुनस्तीर्थयात्राक्रमेणपांड्यांस्तनयोस्यमात्रा ॥ सहत्यक्तोभुजगैर्दे
वलोकेसंपूजितोन्यवसद्दैवतैश्च ॥१५९॥ सत्यात्ययान्नैवदोषोर्जुनस्यतेजीयसश्चिंतनीयःकथंचित् ॥ श्रेष्ठा
पराधान्नान्यदोषस्यलेपस्तेजीयसांनिर्णयोयंहिशास्त्रे ॥१६०॥ अतिस्नेहाच्चाग्रजाभ्यांतदस्यक्षांतंसुतापांड्य
राजेनदत्ता ॥ संवत्सरांतेफल्गुनस्यानुरूपाचित्रांगदावीरसेनेनतोषात् ॥ १६१ ॥ सवीरसेनस्त्वष्टुरंशोयम
स्याप्यावेशयुक्साचकन्याशचीहि ॥ तारादेहेसूर्यजस्यांगसंगात्स्वर्गंनागादंतरिक्षादिहासीत् ॥१६२॥ ते

नैवहेतोर्नातिसामीप्यमासीत्तस्याःपार्थैपुत्रिकापुत्रधर्मात् ॥तस्यांजातोबभ्रुवाहोर्जुनेनपूर्वंजयंतःकामदेवां
शयुक्तः ॥१६३॥ पुत्रंवीरंजनयित्वार्जुनोतोगच्छन्प्रभासंशापतोग्राहदेहाः ॥ अमूमुचच्चाप्सरसःसपंचता
भिर्गृहीतःप्रविकृष्यतीरं ॥१६४॥ एवंहितासांशापमोक्षःप्रदत्तोयदाखिलावोयुगपत्संप्रकर्षेत् ॥ एकस्तदा
निजरूपाप्तिरेवेत्यलंतुष्टेनब्राह्मणेनानतानां ॥१६५॥ विप्रापहासात्कुत्सितयोनितस्ताःकन्यातीर्थेपांडवःसं
प्रमोच्य ॥ प्राप्तःप्रभासंवासुदेवानुजांतांशुश्रावरामेणसुयोधनोद्यतां ॥१६६॥ विचिंत्यकार्यंयतिरूपंगृही
त्वाकुशस्थलींप्रययौतंसमीपे ॥ प्राप्तंकृष्णंःप्राहसत्संविजानन्सत्यासहायःशयनीयाधिरूढः॥१६७॥सर्वज्ञा
सालीलयाहासहेतुमपृच्छत्तंसोपितस्यैबभाषे॥लीलाभाजौदर्शनार्थंपुनस्तावगच्छतांरैवतंशैलराजं॥१६८॥
आक्रीडोसौभोजवृष्ण्यंधकानांतत्रापश्यत्केशवःफल्गुनंतं॥स्वसुर्दानेसप्रतिज्ञांरहोस्मैचक्रेकृष्णोथासदत्सर्व
वृष्णीन् ॥१६९॥ दृष्ट्वागिरौरौहिणेयोयतींद्रवेषंपार्थंज्ञातियुक्तःप्रणम्य ॥चक्रेपूजांफल्गुनोपिप्रणामंगुणज्येष्ठो
सीतिचक्रेबलाय॥१७०॥ सर्वज्ञंतंवाग्मिनंवीक्ष्यरामःकन्यागारेवर्षकालेनिवासं॥ सत्कारपूर्वंकारयेत्याहकृ
ष्णंनैवेत्यूचेकेशवोदोषवादी ॥१७१॥ युवाबलीदर्शनीयोतिवाग्मीनायंयोग्यःकन्यकागारवासं ॥ इत्युक्त

वंतंरामआहात्रविघेनास्मिन्छंकेत्येवलोकाधिनाथं ॥१७२॥नास्मन्मतेरोचतेत्वन्मतंतुसर्वेषांनःपूज्यमेवास्तु
तेन॥इत्युक्त्वातंकेशवःसोदरायैशुश्रूषस्वेत्याहसंतंयतींद्रं ॥१७३॥ नित्याप्रमत्तासाधुसंतोषयेतिप्रोक्तातथा
साकरोत्सोपितत्र॥चक्रेमासान्वार्षिकान्सत्कथाभिर्वासंवाक्यंश्रद्दधानोहरेस्तत् ॥१७४॥संयाचितःफल्गुने
नाहवाक्यंयद्वासुदेवस्तन्नजानातिकश्चित्॥ऋतेपित्रोर्विपृथोःसात्यकेर्वासुभद्रांतेप्रददानीतिसत्यं॥१७५॥अ
स्त्रेशस्त्रेतत्त्वविद्यासुचैवशिष्यःशैनेयोवासुदेवेंद्रसून्वोः॥तस्मादस्मैकथयामासकृष्णःस्वशिष्यत्वाद्विपृथोश्चा
पिसर्वं॥१७६॥अन्येसर्वेवासुदेवस्यपार्थान्प्रियान्नित्यंजानमानाअपिस्म॥रामेणादिष्टाउद्धवोथाहुकाद्याहार्दि
क्याद्यानैवदित्संतिजिष्णोः॥१७७॥दुर्योधनेदातुमिच्छंतिसर्वेरामप्रियार्थंजानमानाहरेस्तत् ॥अप्यप्रियंरा
क्षसावेशयुक्तास्तस्मात्सर्वान्वंचयामासकृष्णः॥१७८॥प्रद्युम्नसांबप्रमुखाश्चवंचिताययुस्तीर्थार्थंरामयुक्ताःस
मग्राः॥पिंडोद्धारंतत्रमहोत्सवेषुस्वावर्तयत्सुकचिदूचेसुभद्रा॥१७९॥यतेतीर्थान्याचरन्बांधवांस्त्वमद्राक्षीर्नः
क्वचिदिष्टान्सपार्थान्॥कुंतींकृष्णांचेत्याहपृष्टःसपार्थओमित्येषामाहचानामयंसः॥१८०॥भूयःसावादीद्भग
वन्निंद्रसूनुर्गतस्तीर्थार्थंब्राह्मणेभ्यःश्रुतोमे॥क्वचिद्दृष्टोभवतेत्योमितिस्मपार्थोप्यूचेक्वेतिसाऽपृच्छदेनं ॥१८१॥

अत्रैवेतिस्मयमानंचपार्थंपुनःपुनःपर्यपृच्छच्छुभांगी ॥ सोप्याहोन्मत्तेसोस्मिहीतिस्मयंस्तांफुल्लाक्षीतंसादद
र्शातिहृष्टा॥१८२॥ततोहर्षाल्लज्जयाचोत्पलाक्षीकिंचिन्नोचेपार्थएनामुवाच॥कामाविष्टोमुख्यकालोह्ययंनावु
द्वाहार्थेऽस्त्वितिसाचैनमाह॥१८३॥नातिक्रमोवासुदेवस्ययुक्तस्तस्मात्तेनस्वपितृभ्यांचदत्तां ॥युक्तोनिजैर्बंधु
भिश्चोत्सवेमांसमुद्वहेत्यथकृष्णंसदध्यौ॥१८४॥मातापितृभ्यांसहितोथकृष्णस्तत्रैवायाद्वासवश्चाथशच्या ॥
समंमुनींद्रैःफल्गुनेनस्मृतःसतत्रैवागात्प्रीतियुक्तोनिशायां॥१८५॥कृष्णस्ततःपुरुहूतेनसाकंतयोर्विवाहंका
रयामाससम्यक् ॥ मातापितृभ्यांसात्यकिनापियुक्तोमहोत्सवेऽन्याविदितेमुनींद्रैः ॥१८६॥ ततःकृष्णःस्यंद
नंफल्गुनार्थेनिधायस्वंप्रययौतद्रजन्यां ॥ गतेथशक्रेरथमारुरोहप्रातःपार्थःसहितोभार्ययैव ॥१८७॥ सर्वा
युधैर्युक्तरथेसमास्थितेगृहीतचापेफल्गुनेद्वारवत्यां॥आसीद्रावःकिंकिमेतत्त्रिदंडीकन्यांहरत्येषकोदंडपाणिः
॥१८८॥ ततस्तुतंसतनुत्रंमहेंद्रदत्तेदिव्येकुंडलेवाससीच ॥ दिव्यानिरत्नानिविभूषणानिदृष्ट्वाबिभ्राणंरक्षि
णोवारयन्स्म ॥१८९॥ ततःसआबद्धतलांगुलित्रःसतूणीरश्चापमायम्यबाणैः ॥ चक्रेंतरिक्षंप्रदिशोदिशश्च
निरंतरंशिक्षयाविद्ययाच ॥१९०॥ चक्रेसारथ्यंकेशवेनैतदर्थंसुशिक्षितातस्यसम्यक्सुभद्रा ॥ तयापार्थोवा

रितोनैवकंचिद्भिन्नत्वचंकृतवान्क्रीडमानः ॥१९१॥ सुशिक्षयात्यद्भुतयाशरौघैर्विद्राव्यतान्भीषयित्वैवसर्वा
न् ॥ निर्गत्यपुर्याविपृथुंददर्शरामेणपुर्यारक्षणेसन्नियुक्तं ॥ १९२ ॥ प्रियंकुर्वन्निवरामस्यसोपिव्याजेनपार्थं
सेनयैवावृणोत्तं ॥ कृष्णादेशान्नैवपार्थस्यचक्रेसम्यग्रोधंयुयुधेचच्छलेन ॥ १९३ ॥ एकोह्यसौमरुतांसौ
म्यनामाशुश्रूषार्थंवासुदेवस्यजातः ॥ तंयादवंशरवर्षैर्ववर्षयथाक्षतंनभवेत्सव्यसाची ॥१९४॥ निरायुधंवि
रथंचैवचक्रेपार्थःसेनांतस्यनैवाहनच्च ॥ दृष्ट्वाशरांस्तस्यतीक्ष्णांस्त्वचोपिनच्छेदकान्विपृथुस्तंतुतोष ॥१९५॥
शिक्षांपार्थस्याधिकांमानयानउपेत्यपार्थंचशशंससर्वा ॥आज्ञांविष्णोःसन्नियुध्यन्निवास्मैकृत्तायुधःफल्गुनेनै
वपूर्वं ॥१९६॥ ततःपराजितवच्छीघ्रमेत्यशशंससर्वंहलिनेथसोपि॥ प्रद्युम्नसांबादियुतोथकोपादायात्पुरीं
हंतुकामोर्जुनंच ॥१९७॥ कृष्णोपिसर्वंविपृथोर्निशम्यप्राप्तःसुधर्मांविमनाइवासीत् ॥ अवाङ्मुखस्तत्रयदु
प्रवीराःप्रद्युम्नाद्याआहुरुच्चैर्नदंतः ॥ १९८ ॥ मायाव्रतंतंविनिहत्यशीघ्रंवयंसुभद्रामानयामःक्षणेन ॥ इत्यु
क्तवाक्यानवदद्धलस्तान्कृष्णाज्ञयायातुनस्वेच्छयैव ॥१९९॥ ज्ञातव्यमेतस्यमतंपुरस्ताद्धरेर्विरोधेनजयोभ
वेद्वः ॥ इत्युक्तवाक्येहलिनिस्मसर्वेपप्रच्छुरानम्यजनार्दनंतं ॥ २०० ॥ अथाब्रवीद्वासुदेवोऽमितौजाःशृण्वं

॥१३४॥

तुसर्वेवचनंमदीयं ॥ पुरैवोक्तंतन्मयाकन्यकायामायाव्रतोसौनार्हतिसन्निधिस्थितिं ॥ २०१ ॥ तांमेवा
चंनाग्रहीदग्रजोयंबहून्दोषान्व्याहरतोप्यतोमया ॥ अनुलंघ्यत्वादग्रजोनुप्रवृत्तःकन्यागृहेवासनेकूटबुद्धेः
॥ २०२ ॥ अतीतश्चायंकार्ययोगोसमक्षंहृताकन्यानोत्रकामानहानिः ॥ भूयस्तरांमानिनस्तस्यसास्याज्ज्ञा
ताचवोविपृथोःपार्थतास्य ॥ २०३ ॥ देयाचकन्यानास्तिपार्थेनतुल्योवरोस्माकंकौरवेयश्चपार्थः ॥ पौत्रश्च
कृष्णस्यसुपूर्णशक्तेःपैतृष्वसेयोवीरतमोगुणाढ्यः ॥ २०४ ॥ अर्थ्योस्माभिःस्वयमेवाहरत्सशक्रात्मजोनात्र
नःकार्यहानिः ॥ अनुद्धत्यैनंयदिवःस्यात्पराजयोहानिर्दृढंयशसोवोभवेत ॥ २०५ ॥ जित्वाचैनंकन्यकाचाहृ
ताचेत्परामृष्टांनैवकश्चिद्धिलिप्सेत् ॥ अतोनमेरोचतेवोनुयानमित्यूचिवानासतूष्णींपरेशः ॥२०६॥ श्रुत्वाह
लीकृष्णवाक्यंबभाषेमायातचित्तंविदितंमयास्य॥ अस्यानुवृत्तिर्विजयायनःस्याच्छुभायशांत्यैपरतश्चमुक्त्यै
॥२०७॥ ततोर्जुनोयत्रतिष्ठन्नकश्चित्पराभवंयातिकृष्णाज्ञयैव ॥ रथेनतेनैवययौसभार्यःशक्रप्रस्थंचाविशद्भ्रा
तृगुप्तं ॥२०८॥ संभावितोभ्रातृभिश्चातितुष्टैरूचेथसर्वंतेषुयच्चात्मवृत्तं ॥ शांतेषुवाक्यादात्मनोयादवेषुकृष्णो
युक्तोहलिनागाच्चपार्थान् ॥ २०९ ॥ सार्धंययौशकटैरत्नपूर्णैःशक्रप्रस्थंपूजितस्तत्रपार्थैः ॥ ददौतेषांतानिरा

मेणयुक्तस्तथाकृष्णायैभूषणानिस्वसुश्च ॥२१०॥ मासानुषित्वाकतिचिद्रौहिणेयोययौपुरींस्व।केशवोत्रावस
च्च ॥बहून्वर्षान्पांडवैःपूज्यमानःप्रीतिंतेषामादधानोधिकांस्वां॥२११॥आसन्कृष्णायाःपंचसुतागुणाढ्याविि
श्वेदेवाःपंचगंधर्वमुख्यैः॥आविष्टास्तेचित्ररथाभिताम्रकिशोरगोपालबलैःक्रमेण।२१२।प्रतिविंध्यःश्रुतसोमः
श्रुताख्यकीर्तिःश्रुतानीकउतश्रुतक्रियः॥युधिष्ठिराद्यैःक्रमशःप्रजातास्तेषांद्वयोश्चावरजोभिमन्युः ॥२१३॥
चंद्रांशयुक्तोतितरांबुधोसौजातःसुभद्राजठरेर्जुनेन॥धर्मैरशक्रांशयुतोश्विनोश्चतथैवकृष्णस्यचसन्निधानयु
क् ॥२१४॥ सर्वेपितेवीर्यवंतःसुरूपाभक्ताविष्णोःसर्वशास्त्रेष्वभिज्ञाः ॥ मोदंययुःपांडवास्तैःसुतैश्चविशेषतः
सात्वतीनंदनेन ॥ २१५ ॥ ततःकदाचित्खांडवंकृष्णपार्थौचिक्रीडिषूसत्यभामासुभद्रे ॥ आदाययातौपरि
चारकैश्चरथेनगंधर्ववरानुगीतौ ॥२१६॥ स्वैरंतयोस्तत्रचिक्रीडतोश्चस्त्रीरत्नाभ्यांमंदवातानुजुष्टे ॥ वनेप्रसू
नस्तबकोरुराजितेजलेचतिग्मद्युतिकन्यकायाः ॥ २१७ ॥ भूत्वाविप्रस्तौययाचेन्नमेत्यकृशानुरूचेनुमतेरमे
शितुः ॥ पार्थःकीदृक्तेन्नमिष्टंवदेतिसचावादीद्वह्निरहंवनार्थी ॥२१८॥ प्रयाजान्देवाननुयाजांश्चशुल्कंहवि
र्दानेदेवतानामयाचिषं ॥ बलहासस्तवभूयादितिस्मशस्वैवतेतांश्चददुःप्रामम ॥२१९ ॥ पुनःपूर्तिःकेनमे

स्याद्बलस्येत्यब्जोद्भवंपृष्टवानस्मिनत्वा ॥ यदावनंखांडवंहित्वमत्सितदाबलंतेभवतीतिसोब्रवीत् ॥ २२० ॥
शक्रस्येदंखांडवंतेनविघ्नंकरोत्यसौतेनवांप्रार्थयामि ॥ इत्युक्तेतंपार्थऊचेयदिस्याद्रथोधनुश्चाथशक्रंनिरोत्स्ये
॥२२१॥ नरावेशादन्नदानप्रतिश्रवात्स्वस्यापिशक्रस्यविरोधमैच्छत्॥ पार्थःकृष्णप्रेरणाच्चैववह्निःपार्थंययाचे
शक्रविरोधशांत्यै ॥ २२२ ॥ नहिस्वदत्तस्यपुनःसवैरंशक्रःकुर्यात्स्वयमिंद्रोहिपार्थः ॥ नाप्रेरितोविष्णुनात
स्यरोधंपार्थःकुर्यादितिकृष्णंययाचे ॥२२३॥ नचायुक्तःकेशवेनैषशक्तइतिस्मकृष्णादापभूयोप्यनुज्ञां ॥ ययौ
समीपंचहरेर्वदर्यामादायचक्रंचामुतःकेशवेदात् ॥ २२४ ॥ चक्रंगोमंतेकृष्णमायाद्धिपूर्वंभक्त्यावह्निःकेशवे
दात्पुनस्तत् ॥ चक्रंचविष्णोर्बहुधाव्यवस्थितंतदग्निदत्तंप्राक्तनंचैकधासीत् ॥ २२५ ॥ धनुश्चगांडीवमथाब्ज
जस्यकरोतियेनाखिलसंयतिंसः ॥ अंशेनदत्तंतदुमापतेश्चशक्रस्यसोमस्यजलेशितुश्च ॥ २२६ ॥ तेनैवते
जिग्युरथोजगत्त्रयंप्रसादतस्तेक्रमशोब्जयोनेः॥अनन्यधार्यंविजयावहंचभारेणलक्षस्यसमंशुभावहं ॥२२७॥
रथंचशुभ्राश्वयुतंजयावहंतूणौतथाचाक्षयसायकौशुभौ॥ध्वजंचरामस्यहनूमदंकमादायसर्ववरुणादर्जुनेदा
त् ॥ २२८ ॥ विशेषतोध्वजसंस्थेहनूमत्यजेयतास्याज्जयरूपोयतोसौ ॥ सर्वंचतद्दिव्यमभेद्यमेवविद्युत्प्रभा

ज्याचगांडीवसंस्था ॥ २२९ ॥ गांडीवमप्यासकृष्णप्रसादाच्छक्यंधर्तुंपांडवस्याप्यधार्यं ॥ देवैश्चतैर्ब्रह्मवरा
द्धृतंतद्ब्रह्मैवसाक्षात्प्रभुरस्यधारणे ॥२३०॥ इंद्रस्यदत्तश्चवरःस्वयंभुवातेनापिपार्थस्यबभूवधार्यं ॥ इंद्रोह्यसौ
फल्गुनत्वेनजातस्ततःसोस्त्रैःशरशालांचकार ॥ २३१ ॥ आयोजनद्वादशकाभिविस्तृतंपुरंचकाराशुपुरंद
रात्मजः ॥ हुताशनोप्याशुवनंप्रगृह्यप्रभक्षयामाससमुद्धतार्चिः ॥२३२॥ प्रभक्ष्यमाणंनिजकक्षमीक्ष्यसंधु
क्षयामासतदाशुशुक्षणिं ॥ अक्षोपमाभिर्बहुलेक्षणोंभसांधाराभिराक्षुब्धमनाःक्षयाय ॥२३३॥ अस्त्रैस्तुवृष्टिं
विनिवार्यकृष्णःपार्थश्चशक्रंसुरपूगयुक्तं॥अयुध्यतांसोपिपराजितोभूत्प्रीतश्चदृष्ट्वाबलमात्मनस्तत् ॥२३४॥
स्नेहंचकृष्णस्यतमर्जुनेधृतंविलोक्यपार्थस्यबलंचतादृशं॥ निवर्त्यमेघानतितुष्टचित्तःप्रणम्यकृष्णंतनयंसमा
श्लिषत् ॥ २३५ ॥ विष्णुश्चशक्रेणसहैत्यकेशवंसमाश्लिषन्निर्विशेषोप्यनंतः ॥ सकेवलंक्रीडमानःसशक्रःस्थि
तोहिपूर्वंयुयुधेनकिंचित् ॥ २३६ ॥ ब्रह्माचशर्वश्चसमेत्यकृष्णंप्रणम्यपार्थस्यचकृष्णनाम ॥ संचक्रतुश्चापि
शिक्षाप्रकर्षाच्चक्रुश्चसर्वेस्वास्त्रदानेप्रतिज्ञां ॥२३७॥ अनुज्ञातास्तेप्रययुःकेशवेनक्रीडार्थमिंद्रोयुयुधेहितत्र ॥
प्रीत्याकीर्तिंदातुमप्यर्जुनस्यततस्तुष्टःसहदेवैर्ययौस्वः ॥२३८॥ दैत्याश्चनागाश्चपिशाचयक्षाहताश्चसर्वेतद्व

॥ १३६ ॥

नस्थाहिताभ्यां ॥ ऋतेचतुःपक्षिणश्चाश्वसेनंमयंचनान्यत्किंचिदासात्रमुक्तं ॥ २३९ ॥ अयमग्नेजरितेत्या
दिमंत्रैःस्तुत्वावह्निंपक्षिणोनैवदग्धाः ॥ सचाश्वसेनःपुत्रकस्तक्षकस्यमात्राग्रस्तःप्रातिलोम्येनकंठे ॥२४०॥
छिन्नेर्जुनेनांतरिक्षेपतंत्यास्तस्याःशक्रेणावितश्छिन्नपुच्छः॥ वधान्मातुःपुच्छभंगाच्चरोषाद्धंतुंपार्थंकर्णतूणीर
गोभूत् ॥२४१॥ मयःकृष्णेनात्तचक्रेणदृष्टोययौपार्थंशरणंजीवितार्थी ॥ पार्थार्थमेनंनजघानकृष्णःस्वभक्त
श्चेत्यतिमायंरमेशः ॥ २४२ ॥ देवारिरित्येवमयिप्रकोपःकृष्णस्यतेनाहमिमंपुरंदरं ॥ पार्थात्मकंशरणंयामि
तेनकृष्णप्रियःस्यामितितस्यबुद्धिः ॥२४३॥ प्राणोपकृत्प्रत्युपकारमाशुकिंतेकरोमीतिसपार्थमाह ॥ कृष्ण
प्रसादाद्धिभवान्विमुक्तस्तस्मैकरोत्वित्यवदत्सपार्थः ॥ २४४ ॥ कृष्णोपिराज्ञेऽतिविचित्ररूपसभाकृतावादि
शत्तांसचक्रे ॥ अनिर्गमंप्राणिनामर्थितौतौहुताशनेनाथविधायजग्मतुः ॥२४५॥ दृष्ट्वाचतौपांडवाःसर्वएव
महामुदंप्रापुरेतन्निशम्य ॥ कृष्णोपिपार्थैर्मुमुदेनंतशक्तिःसुखज्ञानप्रभवौदार्यवीर्यः ॥२४६॥ ॥ इतिश्रीम
दानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेखांडवदाहोनामविंशोऽध्यायः ॥२०॥
ॐ जनार्दनाज्ञयामयःसमस्तकौतुकोत्तरां ॥ सभांविधायभूभृतेददौगदांवृकोदरे ॥ १ ॥ सवायुधारितांग

दांहियौवनाश्वभूभृता ॥ प्रसादतोस्यलंभितामवाप्यमोदमापह ॥२॥ पुनश्चवत्सरद्वयंसमुष्यकेशवोययौ ॥
समर्चितश्चपांडवैर्वियोजनेस्यचाक्षमैः ॥ ३ ॥ ततोवसन्स्वपुर्यजःक्वचिद्रविग्रहेहरिः ॥ सदारपुत्रबांधवःस
मंतपंचकंययौ ॥४॥ पृथासुताश्चसर्वशःसदारपुत्रमातृकाः ॥ क्षितीश्वराश्चसर्वशःप्रियाप्रियाश्चयेहरेः॥५॥
तथैवनंदगोपकःसदारगोपगोपिकः ॥ मुनीश्वराश्चसर्वशःसमीयुरत्रचप्रजाः ॥६ ॥ प्रियाश्चयेरमेशितुर्हरिं
त्रिरूपमेत्यते ॥ वसिष्ठवृष्णिनंदनौभृगूत्तमंतथार्चयन् ॥७॥ कृतार्थतांचतेययूरमेशपाददर्शनात् ॥ रविग्र
हेसमाप्लुताभृगूद्वहोत्थतीर्थके॥८॥अनुग्रहंविधायसस्वकेषुकेशवस्त्रिवृत्॥ अयाजयच्चशूरजंमखैःसमाप्तदक्षि
णैः ॥९॥ समस्तलोकसंस्थितात्मभक्तिमज्जनस्यसः ॥ सुकालदर्शनात्परंव्यधादनुग्रहंहरिः ॥ १० ॥ ततो
ययौस्वकांपुरींपृथासुतैःसहाच्युतः ॥ चकारतत्रचाह्निकंक्रतुंमहाश्वमेधिकं ॥११॥ हयंसभीमफल्गुनाहरेर
थंसमास्थिताः ॥ व्यचारयन्हरेःसुतादिनस्यपादमात्रतः॥१२॥जिताःसमस्तभूभृतोजरासुतादयःक्षणात्॥
वृकोदरादिभिस्तुतैर्हयश्चदिव्यआययौ ॥ १३ ॥ हयश्चकृष्णनिर्मितोदिनेनलक्षयोजनं ॥ क्षमोहिगंतुमंजसा
दिनाश्वमेधसिद्धये ॥ १४ ॥ पराशरात्मजोहरिर्हरिंयदात्वदीक्षयत् ॥ तदाससादहद्विजस्तृणावहोरुरावच

॥ १५ ॥ व्रजंतिजन्मनोनुमेसदासुताअदृश्यतां ॥ इतीरितोर्जुनोब्रवीदहंहिपामितेसुतान् ॥ १६ ॥ सकृष्ण
रामकार्ष्णिभिःसुतानमेत्रपालिताः ॥ क्वतेत्रशक्तिरित्यमुंजगादसोर्जुनंद्विजः ॥ १७॥ तदाजगादफल्गुनो
सुरैर्विदूषितात्मना ॥ नविप्रतादृशोस्म्यहंयथैवकेशवादयः ॥ १८ ॥ मयाजिताहिखांडवेसुरास्तथासुरान
हं ॥ निवातवर्मनामकान्विजेष्यउत्तरत्रहि ॥ १९ ॥ उदीर्यचेतिकेशवंसऊचिवान्व्रजाम्यहं ॥ इतीरितोवद
द्धरिस्तवात्रशक्यतेनुकिं ॥ २० ॥ विलज्जमानमीक्ष्यतंजगादकेशवोरिहा ॥ व्रजेतिसप्रतिश्रवंचकारहाप्य
रक्षणे ॥ २१ ॥ वह्निंप्रवेक्ष्येऽशक्तश्चेदित्युक्त्वासर्वयादवैः ॥ ययौनरामप्रद्युम्नावनिरुद्धंचकेशवः ॥ न्ययोजय
त्तत्साहाय्येयशस्तेष्वभिरक्षितुं ॥ २२ ॥ प्रियोहिनितरांरामःकृष्णस्यानुचतंसुतः ॥ अनिरुद्धःकार्ष्णिमनुप्रद्यु
म्नाद्योजनिष्टहि ॥२३॥रुक्मिपुत्र्यांरुक्मवत्यामाहृतायांस्वयंवरे ॥२४॥ रतिरेवहियातस्यांजातोसौकामनंद
नः ॥ पूर्वमप्यनिरुद्धाख्योविष्णोस्तन्नाम्नएवच ॥ आवेशयुक्तोबलवान्रूपवान्सर्वशास्त्रवित् ॥ २५ ॥ तस्मा
त्तांस्त्रीनृतेकृष्णःपार्थसाहाय्यकारणात् ॥ न्ययोजयत्सूतिकालेब्राह्मण्याःसचफल्गुनः ॥ २६॥ अस्त्रैश्चकार
दिग्बंधंकुमारोथापितत्क्षणात् ॥ अदर्शनंययौपार्थोविषण्णःसहयादवैः ॥२७॥ अधिक्षिप्तोब्राह्मणेनययौय

त्रश्रियःपतिः ॥ २८॥ अग्निंविविक्षंतममुंनिवार्यययौसविप्रःसहफल्गुनोहरिः ॥ आशामुदीचींबृहतारथेन
क्षणेनतीर्त्वैवचससवारिधीन् ॥ २९ ॥ ददुश्चमार्गंगिरयोऽब्धयस्तथाविदार्यचक्रेणतमोंधमीशः ॥ घनोदकं
चाप्यतितीर्ययत्रददर्शधामस्वमनंतवीर्यः ॥ ३० ॥ संस्थाप्यदूरेसरथंसविप्रंपार्थस्वरूपेद्विचतुष्कबाहौ ॥ सम
स्तरत्नोज्वलदिव्यभूषणेविवेशनित्योरुगुणार्णवेप्रभुः ॥ ३१ ॥ सहस्रमूर्धन्युरुशेषभोगआसीनरूपेऽनितसूर्य
दीधितौ ॥ रमासहायेतटिदुज्ज्वलांबरेमुक्तैर्विरिंचादिभिरर्चितेसदा ॥ ३२॥ स्थित्वैकरूपेणमुहूर्तमीश्वरोवि
निर्ययौविप्रसुतान्प्रगृह्य ॥ सुनंदनंदादयएवपार्षदास्तेवैष्णवाभूमितलेप्रजाताः ॥ ३३ ॥ दर्पंनिहंतुंहरिरर
र्जुनस्यसमानयद्विप्रसुतान्परेशः ॥ प्रीतिर्महत्येवयतोर्जुनेहरेःसंशिक्षयामासततःसएनं ॥ ३४ ॥ अप्राकृता
त्सदनाद्वासुदेवोनिःसृत्यसूर्याधिकलक्षदीधितेः॥रथंसमारुह्यसपार्थविप्रआगात्सुतांश्चैवददौद्विजाय ।३५।
लोकशिक्षार्थमेवासौप्रायश्चित्तंचचालने ॥ चक्रेसार्धमुहूर्तेनसमागम्यपुनर्मखं ॥ ३६ ॥ ब्रह्मादीनागतांश्चैव
सदास्वपरिचारकान् ॥ पूजयित्वाभ्यनुज्ञायब्राह्मणानप्यपूजयत् ॥ ३७ ॥ सस्नावंवभृथंकृष्णःसदारःससुहृ ॥१३८॥
ज्जनः ॥ आयांतंद्वारकांकृष्णंदंतवक्रोरुरोधह ॥ ३८ ॥ जघानगदयाकृष्णस्तत्क्षणात्सविदूरथं ॥ विदूरथस्त

मोगच्छद्दंतवक्रेचयोसुरः ॥ ३९ ॥ हरेश्चपार्षदःक्षिप्रंहरिमेवसमाश्रितः ॥ ४० ॥ कृष्णेप्राप्तेस्वलोकंचनिःसृ
त्यास्मात्स्वरूपतः ॥ एकीभावंस्वरूपेणद्वारपेणगमिष्यति ॥ ४१ ॥ ततःकृष्णःपुरीमेत्यबोधयामासफल्गुनं॥
किमेतद्दृष्टमित्येवतेनपृष्टोरमापतिः ॥ ४२ ॥ अयंद्वीपःसागरश्चलक्षयोजनविस्तृतौ ॥ तदन्येतुक्रमेणैवद्विगु
णेनोत्तरोत्तराः॥४३॥ अंत्याध्यर्धस्थलंहैमंबाह्यतोवाज्रलेपकं॥ एतत्सर्वंलोकनामह्येतस्माद्विगुणंतमः॥४४॥
अंधंयत्रपतंत्युग्रामिथ्याज्ञानपरायणाः ॥ घनोदकंतद्विगुणंतदंतेधाममामकं ॥ ४५ ॥ यत्तद्दृष्टंत्वयापार्थत
त्रमुक्तैरजादिभिः ॥ सेव्यमानःस्थितोनित्यंसर्वैःपरमपूरुषः ॥ ४६ ॥ लोकालोकप्रदेशस्तुपंचाशल्लक्षविस्तृ
तः॥ सपंचाशत्सहस्रश्चतस्यापिगणनंतथा ॥ ४७ ॥ योजनानांपंचविंशत्कोटयोमेरुपर्वतात् ॥ चतसृष्वपि
दिक्षूर्ध्वमधश्चांडंप्रकीर्तितं ॥ ४८ ॥ अबग्नीरनभोहंकृन्महत्तत्त्वगुणत्रयैः ॥ क्रमाद्दशगुणैरेतदावृतंपरतस्ततः
॥४९॥ व्याप्तोहंसर्वगोनंतोनंतरूपोनिरंतरः ॥ अनंतशीर्षोनंताक्षोनंतपादकरोरुकः ॥ अनंतगुणमहात्म्य
श्चिदानंदशरीरकः ॥ ५० ॥ मद्वशाएवसर्वेपित्वंचान्येचधनंजय ॥ मत्प्रसादाद्बलंचैवविजयश्चाखिलागुणाः
॥ ५१ ॥ तस्मान्नविस्मयःकार्योनदर्पश्चत्वयानघ ॥ मन्मनाभवमद्भक्तोमद्याजीमांनमस्कुरु ॥ ५२ ॥ मामे

वैष्यसिसत्यंतेप्रतिजानेप्रियोसिमे ॥ इत्युक्तःप्रणिपत्यैनंक्षमस्वेत्याहफल्गुनः ॥ ५३ ॥ उषित्वाकतिचिन्मा
सान्ययुःसर्वेपिपांडवाः ॥ अनुज्ञाताःकेशवेनभक्तिनम्रधियोच्युते ॥ संभाविताःकेशवेनसौहार्देनाधिकेनच
॥५४॥ ततःकदाचित्प्रवरेसभातलेधर्मात्मजोराजभिर्भ्रातृभिश्च ॥ वृतोनिशम्यैवसभाःसुराणांयथास्थिता
नारदमन्वपृच्छत् ॥५५॥ अंतरिक्षंत्वयाप्रोक्तंलक्षयोजनमुच्छ्रितं ॥ अर्धकोट्युच्छ्रितःस्वर्गोविमानावलिसं
कुलः ॥ ५६ ॥ भुवःस्वर्गश्चकोट्यैवयोजनानांप्रविस्तृतौ ॥ महर्जनस्तपश्चैवक्रमादध्यर्धयोजनाः ॥ ५७ ॥
पंचाशत्कोटिविस्तारोयोजनानांसमस्तशः ॥ यावंतएतेमिलितास्तत्प्रमाणउदीरितः ॥५८॥ सत्याख्योब्र
ह्मलोकस्तुयत्रब्रह्माविराजते ॥ ततश्चद्विगुणःप्रोक्तोविष्णुलोकःसनातनः ॥ ५९ ॥ उत्तरोत्तरतःसर्वेसुखेश
तगुणोत्तराः ॥ अनंतजनसंपूर्णाअपितेहीच्छयाहरेः ॥ ६० ॥ अवकाशवंतोदिव्यत्वात्पूर्यंतेनकदाचन ॥ स
र्वकामसुखैःपूर्णादिव्यस्त्रीपुरुषोज्वलाः ॥ ६१ ॥ दिव्यरत्नसमाकीर्णंतथापातालसप्तकं ॥ अधस्ताच्छेषदेवेन
बलिनासमधिष्ठितं ॥ ६२ ॥ कामभोगसमायुक्ताबहुवर्षसहस्रिणः ॥ सप्तद्वीपेषुपुरुषानार्यश्चोक्ताःसुरूपिणः ॥१३९॥
॥ ६३ ॥ एषांचसर्वलोकानांधातानारायणःपरः ॥ विष्णुलोकस्थितोमुक्तैःसदासर्वैरुपास्यते ॥ ६४ ॥ सेव

काब्रह्मणःसर्वेवेदादेवाश्चसर्वशः ॥ शक्रस्यमुनयःसर्वेहरिश्चंद्रश्चभूमिपः ॥ ६५ ॥ अखिलाअपिराजानःपां
डुश्चास्मत्पितामुने ॥ यमस्यैवानुगाःप्रोक्ताराजभिस्तैर्यमेनच ॥ ६६ ॥ उपास्यमानोभगवान्रामोयमसभात
ले ॥ ६७ ॥ उक्तइंद्रेणचोपास्योवामनात्माजनार्दनः ॥ प्रादुर्भावाश्चनिखिलाब्रह्मणोपासिताःसदा ॥ वरु
णस्यानुगानागास्तत्रमत्स्याकृतिर्हरिः ॥ ६८ ॥ गंधर्वाधनदस्यापितत्रकल्कीहरिःप्रभुः ॥ रुद्रस्योग्राणिभूता
निनृसिंहात्माशिवेनच ॥६९॥ उपास्यतेसदाविष्णुरित्याद्युक्तंत्वयानघ ॥ सर्वरत्नस्थलान्दिव्यान्देवलोकान्प्र
भाषता ॥७०॥ तत्रमेसंशयोभूयान्हरिश्चंद्रःकथंनृपः ॥ ऐंद्रंसभातलंप्राप्तःपांडुर्नास्मत्पितामुने ॥७१॥ इत्युक्तो
नारदःप्राहराजसूयकृतोन्नतिं ॥ हरिश्चंद्रस्यतांदृष्ट्वापितामांप्राहपांडव ॥७२॥ करोतुराजसूयंमेपुत्रोज्येष्ठोनु
जार्चितः ॥ पालितोवासुदेवेनकिंतस्यासाध्यमत्रहि ॥७३॥ एतच्छ्रुत्वाधर्मसुतोभ्रातृभिःसहितोवशी ॥ अवाप्तिं
राजसूयस्यमंत्रयामासधर्मवित् ॥७४॥ सुकार्यमेतदित्यलंनिशम्यसोदरोदितं ॥ अयातयत्स्वसारथिंसकेशवा
यभूपतिः ॥ ७५ ॥ तदैवकेशवस्ययाःस्त्रियस्तदीयतातकैः ॥ सहोदरैश्चयापितःसदूतआपमाधवं ॥ ७६ ॥ प्रण
म्यकेशवंवचःसआहमागधेनते ॥ विवाहबांधवारणेविजित्यरोधितागिरौ ॥७७॥ नृपायुतद्वयेनसोष्टविंश

कैःशतैरपि॥यियक्षुरुग्ररूपिणंत्रिलोचनंत्वयिस्थिते॥७८॥विमोचयस्वतान्प्रभोनिहत्यमागधेश्वरं॥ अवैदि
कंमखंचतंविलुंपधर्मगुप्तये ॥७९॥ इतीरितेथसारथिंनिशाम्यधर्मजस्यच॥निशम्यतद्वचस्तदाजगामपांडवा
लयं॥ ८०॥ सपांडवैःसमर्चितोमखायधर्मजेनच ॥ प्रपृष्टआहमाधवोवचोजगत्सुखावहं ॥८१॥ क्रतुर्यथावि
धानतःकृतोहिपारमेष्ठ्यकं ॥ पदंनयेततत्पदेसुयोग्यमेवनान्यथा ॥ ८२ ॥ अयोग्यकान्महापदेविधातुरेषहि
क्रतुः ॥ समानयोग्यतागणात्करोतिमुक्तिगंवरं ॥८३॥ पुरातुमुक्तितोधिकंस्वजातितःकरोतिच ॥ अत
स्त्रिशंकुपुत्रकोनृपानतीत्यवर्तते ॥ ८४ ॥ सुरांशकोपितेपिताविनाहिराजसूयतः ॥ नशक्ष्यतित्रिशंकुजाद्व
रत्वमाप्तुमद्यतु॥८५॥ तपश्चरन्समागतेशचीपतौपितातव ॥ मरुद्गणोत्तमःपुरानतूत्थितःशशापसः॥८६॥
व्रजस्वमानुषींतनुंततोमृतःपुनर्दिवं ॥ गतोपिचस्वकांतनुंप्रवेष्टुमत्रनेशसे ॥ तदाधिकस्त्रिशंकुजोभविष्यति
त्वदित्यथ ॥ ८७ ॥ क्षमापितश्चवासवोजगादराजसूयतः ॥ त्रिशंकुजाधिकोभवानवाप्स्यतिस्वकांतनुं
॥ ८८ ॥ अतःसुकार्यएवतेयुधिष्ठिरक्रतूत्तमः ॥ भवद्भिरप्यवाप्यतेस्वयोग्यतामुनाखिला ॥ ८९ ॥ उदीर्य ॥ १४०॥
चैवमीश्वरःक्रतोरमुष्ययोग्यता ॥ वृकोदरेयतोखिलाचतुर्मुखत्वयोग्यतः ॥९०॥ ततःसुपूर्णमस्यतत्फलंवि

धातुमंजसा ॥ जगादवायुवाहनोवचोयुधिष्ठिरंत्विदं ॥ ९१ ॥ क्वराजसूयमद्यतेजरासुतेतुजीवति ॥ जयेत्क
एवतंयुधामृतोनयोपिसीरिणा ॥९२॥ विरिंचशर्ववाक्यतःसमस्तलोकजायिनि ॥ स्थितेतुतेजरासुतेनसे
त्स्यतिक्रतूत्तमः ॥९३॥ इतीरितेरथांगिनाजगादधर्मनंदनः॥ निवर्तितंमनःक्रतोरलंममामुनाप्रभो ॥ ९४॥
बभूविरेचभूभृतोनचाधिराज्यमापिरे ॥ यदाचचक्रवर्तिनस्तदेदृशानशत्रवः ॥९५॥ इतीरितेमुनावदत्प्रधा
नमारुतात्मजः ॥ पदंचतुर्मुखस्यवासुसाध्यमेवयत्नतः ॥९६॥ निजानुभाववर्जिताहरेरनुग्रहोज्झिताः ॥ म
हाप्रयत्नवर्जिताजनानजग्मुरुन्नतिं ॥ ९७॥ स्थिरोनुभावएवमेमहाननुग्रहोहरेः ॥ प्रयत्नमेकमग्रतोनिधाय
भूतिमाप्नुमः ॥ ९८॥ इतीरितेमुनाहरिःसमुद्यमात्प्रधानतः ॥ स्थितेहियज्ञकारणेवृकोदरेजगादह ॥९९॥
सएकएवपूरुषोजरासुतोद्यवर्तते ॥ समस्तसद्विरोधिनांबलंकलेरनंतरः ॥१००॥ तथासतांसमाश्रयोयदुद्भ
वाःसतांगुणाः॥ सएकएवतादृशस्त्वयाविचिंत्ययात्यतां ॥ १०१ ॥ यदिस्मतेनमागधोनिहन्यतेसतांजयः॥
विपर्ययेणचासतामितिस्मविद्धिनान्यथा ॥ १०२ ॥ सपारमेष्ठ्यसत्पदंप्रयात्यसंशयंयुधि ॥ यएवहंतिमाग
धंसएवधर्मपालकः ॥ १०३ ॥ निहंतिमागधेश्वरंसएववैष्णवंजगत् ॥ करोतिशर्वपालितोयतःसबार्हद्रथः

॥ १०४ ॥ निहंतिशैवनायकंयएववैष्णवाग्रणीः ॥ इतिस्मभावसंयुतेवदत्यजेऽबिभेन्नृपः ॥ १०५ ॥ युधि
ष्ठिरेब्रुवत्यजंमखेनमेत्वलंत्विति ॥ तमाहमारुतात्मजोनिहन्मिमागधंरणे ॥ १०६ ॥ इतीरितेवदद्धरिर्त्र
जामहेवयंत्रयः ॥ अहंचभीमफल्गुनौनिहंतुमेवमागधं ॥ १०७॥ वृकोदरेणहन्यतेयदिस्ममागधाधिपः ॥
मखश्चसेत्स्यतेध्रुवंजगच्चतेवशेभवेत् ॥ १०८॥ इतीरितेतुशौरिणाजगादधर्मनंदनः ॥ सशूरसेनमंडलप्रहा
णतोहरेस्त्रसन्॥१०९॥ भयाद्धियस्यमाधुरंविहायमंडलंगताः॥भवंतएवसागरंततोबिभेम्यहंरिपोः ॥११०॥
इमौहिभीमफल्गुनौममाक्षिणीसदाप्रभो ॥ मनोनिभोभवान्सदानवोविनास्म्यहंपुमान् ॥ १११ ॥ अतोन
जीविताप्रियानहंरिपोर्बलीयसः ॥ सकाशमात्महेतुतःप्रयातयामिवःप्रभो ॥ ११२ ॥ इतीरितेवदत्पुनर्वृ
कोदरोरिकक्षभुक् ॥ यदीयनेतृकारमाविरिंचशर्वपूर्वकाः ॥११३॥ वशेचयस्यतद्बलंसुरासुरोरगादिनां ॥
सएषकेशवःप्रभुःक्वचास्यबारुहद्रथः ॥ ११४ ॥ अधृष्यमस्तिमेबलंहरिप्रणायकस्यच ॥ समस्तलोकनेतरि
प्रभौहिसर्वशक्तिता ॥११५॥ अजेयतातथार्जुनेहरेर्वरोद्भवास्तिहि ॥ अतोवयंत्रयोद्यतंप्रयाममागधंरिपुं ॥१४१॥
॥ ११६ ॥ हनिष्यएवमागधंहरेःपुरोनसंशयः ॥ इतीरितेमुनाहरिर्जगादधर्मनंदनं ॥ ११७॥ वयंत्रयःस

मेत्यतंप्रयातयामस्मृत्यवे ॥ हनिष्यतिस्फुटंरणेवृकोदरोजरासुतं ॥११८॥ भयंनकार्यमेवतेमयाहतःसनेति
ह ॥ मयाहिनीतिहेतुतःस्वयंनहन्यतेरिपुः ॥ ११९ ॥ सशर्वसंश्रयाग्रणीर्मदाश्रयोत्तमेनतु ॥ निहन्यतेय
दातदाप्रकाशितंहिमेबलं ॥ १२० ॥ अतोनशंकितंमनःकुरुष्वभूपतेक्वचित् ॥ प्रदर्शयामितेनुजौनिहत्य
मागधेश्वरं ॥ १२१ ॥ इतीरितःसविष्णुनाविचार्यतद्गुणान्परान् ॥ तथेतिचाहतेत्रयःप्रतस्थुराशुमागधान्
॥ १२२ ॥ समेत्यमागधांस्तुतेशिवोरुलिंगमित्यलं ॥ सुमाल्यवस्त्रभूषणैःसमर्चितंगिरिंययुः ॥ १२३ ॥
स्वशीर्षतोपिचाहृतंजरासुतेनतेगिरिं ॥ न्यपातयंतबाहुभिस्तमस्यचोत्तमांगवत् ॥१२४॥ अद्वारतस्तेनग
रंप्रविश्यमाषस्यनालेनकृतास्त्रिभेरीः॥मु(पु)ष्टिप्रदाबिभिदुस्तस्यकीर्तिशास्त्रोपमान्यक्कृतमागधेशाः ॥१२५॥
तथापणेभ्योबहुमाल्यगंधान्प्रसह्यसंगृह्यशुभांश्चदध्रुः ॥ अद्वारतस्तस्यगृहंचसस्नुःभोशब्दतस्तंचनृपंप्रसस्नुः
॥ १२६॥ तान्विप्रवेषान्सनिशाम्यराजामहाभुजान्स्नातकवेषयुक्तान् ॥ द्वितीयवर्णान्प्रविचिंत्यबाहूज्या
कर्कशान्वीक्ष्यबभाषएतान् ॥ १२७ ॥ केष्ठाथकिंहेतुतआगताश्चकुतश्चमेपर्वतलिंगभेदनं ॥ कृतंभवद्भिः
कुतएवदुर्नयाःकृतास्तथान्येद्विजवर्यवेषैः ॥ १२८ ॥ इतिब्रुवाणंभगवानुवाचकार्यंहिशत्रोरखिलंप्रतीपं॥

इत्युक्तऊचेनहिविप्रशत्रुरहंकुतोवोममशत्रुताभवेत् ॥ १२९ ॥ इत्युक्तवाक्यंनृपतिंजगादजनार्दनोनैवहिता
दृशाद्विजाः ॥ अहंरिपुस्तेस्मिहिवासुदेवइमौचभीमार्जुननामधेयौ ॥ १३० ॥ यद्बांधवान्नःपिशिताशिध
र्मतोरौद्रेमखेकल्पयितुंपशुत्वे ॥ इच्छस्यरेवेदपथंविहायतत्वांबलाच्छास्तुमिहागतावयं ॥ १३१ ॥ विमोक्ष
यामःस्वजनान्यदित्वंनमोचयस्यद्यनिगृह्यचत्वां ॥ मुंचाथवातानभियाहिचास्मात्रणायमत्तुंकृतनिश्चयोत्र
॥ १३२ ॥ इतीरितोसौमगधाधिपोरुषाजगादनाहंशिवयागयुक्तान् ॥ मोक्ष्येपशून्युगपद्वाक्रमेणयोत्स्येच
वोथापिचमूसहायान् ॥१३३॥ निरायुधःसायुधोवायुष्मदिष्टायुधेनवा ॥ एकोपिसकलैर्योत्स्येससैन्योवास
सैनिकान् ॥१३४॥ इत्युक्तवंतमवददजितोरुबलोहरिः ॥ एह्येकमेकोवास्मासुससैन्योवारणेनृप ॥१३५॥ ये
नकामयसेयोद्धुंतंनआसादयद्रुतं ॥ निरायुधःसायुधोवात्वदभीष्टायुधेनवा ॥ १३६ ॥ इत्याहभगवाञ्छत्रुं
यशोभीमेविवर्धयन् ॥ घातयित्वास्वशत्रुंचभीमेनानुग्रहंपरं ॥ १३७ ॥ भीमस्यकर्तुमिच्छंश्चभक्तिज्ञानादि
वर्धनं ॥ तृणीकर्तुंरिपुंचैवनिरायुधतयागमत् ॥ १३८ ॥ कृष्णभीमार्जुनास्तेनविप्रवेषाश्चतेभवन् ॥ निरा ॥ १४२ ॥
युधःक्षत्रवेषोनैवयोग्यःकथंचन ॥ १३९ ॥ ततोजग्मुर्विप्रवेषास्तृणीकर्तुंचमागधं ॥ मागधस्यससैन्यस्यस्व

गृहेसंस्थितस्यच ॥ १४० ॥ निरायुधेनभीमेनसमाह्वानेकृतेऽमितं ॥ धर्मंयशश्चभीमस्यवर्धयामासकेशवः
॥ १४१ ॥ तृतीयमर्जुनंचैवसमादाययथौरिपुं ॥ हरिस्तस्माच्चभीमस्यमहाधिक्यंप्रकाशयन् ॥ १४२ ॥
मुखेनमागधस्यैववृण्वेकंनइतिब्रुवन् ॥ वृण्वेकमस्मास्वितिसप्रोक्तआहजरासुतः ॥ १४३ ॥ कुर्यांनैवार्जुने
नाहमबलेनैवसंगरं ॥ पंचपंचाशदब्दोह्यद्ययमेवतुबालवत् ॥ अबलत्वाद्युवाप्येषबालएवमतोमम ॥१४४॥
इत्युक्तोप्यर्जुनोनाहकुरुतर्हिपरीक्षणं ॥ बाहुभ्यांधनुषाचेतिशंकमानःपराजयं ॥१४५॥ अतोभीमेबलाधि
क्यंसुप्रसिद्धमभून्महत् ॥ एतदर्थंहिकृष्णेनसमानीतःसफल्गुनः ॥ १४६ ॥ जानन्कृष्णेबलंघोरमविषह्यंस
मागधः ॥ कुत्सयन्गोपइतितंभयान्नैवाह्वयत्प्रभुं ॥ १४७ ॥ आह्वयामासभीमंतुस्याद्वामेजीवनंत्विति
॥ १४८ ॥ हनिष्यत्येवमांकृष्णइत्यासीन्नृपतेर्भयं ॥ तस्मात्तंनाह्वयामासवासुदेवंसमागधः ॥ १४९ ॥ अ
र्जुनेतुजितेकृष्णभीमौमांनिहनिष्यतः ॥ त्रयाणांदुर्बलाह्वानान्नश्येत्कीर्तिश्चमेध्रुवं ॥१५०॥ इतिमत्वाह्वया
मासभीमसेनंसमागधः ॥ कथंचिज्जीवितंवास्यान्नतुनश्यतिमेयशः ॥१५१॥ इतीक्ष्यभीमंप्रतियोधनायसं
गृह्यराजासजरासुतोबली ॥ राज्येनिजंचात्मजमभ्यषिंचत्पुराख्यातंपत्रतापाख्यरुद्रं ॥१५२॥ बलंभीमेम

न्यमानोधिकंतुगदाशिक्षामात्मनिचाधिकांनृपः ॥ भीतोनियुद्धेस्यददौगदांसभीमायचान्यास्वयमग्रहीद्ब
ली ॥ १५३॥ तदर्थमेवाशुगदाप्रगृह्यभीमोययौमागधसंयुतोबहिः ॥ पुरात्सकृष्णार्जुनएवतत्रत्वयुध्यता
केशवपार्थयोःपुरः ॥ १५४ ॥ वाचाजयत्तंप्रथमंवृकोदरःशिवाश्रयंविष्णुगुणप्रकाशया ॥ ततोगदाभ्याम
भिपेततुस्तौविचित्रमार्गानभिदर्शयंतौ ॥ १५५ ॥ तयोर्गदेतेऽशनिसन्निकाशेचूर्णीकृतेदेहमहाद्रढिम्ना ॥
अन्योन्ययोर्वक्षसिपातितेरुषायथाश्मनोःपांसुपिंडौसुमुक्तौ ॥१५६॥ संचूर्णितगदौवीरौमुष्टिभिर्जघ्नतुर्मि
थः ॥ ब्रह्मांडस्फोटसंकाशैर्यथाकेशवकैटभौ ॥१५७॥ चचालपृथ्वीगिरयश्चचूर्णिताःकुलाचलाश्चेलुरलंवि
चुक्षुभुः ॥ समस्तवारांपतयःसुरासुराविरिंचशर्वादयआसदन्नभः ॥१५८॥ सुरास्तुभीमस्यजयाभिकांक्षिण
स्तथाऽसुराद्यामगधाधिपस्य ॥ पश्यंतिसर्वेंक्रमशोबलंस्वंसमाददेमारुतनंदनोपि ॥ १५९॥ मानयित्वाव
रंधातुर्दिवसान्दशपंचच ॥ वासुदेवाज्ञयाभीमःशत्रुंहंतुंमनोदधे ॥ १६० ॥ सप्रणम्यहृषीकेशंहर्षादाश्लिष्य
फल्गुनं ॥ रिपुंजग्राहमुकुटेवारणंमृगराडिव ॥१६१॥ पृष्ठेस्यजानुमाधायकूर्मदेशंबभंजह ॥ मृतिकालेपु ॥१४३॥
नर्देहंविददारयथापुरा ॥ १६२ ॥ मर्मण्येवनहंतव्योमयायमितिमारुतिः ॥ स्वपौरुषप्रकाशायबभंजैनमम

र्मणि ॥ १६३ ॥ भज्यमानेशरीरेस्यब्रह्मांडस्फोटसन्निभः ॥ बभूवरावोयेनैवत्रस्तमेतज्जगत्त्रयं ॥१६४॥
निहत्यकृष्णस्यरिपुंसभीमःसमर्पयामासतदर्चनंहरेः ॥ कृतांहिभीमेनसमर्चनांतांसमक्षमादातुमिहागतोह्य
जः ॥१६५॥ स्वीकृत्यपूजांचवृकोदरस्यदृढंसमाश्लिष्यचतंजनार्दनः ॥ प्रीतोनितांतंपुनरेवकृष्णंननामभी
मःप्रणतोर्जुनेन ॥ १६६ ॥ जग्मुःसुराश्चातितरांप्रहृष्टाब्रह्मादयोदीनतराश्चदैत्याः ॥ बलादुमेशस्यवरेप्रभग्ने
वृकोदरेणाच्युतसंश्रयेण ॥ १६७ ॥ सुतोययौशरणंतान्रमेशंभीमार्जुनान्सहदेवोस्यधीमान् ॥ रथंस्वसारं
चददौसमारुतेर्ननामकृष्णंपरयैवभक्त्या ॥१६८॥ रथोह्यसौवसुनावासुदेवाच्छक्रांतराप्तोवसुवंशजत्वात् ॥
जरासुतस्यासवृकोदरस्तंहरेरथंप्रार्पयामासतस्मै ॥१६९॥ कृष्णोस्मरद्गरुडंसध्वजेभूद्रथंकृष्णोथारुहत्पांडवा
भ्यां ॥ भीमःकन्यांसहदेवस्यहेतोःसमग्रहीदनुजस्यात्मनःसः ॥ १७० ॥ नकुलस्यादान्मद्रराजोहिपूर्वंस्वी
यांकन्यांसातथैषाप्युषाहि ॥ एकापूर्वंतेश्विनोश्चैवभार्यायमौरेमातेयदुषाअश्विभार्या ॥१७१॥ततःकृष्णाया
मग्रजभ्रातृभार्यावृत्तिंहितौचक्रतुर्माद्रिपुत्रौ॥जरासुतस्यात्मजःकेशवादीन्नतैःसमभ्यर्च्ययया वनुज्ञया॥१७२॥
तदाज्ञयापितृकार्याणिकृत्वातदाज्ञयैवामुचत्तान्नृपांश्च ॥ तैःसंस्तुतःकेशवोभीमपार्थयुक्तोययौ भक्तिनम्रैर्यथा

वत् ॥ १७३ ॥ संभाविताःसहदेवेनसम्यक्प्रशस्यकृष्णंभीमसेनंचसर्वे ॥ ययुर्गृहान्स्वानपतत्केशवद्विद्ज
रासुतोंधेतमसिक्रमेण ॥ १७४ ॥ कृष्णश्चपार्थौचतथैकयानंसमास्थिताधर्मजमभ्यगच्छन् ॥ तेषांशंखध्व
निसंबोधितात्माराजाप्रीतश्चातितरांबभूव ॥१७५॥ द्वैपायनोथभगवानभिगम्यपार्थानाज्ञापयत्सकलसंभृ
तिसाधनाय ॥ तंराजसूयसहितंपरमाश्वमेधयज्ञंसमादिशदनन्यकृतंविरिंचात् ॥ १७६ ॥ कर्ताहितस्यपर
मेष्ठिपदंप्रयातियद्यन्यसद्गुणवरैःपरमेष्ठितुल्यः ॥भीमेमखस्यफलमभ्यधिकंविधातुंव्यासःक्रतुंतमदिशद्गुरुरब्ज
जस्य ॥१७७॥ असाधारणहेतुर्यःकर्मणोयस्यचेतनः ॥ सएवतत्फलंपूर्णंभुङ्क्तेन्योल्पमितिस्थितिः ॥ १७८ ॥
विनाविष्णुंनिर्णयोयंसहिकर्मफलोज्झितः ॥ हेतवोपिहिपापस्यनप्रायःफलभागिनः ॥ १७९ ॥ देवाःपु
ण्यस्यदैत्याश्चमानुषास्तुद्विभागिनः ॥ असाधारणहेतुश्चभीमएवप्रकीर्तितः ॥ १८० ॥ यज्ञस्यास्यजरासं
धवधात्कर्णजयादपि ॥ जयाच्चकीचकादीनामन्यैर्जेतुमशक्यतः ॥ १८१ ॥ द्वितीयःफल्गुनश्चैवतृतीय
स्तुयुधिष्ठिरः ॥ तस्माद्ब्रह्मपदप्राप्त्यैव्यासोभीमस्यतंक्रतुं ॥ अनन्यकृतमादिश्यदिशांविजयमादिशत्
॥ १८२ ॥ अथाब्रवीद्धनंजयोधनुर्ध्वजोरथोवरः ॥ ममास्तितद्दिशांजयोममैववांछितःप्रभो ॥ १८३ ॥

इतीरितोखिलप्रभुर्जगादसत्यमस्तिते ॥ समस्तसाधनोन्नतिर्महच्चवीर्यमस्तिहि ॥ १८४ ॥ तथापिकी
चकादयोवृकोदराद्दतेवशं ॥ नयांतिनापितेवशंप्रयातिकर्णएवच ॥ १८५ ॥ बलाधिकोसिकर्णतस्तथापि
नामृतःकरं ॥ ददातितेह्यतिस्पृधानवध्यएषतेद्यच ॥ १८६ ॥ सवर्मकुंडलत्वतोनवध्यएषयत्त्वया ॥ ततोवृ
कोदरोदिशंप्रयातुतेपितुःप्रियां ॥ १८७ ॥ जीवग्राहभयात्कर्णोददातिकरमंजसा ॥ भीमायनात्रसंदेहो
जितोनेनचसंयुगे ॥ १८८ ॥ अजेयौशर्ववचनाद्रणेकीचकपौंड्रकौ ॥ वशंप्रयातोभीमस्यतथावध्योपिचेदि
पः ॥१८९॥ जीवग्राहभयंह्येषांभीमान्मागधपातनात् ॥ तस्मात्करंप्रयच्छंतिजितावापूर्वमेववा ॥ १९० ॥
प्रयाहिचत्वंधनदप्रपालितांदिशंद्वीपान्सप्तचाशेषदिक्षु ॥नागांश्चदैत्यांश्चतथाधरस्थान्विजित्यशीघ्रंपुनरेहि
चात्र ॥ १९१ ॥ रथोहिदिव्योंबरगस्तवास्तिदिव्यानिचास्त्राणिधनुश्चदिव्यं ॥ येन्येचबाणप्रमुखाअजेयाःश
र्वाश्रयास्तानपिभीमएतु ॥ १९२ ॥ तथासुराश्चापिसमस्तशोस्यबलिंप्रयच्छंतिमदाज्ञयेतरे ॥ दिशंप्रतीची
मथदक्षिणांचयातांयमौक्रमशोह्यध्वरार्थे॥१९३॥ यशश्चधर्मश्चतयोरपिस्यादितिस्मकृष्णेनसुतेनकाल्याः॥
उक्तेययुस्तेतमभिप्रणम्यदिशोयथोक्ताःपरमोरुसद्गुणं ॥ १९४ ॥ वृकोदरोजयन्नृपान्विराटमाससादह ॥ जि

तेत्रकीचकेरणेसमाददेकरंततः ॥ १९५ ॥ ततःक्रमान्नृपाञ्जित्वाचेदीनांविषयंगतः ॥ मातृवाक्याद्दयाचै
वशिशुपालेनपूजितः ॥१९६॥ मातृष्वसुर्गृहेचोष्यदिवसान्कतिचित्सुखं ॥ करंसुमहदादायततःपूर्वांदिशं
ययौ ॥ १९७ ॥ क्रमेणसर्वान्निर्जित्यपौंड्रकंचमहाबलं ॥ विरथीकृत्यकर्णंचकरमादायसर्वतः ॥ १९८ ॥
हिमवच्छिखरेदेवाञ्जित्वाशक्रपुरोगमान् ॥ क्रीडार्थंयुध्यतस्तेभ्यस्तुष्टेभ्योरत्नसंचयान् ॥ १९९॥ बाहुयुद्धे
नशेषंचगरुडंचमहाबलं ॥ क्रीडमानौविनिर्जित्यभूषणान्यापतोषतः ॥ २०० ॥ ताभ्यांचदृढमाश्लिष्टःस्नेह
विक्लिन्नयाधिया ॥पोप्लूयमानःसततोंबुधौबलीजगामबाणस्यपुरंहरंच ॥ रणेजयद्दारणरूपमास्थितंक्रीडंत
मेतेनचतोषितोहरः॥ २०१ ॥पृष्टश्चगिरिशेनासौविस्तरंदिग्जयस्यच ॥ सिंहव्याघ्रादिरूपाश्चआत्मनावि
जितायथा॥गरुत्मच्छेषशक्राद्यादेवाःसर्वेतदब्रवीत् ॥२०२॥ निशम्यशंकरोखिलंमखप्रसाधकंहरिं ॥ ततोब
लेःसुताद्ददौसुदिव्यरत्नसंचयं ॥ २०३ ॥ सबाणदैत्यतोमहच्छिवेनदत्तमुत्तमं ॥ प्रगृह्यरत्नसंचयंस्वकंपुरंसमा
ययौ ॥ २०४ ॥ सविप्रयादवेश्वरंद्विधास्थितंजनार्दनं ॥ पुरोनिधायतद्वसुप्रभूतमानमत्तदा ॥ २०५ ॥ ॥१४५॥
सोभिवंद्याग्रजंचैवयथावृत्तंन्यवेदयत् ॥ आत्मनःकृष्णयोःसर्वंधर्मराजाग्रतोमुदा ॥२०६॥ यथाजिताःकी

चकाद्याएकलव्यसहायवान् ॥ यथाजितःपौंड्रकश्चकर्णाद्याश्चतथापरे ॥ २०७ ॥ यथासिंहादितनवःशेष
वींद्रेंद्रपूर्वकाः ॥ यथागजतनुःशर्वस्तच्चसर्वमवर्णयत् ॥२०८॥ संभावितश्चकृष्णाभ्यांराज्ञाचसमहाबलः॥
आज्ञयाव्यासदेवस्ययज्ञांगानिसमार्जयत् ॥ २०९ ॥ ऊचेतंभगवान्व्यासोजितंसर्वंत्वयारिहन् ॥ जयेसर्वे
स्वयज्ञोयंपूर्णोभवतिनान्यथा ॥ २१० ॥ विरिंचःसर्वजित्पूर्वंद्वितीयस्त्वमिहाभवः ॥ इत्युक्त्वैनंसमाश्लिष्य
यज्ञांगानिसमादिशत् ॥ २११ ॥ तदैवान्यादिशोजित्वासमीयुस्तस्ययेनुजाः ॥ सहदेवोदक्षिणाशांजित्वा
रत्नान्युपाहरत् ॥ २१२ ॥ तत्ररुक्मीनयुयुधेसहदेवेनवीर्यवान् ॥ २१३ ॥ जितःकृष्णेनपूर्वंयःशर्वादापध
नुर्वरं ॥ तपसातोषितात्कृष्णादन्यानेवामुनाखिलान् ॥२१४॥ विजेष्यसियदाकृष्णविरोधस्तेतदाधनुः॥
मामेष्यतीतितेनोक्तोनव्यरुध्यतकेशवे ॥२१५॥ स्वसुःस्नेहाच्चकृष्णस्ययज्ञकारयितृत्वतः ॥ भीमार्जुनब
लाच्चैवमाद्रेयायददौकरं ॥२१६॥ जिग्येबलेनान्यनृपान्सहदेवःप्रतापवान् ॥२१७॥ तथास्मृतंसमागतं
घटोत्कचंविभीषणे ॥ समादिशद्ययौचसोप्यसौददौमहाकरं ॥२१८॥ पुराहिराघवोदितंतदस्यसोखिलंत
दा ॥ विचार्यकेशवंचतंबलंचभीमपार्थयोः ॥ दिवौकसश्चपांडवानवेत्यसोददात्करं ॥२१९॥ महौघरत्नसं

चयंसआप्यभीमसेनजः ॥ ययौचमाद्रिनंदनंसचाययौस्वकंपुरं ॥ २२० ॥ नकुलःपश्चिमाशायांविजिग्ये
खिलभूभृतः ॥ करमापचवीरोसौसौहार्दादेवमातुलात् ॥ आययौचमहारत्नसंचयेनस्वकंपुरं ॥२२१॥ अ
र्जुनःकपिवरोच्छ्रितध्वजंस्यंदनंसमधिरुह्यगांडिवी ॥ यातएवदिशमुत्तरांतदापार्वतेयकुनृपाःसमाययुः २२२
त्रैगर्ताःपार्वतेयाश्चसहिताःपांडुनंदनं॥अभ्येत्ययोधयामासुर्जानंतस्तच्चिकीर्षितं॥२२३॥तान्विजित्ययुगप
त्सपांडवःसंजयन्क्रमशएवतांदिशं॥प्राव्रजच्चभगदत्तमूर्जितंतेनचास्यसमभून्महारणः॥२२४॥सोभियुध्यस
गजोदिनाष्टकंश्रांतआहपुरुहूतनंदनं॥ब्रूहितेसमरकारणंत्वितिप्राहदेहिकरमित्यथार्जुनः ॥२२५॥ सोप्यदा
त्करममुष्यवासवोमद्गुरुस्तवपितेतिसादरं॥नैवजेतुमिहशक्ष्यसित्वमित्यावदद्धरिवरास्त्रतेजसा॥२२६॥ स्नेह
पूर्वंप्रदत्तेतुकरेनैवाहचोत्तरं॥अर्जुनोव्यर्थकलहमनिच्छन्स्नेहयंत्रितः ।२२७। पार्थोजित्वाष्टवर्षाणिषट्द्वीपान
परानपि॥अजयच्चतुर्दिशमपिसर्वंशस्त्रास्त्रतेजसा॥२२८॥पातालसप्तकंगत्वाजित्वादैतेयदानवान् ॥ बलेश्च
विष्णुवचनात्करंजग्राहसामतः ॥२२९॥ जित्वाचवासुकिंभूरिरत्नमादायसत्वरः ॥ आजगामपुरंस्वीयंवीरो ॥ १४६ ॥
वत्सरमात्रतः ॥२३०॥ सुवर्णरत्नगिरयश्चतुर्भिस्तैःसमार्जिताः ॥ चत्वारोयोजनानांहिदशत्रिंशच्छतंतथा

॥२३१॥चतुःशतंचक्रमशउच्छ्रितादिग्जयार्जिताः॥प्रतीच्याद्यपसव्येनक्रमाद्दिग्भ्यःसमार्जिताः॥२३२॥वि
श्वकर्मकृतत्वात्तुपुरस्याल्पेपिचस्थले ॥ अंतर्गतास्तेगिरयस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥२३३॥ततोयज्ञःप्रववृतेकृष्ण
द्वैपायनेरितः॥ऋत्विजोमुनयोत्रासन्सर्वविद्यासुनिष्ठिताः॥२३४॥द्वैपायनोक्तविधिनादीक्षितंचक्रिरेनृपं ॥
ज्येष्ठत्वाद्याजमान्यंतुप्रणिधाययुधिष्ठिरे॥२३५॥भीमार्जुनादयःसर्वेसहतेनसमासिरे ॥ ब्रह्माणीपदयोग्यत्वा
त्कृष्णैकायज्ञपत्यभूत्॥२३६॥पदायोग्यतयानान्याःपत्यस्तेषांसहासिरे ॥ आज्ञयैवजगद्धातुर्व्यासस्यानंतते
जसः ॥२३७॥ स्थलमप्यत्रसर्वंहिरत्नहेममयंत्वभूत् ॥ किमुपात्रादिकंसर्वंशिबिराणिचसर्वशः ॥ २३८ ॥ आ
हूतंदिग्जयेपार्थैस्तदालोकद्विसप्तकं ॥ सर्वमत्रागमद्ब्रह्मशर्वशक्रादिपूर्वकं ॥२३९॥ भीष्मोद्रोणश्चविदुरोधृ
तराष्ट्रःसहात्मजः ॥ सस्त्रीकाआययुस्तत्रबाह्लीकश्चसहात्मजः ॥ २४० ॥ तथैवयादवाःसर्वेबलभद्रपुरोग
माः ॥ रुक्मिणीसत्यभामाद्यामहिष्यःकेशवस्यच ॥ २४१ ॥ तत्रसर्वजगदेकसंगमेतत्त्वनिर्णयकथाबभूवि
रे ॥ प्राश्निकोत्रपरिपूर्णचिद्घनोव्यासएवभगवान्बभूवह ॥२४२॥ तत्त्वनिर्णयकथासुनिर्णयोवासुदेवगुणवि
स्तरोभवत् ॥ नास्तितत्सदृशउत्तमःकुतःपारएषनततोन्यइत्यपि ॥२४३॥ बादरायणभृगूत्थरामयोःशृण्व

तोःपरमनिर्णयेकृते ॥ मोदमानजनतासमागमेऽपृच्छदत्रनृपतिर्यतव्रतं ॥ २४४ ॥ जानमानोपिनृपतिःकृ
ष्णंपूज्यतमंहरिं ॥ संशयंभूभृतांभेत्तुंभीष्मंपप्रच्छधर्मवित् ॥ २४५ ॥ नास्तिनारायणसममितिवादेननिर्ण
ये ॥ कृतेब्रह्मादिभिरपिकृष्णंमर्त्यंहिमेनिरे ॥ २४६ ॥ नृपास्तस्मादयंकृष्णोनारायणइतिस्मह ॥ सम्यग्ज्ञाप
यितुंधर्मसूनुर्भीष्ममपृच्छत ॥ २४७ ॥ ब्रह्मादयःसुरायस्माद्दृश्यंतेमर्त्यवन्नृभिः ॥ नचैवातितराभ्यासोनृणा
मस्तिमुनिष्वपि ॥ २४८ ॥ सर्वशास्त्रविदंभीष्मंजानंत्येतेनृपाअपि ॥ तस्माद्भीष्ममपृच्छत्सकुलवृद्धत्वतस्त
था ॥ २४९ ॥ पितामहाग्रपूजार्हःकोत्रलोकसमागमे ॥ ब्रह्मशर्वादयश्चात्रसंतिराजानएवच ॥ २५० ॥ इ
तिपृष्टोब्रवीद्भीष्मःकृष्णंपूज्यतमंप्रभुं ॥ २५१ ॥ यद्यप्येकस्त्रिधाविष्णुर्वसिष्ठभृगुवृष्णिषु ॥ प्रादुर्भूतस्तथाप्ये
तेनृपाहिव्यासरामयोः ॥ विप्रत्वान्नविरुध्यंतेततएवचयुक्ततां ॥ २५२ ॥ मन्यंतेनविरोधश्चतेषांतत्रहितादृ
शः ॥ २५३ ॥ अविवादेप्रसिद्धिश्चनैवास्यभविताक्वचित् ॥ तस्मात्कृष्णायदातव्यमितिभीष्मेणचिंतितं
॥२५४॥ कृष्णायदत्तेराजानोविवादंकुर्युरंजसा ॥ विवादेनचकीर्तिःस्याद्वासुदेवस्यविस्तृता ॥ ततःकृष्णा ॥१४७॥
याग्रपूजादत्तापार्थैर्जगत्पुरः ॥२५५॥ व्यासभार्गवयोःसाक्षात्तदैक्यात्तदनंतरं ॥ अर्घ्यांपूजांददुश्चान्यान्य

थायोग्यमपूजयन् ॥ २५६॥ अर्घ्योपहारउपयापितएवकृष्णेकोपादनिंददमुमाशुचचेदिराजः ॥ श्रुत्वैवत
त्पवनजोभिययौनृपंतंहंतुंजगद्गुरुविनिंदकमृद्धमन्युः ॥२५७॥ दूरेपिकेशवविनिंदनकारिजिह्वामुच्छेत्स्यइ
त्युरुतरास्यसदाप्रतिज्ञा ॥ भीमस्यतंतुजगृहेसरिदात्मजोथसंप्रोच्यकेशववचोनिजयोर्वधाय ॥२५८॥ मयै
ववध्याविततावाहयत्केशवःपुरा ॥ तच्छ्रुत्वाभीमसेनोपिस्थितोभीष्मकरग्रहात् ॥२५९॥ जानन्नपिहरेरि
ष्टंस्वकर्तव्यतयोत्थितः ॥ भीमएतावदुचितमितिमत्वास्थितःपुनः ॥२६०॥ देवसंघभविनांमहानभूद्वीक्ष्य
तोषइहकेशवेधिकां ॥ अर्चनांयइहमानुषोजनोमध्यएवसतुसंस्थितोभवत् ॥२६१॥ आसुराइहसुयोधनाद
यस्तत्रतेविमनसोबभूविरे ॥ दुर्वचोभिरधिकंचचेदिपःकृष्णमार्च्छदुरुसद्गुणार्णवं ॥२६२॥ समाह्वयच्चकेशवं
युधेतमाशुकेशवः ॥ निवार्यतस्यसायकाञ्जघानचारिणाप्रभुः ॥२६३॥ निकृत्तमानकंधरःसभक्तिमानभूद्ध
रौ ॥ तमाश्रितश्चयोसुरोमहातमःप्रपेदिवान् ॥ २६४ ॥ जयःप्रविश्यकेशवंपुनश्चपार्षदोभवत् ॥ असौचपां
डवैःक्रतुःप्रवर्तितोयथोदितः ॥२६५॥ सुवर्णरत्नभारकान्बहून्नृपाउपानयन् ॥ उपायनेसुयोधनंनृपोदिश
द्गृहेस्यच॥२६६॥अभोजयंस्तथाद्विजान्यथेष्टभक्ष्यभोज्यकैः ॥ सुवर्णरत्नभारकान्बहूंश्चदक्षिणाददुः ॥२६७॥

यदिष्टमासयस्यचप्रदत्तमेवपांडवैः ॥ समस्तमत्रसर्वशोथसत्सुरुद्धतामुदा ॥ २६८ ॥ नदत्सुरोरुदुंदुभिप्रगी
तदेवगायकाः ॥ प्रनृत्तदिव्ययोषितःसुरापगांव्यगाहयन् ॥२६९॥ समस्तराजसंयुताविगाह्यजाह्नवीजले॥
पुरंययुःपुनश्चतेस्वसद्मचागमन्सुराः ॥२७०॥ गतेषुसर्वराजसुस्वकंपुरंस्वकेषुच ॥ सभीष्मकेषुसर्वशःसहां
बिकेयकेषुच ॥ २७१ ॥ विचित्ररत्नकारितेरविप्रभेसभातले ॥ सकेशवोवरासनेविवेशधर्मनंदनः ॥२७२॥
तथैवरुक्मिणीमुखाःपरिग्रहारमेशितुः ॥ तथैवभीमफल्गुनावुपाविशन्हरेरुप ॥२७३॥ सहैववायुसूनुनात
थैवपार्षतात्मजा ॥ उपैवरुक्मिणींशुभांतथैवसत्यभामिनीं ॥ २७४ ॥ यमौचपार्षतादयोधनंजयांतिकेऽवि
शन् ॥ तथैवरामसात्यकीसमीपएवभूभृतः ॥२७५॥ समासतांचसासभाव्यरोचताधिकंतथा ॥ यथासभास्व
यंभुवःसमास्थिताचविष्णुना ॥२७६ ॥ विचित्रहेममालिनःशुभांबराश्चतेधिकं ॥ स्फुरत्किरीटकुंडलाविरे
जुरत्रतेनृपाः ॥ २७७ ॥ विशेषतोजनार्दनःसभार्यकोजगत्प्रभुः ॥ यथादिवौकसांसदस्यनंतसद्गुणार्णवः
॥ २७८ ॥ उपासिरेचतंनृपाःसमस्तशःसुहृद्गणाः ॥ तदाजगामखड्गभृत्सुयोधनःसहानुजः ॥ २७९ ॥
द्वारंसभायाहरिनीलरश्मिव्यूढंत्वजानन्सविहायभित्तिं ॥ अभ्यंतराणांद्दशिनोविघातिनींसंस्फाटिकामाशु

दृढंचुचुंबे ॥२८०॥ प्रावेशयेतांचयमौतमाशुसभांभुजौगृह्यनृपोपदिष्टौ ॥ तत्रोपविश्यक्षणमन्यतोगादमृ
ष्यमाणःश्रियमेषुदिव्यां ॥२८१॥ तत्रेंद्रनीलभुविरत्नमयानिदृष्ट्वापद्मानिनीरमनसाजगृहेस्ववस्त्रं ॥ रत्नोरु
दीधितिनिगूढजलंस्थलंचमत्वापपातसहितोऽवरजैर्जलौघे ॥ २८२॥ तंप्राहसद्भगवताक्षितिभारनाशहेतोः
सुसूचितउरुस्वरतोत्रभीमः ॥ पांचालराजसुतयाचसमंतथान्यैःस्वीयैस्तथानुजहसुर्भगवन्महिष्यः ॥२८३॥
मंदस्मितेनकिलसद्वदनेंदुबिंबोनारायणस्तुमुखमीक्ष्यमरुत्सुतस्य ॥ नोवाचकिंचिदथधर्मसुतोनिवार्यप्रा
स्थापयद्वसनमाल्यविलेपनानि ॥ २८४ ॥ कृष्णावृकोदरगतंबहुलंनिधायक्रोधंययौसशकुनिर्धृतराष्ट्रसू
नुः ॥ सुव्रीडितोनृपतिदत्तवरांबरादीन्यकृत्यमार्गगतआहसमातुलंस्वं ॥ २८५ ॥ यौमामसहतांकृष्णाभी
मौकृष्णस्यसन्निधौ ॥ तयोरकृत्वासंतापंनाहंजीवितुमुत्सहे॥२८६॥ यदिमेशक्तिरत्रस्याद्धातयेयंवृकोदरं॥
अग्रपूजांचकृष्णस्यविलुंपेयंनसंशयः ॥ २८७॥ ईदृशंपांडवैश्वर्यंदृष्ट्वाकोनामजीवितुं ॥ इच्छेतकरदायेषां
वैश्यवत्सर्वभूमिपाः ॥२८८॥ इत्युक्तःशकुनिर्वैरंदृढीकर्तुंवचोब्रवीत् ॥ किंतेवैरेणराजेंद्रभ्रातृभिर्बलिभिःपु
नः॥२८९॥अनुजीवस्वतान्वीरान्गुणज्येष्ठान्बलाधिकान् ॥ इतीरितोतिसंवृद्धकोपआहसुयोधनः ॥२९०॥

यदितेषांतदैश्वर्यंनमांगच्छेदशेषतः ॥ सर्वथानैवजीवेयमितिसत्यंब्रवीमिते ॥२९१॥ नतुबाहुबलाच्छक्य
मादातुंतांश्रियंक्वचित् ॥ नेंद्रोपिसमरेशक्तस्ताञ्जेतुंकिमुमानुषाः ॥ २९२ ॥ इतीरितःपापतमआहगांधार
कोन्नृपः ॥ पापानामखिलानांचप्रधानंचक्रवर्तिनां ॥ २९३ ॥ यांयांश्रियंप्रदीप्तांत्वंपांडवेषुप्रपश्यसि ॥ ताम
क्लेशतआदास्येक्रीडन्नक्षैस्त्वदंतिके ॥२९४॥ इतीरितःप्रसन्नधीःसुयोधनोबभूवह ॥ प्रजग्मतुश्चतावुभौवि
चित्रवीर्यजंनृपं ॥२९५॥ धृतराष्ट्रमथोवाचद्वापरांशोतिपापकृत् ॥ नास्तिक्यरूपःशकुनिर्विवर्णंहरिणंकृशं
॥ २९६ ॥ दुर्योधनंचतच्छ्रुत्वाकुतइत्याहदुर्मनाः ॥ अब्रूतांतौनृपायाशुद्वाभ्यांयन्मंत्रितंपथि ॥२९७॥ श्रु
त्वैवतन्नेत्यवदत्सभूपतिर्विरोधिधर्मस्यविनाशकारणं ॥ कुमंत्रितंवोनममैतदिष्टंस्वबाहुवीर्यात्क्षमहाश्रियोहि
ते ॥ २९८॥ त्वयापिनिर्जित्यदिशोमखाग्र्याःकार्याःस्पृधोमागुणवत्तमैस्तैः ॥ विशेषतोभ्रातृभिरग्र्यपौरुषै
रित्युक्तआहाशुसुयोधनस्तं ॥ २९९ ॥ यदिश्रियंपांडवानांनाक्षैराहर्तुमिच्छसि ॥ मृतमेवाद्यमांविद्धिपांड
वैस्त्वंसुखीभव ॥ ३०० ॥ यदिमज्जीवनार्थीत्वमानयाश्विहपांडवान् ॥ सभायांदेवनायैवनचाधर्मोत्रकश्च ॥१४९॥
न ॥ ३०१ ॥ वेदानुजीविनोविप्राःक्षत्रियाःशस्त्रजीविनः ॥ त्रुट्यतेयेनशत्रुश्चतच्छस्त्रंनैवचेतरत् ॥३०२॥

अतःस्वधर्मएवायंतवापिस्यात्फलंमहत् ॥ इत्युक्तोमाफलंमेस्तुतवैवास्त्वितिसोब्रवीत् ॥ ३०३ ॥ एवंब्रुवन्न
पिनृपआविष्टःकलिनास्वयं ॥ पुत्रस्नेहाच्चविदुरमादिशत्पांडवान्प्रति ॥ ३०४ ॥ आविवेशकलिस्तंहियदा
पुत्रत्वसिद्धये ॥ अंशेनततआरभ्यनैवास्मादपजग्मिवान् ॥३०५॥ यावत्पुरंपरित्यज्यवनमेवविवेशह ॥
तदंतराततस्तस्यपापयुक्तंमनोभवत् ॥ ३०६ ॥ न्यवारयत्तंविदुरोमहामतिःपापंकुलस्यापिविनाशकोयं ॥
समुद्यमोनात्रविचार्यमस्तिकृथानतस्मादयशश्चतेस्यात् ॥३०७॥ इतिब्रुवाणंकलहोत्रनस्यान्निवारयामोवय
मेवयस्मात् ॥ द्रष्टुंसुतान्क्रीडतएकसंस्थानिच्छामिपार्थांश्चसुयोधनादीन् ॥३०८॥ अतःक्षिप्रमुपानेयाःपार्था
इतिबलोदितः ॥ ययौसविदुरःपार्थान्द्वारकांकेशवेगते ॥३०९॥ गतेहिपार्थसन्निधेःसुयोधनेथनारदः ॥
शशंसधर्मसूनुनाप्रचोदितोरिमागतं ॥ ३१० ॥ कउद्यमीनृपेष्वितिप्रपृष्टआहनारदः ॥ ससौभराड्वरंशिवा
द्वाप्यवृष्णिनिर्जयं ॥३११॥ पांसुमुष्टिंसकृद्द्रासीबहूनब्दांस्तपश्चरन् ॥ आजगामहरादाप्यवरंकृष्णजयेपु
नः ॥ ३१२ ॥ सश्रुत्वामागधवधंदिशांविजयमेवच ॥ राजसूयक्रतुंचैवशिशुपालवधंतथा ॥ ३१३ ॥ यदू
न्प्रत्युद्यमंतूर्णंकरोतीतिनिशम्यतत् ॥ समैक्षद्धर्मजःकृष्णमुखशीतांशुमंडलं ॥ ३१४ ॥ अस्त्वित्युक्त्वास

गोविंदःप्रेषयामासयादवान् ॥ प्रद्युम्नादीन्दिनैःकैश्चित्स्वयंचागात्सहाग्रजः ॥३१५॥ विदुरस्तुततोगत्वा
धर्मराजमथाह्वयत् ॥ भ्रातृभिर्वार्यमाणोपिकृष्णयाचसधर्मराट् ॥३१६॥ सार्धमात्राभ्रातृभिश्चकृष्णयाचय
यौद्रुतं ॥३१७॥ ज्येष्ठाज्ञयैवविदुरआह्वयन्नपिधर्मजं ॥ नागंतव्यमितिप्राहदोषानुक्त्वाक्षजान्बहून् ॥३१८॥
इतीहदोषसंचयस्तथापितेपितुर्वचः ॥ समीक्ष्यतद्वयंस्वयंकुरुष्वकार्यमात्मनः ॥३१९॥ इतीरितोपिपांडवो
ययौकलिप्रवेशतः ॥ विचित्रवीर्यजंनृपंसमासदत्ससैनिकः ॥ ३२० ॥ कल्यावेशान्नृपतिःप्रतिजज्ञेपूर्वमेव
धर्मात्मा ॥ आहूतोद्यूतकरणान्निवर्तेयंनैववारितोपीति ॥३२१॥ तेनायात्ससुहृद्भिर्निवार्यमाणोपिनागपुर
माशु ॥ नहिधर्मोद्यूतकृतोविशेषतःक्षत्रियस्यलोकगुरोः ॥३२२॥ वैचित्रविर्यतनयेनतुपांडुपुत्राःसंभावि
तास्तमुपचन्यवसन्निशायां ॥ प्रातस्तुभीष्ममुखराःसकलाश्चभूपाआसेदुराशुचसभांसहपांडुपुत्रैः ॥३२३॥
वैचित्रवीर्यनृपतिर्विदुरान्वितोस्यगांधारराजसहितास्तनयाःसकर्णाः ॥ प्राप्ताःसभातलमथाह्वयदत्रधर्मरा
जंसुतःसुबलकस्यसदेवनाय॥३२४॥सर्वांश्चतत्रकलिराविशदेवभीमपूर्वान्विनैवचतुरःसपृथांचकृष्णां ॥ क्ष
त्तारमेवचततोनहिभीष्ममुख्यैस्तेवारिताःकुलविनाशनकर्मवृत्ताः ॥३२५॥ भीमादिभिःसविदुरेणचवार्य

माणोद्यूतेनिधायपणमप्यखिलंस्ववित्तं ॥ गांधारकेणविदिताक्षहृदाजितोद्राक्पांडोःसुतोथनकुलंन्यदधात्प
णाय ॥३२६॥ तस्मिञ्जितेथसहदेवमथार्जुनंचभीमंचसोमकसुतांस्वमपिक्रमेण॥राजानिधायविजितोऽथसु
योधनःस्वंसूतंदिदेशपृषतात्मजपुत्रिकायाः॥३२७॥ सूतोगत्वातदंतंसमकथयदिमांद्यूतमध्येजितासिक्षिप्रं
चायाहिराज्ञांसमितिमुरुतरामित्यथोसाप्यवादीत् ॥ नाहंयास्येगुरूणांसमितिमितिययौसोप्यमुंभीमभीतं
ज्ञात्वादुःशासनंसोप्यदिशदथनृपोधार्तराष्ट्रोनुजंस्वं ॥३२८॥ सपापपूरुषोत्तमःप्रगृह्यकेशपक्षके॥पुरःस्वमा
तुरानयत्सभामयुग्मवाससीं ॥३२९॥ समाहृतारजस्वलाजगादभीष्मपूर्वकान् ॥ अधर्मएषवार्यतेनधार्मि
भिर्भवद्विधैः ॥३३०॥ कथंछलात्मकेद्यूतेजितेधर्मजयोभवेत्॥नहिद्यूतंधर्म्यमाहुर्विशेषेणचभूभुजां ॥३३१॥
येधर्मंनवदंतीहनतेवृद्धाइतीरिताः ॥ अवृद्धमंडितांनैवसभेत्याहुर्मनीषिणः ॥३३२॥ कथंद्यूतेजिताचाहम
जितेस्वपतौस्थिते ॥ समानधर्मिणीमाहुर्भार्यांयस्माद्विपश्चितः ॥३३३॥ सहैवकर्मकर्तव्यंपतौदासेहिभार्य
या ॥ दासीत्वंमेपृथङ्नस्याज्जितेपिहिपतौततः ॥ ३३४ ॥ इत्युक्ताअपिभीष्माद्याःकल्यावेशेनमोहिताः ॥
पृच्छधर्मजमित्युक्त्वातूष्णीमेवबभूविरे ॥ ३३५ ॥ दुर्योधनप्रतीपंहिनकश्चिदशकत्तदा ॥ उवाचविदुरस्त

त्रनधर्मोयमितिस्फुटं ॥३३६॥ नतस्यवाक्यंजग्राहधृतराष्ट्रःसहात्मजः ॥ ऊर्ध्वबाहुःसचुक्रोशदेवानाख्या
पर्यंस्तदा ॥ ३३७ ॥ स्वाशक्तिंद्रौपदींचाहजितानैवासिधर्मतः ॥ अधर्मोहिमहानेतांसभामाक्रम्यतिष्ठति
॥ ३३८॥ एवंतुविदुरेणोक्तेविकर्णःपापकोपिसन् ॥ आहडंभार्थमेवात्रधर्मवित्त्वंप्रकाशयन् ॥३३९॥ अ
धर्मएवायमितिकर्णोथैनमभर्त्सयत् ॥३४०॥ दृष्ट्वाभीमःक्लिश्यमानांचकृष्णांधर्मात्ययंधर्मराजेचदृष्ट्वा ॥ रा
जाशास्योयुवराजेनधर्माच्चलन्यस्माद्वाक्यमिदंबभाषे ॥ ३४१ ॥ इमांन्यस्तवतोद्यूतेधक्षणीयौहितेभुजौ ॥
नैवमित्यर्जुनोवादीत्तमाहाथवृकोदरः ॥३४२॥ वक्तव्यंनतुकर्तव्यंतस्मान्नहिमयाकृतं ॥ उत्तमेवचसाशिक्षा
मध्यमेर्थापहारणं ॥३४३॥ अधमेदेहदंडश्चतस्माद्वाच्योयुधिष्ठिरः ॥ अथकर्णोब्रवीत्कृष्णामपतिर्ह्यसिशो
भने॥३४४॥धार्तराष्ट्रगृहंयाहीत्यथदुर्योधनोवदत्॥परस्परविरोधार्थंपांडवानामिदंवचः॥३४५॥युधिष्ठिरोदुः
खहेतुस्तवैकोयद्येनमन्येनगुरुर्नएषः॥इतिब्रूयुरथवाभीमपार्थावेकोपिवाभीमइहोत्सृजेत्वां॥३४६॥इत्युक्तऊ
चेपवमानसूनुःपूज्योस्माकंधर्मजःसंशयोन॥ गुरुश्चाहंवोखिलानांयतोहिबलज्येष्ठंक्षत्रमाहुर्महांतः॥३४७॥
बलज्यैष्ठ्येयदिवःसंशयःस्यादुत्तिष्ठध्वंसर्वएवाद्यवीराः ॥ मृद्गामिवःपादतलेनसर्वान्सहानुबंधान्यश्चमांयोद्धु

कामः ॥३४८॥ इतिब्रुवन्समुत्थितोनदन्वृकोदरोयदा ॥ विघूर्णितासभाखिलाभयान्नचाहकिंचन ॥३४९॥
भीष्मोद्रोणोविदुराद्याःक्षमस्वसर्वंत्वयोक्तंसत्यमित्येवहस्तौ॥गृहीत्वैनंस्थापयामासुरस्मिंस्थितेशांतिंचापिरे
धार्तराष्ट्राः ॥३५०॥निवारितोधर्मजेनगुरुभिश्चापरैस्तदा॥माननार्थंगुरूणांतुभीमस्तान्नजघानह ॥३५१॥
नैवात्यवर्ततेज्येष्ठंधर्मात्मानंयुधिष्ठिरं ॥ तेषांपापाभिवृद्ध्यर्थंज्येष्ठवृत्तिंचदर्शयन् ॥ ३५२॥ अथदुर्योधनःपा
पोभीमसेनस्यपश्यतः ॥ ऊरुंसंदर्शयामासकृष्णायैभीमआहतं ॥ ३५३ ॥ तवोरुमेनंगदयोरुवेगयाबिभे
त्स्यइत्येवपुनःसुयोधनः ॥ ऊचेनान्यद्भवतामस्तिवित्तंद्यूतेकृष्णांस्थापयध्वंपणाय ॥३५४॥ अथाब्रवीद्वृको
दरःकृतेवमाननेहरेः ॥ निपात्यभूतलेहितेशिरोमृदिष्यइत्यलं ॥३५५॥ सवध्यएवमेसदापरोक्षतोपियोह
रिं ॥ विनिंदयेदितिध्रुवंप्रतिश्रुतंहिमारुतेः ॥ ३५६ ॥ पुनश्चपापवृद्धयेतदैवनोजघानतं ॥ विकर्तनात्म
जःपुनर्जगादसोमकात्मजां ॥ ३५७ ॥ प्रयाहिभूभृतोहिनोगृहंनसंतिपांडवाः ॥ इतीरितेसमुत्थितोवृको
दरोनुचार्जुनः ॥३५८॥ उभौचतौयुधिष्ठिरोन्यवारयत्तथापरे ॥ ततोनिषण्णयोस्तयोःसुयोधनोवचोब्रवी
त् ॥३५९॥ दुःशासनैषांवासांसिदासानांनोव्यपाकुरु ॥ इत्युक्तोभ्यगमत्पार्थान्स्ववासांस्यथतेददुः॥३६०॥

तेचीरवसनाभूत्वातानशिष्टान्प्रकाश्यच ॥ निषेदुश्श्लक्ष्णमायांतेक्ष्मामालंब्यविस्तृतां ॥ ३६१ ॥ पुनर्दुर्यो
धनेनोक्तःपार्थानामथपश्यतां ॥ चकर्षवासोद्रौपद्यास्तदावादीद्वृकोदरः ॥ ३६२ ॥ पापेषुपूर्वस्त्वतथाध
मस्त्ववंशेकुरूणामुरुधर्मशालिनां ॥ दुःशासनस्यास्यविदार्यवक्षःपिबामिरक्तंजगतःसमक्षं ॥३६३॥ विकृ
ष्यमाणेवसनेतुकृष्णासस्मारकृष्णंसुविशेषतोपि ॥ तदान्यदासीद्वसनंचतस्यादिव्यंसुसूक्ष्मंकनकावदातं
॥ ३६४ ॥ पुनःपुनश्चैवविकृष्यमाणेदुःशासनेऽन्यानिचतादृशानि ॥ बभूवुरंतंनजगामपापःश्रांतोन्यषीद
त्स्विन्नगात्रःसभायां ॥३६५॥ वस्त्रोच्चयेशैलनिभेप्रजातेदुर्योधनःप्राहसंजातकोपः ॥ प्रवेशयैनांगृहमेवशी
घ्रंकिंनश्चिरेणेतिसुमंदबुद्धिः॥ ३६६ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंकृष्णाप्रतिज्ञामकरोत्तदा ॥ भीमोदुर्योधनंहंताकर्णं
हंताधनंजयः ॥ ३६७ ॥ शकुनिंत्वक्षकितवंसहेदेवोहनिष्यति ॥ इत्युक्तेतत्तथेत्याहभीमसेनःसभातले
॥३६८॥ प्रतिज्ञामाददेपार्थस्तांमाद्रीनंदनस्तथा ॥ नकुलःप्रतिजज्ञेथशाकुनेयवधंप्रति ॥ ३६९ ॥ ततःसु
योधनानुजश्चकर्षपार्षतात्मजां ॥ गृहायतांनिशाम्यतुक्रुधाहमारुतात्मजः ॥३७०॥ अर्जुनार्जुननैवात्रक्ष ॥ १५२॥
मामेतातरोचते॥पतितस्यास्यदेहस्यकाष्ठविष्ठासमस्यच॥३७१॥फलानित्रीणिशिष्यंतेविद्याकर्मसुताइति॥

इतिवेदोदितंवाक्यंनसुतोदारधर्षणे ॥३७२॥ दुष्टदारोनचाप्नोतिलोकानधोंहिदूषितः ॥ अरक्षणाद्दूषिता
यानत्यागाच्चशुभंभवेत् ॥३७३॥ अतोद्यसानुबंधकान्निहन्मिधार्तराष्ट्रकान् ॥ इतिब्रुवन्व्यलोकयद्रिपून्दह
न्निवौजसा ॥ ३७४ ॥ ददर्शचमहाघोरमादातुंपरिघंरुषा ॥ कर्तुंव्यवसितोबुद्ध्यानिःशेषान्धार्तराष्ट्रकान्
॥ ३७५ ॥ तदाशिवावववाशिरेसुयोधनाग्निगेहतः ॥ तथैवतत्पितुर्गृहेप्यभूद्भयानकंबहु ॥३७६॥ निमि
त्तान्यतिघोराणिकुपितेमारुतात्मजे ॥ दृष्ट्वांबिकेयोविदुरंपप्रच्छैषांफलंद्रुतं॥३७७॥आहतंविदुरोज्येष्ठंक्षणे
स्मिंस्तवपुत्रकाः॥ सानुबंधानशिष्यंतिवृकोदरबलाहताः ॥३७८॥ क्रीडसेर्भकवत्त्वंहिकिंजितंकिंजितंत्वि
ति॥अधर्मेणजितानत्रजितान्पश्यसिपांडवान्॥३७९॥ स्त्रीषुद्यूतेषुवादत्तंमदांधेननरेणवा ॥ नदत्तमाहुर्वि
द्वांसस्तस्यबंधुभिरेवच ॥३८०॥ आहार्यंपुनराहुश्चतथापिनतुपांडवैः ॥ तत्कृतंतवपुत्राणांख्यापयद्भिरशि
ष्टतां ॥३८१॥ इत्युक्तआहांबिकेयोनिमित्तानांफलंकथं ॥ नभवेदितिसप्राहद्रुतंकृष्णाविमोच्यतां॥३८२॥
तोषयस्ववरैश्चैनामन्यथातेसुतान्मृतान् ॥ विद्धिभीमेननिष्पिष्टान्नात्रतेसंशयोभवेत् ॥३८३॥ कृष्णाचपां
डवाश्चैवतपोवृद्धिमभीप्सवः ॥ तपसानैवधक्ष्यंतितेनजीवंतितेसुताः ॥३८४॥ तथापियदिकृष्णांत्वंनमो

चयसितेसुतान् ॥ हनिष्यतिनसंदेहोबलेनैववृकोदरः ॥३८५॥ इतीरितेविनिर्भर्त्स्यपुत्रंदुःशासनंनृपः ॥
अमोचयद्वरैश्चैनांछंदयामासपार्षतीं ॥३८६॥ छंदितासावरैस्तेनधर्मेभागवतेस्थिता ॥ नैवात्मनोवरान्व
व्रेवव्रेतेषांविमोक्षणं ॥३८७॥ युधिष्ठिरस्यसभ्रातुःसराष्ट्रस्यविमोक्षणं ॥ ददौनृपोस्यानपुनश्छंद्यमानापिसा
वृणोत् ॥३८८॥ भर्तुर्विष्णोश्चनान्यस्माद्वरस्वीकारइष्यते॥एवंहिभगवद्धर्मस्तस्मात्सानावृणोत्परं॥३८९॥
अधर्मतोहृतत्वात्तुतद्दानंनवरोभवेत् ॥ इतिमत्वापांडवानांवव्रेकृष्णाविमोक्षणं ॥ ३९० ॥ श्वशुरादैहिकव
राःक्षत्रियायास्त्रयोयतः ॥ उक्ताःशतंचविप्रायाधर्मेभागवतेततः ॥ हेतुनातेनवव्रेसानान्यत्किंचिदतःपरं
॥३९१॥ ततोविमुक्ताःप्रययुश्चपार्थागुरून्प्रणम्यस्वपुरंसकृष्णाः ॥ दुर्योधनानंतरजोजगादतातंनिजंपाप
कृतांप्रधानः ॥ ३९२ ॥ समस्तपांडवश्रियंसमागतामहोपुनः ॥ व्यमोचयोवृकोदराद्वधश्चनोध्रुवंभवेत्
॥ ३९३ ॥ अतःपुनश्चपांडवान्समाह्वयस्वनःकृते ॥ पुनश्चदेवनंभवेज्जितावनंप्रयांतुच ॥ ३९४ ॥ तेनो
क्तःसतदाराजापांडवान्पुनराह्वयत् ॥ पुनःपित्रासमाहूतोदेवनाययुधिष्ठिरः ॥ भ्रातृभिर्वार्यमाणोपिकृ ॥१५३॥
ष्णयाचागमत्सभां ॥ ३९५ ॥ द्वादशाब्दंवनेवासमज्ञातंत्वेकवत्सरं ॥ वासंप्रसिद्धनृपतेःपुरेनैवातिदूरतः

॥३९६॥ कृष्णायाःपांडवानांवादर्शनेऽज्ञातवासिनां ॥ एकस्यापिसमस्तानांद्वादशाब्दंपुनर्वनं ॥ ३९७ ॥
वत्सराज्ञातवासंचत्यागेप्युक्तविधेस्तथा ॥ दुर्योधनःपणंचक्रेबुद्ध्यादुःशासनोक्तया ॥३९८॥ गांधारेणपुन
श्चाक्षहृदयज्ञेनधर्मजः ॥ पराजितोवनंयातुमैच्छत्सभ्रातृकोयदा ॥ ३९९ ॥ तदाननर्तपापकृत्सुयोधनानु
जोहसन् ॥ वदंश्चमारुतात्मजंपुनःपुनश्चगौरिति ॥४००॥ उवाचचपुनःकृष्णांनृत्यन्नेवसभातले ॥ अप
तिर्ह्यसिकल्याणिगच्छदुर्योधनालयं ॥४०१॥ एतेखिलाःषंढतिलास्तमोंधंप्राप्तानचैषांपुनरुत्थितिःस्यात् ॥
इतिब्रुवाणोनुचकारभीमंतदाऽहसन्धार्तराष्ट्राश्चसर्वे ॥४०२॥ तदाकरोद्भीमसेनःप्रतिज्ञांहंतास्मिवोह्यखिला
न्संगरेहं ॥ इतीरितेशरणंद्रोणमेवजग्मुःसमस्ताधृतराष्ट्रपुत्राः ॥ ४०३ ॥ यत्रद्रोणस्तत्रपुत्रस्तत्रभीष्मःकृप
स्तथा ॥ नचात्येतिगुरून्भीमइतितंशरणंययुः ॥४०४॥ अब्रवीद्धार्तराष्ट्रांश्चद्रोणोविप्रोपिसन्नहं ॥ सपुत्रः
सकृपःशस्त्रंग्रहीष्येभवतांकृते ॥४०५॥ रक्षणेभवतांचैवकुर्यांयत्नंस्वशक्तितः ॥ नतुभीमाद्रक्षितुंवःशक्ताःस
त्यंब्रवीम्यहं ॥४०६॥ ततोययुःपांडवास्तेसभायावनायकृष्णासहिताःसुशूराः ॥ गत्वानुचक्रेयुवसिंहखेल
गतिंभीमंधार्तराष्ट्रोपहस्य॥४०७॥ दृष्ट्वासभायाअर्धनिष्क्रांतदेहोव्यावृत्यभीमःप्राहसंरक्तनेत्रः ॥ ऊरुंतवा

न्यंचरणेबिभेत्स्यइत्युक्त्वासौनिर्गतोसत्सभायाः ॥४०८॥ प्रयातानानुतान्कुंतीप्रययौपुत्रगर्द्धिनी ॥ रोरुद्य
मानांविदुरःस्थापयामासतांगृहे ॥ प्रणम्यतांययुःपार्थाःसकृष्णाःशीघ्रगामिनः ॥४०९॥ युधिष्ठिरोऽवाग्व
दनोययौनक्रोधचक्षुषा ॥ दहेयंकौरवान्सर्वानितिकारुणिकोनृपः ॥ ४१० ॥ उद्धृत्यबाहूप्रययौबाहुशाली
वृकोदरः ॥ आभ्यामेवाखिलाञ्छत्रूञ्छक्तोहंतुमहंत्विति ॥४११॥ अबद्धकेशाप्रययौद्रौपदीसासभातला
त् ॥ मुक्तकेशाभविष्यंतिधार्तराष्ट्रस्त्रियस्त्विति ॥ ४१२ ॥ वर्षन्पांसून्ययौपार्थइत्थंशत्रुषुसायकान् ॥ वर्ष
यामीत्यभिप्रायःपरमास्त्रविदांवरः ॥ ४१३ ॥ यमाववाङ्मुखौयातौनावयोःशत्रवोमुखं ॥ पश्यंत्वस्यामव
स्थायामित्येवधृतचेतसौ ॥४१४॥ प्रेतसंस्कारसूक्तानिपठन्धौम्योग्रतोययौ ॥ हतेषुधार्तराष्ट्रेषुमयाकार्याः
क्रियाइति ॥ ४१५ ॥ तानथानुययुःसूतारथैःपरिचतुर्दशैः ॥ सूदाःपौरोगवाश्चैवभृत्यायेत्वाप्तकारिणः
॥ ४१६ ॥ ततस्तेजाह्नवीतीरेवनेवटमुपाश्रिताः ॥ न्यषीदन्नागतान्दृष्ट्वासमस्तान्पुरवासिनः ॥ ४१७ ॥
ततस्तुतेसर्वजगन्निवासंनारायणंनित्यसमस्तसद्गुणं॥स्वयंभुशर्वादिभिरर्चितंसदाभक्त्याऽस्मरन्भक्तभवापहं
प्रभुं॥४१८॥इतिश्रीमदानंदतीर्थ०श्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेपांडववनप्रवेशोनामएकविंशोऽध्यायः२१

ॐआगंतुकामान्पुरवासिनस्तेसंस्थाप्यकृच्छ्रेणकुरुप्रवीराः॥रात्रौप्रविष्टागहनंवनंचकिर्मीरमासेदुरथोनरा
शं ॥१॥ बकानुजोसौनिखिलैरजेयोवराद्गिरीशस्यनिहंतुकामः ॥सदारसोदर्यमभिप्रसस्रेभीमंमहावृक्षगिरी
न्प्रमुंचन् ॥२॥ ससंप्रहारंसहतेनकृत्वाभीमोनिपात्याशुधरातलेतं ॥ चक्रेमखेसंगरनामधेयेप्रसह्यनारायण
दैवतेपशुं ॥ ३ ॥ निहत्यरक्षोवनमध्यसंस्थास्तदायतीनामयुतैःसमेताः ॥ अशीतिसाहस्रमुनिप्रवीरैर्दशां
शयुक्तैःसहिताव्यचिंतयन् ॥४॥ विचिंत्यतेषांभरणायधर्मजःसंपूज्यसूर्यस्थितमच्युतंप्रभुं ॥ दिनेऽक्षयान्नं
पिठरंतदापरत्नादिदंकामवरान्नदंच ॥५॥ बभारतेनैवयुधिष्ठिरस्तान्प्रत्येकशस्त्रिंशतदासदासिकान् ॥ सुव
र्णपात्रेषुहिभुंजतेयेगृहेतदीयेबहुकोटिदासके ॥ ६ ॥ सत्संगमाकांक्षिणएवतेवसन्पार्थैःसहान्येचमुनींद्रबृं
दाः॥ शृण्वंतएभ्यःपरमार्थसाराःकथावदंतश्चपुरातनास्तथा ॥७॥ एवंगजानांबहुकोटिबृंदांस्तथारथानां
चहयांश्चबृंदशः ॥ विसृज्यरत्नानिनरांश्चबृंदशोवनेविजह्रुर्दिविदेववत्सुखं ॥८॥ गवांचलक्षंप्रददातिनित्य
शःसुवर्णभारांश्चशतंयुधिष्ठिरः ॥ सभ्रातृकोसौवनमाप्यशक्रवन्मुमोदविप्रैःसहितोयथासुखं ॥९॥ पार्थेषु

यातेषुकिमत्रकार्यमितिस्मपृष्टोविदुरोग्रजेन ॥ आहूयराज्यंप्रतिपादयेतिप्राहैनमाहाथरुषांबिकेयः ॥१०॥
ज्ञातंप्रतीपोसिममात्मजानांनमेत्वयाकार्यमिहास्तिकिंचित्।यथेष्टतस्तिष्ठवागच्छवेतिप्रोक्तोययौविदुरःपांडु
पुत्रान् ॥११॥ तस्मिन्गतेभ्रातृवियोगकर्शितःपपातभूमौसहसैवराजा ॥ संज्ञामवाप्यादिशदाशुसंजयंजी
वामिचेदाशुममानयानुजं ॥१२॥ इतीरितःसंजयःपांडवेयान्प्राप्यानयद्विदुरंशीघ्रमेव ॥ सोप्यागतःक्षिप्रम
पास्तदोषोज्येष्ठंववंदेथसचैनमाश्लिषत् ॥ अंकंसमारोप्यसमूर्ध्निचैनमाघ्रायलेभेपरमांमुदंतदा ॥१३॥ क्षत्तार
मायांतमुदीक्ष्यसर्वेससौबलाधार्तराष्ट्राअमर्षात्॥संमंत्र्यहंतुंपांडवानामुतैकंछन्नोपधेनैवससूतजाययुः।१४।
विज्ञायतेषांगमनंसमस्तलोकांतरात्मापरमेश्वरेश्वरः॥ व्यासोभिगम्यावददांबिकेयंनिवारयाश्वेवसुतंतवेति
॥१५॥ अवाप्यपार्थानयमद्यमृत्युंसहानुबंधोगमिताह्यसंशयं ॥इतीरितेतेननिवारयेतिप्रोक्तोहरिःप्राहनसं
वदेतैः॥१६॥मैत्रेयआयास्यतिसोपिवाचंशिक्षार्थमेतेष्वभिधास्यतीह ॥ तांचेत्करोत्येषसुतस्तवास्यभद्रंतदा
शप्स्यतित्वन्यथासः ॥१७॥ उक्त्वेतिराजानमनंतशक्तिर्व्यासोययौतत्रगतेषुतेषु॥ सुयोधनाद्येषुहतेषुपार्थै
भूभारहानिर्नभवेदितिप्रभुः॥१८॥सर्वाश्चचेष्टाभगवन्नियुक्ताःसदासमस्तस्यचितोचितश्च ॥ तथापिविष्णुर्वि

॥१५५॥

निवारयेत्कचिद्वाचाविधत्तेचजनान्विडंबयन्॥१९॥मैत्रेयअगादथभूपतिश्चपुत्रान्समाहूयसकर्णसौबलान्॥
संपूजयामासमुनिंसचाहदातुंराज्यंपांडवान्सप्रशंसन्॥२०॥विशेषतोभीमबलंशशंसकिर्मीरनाशादिवदन्मु
नींद्रः॥श्रुत्वाहसंस्तद्धृतराष्ट्रपुत्रआस्फालयामासनिजोरुमुग्रः ॥२१॥शशापचैनंमुनिरुग्रतेजास्तवोरुभेदाय
भवेत्सुयुद्धं॥इत्यूचिवान्धृतराष्ट्रानतोपिययौनचेद्राज्यदस्त्वंतथेति॥२२॥श्रुत्वातुकिर्मीरवधंस्वपित्रापृष्टंक्षत्रो
क्तंसोत्रसद्धार्तराष्ट्रः॥वनेवसंतोथपृथासुतास्तेवार्तांस्वकीयांप्रार्पयामासुराशु ॥२३॥कृष्णेसोपिद्रुतमायात्स
सत्यःसंबंधिनोयेचपांचालमुख्याः॥क्रुद्धंकृष्णंधार्तराष्ट्रायपार्थाःक्षमापयामासुरुच्चैर्गृणंतः ॥२४॥गुणांस्तदी
यानमितान्प्रणम्यतदारुदंतीद्रौपदीचापपादौ॥सापादयोःपतितावासुदेवमस्तौत्समस्तप्रभुमात्मतंत्रं ॥२५॥
अचिंत्यनित्याव्ययपूर्णसद्गुणार्णवैकदेहाखिलदोषदूर॥रमाब्जजेरेशसुरेंद्रपूर्ववृंदारकाणांसतताभिवंद्य॥२६॥
समस्तचेष्टाप्रदसर्वजीवप्रभोविमुक्ताश्रयसर्वसार॥इतिब्रुवंतीसकलानुभूतंजगादसर्वेशितुरच्युतस्य॥यस्या
धिकानुग्रहपात्रभूतास्वयंहिशेषेशविपादिकेभ्यः ॥२७॥ श्रुत्वासमस्तंभगवान्प्रतिज्ञांचकारतेषामखिलाश्च
योषाः ॥ पतीन्समालिंग्यविमुक्तकेशाभीमाहतान्दर्शयेनान्यथेति ॥ २८ ॥ तांसांत्वयित्वामधुरैःसुवाक्यै

नारायणोवाचमिमांजगाद ॥ २९ ॥ यदीहाहंस्थितोनैवंभविताहंत्वयोधयं ॥ साल्वराजंदुरात्मानंहत
श्चासौसुपापकृत् ॥ ३० ॥ सन्निधानेथदूरेवाकालव्यवहितेपिवा ॥ स्वभावाद्वाव्यवहितेवस्तुव्यवहितेपि
वा ॥ ३१ ॥ नाशक्तिर्विद्यतेविष्णोर्नित्याव्यवहितत्वतः ॥ तथापिनरलोकस्यकरोत्यनुकृतिंप्रभुः ॥३२॥
दुष्टानांदोषवृद्ध्यर्थंभीमादीनांगुणोन्नतेः ॥ युधिष्ठिरेतिवृद्धंतुराजसूयादिसंभवं ॥३३॥ धर्मंचसंक्रामयितुं
कृष्णायामनुजेषुच ॥ योग्यताक्रमतोविष्णुरिच्छयेत्थमचीक्लृपत् ॥३४॥ एधमानर्द्धिडित्येवविष्णोर्नामहिवै
दिकं ॥ स्वयोग्यतायाअधिकंधर्मज्ञानादिजंफलं ॥३५॥ भीष्मद्रोणांबिकेयादेःपार्थेष्वेवनिधापितुं ॥ पुन
श्चपापवृद्ध्यर्थमजोदुर्योधनादिषु ॥३६॥ व्यासोंबिकासुतंप्राहपार्थामेभ्यधिकंप्रियाः ॥ तेषांप्रवासनंचैवप्रियं
नममसर्वथा ॥३७॥ इतिदुर्योधनादीनांपापवृद्ध्यर्थमेवसः ॥ प्रियाइत्येवकथनात्पांडवानांशुभोन्नतेः ॥३८॥
गुरुत्वाद्भीमसेनस्यक्षमाद्यूतेर्जुनादिनां ॥ नातिधर्मस्वरूपोत्रधर्मोभीमेनिरोपधः ॥३९॥ द्रौपद्याअप्यतिक्ले
शात्क्षमाधर्मोमहानभूत् ॥ साहिभीममनोवेदनकार्यंःशापइत्यलं ॥४०॥ [illegible] रिणाधर्म ॥१५६॥
वर्धनं ॥ कृतंतत्रासन्निधानंकारणंकेशवोब्रवीत् ॥ ४१ ॥ साल्वंश्रुत्वासमा [illegible] था ॥ प्र

स्थापिताहिभवतांसकाशेतेययुःपुरीं ॥ तदासाल्वोपिसौभेनद्वारकामर्दयन्भृशं [illegible] ।
दथसर्वसैन्यैरन्यैश्चयादवगणैःसहितोनुजैश्च॥साल्वोवगम्यतनयंममतद्विमानात्याप [illegible] रसमारुह [illegible] ो
द्धुं ॥ ४३ ॥ कृत्वासुयुद्धममुनाममपुत्रकोसावस्त्राणितस्यविनिवार्यमहास्त्रजालैः ॥ दत्तंमयाशरममोघमथा
ददेतंहंतुंनृपंकृतमतिस्त्वशृणोद्वचःखे ॥ ४४ ॥ नारायणेनहिपुरामनसाभिक्लृप्तंकृष्णावतारमुपगम्यनिहन्मि
साल्वं ॥ इत्येवतेनहरिणापिसभार्गवेणविद्रावितोननिहतःस्वमनोनुसारात् ॥४५॥ वध्यस्त्वयानहिततोय
मयंचबाणश्चक्रायुधस्यदयितोनितराममोघः॥मामुंचतेनतमिमंविनिवर्तयेहंसाल्वंहृदिस्थितइतीरितमीरणे
न ॥ ४६ ॥ श्रुत्वावचःसपवनस्यशरंत्वमोघंसंजहृआशुसचसाल्वपतिःस्वसौभं ॥ आरुह्यबालकलहेनकिम
त्रकार्यंकृष्णेनसंगरइतिप्रययौस्वदेशं ॥ ४७ ॥ प्रद्युम्नसांबगदसारणचारुदेष्णाःसेनांनिहत्यसहमंत्रिगणैस्त
दीयां ॥ आह्लादिनःस्वपुरमाययुरप्यहंचतत्रागमंसपदितैःश्रुतवानशेषं ॥४८॥ यस्मिञ्छरेकरगतेविजयोध्रु
वःस्यान्मत्तेजसातदनुसंग्रहणात्सुतान्मे॥यातंनिशम्यरिपुमात्मपुरींचभग्नांदृष्ट्वैवतेनतदनुव्रजनंकृतंमे॥४९॥
तंसागरोपरिगसौभगतंनिशाम्यमुक्तेचतेनमयिशस्त्रमहास्त्रवर्षे॥ तंसंनिवार्यचमयाशरपूगविद्धोमायायुयो

जमयिपापतमःससाल्वः ॥५०॥ ताःक्रीडयाक्षणमहंसमरेनिशाम्यज्ञानास्त्रतःप्रतिविधूयबहूंश्चदैत्यान् ॥ ह
त्वाशुतंचगिरिवर्षिणमाशुसौभंवार्धौन्यपातयमरींद्रविभिन्नबंधं ॥ ५१ ॥ तंस्यंदनेस्थितमथोविभुजंविधाय
बाणेनतद्रथवरंगदयाविभिद्य॥चक्रेणतस्यचशिरोविनिकृत्त्यधातृशर्वादिभिःप्रतिनुतःस्वपुरीमगांच ॥५२॥
तस्मादिदंव्यसनमासहिविप्रकर्षान्मेकार्यतस्त्वितिनिगद्यपुनश्चपार्थान् ॥कृष्णांचसांत्वयितुमत्रदिनान्युवास
सत्याचसोमकसुतामनुसांत्वयंती ॥५३॥ पांडवानांचयाभार्याःपुत्राअपिचसर्वशः ॥ अन्वेवपांडवान्याता
वनमत्रैवसंस्थिताः ॥५४॥ धृष्टद्युम्नस्ततःकृष्णांसांत्वयित्वैवकेशवं ॥ प्रणम्यसमनुज्ञातोभागिनेयैःपुरंययौ
॥५५॥ धृष्टकेतुश्चभगिनींकाशिराजःसुतामपि ॥ पुरंययतुरादायकुंत्यैवान्याःसहस्थिताः ॥ ५६ ॥ पार्वती
नकुलस्यासीद्भार्यापूर्वंतिलोत्तमा ॥ पूर्वोक्तेचैवयमयोर्भार्येकुंत्यानिवारिताः ॥५७॥ सुभद्रामभिमन्युंचरथ
मारोप्यकेशवः ॥ पांडवानभ्यनुज्ञायसभार्यःस्वपुरंययौ ॥ ५८ ॥ कंचित्कालंद्रौपदेयाउष्यपांचालकेपुरे ॥
ययुर्द्वारावतीमेवतत्रोषुःकृष्णपालिताः ॥५९॥ ततःपरंधर्मराजोनिर्विण्णःस्वकृते [illegible] कृ
ष्णांस्थापयामाससर्वदा ॥ ६० ॥ ऊषुर्वनेचतेपार्थामुनिशेषान्नभोजिनः ॥ [illegible] यु

धिष्ठिरः ॥६१॥ अलंघ्यत्वात्तदाज्ञायाअनुजाःपूर्वभोजिनः ॥ तस्यानंतरमेवैकाभुंक्तेसापार्षतात्मजा ॥६२॥
एवंसदाविष्णुपरायणानांतत्प्रार्पणान्नैकभुजांप्रयातः ॥ संवत्सरस्तत्रजगादकृष्णाभीमाज्ञयाधर्मराजंसुवेत्री
॥६३॥ अतिमार्दवयुक्तत्वाद्धर्मराजश्चतुर्दशे ॥ अपिवर्षेगुरुभयाद्राज्यंनेच्छेदितिप्रभुः ॥ मारुतिःप्रेषयामा
सकृष्णांप्रस्तावहेतवे ॥६४॥ क्षमासर्वत्रधर्मोनपापहेतुश्चदुर्जने ॥ राज्ञांसामर्थ्ययुक्तानामितिसंस्थाप्यशा
स्त्रतः ॥६५॥ हत्वाचतुर्दशेवर्षेधार्तराष्ट्रानराज्यदान् ॥ कर्तुंराज्यंपुरोगंताभवानीत्यग्रजेनह ॥ ६६ ॥ का
रयन्सत्यशपथंविवादस्यक्रमेच्छया ॥ आदिशत्प्रथमंकृष्णांभीमःसानृपमब्रवीत् ॥६७॥ नैवक्षमाकुजनता
सुनृपस्यधर्मस्तांत्वंवृथैवधृतवानसिसार्वकालं ॥ इत्युक्तआहनृपतिःपरमाक्षमैवसर्वत्रतद्धिधृतमेवजगत्सम
स्तं॥६८॥ कर्ताचसर्वजगतःसुखदुःखयोर्हिनारायणस्तदनुदत्तमिहास्यसर्वं ॥तस्मान्नकोपविषयोस्तिकुतश्च
कश्चित्तस्मात्क्षमैवसकलेषुपरोस्यधर्मः ॥६९॥ इत्युक्तवंतंनृपमाहपार्षतीयदिक्षमासर्वनरेषुधर्मः ॥ राज्ञोनकृ
त्यंनचलोकयात्राभवेज्जगत्कापुरुषैर्विनश्येत् ॥७०॥सत्यंचविष्णुःसकलप्रवर्तकोरमाविरिंचेशपुरःसराश्च ॥
काष्ठादिवत्तद्वशगासमस्तास्तथापिनव्यर्थतापौरुषस्य ॥७१॥ तदाज्ञयापुरुषश्रेष्टमानश्रेष्टानुसारेणशुभाशु

भस्य ॥ भोक्तानतच्चेष्टितमन्यथाभवेत्कर्तातस्मात्पुरुषोप्यस्यवश्यः ॥ ७२ ॥ वृथायदिस्यात्पौरुषंकस्यहेतो र्विधिर्निषेधश्चसमस्तवेदगः ॥ विधेर्निषेधस्यचनैवगोचरःपुमान्यदिस्याद्भवतोहितौहरेः ॥७३॥ तेनैवलेप श्चभवेदमुष्यपुण्येनपापेनचनैवचासौ॥लिप्येततताभ्यांपरमःस्वतंत्रः कर्ताततःपुरुषोप्यस्यवश्यः ॥७४॥ इती रितोधर्मजःकृष्णयैवनिरुत्तरत्वंगमितस्त्वभर्त्सयत् ॥कुतर्कमाश्रित्यहरेरपित्वमस्वातंत्र्यंसाधयसीतिचोक्त्वा ॥७५॥ छलेनतेनप्रतिभर्त्सितासाक्षमापयामासनृपंयतःस्त्री ॥ वाचालतानातितरांहिशोभतेस्त्रीणांततः प्राहवृकोदरस्तं ॥ ७६ ॥ राजन्विष्णुःसर्वकर्तानचान्यस्तत्तंत्रमेवान्यदसौस्वतंत्रः ॥ तथापिपुंसाविहितंस्व कर्मकार्यंत्याज्यंचान्यदत्यंतयत्नात् ॥७७॥ प्रत्यक्षमेतत्पुरुषस्यकर्मतेनानुमेयाप्रेरणाकेशवस्य ॥ स्वकर्मकृ त्वाविहितंहिविष्णुनातत्प्रेरणेत्येवबुधोनुमन्यते ॥ ७८ ॥ तेनैतिसम्यग्गतिमस्यविष्णोर्जनोशुभोदैवमित्ये वमत्वा ॥ हित्वास्वकंकर्मगतिंचतामसींप्रयातितस्मात्कार्यमेवस्वकर्म ॥७९॥ ज्ञातव्यंचैवास्यविष्णोर्वश त्वंकर्तव्यंचैवात्मनःकार्यकर्म ॥ प्रत्यक्षैषाकर्तृताजीवसंस्थातथागमादनुमानाच्चसर्वं ॥८०॥ विष्णोर्वशेत न्नहेयंद्वयंचजानन्विद्वान्कुरुतेकार्यकर्म ॥ तत्प्रेरकंविष्णुमेवाभिजानन्भवेत्प्रमाणत्रितयानुगामी ॥८१॥ पू

र्णप्रमाणंतत्त्रयंचाविरोधेनैकत्रस्थंतत्त्रयंचाविरोधि ॥ पृथक्द्वयंचाप्रमाणंविरोधिस्यात्तत्तस्मात्त्रयमेकत्रकार्यं ॥८२॥ अज्ञःप्रत्यक्षंत्वपहायैवदैवंमत्वाकर्तृस्वात्मकर्मप्रजह्यात् ॥ विद्वाञ्जीवंविष्णुवशेविदित्वाकरोतिकर्त व्यमजस्रमेव ॥ ८३ ॥ स्वभावाख्यायोग्यतायाहठाख्यायानादिसिद्धासर्वजीवेषुनित्या ॥ साकारणंप्रथमं तुद्वितीयमनादिकर्मैवतथातृतीयः ॥८४॥ जीवप्रयत्नःपौरुषाख्यस्तदेतत्त्रयंविष्णोर्वशगंसर्वदैव ॥ सकस्य चिन्नवशेवासुदेवःपरात्परःपरमोसौस्वतंत्रः ॥८५॥ हठश्चासौतारतम्यस्थितोहिब्रह्माणमारभ्यकलिश्चयाव त् ॥ हठाच्चकर्माणिभवंतिकर्मजोयत्नोयतोहठकर्मप्रयोक्ता ॥८६॥ विनायत्नंनहठोनापिकर्मफलप्रदोवासुदे वोखिलस्य ॥ स्वातंत्र्यशक्तेर्विनिथामकोहितथाप्येतान्सोप्यपेक्ष्यैवयुंजेत् ॥८७॥ एतानपेक्ष्यैवफलंददानी त्यस्यैवसंकल्पइतिस्वतंत्रता ॥ नास्यापगच्छेत्सहिसर्वशक्तिर्नाशक्तताक्वचिदस्यप्रभुत्वात् ॥ ८८ ॥ तस्मा त्कार्यंतेनक्लृप्तंस्वकर्मतत्पूजार्थंतेनतत्प्राप्तिरेव ॥अतोन्यथानिरयःसर्वथास्यात्स्वकर्मविप्रस्यजपोपदेशौ ॥८९॥ विष्णोर्मुखाद्विप्रजातिःप्रवृत्तामुखोत्थितंकर्मतेनास्यसोदात् ॥९०॥ बाह्वोर्जातःक्षत्रियस्तेनबाह्वोःकर्मास्य पापप्रतिवारणंहि ॥ प्रवर्तनंसाधुधर्मस्यचैवमुखस्यबाह्वोश्चातिसामीप्यतोस्य ॥ ९१ ॥ जपोपदेशौक्षत्रिय

स्यापिविष्णुश्चक्रेधर्मोयज्ञकर्मापिविप्रे ॥ वैश्योयस्मादूरुजस्तेनतस्यप्रजावृद्धिस्तज्जकर्मैवधर्मः ॥ ९२ ॥ त
त्साद्दश्यात्स्थावराणांचवृद्धिःकरोरूर्वोःसन्निकृष्टत्वहेतोः ॥ वार्तात्मकंकर्मधर्मंचकारविष्णुस्तस्यैवांघ्रिजःशूद्र
उक्तः ॥ ९३ ॥ गतिप्रधानंकर्मशुश्रूषणाख्यंसाद्दश्यतोहस्तपदोस्तथैव ॥ हस्तोद्भवंकर्मतस्यापिधर्मःसंतान
वृद्धिश्चसमीपगत्वात् ॥ ९४ ॥ भुजावुरोहृदयंयद्बलस्यज्ञानस्यचस्थानमतोनृपाणां ॥ बलंज्ञानंचोभयंधर्म
उक्तःपाणौकृतीनांकौशलंकेवलंहि ॥९५॥ तस्मात्पाण्योरूरुपदोरुपस्थितेविट्शूद्रकौकर्मणांकौशलेतौ ॥
प्राधान्यतोधर्मविशेषएषसामान्यतःसर्वएवाखिलानां ॥९६॥ वयंहिदेवास्तेनसर्वंहिकर्मप्रायेणनोधर्मतामेति
शश्वत्॥एतैर्धर्मैर्विष्णुनापूर्वक्लृप्तैःसर्वैर्वर्णैर्विष्णुरेवाभिपूज्यः ॥९७॥ तद्भक्तिरेवाखिलानांचधर्मोयथायोग्यं
ज्ञानमस्यापिपूजा ॥ पितागुरुःपरमंदैवतंचविष्णुःसर्वेषांतेनपूज्यःसएव ॥ ९८ ॥ तद्भक्तत्वाद्देवताश्चाभिपू
ज्याविशेषतस्तेषुयेत्यंतभक्ताः ॥ संपूजितोवासुदेवःसमुक्तिंदद्यादेवापूजितोःदुखमेव ॥९९॥ स्वतंत्रत्वात्सु
खदुःखप्रदोसौनान्यःस्वतंत्रस्तद्वशायत्समस्ताः ॥ स्वतंत्रत्वात्सुखसज्ज्ञानशक्तिपूर्वैर्गुणैःपूर्णयेषोखिलैश्च ॥१५९॥
॥ १०० ॥ स्वतंत्रत्वात्सर्वदोषोज्झितश्चनिःसीमशक्तिर्हियतःस्वतंत्रः ॥ दोषास्पृष्टौगुणपूर्तौचशक्तिर्निःसीम

त्वाद्विद्यतेतस्ययस्मात् ॥ १०१ ॥ एवंगुणैरखिलैश्चापिपूर्णोनारायणःपूज्यतमःस्वधर्मैः ॥ अस्माकंयत्तेनना
तिक्षमैवधर्मोदुष्टानांवारणंह्येवकार्यं ॥१०२॥ हन्याद्दुष्टान्यःक्षत्रियःक्षत्रियांश्चविशेषतोयुद्धगतान्स्मरन्हरिं ॥
स्वबाहुवीर्येणचतस्यबाहूचैतन्यमात्रौभवतःसदेहौ ॥१०३॥ पापाधिकांश्चैवबलाधिकांश्चहत्वामुक्तावधिका
नंदवृद्धिः ॥ प्रीतिश्चविष्णोःपरमैवतत्रतस्माद्धंतव्याःपापिनःसर्वथैव ॥ १०४ ॥ येत्वक्षधूर्ताग्रहणंगतावापा
पास्तेन्यैर्घातनीयाःस्वदोर्भ्यां ॥ राजानंवाराजपुत्रंतथैवराजानुजंचाभियातंनिहन्यात्॥१०५॥राज्ञःपुत्रोप्य
कृतोद्वाहकोयःसघातनीयोनस्वयंवध्यएव ॥ क्रूरंचान्यद्धर्मयुक्तंपरैस्तत्प्रसाधनीयंक्षत्रियैर्नस्वकार्यं ॥१०६॥
एवंधर्मोविहितोवेदएववाक्यंविष्णोःपंचरात्रेषुताद्दक् ॥ अक्षद्यूतंनिकृतिःपापमेवकृतंत्वयागर्हितंसौबलेन
॥१०७॥ नकुत्रचिद्विधिरस्यास्तितेननतद्दत्तंद्यूतहृतंवदंति ॥ भीतेनदत्तंद्यूतदत्तंतथैवदत्तंकामिन्यैपुनराहा
र्यमेव ॥ १०८ ॥ एवंधर्मःशाश्वतोवैदिकोहिद्यूतेस्त्रियांनाल्पमाहार्यमाहुः ॥ यद्येषांवैभोग्यमल्पंतदीयंभो
गेनतद्बंधुभिस्तच्चहार्यं ॥१०९॥ निवारणेपुरुषस्यत्वशक्तौतद्राज्यंनःपुनराहार्यमेव ॥ त्वंधर्मनिष्ठश्चाग्रज
श्चेतिराजन्नृतेनुज्ञांनमयातत्कृतंच ॥११०॥ दातास्यनुज्ञांयदितान्निहत्यत्वय्येवराज्यंस्थापयाम्यद्यसम्यक् ॥

सत्यंपापेष्वपिकर्तुंयदीच्छातथापिमासाद्वादशनःप्रयाताः ॥१११॥ वेदप्रामाण्याद्वत्सरास्तेहिमासैःसहस्रा
ब्दंसत्रमुक्तंनराणां ॥ अज्ञातमेकंमासमुष्याथशत्रून्निहत्यराज्यंप्रतिपादयामः ॥११२॥ मामित्राणांतापक
स्त्वंभवेथास्तथाऽमित्राणांनंदकश्चैवराजन् ॥ ज्वलस्वारीणांमूर्ध्निमित्राणिनित्यमाह्लादयन्वासुदेवंभजस्व
॥११३॥स्वतंत्रत्वंवासुदेवस्यसम्यक्प्रत्यक्षतोदृश्यतेह्यद्यराजन् ॥ यस्मात्कृष्णोव्यजयच्छंकरादीञ्जरासुतादी
न्कादिवैरैरजेयान् ॥ ११४ ॥ ब्रह्मादीनाप्रकृतेस्तद्वशत्वंदृष्टंहिनोबहुशोव्यासदेहे ॥ पाराशर्योदिव्यदृष्टिंप्र
दायस्वातंत्र्यंनोदर्शयत्सर्वलोके ॥११५॥ तस्माद्राजन्नभिनिर्याहिशत्रून्हंतुंसर्वान्भोक्तुमेवाधिराज्यं ॥ ए
वंचतेकीर्तिधर्मौमहांतौप्राप्यौराजन्वासुदेवप्रसादात् ॥११६॥ एवमुक्तोब्रवीद्भीमंधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ त्र
योदशाब्दस्यांतेहंकुर्यामेवत्वदीरितं ॥११७॥ सत्यमेतन्नसंदेहःसत्येनात्मानमालभे ॥ लोकापवादभीरुंमां
नातोन्यद्वक्तुमर्हसि ॥ ११८ ॥ तुदसेचातिवाचामांयद्येवंभीममांवदेः ॥ तदैवमेऽत्ययःकार्योहंतव्याश्चैवश
त्रवः ॥ नैतादृशैरिदानींतुवाक्यैर्बाधितुमर्हसि ॥ ११९ ॥ भीष्मद्रोणादयोस्त्रज्ञानिवार्याश्चकथंयुधि ॥ पू
ज्यास्तेबाहुयुद्धेननिवार्याःकथंचन ॥१२०॥ अस्त्राणिजानन्नपिहिप्रयोजयसिनक्वचित् ॥ तस्मात्तदैवगंत ॥ १६० ॥

व्यंविज्ञातास्त्रेधनंजये ॥१२१॥ इत्युक्तोभीमसेनस्तुस्नेहभंगभयात्ततः ॥ नोवाचकिंचिद्वचनंस्वाभिप्रेतम
वाप्यच ॥१२२॥ अभिप्रायोहिभीमस्यनिश्चयेनत्रयोदशे ॥ युधिष्ठिरस्यराज्यार्थंगमनार्थेप्रतिश्रवः ॥१२३॥
अन्यथाऽतिमृदुत्वात्सनगच्छेद्भिन्नधीःपरैः ॥ कृतकृत्येतदाभीमेस्थितेधर्मात्मजोहिसः ॥१२४॥ भीष्मद्रोणा
दिविजयःकथंस्यादितिचिंतयन् ॥ निवारणंगुरूणांहिभीमइच्छतिनक्वचित् ॥१२५॥ तस्मात्तेह्यर्जुनेनैवनि
वार्याइत्यचिंतयत् ॥ आपद्येवहिभीमस्तान्निवारयतिनान्यथा ॥ १२६ ॥ एवंचिंतासमाविष्टंविज्ञायैवयुधि
ष्ठिरं ॥ सर्वज्ञःसर्वशक्तिश्चकृष्णद्वैपायनोऽगमत् ॥ नृपतिंबोधयामासचिंताव्याकुलमानसं ॥१२७॥ इमंमं
त्रंवदिष्यामियेनजेष्यतिफल्गुनः ॥ भीष्मद्रोणादिकान्सर्वांस्तंत्वंवदधनंजये ॥ १२८ ॥ इत्युक्त्वैवावदन्मं
त्रंसर्वदैवतदृष्टिदं ॥ नस्वयंह्यवदत्पार्थेफलाधिक्यंयतोभवेत् ॥ १२९ ॥ भीष्मद्रोणादिविजयएतावद्वीर्यमे
वहि ॥ अलंनातोधिकंकार्यमेतावद्योग्यमस्यच ॥ फल्गुनस्येतिभगवान्नस्वयंह्यवदन्मनुं ॥ १३० ॥ गते
व्यासेभगवतिसर्वज्ञेसर्वकर्तरि ॥ धर्मराजोवदन्मंत्रंफल्गुनायरहस्यमुं ॥ १३१ ॥ तमाप्यफल्गुनोमंत्रंययौ
ज्येष्ठौप्रणम्यच ॥ यमजौचसमाश्लिष्यगिरिमेवेंद्रकीलकं ॥ १३२ ॥ तपश्चचारतत्रस्थःशंकरस्थंहरिंस्म

रन् ॥ षण्मासेऽतिगतेऽपश्यन्मूकंनामासुरंगिरौ ॥ १३३ ॥ वराहरूपमायातंवधार्थंफल्गुनस्यच ॥ तं
ज्ञात्वाफल्गुनोवीरःसज्जंकृत्वाचगांडिवं ॥ चिक्षेपवज्रसमितांस्तत्कायेसायकान्बहून् ॥ १३४ ॥ किरात
रूपस्तमनुसभार्यश्चत्रियंबकः ॥ सममारहतस्ताभ्यांदानवःपापचेतनः ॥ १३५ ॥ तेनोक्तोसौमयैवायं
वराहोऽनुगतोद्यहि ॥ तमविध्योयतस्त्वंहितद्युध्यस्वमयासह ॥ १३६॥ इत्युक्तःफल्गुनःप्राहतिष्ठतिष्ठनमो
क्ष्यसे ॥इत्युक्त्वातावुभौयुद्धंचक्रतुःपुरुषर्षभौ ॥१३७॥ तत्राखिलानिशस्त्राणिफल्गुनस्याग्रसच्छिवः ॥ ततो
र्जुनस्तुगांडीवंसमादायाभ्यताडयत् ॥१३८॥ तदप्यग्रसदेवासौप्रहसन्गिरिशस्तदा ॥ बाहुयुद्धंततस्त्वासी
त्तयोःपुरुषसिंहयोः ॥१३९॥ पिंडीकृत्यततोरुद्रश्चिक्षेपचधनंजयं ॥ मूर्च्छामवापमहतींफल्गुनोरुद्रपीडितः
॥१४०॥ पूर्वंसंप्रार्थयामासशंकरोगरुडध्वजं॥अवराणांवरंमत्तोयेषांत्वंसंप्रयच्छसि ॥ अजेयत्वंप्रसादात्तेवि
जेयाःस्युर्मयापिते ॥१४१॥ इत्युक्तःप्रददौविष्णुरुमाधीशायतंवरं ॥ तेनाजयच्छ्वेतवाहंगिरिशोरणमध्यगं
॥१४२॥ केवलान्वैष्णवान्मंत्रान्व्यासःपार्थायनोददौ ॥ एतावतालंभीष्मादेर्जयार्थमितिचिद्घनः ॥१४३॥ के ॥ १६१ ॥
वलैर्वैष्णवैर्मंत्रैःस्वदत्तैर्विजयावहैः ॥ अतिवृद्धस्यपार्थस्यदर्पःस्यादितिचिंतयन् ॥१४४॥ पार्थःसंज्ञामवाप्याथ

जयार्थ्याराधयच्छिवं॥व्यासोदितेनमंत्रेणतानिपुष्पाणितच्छिरः॥१४५॥आरुहन्सतुतंज्ञात्वारुद्रइत्येवफल्गु
नः॥ नमश्चक्रेततःप्रादादस्त्रंपाशुपतंशिवः ॥१४६॥ अस्त्रंतद्विष्णुदैवत्यंसाधितंशंकरेणयत्॥तस्मात्पाशुपतं
नामस्वान्यस्त्राण्यपरेसुराः॥ददुस्तदैवपार्थायसर्वेप्रत्यक्षगोचराः ॥१४७॥ इंद्रोर्जुनंसमागम्यप्राहप्रीतोस्मिते
ऽनघ ॥१४८॥ रुद्रदेहस्थितंब्रह्मविष्ण्वाख्यंतोषितंत्वया ॥ तेनलोकंममागच्छप्रेषयामिरथंतव ॥ १४९ ॥
इत्युक्त्वाप्रययाविंद्रस्तद्रथेनैवमातलिः॥ आयात्पार्थस्तमारुह्यययौतातनिकेतनं ॥१५०॥पूजितोदैवतैःसर्वै
रिंद्रेणाभिनिवेशितः ॥ तेनसार्धमुपासीदत्तस्मिन्नैंद्रेवरासने ॥१५१॥ प्रीत्यासमाश्लिष्यकुरुप्रवीरंशक्रोद्विती
यांतनुमात्मनःसः ॥ ईक्षन्मुखंतस्यमुमोदसोपिह्युवासतस्मिन्वत्सरान्पंचलोके ॥१५२॥ अस्त्राणितस्माअदि
शच्चवासवोमहांतिदिव्यानितदोर्वशीतं॥संप्राप्यभावेनतुमानुषेणमाताकुलस्येतिनिवारिताभूत् ॥१५३॥ षं
डोभवेत्येवतयाभिशप्तेपार्थेशक्रोनुग्रहंतस्यचादात्॥संवत्सरंषंडरूपीचरस्वनषंडतातेभवतीतिधृष्णुः ॥१५४॥
ततोवसत्पांडवेयोगांधर्ववेदमभ्यसन् ॥ गंधर्वाच्चित्रसेनात्तुतथास्त्राणिसुरेश्वरात् ॥१५५॥ सुभद्रयाभिमन्यु
नासहस्वकांपुरींगतः॥ जनार्दनोत्रसंवसन्कदाचिदित्थमैक्षत ॥ १५६ ॥ मयावरोहिशंभवेप्रदत्तआसपूर्व

तः ॥ वरंगृहीष्यएवतेसकाशतोविमोहयन् ॥ १५७॥ त्वामाराध्यतथाशंभोग्रहीष्यामिवरंसदा ॥ द्वापरा
दौयुगेभूत्वाकलयामानुषादिषु ॥ १५८ ॥ स्वागमैःकल्पितैस्त्वंचजनान्मद्विमुखान्कुरु ॥ मांचगोपययेन
स्यात्सृष्टिरेषोत्तराधरा ॥१५९॥ इतिवाक्यमृतंकर्तुमभिप्रायंविजज्ञुषी ॥ प्रीत्यर्थंवासुदेवस्यरुक्मिणीवाक्य
मब्रवीत् ॥१६०॥ जातेपिपुत्रेपुत्रार्थंसाहिवेदमनोगतं ॥ पुत्रोमेबलवान्देवस्यात्सर्वास्त्रविदुत्तमः ॥ १६१ ॥
इत्युक्तोभगवान्देव्यासंमोहायसुरद्विषां ॥ ययौसुपर्णमारुह्यस्वीयंबदरिकाश्रमं ॥ १६२॥ एषमोहंसृजाम्या
शुयोजनान्मोहयिष्यति ॥ त्वंचरुद्रमहाबाहोमोहशास्त्राणिकारय ॥१६३॥ अतथ्यानिवितथ्यानिदर्शय
स्वमहाभुज ॥ प्रकाशंकुरुचात्मानमप्रकाशंचमांकुरु॥१६४॥ अहं त्वांपूजयिष्यामिलोकसंमोहनोत्सुकः ॥
तमोसुरानान्यथाहियांतीत्येतन्मतंमम ॥ १६५ ॥ इत्युक्तंवचनंपूर्वंकेशवेनशिवाययत् ॥ तत्सत्यंकर्तुमायां
तंकृष्णंबदरिकाश्रमं ॥ सर्वज्ञामुनयःसर्वेपूजयांचक्रिरेप्रभुं ॥ १६६ ॥ रात्रौकृष्णेमुनिमध्येप्रविष्टेघंटाकर्णः
कर्णनामापिशाचौ ॥ समायातांगिरिशेनप्रदिष्टौकृष्णंद्रष्टुंद्वारकांगंतुकामौ ॥१६७॥ तौदृष्ट्वामुनिमध्यस्थं
केशवंतदबोधतः ॥ कृत्वास्वजातिचेष्टाश्चध्यानेनैनमपश्यतां ॥ १६८ ॥ दृष्ट्वाहृदिस्थितंतौतुकौतूहलसम

॥ १६२ ॥

न्वितौ ॥ स्तुत्वाभक्त्याप्रणामंचबहुशश्चक्रतुःशुभौ ॥ १६९ ॥ तयोःप्रसन्नोभगवान्स्पृष्ट्वागंधर्वसत्तमौ ॥
चकारक्षणमात्रेणदिव्यरूपस्वरान्वितौ ॥१७०॥ ताभ्यांपुनर्नृत्तगीतसंस्तवैःपूजितःप्रभुः ॥ ययौकैलास
मद्रीशंचकारेवतपोत्रच ॥१७१॥ स्वीयानेवगुणान्विष्णुर्भुंजन्नित्येनशोचिषा ॥ शार्वंतपःकरोतीवमोहया
मासदुर्जनान्॥१७२॥पूर्वंतेनोदितंयत्तल्लोकान्मोहयतांजसा ॥ शर्वप्रतितवाहंतुकुर्याद्वादशवत्सरं ॥१७३॥
तपोसुराणांमोहायसुराःसंतुगतज्वराः ॥ इतितस्मात्तदाकृष्णएकाहेनबृहस्पतिं ॥ १७४ ॥ स्वाज्ञयाचार
यामासक्षिप्रंद्वादशराशिषु॥ द्वादशाब्दमभूत्तेनतदहःकेशवाज्ञया ॥ १७५ ॥ एकस्मिन्नह्निभयवान्राशिंरा
शिंचवत्सरं ॥ कल्पयित्वोपवासादीन्मनसानियमानपि ॥१७६॥ मासव्रतंसार्धशतश्वासकालैरकल्पयत् ॥
मनसैवस्वभक्तानांद्वादशाब्दव्रतासये ॥ १७७॥ तत्रास्यगरुडाद्यास्तुपरिचर्यांस्वपार्षदाः ॥ चक्रुर्होमादि
काश्चैवक्रियाश्चक्रेजनार्दनः ॥ स्वात्मानंप्रतिपापानांशिवायेतिप्रकाशयन् ॥१७८॥ एवंस्थितंतमरविंदद
लायताक्षंब्रह्मेंद्रपूर्वसुरयोगिवरप्रजेशाः॥ अभ्याययुःपितृमुनींद्रगणैःसमेतागंधर्वसिद्धवरयक्षविहंगमाद्याः
॥ १७९ ॥ शर्वोपिसर्वसुरदैवतमात्मदैवमायांतमात्मगृहसन्निधिमाश्ववेत्य ॥ अभ्याययौनिजगणैःसहितः

सभार्योभक्त्यातिसंभ्रमगृहीतसमर्हणाग्र्यः ॥ १८० ॥ अभ्येत्यपादयुगलंजगदेकभर्तुःकृष्णस्यभक्तिभरितः
शिरसाननाम ॥ चक्रेस्तुतिंचपरमांपरमस्यपूर्णषाड्गुण्यविग्रहविदोषमहाविभूतेः ॥ १८१ ॥ कृष्णोप्ययोग्य
जनमोहनमेववांछंस्तुष्टावरुद्रहृदिगंनिजमेवरूपं ॥ रुद्रोनिशम्यतदुवाचसुरान्समस्तान्सत्यंवदामिशृणुताद्य
वचोमदीयं ॥ १८२ ॥ विष्णुःसमस्तसुजनैःपरमोभ्युपेयस्तत्प्राप्तयेहमनिलोथरमाभ्युपेयाः ॥ एषह्यशेषनि
गमार्थविनिर्णयोर्थोयद्विष्णुरेवपरमोममचाब्जयोनेः ॥ १८३ ॥ अव्यक्ततःसकलजीवगणाच्चनित्यमित्येवनि
श्चयउतैतदनुस्मरध्वं ॥ इत्युक्तवत्यखिलदेवगणागिरीशेकृष्णंप्रणेमुरतिवृद्धरमेशभक्त्या ॥१८४॥ उक्तैरन्यै
श्चगिरिशवाक्यैस्तत्त्वविनिर्णयैः॥कृष्णस्यैवगुणाख्यानैःपुनरिंद्रादिदेवताः ॥१८५॥ ज्ञानाभिवृद्धिमगमन्पु
रापिज्ञानिनोधिकं ॥१८६॥ सर्वदेवोत्तमंतंहिजानंत्येवसुराःसदा ॥ तथापितत्प्रमाणानांबहुत्वाद्यत्रसंशयाः
॥ १८७ ॥ युक्तिमात्रात्तेपिरुद्रवाक्यादपगतास्तदा ॥ १८८ ॥ ततःकृष्णःसुतवरंत्वत्तआदास्यइत्यजः ॥
यदुक्तवाञ्छिवंपूर्वंसत्यंकर्तुंतदब्रवीत् ॥१८९॥ पुत्रंदेहीतिसोप्याहपूर्वमेवसुतस्तव ॥ जातःप्रद्युम्ननामायः
समद्दत्तःप्रवादतः ॥ १९० ॥ पुरादग्धोमयाकामस्तदायाचतमांरतिः ॥ देहिकांतंममेत्येवतदातामहमब्रुवं

॥ १९१ ॥ उत्पत्स्यतेवासुदेवाद्यदात्वंपतिमाप्स्यसि ॥ इत्यतोसौमयादत्तइवदेवत्वदाज्ञया ॥ १९२ ॥ दा
सोस्मितवदेवेशपाहिमांशरणागतं ॥ इत्युक्त्वाभिप्रणम्यैनंपुनराहसुरान्हरः ॥१९३॥ यदर्थमेषआयातःके
शवःशृणुतामराः ॥१९४॥ योसुरोवक्रनामासीदवध्योब्रह्मणोवरात् ॥ तदाजाताद्वासुदेवपुत्रात्कामादृते
क्वचित् ॥ १९५ ॥ तंहंतुमेवपुत्रंस्वंप्रद्युम्नमुदरेर्प्यंच ॥ आयातइहतंचापिददाहस्वोदरात्सुतं ॥ निःसारयि
त्वाकक्षंचदग्धंपश्यतदेवताः ॥१९६॥ ज्वालामालाकरालेनस्वतेजोवर्धितेनच ॥ प्रद्युम्नेनैवतंदैत्यंदग्ध्वाव
नसमन्वितं ॥ पुनश्चस्वोदरेपुत्रंस्थापयामासकेशवः ॥१९७॥ सद्योगर्भंपुनस्तंचरुक्मिण्यांजनयिष्यति ॥
पूर्ववत्क्षणमात्रेणयुवाचसभविष्यति ॥ १९८ ॥ दृष्टमेतन्नारदाद्यैर्मुनिभिःसर्वमेवच ॥ १९९ ॥ एवंक्रीड
त्ययंदेवःपूर्णैश्वर्येणकेवलं ॥ इत्युक्तेकेशवंनेमुर्देवाःशक्रपुरोगमाः ॥२००॥ ततोहरिर्ब्रह्मसुरेंद्रमुख्यैःसुरैःस्तु
तोगरुडस्कंधसंस्थः ॥ पुनःपुनःप्रणतःशंकरेणस्तुतस्तृतीयेह्निनिजांपुरीमगात् ॥२०१॥ कृष्णेप्रयातेनिल
यंपुरद्विषोरात्रौपौंड्रोवासुदेवःसमागात्॥सहैकलव्येननिजेनमातुःपित्रातथाक्षौहिणीकत्रयेण ॥२०२॥ पुरीं
प्रभंजंतममुंविदित्वासरामशैनेययदुप्रवीराः॥संयोधयामासुरथाभ्यवर्षञ्छरैर्निषादाधिपएकलव्यः ॥२०३॥

तदस्त्रशस्त्रैःसहसाविषण्णायदुप्रवीराविगतप्रदीपाः ॥ सहैवरामेणशिनेश्चनप्त्रासमाविशन्स्वांपुरमेवसर्वे
॥ २०४ ॥ पुनःसमादायतथोरुदीपिकाअग्रेसमाधायचरौहिणेयं ॥ विनिःसृताआत्तशस्त्राःस्वपुर्याःसिं
हायथाधर्षिताःसद्गुहायाः ॥ २०५ ॥ अथाससादैकलव्यंरथेनरामःशैनेयःपौंड्रकंवासुदेवं ॥ अयुध्यतांतो
सात्यकिःपौंड्रकश्चतथान्योन्यंविरथंचक्रतुश्च ॥२०६॥ ततोगदायुद्धमभूत्तयोर्द्वयोस्तथारामश्चैकलव्यश्चवी
रौ ॥ कृत्वान्योन्यंविरथंतौगदाभ्यामयुध्यतांजातदर्पौबलाग्र्यौ ॥२०७॥ तस्मिन्कालेकेशवोवैनतेयमारु
ह्यायाद्यत्रतेयुद्धसंस्थाः ॥ दृष्ट्वाकृष्णंहर्षसंपूरितात्मारामोहंतुंचैकलव्यंसमैच्छत् ॥२०८॥ उद्यम्यदोर्भ्यांसग
दांजवेनयदापतद्रौहिणेयोनिषादं ॥ बलंकोपंचास्यदृष्ट्वैकलव्यःपराद्रवज्जीवितेच्छुःसुदूरं ॥ २०९ ॥
विद्रावयन्रौहिणेयोन्वयात्तंभीतोपतच्चैकलव्योंबुधौसः ॥ वेलांततंद्रावयित्वात्रतस्थौरामोगदापाणिरदीनस
त्त्वः ॥२१०॥ सुपापोसावेकलव्यःसुभीतोराममत्वैवानुयांतंपुनश्च ॥ समुद्रेशीतिंयोजनानामतीत्यपश्चादे
क्षद्वीपमेवाधिरुह्य ॥ २११ ॥ रामोविजित्यातिबलंरणेरिपुंमुदैवदामोदरमाससाद ॥ पौंड्रस्त्ववज्ञायशिनिप्र
वीरंनिवार्यमाणोभिययौजनार्दनं ॥२१२॥ तंकेशवोविरथंव्यायुधंचक्षणेनचक्रेसययौनिजांपुरीं ॥ प्रस्था

पयामासपुनश्चदूतंकृष्णायैकोवासुदेवोहमस्मि ॥ २१३ ॥ मदीयलिंगानिविसृज्यचाशुसमागच्छेथाःशरणं
मामनंतं ॥ तद्दूतोक्तंवाक्यमेतन्निशम्ययदुप्रवीराउच्चकैःप्राहसन्स्म ॥२१४॥ कृष्णःप्रहस्याहतवायुधानिदा
तास्म्यहंलिंगभूतानिचाजौ॥इत्युक्तोसौदूतएत्याहतस्मैसचाभ्यगाद्योद्धुकामोहरिश्च ॥२१५॥ तंशातकौंभे
गरुडेरथस्थेस्थितंचक्रादीन्कृत्रिमान्संदधानं॥श्रीवत्सार्थेदग्धवक्षस्थलंचदृष्ट्वाकृष्णःप्राहसत्पापबुद्धिं॥२१६॥
ततोस्त्रशस्त्राण्यभिवर्षमाणंविजित्यतंवासुदेवोरिणैव॥चकर्ततत्कंधरंतस्यचानुमातामहस्याच्छिनत्सायकेन
॥२१७॥ अपातयच्चाशुशिरःसतेनकाशीश्वरस्येश्वरोवारणास्यां ॥ सचब्रह्माहंवासुदेवोस्मिनित्यमितिज्ञा
नादगमत्तत्तमोंधं ॥२१८॥साहाय्यकृच्चास्यचकाशिराजोयथैवकिर्मीरहिडिंबसाल्वाः॥अन्येचदैत्याअपतंस्त
मोंधंतथैवसोप्यपतत्पापबुद्धिः ॥२१९॥ निहत्यतौकेशवोरौक्मिणेयंपुनर्वैदर्भ्यांजनयामाससद्यः ॥ सचैक
लव्योरामजितःशिवायचक्रेतपोजेयतांचापतस्मात् ॥२२०॥ सशर्वदत्तेनवरेणदृप्तःपुनर्योद्धुंकृष्णमेवाससा
द ॥ तस्यास्त्रशस्त्राणिनिवार्यकेशवश्चक्रेणचक्रेतमपास्तकंधरं ॥ २२१ ॥ सचापपापस्तमएवघोरंकृष्णद्वेषा
न्नित्यदुःखात्मकंतत् ॥ एवंयदूनामृषभेणसूदितेपौंड्रेतथाकाशिराजेचपापे ॥२२२॥ काशीशपुत्रस्तुसुदक्षि

णाख्यस्तपोचरच्छंकरायोरुभक्त्या ॥ प्रत्यक्षगंतंशिवंपापबुद्धिःकृष्णाभावंयाचतेदुष्टचेताः ॥२२३॥ कृत्या
मस्मैदक्षिणाग्नौशिवोपिदैत्यावेशाददादावृतात्मा॥२२४॥सदक्षिणाग्निश्चासुरावेशयुक्तःसंपूजितःकाशिरा
जात्मजेन ॥ वरादुमेशस्यविवृद्धशक्तिर्ययौकृष्णोयत्रसंपूर्णशक्तिः ॥२२५॥ कृष्णस्तस्यप्रतिघातार्थमुग्रंस
मादिशच्चक्रमनंतवीर्यः॥जाज्वल्यमानंतदमोघवीर्यंव्यद्रावयद्वह्निमिमंसुदूरं ॥२२६॥ कृत्यात्मकोवह्निरसौप्र
धानवह्नेःपुत्रश्चक्रविद्रावितोथ ॥ सहानुबंधंचसुदक्षिणंतंभस्मीचकाराशुसपुत्रभार्यं॥२२७॥ दग्ध्वापुरींवा
रणासींसुदर्शनंपुनःपार्श्वंवासुदेवस्यचागात् ॥ सुदक्षिणोसौतमएवजग्मिवान्कृष्णद्वेषात्सानुबंधःसुपापः
॥२२८॥ कृष्णःक्रीडन्द्वारवत्यांसुपूर्णनित्यानंदःक्वचिदाहस्मभैष्मीं ॥ विडंबयन्गृहिणामेवचेष्टानित्याविरो
धोपितयाविदोषया ॥२२९॥ त्वयानकार्यंममकिंचभद्रेमयारीणांमानभंगार्थमेव ॥ समाहृतासीतिसाचा
वियोगंसदाकृष्णेनात्मनोप्येववेत्री ॥ २३० ॥ स्त्रियाभेतव्यंभर्तुरित्येवधर्मंविज्ञापयंतीदुःखितेवासदेवी ॥
तांसांत्वयामासगृहस्थधर्मंविज्ञापयन्देवदेवोप्यदुःखां ॥२३१॥ एवंक्रीडत्यब्जनाभेरमायांकृष्णादिष्टोगोकुलं ॥१६५॥
रौहिणेयः॥ प्रायाद्दृष्ट्वातत्रनंदंयशोदांतत्पूजितःकृष्णवार्तांचपृष्टः ॥ २३२ ॥ मासौतत्रन्यवसद्गोपिकाभीरे

मेक्षीबोयमुनामाह्वयच्च ॥ मत्तोयमित्येवनदीमनागतांचकर्षरामोलांगलेनाग्र्यवीर्यः ॥ २३३ ॥ पुनस्तयाप्र
णतःसंस्तुतश्चव्यसर्जयत्तामथनंदगोपं॥आपृच्छ्यचागाद्द्वारकांकेशवायन्यवेदयन्नंदगोपादिभक्तिं ॥२३४॥
तदैवमैंदोविविदश्चभौमेहतेसखायेदानवावेशयुक्तौ ॥आनर्तराष्ट्रंवासुदेवप्रतीपौव्यनाशयेतांवासुदेवोथचो
चे ॥२३५॥ रामायसोदाद्वरमब्जनाभोवध्यावेतौभवतांतेप्यवध्यौ ॥ वराद्विरिंचस्यतथामृताशनादुभौचमैं
दोविविदोत्रजेति ॥२३६॥ गत्वासमैंदंप्रथमंजघानक्रोधाद्युद्धायागतंरैवताग्रे ॥ दिनेपरस्मिन्विविदंजघा
नशिलावर्षंतंमुसलेनाग्र्यकर्मा ॥२३७॥ तयोराविष्टौतावसुरौतमोंधंप्राप्तौचतावश्विनौस्वंचलोकं ॥२३८॥
दुर्योधनस्यासपुत्रीरतिर्यापूर्वंनाम्नालक्षणाकांतरूपा ॥ स्वयंवरस्थांतांबलादेवसांबोजग्राहसाचैनमासानुर
क्ता॥२३९॥बलाद्गृहीतांवीक्ष्यतांकर्णमुख्यादुर्योधनाद्यायुयुधुःक्रोधदीप्ताः॥कृच्छ्रेणतंविरथीकृत्यचैकंसर्वेस
मेताजगृहुर्धार्तराष्ट्राः ॥ कर्णेनभूरिश्रवसाचसार्धंबाह्वोर्बलादेवदुर्योधनस्य ॥२४०॥ श्रुत्वैवतद्वृष्णयःसर्वए
वसमुद्यमंचक्रिरेकौरवेषु ॥ निवार्यतान्बलभद्रःस्वयंययौसहोद्धवःकौरवेयाञ्छमार्थी ॥२४१॥ पुरस्यबाह्यो
पवनेस्थितःसप्रास्थापयच्चोद्धवंकौरवार्थे ॥ आगत्यसर्वेकुरवोस्यपूजांचक्रुःसचाहोग्रसेनस्यचाज्ञां ॥ २४२ ॥

आज्ञापयद्धोनृपतिःस्वयंनःकुमारकःप्रगृहीतोभवद्भिः ॥ एकःसमेतैर्बहुभिर्बांधवार्थक्षांतंतन्नोमुंचताश्वेवसां
बं ॥२४३॥ आज्ञापयामासचउग्रसेनइत्युक्तमेवतुनिशम्यकुरुप्रवीराः ॥ संश्राव्यदुष्टवचनानिबलंपुरंस्वंक्रोधा
त्समाविविशुरत्रचुकोपरामः ॥ २४४ ॥ स्वलांगलेनतत्पुरंविकृष्यजाह्नवीजले ॥ निपातयन्निवारितःप्रण
म्यसर्वकौरवैः ॥ २४५ ॥ सभार्यमाशुपुत्रकंसुयोधनाभिपूजितं ॥ सपारिबर्हमाप्यचप्रजग्मिवान्स्वकंपुरं
॥ २४६ ॥ इत्यादिकर्माणिमहांतिरामस्यासञ्छेषस्याच्युतावेशिनोलं ॥ यस्याच्युतावेशविशेषकालंज्ञात्वा
भीमोप्यस्यनोदेतियुद्धे ॥ २४७ ॥ क्रीडायुद्धेबहुशोरौहिणेयेव्यक्तिविष्णोर्भीमसेनोविदित्वा ॥ तात्कालि
कींपीड्यमानोपितेननैवोद्यमंकुरुतेविष्णुभक्त्या ॥ २४८ ॥ तदाजयीप्रभवत्येषरामोनातिव्यक्तस्तत्रयदाज
नार्दनः ॥ तदाभीमोविजयीस्यात्सदैवविष्णोःकेशावेशवान्यत्सरामः ॥२४९॥ एतादृशेनैवरामेणयुक्तेकृ
ष्णेद्वार्वत्यांनिवसत्यब्जनाभे ॥ स्वप्नेऽनिरुद्धेनरताकदाचिद्बाणात्मजोषाचित्रलेखामुवाच ॥ २५० ॥ तमा
नयेत्यथसाचित्रवस्त्रेप्रदर्श्यलोकान्समदर्शयत्तं ॥ पौत्रंविदित्वावचनाच्चतस्याःकृष्णस्यतंचानयत्तत्ररात्रौ
॥ २५१ ॥ अनिरुद्धंगुणोदारमानीतंचित्रलेखया ॥ प्राप्यरेमेबाणसुतादिवसान्सुबहूनपि ॥२५२॥ गूढंक

न्यागृहेतंतुज्ञात्वाकन्याभिरक्षिणः ॥ ऊचुर्बाणायादिशच्चकिंकरान्ग्रहणेस्यसः ॥२५३॥ आगताननिरुद्ध
स्तान्परिघेणमहाबलः ॥ निहत्यद्रावयामासस्वयमायात्ततोसुरः ॥२५४॥ सतुयुद्ध्वातिकृच्छ्रेणनागास्त्रेणब
बंधतं ॥ २५५ ॥ अथकृष्णःसमारुह्यगरुडंरामसंयुतः ॥ प्रद्युम्नेनचतत्रागात्प्रथमंतत्रवह्निभिः ॥२५६॥ यु
द्धेवांगिरसाचैवक्षणाद्विद्राव्यतान्हरिः ॥ विद्राव्यशर्वप्रमथानाससादज्वरंततः ॥ २५७ ॥ तेनभस्मप्रहारेण
ज्वरितंरोहिणीसुतं ॥ आश्लिष्यविज्वरंचक्रेवासुदेवोजगत्प्रभुः ॥२५८॥ स्वयंविक्रीड्यतेनाथकंचित्कालं
जनार्दनः ॥ निष्पिष्यमुष्टिभिश्चान्यंससर्जज्वरमच्युतः ॥ २५९ ॥ स्वयंजित्वापिगिरिशभृत्यंनालमितिप्र
भुः ॥ स्वभृत्येनैवजेतव्यइत्यन्यंससृजेतदा ॥ ज्वरेणवैष्णवेनासौसुभृशंपीडितस्तदा ॥२६०॥ ग्रासार्थमुपनी
तश्चजगामशरणंहरिं ॥ तेनस्तुतःसभगवान्मोचयामासतंप्रभुः ॥२६१॥ क्रीडार्थमत्यल्पजनेष्वपिप्रभुःकथं
चिदेवव्यजयद्व्यथांविना ॥ इत्यादिमोहायसदर्शयत्यजोनित्यस्वतंत्रस्यकुतोव्यथादयः ॥२६२॥ यदाज्वराद्या
अखिलाःप्रविद्रुतास्तदास्वयंप्रापहरिंगिरीशः ॥ तयोरभूद्युद्धमथैनमच्युतोविजृंभयामासविजृंभणास्त्रतः
॥ २६३ ॥ विजृंभितेशंकरेनिष्प्रयत्नेस्थाणूपमेसंस्थितेकंजजातः ॥ दैत्यावेशाद्वासुदेवानभिज्ञंसंबोधयामास

सदुक्तिभिःप्रभुः ॥ प्रगृह्यशर्वंचविवेशविष्णोःसतूदरंदर्शयामासतत्र ॥२६४॥ शिवस्वरूपंस्तंभितंबिल्वना
म्निवनेगिरीशेनचयत्तपःकृतं ॥ शैवंपदंप्राप्तुमेवाच्युताच्चतच्चावदत्कंजजःशंकरस्य ॥२६५॥ व्यपेतमोहोथ
वृषध्वजोहरिंतुष्टावबाणोभिससारकेशवं ॥ तस्याच्युतोबाहुसहस्रमच्छिनत्पुनश्चारिंजगृहेतच्छिरोर्थे २६६
तदाशिवेनप्रणतोबाणरक्षणकाम्यया ॥ कृत्वास्वभक्तंबाणंतंररक्षद्विभुजीकृतं ॥२६७॥ मोचयित्वानिरुद्धं
चययौबाणेनपूजितः ॥ एवमग्नींगिरसंज्वरंस्कंदमुमापतिं ॥ बाणंचायत्नतोजित्वाप्रायाद्द्वारवतींप्रभुः
॥ २६८ ॥ येनायत्नेनविजितःसर्वलोकहरोहरः ॥ किंज्वरादिजयोविष्णोस्तस्यानंतस्यकथ्यते ॥ २६९ ॥
ईदृशानंतसंख्यानांशिवानांब्रह्मणामपि ॥ रमायाअपियद्दीक्षांविनानचलितुंबलं ॥ २७० ॥ नचज्ञानाद
योभावानचास्तित्वमपिक्वचित् ॥ अनंतशक्तेःकृष्णस्यनचित्रंशूलिनोजयः ॥ २७१ ॥ चित्रलेखासमेतोषा
न्वितपौत्रसमन्वितः ॥ सरामःससुतोवींद्रमारुह्यद्वारकांगतः ॥ २७२ ॥ रेमेतत्रचिरंकृष्णोनित्यानंदोनिजे
च्छया ॥२७३॥ एवंविधान्यगणितानियदूत्तमस्यकर्माण्यगण्यमहिमस्यमहोत्सवस्य ॥ नित्यंरमाकमलजन्म
गिरीशशक्रसूर्यादिभिःपरिणुतानिविमुक्तिदानि ॥२७४॥ एवंवसत्यमितपौरुषवीर्यसारेनारायणेस्वपुरिश

क्रधनंजयोक्तः॥संप्राप्यलोमशमुनिःसकलानितीर्थान्यात्तुंसपांडुतनयेषुसहायआसीत्॥२७५॥पृथ्वींप्रदक्षि
णतएत्यसमस्ततीर्थस्नानंयथाक्रमतएवविधायपार्थाः॥ संपूज्यतेषुनिखिलेषुहरिंसुभक्त्याकृष्णेसमर्पयितुमा
पुरथप्रभासं॥संभावनायसकलैर्यदुभिःसमेतस्तेषांचरामसहितोहरिराजगाम॥२७६॥पार्थैःसंपूजितस्तत्रकृ
ष्णोयदुगणैःसह॥२७७॥पार्थान्संपूजयामासुर्वृष्णयश्चाज्ञयाहरेः ॥२७८॥ तत्रभीमंतपोवेषंदृष्ट्वातिस्नेहकार
णात्॥दुर्योधनंनिंदयतिरामेसात्यकिरब्रवीत् ॥२७९॥ सर्वेवयंनिहत्याद्यसकर्णान्धृतराष्ट्रजान्॥अभिमन्युं
स्थापयामोराज्येयावत्त्रयोदश॥२८०॥संवत्सरंसमाप्यैवपुरंयास्यंतिपांडवाः॥ ततोयुधिष्ठिरोराजाराज्यंशा
सतुपूर्ववत्॥२८१॥एवंवदत्येवशिनिप्रवीरेजनार्दनःपार्थमुखान्युदीक्ष्य॥उवाचशैनेयनपांडुपुत्राःपरेणसंसा
धितराज्यकामाः ॥२८२॥ स्वबाहुवीर्येणनिहत्यशत्रूनाप्स्यंतिराज्यंतइतीरितेमुना॥तथेतिपार्थाअवदंस्तत
स्तेकृष्णंपुरस्कृत्यययुर्दशार्हाः॥२८३॥क्रमेणपार्थाअपिशैशिरंगिरिंसमासदंस्तत्रकृष्णांसुदुर्गे ॥विषज्जंतींवी
क्ष्यतैःसंस्मृतोथहैडिंबआयात्सहितोनिशाचरैः ॥२८४॥ उवाहकृष्णांसतुतस्यभृत्याऊहुःपार्थांस्तेबदर्याश्रमं
च॥प्राप्यात्रनारायणपूजयाकृतस्वकीयकार्याययुरुत्तरांदिशं॥२८५॥अतीत्यशर्वश्वशुरंगिरिंतेसुवर्णकूटंनि

षधंगिरिंच॥मेरोःप्राच्यांगंधमादेगिरौचप्रापुर्बदर्याश्रममुत्तमंभुवि ॥२८६॥ तस्मिन्मुनींद्रैरभिपूज्यमानाना
रायणंपूजयंतःसदैव॥चक्रुस्तपोज्ञानसमाधियुक्तंसुतत्त्वविद्यांप्रतिपादयंतः॥२८७॥ एवंबदर्यांविहरत्सुतेषुक्व
चिद्रहःकृष्णयावायुसूनौ ॥ स्थितेगरुत्मानुरगंजहारमहाह्रदाद्वासुदेवासनाग्र्यः॥२८८॥ तत्पक्षवातेनविचा
लितेतुतस्मिन्गिरौकमलंहैममग्र्यं॥ पपातकृष्णाभीमयोःसन्निधानउद्यद्भानोर्मंडलाभंसुगंधं॥२८९॥दृष्ट्वाति
गंधंवरहेमकंजंकुतूहलाद्द्रौपदीभीमसेनं ॥ बहून्ययाचत्ताहृशान्यानुभावमस्याविषह्यंजानतीदेवदैत्यैः ॥ त
यार्थितःसगदस्तुंगमेनंगिरिंवेगादारुहद्वायुसूनुः ॥ २९० ॥ प्रशस्यमानःसुरसिद्धसंघैर्मृद्नन्दैत्यान्सिंहशार्दू
लरूपान् ॥ आसेदिवांस्तत्रहनूमदाख्यंनिजंरूपंप्रोद्यदादित्यभासं ॥ २९१ ॥ जानन्नप्येनंस्वीयरूपंसभीम
श्चिक्रीडएतेनयथापरेण ॥ धर्मोदेवानांपरमोमानुषत्वेस्वीयेरूपेप्यन्यवदेववृत्तिः ॥२९२॥ अनादानंदिव्य
शक्तेर्विशेषान्नरस्वभावेसर्वदाचैववृत्तिः ॥ तस्माद्भीमोहनुमांश्चैकएवज्यायःकनीयोवृत्तिमत्राभिपेदे॥२९३॥
सर्वेगुणाआवृतामानुषत्वेयुगानुसारान्मूलरूपानुसारात् ॥ क्रमात्सुराणांभागतोव्यक्तरूपाआदानतोव्य
क्तिमायांत्युरूणां ॥२९४॥ नैवाव्यक्तिःकाचिदस्तीहविष्णोःप्रादुर्भावेष्वतिसुव्यक्तशक्तेः॥ इच्छाव्यक्तिःप्राय

शोमारुतस्यंतदन्येषांव्यक्तंताकारणेन ॥ २९५ ॥ तस्माद्भीमोधर्मवृद्ध्यर्थमेवस्वीयेरूपेप्यन्यवद्वृत्तिमेव॥ प्रद
र्शयामासतदासुराणांमोहायैवाशक्तवच्छक्तरूपः ॥ २९६ ॥ तद्रूपवृद्धिंभीमसेनोथदृष्ट्वाश्रुत्वाहनूमन्मुखतः
कथाश्च ॥ रामस्यतच्चातुरात्म्यंचदिव्यंचातुर्युगंधर्ममप्यग्र्यमेव ॥२९७॥ ध्वजाद्बीभत्सोर्गर्जनेनैवशत्रुपरा
भवेतेनदत्तेर्जुनस्य ॥ ययौप्रणम्यैनमाश्वेवभीमःसौगंधिकंवनमप्यग्र्यरूपं ॥ २९८ ॥ नरागम्यांनलिनीमे
त्यतत्रदृष्ट्वापद्मान्यद्भुताकारवंति ॥ हैमानिदिव्यान्यतिगंधवंतिसमासदद्धार्यमाणोनराशैः ॥ २९९ ॥ ते
भीममात्तायुधमुग्ररूपंमहाबलंरूपनवावतारं ॥ न्यवारयन्क्रोधवशाःसमेताःशतंसहस्राण्ययुतानिसंख्ये
॥ ३०० ॥ वराच्छिवस्यैवपरैरजेयाःशस्त्रास्त्रवृष्टिंमुमुचुःसुभीमां ॥ भीमेखिलज्ञेतपसांनिधानेबलोदधौशैव
शास्त्रंवदंतः ॥३०१॥ तान्वैष्णवैरेवशास्त्रैःसभीमोविजित्यपूर्वंवाङ्मयेसंगरेतु ॥ शस्त्रास्त्रवर्षस्यकुर्वन्प्रतीपं
जघ्नेखिलान्गदयातेषुवीरान् ॥३०२॥ वातेनकुंत्यांबलवान्सजातःशूरस्तपस्वीद्विषतांनिहंता ॥ सत्येचध
र्मेचरतःसदैवपराक्रमेशत्रुभिरप्रधृष्यः ॥३०३॥ तत्रापरांश्चैवबहूनसत्यंनिरीश्वरंचाप्रतिष्ठंचलोकं ॥ सिद्धो
हमीशोहमितिब्रुवाणान्गुणान्विष्णोःख्यापयन्वादतोजैत् ॥ ३०४ ॥ भिन्नंविष्णुमधिकंसर्वतश्चब्रुवन्प्रवीराँ

लक्ष्मेषांनिजघ्ने॥तेतस्यवीर्यंचबलंचदृष्ट्वाविद्याबलंबाहुबलंतथैव ॥ अशक्नुवंतःसहिताःसमस्ताहतप्रवीराः
सहसानिवृत्ताः ॥३०५॥ विक्रम्यतान्गदयासौनिहत्यविद्राव्यसर्वान्नलिनींप्रविश्य ॥ पीत्वामृतांभश्चततो
बुजानिदिव्यानिजग्राहकुरुप्रवीरः ॥ ३०६ ॥ अथोकलहशंसीनिनिमित्तानियुधिष्ठिरः ॥ दृष्ट्वाकृष्णामपृ
च्छच्चक्वभीमइतिदीनधीः ॥ ३०७॥ सौगंधिकार्थंयातंतंश्रुत्वाकृष्णामुखान्नृपः॥ आरुह्यराक्षसश्रेष्ठान्कृष्ण
याभ्रातृभिःसह ॥ ३०८ ॥ ययौवृकोदरोयत्रदृष्ट्वाचैनमवस्थितं ॥ उवाचमैवमित्येनंभीतोगिरिशकोपतः
॥३०९॥ देवेभ्योमरणाद्भीताराक्षसावित्तपाज्ञया ॥ तदीयांनलिनींतेहिरक्षंत्यस्याश्रयोहरः ॥ जानन्वित्ते
श्वरोभीममाहात्म्यंनचुकोपह ॥ ३१० ॥ वसत्सुतत्रपार्थेषुपुनःकतिपयैर्दिनैः ॥ उवाचभीमसेनस्ययशोध
र्माभिवृद्धये ॥ ३११ ॥ पंचवर्णानिपुष्पाणिकृष्णावीक्ष्याहृतानितु ॥ मारुतेनकुबेरस्यगृहान्नृभिरगम्यतः
॥ ३१२ ॥ अगम्योयंगिरिःसर्वैःकुबेरेणाभिपालितः ॥ अद्यत्वयैवगंतव्योविधूयाखिलराक्षसान् ॥३१३॥
इत्युक्तआशुसगदःसधनुःसबाणोभीमोगिरींद्रमजितोरुबलोविगाहे॥ प्राप्तंनिशम्यबलदैवतसूनुमत्रपद्मत्रयं
न्यरुणदुद्धतराक्षसानां ॥३१४॥ अग्रेनिधायमणिमंतमजेयमुग्रंशंभोर्वराद्विविधशस्त्रमहास्त्रवृष्ट्या ॥ तान्स

र्वराक्षसगणान्मणिमत्समेतान्भीमोजघानसपदिप्रवरैःशरौघैः ॥३१५॥ अवध्यांस्तान्क्षणेनैवहत्वाभीमोम
हाबलः ॥ रणेक्रोधवशान्सर्वानतिष्ठद्गिरिमूर्धनि ॥३१६॥ तेहताभीमसेनेनप्रापुरंधंतमोखिलाः ॥ ३१७॥
हतःसौगंधिकवनेमणिमांश्चपुनःकलौ ॥ जातोमिथ्यामतिंसम्यगास्तीर्यापतमोधिकं ॥३१८॥ ततोवैश्र
वणोराजामहापद्मत्रयेहते ॥ राक्षसानामवध्यानांसखायेमणिमत्यपि ॥आरुरोहरथंदिव्यंयोद्धुकामोवृकोदरं
॥ ३१९ ॥ असुरावेशतस्तस्यभीमेक्रोधोमहानभूत् ॥ सआजगामभीमेनयोद्धुंवित्तपतिःस्वयं ॥ ३२० ॥
तस्मिन्कालेभीमसेनस्यघोषंश्रुत्वाराजापृच्छदाशुस्मकृष्णां ॥ क्वभीमइत्येवतयोदितंचश्रुत्वाजगामाशुर
क्षोंससंस्थः ॥३२१॥ सभ्रातृकेमुनिभिःकृष्णयाचगतेराजन्यत्रभीमंकुबेरः॥ दृष्ट्वासुरावेशतोधर्मजंचकिंचि
न्मुक्तस्नेहयुक्तस्तथास ॥ ३२२ ॥ धृतायुधंभीममीक्ष्यापिकिंचिद्दैत्यावेशाद्द्रुमेनेनभीमं ॥ अगस्त्य
शापंचावदत्स्वस्यपूर्वंसखायनाशेकारणंराजराजः ॥ ३२३ ॥ दैत्यावेशादुज्झितःशांतभावोददौनिजंस्था
नमेषांसुतुष्टः ॥ आवासार्थंतेवसंस्तत्रपार्थास्तथान्येषांदेवतानांगृहेषु ॥३२४॥ तत्रैवतेषांवसतांमहात्मना
मानंदिनामब्दचतुष्टयेगते ॥ पंचाब्दमध्याप्यमहांतिचास्त्राणींद्रोगुर्वर्थंफल्गुनेनार्थितोभूत् ॥३२५॥ वधंव

व्रेस्वशत्रूणामिंद्रःपार्थात्स्वरूपतः ॥ निवातकवचाख्यानामेषांब्रह्मावरंददौ ॥३२६॥ अवध्यतांसुरैर्दैत्यैर्ग
धर्वैर्यक्षराक्षसैः ॥ पुनरिंद्रेणार्थितोदाज्जहीमान्नरदेहवान् ॥ ३२७ ॥ इतितेनार्जुनंशक्रःस्वात्मानंनरदेह
गं ॥ जगादताञ्जहीत्येवकिरीटंस्वंनिबध्यच ॥३२८॥ ऐंद्रंस्यंदनमारुह्यपार्थोमातलिसंयुतः ॥ गांडीवंधनु
रादाययर्यौहंतुंमहासुरान् ॥३२९॥ शंखंददुस्तस्यदेवादेवदत्तःसशंखराट् ॥ नादयञ्छंखघोषेणधनुर्विस्फा
रयन्महत् ॥ ३३० ॥ दधानःकुंडलेदिव्येशक्रदत्तेसुभास्वरे ॥ आससादपुरंदिव्यंदैत्यानामिंद्रनंदनः
॥३३१॥ तस्यशंखध्वनिंश्रुत्वागांडीवस्यचनिःस्वनं ॥ अभिसस्रुर्महावीर्यानिवातकवचासुराः ॥ ३३२ ॥
तिस्रःकोट्योदानवानांस्वयंभुवरगर्विताः ॥ नानायुधैरणेपार्थमभ्यवर्षन्सुसंहताः ॥ ३३३॥ तेषांसशस्त्रा
णिकिरीटमालीनिवार्यगांडीवधनुःप्रमुक्तैः ॥ शरैःशिरांसिप्रचकर्तवीरोमहास्त्रशिक्षाबलसंप्रयुक्तैः॥३३४॥
सर्वेहतास्तेनमहारथेनतेदानवाःसोपिययौतथान्यान्॥ पौलोमकालेयगणाभिधानान्षष्टिंसहस्राणिमहारथा
नां ॥३३५॥ तानस्त्रशस्त्राण्यभिवर्षमाणान्धनंजयःपाशुपतास्त्रतोद्राक् ॥ दग्ध्वाययौपुनरेवेंद्रसद्मतंसस्वजे ॥१७०॥
प्रीतियुतश्चशक्रः ॥३३६॥ ययुरंधंतमश्चापिसर्वेदेवद्विषोसुराः ॥ अथानुज्ञाप्यपितरंरथेनैंद्रेणभास्वता ॥

सोदर्याणांसकाशंसययौवज्रधरात्मजः ॥३३७॥ आयांतमीक्ष्यबीभत्सुंमुमुदुर्भ्रातरोधिकं ॥ ऊषुश्चचतुरो
ब्दांस्तेपुनर्मेरौप्रमोदिनः ॥३३८॥ कथाभिर्वासुदेवस्यध्यानेनाभ्यर्चनेनच ॥ ययौकालःसुखेनैवतेषांविष्णु
रतात्मनां ॥३३९॥ नैवशत्रूननुत्साद्यनानादायमहद्यशः॥नाकृत्वावासुदेवाज्ञांराज्ञांमुख्यगतिर्भवेत्॥३४०॥
तदन्येषांतुवर्णानांक्षमाबाह्येषुशत्रुषु ॥ प्रायोधर्मइतिप्रोक्तोहरेराज्ञाखिलस्यच ॥३४१॥ इतिभीमवचःश्रुत्वा
ससोदर्योयुधिष्ठिरः ॥ राक्षसस्कंधमारूढःकृष्णयाचाययौपुनः ॥ ३४२ ॥ पादेषुतेषुनिवसत्सुहिमालयस्य
याम्याश्रितेषुपवमानसुतःकदाचित्॥धन्वीमृगाननुचरन्सहसाससादह्यायोःसुतंनहुषमाजगरोरुरूपं ३४३
पूर्वंहिवृत्रवधतोंबुजनालतंतुसंस्थेशचिप्रणयिनिप्रविचिंत्यदेवाः॥ चक्रुस्त्रिलोकपतिमायुसुतंवरंचदत्वाक्षिगो
चरतपोस्यबलंचसर्वं ॥ ३४४ ॥ ससर्वसुरविप्रेंद्रतपश्चबलमक्षयं ॥ अवाप्यववृधेनित्यंदर्पाद्दैच्छच्छचीमपि
॥३४५॥ सइंद्रवचनाच्छच्यामहर्षिगणवाहने ॥ नियुक्तोवंचनायैववाहयामासतानृषीन् ॥ ३४६ ॥ सश
चीप्रतिषेधार्थमगस्त्येनमहात्मना ॥ वेदप्रामाण्यविषयेपृष्टोनेत्याहमूढधीः॥ प्रमाणमितितेनोक्तेशिरस्येनंप
दाहनत् ॥३४७॥ तदाभृगुंतस्यजटासुलीनंकदापितस्याक्षिपथंनयातं ॥ आविश्यकंजप्रभवःशशापत्रजा

शुपापाजगरत्वमेव ॥३४८॥ षष्ठेकालेयस्त्वयासादितःस्यात्सतेवशंयातुबलाधिकोपि॥ यदागृहीतंपुरुषंनि
हंतुंनशक्ष्यसेयदिसत्वद्गृहीतः ॥ शक्तोपिनात्मानमभिप्रमोचयेत्तदातस्यस्यात्त्वत्तपोग्र्यंबलंच ॥३४९॥ स
र्वदेवमुनींद्राणांयत्तपस्त्वामुपाश्रितं ॥ तच्चसर्वंतमेवैतिनात्रकार्याविचारणा ॥३५०॥ यदाप्रश्नांस्त्वदीयां
श्चकश्चित्परिहरिष्यति ॥ दिवंगंतासिचतदाविसृज्याजगरींतनुं ॥ ३५१ ॥ स्मृतिश्चमत्प्रसादेनसर्वदातेभ
विष्यति ॥३५२॥ भृगुदेहगतेनैवंशप्तःकमलयोनिना ॥ पपाताजगरोभूत्वानहुषःक्षणमात्रतः ॥ ३५३ ॥
इंद्रोप्यवापस्वंस्थानमिष्ट्वाविष्णुंविपापकः ॥ धर्मवृद्ध्यर्थमेवैतत्पापमासीच्छचीपतेः ॥ ३५४ ॥ नहिलोकाव
नंपापंत्रैलोक्येशस्यवज्रिणः ॥ वृत्रंहत्वामहानासेत्यादिवेदपदंचयत् ॥ ३५५ ॥ क्वचित्पापंचपुण्यानांवृद्ध
येभवतिस्फुटं ॥ वृत्रहत्यायथेंद्रस्यजाताधर्माभिवृद्धये ॥३५६॥ देवानांवामुनीनांवाभवेदेवंनवैनृणां ॥ पा
पंयत्पुण्यमेवैतदसुराणांविलोमतः ॥ एवंस्कांदेहिवचनंपापंनैतच्छचीपतेः ॥ ३५७ ॥ नान्यस्यपदमाप्स्यं
तितद्देवानांव्रतंपरं ॥ तस्मात्तेनहुषंशक्रपदेनिदधुरीश्वराः ॥३५८॥ तस्मिन्नेवंनिपतितेब्रह्मणःशापकारणा ॥ १७१ ॥
त् ॥३५९॥ अष्टाविंशतिमेप्रापयुगेभीमस्तमुल्बणं ॥ जानन्नेवतदीयंतत्तपआदातुमिच्छया ॥ ३६० ॥ य

त्तत्सुराणांसर्वेषांमुनीनांचतपःस्थितं।तद्ग्रहीतुंवश(गवदिच्छयैवास)मगादिच्छयैवसमारुतिः।३६१॥ देवानां
हिनृजातानामल्पंव्यक्तंभवेद्बलं॥ इच्छयाव्यक्ततांयातिवायोरन्येषुतच्चन ॥३६२॥ नित्यंव्यक्तागुणाविष्णोरि
तिशास्त्रस्यनिर्णयः॥ एवमन्येपिहिगुणामानुषादिषुजन्मसु ॥३६३॥ देवानांमानुषादौतुशक्येप्यव्यक्तताकृ
तेः ॥ धर्मवृद्धिर्भवेत्तेषांप्रीतोभवतिकेशवः॥३६४॥ तन्मानुषेबलेतस्यवराद्धारितवत्स्थिते॥ दैवंबलंसुशक्तो
पिव्यक्तंचक्रेनमारुतिः॥३६५॥ आत्ममोक्षायनप्रश्नान्व्याजहारनचाभिभूः ॥ विद्योपजीवनंधर्मोविप्राणाम
पिनोयतः॥३६६॥ किमुतक्षत्रियस्येतिजानन्नपिवृकोदरः ॥ तत्प्रश्नपरिहारेणनात्ममोक्षंसमैच्छत ॥३६७॥
अयतंतमपिह्येनंचालनायापिनाशकत् ॥ पूर्णोपिसर्वलोकानांबलेननहुषस्तदा ॥ वेष्टयित्वैवतंभीमंस्थितो
सौनाशकत्परं ॥३६८॥ भ्रातृमात्रादिषुस्नेहात्क्षिप्रमात्मविमोक्षणं ॥ इच्छन्नपिनमोक्षाययत्नंचक्रेवृकोदरः
॥३६९॥ सर्वदेवमुनींद्राणांतपआदातुमत्रगं ॥ भ्रात्रादिषुस्नेहवशान्नस्थातव्यमिहेत्यपि ॥ ३७० ॥ मन्वा
नःकालतोभंगंस्वयमेवैषयास्यति ॥ आज्ञयावासुदेवस्यदार्ढ्यादेहस्यमेतथा ॥३७१॥ स्रस्तांगेपतितेसर्पेया
स्यामीतिविचिंतयन् ॥ तस्थौभीमोहरिंध्यायन्स्वभावान्नतदिच्छया ॥३७२॥ तदैवब्रह्मवचनात्पूर्वोक्तात्के

शवाज्ञया ॥ बलंतपश्चसर्वस्यतत्स्थमाया वृकोदरं ॥३७३॥ पूरितेनहुषस्थेनतपसाचबलेनच ॥ भीमेसनहु
षोथासीत्त्रस्तभोगःशनैःशनैः ॥३७४॥ गतेभीमेनिमित्तानिदृष्ट्वाराजायुधिष्ठिरः॥ पप्रच्छकगतोभीमइति
कृष्णांचलन्मनाः ॥३७५॥ यातंमृगार्थंसनिशम्यराजातदूरुवेगात्पतितान्नगेंद्रान्॥ दृष्ट्वापथातेनययौसत
त्रदृष्ट्वाचसर्पावृतमन्वपृच्छत् ॥३७६॥ सकारणंनहुषात्सर्वमेवशुश्रावतत्प्रश्नमशेषतश्च ॥ भ्रातृस्नेहाद्याकरो
द्धर्मसूनुस्तदैवसोप्यारुहत्स्वर्गलोकं ॥ ३७७ ॥ दिव्यांबरेकुंडलिनिस्वपूर्वेगतेविमानेनसधर्मराजः ॥ भीम
श्चायात्स्वाश्रमायैवसर्वंयुधिष्ठिरःकथयामासतत्र ॥३७८॥ श्रुत्वाकृष्णाभ्रातरश्चास्यसर्वेसर्वेमुनींद्राभीमसे
नेतिभक्ताः ॥ क्रीडांययुर्भीमसेनग्रहेणतथाब्रुवन्स्नेहतोभीमसेनं ॥३७९॥ नैतादृशंसाहसंतेनुरूपंशक्तोपि
यत्स्वात्मविमोक्षणाय ॥ नैवाकरोर्यत्नमतोनिजानांमहद्दुःखंहृदयेप्रार्पयस्त्वं ॥ ३८० ॥ मैवंपुनःकार्यमिति
ब्रुवंतःसमाश्लिषन्सर्वएवेत्यभीमं ॥ ततोहोभिःकैश्चिदापुःकुरूणांराष्ट्रंपार्थामुनिमुख्यैःसमेताः ॥३८१॥ त
तोमितौजाभगवानुपागमन्नारायणःसत्यभामासहायः ॥ संपूजितःपांडवैस्तैःसमेतश्चक्रेथसौहार्दनिमित्तस ॥ १७२ ॥
त्कथाः ॥३८२॥ कृष्णाचसत्याचपरस्परंमुदासंभाषणंचक्रतुर्योषिदग्र्ये ॥ परीक्षयंत्यासत्ययासर्ववेत्र्यानि

र्दोषयाचोदिताप्राहकृष्णा ॥३८३॥ स्त्रीधर्मानखिलांस्तत्रसत्यानिर्दोषसंविदं ॥ ज्ञात्वापिकृष्णाप्रोवाचलो
कशिक्षार्थमेवतु॥३८४॥क्रीडार्थमेववचनंज्ञात्वासत्यासमीरितं॥तस्यानुसारिवाक्यानितत्प्रीत्याएवसाब्रवी
त्॥३८५॥ततःकतिपयाहानिनिरुष्यात्रजनार्दनः॥ ययौसभार्यःस्वपुरींपांडवाननुमान्यच ॥३८६॥ ततःक
दाचिन्मृगयांगतेषुपार्थेषुराजासैंधवआससाद॥सकोटिकाश्यःसबलश्चतेषांवराश्रमंसोत्रददर्शकृष्णां ३८७
व्रजन्विवाहा(हारा)र्थमसौनिशाम्यकृष्णांकोटिंप्रेषयित्वैवकाश्यं। आयाहिमामित्यवदत्सुपापस्तयानिरस्तो
जगृहेकरेच३८८तया धूतोनिपपाताशुभूमौपुनःससंज्ञोभ्यगमद्विलज्जः॥ततोसहायत्वतएवकृष्णाधौम्यायो
क्त्वासामिरन्वेहिमेति ३८९ समारुहत्सैंधवस्यैवयानंसुखंनयासीतितमीरयित्वा॥तदानिमित्तानिनिशाम्य
पार्थाःसमाययुस्त्वरयैवाश्रमाय॥३९०॥श्रुत्वादासीवचनात्सर्वमेवचक्रुःक्षिप्रंसैंधवस्यानुयानं॥ आक्रोशमा
नंभीमसेनेतिधौम्यंदृष्ट्वातस्याग्रेसैंधवंचातिपापं ॥३९१॥ चक्रुर्नादान्सिंहवत्पांडुपुत्रादृष्ट्वाकृष्णाचावतरद्रथा
त्तदा ॥ धौम्येनसार्धंसाययौस्वाश्रमायसैन्यंपार्थास्तत्रनिजघ्नुरोजसा ॥ ३९२ ॥ अग्रेकृष्णांयोवदत्सिंधुरा
जंयाहीतितंकोटिकाश्यंसुपापं ॥ छित्वाशिरोमृत्यवेभीमसेनोनिवेदयामासतमःसचागात् ॥३९३॥ हत्वा

सेनामखिलांसैंधवस्यभीमार्जुनौसयमंधर्मराजं॥विसृज्यधावंतमथानुजग्मतुर्जयद्रथंविरथंफल्गुनोकः ३९४
॥१७३॥ पश्चाद्धावंतंभीमसेनोनिगृह्यदत्वाप्रहारांश्चभृशंतमार्तं॥आदायाधाद्द्रौपदीपादयोश्चतंमोचयामासचधर्मसू अ० २२
नुः ॥३९५॥ दासोद्रौपद्याअहमित्येववाक्येतेनैवोक्तेभीमसेनोप्यमुंचत् ॥ सव्रीडितोवाग्वदनोययौवनंपा
र्थाश्चतत्रोषुरतिप्रमोदिनः ॥३९६॥ मार्कंडेयस्तदागत्यतेषामकथयत्कथाः ॥ बह्वयश्चैवविचित्राश्चभाषात्र
यसमन्विताः ॥ ३९७ ॥ लोकदर्शनमाश्रित्यदेवाश्चमुनयस्तथा ॥ ब्रूयुःकथास्तत्रशिक्षाग्राह्यानार्थःकथंच
न ॥३९८॥ अर्थःसमाधिभाषासुग्राह्यःसर्वोप्यसंशयं ॥ परदर्शनभाषासुज्ञेयंतद्दर्शनंतथा ॥ ३९९ ॥ ग्रा
ह्योनार्थोवैदिकंतुदर्शनंग्राह्यमेवहि ॥ अन्यार्थोगुह्यभाषासुग्राह्यएवंविनिर्णयः ॥४००॥ जयद्रथस्तुभीमेन
यदापंचशिखीकृतः ॥ तपसाशिवमाराध्यवव्रेपांडवरोधनं॥ऋतेर्जुनादर्जुनस्यतुष्टोहितपसाशिवः॥४०१॥
वनेवसत्स्वेवचपांडवेषुचक्रेयज्ञंपौंडरीकाख्यमेव ॥ संस्पर्धयाराजसूयस्यराजादुर्योधनोनाप्यसौतत्कलार्हः
॥४०२॥ दुर्योधनस्याज्ञयापांडवानांदुःशासनःप्रेषयामासदूतं ॥ आगच्छतेत्यवमानायतंतुभीमोवादीद्रण ॥१७३॥
यज्ञंस्वगम्यं ॥४०३॥ ततोदिनैःकैश्चनधार्तराष्ट्राःसकर्णगांधारनृपाःकुमंत्रतः॥ सभार्यकाःपांडवान्द्रौपदीं

चमहैश्वर्यंदर्शयित्वाऽवमंतुं ॥४०४॥ तेस्यंदनैःकांचनरत्नचित्रैर्महागजैस्तुरगैःपत्तिभिश्च ॥ स्वलंकृताश्चित्र
माल्यांबराश्चविनिर्ययुर्द्वैतवनायशीघ्रं ॥४०५॥ गवांदृष्टिछद्मनानिर्गतांस्तान्ज्ञात्वाशक्रस्तेजसोभंगकामः॥
तत्सामर्थ्यंवरमस्मैप्रदायतद्बंधनायादिशच्चित्रसेनं ॥ ४०६ ॥ सषष्टिसाहस्रककोटियूथपैर्गंधर्वमुख्यैःसंवृतो
गात्सरस्तत् ॥यस्मिन्स्नातुंवाञ्छतिधार्तराष्ट्रस्तदाज्ञयापुरुषास्तानथोचुः ॥४०७॥ स्नातुंसमायास्यतिधार्त
राष्ट्रोराजेश्वरोनिःसरध्वंतदस्मात् ॥ तीर्थादाज्ञांधारयंतश्चतस्येत्युक्तागंधर्वाजहसुस्तानथोचैः ॥४०८॥ ऊ
चुर्वयंमानयामस्तदाज्ञांत्रिलोकानांयःपतिःशक्रदेवः ॥ नमानुषाणामपिचक्रवर्तिनांकिंत्वल्पसारस्यसुयोध
नस्य ॥४०९॥ इतीरितेकुपितोधार्तराष्ट्रोजघानगंधर्ववराञ्छरौघैः ॥ जघ्नुःसकर्णाअपितस्यसोदराजघ्नुश्च
तेधार्तराष्ट्रस्यसेनां ॥४१०॥ मुहूर्तमासीत्सममेवयुद्धंतेषांतदाधार्तराष्ट्रस्यचैव ॥ पुरांभिदोर्वरतोमाययाच
गंधर्ववीराववृधुस्ततःस्म ॥४११॥ तेजोभंगंतत्रसुयोधनस्यपार्थार्थमत्रप्रविधातुमेव ॥ बलंददावब्जजःकेश
वश्चगंधर्वाणांतेभ्ययुर्धार्तराष्ट्रान् ॥४१२॥ सचित्रसेनःप्रथमंकर्णमेवयुयोधपार्थस्पर्धयातेनयुध्यन् ॥ कर्णो
नाशक्नोद्वचनाद्भार्गवस्यरामस्यनित्यामितषड्गुणस्य ॥४१३॥ सभग्नयानश्चविकर्णयानमास्थायतस्यैवनिय

म्यवाजिनः ॥ पराद्रवत्तेनसहैवशीघ्रंदुर्योधनश्चित्रसेनंयुयोध ॥ ४१४ ॥ मुहूर्तमेतेनसमंसयुध्यन्नन्यैर्गंधर्वै
र्बहुभिर्माययैव ॥ भग्नेरथेभूमितलेस्थितःसन्गृहीतआसीच्चित्रसेनेनसंख्ये ॥४१५॥ महाबलेधार्तराष्ट्रेपि
शक्रवराद्विष्णोराज्ञयाचाभिवृद्धे ॥ सचित्रसेनेनधृतस्तदासीद्बद्धःपाशैर्वैद्युतैरिंद्रदत्तैः ॥४१६॥ तस्यानुजा
शकुनीराजभार्याःसर्वेबद्धाःशक्रदूतैःप्रणीताः॥आदायतानंबरेसंप्रयातेष्वरूरुवन्पांडवान्मंत्रिणोस्य।४१७।
समीपमागत्यपृथासुतानांपराभूतंवःकुलंशक्रभृत्यैःधृतःसभार्यःसानुजोधार्तराष्ट्रस्तंमोचयध्वंभ्रातरंभारता
ग्र्याः ॥ ४१८ ॥ इत्युक्तऊचेभीमसेनोग्रजंस्वंजानेराजन्यादृशोयंविमर्दः ॥ ऐश्वर्यंस्वंदर्शयन्नःसमागाद्दुर्यो
धनस्तेजसोभंगमिच्छन् ॥ ४१९ ॥ विज्ञायतेषांमंत्रितंवज्रबाहुरेतच्चक्रेनात्रनःकार्यहानिः ॥ दिव्यंज्ञानंस्वा
त्मनोदर्शयन्सएतावदुक्त्वाविरराम भीमः ॥४२०॥ एकाहयज्ञेदीक्षितेनैवराज्ञासंप्रेषितोभीमसेनोर्जुनश्च ॥
समाद्रेयौचित्रसेनंरणेतौविजित्यदुर्योधनमाश्वमुंचतां ॥ ४२१ ॥ सचित्रसेनोवासवोक्तंचसर्वंकुमंत्रितंधार्त
राष्ट्रस्यचाह ॥ पार्थस्यभीमस्यचतन्निशम्यसुव्रीडितोधृतराष्ट्रात्मजोभूत् ॥४२२॥ समाप्ययज्ञंचततोभिया ॥१७५॥
तंसर्वेप्रापुर्धर्मराजंसचाशु ॥ संपूज्यतूत्सृज्यचचित्रसेनमूचेगांधारेनपुनःकार्यमीदृक् ॥ ४२३ ॥ सपांडवै

र्मोचितःसानुगश्चसभार्यकःकिंचिदतोपगम्य ॥ संमेलनायोपविष्टश्चतत्रसुव्रीडितःसूतपुत्रंददर्श ॥४२४॥
सचाहदिष्ट्याजयसिराजन्नितिसुयोधनं ॥ व्रीडितोनेतितंचोक्त्वायथावृत्तंसुयोधनः॥ उक्त्वाप्रायोपवेशंच
चक्रेतत्रसुदुःखितः ॥ ४२५ ॥ कर्णदुःशासनाभ्यांचसौबलेनचदेविना ॥ अन्यैश्चयाचमानोपिनैवोत्तस्थौ
सुयोधनः॥४२६॥ततोनिशायांप्राप्तायांस्वपक्षेप्रविषीदति॥मंत्रयित्वाऽसुरैःकृत्यानिर्मिताहोमकर्मणि।४२७।
शुक्रेणोत्पादिताकृत्यासाप्रसुप्तेषुमंत्रिषु॥धार्तराष्ट्रंसमादायययौपातालमाशुच॥ अथसंबोधयामासुर्दैत्यादु
र्योधनंनृपं ॥४२८॥ त्वंदिव्यःपुरुषोवीरःसृष्टोस्माभिःप्रतोषिताात् ॥ तपसाशंकराद्वज्रकायोऽवध्यश्चसर्वदा
॥४२९॥ अस्माकंपक्षभूतस्त्वंदेवानांचैवपांडवाः ॥४३०॥ इदानींसर्वदेवानांवरात्त्वंविजितोरणे॥वयंतथा
करिष्यामोयथाजेष्यसिपांडवान्।४३१।कृष्णेननिहतश्चैवनरकःकर्णमा(स्थि)श्रितः॥सचकृष्णार्जुनाभावंक
रिष्यतिनसंशयः ॥४३२॥ भीष्मादींश्चवयंसर्वान्नाविशामोजयायते ॥ तपसावर्धयिष्यामस्त्वाकर्णादींश्च
सर्वशः ॥४३३॥ तस्माद्गत्वापालयस्वराज्यंराजन्नपेतभीः ॥ इदंकस्यापिनाख्येयंसुगुप्तंभूतिवर्धनं ॥ ४३४ ॥
इत्युक्त्वाकृत्ययाभूयःस्वस्थानेस्थापितोनृपः ॥ उमयानिर्मितात्मार्धमुत्तरंहरनिर्मितं ॥ ४३५ ॥ ज्ञात्वैवाव

ध्यतांचैवराज्येबुद्धिंचकारसः ॥ नोवाचकस्यचित्तेषुस्वानुभूतंसुयोधनः ॥४३६॥ प्रभातायांतुशर्वर्यांपुनः
कर्णोब्रवीद्वचः ॥ भृत्यैस्तवैवपार्थैर्यन्मोचितोसिपरंतप ॥ ४३७ ॥ तेनमान्योधिकंलोकेयत्कृत्याएवतादृ
शाः ॥ किमुत्वंराजशार्दूलतदुत्तिष्ठस्थिरोभव ॥ ४३८ ॥ याचतेर्जुनमाहात्म्येशंकासाव्येतुमेशृणु ॥ याव
न्नैवार्जुनंहन्यांपादौप्रक्षालयेस्वयं ॥४३९॥ इत्युक्तोऽवरजैश्चैवसर्वैःशकुनिनातथा ॥ याचितोरथमारुह्यय
यौनागपुरंद्रुतं ॥ ४४० ॥ सकुंडलंसकवचमवध्यंसूर्यनंदनं ॥ ज्ञात्वेंद्रउभयंतस्मादैच्छदादातुमुत्तमं
॥ ४४१ ॥ तद्विज्ञायरविःकर्णंस्वप्नउक्त्वान्यवारयत् ॥ सर्वथादास्यइत्युक्तेप्राहादेयंवरायुधं ॥ ४४२ ॥
ददौचोत्कृत्यकवचंकुंडलेचशचीपतेः ॥ अमोघांशक्तिमादायज्ञात्वेंद्रंद्विजरूपिणं ॥ ४४३ ॥ ऋतेर्जुना
देकमेववधिष्यस्यनयेतिसः ॥ दत्वाशक्तिंययौशक्रःसार्धंकवचकुंडलैः ॥ ४४४ ॥ पार्थाविमुच्यैवसुयोधनं
तंवनेवसंतोमुदिताःसदैव ॥ सहारणीभांडमथोमृगेणहृतंद्विजस्याशुनिशम्यचान्वयुः ॥ ४४५ ॥ तस्मिन्न
दृश्येतृषिताएकैकमुदकार्थिनः ॥ ययुर्युधिष्ठिरमृतेसुप्तास्तेधर्ममायया ॥ ४४६ ॥ अदृश्येनैवधर्मेणवारिता
वारिपायिनः ॥ क्षत्रधर्मस्यरक्षार्थंनतत्प्रश्नान्विदांवराः ॥ ४४७ ॥ व्याचक्रुःशक्तिमंतोपिपानीयार्थमरिंद

माः ॥ ४४८ ॥ नविप्राणांचधर्मोयंविद्यायाउपजीवनं ॥ क्षत्रियाणांचकिमुतप्रसभंतेनतेपपुः ॥ ४४९ ॥
देवाअपिमनुष्येषुजाताःसुबलिनोपिहि ॥ मानुषेणैवभावेनयुक्ताःस्युःकेशवादृते ॥४५०॥ कार्येष्वेषांक्रमे
णैवव्यक्तिमायांतिसद्गुणाः ॥ अतोभीमार्जुनौधर्मादत्युत्तमबलावपि ॥ देवमायांसमाश्रित्यधर्मेणस्वापितौ
क्षणात् ॥४५१॥ मुहूर्तमेवसामायातयोराच्छादनेक्षमा॥ततःप्रबुद्धयोर्धर्मोनैवशक्तिशतांशभाक् ॥४५२॥
उक्तंपद्मपुराणेचतदेतत्सर्वमंजसा ॥ तस्मान्नाशक्तिरनयोःसंभाव्याभीमपार्थयोः ॥ ४५३ ॥ धर्मात्मजोथा
जगामोदकांतंदृष्ट्वाभ्रातृंस्तत्रदुःखाभितप्तः॥इच्छन्पातुंवारिसंवारितश्चपित्राबकाकारमितेननापात् ॥४५४॥
अर्थेभ्रातृणामैच्छदसौतदीयप्रश्नप्रतिव्याहरणंदयालुः ॥ ततोधर्मोयक्षतनुःसभूत्वाप्रश्नांश्चक्रेव्याकरोत्तान्स
पार्थः ॥४५५॥ ततस्तुष्टोवरमस्मैददौसएकोत्थानंभ्रातृमध्येसवव्रे ॥ यद्येकःस्यान्नकुलोस्त्वित्यथाहतुष्टोधर्मः
कथमेतत्कृतंते ॥४५६॥ अतिप्रीतिर्भीमसेनेतवास्तिबलीचासौराज्यहेतुस्तवस्यात् ॥ इत्युक्तऊचेमाद्रिपुत्रं
विहायकुंतीपुत्रोनमयोत्थापनीयः ॥४५७॥ सएवमुक्तोनितरांप्रीयमाणउत्थापयामासचतान्समस्तान् ॥
यथेष्टरूपप्राप्तिमेषांपुनश्चस्वकामतोनिजरूपाप्तिमादात् ॥४५८॥ अज्ञातवासेऽज्ञाततांसर्वदैवददौतेषांप्रीत

एवानृशंस्यात् ॥ एवंक्रीडन्पुत्रइत्यात्मनैवयशोधर्मावात्मनोवर्धयन्सः ॥४५९॥ युधिष्ठिरात्मनःस्वस्ययशो
धर्माभिवृद्धये ॥ कृत्वारण्यपहारादिपुनर्दत्वाचतत्स्वयं ॥ दातुंविप्रायतद्धस्तेययौधर्मोदिवंपुनः ॥४६०॥
ततोराजाभीमसेनार्जुनौचसार्धंयमाभ्यामरणींप्रदाय॥मुदायुताःकृष्णयासार्धमेवसंतुष्टुवुःकृष्णमनंतमच्यु
तं ॥४६१॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेअरणीप्राप्तिर्नाम
द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ॥ ॥

ॐनारायणानुग्रहतोयथावन्निस्तीर्यतान्द्वादशाब्दान्वनेते॥विसृज्यचब्राह्मणादीन्सधौम्यानज्ञातवासायत
तोमनोदधुः॥१॥गत्वाविराटस्यपुरींनिधायहेतीःशम्यांछन्नरूपाबभूवुः ॥ यतिःसूदःषंडवेषो(श्व)थसूतवेषो
गोपोगंधकर्त्रीचजाताः ॥ २ ॥ सर्वेविराटंययुरत्रदेववत्संभावितास्तेनशुभोरुलक्षणाः ॥ युधिष्ठिरस्यैवशु
श्रूषणंतेचक्रुर्हृदावासुदेवस्यनान्यत् ॥ ३ ॥ परपाकोगृहस्थस्यक्षत्रियस्यविशेषतः ॥ नयोग्यइतिसूदस्यब
भ्रेवेषंवृकोदरः ॥४॥ वैदिकव्यवहारेषुज्ञानाधिक्यप्रसिद्धितः ॥ जानीयुर्भीमइत्येवसूदवेषस्ततोभवत् ॥५॥

स्त्रीयंवेदविदांसर्वदेवेशानांचकिंपुनः ॥ अतस्तेन्याश्रयंनैवचक्रुःस्वबलसंश्रयात् ॥ ६ ॥ शापादेवार्जुनः

षंडवेषोभून्नकुलस्तथा॥क्षत्रियानंतरत्वाच्चसूतजातेस्तथाभवत् ॥७॥ सूतस्यानंतरत्वाच्चवैश्यजातेस्तथाभ
वत् ॥ सहदेवोवैश्यजातिर्गोपालस्तेषुचोत्तमः ॥८॥ ततोगोपालतामापयतिःपूज्योखिलैर्यतः ॥ यतिरा
सीद्धर्मजोतःसोभ्यासार्थंसदेवच॥अक्षासक्तोभवत्पश्चाद्दर्शयिष्यन्स्वशिष्टतां ॥९॥ भीमसेनसधर्मार्थंशूद्रासै
रंध्रिकाभवत् ॥ द्रौपदीभर्तृसाधर्म्यंस्त्रीणांधर्मोयतःसदा ॥ १० ॥ अथाजगाममल्लकःसमस्तभूमिमंडले ॥
वरेणयोऽजितोजयीशिवस्यसंजगर्जच ॥११॥ तमीक्ष्यसर्वमल्लकाविराटराजसंश्रयाः ॥ प्रदुद्रुवुर्भयार्दिता
स्तदावदद्युधिष्ठिरः ॥ १२ ॥ यएषसूदआशुतंनिहत्यमल्लमोजसा ॥ यशस्तवाभिवर्धयेत्समाह्वयाद्यतंनृप
॥ १३ ॥ इतीरितेसमाहुतोजगादमारुतिर्वचः ॥ प्रसादतोहरेरहंनिषूदयेद्यमल्लकं ॥१४॥ समस्तदेववृंद
तोमहान्यएवकेशवः ॥ समस्तदेवनामवांस्तदीयभक्तितोबलं ॥ १५ ॥ यएवदेवनामधाइतिश्रुतिर्जगाद
हि ॥ महांश्चदेवएषतत्समेजयंविधास्यति ॥१६॥ युधिष्ठिराभिधश्चयोयुधिष्ठिरेस्थितःसदा ॥ त्वयिस्थित
स्त्वमित्यसौसदाभिधीयतेहरिः ॥१७॥ इतिब्रुवाणोमल्लंतमभियातोवृकोदरः ॥ अनयन्मृत्युलोकायबला
द्वैरपिदुर्जयं ॥ १८ ॥ एवंनिवसतांतत्रपांडवानांमहात्मनां ॥ संवत्सरेद्विमासोनेविजित्यदिशआगतः ॥

कीचकोमत्स्यनृपतेःश्यालोबलवतांवरः ॥ १९ ॥ सद्रौपदीमीक्ष्यमनोभवार्तःसंप्रार्थयामासतयानिरस्तः ॥
मासेगतेभगिनींस्वांसुदेष्णांसंप्रार्थयामासतदर्थमेव ॥ २० ॥ तयानिषिद्धोपिपुनःपुनस्तांयदाययाचेऽथच
साहकृष्णां ॥ समानयाश्वेवसुरांमदर्थमितीरितानेतिभीतावदत्सा ॥ २१ ॥ बलात्तयाप्रेषितातद्गृहाययदा
गमत्तेनहस्तेगृहीता ॥ विधूयतंप्राद्रवत्सासभायैस्मृत्वादित्यस्थंवासुदेवंपरेशं ॥ २२ ॥ अनुद्रुत्यैनांपातयि
त्वापदासतंताडयामासतदारविस्थः ॥ नारायणोहेतिनामैवरक्षोन्ययोजयत्तदद्दश्यंसमागात् ॥२३॥ वायु
स्तदाविश्यतुकीचकंतंन्यपातयत्तांसमीक्ष्यैवभीमः ॥ चुकोपवृक्षंचसमीक्षमाणंतंवारयामासयुधिष्ठिरोग्रजः
॥ २४ ॥ कृष्णारात्रौभीमसकाशमेत्यहंतुंपापंकीचकंप्रैरयत्तं॥भीमस्यबुद्ध्यानिशिसाकीचकंचजगादगंतुंशू
न्यगृहंसचागात् ॥ २५ ॥ तत्रैनमासाद्यचभीमसेनोविजित्यतंबाहुयुद्धेनिहत्य ॥ शिरोगुदेपाणिपादौचत
स्यप्रवेशयामासविमृद्यवीरः ॥ २६ ॥ अवध्यंतंनिहतंवीक्ष्यतस्यपंचोत्तरंशतमेवानुजानां॥सर्ववराच्छंकर
स्यह्यवध्यंसहैवकृष्णांतेनदग्धुंबबंध ॥ २७ ॥ सानीयमानाकीचकैःसंरुरावश्रुत्वैवतंभीमसेनोमहांतं॥उद्धृ
त्यवृक्षंतेनजघानसर्वानादायकृष्णांपुनरागाद्गृहंच ॥२८॥ एवंयत्नात्तपसातैरवाप्तोवरःशिवादजयत्त्वंरणेषु ॥

अवध्यताचैवषडुत्तरास्तेशतंहताभीमसेनेनसंख्ये ॥ २९ ॥ गंधर्वइत्येवनिहत्यसर्वान्मुमोदभीमोद्रौपदीचा
थकृष्णां ॥ याहीत्यूचेसासुदेष्णाभयेनत्रयोदशाहंपालयेत्याहतांसा ॥ ३० ॥ अस्त्वित्येनामाहभयात्सुदे
ष्णातथावसन्पूर्णमब्दंचतेत्र ॥ तदापार्थान्प्रविचिंत्याखिलायांपृथ्व्यांछन्नान्धार्तराष्ट्रस्यदूताः ॥ अविज्ञायप्र
ययुर्धार्तराष्ट्रमूचुर्हतंकीचकंयोषिदर्थे ॥ ३१ ॥ तेनावदद्रौपदीकारणेनदुर्योधनोनिहतंकीचकंतं ॥ भीमेना
गुस्तत्रदुर्योधनाद्याभीष्मादिभिःसहकर्णेनचैव ॥३२॥ अग्रेययौतत्रयोद्धुंसुशर्मासगाविराटस्यसमाजहार॥
श्रुत्वाविराटोनुययौससेनस्तंपांडवाश्चानुययुर्विनार्जुनं ॥३३॥ विजित्यसंख्येजगृहेविराटंतदासुशर्मातमया
द्वृकोदरः ॥ सतस्यसेनांविनिहत्यमात्स्यंविमोच्यजग्राहसुशर्मराजं॥३४॥ युधिष्ठिरोमोचयामासतंचततोरा
त्रौन्यवसन्बाह्यतस्ते॥३५॥ ततोपरदिनेसर्वेभीष्मद्रोणपुरःसराः॥रहितंकीचकैर्मात्स्यंशक्यंमत्वाभिनिर्ययुः
॥३६॥कीचकस्यहिडिंबस्यबककिर्मीरयोरपि॥जरासंधस्यनृपतेःकंसादीनांचसर्वशः ॥३७॥ नबाधनायभी
ष्माद्याअपिशेकुःकथंचन ॥ तस्मात्तेकीचकंशांतंश्रुत्वामात्स्यंययुर्मृधे ॥३८॥ यतिष्येरक्षितुंभीमाद्धार्तराष्ट्रा
नितिस्वकां॥सत्यांकर्तुंप्रतिज्ञांतुययौद्रोणःसपुत्रकः॥३९॥यदियुद्धायनिर्यातिज्ञाताःस्युःपांडवास्तदा ॥ न

चेद्विराटमनतंनमयिष्यामहेवयं॥४०॥ इतिमत्वाविराटस्यजगृहुर्गाः समंततः ॥४१॥ तदोत्तरःसारथित्वेप्रक
ल्प्यपार्थंययौतान्निशाम्यैवभीतः॥ततोर्जुनःसारथिंतंविधायकृच्छ्रेणसंस्थाप्यचतान्ययौकुरून् ॥४२॥ आदा
यगांडीवमथध्वजंचहनूमदंकंसदरोग्रतोगाः ॥ निवर्त्ययुद्धाययौकुरूंस्ताञ्जिग्येसर्वान्द्वैरथेनैवसक्तान्॥४३
एकीभूतान्पुनरेवानुयातान्संमोहनास्त्रेणविमोहयित्वा ॥ जग्राहतेषामुत्तरीयाण्यृतेतुभीष्मस्यवेदास्त्रघातं
स एव ॥४४॥ विधायभीष्मंविरथंजगामतदाश्रुत्वामत्स्यपतिर्जितान्कुरून् ॥ मुमोदपुत्रेणजिताइतिस्मत
दाहषंडेनजितान्युधिष्ठिरः॥४५॥तदाक्रुद्धःप्राहरत्तंविराटःसोक्षेणतद्भीमधनंजयाभ्यां॥श्रुतंतदातौकुपितौ
निशाम्यन्यवारयत्तावपिधर्मसूनुः ॥ ४६ ॥ निजस्वरूपेणसमास्थितान्नोयदिस्मनासौप्रणिपातपूर्वकं ॥
क्षमापयेद्वध्यइत्यात्मरूपंसमास्थितास्तस्थुरथापरेदिने ॥४७॥ तदाविराटासनमास्थितंनृपंयुधिष्ठिरंवीक्ष्य
विराटआह॥ किमेतदित्यूचिवानुत्तरोस्मैतान्पांडवान्गोग्रहणेचवृत्तं ॥४८॥ ततोविराटोभयकंपितांगःप्र
णम्यपार्थाञ्छरणंजगाम ॥ ददौचकन्यामुत्तरांफल्गुनायपुत्रार्थमेवप्रतिजग्राहसोपि॥४९॥ एवंविराटंमोच ॥१७८॥
यित्वैवगाश्चतमस्यंधेकीचकान्पातयित्वा॥प्राप्तोधर्मःसुमहान्वायुजेनतस्यानुपार्थेनचगोविमोक्षणात्॥५०॥

अयातयन्केशवायाथदूतान्सहाभिमन्युःसोपिरामेणसार्धं॥अगादनंतानंदचिद्वासुदेवोविवाहयामासुरथा
भिमन्युं ॥ ५१ ॥ आसीन्महानुत्सवस्तत्रतेषांदाशार्हवीरैःसहपांडवानां ॥ सपांचालानांवासुदेवेनसार्धम
ज्ञातवासंसमतीत्यमोदतां ॥५२॥ दुर्योधनाद्याःसूतपुत्रेणसार्धंससौबलेयायुधिपार्थपीडिताः ॥ भीष्मादि
भिःसार्धमुपेत्यनागपुरंमंत्रंमंत्रयामासुरत्र ॥ ५३ ॥ अज्ञातवासेफल्गुनोनोद्यदृष्टस्तस्मात्पुनर्यांतुपार्थाव
नाय ॥ इतिब्रुवाणानाहभीष्मोभ्यतीतमज्ञातवासंद्रोणआहैवमेव ॥ ५४ ॥ तयोर्वाक्यंतेत्वनादृत्य
पापावनंपार्थाःपुनरेवप्रयांतु ॥ इतिस्मदूतंप्रेषयामासुरत्रजानंतिविप्राइतिधर्मजोवदत् ॥ ५५ ॥ सौरमा
सानुसारेणधार्तराष्ट्राअपूर्णतां ॥ आहुश्चांद्रेणमासेनपूर्णःकालोखिलोप्यसौ ॥५६॥ दिनानामधिपःसूर्यः
पक्षमासाधिपःशशी ॥ तस्मात्सौम्याद्धमेवात्रमुख्यमाहुर्मनीषिणः ॥ ५७ ॥ सौम्यकालंततोयज्ञेगृह्णंति
नतुसूर्यजं ॥ तदेतदविचार्यैवलोभाच्चधृतराष्ट्रजैः ॥ ५८ ॥ राज्यंनदत्तंपार्थेभ्यःपार्थाःकालस्यपूर्णतां ॥
ख्यापयंतोविप्रवरैरुपप्लाव्यमुपाययुः ॥५९॥ सवासुदेवाअखिलैश्चयादवैःपांचालमात्स्यैश्चयुताःसभार्याः॥
उपप्लाव्येतेकतिचिद्दिनानिवासंचक्रुःकृष्णसंशिक्षितार्थाः ॥ ६० ॥ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्य

विरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेविराटपर्वकथानिरूपणंनामत्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥
ॐततःसंमंत्र्यानुमतेकृष्णस्यस्वपुरोहितं ॥ द्रुपदःप्रेषयामासधृतराष्ट्रायशांतये ॥१॥ सगत्वाधृतराष्ट्रंतंभी
ष्मद्रोणादिभिर्युतं ॥ उवाचनविरोधस्तउत्पाद्योधर्मसूनुना ॥२॥ यस्यभीमार्जुनौयोधौनेतायस्यजनार्दनः॥
श्रुतास्तेभीमनिहताजरासंधादयोखिलाः ॥३॥ यथाचरुद्रवचनादवध्याराक्षसाधिपाः ॥तीर्थविघ्नकराःसर्वे
तीर्थान्याच्छाद्यसंस्थिताः ॥४॥ तिस्रःकोट्योमहावीर्याभीमेनैवनिषूदिताः ॥ ५ ॥ भ्रातॄणांब्राह्मणानांचलो
कानांचहितैषिणा ॥ ततोहिसर्वतीर्थानिगम्यान्यासन्नृणांक्षितौ ॥ ६ ॥ यथाजटासुरःपापःशर्वाणीवरसं
श्रयात् ॥ अवध्योविप्ररूपेणवंचयन्नेवपांडवान् ॥ ७ ॥ ज्ञात्वापिभीमसेनेनविप्ररूपस्यनोवधः ॥ योग्यइत्य
हतोभीमेमृगयार्थंगतेक्वचित् ॥ ८ ॥ यमौयुधिष्ठिरंकृष्णांचादायैवपराद्रवत् ॥ दृष्टोभीमेनतांस्त्यक्त्वासंसक्त
स्तेनसंगरे ॥ ९ ॥ निपात्यभूमौपादेनसंचूर्णितशिरास्तमः ॥ जगामकिमुतेपुत्राःशक्याहंतुमितिस्मह ॥
निवातकवचाश्चैवहताःपार्थेनतेश्रुताः ॥१०॥ जानासिचहरेर्वीर्यंयस्येदमखिलंवशे ॥ सब्रह्मरुद्रशक्राद्यंचे ॥१७९॥
तनाचेतनात्मकं ॥ ११ ॥ तस्मादेतैःपालितस्यधर्मजस्यस्वकंवसु ॥ दीयतामितितेनोक्तोधृतराष्ट्रोनचाक

रोत् ॥१२॥ ततःसहैवयदुभिःकृष्णंद्वारवतींगतं ॥ युद्धसाहाय्यमिच्छंतौधार्तराष्ट्रधनंजयौ ॥ युगपद्ययतु
स्तत्रवेगेनाजयदर्जुनं ॥ १३ ॥ दुर्योधनःशिरस्थानआसीनोभूद्धरेस्तदा ॥ दर्पान्नाहंराजराजउपास्येपाद
योरिति ॥ १४ ॥ तयोरागमनंपूर्वंज्ञात्वैवहिहरिःप्रभुः ॥ असुप्तःसुप्तवच्छिश्येतत्रातिष्ठद्धनंजयः ॥ १५ ॥
प्रणम्यपादयोःप्रह्वोभक्त्युद्रेकात्कृतांजलिः ॥ १६ ॥ तमैक्षत्प्रथमंदेवोजानन्नपिसुयोधनं ॥ स्वागतंफल्गुनेत्यु
क्तेपूर्वमागामहंत्विति ॥ १७ ॥ आहदुर्योधनस्तंचस्वागतेनाभ्यपूजयत् ॥ १८ ॥ तयोरागमनेहेतुंश्रुत्वाप्रा
हजनार्दनः ॥ एकःपूर्वागतोत्रान्यःपूर्वंदृष्टोमयायतः ॥ १९ ॥ समंकरिष्येयुवयोरेकत्राहंनिरायुधः॥ अ
न्यत्रदशलक्षंमेपुत्राःशूराःपदातयः ॥ २० ॥ इत्युक्तेफल्गुनःकृष्णंवव्रेतद्भक्तिमान्यतः ॥ अन्यस्तत्राभक्तिम
त्वाद्वव्रेगोपान्प्रयुध्यतः ॥ २१ ॥ पार्थानामेवसाहाय्यंकरिष्यन्नपिकेशवः ॥ तस्याभक्तिंदर्शयितुंचक्रेसमव
दीश्वरः ॥२२॥ ततःपार्थेनसहितःपांडवान्केशवोययौ ॥ दुर्योधनोययौरामंसभयात्केशवस्यच ॥ नसाहा
य्यंकरोमीतिप्राहतत्स्नेहवानपि ॥ २३ ॥ उपप्लाव्येसभायांहितत्पक्षीयंवचोब्रुवन् ॥ निराकृतःसात्यकिनास
मक्षंकेशवस्यच ॥ २४ ॥ ततोदुर्योधनंनायात्सचहार्दिक्यसंयुतः ॥ २५ ॥ जगामहास्तिनपुरमक्षौहिण्योद

शाभवन् ॥ एकाचधार्तराष्ट्रस्यनानादेश्यैर्नृपैर्युताः ॥ सप्तपांडुसुतानांचमात्स्यद्रुपदकैकयैः ॥ २६ ॥ धृष्टके
तुजरासंधसुतकाशिनृपैर्युताः ॥ पुरुजित्कुंतिभोजश्चचेकितानश्चसात्यकिः ॥ २७ ॥ पांडवान्सेनयायुक्ताः
समीयुर्देवपक्षिणः ॥ विंदानुविंदावावंत्यौजयत्सेनोन्यकैकयाः ॥ क्षेमधूर्तिर्दंडधरःकलिंगोंबष्ठएवच ॥ २८ ॥
श्रुतायुरच्युतायुश्चबृहद्बलसुदक्षिणौ ॥ श्रुतायुधःसैंधवश्चराक्षसोलंबुसस्तथा ॥ अलायुधोलंबलश्चदैत्यादुर्यो
धनंययुः ॥ २९ ॥ गत्वादुर्योधनाहूतोभगदत्तोपितंययौ ॥ ३० ॥ सपुत्रपौत्रोबाह्लीकोभीष्मद्रोणकृपाअपि ॥
प्रीत्यर्थंधृतराष्ट्रस्यबभूवुस्तत्सुतानुगाः ॥ ३१ ॥ पांड्यश्चवीरसेनाख्यःपांडवानेवसंश्रितः ॥ ३२ ॥ शल्यंच
पांडवानेवयातंज्ञात्वासुयोधनः ॥ सुसभाःकारयामाससर्वभोगसमन्विताः ॥ ३३ ॥ तायुधिष्ठिरक्लृप्ताःसम
त्वाशल्योब्रवीदिदं ॥ यएताःकारयामासतदभीष्टंकरोम्यहं ॥ ३४ ॥ लीनःश्रुत्वाधार्तराष्ट्रःसत्यंकुर्वित्यभाष
त ॥ देहिमेयुद्धसाहाय्यमितिसोपियशोर्थयन् ॥ रक्षार्थमात्मवाक्यस्यतथेत्येवाभ्यभाषत ॥ ३५ ॥ सपांडवां
स्ततोगत्वातैरनुज्ञातएवच ॥ तेजोवधार्थंकर्णस्यधनंजयकृतेर्थितः ॥ ३६ ॥ तथेत्युक्त्वाययौधर्मनंदनंकौ ॥ १८० ॥
रवान्प्रति ॥ ३७ ॥ संजयंप्रेषयामासधृतराष्ट्रोथशांतये ॥ पांडवान्प्रत्यधर्मंचयुद्धंसप्रत्यपादयत् ॥ ३८ ॥ हठवा

देवदद्भीमोयंधर्मंद्रौपदीतथा ॥ तमेवोक्त्वाधर्मजस्तुचकारचनिरुत्तरं ॥ ३९ ॥ कृष्णोपितस्यधर्मस्यप्रामाण्यं
प्रत्यपादयत् ॥ ४० ॥ ततोनिरुत्तरःकृष्णंपांडवांश्चप्रणम्यसः ॥ धृतराष्ट्रंययौतंचविनिंद्यप्रययौगृहं ॥ ४१ ॥
निंदितःसंजयेनासावाहूयविदुरंनिशि ॥ पप्रच्छसोवदद्धर्मंपार्थानांराज्यदापनं ॥ ४२ ॥ ऐहिकस्यसुखस्या
पिकारणंतदनिंदितं ॥ अन्यथासर्वपुत्राणांनाशंधर्मातिलंघनं ॥ ४३ ॥ तत्रभावमकृत्वासज्ञानादिच्छन्नघक्षयं ॥
विष्णोःस्वरूपंपप्रच्छसोस्मरच्चसनातनं ॥ ४४ ॥ सआगत्यावदत्तत्त्वंविष्णोर्मायाविनःशुभा ॥ नगतिश्चेत्य
थप्रातःसंजयःपांडवोदितं ॥ अवदद्धृतराष्ट्रायसभायांकुरुसन्निधौ ॥ ४५ ॥ तच्छ्रुत्वासतुभीतोपिपुत्रस्नेहानु
गोनृपः ॥ राज्यंनादात्पांडवानांततोधर्मसुतोनृपः ॥ ४६ ॥ यदुक्तवान्संजयाययदिदित्सतिनःपिता ॥ रा
ज्यंतदात्वमागच्छविदुरोवानचेन्नच ॥ तावथानागतौज्ञात्वामंत्रयामासशौरिणा ॥ ४७ ॥ सोप्याहाहंगमि
ष्यामिसभायामृषिसन्निधौ ॥ ४८ ॥ वक्ष्येपथ्यानियुक्तानियदिनासौग्रहीष्यति ॥ वध्यःसर्वस्यलोकस्यस
भवेत्सर्वधर्महा ॥ ४९ ॥ इत्युक्तोवैरमात्मोत्थंलोकमध्येप्रहापयन् ॥ लोकसंग्रहणार्थायभीमसेनोब्रवीद्वचः
॥ ५० ॥ नास्मन्निमित्तंनाशःस्यात्कुलस्यापिवयंकुलं ॥ रक्षितुंधार्तराष्ट्रस्यभवेमाधश्चराइति ॥ ५१ ॥ इच्छ

ताप्यखिलान्हंतुंधार्तराष्ट्रान्दृढात्मना ॥ भीमेनोक्तोवासुदेवोलोकसंग्रहणेच्छया ॥५२॥ वर्धतेषांधर्ममेवलो
केख्यापयितुंहरिः॥ आक्षिपन्निवभीमंतंयुद्धायप्रैरयद्दृढं ॥५३॥ अभिप्रायंकेशवस्यजानन्भीमोनिजंबलं॥
राज्ञांमध्येवदत्त्वक्रणोम्यधिकमेवहि ॥ ५४ ॥ शशंससत्यैःसद्वाक्यैराज्ञांमध्येप्रकाशयन् ॥ वधंकुरूणांसद्ध
र्मंगुणान्भीमस्यचामितान् ॥५५॥ नित्यमेकमनस्कौतावपिकेशवमारुती ॥ एवंलोकस्यसंवादहेतोःसंवा
दमकृतां ॥ ५६ ॥ ततःकृष्णोर्जुनंचैवकृपालुंसंधिकामुकं ॥ हेतुमद्भिःशुभैर्वाक्यैरनुनीयजगत्पतिः ॥ उ
क्तोमानुषयाबुद्ध्यानकुलेनसुनीतिवत् ॥ ५७ ॥ शौर्यप्रकाशनायैवयुद्धंयोजयताद्भवान् ॥ इत्युक्तःसहदेवेन
युयुधानेनचाच्युतः ॥ ५८ ॥ दस्यूनांनिग्रहोधर्मःक्षत्रियाणांयतःपरः ॥ अतोनधार्तराष्ट्रैर्नःसंधिःस्यादिति
पार्षती ॥ ५९ ॥ जगादकृष्णंसोप्येनामोमित्युक्त्वाविनिर्ययौ ॥६०॥ ससात्यकिःस्यंदनवर्यसंस्थितःपृथा
तनूजैरखिलैश्चभूमिपैः। अन्वागतोदूरतरंगिरातान्संस्थाप्यविप्रप्रवरैःकुरून्ययौ ॥६१॥ एकोपिकृष्णःसच
भार्गवात्माव्यासात्मकश्चानुगतोमुनींद्रैः ॥ ययौतदुक्तेर्हिगुणान्प्रवेत्तुंनान्योहिशक्तस्तमृतेयतःप्रभुं ॥ ६२ ॥
सवंद्यमानोखिलराष्ट्रवासिभिःप्रसूनवर्षैरभिवर्षितःसुरैः॥संस्तूयमानःप्रणतोब्जजादिभिर्गजाह्वयंप्रापपरोप्र

मेयः ॥६३॥ सभीष्ममुख्यैःसरसाभियातःसहैवतैःप्रययौराजमार्गे ॥ दिदृक्षवस्तंजगदेकसुंदरंगुणार्णवंचाय
युरत्रसर्वे ॥ ६४ ॥ संभावितस्तैःपरमादरेणविवेशगेहंनृपतेरनंतः ॥ सभीष्ममुख्यान्पुरतोनिधायवैचित्रवी
र्येणसमर्चितोजः ॥ ६५ ॥ रौक्मेनिषण्णःपरमासनेप्रभुर्बभौस्वभासाककुभोवभासयन् ॥६६॥ यथोचितंते
षुविधायकेशवोदौर्योधनंप्राप्यगृहंचपूजितः॥पूजांतदीयांगुणवद्विडित्यसौजग्राहनोविदुरंचाजगाम॥६७॥
सभीष्मपूर्वैरभियाचितोपिजगामनैषांगृहमादिदेवः ॥ उपेक्षिताद्रौपदीत्यप्रमेयोजगामगेहंविदुरस्यशीघ्रं
॥ ६८ ॥ सतेनभक्त्याभिगतःप्रसन्नःप्रविश्यचांतर्गृहमीश्वरोजः ॥ भक्त्याभिपूर्णेनससंभ्रमेणसंपूजितःसर्वे
समर्पणेन ॥ ६९ ॥ परेदिनेसौधृतराष्ट्रसूनुनासंमानितःसंसदिकौरवाणां ॥ विवेशदिव्येमणिकांचनासनेसा
र्धंमुनींद्रैःपरमार्थवेदिभिः ॥ ७० ॥ संपूजितोभीष्ममुख्यैःसमस्तैरराजराजीवसमाननेत्रः ॥ यथोचितास्तत्र
विधायवार्ताजगादकालेकलिकल्मषापहः ॥ ७१ ॥ वैचित्रवीर्यस्यकुलस्यवृद्ध्यैप्रदेहिराज्यंतवसत्सुताय ॥ य
शश्चधर्मंपरमंप्रसादंममत्वमाप्नोषितदैवराजन् ॥७२॥ अतोन्यथायशसोधर्मतश्चहीनःप्रतीपत्वमुपैषिमेतः॥
इतीरितःप्राहममातिवर्तिनंसुतंस्वयंमेप्रतिबोधयेति ॥ ७३ ॥ सवासुदेवेनविबोधितोपिपापाभिसंधिर्धृतरा

ष्ट्रसूनुः ॥ उत्थायतस्मादनुजैरमात्यैर्नियंतुमीशंकुमतिर्व्यधान्मतिं ॥७४॥ येयेतदाकेशवसंयमायन्यमंत्रयं
स्तेविबुधप्रतीपाः ॥ अतोविकर्णप्रमुखाअपिस्मवध्यत्वमायन्नशुभांगतिंच ॥७५॥ कर्णःसुरांशोपिसुयोध
नार्थेन्यमंत्रयद्भावतोनैवदुष्टः ॥ अतोगतिश्चास्यसुशोभनाभूद्येत्रानुकूलाःपरमस्यतेशुभाः ॥ ७६ ॥ ऋषि
भिर्जामदग्न्येनव्यासेनाप्यमितौजसा ॥ वासुदेवात्मकेनैवंत्रिरूपेणैवविष्णुना ॥ ७७ ॥ मातापितृभ्यांभी
ष्माद्यैरनुशिष्टोपिदुर्मतिः ॥ दुर्योधनोमंत्रयतेमुकुंदस्यानुबंधनं ॥७८॥ सात्यकिःकृतवर्माचतच्छुश्रुवतुरंज
सा ॥ संस्थाप्यकृतवर्माणंरहःसात्यकिरत्रच ॥ अभ्येत्यकेशवंप्राहदुर्योधनविनिश्चयं ॥ ७९ ॥ जानन्नप्यखि
लंकृष्णस्तच्छ्रुत्वासात्यकेर्मुखात् ॥ वैचित्रवीर्यमवदत्पश्यमामितिसर्वगं ॥ ८० ॥ अथतेनाहुतेपुत्रेसामात्ये
पुरुषोत्तमः ॥ स्वरूपंदर्शयामाससर्वगंपूर्णषड्गुणं ॥ ८१ ॥ तत्कालसूर्यामितदीप्तिसर्वजगद्धरंशाश्वतमप्रमे
यं ॥ दृष्ट्वैवचक्षूंषिसुयोधनाद्यान्यमीलयन्दीधितिवारितानि ॥ ८२ ॥ पिधायरूपंपुनरेवतद्धरिर्वैचित्रवीर्ये
णसमर्थितःपुनः ॥ कृत्वांधमेवप्रययौसुयोधनंसहानुगंपापतमंप्रकाश्य ॥८३॥ अनंतशक्तिःपुरुषोत्तमोसौ
शक्तोपिदुर्योधनचित्तनिग्रहे ॥ नैवव्यधादेनमथोक्तकारिणंनिपातयन्नंधतमस्यनंतः ॥ ८४ ॥ पुनश्चकुंतीगृ

हमेत्यकृष्णस्तथोद्योगंधर्मसुतस्यशिष्टं ॥ श्रुत्वाययौसूर्यजमात्मयानेनिधायतस्यावददात्मजन्म॥आयाहि
पार्थानितितद्वचःसनैवाकरोन्मानितोधार्तराष्ट्रैः ॥८५॥ संस्थाप्यतंभगवान्द्रोणयेचरहोवदन्मित्रभावंपृथा
जैः ॥ यावत्पितुर्मरणंसोपिमैत्रींवव्रेपार्थैस्तंविसृज्याथकृष्णः॥८६॥ ययौकुरून्पूर्वमेवोद्विसृज्यपृथासुतानां
ससकाशमीशः ॥ ८७ ॥ संप्रार्थितःपृथयाचैवकर्णःपार्थैर्योगंयाहिसूनुर्ममासि ॥ तेनाप्युक्तावासविनावि
नाहंहन्यांसुतांस्तेनकथंचनेति ॥८८॥ ततोययुःकौरवाःपांडवाश्चकुरुक्षेत्रंयोद्धुकामाःसकृष्णाः॥ चक्रुश्चते
शिबिराण्यत्रसर्वेशुभेदेशेपांडवाःकृष्णबुद्ध्या ॥८९॥इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्म
हाभारततात्पर्यनिर्णयेयुद्धोद्योगोनामचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ छ ॥ ॥
ॐ तेसेनेसमरारंभेसमेतेसागरोपमे॥ भीमभीष्ममुखेवीक्ष्यप्राहवासविरच्युतं ॥१॥ सेनयोरुभयोर्मध्येरथं
स्थापयमेच्युत ॥ इत्युक्तःसतथाचक्रेपार्थोपश्यचबांधवान् ॥ विससर्जधनुःपापाशंकीतत्राहमाधवः ॥ २ ॥
स्वधर्मोदुष्टनिधनंधर्मज्ञानानुपालनं ॥ क्षत्रियस्यतमुत्सृज्यनिंदितोयात्यधोध्रुवं ॥ ३ ॥ यतःप्रवृत्तिर्भूतानां
येनसर्वमिदंततं ॥ स्वकर्मणातमभ्यर्च्यसिद्धिंविंदतिमानवः ॥ ४ ॥ नचशोकस्त्वयाकार्योबंधूनांनिधने

च्छया ॥ देहस्यसर्वथानाशादनाशाच्चेतनस्यच ॥ ५ ॥ सृष्टिस्थित्यप्ययाऽज्ञानबंधमोक्षप्रवृत्तयः ॥ प्रकाश
नियमौचैवब्रह्मेशादिक्षरस्यच ॥६॥ अक्षरप्रकृतेश्चैवमत्तएवनचान्यतः ॥ ७ ॥ नमेकुतश्चित्सर्गाद्याःस्वातं
त्र्याद्गुणपूर्तितः ॥ अतःसमाधिकाभावात्सर्वंमद्वशमेवच ॥ ८ ॥ ज्ञात्वैषांनिधनाद्यंचजीवादेरस्वतंत्रतां ॥
अस्वातंत्र्यान्निवृत्तौचमामनुस्मरयुध्यच ॥ ९ ॥ येतुसर्वाणिकर्माणिमयिसंन्यस्यमत्पराः ॥ अनन्येनैवयोगे
नमांध्यायंतउपासते ॥१०॥ तेषामहंसमुद्धर्तामृत्युसंसारसागरात्॥ भवामिनचिरात्पार्थमय्यावेशितचेतसां
॥ ११ ॥ मयाततमिदंसर्वंजगदव्यक्तमूर्तिना ॥ मत्स्थानिसर्वभूतानिनचाहंतेष्ववस्थितः ॥ १२ ॥ सुपूर्ण
सत्सर्वगुणदेहोहंसर्वदाप्रभुः ॥ अस्पृष्टाखिलदोषैकनित्यसत्तनुरव्ययः ॥१३॥ इत्युक्तोवासविःप्राहव्यासिंते
दर्शयेशमे ॥ अथदिव्यदृशंतस्यदत्वाव्याप्तंनिजंवपुः ॥१४॥ देशतःकालतश्चैवपूर्णंसर्वगुणैःसदा ॥ दर्शयामा
सभगवान्यावत्यर्जुनयोग्यता ॥ १५ ॥ तत्प्रार्थितःपुनःकृष्णस्तद्रूपंलोकमानतः ॥ पूर्ववद्दर्शयामासपुनश्चै
नमशिक्षयत् ॥ १६ ॥ ज्ञानंज्ञेयंप्रकृत्यादिज्ञापयन्पुरुषोत्तमः ॥ तेनानुशिष्टःपार्थस्तुसशरंधनुराददे ॥१७॥
अथव्यूढेष्वनीकेषुनदन्वायुसुतोभ्यगात् ॥ समितिंधार्तराष्ट्राणांतेतंसर्वेन्यवारयन् ॥१८॥ ससृजुःशरवृष्टिं

चभीमसेनस्यमूर्धनि ॥क्षिप्रंनैवप्रहर्तव्यंज्ञातिषुप्रहरत्स्वपि ॥ इत्येवाप्रहरत्यस्मिञ्छत्रुभिःशरविक्षते ॥१९॥
अमुचन्धार्तराष्ट्रेषुशस्त्रवृष्टिंदुरासदां ॥ सौभद्रप्रमुखावीराःसर्वेपांडुसुतात्मजाः ॥ २० ॥ अपीडयंस्ताञ्छस्त्रौ
घैर्धार्तराष्ट्राःसमंततः ॥ २१ ॥ ररक्षतान्वायुसुतोविसृजञ्छरसंचयान् ॥ तत्रभीमशरैर्नुन्नाधार्तराष्ट्राःसमं
ततः ॥२२॥ भग्नांस्तानथगांगेयोदिव्यास्त्रविदधारयत् ॥ अथद्वंद्वानियुद्धानिबभूवुर्विजिगीषतां ॥२३॥ द्रो
णपार्षतयोश्चैवशैनेयकृतवर्मणोः ॥ दुःशासनेनवीरस्यमाद्रेयस्ययवीयसः ॥२४ ॥ नकुलस्यविकर्णस्यका
र्ष्णेयैर्दुर्मुखादिनां ॥ वृत्तेद्वंद्वेमहायुद्धेतत्रधर्मजपक्षगाः ॥ २५ ॥ जिताविनैवशैनेयंसोजयद्धृदिकात्मजं ॥
अथभीष्मद्रोणमुखैर्भगदत्तादिभिस्तथा ॥ २६ ॥ विद्राव्यमाणंस्वबलंस्थापयामासमारुतिः ॥ द्रोणंचभगद
त्तंचकृपंदुर्योधनंतथा ॥ केवलंबाहुवीर्येणव्यजयद्भीमविक्रमः ॥ २७ ॥ हत्वोत्तरंमद्रराजोव्यद्रावयदनीकि
नीं ॥ २८ ॥ अथभीष्ममुदीर्णास्त्रंद्रावयंतंवरूथिनीं ॥ ससौमदत्तिंसौभद्रसहायोर्जुनआसदत् ॥२९॥सौ
भद्रंतत्रविक्रांतमतीत्यद्युसरित्सुतः ॥ द्रावयामासपांचालान्पश्यतःसव्यसाचिनः ॥ ३० ॥ तस्यविक्रममाल
क्ष्यपार्थंतद्गौरवानुगं ॥ दृष्ट्वायुधिष्ठिरोराजाक्रुद्धःसेनामपाहरत् ॥३१॥ रात्रौयुधिष्ठिरश्चिंतामाप्यपार्थंव्यगर्हे

यत् ॥ सकृष्णाद्यैःसांत्वितश्चपुनर्युद्धायनिर्ययौ ॥३२॥ एवंभीष्मोदशाहानिसैनापत्यंचकारह ॥ कृत्वातु
पांडवैर्युद्धंतत्कर्तुमकृतोपमं ॥३३॥ कर्णोर्धरथइत्युक्त्वाताववद्युद्धात्प्रयापितः॥ यावत्त्वंयोत्स्यसेतावन्नयो
त्स्यामीतिनिर्गते ॥३४॥ कर्णेऽयुतरथानांचनित्यशोवधमाहवे॥प्रतिजज्ञेकरोत्तच्चपुनश्चास्त्रविदांवरः॥३५॥
सुसमर्थावपिवधेतस्यभीमधनंजयौ ॥ स्नेहेनयंत्रितौतस्यगौरवाच्चान्ववर्ततां ॥३६॥ बभूवुस्तत्रयुद्धानिचि
त्राणिसुबहूनिच ॥ तान्यंबरेविमानस्थाब्रह्मरुद्रपुरःसराः ॥३७॥ अपश्यन्देवताःसर्वागंधर्वाप्सरसोसुराः
॥३८॥ धृष्टद्युम्नोमहेष्वासःप्रतिव्यूह्यापगासुतं ॥ चक्रेयुद्धानिसुबहून्यजेयःशत्रुभीरणे ॥ ३९ ॥ तत्रोद्दधा
रकृष्णोपिफल्गुनंमृदुयोधिनं ॥ दृष्ट्वाचक्रंतथोद्यम्यबाहुंभीष्मायजग्मिवान् ॥४०॥ तेनस्तुतोगृहीतश्चफल्गु
नेनप्रणम्यच ॥ प्रार्थितोरथमारूढःपुनःशंखमपूरयत् ॥४१॥ ततोभीष्मोर्जुनश्चैवशस्त्रास्त्रैरभ्यवर्षतां ॥अ
यत्नेनजितश्चैवफल्गुनेनापगासुतः॥४२॥अयुतानिबहून्याजौरथानांनिजघानच॥ जिताःसेनापहारंचचक्रु
र्भीष्ममुखास्ततः॥४३॥ कदाचिदग्रगोभीमोभीष्मद्रोणौविसारथी ॥ कृत्वाविद्राव्यतानश्वान्भित्त्वाव्यूहंवि
वेशह ॥४४॥ पुनःसंस्थापितरथौविजित्यायत्नतोबली ॥ यतमानौमहेष्वासौधार्तराष्ट्राञ्जघानह ॥४५॥

पंचविंशद्धतास्तत्रधार्तराष्ट्रामहाबलाः॥ भगदत्तद्रौणिकृपशल्यदुर्योधनादयः ॥४६॥ सर्वेजिताद्राविताश्च
सेनाचबहुलाहता॥विरथोव्यायुधश्चैवदृढंवधविमूर्च्छितः ॥४७॥ कृतोदुर्योधनःसर्वराज्ञांभीमेनपश्यतां ॥
ततोपहारंसैन्यस्यजिताश्चक्रुश्चकौरवाः ॥४८॥ दुर्योधनोनिशायांचययौयत्रनदीसुतः ॥ पीडितोभीमबा
णैश्चक्षरद्गात्रोननामतं ॥ उवाचहेतुनाकेनवयंजीयामसर्वदा ॥४९॥ पांडवाश्चजयंनित्यंलब्ध्वाहर्षमवाप्नुव
न् ॥ तमाहभीष्मस्तेऽजेयादेवास्तेधरणींगताः ॥ विशेषतःकेशवेनपालितास्तत्प्रियाःसदा ॥५०॥मानसो
त्तरशैलेहिपुराब्रह्मपुरःसराः॥ स्थितादेवास्तदापश्यद्ब्रह्मैकोहरिमंबरे ॥५१॥ स्तुत्वासंपूज्यभूमेःसभारावत
रणायतं ॥ प्रार्थयामासतेनोक्तंदेवानामवदद्विभुः ॥५२॥ अयंनारायणोदेवःपूर्णानंतगुणार्णवः ॥ आज्ञा
पयतिवःसर्वान्प्रादुर्भावायभूतले ॥ ५३ ॥ स्वयंचदेवकीपुत्रोभविष्यतिजगत्पतिः ॥ ५४ ॥ एवंतेनसमा
दिष्टाधर्मवाय्वादयोखिलाः ॥ अभवन्पांडवाद्यास्तेसेंद्राःसहमरुद्गणाः ॥५५॥ सचनारायणोदेवोदेवकीनं
दनोभवत् ॥ तेनैतेपालिताःपार्थाअजेयादेवसर्गिणः ॥ तस्मात्तैःसंधिमन्विच्छयदीच्छस्यपराभवं ॥५६॥
इत्युक्तोडंभबुद्ध्यैवनत्वाविष्णुंततोययौ ॥ प्रातर्निर्यातयामाससेनांयुद्धायदुर्मतिः ॥५७॥ दिव्यौषधेनभी

ष्मस्यभूत्वासनिरुजस्ततः ॥ भीष्ममग्रेनिधायैवययौयुद्धायदंशितः॥५८॥ तत्रासीत्सुमहद्युद्धंभीमभीष्मा
नुयायिनां ॥ पांडवानांकुरूणांचशूराणामनुवर्तिनां ॥५९॥ धृष्टद्युम्नस्तत्रभीमानुयायीदुर्योधनस्यावरजैःप्रयु
ध्यन् ॥ संमोहनास्त्रेणविमोहयित्वाविकर्णपूर्वानहनच्चसेनां ॥६०॥ ततोद्रोणस्तान्समुत्थाप्यसर्वान्विज्ञाना
स्त्रेणासदत्पार्षतंच ॥ तंभीमसेनःसूतहीनंविधायव्यद्रावयच्छत्रुगणाञ्छरौघैः॥६१॥अथासदत्कृतवर्मारथेन
धृष्टद्युम्नंसोभ्ययात्तावुभौत्र ॥ ववर्षतुःशरवर्षैरथोग्रैस्तत्राकरोद्विरथंद्रौपदिस्तं ॥६२॥ तस्मिञ्जितेरथवीरेस्वयं
तंदुर्योधनःपार्षतमाससाद ॥ तंभीमसेनोविरथायुधंचकृत्वाबाणेनाहनज्जत्रुदेशे ॥६३॥ विमूर्च्छितंतंरुधिरौ
घमुच्चैर्वमंतमाशुस्वरथेनिधाय॥कृपोययौमारुतिर्धार्तराष्ट्रींव्यद्रावयत्पृतनांबाणपूगैः ॥६४॥ अथेंद्रसूनुःकेश
वप्रेरितेनरथेनशत्रून्विधमञ्छरौघैः॥रथात्रणेपंचविंशत्सहस्रान्निनायवैवस्वतसादनाय॥६५॥ तमन्वयाद्युयु
धानःसुधन्वाविद्रावयन्धार्तराष्ट्रस्यसेनां ॥ तमभ्ययात्सौमदत्तिस्तयोश्चसुयुद्धमासीदतिभैरवास्त्रं॥६६॥पुत्रा
न्दशास्याशुनिहत्यवीरःससात्यकेःसौमदत्तिःसकाशे ॥ समर्दयामासशरीरदारणैःशरैरुभौतौविरथौचचक्र ॥१८५॥
तुः॥६७॥अथासिपाणिंयुयुधानमाशुमहासिहस्तेनचसौमदत्तिना॥आसादितंवीक्ष्यरथंस्वकीयमारोपयामा

ससुतोनिलस्य॥६८॥सुयोधनःसौमदत्तिंस्वकीयरथेव्यवस्थाप्यचभीमसेनात्॥ अपाद्रवद्धासविभीष्ममाजौ
समाससादाशुमहेंद्रकल्पः॥६९॥उभौचतावस्त्रविदांप्रबर्हौशरैर्महाशीविषसन्निकाशैः॥ततक्षतुर्नाकसदांसम
क्षंमहाबलौसंयतिजातदर्पौ ॥७०॥ स्वबाहुवीर्येणजितःसभीष्मःकिरीटिनालोकमहारथेन ॥ सेनामपाह्न
त्ययौ निशायामासादितायामथपांडवाश्च ॥७१॥ ततःपरेद्युःपुनरेवभीमभीष्मौपुरस्कृत्यसमीयतुस्ते॥से
नेतदासारथिहीनमाशुभीष्मंकृत्वामारुतिरभ्ययात्परान् ॥७२॥ निपातितास्तेनरथेभवाजिनःप्रदुद्रुवुश्चा
वशिष्टाःसमस्ताः ॥ दुर्योधनाद्येषुपराजितेषुभीष्मद्रोणद्रौणिपुरःसरेषु॥७३॥महागजस्थोभगदत्तआगादा
यन्बाणान्भीमसेनेऽमुचच्च॥तेनातिविद्धेभीमसेनेस्यपुत्रउद्यच्छमानंपितरंनिवार्य ॥ घटोत्कचोभ्यद्रवदाशु
वीरःस्वमाययाहस्तिचतुष्टयस्थः ॥ ७४ ॥ सवैष्णवास्त्रंभगदत्तसंस्थंविज्ञायविष्णोर्वरतोविशेषतः ॥ अ
मोघमन्यत्रहरेर्मरुत्सुतःपुत्रेयातेनस्वयमभ्यधावत् ॥ ७५ ॥ अनुग्रहादभ्यधिकादवध्यंजानन्नपिस्वंवासुदे
वस्यनित्यं ॥ तद्भक्तिवैशेष्यतएवतस्यसत्यंवाक्यंकर्तुमरिंनचागात् ॥७६॥ यदास्वपुत्रेणजितोभवेत्सकिं
स्वात्मनेत्येवतदाप्रवेत्तुं ॥ सविस्मृतास्त्रस्तुयदाभवेततदाभीमोभगदत्तंप्रयाति ॥ ७७ ॥ ऋतेभीमंचार्जुनं

नास्त्रमेषप्रमुंचतीत्येवहिवेदभीमः ॥ ७८ ॥ चतुर्गजात्सोपरिगात्मकश्चघटोत्कचःसुप्रतीकंचतंच ॥ नानाप्र
हारैर्वितुदंश्चकारसंदिग्धजीवौजगतःसमक्षं ॥७९॥ गजार्तनादंतुनिशम्यभीष्ममुखाःसमापेतुरमुंचदृष्ट्वा ॥
महाकायंभीममुष्यपृष्ठगोपंचवाय्वात्मजमत्रसन्भृशं ॥ ८० ॥ तेभीतभीताःपृतनापहारंकृत्वापजग्मुःशि
बिरायशीघ्रं ॥ ८१ ॥ दिनेपरेचैवपुनःसमेताःपरस्परंपांडवाःकौरवास्ते ॥ तत्रासदन्नागसुतासमुद्भवःपार्था
त्मजःशाकुनेयान्षडेकः ॥ ८२ ॥ तैःप्रासहस्तैःक्षतकायोतिरूढकोपःसखड्गेनचकर्ततेषां ॥ शिरांसिवीरोबल
वानिरावान्भयंदधद्धार्तराष्ट्रेषुचोग्रं ॥ ८३ ॥ दृष्ट्वातमुग्रंधृतराष्ट्रपुत्रोदिदेशरक्षोलंबुसनामधेयं ॥ जह्यार्जुनिं
क्षिप्रमितिस्मतच्चसमासदन्नागसुतातनूजं ॥ ८४ ॥ तयोरभूद्युद्धमतीवदारुणंमायायुजोर्वीर्यवतोर्महाद्भुतं ॥
ससादिनोश्वान्सतुराक्षसोसृजत्तेपार्थपुत्रस्यचसादिनोहनन् ॥ ततस्त्वनंताकृतिमाप्तमार्जुनिंसुवर्णरूपोहन
दाशुराक्षसः ॥ ८५ ॥ हतंनिशम्यार्जुनिमुग्रपौरुषोननादकोपेनवृकोदरात्मजः ॥ चचालभूर्नानदतो
स्यरावतःससागरागेंद्रनगाभृशंतदा ॥ ८६ ॥ अलंबुसस्तंप्रसमीक्ष्यमारुतेःसुतंबलाढ्यंभयतःपराद्रवत् ॥
पराद्रवन्धार्तराष्ट्रस्यसेनाःसर्वास्तमाराथसुयोधनोनृपः ॥ ८७ ॥ सभीमपुत्रस्यजघानमंत्रिणोमहाबलां

श्चतुरोन्यांस्तथैव ॥ हतावशेषेषुचविद्रवत्सुघटोत्कचोभ्याहनदाशुतंनृपं ॥८८॥ सपीड्यमानोयुधितेनरक्ष
साप्रवेशयामासशरंघटोत्कचे ॥ दृढाहतस्तेनतदाबलीयसाघटोत्कचःप्रव्यथितेंद्रियोभृशं ॥ तस्थौकथंचिद्ध्रु
विपात्यमानःपुनःशरानप्यसृजत्सुयोधने ॥ ८९ ॥ चिरंप्रयुद्धौनृपराक्षसाधिपौपरस्पराजेयतनूरणाजिरे ॥
द्रोणादयोवीक्ष्यरिरक्षिषंतःसुयोधनंप्रापुरमित्रसाहाः ॥९०॥ सद्रोणशल्यौगुरुपुत्रगौतमौभूरिश्रवःकृतवर्मा
दिकांश्च ॥ ववर्षबाणैर्गगनंसमाश्रितोघटोत्कचःस्थूलतमैःसुवेगैः ॥ ९१ ॥ तमेकमग्र्यैरथिभिःपरिष्कृतंनि
रीक्ष्यभीमोभ्यगमत्समस्तान् ॥ द्रोणोत्रभीमप्रहितैःशरोत्तमैःसुपीडितःप्राप्तमूर्च्छःपपात ॥९२॥ द्रौणिंकृ
पाद्यान्ससुयोधनांश्चचकारभीमोविरथान्क्षणेन ॥ निवार्यमाणांस्तुवृकोदरेणघटोत्कचस्तान्प्रववर्षसायकैः
॥९३॥ तेनांबरस्थेनतरुप्रमाणैरभ्यर्दिताःकुरवःसायकौघैः ॥ भूमौचभीमेनशरौघपीडिताःपेतुर्नेदुःप्राद्रवं
श्चातिभीताः ॥९४॥ सर्वांश्चतांश्छिबिरंप्रापयित्वाविनाभीष्मंकौरवान्भीमसेनः ॥ घटोत्कचश्चानदतांम
हास्वनौनादेनलोकानभिपूरयंतौ ॥ ९५ ॥ दुर्योधनोथस्वजनैःसमेतःपुनःप्रायाद्रणभूमिंसभीष्मं ॥ जयो
पायंभैमसेनेरपृच्छत्स्वस्यैवसप्राहनतंव्रजेति ॥ ९६ ॥ प्राग्जोतिषंचैवघटोत्कचायसंप्रेषयामाससुरापगासु

तः ॥ संप्राप्यहैडिंबमयोधयद्बलीसचार्दयामाससकुंजरंतं ॥९७॥ तेनार्दितःप्राहिणोच्छूलमस्मै यत्यवप्लुत्यं
तदाघटोत्कचः ॥ प्रगृह्यशूलंप्रबभंजजानुमारोप्यदेवाजहृषुस्तदीक्ष्य ॥९८॥ तदासतस्यैवपदानुगान्नृपोज
घानतंमारुतिरभ्ययाद्रणे॥सप्राहिणोद्भीमसेनायवीरोगजंतमस्तंभयदाशुसायकैः ॥९९॥ संस्तंभितेबाणव
रैस्तुनागेभीमस्याश्वान्सायकैरर्दयत्सः ॥ सोभ्यर्दिताश्वोथगदांप्रगृह्यहंतुंनृपंतंसगजंसमासदत ॥१००॥ सहं
तुकामेनरुषाभिपन्नोभीमेनराजापुरतःपृष्ठतश्च॥कृष्णेनास्त्रंवैष्णवंतद्गृहीतुंसहार्जुनेनापययौसभीतः॥१०१॥
तस्मिन्गतेभीमसेनार्जुनाभ्यांविद्राविते राजसंघेसमस्ते ॥ भीष्मःसेनामपहृत्यापयातोदुर्योधनस्तंनिशिचोप
जग्मिवान् ॥ १०२ ॥ संश्रावितःक्रूरवचःसतेनचक्रेप्रतिज्ञांमृत्युभयंविहाय ॥ शक्त्याहनिष्यामिपरानिति
सचक्रेचतत्कर्मतथापरेद्युः ॥१०३॥ तंशक्तितोजुगुपुर्धार्तराष्ट्रास्तेनार्दिताश्चेदिपांचालमात्स्याः ॥ पराद्रव
न्भीष्मबाणोरुभीताःसिंहार्दिताःक्षुद्रमृगाइवार्ताः॥१०४॥ संस्थाप्यतान्भीष्ममभिप्रयांतमलंबुसोवारयत्पा
र्थसूनुं ॥ विजित्यतंकेशवभागिनेयोभीष्मंययौधार्तराष्ट्रोमुमार ॥ १०५ ॥ तद्युद्धमासीन्नृपपार्थपुत्रयोर्वि
चित्रमत्यद्भुतरूपमुग्रं ॥ समंचिरंतत्रधनुश्चकर्तध्वजंचराजासहसाभिमन्योः॥१०६॥ अथैनमुग्रैश्चशरैर्ववर्षसू

तंचतस्याशुजघानवीरः ॥ तदासदद्भीमसेनोनृपंतंजघानचाश्वान्धृतराष्ट्रजस्य ॥१०७॥ द्रोणोद्रौणिर्भगद
त्तःकृपश्चसचित्रसेनाअभ्ययुर्भीमसेनं ॥ सर्वांश्चतान्विमुखीकृत्यभीमःसचित्रसेनायगदांसमाददे ॥१०८॥
तामुद्यतांवीक्ष्यपराद्रवंस्तेसचित्रसेनश्चरथादवप्लुतः ॥ संचूर्णितोगदयातद्रथश्चतज्जीवनेनोद्धृषिताश्चकौर
वाः ॥१०९ भीष्मस्तुपांचालकरूशचेदिष्वहन्सहस्राणिचतुर्दशोग्रः ॥ रथप्रबर्हानतितिग्मतेजाविद्रावयामा
सपरानवीनिव ॥११०॥ विद्राव्यसर्वामपिपांडुसेनांविश्राव्यलोकेषुचकीर्तिमात्मनः ॥ सेनामपाहृत्यययौ
निशागमेसंस्तूयमानोधृतराष्ट्रपुत्रैः ॥१११॥ द्रोणोविराटस्यपुरोनिहत्यशंखंसुतंतस्यविजित्यतंच ॥ विद्रा
व्यसेनामपिपांडवानांययौनदीजेनसहैवहृष्टः ॥ ११२ ॥ भीमार्जुनावपिशत्रून्निहत्यविद्राव्यसर्वांश्चयुधिप्रवी
रान् ॥ युधिष्ठिरेणापहृतेस्वसैन्येभीतेनभीष्माच्छिबिरंप्रजग्मतुः ॥११३॥ युधिष्ठिरोभीष्मपराक्रमेणभीतो
भीष्मंस्ववधोपायमेव ॥ प्रष्टुंययौनिशिकृष्णोनुजाश्चतस्यान्वयुस्तंसपितामहोयत् ॥११४॥ भीमार्जुनौश
क्नुवंतावपिस्मनर्तेऽनुज्ञांहंतुमिमंसमैच्छतां॥पूज्योयतोभीष्मउदारकर्माकृष्णोप्यायात्तेनहिपांडवार्थे॥११५॥
प्राप्यानुज्ञांभीष्मतस्तेवधायशिखंडिनंतद्वचसाश्रयायिनं॥ कृत्वापरेद्युर्युधयेविनिर्गताभीष्मंपुरस्कृत्यतथाप

रेपि ॥ ११६॥ शिखंडिनोरक्षकःफल्गुनोभूद्भीष्मस्यदुःशासनआसचाग्रे॥अन्येचसर्वेजुगुपुर्भीष्ममेवन्यवा
रयन्भीमसेनादयस्तान् ॥११७॥ भीष्माययांतंयुयुधानमाजौन्यवारयद्राक्षसोलंबुसोथ ॥ तंवज्रकल्पैरतुद
द्वृष्णिवीरःशरैःसमायामसृजत्तदोग्रां ॥११८॥ अस्त्रेणमायामपनुद्यवीरोव्यद्रावयद्राक्षसंसात्यकिस्तं ॥ त
स्मिन्गतेयुयुधानोरथेनययौभीष्मंपार्थमन्वेवधन्वी ॥११९॥ द्रोणोद्रौणिर्धार्तराष्ट्रस्यराजाभूरिश्रवाभगदत्तः
कृपश्च ॥ शल्योबाह्लीकः कृतवर्मासुशर्मासर्वोश्चसेनावारितावायुजेन ॥१२०॥ सतान्मुहुर्विरथीकृत्यवीरः
प्राग्जोतिषंसगजंद्रावयित्वा ॥ न्य वारयत्फल्गुनंयोद्धुकामंपार्थश्चदेवव्रतमाससाद ॥ १२१ ॥ युधिष्ठिरंभी
ष्ममभिप्रयांतंमाद्रीसुत ाभ्यांसहितंनृवीरं ॥ न्यवारयच्छकुनिःसादिनांचयुतोयुतेनैववराश्वगेन॥१२२॥ ता
न्सादिनोश्वांश्चनिहत्यसर्वान्विजित्यतंशकुनिंपांडवास्ते ॥ प्रापुर्भीष्मंद्रौपदेयाश्चसर्वेतथाविराट्द्रुपदौकुंति
भोजः ॥१२३॥ धृष्टद्युम्नंभीष्ममभिप्र यांतंन्यवारयत्सैंधवस्तंसबाणैः॥ह(त्वा)ताश्वसूतंसगणंद्रावयित्वासमास
दद्भीष्ममेवाशुवीरः ॥१२४॥ गुप्तोथपार्थेनरणेशिखंडीभीष्मंसमासाद्यशरैरताडयत्॥भीष्मस्त्रीत्वंतस्यजान ॥१८८॥
न्नतस्मैमुमोचबाणान्सतुतंतुतोद ॥१२५॥ शिखंडिनंवारयामासबाणैर्दुर्मर्षणोऽमर्षणविह्वलेक्षणः ॥ नाले

तुमेनमशकच्छिखंडीदुःशासनःपार्थमवारयत्तदा ॥१२६॥ सलोकवीरोपिदुरात्मनामुनारुद्धोशकन्नैनमती
त्ययातुं ॥ भीष्मंपार्थःसायकाश्चास्यतस्मिन्ससज्जिरेपर्वतेष्वप्यसक्ताः ॥ १२७ ॥ अमर्षयुक्तौचिरमेववी
रावयुध्यतामर्जुनधार्तराष्ट्रौ ॥ समंतदासीन्महदद्भुतंचदिवौकसांपश्यतांभूभृतांच ॥ १२८ ॥ तदावि
राट्द्रुपदौकुंतिभोजंकृष्णासुतान्कैकयांश्चेकितानं ॥ भूरिश्रवाःसोमदत्तोविकर्णःसकैकयावारयामासुरुच्चैः
॥ १२९ ॥ जित्वैवतांस्तेभिययुश्चभीष्मंतदार्जुनोतीत्यदुःशासनंच ॥ भीष्मंशरैराच्छेदरिप्रमाथिभिःशिखं
डिनंधार्तराष्ट्राद्विमुच्य ॥ १३० ॥ सतैःसमस्तैर्बहुभिःशस्त्रपूगैर्भृशंमर्मस्वर्दितश्चापमुक्तैः ॥ शरैःसमस्ता
न्विरथांश्चकारशैनेयपांचालयुधिष्ठिराद्यान् ॥ १३१ ॥ सचेदिपांचालकरूशमुख्यान्रथोदारान्पंचविंशत्सह
स्रान् ॥ संप्रेषयामासयमायबाणैर्युगांतकालाग्निरिवप्रवृद्धः ॥ १३२ ॥ निरीक्ष्यतंसूर्यमिवातपंतंसं
चोदितोवासुदेवेनपार्थः ॥ चिच्छेदतत्कार्मुकंलोकवीरोरणेर्धचंद्रेणसचान्यदाददे ॥ १३३ ॥ चिच्छे
दतच्चैवमष्टौधनूंषिशक्तिंचचर्मासिवरंपराणि ॥ धनूंषिदत्तानिनृभिर्नृपस्यसर्वाणिचिच्छेदसपाकशासनिः
॥ १३४ ॥ ततःशरैःसूर्यकरप्रकाशैर्विव्याधसर्वेपियुधिष्ठिराद्याः ॥ तैरार्दितोन्यपतद्भूतलेसप्राणान्दधारा

पितथोत्तरायणात् ॥१३५॥ निपातितेस्मिन्मारुतिर्द्रोणमुख्यान्विद्राव्यतत्रागमदाशुतेपि ॥ तदायुधानि
प्रणिधायवीराःपार्थाःपरेचैनमुपासदन्स्म ॥ १३६ ॥ प्रणम्यतंतद्वचनात्समीयुस्तस्मिन्दिनेशिबिराण्येवस
र्वे ॥ परेदिनेसर्वएवोपतस्थुर्भीष्मंयदूनांपतिनासहैव ॥१३७॥ सपूर्वदिवसेपार्थदत्तबाणोपबर्हणः ॥ तदा
पितृट्परीतात्मायोग्यंपेयमयाचत ॥ १३८ ॥ धार्तराष्ट्रैरविज्ञातंतदाविज्ञायवासविः ॥ वारुणास्त्रेणभित्त्वा
सभुविवारिसुगंधिच ॥ ऊर्ध्वधारामधादास्येतर्पितोनेनसोवदत् ॥ १३९ ॥ यादृश्यस्त्रज्ञतापार्थेदृष्टात्रकुरु
नंदनाः ॥ यादृग्बाहुबलंभीमेसंयुगेषुपुनःपुनः ॥ १४० ॥ यादृशंचैवमाहात्म्यमनंतमजरंहरेः ॥ विज्ञातं
सर्वलोकस्यसभायांदृष्टमेवच ॥ १४१ ॥ उपारमततद्युद्धंसुखिनःसंतुभूमिपाः ॥ यथोचितंविभक्तांचभुङ्
ध्वंभूपाःसदाभुवं ॥१४२॥ इत्युक्तःसययौतूष्णींधार्तराष्ट्रःस्वकंगृहं ॥ व्यासदत्तोरुविज्ञानात्संजयादखिलं
पिता ॥ १४३ ॥ श्रुत्वातदापर्यतप्यत्पांडवाःकृष्णदेवताः ॥ मुमुदुःशिबिरंप्राप्यसर्वेकृष्णानुमोदिताः ॥
॥१४४॥ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेभीष्मपातोनाम
पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ ॥ ॥

हरिःॐअथाखिलानांपृथिवीपतीनामाचार्यमग्र्यंरथिनांसुविद्यं ॥ रामस्यविश्वाधिपतेःसुशिष्यंचक्रेचमूपं
धृतराष्ट्रपुत्रः ॥१॥ कर्णोपिभीष्मानुमतोधनुष्मान्युद्धोद्यतोभूत्तदसत्कृतःपुरा ॥ तस्मिंस्थितेनात्तधनुस्त
दैवरथंसमास्थायगुरुंसमन्वयात् ॥२॥ द्रोणोवृतोधार्तराष्ट्रेणधर्मसुतग्रहेतेनकृतेप्रतिश्रवे ॥ ज्ञात्वायत्ताःपांड
वास्तंसमीयुर्युद्धायतत्राभवदुग्रयुद्धं ॥३॥ पतत्रिभिस्तत्रदुधावशात्रवान्द्रोणोधनुर्मंडलमंत्रनिःसृतैः ॥ त
माससादाशुवृकोदरोनदंस्तमासदन्द्रौणिकृपौचमद्रराट् ॥ ४ ॥ सतान्विधूयाभ्यपतद्रणेऽग्रणीर्द्रोणंतमन्वा
र्जुनिरभ्ययात्परान् ॥ ववारतंमद्रपतिस्तयोरभूद्रणोमहांस्तत्रगदांसमाददे ॥ शल्योथभीमोभिययौगदाधर
स्तमेतयोरत्रबभूवसंगरः ॥५॥ उभावजेयौगदिनावनुत्तमावतुल्यवीर्यौप्रवरौबलीयसां॥ विचेरतुश्चित्रतमं
प्रपश्यतांमनोहरंतावभिनर्दमानौ ॥ ६ ॥ गदाप्रपातांकितवज्रगात्रौददर्शलोकोखिलएवतौरणे ॥ गदा
भिघातेनवृकोदरस्यविचेतनःप्रापतदत्रमद्रराट् ॥७॥ भीमोपिकोपात्प्रचलत्पदःक्षितौनिधायजानुंसहसो
त्थितःक्षणात्॥८॥ विचेतनंपतितंमद्रराजंविलोक्यभीमंचतमाह्वयंतं ॥ रथंसमारोप्यजनस्यपश्यतःपुरश्च
भीमस्यकृपोपजग्मिवान् ॥९॥ विजित्यमद्राधिपमोजसारिहानदत्रथंप्राप्यनिजंसमारुतिः ॥ व्यद्रावयद्धा

णगणैःपरेषामनीकिनींद्रोणसमक्षमेव ॥ १० ॥ विद्रावयत्याशुकुरून्वृकोदरेविधूयसौभद्रमुखान्ससात्यकी
न् ॥ द्रोणोभिपेदेनृपतिंग्रहीतुंतमाससादाशुधनंजयोरथी ॥११॥ सवासुदेवप्रयतेरथेस्थितःशरैःशरीरांत
करैःसमंततः ॥ निहत्यनागाश्वरथान्प्रवर्तयन्नदृश्यताश्वेवचशोणितापगाः ॥ १२ ॥ निहन्यमानासुकिरी
टिनाचमूष्वारक्षितेधर्मसुतेतथापदः ॥ चमूंचभीमार्जुनबाणभग्नांद्रोणोपहृत्यापययौनिशागमे ॥ १३ ॥ स
धार्तराष्ट्रेणयुधिष्ठिराग्रहात्संश्रावितःक्रूरवचोनिशायां॥जगाददूरंसमराद्विनीयतांपार्थस्ततोधर्मसुतंग्रहीष्ये
॥१४॥ ततःसुशर्मासहितोमहारथैःसंशप्तकैर्दूरतरंप्रणेतुं ॥ युद्धायभीमानुजमाशुक्लृप्तोदुर्योधनेनोमितिसो
प्यवादीत् ॥१५॥ समाह्वयामासुरथोर्जुनंतेप्रातर्हुताशस्यदिशंरणाय ॥ आयोधयत्तान्सचतत्रगत्वाभीमो
गजानीकमथात्रचावधीत् ॥१६॥ निहन्यमानेषुगजेषुसर्वशोविद्राव्यमाणेष्वखिलेषुराजसु ॥ प्राग्जोतिषो
धार्तराष्ट्रार्थितस्तंसमागमत्सुप्रतीकेनधन्वी ॥ १७॥ विभीषिताःसुप्रतीकेनभीमहयानतस्थुस्तदनुससात्य
किः ॥ सौभद्रमुख्याश्चगजंतमभ्ययुश्चिक्षेपतेषांसरथानथांबरे ॥१८॥शैनेयपूर्वेषुरथोज्झितेषुभूमाववप्लुत्य
कथंचिदेव ॥ स्थितेषुभीमेचविभीषिताश्वान्संयम्ययुध्यत्यपिकृष्णऐक्षत् ॥ १९ ॥ संक्लेशितोवैष्णवास्त्रंविमुं

चेत्प्राग्जोतिषोभीमसेनेततोहं ॥ याम्यर्जुनेनैवतदस्त्रमात्मनःस्वीकर्तुमन्येनवराद्धार्यं ॥ २० ॥ इतिस्मसं
चिंत्यसहार्जुनेनतत्रायययावथपार्थस्त्रिगर्ताः ॥ न्यवारयंस्त्वाष्ट्रमस्त्रंसतेषुव्यवासृजन्मोहनायाशुवीरः ॥ २१ ॥
तदस्त्रवीर्येणविमोहितास्तेपरस्परंकृष्णपार्थावितिस्म॥जघ्नुस्तदावासविस्तान्विसृज्यप्राग्जोतिषंहंतुमिवाभ्य
याद्द्रुतं ॥ २२ ॥ विसृज्यभीमंसचपार्थमेवययौगजस्कंधगतोगजंतं ॥ संचोदयामासरथायतस्यचक्रेपसव्यं
हरिरेनमाशु ॥२३॥ मनोजवेनैवरथेपरेणसंभ्राम्यमाणेनतुतंगजःसः ॥ प्रांशुंशशाकाथशरैःसुतीक्ष्णैरभ्यर्द
यामासनृपंसवासविः ॥२४॥ अस्त्रैश्चशस्त्रैःसुचिरंनृवीरावयुध्यतांतौबलिनांप्रबर्हौ ॥ अथोचकर्तास्यधनुः
सपार्थःसवैष्णवास्त्रंचतदांकुशेकरोत् ॥२५॥ तस्मिन्नस्त्रेतेनतदाप्रमुक्तेदधारतद्वासुदेवोमितौजाः ॥ तदंस
देशेस्यतुवैजयंतीबभूवमालाखिललोकभर्तुः ॥ २६ ॥ दृष्ट्वैवतद्धारितमच्युतेनपार्थःकिमर्थंविधृतंत्वयेति ॥
ऊचेतमाहाशुजगन्निवासोमयाखिलंधार्यतेसर्वदैव ॥२७॥ नमादृशोन्योस्तिकुतःपरोमत्सोहंचतुर्धाजगतो
हिताय ॥ स्थितोस्मिमोक्षप्रलयस्थितीनांसृष्टेश्चकर्ताक्रमशःस्वमूर्तिभिः॥ सवासुदेवादिचतुःस्वरूपःस्थितो
निरुद्धोहृदिचाखिलस्य॥२८॥सएवचक्रोडतनुःपुराहंभूमिप्रियार्थंनरकायचादां ॥ अस्त्रंमदीयंवरमस्यचादा

मवध्यतांयावदस्त्रंससूनोः॥२९॥अस्त्रस्यचान्योनतुकश्चिदस्तियोऽवध्यएतस्यकुतश्चमत्तः॥इतिस्मतेनैवमया
धृतंतदस्त्रंतदेनंजहिचास्त्रहीनं॥३०॥ इत्युक्तमाकर्ण्यसकेशवेनसंमंत्र्यबाणंहृदयेमुमोच।प्राग्जोतिषस्यापरमु
त्तमंशरंगजेंद्रकुंभस्थलआश्वमज्जयत्॥३१॥उभौचतौपेततुरद्रिसन्निभौमहेंद्रवज्राभिहताविवाशु॥निहत्यतौवा
सविरुग्रपौरुषोमुमोदसाधुस्वजनाभिपूजितः॥३२॥अथाचलंवृषभंचैवहत्वाकनीयसौशकुनेस्तंचबाणैः॥विव्या
धमायामसृजत्सतांचविज्ञानास्त्रेणाशुनाशायचक्रे॥३३॥ सनष्टमायःप्राद्रवत्पापकर्माततःपार्थःशरपूगैश्चमूं
तां॥विद्रावयामासतदागुरोःसुतोमाहिष्मतीपतिमाजौजघान॥३४॥तदाभीमस्तस्यनिहत्यवाहान्व्यद्रावय
द्धार्तराष्ट्रींचमूंच॥भीमार्जुनाभ्यांहन्यमानांचमूंतांदृष्ट्वाद्रोणःक्षिप्रमपाजहार॥३५॥प्राग्जोतिषेनिहतेचाग्रहा
च्चयुधिष्ठिरस्यातिविषण्णरूपः॥ दुर्योधनोश्रावयद्दीनवाक्यान्यत्रद्रोणःसोपिनृपंजगाद ॥३६॥ पार्थेगते
श्वोनृपतिंग्रहीष्येनिहन्मिवातत्सदृशंतदीयं॥ इतिप्रतिज्ञांसविधायभूयःप्रातर्ययौयुद्धमाकांक्षमाणः॥३७॥
पद्मव्यूहंव्यूह्यपरैरभेद्यंवराद्विष्णोस्तस्यमंत्रंचजस्वा॥ पार्थाश्चतंप्रापुरृतेर्जुनेनसंशप्तकैर्युयुधेसोपिवीरः॥३८॥
पार्थाव्यूहंचतंप्राप्यनाशकन्भेत्तुमुद्यताः॥ ३९॥ जानंश्चप्रतिभायोगात्काम्यंनैवाजपन्मनुं॥ भीमोयुधि

ष्ठिरस्तत्रतज्ज्ञंसौभद्रमब्रवीत्॥ भिंधिव्यूहमिमंतातवयंत्वामनुयामहे॥४०॥सएवमुक्तोरथिनांप्रबर्होविवेश
भित्त्वाद्विषतांचमूंतां॥ अन्वेवतंवायुसुतादयश्चविवक्षवःसैंधवेनैवरुद्धाः॥ ४१॥ वरेणरुद्रस्यनिरुध्यमानो
जयद्रथेनात्रवृकोदरस्तु॥ विष्णोरभीष्टंवधमार्जुनेस्तदाविज्ञायशक्तोपिनचात्यवर्तत॥ ४२॥ जयद्रथस्थेनवृ
षध्वजेनप्रयुध्यमानेषुवृकोदरादिषु॥ प्रविश्यवीरःसधनंजयात्मजोविलोडयामासपरोरुसेनां॥४३॥ सद्रो
णदुर्योधनकर्णशल्यद्रौण्यग्रणीभिःकृतवर्मयुक्तैः॥रुद्धश्चचारारिबलेष्वभीतःशिरांसिकृंतंस्तदनुव्रतानां॥४४॥
सलक्षणंराजसुतंप्रसह्यपितुःसमीपेनयदाशुमृत्यवे॥बृहद्बलंचोत्तमवीर्यकर्मावरंरथानामयुतंचपत्रिभिः॥४५॥
द्रोणादयस्तंहरिकोपभीताःप्रत्यक्षतोहंतुमशक्नुवंतः॥ संमंत्र्यकर्णंपुरतोनिधायचक्रुर्विचापाश्वरथंक्षणेन॥
॥४६॥कर्णोधनुस्तस्यकृपश्चसारथिंद्रोणोहयानाशुविधूयसायकैः॥ सचर्मखड्गंरथचक्रमस्यप्रणुद्यहस्तास्थि
तमेवचक्रुः॥४७॥ भीतेषुकृष्णादथतद्वधायतेष्वाससादाशुगदायुधंगदी ॥ दौःशासनिस्तौयुगपच्चमम्रतु
र्गदाभिघातेनमिथोतिपौरुषौ॥४८॥ तस्मिन्हतेशत्रुरवंनिशम्यहर्षोद्धवंमारुतिरुग्रविक्रमः॥ विजित्यसर्वा
नपिसैंधवादीन्युधिष्ठिरस्यानुमतेन्यषीदत्॥ ४९ ॥ व्यासस्तदातानमितात्मवैभवोयुधिष्ठिरादीन्ग्लपितान

बोधयत् ॥ विजित्यसंशप्तकपूगमुग्रोनिशागमेवासविरापसाच्युतः ॥ ५० ॥ निशम्यपुत्रस्यवधंभृशार्तःप्रति
श्रवंसोथचकारवीरः ॥ जयद्रथस्यैववधेनिशायांस्वप्नेनयत्तंगिरिशांतिकंहरिः ॥ ५१ ॥ स्वयमेवाखिलजगद्र
क्षाद्यमितशक्तिमान् ॥ अप्यच्युतोगुरुद्वाराप्रसादकृदहंत्विति ॥ ५२ ॥ ज्ञापयन्फल्गुनस्यास्त्रगुरुंगिरिशमं
जसा ॥ प्रापयित्वैनमेवैतत्प्रसादादस्त्रमुल्बणं ॥ चक्रेतदर्थमेवास्यचक्रेरक्षांतदात्मिकां ॥ ५३ ॥ सांत्वयि
त्वासुभद्रांचगत्वोपप्लाव्यमच्युतः ॥ योजयित्वारथंप्रातःसार्जुनोयोद्धुमभ्ययात् ॥ ५४ ॥ श्रुत्वाप्रतिज्ञांपुरु
हूतसूनोर्दुर्योधनेनार्थितःसिंधुराजं ॥ त्रातास्म्यहंसर्वथेतिप्रतिज्ञांकृत्वाद्रोणोव्यूहमभेद्यमातनोत् ॥ ५५ ॥
सदिव्यमग्र्यंशकटाब्जचक्रंकृत्वास्वयंव्यूहमुखेव्यवस्थितः ॥ पृष्ठेकर्णद्रौणिकृपैःसशल्यैर्जयद्रथंगुप्तमधात्परैश्च
॥५६॥ अथार्जुनोदिव्यरथोपरिस्थितःसुरक्षितःकेशवेनाव्ययेन ॥ विजित्यदुर्मर्षणमग्रतोभ्ययाद्द्रोणंसुधन्वा
गुरुमुग्रपौरुषः ॥५७॥ प्रदक्षिणीकृत्यतमाश्वगात्ततःकालात्ययंत्वेवविशंकमानः ॥ रथंमनोवेगमथानयद्ध
रिर्यथाशराःपेतुरमुष्यपृष्ठतः ॥ ५८ ॥ विजित्यहार्दिक्यमथाप्रयत्ततःसइंद्रसूनुःप्रविवेशतद्बलं ॥ विलोडया ॥ १९२॥
मासचसायकोत्तमैर्यथागजेंद्रोनलिनींबलोद्धतः ॥ ५९ ॥ सउच्चकाशेऽतिरथोरथोत्तमेसवासुदेवोहरिणायथें

द्रः ॥ चकर्तचोग्रोद्विषतांशिरांसिशरैःशरीरांतकरैःसमंततः ॥६०॥ दृढायुमच्युतायुंचहत्वाविंदानुविंदकौ ॥
शराभ्यांप्रेषयामासयमायविजयोयुधि ॥ ६१ ॥ सुदक्षिणंचकांभोजंनिहत्यांबष्ठमेवच ॥ श्रुतायुधंनदीजातं
वरुणादाससादह ॥६२॥ यस्यादाद्वरुणोदिव्याममोघांमहतींगदां ॥ सतुतेनशरैस्तीक्ष्णैरर्पितोविरथंक्षणात्
॥ ६३ ॥ चकारपार्थस्यरथमारुह्यारिधरायतां ॥ गदांचिक्षेपसातस्यवारुणेःशिरएवतु ॥ बिभेदशतधाशी
र्णमस्तिष्कःसोपतद्भुवि ॥ ६४ ॥ अयुध्यंतंस्वगदयायदिताडयसिस्वयं ॥ तयाविशीर्णमस्तिष्कोभविष्यसि
नसंशयः ॥ ६५ ॥ अमोघाचान्यथासेयंगदातवभविष्यति ॥ ६६ ॥ इत्यब्रवीत्तंवरुणःपुरातेनसकेशवे ॥ अ
युध्यतिगदाक्षेपात्तयाशीर्णशिराअभूत् ॥६७॥ हतेषुवीरेषुनिजेषुसंघशोविद्रावितेष्वालुलितेचसैन्ये ॥ दुर्यो
धनोद्रोणमुपेत्यदीनमुवाचहापार्थउपेक्षितस्त्वया॥६८॥इतीरितोभेऽद्यममुष्यवर्मबध्वामहामंत्रबलात्सविप्रः॥
जगादयेनैवबलेनपार्थैर्विरुध्यसेतेनहियाहिफल्गुनं ॥६९॥ इतीरितोधार्तराष्ट्रःसचापमादायसौवर्णरथोपरि
स्थितः ॥ जगामपार्थंतमवारयच्चशरैरनेकैरनलप्रकाशैः ॥७०॥विव्याधपार्थोपितमुग्रवेगैःशरैर्नतेतस्यचवर्म
भेदनं ॥ चक्रुस्ततोवासविर्दिव्यमस्त्रंतद्वर्मभेदायसमाददेरुषा ॥७१॥संधीयमानंतुगुरोःसुतस्तच्चिच्छेदपार्थोथ

सुयोधनाश्वान्॥हत्वातलेऽविध्यदथैनमुग्रैर्द्रौणिःशरैःपार्थमवारयद्युधि ।७२।सद्रौणिकर्णप्रमुखैर्धनंजयोयुयो
धतेचैनमवारयञ्छरैः।बभूवयुद्धंतदतुल्यमद्भुतंजयद्रथार्थेद्भुतवीर्यकर्मणां।७३।पार्थेप्रविष्टेकुरुसैन्यमध्यंद्रोणो
विशत्पांडवसैन्यमाशु॥सतद्रथानीकमुदारवेगैःशरैर्विधूयन्यहनच्चवीरान् ॥७४॥ सवीरवर्यःस्थविरोपियूनां
युवेवमध्येप्रचचारधन्विनां ॥ प्रपातयन्वीरशिरांसिबाणैर्युधिष्ठिरंचासददुग्रवीर्यः ॥७५॥ नृपग्रहेच्छुंतमवेत्य
सत्यजिन्न्यवारयद्द्रौपदिराशुवीर्यवान्॥निवारितस्तेनशिरःशरेणचकर्तपांचालसुतस्यविप्रः ॥७६॥निहत्यतं
वीरतमोरणोत्कटंयुधिष्ठिरंबाणगणैःसमर्दयत्॥७७॥स्वशक्तितस्तेनविधायसंगरंनिरायुधोव्यश्वरथःकृतःक्ष
णात्।सऊर्ध्वबाहुर्भुविसंस्थितोपिग्रहीतुमाजौगुरुणाभिपन्नः।माद्रीसुतस्यावरजस्ययानमारुह्यवेगादपजग्मि
वांस्ततः॥७८॥द्रोणंततःशैशुपालिःसपुत्रोजारासंधिःकाशिराजःसशैब्यः॥समासदन्कैकयाश्चैवपंचसमर्दय
न्बाणगणैश्चसर्वशः।७९।सतान्क्रमेणैवनिकृत्तकंधराञ्छरोत्तमैस्तत्रविधायविप्रः॥ निनायलोकंपरमर्कमंडलं
व्रजंतिनिर्भिद्ययमूर्ध्वरेतसः॥८०॥विधूयमानेगुरुणोरुसैन्येपृथासुतानांपृतनाःपरेषां॥प्रायोरणेमारुतसूनुनै
वहतप्रवीराम्रदिताःपराद्रवन्॥ ८१ ॥ अलंबुसोनामतदैवराक्षसःसमासदन्मारुतिमुग्रपौरुषं ॥ सपीडितस्ते

नशरैःसुतेजनैःक्षणाददृश्यत्वमवापमायया ॥ ८२॥ सोदृश्यरूपोनुचरानपीडयद्भीमस्यतद्वीक्ष्यचुकोपमारु
तिः ॥ अस्त्रज्ञतामात्मनिकेशवाज्ञयासंदर्शयन्नागतधर्मसंकटः ॥ ८३ ॥ त्वाष्ट्रास्त्रमादत्तसकाम्यकर्महीनो
पिभीमस्ततउत्थिताःशराः ॥ तेबाणवर्यास्तददृश्यवेधिनोरक्षोविदार्याविविशुर्धरातलं ॥ ८४ ॥ तद्धन्यमा
नंप्रविहायभीमममपाद्रवद्दूरतरंसुभीतं॥ ततस्तुभीमोद्विषतांवरूथिनींविद्रावयामासशरैःसुमुक्तैः ॥८५॥ त
दैवकृष्णातनयाःसमेताजघ्नुःशलंसंयतिसौमदत्तिं॥ अलंबुसंप्रापतदाघटोत्कचःपरस्परंतौरथिनावयुध्यतां
॥ ८६ ॥ घटोत्कचस्तंविरथंविधायस्वस्थंस्वएवाभियुयोधसंस्थितः॥ ततस्तुतंभीमसुतोनिगृह्यनिपात्यभूमौप्र
ददौप्रहारं ॥ ८७ ॥ पदाशिरस्येवसपिष्टमस्तकोममारमध्येपृथिवीपतीनां॥ तस्मिन्हतेभैमसेनिःकुरूणांव्य
द्रावयद्रथवृंदंसमंतात् ॥ ८८॥ तदाऽऽसदत्कृतवर्मारथेनसेनांपांडूनांशरवर्षंप्रमुंचन् ॥ ददौवरंतस्यहिपूर्वम
च्युतःप्रीतःस्तुत्यासर्वजयंमुहूर्ते ॥ ८९ ॥ सतेनपांचालगणान्विजिग्येयमौचभीमस्यपुरोथतंच ॥ विव्याध
बाणेनसवासुदेववरंविजानन्नतदासमभ्ययात् ॥९०॥ विनैववृष्णीन्विजयेवरोयदमुष्यतेनास्यहयान्ससात्य
किः ॥ निहत्यबाणैरतुदत्सयानमन्यत्समास्थायततोपजग्मिवान् ॥ ९१ ॥ तदाहरिःपांचजन्यंसुघोषमापूर

यामासजयेभियुध्यति ॥ कर्णादिभिर्द्रौणिमुखैरिपूणांबलप्रहाणायपरःपरेभ्यः ॥ ९२ ॥ सपांचजन्योच्युत
वक्त्रवायुनाभृशंसुपूर्णोदरनिःसृतध्वनिः ॥ जगद्विरिंचेशसुरेंद्रपूर्वकंप्रकंपयामासयुगात्ययेयथा ॥ ९३ ॥ गां
डीवघोषेचतदाभिभूतेयुधिष्ठिरोभीतभीतस्तदैत्य ॥ शैनेयमूचेपरसैन्यमग्नेपार्थेस्वयंयुध्यतिकेशवःस्म ॥९४॥
नश्रूयतेगांडिवस्याद्यघोषःसंश्रूयतेपांचजन्यस्यरावः ॥ तद्याहिजानीहितमद्यपार्थंयदिस्मजीवत्यसहायएषः
॥ ९५ ॥ इतीरितःसात्यकिरत्रविप्रान्संपूज्यवित्तैःपरमाशिषश्च ॥ जयायतेभ्यःप्रतिगृह्यसेनामुखंययौभीम
सेनानुयातः ॥ ९६ ॥ भीमस्तुसेनामुखमाशुभित्त्वाप्रावेशयद्युयुधानंचमूंतां ॥ सयुध्यमानोगुरुणाभ्यपेक्षि
तःसूतंनिहत्यद्रावयामासचाश्वान् ॥ ९७ ॥ बलंविवृद्धंचतदास्यसात्यकेर्विप्राशीर्भिःकृष्णवरादपिस्म ॥ ब
लस्यवृद्धिर्हिपुरास्यदत्ताकृष्णेनतुष्टेनदिनेहितस्मिन् ॥ ९८ ॥ ततोविवृद्धोरुबलात्ससात्यकिःसंस्थाप्यभीमं
प्रययौरथेन ॥ तंबाणवर्षैःपृतनांसमंतान्निघ्नंतमाजौहृदिकात्मजोभ्ययात् ॥९९॥ तयोरभूद्युद्धमतीवदारुणं
तत्राकरोत्तंविरथंससात्यकिः ॥ विजित्यतंसात्यकिरुग्रधन्वाययावतीत्यैवशिरांसियूनां ॥ १००॥ कुंतञ्छरै ॥१९४॥
स्तंजलसंधआगमद्रणेगजस्कंधगतोभियोद्धुं॥निवारयंतंतमसह्यविक्रमंनिहत्यबाणैःसमरेससात्यकिः॥१०१॥

विलोडयामासबलंकुरूणांनिघ्नन्गजस्यंदनवाजिपत्तिनः ॥१०२॥ सपार्वतेयांश्चशिलाभिवर्षिणोनिहत्यविद्रा
व्यचसर्वसैनिकान्॥समासदत्केशवफल्गुनौचबलीतमाराथचयूपकेतुः ॥१०३॥ तयोरभूद्युद्धमतीवघोरंचिरं
विचित्रंचम(हाविभीषणं)हद्विभीषं॥१०४॥परस्परंतौतुरगान्निहत्यनिपात्यसूतौधनुषीनिकृत्त्य ॥ समीयतुश्च
र्मवरासिधारिणौविचित्रमार्गानपिदर्शयंतौ॥१०५॥ससौमदत्तिर्भुविसात्यकिंरणेनिपात्यकेशेषुचसंप्रगृह्य ॥
पदास्यवक्षस्यधिरुह्यखड्गमुदग्रहीदाशुशिरोपहर्तुं ॥ १०६ ॥ तद्वासुदेवस्तुनिरीक्ष्यविश्वतश्चक्षुर्जगादाशुधनं
जयंरणे ॥ त्रायस्वशैनेयमितिस्मसोपिभल्लेनचिच्छेदभुजंपरस्य ॥ १०७ ॥ सतेनचोत्कृत्तसखड्गबाहुर्विनिं
द्यपार्थंनिषसादभूमौ ॥ प्रायोपविष्टःशरसंस्तरेहरिंध्यायन्विनिंदन्नसुरप्रवेशात् ॥ १०८ ॥ गतेसुरावेशउता
तिभक्त्याध्यायत्यमुष्मिन्गरुडध्वजंतं ॥ शैनेयउत्थायनिवार्यमाणःकृष्णार्जुनाद्यैरहरच्छिरोस्य ॥१०९॥ त
दास्वकीयंरथमेतदर्थंकृतंददौसात्यकयेससूतं ॥ कृष्णोथपार्थस्यहयास्तृषार्दितास्तदासृजद्वारुणास्त्रंसपार्थः
॥११०॥तेनैवतीर्थंपरमंचकारतथाश्वशालामपिबाणरूपां ॥ततोविमुच्यात्रहयानपाययद्धरिस्तदावासविरा
र्दयत्परान्॥१११॥युयोजकृष्णस्तुरगान्रथेपुनर्गतश्रमानुद्धृतसायकान्प्रभुः ॥ प्रचोदितेतेनरथेस्थितःपुनस्त

थैवबीभत्सुररीनयोधयत् ॥११२॥ शिनिप्रवीरेतुगतेयुधिष्ठिरःपुनश्चचिंताकुलितोबभूवह ॥ जगादभीमंचन
गांडिवध्वनिःसंश्रूयतेपांचजन्यस्वरावः॥११३॥मयानियुक्तश्चगतःससात्यकिर्भारंचतस्याधिकमेवमन्ये ॥ त
त्पाहिपार्थंयुयुधानमेवत्वंभीमगत्वायदिजीवतस्तौ ॥ ११४ ॥ इतीरितःप्राहवृकोदरस्तंनरक्षितंवासुदेवेनपा
र्थं॥ ब्रह्मेशानावपिजेतुंसमर्थौकिंद्रौणिकर्णादिधनुर्भृतोत्र ॥११५॥ अतोभयंनास्तिधनंजयस्यनसात्यकेश्चा
पिहरेःप्रसादात् ॥ रक्ष्यस्त्वमेवात्रमतोमयाद्यद्रोणोह्ययंत्वांयततेग्रहीतुं ॥ ११६ ॥ इतीरितःप्राहयुधिष्ठिरस्तंन
जीवमानेयुधिमांघटोत्कचे ॥ धृष्टद्युम्नेचास्त्रविदांवरिष्ठेद्रोणोवशंनेतुमिहप्रभुःक्वचित् ॥ ११७ ॥ यदिप्रियंक
र्तुमिहेच्छसित्वंममप्रयाह्याशुचपार्थसात्यकी ॥ रक्षस्वसंज्ञामपिसिंहनादात्कुरुष्वमेपार्थशैनेयदृष्टौ॥ ११८॥
तथाहतेचैवजयद्रथेमेकुरुष्वसंज्ञामपितेनचोक्तः॥भीमस्तुहैडिंबममुष्यरक्षणेव्यधाच्चसेनापतिमेवसम्यक्॥११९
सचाहसेनापतिरत्रभीमंप्रयाहितौयत्रचकेशवार्जुनौ ॥ नजीवमानेमयिधर्षितुंक्षमोद्रोणोनृपंमृत्युरहंचतस्य
॥ १२०॥ इतिब्रुवाणंप्रणिधायभीमःपुनःपुनस्तंनृपतिंगदाधरः ॥ ययौपरानीकमधिज्यधन्वानिरंतरंप्रव
मन्बाणपूगान् ॥ १२१ ॥ न्यवारयत्तंशरवर्षधारोद्रोणोवचश्चेदमुवाचभीमं ॥ शिष्यस्नेहाद्वासविःसात्यकि

श्चमयाप्रमुक्तौभृशमानतौमयि ॥ १२२ ॥ स्वीयाप्रतिज्ञापिहिसैंधवस्यगुप्तौमयापार्थकृतेविसृष्टा ॥ दास्ये
नतेमार्गमहंकथंचित्पश्यास्त्रवीर्यंममदिव्यमद्भुतं ॥ १२३॥ इत्युक्तवाक्यःसगदांसमाददेचिक्षेपतांद्रोणरथा
यभीमः ॥ उवाचचाहंपितृवन्मानयेत्वांसदामृदुस्त्वांप्रतिनान्यथाक्वचित् ॥ १२४ ॥ अमार्दवेपश्यचत्वया
दृशंबलंममेतितस्याशुविचूर्णितोरथः ॥ गदाभिघातेनवृकोदरस्यससूतवाजिध्वजयंत्रकूबरः ॥ १२५ ॥
द्रोणोगदामापततींनिरीक्ष्यत्ववप्लुतोलाघवतोधरातले॥तदैवदुर्योधनयापितंरथंपरंसमास्थायशरान्ववर्षह
॥ १२६ ॥ शरैस्तदीयैःपरमास्त्रमंत्रितैःप्रवृष्यमाणोजगदीरणात्मजः ॥ शिरोनिधायाशुपुरोवृषोयथातम
भ्ययादेवरथादवप्लुतः ॥ १२७ ॥ मनोजवादेवतमाप्यभीमोरथंगृहीत्वांबरआक्षिपत्क्षणात् ॥ शक्तोप्यहं
त्वांननिहन्मिगौरवादित्येवसंज्ञापयितुंतदस्य ॥ १२८॥ सवाजिसूतःसरथःक्षितौपतन्विचूर्णितोस्माद्गुरुर
प्यवप्लुतः ॥ तदाविशोकस्यरथंसमानयत्तमारुहद्भीमउदारविक्रमः ॥ १२९ ॥ द्रोणोपिदुर्योधनदत्तमन्यं
रथंसमास्थाययुधिष्ठिरंययौ ॥ ग्रहीतुकामंनृपतिंप्रयांतंन्यवारयत्संयतिवाहिनीपतिः ॥ १३० ॥ विद्रावि
तांद्रोणशरैःस्वसेनांसंस्थाप्यभूयोद्रुपदात्मजःशरैः ॥ द्रोणंनिवार्यैवचमूंपरेषांविद्रावयामासचतस्यपश्यतः

॥१३१॥ तयोरभूद्युद्धमतीवरौद्रंजयैषिणोःपांडवधार्तराष्ट्रयोः ॥ अत्यद्भुतंसंततबाणवर्षमनारतंसुचिरंनि
र्विशेषं॥१३२॥ततःप्रायाद्भीमसेनोमितौजामृद्नञ्छरैःकौरवराजसेनां॥ विंदानुविंदप्रमुखाधार्तराष्ट्रास्तमासे
दुर्द्वादशवीरमुख्याः॥१३३॥विद्धःशरैस्तैर्बहुभिर्वृकोदरःशिरांसितेषांयुगपच्चकर्त॥हतेषुतेषुप्रवरेषुधन्विनांस
त्यव्रतःपुरुमित्रोजयश्च॥१३४॥वृंदारकःपौरवश्चेत्यमात्याःसमासेदुर्धार्तराष्ट्रस्यभीमं ॥१३५॥ सतैःपृषत्कैरव
कीर्यमाणःसितान्विपाठान्युगपत्समाददे॥जहारतैरेवशिरांसितेषांहतेषुतेष्वेवपरेप्रदुद्रुवुः॥१३६॥ ससिंहवत्क्षु
द्रमृगान्समंततोविद्राव्यशत्रून्हृदिकात्मजंरणे॥अभ्यागमत्तेननिवारितःशरैःक्षणेनचक्रेविरथाश्वसूतं॥१३७॥
सगाढविद्धस्तुवृकोदरेणरणंविसृज्यापययौक्षणेन ॥ विजित्यहार्दिक्यमथाशुभीमोविद्रावयामासवरूथिनीं
तां॥संप्रेषयन्सर्वनराश्वकुंजरान्यमाययातोहरिपार्थपार्श्वं ॥१३८॥ दृष्ट्वैवकृष्णविजयौपरमप्रहृष्टस्ताभ्यांनिरी
क्षितउतप्रतिभाषितश्च॥संज्ञांनृपस्यसददावपिसिंहनादाच्छ्रुत्वापरांमुदमवापसचाप्यबुद्धिः ॥१३९॥भीमस्य
नानदतएवमहास्वनेनविण्मूत्रशोणितमथोमृतिमापुरेके॥भीतेषुसर्वनृपतिष्वमुमापतूर्णंकर्णोविकर्णमुखरा
अपिधार्तराष्ट्राः ॥१४०॥ हत्वाविकर्णमुततत्रचचित्रसेनंसंचूर्णितंप्रविदधेरथमर्कसूनोः ॥ घोरैःशरैःपुनरपि

स्मसमृद्यमानःकर्णोपयानमकरोद्द्रुतमेवभीमात्॥१४१॥आश्वास्यचैवसुचिरंपुनरेवभीमंयुद्धाययातिधृतरा
ष्ट्रसुतैस्तथान्यैः ॥ तांश्चैवतत्रविनिहत्यतथैवकर्णोव्यश्वायुधःकृतउतापययौक्षणेन ॥१४२॥ विकर्णचित्रसेना
द्याएवंवीरतमाःसुताः ॥ कर्णस्यपश्यतोभीमबाणकृत्तशिरोधराः॥१४३॥ निपेतुर्धृतराष्ट्रस्यरथेभ्यःपृथिवीत
ले ॥ त्रयोविंशतिरेवात्रकर्णसाहाय्यकारिणः ॥१४४॥ एकविंशतिवारंचव्यश्वसूतरथध्वजः ॥ गाढमभ्यर्दि
तस्तीक्ष्णैःशरैर्भीमेनसंयुगे ॥ १४५ ॥ प्राणसंशयमापन्नःसर्वलोकस्यपश्यतः ॥ रणंत्यक्त्वाप्रदुद्रावरुद
न्दुःखात्पुनःपुनः ॥१४६॥ द्वाविंशतिमयुद्धेतुरामदत्तंसुभास्वरं ॥ अभेद्यंरथमारुह्यविजयंधनुरेवच ॥१४७॥
तद्दत्तमेवसंगृह्यतूणौचाक्षयसायकौ ॥ आससादरणेभीमंकर्णोवैकर्तनोरुषा ॥ १४८ ॥ सुघोरआसीत्स
तयोर्विमर्दोभीमस्यकर्णस्यचदीर्घकालं ॥ आकाशमाच्छादयतोःशरौघैःपरस्परंचैवसुरक्तनेत्रयोः ॥१४९॥
ततोभीमोमहाबाहुःसहजाभ्यांचसंयुतं ॥ त्वांतुकुंडलवर्मभ्यांशक्नुयांहंतुमंजसा ॥ १५० ॥ इतिज्ञापयि
तुंतस्यकुंडलेकवचंतथा ॥ शरैरुत्कृत्यसमरेपातयामासभूतले ॥१५१॥ एवंतान्यपकृष्याहंहन्यांत्वामितिवे
दयन् ॥ पुनश्चबहुभिस्तीक्ष्णैःशरैरेनंसमर्दयत् ॥ १५२ ॥ ततस्तुभीमस्यबभूवबुद्धिरस्पर्धिनःसर्वजयोहि

॥१९६॥

दत्तः ॥ अमुष्यरामेणनचस्पृधायंकर्णोमयायुध्यतिकृच्छ्रगोह्ययं ॥१५३॥ तथापिमेभगवानत्यनुग्रहाज्जयंद
दात्यात्मवचोविहाय ॥ मयातुमान्यंवचनंहरेःसदातस्माद्दास्येविवरंत्वद्यशत्रोः ॥ १५४ ॥ एवंस्मृत्वा
तेनरंध्रेप्रदत्तेकर्णोस्त्रवीर्येणधनुर्न्यकृंतत् ॥ रश्मीन्हयानांचततोरथंसतत्याजनैजंबलमेववेदयन् ॥ १५५ ॥
नमेरथाद्यैर्धनुषावापिकार्यमित्येवसंज्ञापयितुंवृकोदरः ॥ खमुत्पपातोत्तमवीर्यतेजारथंचकर्णस्यसमास्थितः
क्षणात् ॥१५६॥ भीतस्तुकर्णोरथकूबरेतदाव्यलीयताधःसवृकोदरोरथात् ॥ अवप्लुतोज्ञापयितुंस्वशक्तिंनिरा
युधत्वेप्यरिनिग्रहादौ ॥१५७॥ नैच्छद्ग्रहीतुंविनिहंतुमेववारथंधनुर्वास्यरणेपहर्तुं ॥ द्रोणस्ययद्वत्पूर्वमतीव
शक्तोप्यमानयद्रामवचोस्यभक्त्या ॥१५८॥ सत्यांकर्तुंवासवेश्चप्रतिज्ञांसंमानयन्वैष्णवत्वाच्चकर्णं ॥ दातुंरंध्रं
सूर्यजस्यप्रयातःशरक्षेपार्धंदूरमतिष्ठदत्र ॥१५९॥ततःकर्णोदूरगतंवृकोदरंसंमानयंतंरामवाक्यंविजानन् ॥
शरैरविध्यत्सचतानवारयद्गजैर्मृतैस्तांश्चचकर्तकर्णः ॥ १६० ॥ व्यसून्गजान्प्रक्षिपंतंसमेत्यसंस्पृश्यचापेनव
चश्चदुष्टं ॥ संश्रावयामाससुयोधनस्यप्रीत्यैप्रजानन्नपितस्यवीर्यं ॥ १६१ ॥ संश्रावयंतंवचनानिरूक्षाण्यपा
हनद्बाणगणैस्तदार्जुनः ॥ सवर्महीनःपार्थबाणाभितप्तोव्यपागमद्भीमआपात्स्ययानं ॥ १६२ ॥ कर्णोभीमेवा

सर्वांनैवशक्तिंविमोक्तुमैच्छन्नैवबीभत्सुतोन्यान् ॥ हन्यामितिप्राहयतःसकुंत्यैयद्यप्यवध्यःसतयापिभीमः
॥१६३॥ नारायणास्त्रंशिरसिप्रपातितंनयस्यलोमाप्यदहच्छिरःस्थितं॥किंतस्यशक्तिःप्रकरोतिवासवीतथा
न्यदप्यस्त्रशस्त्रंमहच्च ॥१६४॥ भीमःकर्णरथंप्राप्तःशक्तिंनादातुमैच्छत ॥ अभिप्रायंकेशवस्यजानन्हैडिंबमृ
त्यवे ॥१६५॥ ततःकर्णोन्यमास्थायरथमर्जुनमभ्ययात् ॥ दिव्यंरथंधनुश्चैवकृष्णबुद्ध्यार्जुनोहरेत् ॥ १६६॥
इतिभीतस्तुतांशक्तिमादायार्जुनमृत्यवे ॥ युद्धायायाद्रथंचापंशक्तिंचैकत्रनाकरोत् ॥१६७॥ एकंहतंचेदन्य
त्स्यादितिमत्वाभयाकुलः॥बिभेतिसर्वदानीतेःकृष्णस्यामिततेजसः ॥ १६८ ॥ निश्चितोमरणायैवमृतिका
लेतुतंरथं॥आरुह्यागाद्धिपूर्वंतुनकालंमन्यतेमृतेः ॥१६९॥ शक्तिंतुतद्रथगतांप्रसमीक्ष्यकृष्णःसंस्थाप्यपार्थ
मपिसात्यकिमेवयोद्धुं ॥ दत्वास्वकीयरथमेवविरोचनस्यपुत्रेणसोदिशदमुष्यबलंप्रदाय ॥ १७० ॥ शि
ष्यंत्वशक्तमिहमेप्रतियोधनायपार्थोह्यदादितिससात्यकिमीक्षमाणः ॥ संस्पर्धयैवयुयुधेविरथंचकारतेनैवसा
त्यकिरमुंहरियानसंस्थः ॥१७१॥ नकेशवरथेकश्चित्स्थितोयातिपराजयं॥ अतश्चसात्यकिर्नापकर्णेनात्रप
राजयं ॥१७२॥ शस्त्रसंग्रहकालेतुकुमाराणांव्रतंभवेत्॥ इत्युक्तंजामदग्न्येनधनुर्विद्यापुराकृता ॥ १७३ ॥

तच्छत्रुवधरूपंचपूर्वासिद्धंचगूहितं॥अविरुद्धंचधर्मस्यकार्यंरामस्यतुष्टिदं ॥ अनुपद्रवायलोकस्येत्यतोभीमो
व्रतंत्विदं ॥ १७४ ॥ चकारतूबरेत्युक्तोहन्यामितिरहःप्रभुः ॥ १७५ ॥ अनुपद्रवायलोकस्यसुव्यक्तश्मश्रुमं
डलः ॥ सुश्मश्रुंमांनकश्चिद्धितथाब्रूयादितिस्फुटं ॥ तदर्जुनोविजानातिस्नेहाद्भीमोदितंरहः ॥१७६॥ अ
र्जुनस्यापिगांडीवंदेहीत्युक्तेनिहन्मितं ॥ १७७ ॥ गांडीवस्यागमंपूर्वंजानात्येवहिनारदात् ॥ इतितच्चवि
जानातिभीमएकोनचापरः ॥१७८॥ प्रतिज्ञांभीमसेनस्यब्रुवतःफल्गुनेरहः ॥ दुर्योधनस्तुशुश्रावतांचकर्णा
यसोब्रवीत् ॥१७९॥ अतूबरोपितेनासौतस्मात्तूबरइत्यलं ॥ उक्तःप्रकोपनायैवतस्मादर्जुनमब्रवीत् ॥१८०॥
जानासिमत्प्रतिज्ञांत्वंत्वत्प्रतिज्ञामहंतथा ॥ अतोहंतव्यतांप्राप्तोममवैकर्तनोत्रहि ॥१८१॥ प्रतिज्ञातोवधश्चा
स्यत्वयापिमदनुज्ञया ॥ अतस्त्वयामयैवायंहंतव्यःसूतनंदनः ॥ १८२ ॥ इत्युक्तोवासविःप्राहहंतव्योयंम
यैवहि ॥ त्वदीयोहंयतस्तेनमत्कृतंत्वत्कृतंभवेत् ॥१८३॥ नत्वत्कृतंमत्कृतंस्याद्गुरुर्ममयतोभवान् ॥ अतो
मयैवहंतव्यइत्युक्त्वाकर्णमब्रवीत् ॥ १८४ ॥ रूक्षावचःश्रावितोयंभीमःकृष्णस्यशृण्वतः ॥ यच्चाभिमन्युर्यु
ष्माभिरेकःसंभूयपातितः ॥ १८५ ॥ अतस्त्वांनिहनिष्यामित्वत्पुत्रंचतवाग्रतः ॥ इत्युक्तोन्यंरथंप्राप्यक

र्णआवीज्जयद्रथं ॥ १८६ ॥ द्रौणिकर्णाभिगुप्तंतंनाशकद्धंतुमर्जुनः ॥ तत्रवेगंपरंचक्रेद्रौणिःपार्थनिवारणे
॥ १८७ ॥ नचैनमशकत्तर्तुंयत्नवानपिफल्गुनः ॥ तयोरासीच्चिरंयुद्धंचित्रंलघुचसुष्ठुच ॥ १८८ ॥ तद्दृष्ट्वा
भगवान्कृष्णोलोहितायतिभास्करे ॥ अजितेद्रोणतनयेत्वहतेचजयद्रथे ॥ अर्जुनस्यजयाकांक्षीससर्जतम
ऊर्जितं ॥ १८९ ॥ तमोव्याप्तेगगनेसूर्यमस्तंगतंमत्वाद्रोणपूर्वाःसमस्ताः ॥ विशश्रमुःसैंधवश्चार्जुनस्यह
तप्रतिज्ञस्यमुखंसमैक्षत ॥१९०॥ तदाहरेराज्ञयाशक्रसूनुश्चकर्तबाणेनजयद्रथस्य ॥ वह्निंविविक्षन्निवदर्शि
तःशिरस्तदावचःप्राहजनार्दनस्तं ॥ १९१ ॥ नैतच्छिरःपातयभूतलेत्वमितीरितःपाशुपतास्त्रतेजसा ॥ द
धारबाणैरनुपुंखपुंखैःपुनस्तमूचेगरुडध्वजोवचः ॥१९२॥ इदंपितुस्तस्यकरेनिपात्यतांवरोस्यदत्तोहिपुरामु
नायं ॥ शिरोनिकृत्तंभुविपातयेद्यस्तवास्यभूयाच्चशिरःसहस्रधा॥१९३॥इतिस्मवध्योस्यपितापितेनेत्युदीरि
तेतस्यसंध्याक्रियस्य ॥ अंकेव्यधात्तच्छिरआशुवासविःससंभ्रमात्तद्भुविचन्यपातयत् ॥ १९४ ॥ ततोभव
त्तस्यशिरःसहस्रधाहरिश्चचक्रेतमसोलयंपुनः ॥ तदैवसूर्येसकलैश्चदृष्टेहाहेतिवादःसुमहानथासीत् ॥१९५॥
भीमस्तदाशल्यदुर्योधनादीन्कृपंचजित्वाव्यनदत्सुभैरवं॥कुर्वन्सहायंफल्गुनस्यैवतुष्टोबभूवशैनेययुतोहतेरि

 पौ ॥ १९६ ॥ अपूरयत्पांचजन्यंचकृष्णोमुदातदादेवदत्तंचपार्थः ॥ भीमस्यनादंसहपांचजन्यघोषंश्रुत्वानि
 हतंसिंधुराजं ॥ ज्ञात्वाराजाधर्मसुतोमुमोददुर्योधनश्चाससुदुःखितस्तदा ॥ १९७ ॥ ततोद्रौणिमुखांसेनांस
र्वांभीमोभ्यवर्तत ॥ पार्थःकर्णमुखांशिष्टांततोभज्यततद्बलं ॥ १९८ ॥ शीर्णांसेनांप्रविविशुर्धृष्टद्युम्नपुरोग
माः ॥ ततस्तंदेशमापुस्तेयत्रभीमधनंजयौ ॥१९९॥ ततएकीकृताःसर्वेपांडवाःसहसोमकाः ॥ परान्विद्राव
यामासुस्तेभीताःप्राद्रवन्दिशः ॥ २०० ॥ विद्राव्यमाणंसैन्यंतद्दृष्ट्वादुर्योधनोनृपः ॥ जयद्रथवधाच्चैवकुपि
तोभ्यद्रवत्परान् ॥ २०१ ॥ सभीमसेनंचधनंजयंचयुधिष्ठिरंमाद्रवतीसुतौच ॥ धृष्टद्युम्नंसात्यकिंद्रौपदेयान्स
र्वानेकःशरवर्षैर्ववर्ष ॥ २०२ ॥ तंविव्यधुस्तेबहुभिःशिलीमुखैःसताननाहत्यचकर्तबाणैः ॥ धनूंषिचित्राणि
महारथानांचकारसंख्येविरथौयमौच ॥ २०३ ॥ आदायचापानिपराणितेपिदुर्योधनंववृषुःसायकौघैः ॥ अ
चिंतयित्वैवशरान्सएकोन्यवारयत्तानखिलांश्चबाणैः ॥२०४॥ तंगाहमानंद्विषतांबहूनांमध्येद्रोणद्रौणिकृप
प्रधानाः ॥ दृष्ट्वासर्वेजुगुपुश्चात्तचापाअनारतंबाणगणान्सृजंतः ॥ २०५ ॥ सुयोधनःकर्णमाहजहिभीमममि
मंयुधि ॥ सआहनैषशक्योहिजेतुंदेवैःसवासवैः ॥ २०६ ॥ दैवाज्जीवाम्यहंराजन्युध्यंस्तेनातिपीडितः ॥ अ

तोघटामहेशक्त्याजयोदैवसमाहितः ॥२०७॥ दुर्योधनोद्रोणमाहसैंधवस्त्वदुपेक्षया ॥ पार्थेननिहतोभीमसात्य
किभ्यांचमेबलं ॥ २०८ ॥ प्रतिज्ञाचपरित्यक्तापांडवस्नेहतस्त्वया ॥ इत्युक्तःकुपितोद्रोणःप्रतिज्ञामकरोत्ततः
॥२०९ ॥ इतःपरंनैवरणाद्रात्रावहनिवाक्वचित् ॥ गच्छेयंनैवमोक्ष्यामिवर्मबद्धंकथंचन ॥ २१० ॥ मत्पुत्रश्च
त्वयावाच्यःपांचालान्नैवशेषय ॥ सदौहित्रानितिप्रोक्त्वाविजगाहेनिशागमे ॥२११॥ चमूंपरेषामभ्यागाद्धृ
ष्टद्युम्नस्तमाशुच ॥ द्रौणिदुर्योधनौतत्रविरथीकृत्यमारुतिः ॥ द्रावयामासतत्सैन्यंपश्यतांसर्वभूभृतां ॥२१२॥ अ
क्षौहिण्यस्तुसप्तैवसेनयोरुभयोरपि ॥ हतास्तासांचभीमेनतिस्रोद्धेफल्गुनेनच ॥२१३॥ सौभद्रसात्यकिमुखैस्त
न्मध्येषोडशांशकः ॥ हैडिंबपार्षतमुखैस्त्रयाच्चदशमांशकः ॥२१४॥ भीष्मद्रोणद्रौणिभिश्चद्वेसमंनिहतेतदा ॥
तदन्यैर्मिलितैःसर्वैस्तच्चतुर्थांशएवच ॥ २१५ ॥ ततोरात्रौपंचभिश्चपार्थाःषड्भिश्चकौरवाः ॥ अक्षौहिणीभिःसं
व्यूह्ययुद्धंचक्रुःसुदारुणं ॥ २१६ ॥ भीमसेनंद्रावयंतंपुनःकर्णःसमासदत् ॥ सकर्णंपुरतोभीमोदुष्कर्णंकर्ण
मेवच ॥ २१७ ॥ दुर्योधनस्यावरजौनिष्पिपेषपदाक्षणात् ॥ रथाश्वध्वजसूतैश्चसहितौनव्यपश्यतां ॥ २१८ ॥
निरायुधोहमितिमांत्वमात्थपरुषंवचः ॥२१९॥ निरायुधःपदैवाहंत्वांहंतुमशकंतदा ॥ इतिकर्णस्यतौभीमः

संज्ञयाज्ञापयन्भुवि ॥ पदापिपेषकालिंगंमुष्टिनैवजघानह ॥ २२० ॥ मुष्टिनात्वद्धधायाहंसमर्थइतिकिंवदे
॥ २२१ ॥ तस्मान्मयारक्षितस्त्वमितिज्ञापयितुंप्रभुः ॥ साश्वसूतध्वजरथःकालिंगोमुष्टिचूर्णितः ॥ २२२ ॥
केतुमांश्चपितातस्यशक्रदेवःश्रुतायुधः ॥ अक्षौहिण्यासेनयाचसहभीमेनपातिताः ॥२२३॥ खड्गयुद्धेपुराभी
ष्मेसैनापत्यंप्रकुर्वति ॥ कर्णानुजान्ध्रुवाद्यांश्चबहूञ्जघ्नेसवैनिशि ॥ २२४ ॥ संज्ञांभीमकृतांज्ञात्वाशक्तिंचिक्षे
पचापरां ॥ कर्णःशक्तिर्मयादिव्यानमुक्तातेनजीवसि ॥ २२५ ॥ इतिज्ञापयितुंतांतुज्ञात्वाभीमःक्षणात्तदा ॥
खमुत्पत्यगृहीत्वाचकर्णेचिक्षेपसत्वरः ॥ २२६ ॥ यदित्वयातदामुक्ताशक्तिस्त्वांसाहनिष्यति ॥ इतिज्ञाप
यितुंसाचकर्णरक्षणकांक्षिणा ॥ २२७ ॥ मुक्तादक्षभुजेसाथविदार्यधरणींतथा ॥ भित्त्वाविवेशकर्णस्यदर्श
यंतीनिदर्शनं ॥ २२८ ॥ ततोभीमःपुनस्तंतुरथमास्थायचापभृत् ॥ कर्णस्यपुरतःशत्रून्द्रावयामाससर्वतः
॥ २२९ ॥ तंकर्णोवारयामासशरैःसन्नतपर्वभिः ॥ भीमःकर्णरथायैवगदांचिक्षेपवेगतः ॥ २३० ॥ सतद्ग
दाभिघातायस्थूणाकर्णास्त्रमासृजत् ॥ तेनास्त्रेणप्रतिहतासागदाभीममाव्रजत् ॥ २३१ ॥ भीमोगदांसमा
दायकर्णस्यरथमारुहत् ॥ तयासंचूर्णयामासकर्णस्यरथकूबरं ॥ २३२ ॥ एवंत्वच्चूर्णनेशक्तोमत्कामात्त्वंहि

जीवसि ॥ एवंनिदर्शयित्वैवपुनःस्वरथमाव्रजत् ॥ २३३ ॥ पुनःकर्णपुरःसेनांजघानबहुशोरणे ॥ कर्णस्तु
तंपरित्यज्यसहदेवमुपाद्रवत् ॥२३४॥ सतुतंविरथीकृत्यधनुःकंठेवसज्यच ॥ कुत्सयामासबहुशःसतुनिर्वेद
मागमत् ॥ २३५ ॥ नहंतुमैच्छत्तंकर्णःपृथायैस्वंवचःस्मरन् ॥ तंविसृज्यरणेकर्णोजघ्नेपार्थवरूथिनीं ॥२३६॥
ततोद्रौणिर्विविधैर्बाणसंघैर्जघानपार्थस्यचमूंसमंततः ॥ साहन्यमानारणकोविदेननाशंलेभेमृत्युनार्ताप्रजे
व ॥२३७॥ दृष्ट्वासेनांद्रौणिबलाभिभूतांतमाह्वयामासघटोत्कचोयुधि ॥ द्रौणिस्तमाहालमलंनवत्सपुत्रस्ता
तंयोधयस्वाद्यमांत्वं ॥ २३८ ॥ इत्युक्तऊचेनपितामम त्वंसखापितुर्यद्यपिशत्रुसंश्रयात् ॥ आरिश्चमेसी
तितमाहयद्यरिंमांमन्यसेतद्वदहंकरोमिते ॥ २३९ ॥ इत्यूचिवाञ्छक्रधनुःप्रकाशंविष्फार्यचापंप्रकिरञ्छरौ
घान् ॥ अभ्यागमद्राक्षसमुग्रवेगःस्वसेनयासोपितमभ्यवर्तत ॥ २४० ॥ सरक्षसांलक्षसमावृतोबलीनृ
भिश्चवीरैर्बहुभिःसुशिक्षितैः ॥ अक्षौहिणीमात्रबलेनराक्षसःसंक्षोभयामासगुरोःसुतंशरैः ॥ २४१ ॥ स
तेनबाणैर्बहुभिःसुपीडितोविभिन्नगात्रःक्षतजाभिप्लुतांगः ॥ व्यावृत्यनेत्रेकुपितोमहद्धनुर्विष्फार्यबाणैरजनीं
चकार ॥२४२॥ सोक्षौहिणींतांक्षणमात्रतःक्षरन्महाशरांस्तानपिराक्षसान्क्षयं ॥ निनायपुत्रंचघटोत्कचस्य

निष्कंपुरायोंजनवर्मनामकः ॥ २४३ ॥ निरीक्ष्यसेनांस्वसुतंचपातितंघटोत्कचोद्रोणसुतंशरेण ॥ विव्याध
गाढंससुविह्वलोध्वजंसमाश्रितश्चाशुससंज्ञकोभवत् ॥ २४४ ॥ उत्थायबाणंयमदंडकल्पंसंधायचापेप्रविक्ष्
ष्यराक्षसे ॥ मुमोचतेनाभिहतःपपातविनष्टसंज्ञःस्वरथेघटोत्कचः ॥२४५॥ विमूर्च्छितंसारथिरस्यदूरंनिना
ययुद्धाज्जगतोभिपश्यतः ॥ द्रौणिश्चसेनांनिशितैःशरोत्तमैर्व्यद्रावयत्पांडवसोमकानां ॥ २४६ ॥ संज्ञामवा
प्याथघटोत्कचोपिक्रुद्धोविशत्कौरवसैन्यमाशु ॥ विद्रावयामासचबाणवर्षैःप्रकंपयामासमहारथांस्तदा
॥२४७॥ तदैवपार्थंप्रतियोद्धुमागतंवैकर्तनंवीक्ष्यजगत्पतिर्हरिः ॥ घटोत्कचंप्राहिणोच्छक्तिमुग्रांतस्मिन्मो
कुंपार्थरक्षार्थमेव ॥ २४८ ॥ सकर्णमाहूययुयोधतेनतस्यानुदुर्योधनपूर्वकाश्चये ॥ द्रोणेनचैतान्समरेसएको
निवारयामाससमर्दचाधिकं ॥ २४९ ॥ तेबाध्यमानाबहुशोबलीयसाकर्णंपुरोधायतमभ्ययोधयन् ॥ नवि
व्यथेतत्ररणेसकर्णःस्ववीर्यमास्थायमहास्त्रवेत्ता ॥ २५० ॥ निवारयामासगुरोःसुतंतदाभीमस्त्रिगर्तांश्छतम
न्युनंदनः ॥ अलंबकोनामतदैवराक्षसःसमासदद्भीमसुतंनिहंतुं ॥ २५१ ॥ युद्ध्वाप्रगृह्यैनमथोनिपात्यघटो
त्कचोभूमितलेऽसिनास्य ॥ उत्कृत्यशीर्षंतुसुयोधनेऽक्षिपद्विषेदुरत्राखिलभूमिपालाः ॥ २५२ ॥ अलायुधो

थागमदुग्रवीर्योनराशनस्तंसघटोत्कचोभ्ययात् ॥ युद्ध्वामुहूर्तंसतुतेनभूमौनिपात्यतंयज्ञपशुंचकार ॥२५३॥
अथास्यशिरउत्कृत्यक्रोधाद्दुर्योधनोरसि॥चिक्षेपतेनसंभ्रांताःसर्वेदुर्योधनादयः॥२५४॥घटोत्कचबलख्यात्यै
समर्थेनापियोरणे॥नहतोभीमसेनेनहतेस्मिन्भैमसेनिना॥सर्वेसंचोदयामासुःकर्णंशक्तिविमोक्षणे ॥२५५॥
अस्मिन्हतेहतंसर्वंकिंनःपार्थःकरिष्यति ॥ एवंसंचोद्यमानःसधार्तराष्ट्रैःपुनःपुनः॥हैडिंबेनार्द्यमानैश्चस्वयंच
भृशपीडितः ॥ २५६ ॥ आदत्तशक्तिंविपुलांपाकशासनसंमतां ॥ २५७ ॥ तामंबरस्थायघटोत्कचायशै
लोपमायातुलविक्रमाय ॥ चिक्षेपमृत्योरसनोपमामलंप्रकाशयंतींप्रदिशोदिशश्च ॥ २५८ ॥ निर्भिन्नवक्षाः
सतयापपातव्यचूर्णयच्छत्रुबलंहतोपि ॥ तस्मिन्हतेजहृषुर्धार्तराष्ट्राउच्चुक्रुशुर्दुधुवुश्चांबराणि ॥ २५९ ॥ तदा
ननर्तकेशवःसमाश्लिष्यचफल्गुनं ॥ ननादशंखमाधमज्जहासचोरुनिःस्वनः ॥ २६० ॥ तमपृच्छद्गुडाकेशःकि
मेतदितिदुर्मनाः ॥ हतेसुतेग्रजेस्माकंवीरेकिंनंदसिप्रभो ॥२६१॥ तमाहभगवान्कृष्णोदिष्ट्याजीवसिफल्गु
न ॥ त्वदर्थंनिहिताशक्तिर्विमुक्तास्मिन्हिराक्षसे ॥२६२॥ ततोयुधिष्ठिरोदुःखादमर्षाच्चाभ्यवर्तत ॥ कर्णंप्रति
तमाहाथकृष्णद्वैपायनःप्रभुः ॥ २६३ ॥ ययार्जुनोनिहंतव्यस्तयासौराक्षसोहतः ॥ तन्माशुचस्त्वंराजेंद्रदि

ष्ट्वाजीवतिफल्गुनः ॥ इत्युक्त्वाप्रययौव्यासस्ततोयुद्धमवर्तत ॥ २६४ ॥ भीमार्जुनाभ्यामभिहन्यमानेबले
कुरूणामितरैश्चपांडवैः ॥ प्रदीपहस्ताअथयोधकाश्चसंर्वेपिनिद्रावशगाबभूवुः ॥२६५॥ दृष्ट्वैवतानाहधनंज
यस्तदास्वप्स्यंतुयावच्छशिनःप्रकाशः ॥ इतीरिताआशिषःफल्गुनायप्रयुज्यसर्वेसुषुपुर्यथास्थिताः ॥ २६६॥
पुनश्चचंद्रेभ्युदितेयुधेतेसमाययुःशस्त्रमहास्त्रवर्षाः ॥ तत्रायातःसात्यकिंसोमदत्तोभूरिश्रवताभ्यांयुयुधेसएकः
॥२६७॥ हतौचतौपेततुस्तेनभूमौबाह्लीकएनंसमरेत्वयोधयत् ॥ ससात्यकिंविरथीकृत्यबाणंवधायतस्याशु
मुमोचवीरः ॥ २६८ ॥ चिच्छेदतंभीमसेनस्त्रिधैवतस्मैशतघ्नींप्रजहारबाह्लिकः ॥ तयाहतोविह्वलितोवृकोद
रोजघानतंगदयासोपतच्च ॥ २६९ ॥ बाह्लीकःप्रार्थयामासपूर्वंस्नेहपुरःसरं ॥ भीमत्वयैवहंतव्योरणेहंप्रीति
मिच्छता ॥ तदायशश्चधर्मंचलोकंचप्राप्नुयामहं ॥ २७० ॥ इत्युक्तआहतंभीमोनितराव्यथितस्तदा ॥ हन्यां
नैवान्यथायुद्धेतत्तेशुश्रूषणंभवेत् ॥ २७१ ॥ इतितेनहतस्तत्रभीमसेनेनबाह्लिकः ॥ २७२ ॥ हतेबाह्लीकेकौ
रवाभीमसेनमभ्याजग्मुःकर्णसुयोधनाद्याः ॥ द्रौणिंपुरस्कृत्यगुरुंचपार्षतःसभ्रातृकःसात्यकिनासमभ्ययात्
॥ २७३ ॥ संशप्तकैरेवपार्थोयुयोधतद्युद्धमासीदतिरौद्रमद्भुतं ॥ अक्षौहिणीतत्रभीमार्जुनाभ्यां [illegible]दितारा

त्रियुद्धेसमस्ता ॥ २७४ ॥ ततःसूर्यश्चाभ्युदितस्तदातिघोरंद्रोणःकर्मयुद्धेचकार ॥ सपांचालानांरथबृंदंप्र
विश्यजघानहस्त्यश्वरथान्नरांश्च ॥ २७५ ॥ विद्रावितास्तेनमहारथाश्चनैवाविंदञ्छर्मबाणांधकारे ॥ युवेववृ
द्धोपिचचारयुद्धेसउग्रधन्वापरमास्त्रवेत्ता ॥ २७६ ॥ रथार्बुदंतेनहतंचतत्रततःसहस्रंगुणितंनराणा ॥ ततो
दशांशोनिहतोहयानांगजार्बुदंचैवरणोत्कटेन ॥ २७७ ॥ तथाविराटद्रुपदौशराभ्यांनिनायलोकंपरमाजिम
ध्ये ॥ ततोविजित्यैवगुरोःसुतादीन्धृष्टद्युम्नंभीमसेनोजुगोप ॥२७८॥ धृष्टद्युम्नोभीमसेनाभिगुप्तोद्रोणंहंतुंयत्न
मुच्चैश्चकार ॥ निवारयामासगुरुःशरौघैर्धृष्टद्युम्नंसोपितंसायकेन ॥२७९॥ विव्याधतेनाभिहतःसमूर्च्छामवा
पविप्रोनिषसादचाशु ॥ २८० ॥ धृष्टद्युम्नःसत्वरंस्वङ्गचर्मण्यादायतस्यारुरुहेरथोत्तमं ॥ संज्ञामवाप्याथगुरुः
शरौघैःप्रादेशमात्रैर्व्यथयामासतंच ॥२८१॥ सतैरतिव्यथितस्तद्रथाच्चपरावृत्तःस्वरथंचारुरोह ॥ सुसंरब्धौतौ
पुनरेवयुद्धंसंचक्रतुर्वृष्टशरांबुधारौ ॥ २८२ ॥ निवार्यशत्रून्सशरैर्ब्रह्मास्त्रमसृजद्द्विजः ॥ तेनसंदाहयामासपां
चालान्सुबहून्रणे ॥ पुरुजित्कुंतिभोजश्चतेनान्येपिहतास्तदा ॥२८३॥ भीमोर्जुनःसात्यकिश्चपर्यायेणगुरोः
सुतं ॥ दूरतोवारयामासुर्महत्यासेनयासह ॥ २८४ ॥ कर्णदुर्योधनादींश्चशल्यंभोजंकृपंतथा ॥ भीमार्जुनौ

शरौघेणवारयामासतूरणे ॥ २८५ ॥ तत्रभीमोगजानीकंजयत्सेनंचमागधं ॥ जघानसुबहूंश्चैवमागधानांर
थव्रजान् ॥ २८६ ॥ अथमालवराजस्यत्वश्वत्थामाभिधंगजं ॥ भीमसेनहतंदृष्ट्वावासुदेवप्रचोदितः ॥ अश्व
त्थामाहतइतिप्राहराजायुधिष्ठिरः॥२८७॥अश्वत्थामवधंश्रुत्वानाहंयोत्स्यइतिस्वयं॥पुरोक्तंधर्मजायैवतेनद्रो
णोयुधिष्ठिरं ॥ २८८ ॥ ब्रूहिसत्यमितिप्राहसत्यमित्येवसोब्रवीत् ॥ उपांशुकुंजरश्चेतिद्रोणोतिव्यथितोभ
वत् ॥ २८९ ॥ तस्यभीमोरथेषांचगृहीत्वानतवेदृशं ॥ योग्यंगुणवतोनित्यंपरधर्मोपजीवनं ॥ २९० ॥ इ
त्याहखस्थामुनयश्चालमेहीतितंतदा ॥ ऊचुस्तदखिलंज्ञात्वाद्रोणःशस्त्रमवासृजत् ॥ २९१ ॥ सन्यस्यकर्मा
णितदाखिलानियोगारूढःपरमंवासुदेवं ॥ सर्वेश्वरंनित्यनिरस्तदोषंध्यायन्मुक्त्वादेहमगात्स्वधाम ॥२९२॥
तंकेशवःपांडवागौतमश्चयांतंस्वलोकंददृशुर्विहायसा ॥ धृष्टद्युम्नःपांडवैर्वार्यमाणोप्यगात्खड्गंचर्मचादायतत्र
॥ २९३ ॥ छित्त्वासिनातस्यशिरःपुनश्चरथंस्वकीयंत्वरयासमास्थितः ॥ दृष्ट्वाकृपस्तंसुभृशंभयार्दितःसंप्राद्रव
द्वाजिनमेकमास्थितः ॥२९४॥संछिन्नेद्रोणशिरसिगर्हयामासवासविः ॥ युधिष्ठिरश्चपांचाल्यंसात्यकिश्चापि
कोपितः ॥ २९५ ॥ धृष्टद्युम्नस्तुतावाहकथंभूरिश्रवाहतः ॥ इतितंसात्यकिःक्रुद्धोगदांपाणिःसमभ्ययात्

॥२९६॥आह्वयामासपांचाल्यस्तंधृतासिरविस्मयः॥तदाजग्राहशैनेयंभीमःकृष्णप्रचोदितः ॥ शमयामासपा
र्थंचपांचाल्यस्नेहयंत्रितः॥२९७॥तेवासुदेवेनतदासुशिक्षिताःस्नेहंपुनःपूर्ववदापुरुत्तमं ॥ यत्ताश्चयुद्धायसमु
द्यताश्चतदागमद्द्रौणिरप्यात्तधन्वा॥२९८॥ आश्रुत्यतातंनिहतंप्रतिज्ञांचकारनिःशेषरिपुप्रमाथने।नारायणा
स्त्रंविससर्जकोपात्तदाभीताभीमृतेसमस्ताः।२९९।युधिष्ठिरःप्राहविषण्णचेतनःशैनेयपूर्वाःप्रतियांतुसर्वे॥ स
भ्रातृकोहंद्रौणिवरास्त्रभग्नोभवेयमित्यत्रजगादकेशवः।३००।नमध्वमस्त्रस्यततोविमोक्ष्यथेत्यथप्रणेमुश्चधनंज
यादिकाः ॥ सर्वैर्नभीमस्तदमुष्यमूर्ध्निपपातसोग्नाविवसंस्थितोग्निः ॥३०१॥ अदह्यमानेभीमेपिवह्नौवह्निरिव
स्थिते ॥आवेष्ट्यद्वारुणेनपार्थोत्रात्मप्रपत्तये॥३०२॥नदेहेपतितास्त्रस्यबहिर्वेष्टनतःफलं ॥ तथापिस्नेहवशगो
वेष्टयामासफल्गुनः।३०३।अमोघत्वंनिजास्त्रस्यभीमस्यावध्यतामपि ॥ साधयन्सार्जुनःकृष्णोभीमस्यरथमारु
हत्॥३०४॥वेष्टितंवारुणास्त्रेणप्रविष्टंबाह्यतस्तदा॥ सहितत्वात्केशवेननरत्वादथफल्गुनं ॥३०५॥ तदस्त्रंनाद
हत्ताभ्यांस्वरथादवरोपितं॥भीमआच्छिन्नहेतौचतदस्त्रंशांतिमागमत् ॥३०६॥ शुद्धक्षत्रियधर्मेषुनिरतोयद्वृ
कोदरः॥वाहनादवतीर्यान्यैःप्रणतेपिनिरायुधैः॥सायुधःसरथीयुध्यदविषह्यमपीश्वरैः ॥३०७॥ स्वधर्महानौ

मित्राणांकर्तव्यंयन्निषेधनं ॥ अतःसोन्यानपिप्राहमानमध्वमितिस्वयं ॥ ३०८ ॥ नमस्कार्यमपिह्यस्त्रंन
नम्यंजीवनेच्छया ॥ समरेशत्रुणामुक्तंतस्मात्तंनचकारसः ॥ ३०९ ॥ अस्त्राभिमानीवायुर्हिदेवतास्यहरिः
स्वयं॥ तस्माद्भीमस्वरूपत्वान्नादहच्चाग्निमग्निवत् ॥३१०॥ मनसैवादरंचक्रेभीमोस्त्रेचहरौतदा ॥ क्षत्रधर्मा
नुसारेणननामचबाह्यतः ॥३११॥ वासुदेवःस्वकीयास्त्रंभीमंचामोघमेवतु ॥ साधयित्वानंतशक्तिःपुनर
श्वानचोदयत् ॥३१२॥ पुनःप्रयोक्तुमस्त्रंतद्धार्तराष्ट्रोभ्यचोदयत् ॥ द्रौणिर्नशक्यमित्युक्त्वाधृष्टद्युम्नंसमभ्यया
त्॥३१३॥ आयांतमीक्ष्यैवगुरोःसुतंतंधृष्टद्युम्नंसात्यकिरन्वयाद्रणे ॥ उभौचतौसायकाभ्यामविध्यन्निपेततु
स्तौचविमूर्छितौरणे ॥३१४॥ भीमस्याभ्यागतस्याश्वान्द्रौणिर्व्यद्रावयद्रणे॥संस्थापयतितान्भीमेददर्शद्रौणि
मर्जुनः ॥३१५॥ ततोर्जुनस्तंप्रतियोद्धुमागमद्रूक्षावाचःश्रावयन्क्रुद्धरूपः ॥ तत्राग्नेयंद्रौणिरमुंचदस्त्रंतेन
व्याप्तापृतनापांडवानां ॥३१६॥ अक्षौहिणीनिहताचात्रसेनापार्थंसयानंहरिरुज्जहार ॥३१७॥ जीवंतमा
लोक्यसुरेंद्रनंदनंद्रौणिःकोपात्कार्मुकंचापहाय।ययौतमागत्यजगादकृष्णोवेदांतकृत्पूर्णषाड्गुण्यदेहः।३१८।
मायाहिसाक्षाद्गिरिशःसुराणांकार्यायभूमौबलवानजायथाः ॥ महच्चकार्यंपुनरस्तिदृष्टंतवाशुतच्चप्रतिपादये

ति ॥३१९॥ तथोदितःप्रातरितिब्रुवाणोययौप्रणम्याखिलवेदयोनिं ॥ ययुस्तमन्वेवसुयोधनादयोदुःखान
तास्तेशिबिरायभीताः ॥३२०॥ पार्थाश्चसर्वेमुदिताजनार्दनंपरंस्तुवंतःशिबिरायजग्मुः॥तत्रापिरात्रावपि
तान्हरेर्गुणाननुस्मरंतोमुमुदुःसमेताः ॥३२१॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभा
रततात्पर्यनिर्णयेनारायणास्त्रोपशमनंनामषड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥
ॐ अथानुज्ञामुपादायद्रौणेर्दुर्योधनोनृपः ॥ कर्णसेनापतिंचक्रेसोगाद्युद्धायदंशितः ॥१॥ तत्राभवद्युद्धम
तीवदारुणंपांडोःसुतानांधृतराष्ट्रजैर्गजे ॥ तत्रोदयाद्रिप्रतिमेप्रदृश्यतेभीमोयथोद्यत्सवितातिनिर्मलः ॥२॥
तंकालयंतंनृपतीन्क्षेमधूर्तिरभ्यागमत्तस्यगजंजघानच ॥ तंवीर्यमत्तंप्रतिलभ्यभीमोनिनायमृत्योःसदनाय
शीघ्रं ॥३॥ निहत्यतंमारुतिरभ्यकृंतच्छिरांसियूनांपरपक्षपातिनां ॥ विक्षोभयामासचशत्रुसैन्यांसिंहोयथैव
श्वसृगालयूथं ॥४॥ संक्षोभ्यमाणंतदनीकमीक्ष्यद्रौणीरथेनप्रतिजग्मिवांस्तं ॥ तद्युद्धमासीदतिघोरमद्भुतं
पुरायथानासचकस्यचित्कचित् ॥५॥ दृष्ट्वैवतद्देवगंधर्वविप्राऊचुर्नेदृग्दृष्टपूर्वंसुयुद्धं ॥ नचोत्तरंवापिभवि
ष्यतीदृक्कलांचसर्वाणिनषोडशीमयुः ॥६॥ नैतादृशीज्ञानसंपद्बलंवाद्वयंकुतोवायुमृतेशिवंतथा ॥ द्वयोःस

माहारइहद्वयोरपिज्ञानस्यबाह्वोश्चबलस्यसूर्जितः ॥ ७ ॥ इतीर्यमाणेविबुधैर्नरोत्तमौदिशःसमस्तागगनंचप
त्रिभिः ॥ निरंतरंचक्रतुरुत्तमौजसौदृष्ट्वैवतत्प्रीतिमगुर्महारथाः ॥८॥ शरासनेमारुतिनानिराकृतेद्रौणिर्महा
स्त्राणिमुमोचतस्मिन् ॥ तान्यस्त्रवर्यैर्बलवानविस्मयःसंशामयामाससुतोनिलस्य ॥ ९ ॥ पुनःशरैरेवपरस्परं
तावयुध्यतांचित्रमलंचसुष्ठु ॥ तदातुभीमस्यशरैर्भृशार्दितोद्रौणिःपपाताशुदृढंविचेतनः ॥ १० ॥ भीमश्चवि
ह्वलतनुःसतुकिंचिदेवपूर्वंगतेगुरुसुतेप्रययौक्षणेन ॥ निर्धूतयुद्धश्रमआत्तधन्वायोद्धुंगजौघंप्रतिनादिताशः
॥ ११ ॥ तस्मिन्गजान्मर्दयतिधार्तराष्ट्रोयुधिष्ठिरं ॥ आगाद्युद्धायतौयुद्धंराजानौचक्रतुश्चिरं ॥ १२ ॥ तत्र
तंविरथंचक्रेसहसैवयुधिष्ठिरः ॥ सगदामाददेगुर्वींतंभीमोभ्यपतद्गदी ॥ १३ ॥ दृष्ट्वाकृपस्तंस्वरथमारोप्यापय
यौततः ॥ तदैवकर्णनकुलौभृशंबाणैरयुध्यतां ॥१४॥ नकुलंविरथंकृत्वाकर्णोथप्रपलायिनं ॥ अनुद्रुत्यचवेगे
नकंठेधनुरवासृजत् ॥ १५ ॥ उक्त्वाचपरुषावाचःकुंत्यावचनगौरवात् ॥ नजघानैवनकुलंविसृज्यचपरान्य
यौ ॥ १६ ॥ विंदानुविंदावथकैकयौरणेसमासदत्सात्यकिरुग्रविक्रमः ॥ तयोरमुष्याभवदुग्रवैशसंप्रवर्षतोरु
त्तमसायकान्बहून् ॥१७॥ ताभ्यांनिरुद्धःसहसाजहारतत्रानुविंदस्यशिरोथविंदः ॥ युयोधशैनेयमथारथा

वुभौपरस्परंचक्रतुरुत्तमाहवे ॥१८॥ ततश्चचर्मासिधरौप्रचेरतुःश्येनौयथाकाशतलेकृतश्रमौ ॥ निकृत्यचा
न्योन्यमुभौचवर्मणीवरासिपाणीयुगपत्समीयतुः ॥ १९ ॥ तत्रापहस्तेनशिरःसकुंडलंजहारविंदस्यमृधेससा
त्यकिः ॥ निहत्यतौबंधुजनैःसुपूजितोजगामशत्रूनपरान्प्रकंपयन् ॥२०॥ कृपमायांतमीक्ष्यैवतपसामांप्रपी
डयेत् ॥ इतिमत्वापार्षतस्तुभीमंशरणमेयिवान् ॥ २१ ॥ कर्णसमंतात्प्रतिकालयंतंवरूथिनीमिंद्रसुतःसमभ्य
यात् ॥ क्षणात्तमाजौविरथंचचक्रेततोपहारंसचकारचम्वाः ॥ २२ ॥ पराजितःसंयतिसूर्यसूनुःसुतेनशक्रस्य
सधार्तराष्ट्रं ॥ जगादबाहुंप्रतिगृह्यपार्थोजिगायमामन्यमनस्कमाजौ ॥ २३ ॥ कामंरथोमेधनुरप्यभेद्यंदत्तं
भृगूणामधिपेनदिव्यं ॥ यंतानतादृङ्मयादृशोहरिःशल्योयदिस्यात्त्वदरिंनिहन्यां ॥ २४॥ इतीरितेसौत्यकृ
तेसशल्यंप्रोवाचसक्रुद्धइवाभवत्तदा ॥ दुर्योधनोरथिनःसारथेस्तुव्यावर्णयन्नुत्तमतामशामयत् ॥२५॥ बुद्ध्या
बलेनज्ञानेनधैर्याद्यैरपियोधिकः ॥ रथिनःसारथिःसस्यादर्जुनस्ययथाहरिः ॥२६॥ यथाशिवस्यब्रह्माभूद्दहत
स्त्रिपुरंपुरा ॥ इत्यादिवाक्यैःसंशांतइवशल्योस्यसारथिः ॥ २७ ॥ बभूवतेनसहितःसेनांव्यूह्यरवेःसुतः ॥
गच्छन्युद्धायदर्पेणप्राहयोमेर्जुनंपुमान् ॥ दर्शयेत्तस्यदास्यामिप्रीतोवित्तमनर्गलं ॥२८॥ इतिब्रुवाणंबहुशः

प्राहशल्यःप्रहस्यच ॥ निवातकवचायेनहतादग्धंहिखांडवं ॥२९॥ कोनामतंजयेन्मर्त्योदृष्टोवापिसगोग्रहे ॥
काकगोमायुधर्मात्वंहंससिंहोपमंरणे ॥३०॥ मायाहिपार्थमायाहिहतोनेनयमक्षयं॥इत्युक्तोरविजोमद्रान्नित
रांपर्यकुत्सयत्॥३१॥शल्योपिसर्वदेशेषुनीचमध्योत्तमानराः॥संतीत्युक्त्वास्यसारथ्यंचक्रेपार्थहितेच्छया३२
कर्णोपिशल्यनियतेनरथेनपार्थसेनामवाप्यविदुधावशरैःसमंतात्॥संरक्षितोयुधिसुयोधनगौतमाद्यैराचार्य
जेनचमहास्त्रविदांवरेण ॥ ३३ ॥ तंभीमपार्षतशिनिप्रवराभिगुप्तासापांडवेयपृतनाभिववर्षबाणैः ॥ तांसूर्य
सूनुरथबाणवरैर्विदार्यसंप्राद्रवच्छितशरैरथधर्मसूनुं॥३४॥ कृत्वातमाशुविरथंधनुरस्यकंठेसज्जंनिधायपरुषा
गिरआहचोच्चैः ॥ दृष्ट्वैवमारुतिरमुंभृशमातुतोददुर्योधनंविरथकार्मुकमाशुकृत्वा ॥ ३५ ॥ तंप्राणसंशयग
तंनृपतिंनिरीक्ष्यकर्णंजगादयुधिमद्रपतिःप्रदर्श्य ॥ यस्यार्थमेषसमरस्त्वमियंचसेनातंत्वंयमस्यसदनंप्रयियासुमद्य ॥ ३६ ॥ भीमेनपीडितममुंपरिपाहिशीघ्रंकिंतेयुधिष्ठिरममुंहियुधाभिपीड्य ॥ श्रुत्वास्यवाक्यमति
हाययुधिष्ठिरंतंकर्णोययौनृपतिरक्षणतत्परोलं ॥ ३७ ॥ दृष्ट्वैवतंपवनसूनुरभित्वियायक्रोधाद्दिधक्षुरिवकर्णम ॥ २०६॥
मेयधामा ॥ राजावनायशिनिपुंगवपार्षतौचसंदिश्यकर्णमभिगच्छतआसरूपं ॥ ३८॥ अंतेकृतांतनरसिं

हतनोर्यथैवविष्णोर्हरंग्रसतआत्तसमस्तविश्वं॥ तद्वेगतःप्रतिचचालधरासमस्ताविद्राविताचसकलाप्रतिवीर
सेना ॥३९॥ वैकर्तनेनशरसंचयताडितःसबाणंचवज्रसदृशंप्रमुमोचतस्मिन् ॥ तेनाहतोमृतकवत्सपपात
कर्णोभीमःक्षुरंचजगृहेऽभिययौचपश्चात् ॥ ४० ॥ निंदांहरेश्चविदधातिपरोक्षगोपियस्तंप्रगृह्यकरवाणिविजि
ह्वमेव ॥ एवंहिवायुतनयस्यसदाप्रतिज्ञांछेत्तुंसतेनरविजस्यससारजिह्वां ॥ ४१ ॥ आयांतमंतिकममुंप्रसमी
क्ष्यशल्योनेत्याहहेतुभिरहोनमृषाप्रतिज्ञा॥कार्यात्वयैवपुरुहूतसुतस्यजिह्वांमातेनपातयमरुत्सुतसूतसूनोः
॥४२॥ इत्युक्त्वाप्रमुखात्तस्यरथेनैवतुमद्रराट् ॥ वैकर्तनमपोवाहसर्वलोकस्यपश्यतः ॥ ४३ ॥ जित्वासूर्य
सुतंभीमःकौरवाणामनीकिनीं ॥ सर्वांविद्रावयामासद्रौणिदुर्योधनावृतां ॥४४॥ अक्षौहिणीत्रयंतेनतदा
विलुलितंक्षणात् ॥ तदैवगुरुपुत्रोयात्पांडवानामनीकिनीं ॥४५॥ विमृद्यसकलांसेनांकृत्वाचविरथंनृपं ॥
धृष्टद्युम्नंयमौचैवसात्यकिंद्रौपदीसुतान् ॥ क्षणेनविरथीकृत्यसर्वांश्चक्रेनिरायुधान् ॥ ४६ ॥ तान्भग्नदर्पा
न्रणतोपयातानन्वेवबाणावृतमंतरिक्षं ॥ कुर्वन्ययौधर्मराजस्तमाहकिंनःस्वधर्मेनिरतान्विहंसि ॥ ४७ ॥
क्षत्रियान्परधर्मस्थोमाहिंसीरितिचोदितः ॥ प्रहस्यतान्विहायैवययौयत्राच्युतार्जुनौ ॥ ४८ ॥ संशप्तकैस्त

त्रसंयुध्यमानंसमाह्वयामाससुरेंद्रसूनुं ॥ सबाणयुक्तंभुजगेंद्रकल्पमुन्नम्यबाहुंयुधयेसुशूरं ॥४९॥ पार्थःसं
शप्तकगणैःसंसृष्टःसमरार्थिभिः ॥ आहूतोद्रौणिनाचैवकार्यंकृष्णमपृच्छत॥चोदयामासचहयान्कृष्णोद्रौणि
रथंप्रति ॥ ५० ॥ उभौचतावस्त्रविदांप्रधानौमहाबलौसंयतिजातदर्पौ ॥ शरैःसमस्ताःप्रदिशोदिशश्चद्रौणीं
द्रसूनूतिमिराःप्रचक्रतुः ॥५१॥ द्रौणिस्तदास्यंदनवाजिरोमस्वरोमकूपध्वजकार्मुकेभ्यः ॥ शरानमोघान्स
ततंसृजानोबबंधपार्थंशरपंजरेण ॥५२॥ तस्मिन्निबद्धेहरिरप्रमेयोविबोधयामाससुरेंद्रसूनुं॥आलिंगनेना
स्यददौबलंचसउत्थितोस्त्राण्यमुचन्महांति ॥५३॥ निवार्यतान्यस्त्रवरैर्गुरोःसुतश्चिच्छेदचज्यांयुधिगांडिव
स्य ॥ ववर्षपार्थंचशरैरथान्याज्यासीत्तयागांडिवंसोप्ययुङ्क्त॥५४॥ततःशरेणकुपितःशितेनद्रौणिसारथेः ॥
शिरोजहारकौंतेयःसारथ्यंसोकरोत्स्वयं ॥५५॥ शरान्विसृजतातेनसारथ्यमपिकुर्वता॥ शरकूटेनपार्थःस
पुनर्बद्धोद्विजन्मना ॥५६॥ पुनरालिंग्यकृष्णस्तमधाच्छत्रुविघातकं ॥ बलमस्मिंस्ततःपार्थउत्तस्थौशरचा
पभृत् ॥ ५७ ॥ ववर्षचशरान्भूयोद्रोणपुत्रेरिमर्दनः ॥ पुनस्तस्यतुतोदज्यांद्रौणिःसंधायतांपुनः ॥ ५८ ॥ ॥२०७॥
पार्थोद्रोणसुतस्याश्वरश्मींश्चिच्छेदसायकैः ॥ विरश्मयोहयाद्रौणेःपुनःपार्थशराहताः॥५९॥अपोहुर्दूरमेवा

स्मात्सोपिसंधायतान्पुनः ॥ चिंतयामासनैतस्मादधिकंशक्यतेर्जुने ॥६०॥ सारथित्वात्केशवस्यध्वजस्थ
त्वाद्धनूमतः ॥ गांडीवत्वात्कार्मुकस्यचेषुध्योरक्षयत्वतः ॥ ६१ ॥ अवध्यत्वात्तथाश्वानामभेद्यत्वाद्रथस्य
च ॥ अतोयोद्धुंसमर्थोपिनाद्ययामिधनंजयं ॥६२॥ एवंसमत्वाप्रविवेशसेनांपांडोःसुतानामथतंसमभ्यया
त् ॥ पांड्यस्तयोरासस्रुयुद्धमद्भुतंप्रवर्षतोःसायकपूगमुग्रं ॥६३॥ अष्टावष्टशतान्यूहुःशकटानियदायुधं ॥
अह्नस्तदष्टभागेनद्रौणिश्चिच्छेदतत्रहि ॥ ६४ ॥ अथतंविरथीकृत्यच्छित्वाकार्मुकमाहवे॥सकुंडलंशिरोद्रौ
णिर्जहारमुकुटोज्ज्वलं ॥६५॥ अथविद्रावयामासपृतनांपांडवींशरैः ॥ तदाजघानपार्थोपिदंडधाराख्यमा
गधं ॥ ६६ ॥ विद्राव्यमाणांपृतनांनिरीक्ष्यगुरोःसुतेनाभ्यगमत्त्वरावान् ॥ धृष्टद्युम्नस्तंसऊचेसुपापंहनिष्ये
त्वामद्ययुद्धेगुरुघ्नं ॥ ६७ ॥ इत्युक्तोदर्शयामासपार्षतःखड्गमुत्तमं ॥ अयंतवपितुर्हंतावदिष्यतितवोत्तरं
॥६८॥ इत्युक्त्वाधनुरादायववर्षचशरान्बहून्॥ तयोःसमभवद्युद्धंतुमुलंरोमहर्षणं ॥ ६९ ॥ तत्रतंपार्षतंद्रौ
णिःक्षणेनविरथायुधं॥कृत्वांतायशरांस्तीक्ष्णान्मुमोचनचतस्यते ॥७०॥ त्वचंचचिच्छिदुर्द्रौणिःखड्गहस्तो
भिजग्मिवान् ॥ खड्गेनसोस्त्रशस्त्रैरप्यनिर्भिन्नत्वचंतदा ॥ ७१ ॥ मौर्व्यामममंथधनुषःपातयित्वाधरातले ॥

आकृष्यमाणंपार्षतंतंदृष्ट्वाकृष्णप्रचोदितः ॥ पार्थोभीमश्चोभयतःशरैरभिविजघ्नतुः ॥७२॥ सताभ्यावज्रस
मितैःशरैरभिहतोभृशं ॥ विसृज्यपार्षतंस्वीयमारुरोहरथंपुनः ॥ ७३ ॥ जगामचततोन्यत्रपांचाल्योपिरथं
पुनः ॥ आरुह्यान्यंस्वात्तधन्वाकृतवर्माणमभ्ययात् ॥ ७४ ॥ तयोरासीत्सुतुमुलंयुद्धमद्भुतदर्शनं ॥ तत्र
नातिप्रयत्नेनपांचाल्योविरथायुधं ॥७५॥ चकारकृतवर्माणंतमपोवाहगौतमः ॥ अथदुर्योधनोराजामाद्रे
यावभ्ययाद्रणे ॥ ७६ ॥ ताभ्यांतस्याभवद्युद्धंघोरमद्भुतदर्शनं ॥ तत्रनातिप्रयत्नेनतेनतौविरथीकृतौ
॥७७॥ स्वयंयुधिष्ठिरोराजातदातंसमवारयत् ॥ व्यश्वसूतध्वजंचक्रेतंचदुर्योधनोरणे ॥ ७८ ॥ अथागतं
सूर्यसुतंपुनश्चजगामभीमोरभसोरथेन ॥ दुर्योधनंचास्यसमक्षमेवचकारवीरोविरथंक्षणेन ॥७९॥ निवार्य
कर्णंचशरैरमुष्यसूनोःसुषेणस्यशिरश्चकर्त ॥ पपातभूमौसपितुःसमीपेयथाहतःसत्यसेनोमुनैव ॥८०॥ य
थैवकर्णावरजौपुरैवनिशायुद्धेकर्णपुरःप्रपातितौ ॥ हतंतमीक्ष्यैवविकर्तनात्मजःक्रोधान्वितोभीमसेनंविहा
य ॥ ययौप्रमृद्यैवचमूंयुधिष्ठिरंरथेपरेस्वश्वयुतेव्यवस्थितं ॥ ८१॥ न्यवारयेतांशिनिपुत्रपार्षतौकृष्णासुताः
सोमकसंघयज्वाः ॥ सतान्समस्तान्विरथान्विधाययुधिष्ठिरंप्रापयुतंयमाभ्यां ॥८२॥ निहत्यसोश्वान्युधिष
ष्ठिरसूनोर्निरायुधौतौचयमौचकार॥तानेकयानोपगतान्पुनश्चममर्दबाणैश्चवचोभिरुग्रैः ॥ ८३ ॥ तदैवमो
क्षायनृपस्यभीमोदुर्योधनंविरथंसंविधाय॥विव्याधमर्मस्वतितीक्ष्णसायकैस्तंदर्शयामासरवेःसुताय ॥ ८४॥
शल्यस्तदाधर्मसुतंविहायकर्णोययौतत्रयुधिष्ठिरोपि॥गत्वाशनैःशिबिरंतत्रशिश्येकर्णोयदाराजगर्द्धीजगा
म ॥८५॥ द्रौणिःकृपश्चात्रतदैवजग्मतुस्तदाभीमोद्रौणिकर्णौजगाम ॥ कृपोनृपंरथमारोपयच्चविद्धंशरैर्भी
मबाहुप्रमुक्तैः ॥८६॥ नृपंसमादायकृपेऽपयातेभीमार्दितौद्रौणिकर्णौशरौघैः॥ विहायतंजग्मतुःसोमकानां
चमूंशरौघैरभिपातयंतौ ॥८७॥ अथात्रराजानमचक्षमाणोधनंजयोवासुदेवप्रणुन्नः ॥ अभ्याययौपार्षतः
स्वांतुसेनांकर्णाहतांवीक्ष्यकुरूनपीडयत्।८८। न्यवारयत्समायातंकपिप्रवरकेतनं॥द्रौणिर्दुःशासनश्चैवधृष्टद्यु
म्नमवारयत् ॥८९॥ उभावतिरथौतौतुशस्त्रास्त्रैरभ्यवर्षतां ॥ दुःशासनःपार्षतश्चकुर्वंतौबाणजंतमः ॥९०॥
तत्रदुःशासनेनाजौस्तंभितोद्रुपदात्मजः ॥ यतमानोपिनिर्यत्नःकृतोयुद्धेनिरायुधः ॥ ९१ ॥ तदाभवद्युद्ध
मतीवदारुणंद्रौणेस्तनूजेनतुवज्रपाणेः ॥ तत्रापिबद्धःशरपंजरेणपार्थोपनुत्तापिचगांडिवज्या ॥ ९२॥ पा
र्थोथकृष्णेधितबाहुवीर्योनिहत्यसूतंगुरुपुत्रकस्य।छित्वाचरश्मींस्तुरगानमुष्यविद्रावयामासशरैःसुदूरं।९३।

अतीत्यपुत्रंतुगुरोःसमागतेपार्थेकर्णोद्रावयामाससेनां ॥ पांडोःसुतानांशरवर्षधारोदुर्योधनश्चानुययौतमेव
॥९४॥ कर्णमायांतमालोक्यद्रावयंतंनिजांचमूं ॥ धनुरन्यत्समादायधृष्टद्युम्नोन्यवारयत् ॥ ९५ ॥ तयो
रासीन्महद्युद्धंचिरंसममविश्रमं ॥ तदैवसात्यकिर्वीरोदुर्योधनमवारयत् ॥ ९६ ॥ निवारितःसात्यकिनार
णेदुर्योधनोनृपः ॥ निहत्यसात्यकेरश्वान्द्रौपदेश्चापमच्छिनत् ॥९७॥ तदंतरैवकर्णोपिपार्षताश्वानपोथय
त् ॥ तयोर्विरथयोरेवभग्नंतत्पांडवंबलं ॥९८॥ बलंस्वकीयंबहुधाविभिन्नंसमीक्ष्यभीमोमृगराजकेतुः ॥ कृ
त्वाधराकंपकमुग्रनादंरणेभ्ययात्कौरवराजसैन्यं ॥९९॥ नादेनबाणैश्चवृकोदरेणभग्नंतदाकौरवसैन्यमाशु ॥
दिशोविदुद्रावसुयोधनोपिकृतोरणेतेनविवाहनायुधः ॥१००॥ दृष्ट्वैवतत्पांडवानांचसेनासमावृत्ताक्षिप्रमवा
र्यविक्रमा॥तयापुनःकौरवाणांबलंतद्भग्नंदूराद्दूरतरंप्रदुद्रुवे॥१०१॥ हन्यमानंदिशोयांतंपांचाल्यैर्भीमसंश्रया
त्॥दुर्योधनबलंदृष्ट्वाजज्वालाधिरथिःक्रुधा॥१०२॥ सोमोघंरामदैवत्यमस्त्रंभार्गवसंज्ञितं ॥ सर्वास्त्रनाशकंदि
व्यमप्रतिद्वंद्वमाददे॥१०३॥तच्चभीमपुरोगेषुसैन्येष्वमुचदुल्बणं॥तदस्त्रंवर्जयामासभीमंरामप्रसादतः॥१०४॥
अन्येतुदुद्रुवुःकेचिच्छिष्टाःप्रापुर्यमक्षयं॥नह्यस्त्रंद्रावमाणांस्तद्धंतितेनसपार्षताः॥१०५॥पांचालाद्रौपदेयाश्च

शैनेयाद्याश्चसर्वशः॥पलायनेनोर्वरिताअर्जुनोप्यस्त्रमुद्यतं॥१०६॥वीक्ष्यप्रत्यस्त्रहीनंतदप्राप्यैवरवेःसुतं ॥ वा
सुदेवमिदंप्राहवर्जयित्वैवसूतजं॥१०७॥अन्यत्रयामिनैवास्मादस्त्राज्जीवनमन्यथा॥इत्यूचिवांसंपार्थंतंकृष्णो
प्राप्यैवसूतजं ॥ १०८ ॥ अन्येनैवपथाभीमंप्रापयामासविश्वकृत् ॥ तत्रार्जुनोवदद्भीमंयाहिद्रष्टुंयुधिष्ठिरं
॥१०९॥ प्रवृत्तिंविद्धिभूपस्यमांतुसंशप्तकायुधे॥आह्वयंतिहतोच्छेषास्तानहंयामितद्युधे ॥ ११० ॥ इत्यूचि
वांसंतमुवाचभीमोजानन्स्वबाह्वोर्बलमप्रमेयं॥संशप्तकान्सूतजंकौरवांश्चयोत्स्येहमेकस्त्वमुपैहिभूपं ॥१११॥
त्यक्त्वारणंनाहमितोव्रजेयंनमांवदेत्कश्चनयुद्धभीतं॥इतिब्रुवाणंतमनंतशक्तिःप्रीतःकृष्णःप्रशशंसाधिकेष्टं
॥११२॥ ययौयुधिष्ठिरंद्रष्टुंशिबिरंसार्जुनोहरिः ॥ दृष्ट्वातौनृपतिःकर्णंहतंमत्वाशशंसह ॥ ११३ ॥ अभिवा
द्यहनिष्यामीत्युक्तःपार्थेनसक्रुधा ॥ भृशंविनिंद्यबीभत्सुमाहकृष्णायगांडिवं॥देहिपुत्रंसराधायाहनिष्यति
नसंशयः॥११४॥अथवाभीमएवैनंनिवृत्तेत्वयिपातयेत्॥त्वंतुकुंत्यावृथासूतःक्लीबोमिथ्याप्रतिश्रवः ॥११५॥
अहंतुसूतपुत्रेणक्लिष्टोमारुतितेजसा ॥ जीवामीत्यग्रजेनोक्तउद्वबर्हासिमुत्तमं॥ ११६ ॥ वासुदेवस्तमाहेदं
किमेतदितिसर्ववित् ॥११७॥ तमाहगांडिवंदातुंयोवदेत्तद्वधोमया ॥ प्रतिज्ञातस्ततोहन्मिनृपमित्याहतंह

रिः ॥११८॥ सत्यस्यवचनंश्रेयःसत्यज्ञानंतुदुष्करं ॥ यत्सतांहितमत्यंतंतत्सत्यमितिनिश्चयः ॥११९॥ ध
र्मस्यवचनंश्रेयोधर्मज्ञानंतुदुष्करं ॥ यःसतांधारकोनित्यंसधर्मइतिनिश्चयः ॥१२०॥ कौशिकाख्योब्राह्मणो
हिलीनंग्रामजनंक्वचित् ॥ तस्करेष्वभिधायैवनिरयंप्रत्यपद्यत ॥१२१॥ कश्चिद्व्याधोमृगंहत्वामातापितृनि
मित्ततः ॥ भक्षार्थमभ्यगात्स्वर्गमसुरोसौमृगोयतः ॥१२२॥ उपद्रवायलोकस्यतपश्चरतिदुर्मतिः ॥ तस्मा
त्सद्धारकोधर्मइतिकृत्वाविनिश्चयं ॥ मानूपंजहिसत्यंत्वंकुरुवाचंतिरस्कुरु ॥१२३॥ इत्युक्तोबहुधानिंदक्रो
धादेवार्जुनोनृपं ॥ त्वंनृशंसःकृतघ्नश्चनिर्वीर्यःपरुषंवदः ॥१२४॥ त्वत्तःसुखंनास्तिकिंचिन्नमांगर्हितुमर्हसि ॥
भीमोमांगर्हितुंयोग्योयोह्यस्माकंसदागतिः॥१२५॥योयुध्यतेसर्ववीरैरद्यापित्वंतुनिंदकः ॥ इत्याद्युक्त्वात्म
नाशायविकोशंकृतवानसिं ॥ १२६ ॥ पुनःकृष्णेनपृष्टःसस्वाभिप्रायमुवाचतं ॥ तच्छ्रुत्वागर्हयित्वैनंपुनरा
हजनार्दनः ॥१२७ ॥मतिपूर्वंदेहहानात्पापंमहदवाप्यते ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणांसाधनंदेहतोस्तियत् ॥१२८॥
अतोमात्यजदेहंतुकुरुचात्मप्रशंसनं ॥ वधोगुरूणांत्वंकारःस्वप्रशंसैवचात्मनः ॥१२९॥ इत्युक्तःसत्वहंकारा ॥ २१० ॥
च्छशंसस्वगुणानलं ॥१३०॥ गुरुनिंदात्मपूजाचनधर्मायभवेत्क्वचित् ॥ तथाप्यर्जुनहार्दंतत्संप्रकाश्यजना

र्दनः ॥१३१॥ तस्यलज्जांसमुत्पाद्यनाशयित्वाचतंमदं ॥ नाहंवेदपरंधर्मंकृष्णएवगतिर्मम ॥ १३२ ॥ इति
भावंसमुत्पाद्यदोषान्नाशयितुंहरिः ॥ कारयामासतत्सर्वमर्जुनेनजगत्पतिः ॥१३३॥ ततएतदविज्ञानात्कु
पितोनृपतिर्भृशं ॥ आहास्तुराजाभीमस्त्वंयुवामांजहिचस्वयं ॥ वनंवाविफलोयामीत्युक्त्वोत्तस्थौस्वतल्पतः
॥१३४॥तंवासुदेवःप्रतिगृह्यहेतुमुक्त्वासर्वंशमयामासनेता ॥ पार्थश्चभूपस्यपपातपादयोःक्षमापयन्सोपिसु
प्रीतिमाप ॥१३५॥ तौभ्रातरौवासुदेवप्रसादान्महापदोमुक्तिमाप्यातिहृष्टौ ॥ भक्त्यासमस्ताधिपतिंशशंस
तुस्त्वयासमःकोनुहरेहितोनः ॥१३६॥ ततःप्रणम्यबीभत्सुरग्रजंपरिरंभितः ॥ तेनाभिनंदितःप्रीत्याचाशी
र्भिःप्रययौयुधे ॥१३७॥ तंशंकितंकर्णजयेस्विन्नगात्रंहरिस्तदा ॥ संकीर्त्यपूर्वकर्माणिनरावेशंविशेषतः ॥
व्यंजयामासधैर्यंचतस्यासीत्तेनसुस्थिरं ॥ १३८ ॥ भीमस्तदाशत्रुबलंसमस्तंविद्रावयामासजघानचाजौ ॥
वीरात्रणायाभिमुखान्स्वयंत्राकुर्वन्सवार्तारममाणएव ॥१३९॥ तदाऽऽसदत्तंशकुनिःससैन्योदुर्योधनस्यावर
जैरुपेतः ॥ तंभीमसेनोविरथंनिरायुधंविधायबाणैर्भुविचन्यपातयत् ॥ १४० ॥ नजघ्निवांस्तंसहदेवभागंप्र
कल्पितंस्वेनतदाक्षगोष्ठ्यां ॥ तंमूर्च्छितंश्वासमात्रावशिष्टंदुर्योधनःस्वरथेनापनिन्ये ॥१४१॥ दुर्योधनस्या

वरजादशात्रप्रदुद्रुवुर्भीमसेनंविहाय ॥ ततोर्जुनंवासुदेवंचदृष्ट्वाप्रीतःश्रुत्वाधर्मराजप्रवृत्तिं ॥१४२॥ पुनश्च
निघ्नंतमरिप्रवीरान्विद्रावयंतंचनिजांवरूथिनीं॥ससारदुःशासनआत्तधन्वाभीमोपितंसिंहइवाभिपेदिवान्
॥१४३॥ तंरूक्षवाचोमुहुरर्पयंतंविधायभीमोविरथंक्षणेन ॥ प्रगृह्यभूमौविनिपात्यवक्षोविदारयामासगदा
प्रहारतः ॥१४४॥ आक्रम्यकंठंचपदोदरेस्यनिविश्यपश्यन्मुखमात्तरोषः ॥ विकोशमाकाशनिभंविधायम
हासिमस्योरसिसंचखान ॥१४५॥ कृत्वास्यवक्षस्युरुसत्तटाकंपपौनिकामंतृषितोमृतोपमं॥तच्छोणितांभो
भ्रमदक्षमेनंसंस्मारयामासपुराकृतानि ॥ १४६ ॥ वाक्सायकांश्चास्यपुरासमर्पितान्संस्मारयामासपुनःपुन
र्भृशं ॥ दंतांतरंनप्रविवेशतस्यरक्तंह्यपेयंपुरुषस्यजानतः॥१४७॥ तथापिशत्रुप्रतिभीषणायपपाविवास्वाद्य
पुनःपुनर्भृशं॥स्मरन्नृसिंहंभगवंतमीश्वरंसमन्युसूक्तंचददर्शभक्त्या ॥१४८॥ यस्तेमन्योइत्यतोनारसिंहंसोमं
तस्मैचार्पयच्छोणिताख्यं।युद्धाख्ययज्ञेसोमबुद्ध्यारिवक्षइहेतिसाम्नागदयाविभिंदन्॥१४९॥ उवाचवाचंपुरुष
प्रवीरःसत्यांप्रतिज्ञांलोकमध्येविधाय।याःसपतयस्ताअपतयोहिजातायासाऽपतिःसासपतिश्चजाता।१५०।
पश्यंतुचित्रांपरमस्यशक्तिंयेवैतिलाःषंडतिलाबभूवुः। एनंगृहीतंहिमयायदीहकश्चित्पुमान्मोचयतुस्ववीर्या

त्॥१५१॥इतिब्रुवाणःपुनरेवरक्तंपपौसुधांदेववरोयथादिवि।पुनश्चसप्राणममुंविसृज्यनदन्ननर्तारिबलेनिरा
युधः ॥१५२॥ प्रत्यनृत्यन्पुरायेस्मान्पुनर्गौरितिगौरति ॥ तान्वयंप्रतिनृत्यामःपुनर्गौरितिगौरिति ॥१५३॥
इतिब्रुवन्नृत्यमानोरिमध्यआस्फोटयञ्छत्रुगणानजोहवीत्। शशाकचद्रष्टुममुंनकश्चिद्वैकर्तनद्रौणिसुयोधना
दिषु ॥१५४॥ भयात्तुकर्णस्यपपातकार्मुकंनिमीलयामासतदाक्षिणीच । संबोधितोमद्रराजेनयुद्धेस्थितःकथं
चित्सतुपार्थभागः॥१५५॥द्रौणिर्विहायैनमपाजगामदूरंतदाभीमसेनोजगाद ॥ पीतःसोमोयुद्धयज्ञेमयाद्यव
ध्यःपशुर्मेहरयेसुयोधनः॥१५६॥इतिब्रुवन्मृतमुत्सृज्यशत्रुंदुर्योधनंचाशुरुषाभिदुद्रुवे॥ आयांतमीक्ष्यैवतमुग्र
पौरुषंदुद्राव भीतःससुयोधनोभृशं॥१५७॥बलद्वयंचापययौविहायभयाद्धीमंकृष्णपार्थौविनैव॥आयोधनंशू
न्यमभून्मुहूर्तंननर्तभीमोव्याघ्रपदेनहर्षात् ॥ १५८ ॥ संकल्प्यशत्रून्गोवदेवाजिमध्येशार्दूलवत्तच्चरितंनिशा
म्य॥जहासकृष्णश्चधनंजयश्चशशंसतुश्चैनमतिप्रहृष्टौ ॥१५९॥ यदासरंगःपवमानसूनुनाशून्यःकृतस्तत्रमु
हूर्तमात्रात्॥दुर्योधनस्यावरजाःशरौघैरवीवृषन्भीममुदारसत्वं ॥१६०॥ तान्मारुतिर्बाणवरैर्निकृत्तशीर्षान्य
मायानयदाशुवीरः॥तस्मिन्दिनेविंशतिधार्तराष्ट्राहतास्तदन्येसमरात्प्रदुद्रुवुः ॥१६१॥कर्माण्यनन्योपयिका

निभीमेकुर्वत्येवंभीतभीतेऽरिसंघे॥निमीलिताक्षेच्चभयेनकर्णेकर्णात्मजोनकुलंप्रत्यधावत् ॥१६२॥ माद्रीसुतो
वृषसेनंशरौघैरवारयत्तंविरथंचकार॥कर्णात्मजःसोप्यसिचर्मपाणिस्तस्यानुगांस्त्रिसहस्रंजघान॥१६३॥कर्णा
त्मजस्तस्यसंछिद्यचर्मभीमार्जुनादीनपिबाणसंघैः॥ अवीवृषत्तस्यशरेणपार्थोग्रीवाबाहूरून्युगपच्चकर्त१६४ए
केनबाणेनसुतेहतेस्वेवैकर्तनोवासविमभ्यधावत् ॥ तयोरभूद्वैरथयुद्धमद्भुतंसर्वास्त्रविद्वरयोरुग्ररूपं ॥१६५॥
पक्षग्रहास्तत्रसुरासुरास्तयोरन्येचजीवागगनंसमाश्रिताः॥महान्विवादोप्यभवत्तयोःकृतेतदागिरीशोवदद
ब्जयोनिं ॥१६६॥ सुरासुराणांभीमसुयोधनौद्वौसमाश्रयौतत्प्रियौकर्णपार्थौ ॥ प्राणोपमौतेनचैतत्कृतेतेसु
रासुराःकर्तुमिच्छंतियुद्धं ॥१६७॥ यदाविनाशोजगतांमहान्स्यात्तेनानयोःसममेवास्तुयुद्धं ॥ इतीरितेवा
सवःपद्मयोनिंजगादकृष्णोयत्रजयश्चतत्र॥१६८॥कामोनकृष्णस्यमृषाभवेद्धिकामोस्यपार्थस्यजयंप्रदातुं ॥
इत्यूचिवान्वासवःफल्गुनस्यजयोस्तुकर्णस्यवधस्तथेति॥उक्त्वानमत्कंजभवंतथेतिप्राहासुरान्देवताश्चाबभा
षे ॥१६९॥ नकर्णार्जुनयोरर्थेविरोधंकुरुतक्कचित्॥भीमदुर्योधनार्थेवापश्यंत्वेवचसंगरं ॥ इत्युक्तेशांतिमाप
न्नादद्दशुःसंगरंतयोः ॥१७०॥ ववर्षतुस्तौचमहास्त्रशस्त्रैर्भीमोरथस्थोवरजंजुगोप ॥ शैनेयपांचालमुखाश्च

पार्थमावार्यतस्थुःप्रसभंनदंतः ॥१७१॥ दुर्योधनद्रौणिमुखाश्चकर्णंररक्षुरावार्यतदासयुद्धं ॥ तत्रार्जुनंबाण
गणैःसकर्णःसंमर्दयामासविशेषयत्रणे ॥ तदानदन्भीमसेनोजगादगदांसमादायसमात्तरोषः ॥ १७२ ॥
अहंचैनंगदयापोथयामित्वंवाजहीमंसमुपात्तवीर्यः ॥ कृष्णोपितंबोधयामाससम्यङ्नरावेशंव्यंजयन्भूयएव
॥ १७३ ॥ समृद्धवीर्यःसतदाधनंजयःसुयोधनद्रौणिकृपान्सभोजान् ॥ साकंचबाणैर्विरथांश्चकारविव्याध
तानप्यरिहासुपुंखैः ॥१७४॥ तेकिंचिद्दूरतस्तस्थुःपश्यंतोयुद्धमद्भुतं ॥ अमानुषंतत्पार्थस्यदृष्ट्वाकर्मगुरोःसु
तः ॥ गृहीत्वापाणिनापाणिंदुर्योधनमभाषत ॥१७५॥ दृष्टंहिभीमस्यबलंत्वयाद्यतथैवपार्थस्ययथाजिता
वयं ॥ अलंविरोधेनसमेत्यपांडवैःप्रशाधिराज्यंचमयासमेतः ॥ १७६ ॥ धनंजयस्तिष्ठतिवारितोमयाजना
र्दनोनैवविरोधमिच्छति ॥ वृकोदरस्तद्वचनेस्थितःसदायुधिष्ठिरःशांतमनास्तथायमौ ॥१७७॥ हितार्थमे
तत्तववाक्यमीरितंगृहाणमेनैवभयादुदीरितं ॥ अहंह्यवध्योममचैवमातुलोनशंकितुंमेवचनंत्वमर्हसि ।१७८।
इतीरितःप्राहसुयोधनस्तंदुःशासनस्याद्यपपौहिशोणितं। शार्दूलचेष्टामकरोच्चभीमोनमेकथंचित्तदनेनसंधिः
॥१७९॥ इत्युक्तोद्रौणिरासीत्सतूष्णींकर्णधनंजयौ ॥ महास्त्रशस्त्रवर्षेणचक्रतुःखंनिरंतरं ॥१८०॥ आग्नेय

वारुणैंद्रादीन्येतान्यन्योन्यमृत्यवे ॥ ब्रह्मास्त्रमप्युभौतत्रप्रयुज्यानदतांरणे ॥ अन्योन्यास्त्रप्रतीघातंकृत्वोभौ
चविचेरतुः ॥१८१॥ क्रमेणवृद्धोरुबलेनतत्रसुरेंद्रपुत्रेणविरोचनात्मजः ॥ निराकृतोनागमयंशरोत्तमंब्रह्मा
स्त्रयुक्तंविससर्जवासवौ ॥१८२॥ तंवासुदेवोरथमानमय्यमोघंचकारार्जुनतःकिरीटं ॥ चूर्णीकृतंतेनसुरेंद्रसू
नोर्दिव्यंययौबाणगतश्चनागः ॥ १८३ ॥ नमितेवासुदेवेनरथेपंचांगुलंभुवि ॥ अपांगदेशमुद्दिश्यमुक्तेनागे
किरीटिनः ॥ १८४ ॥ भङ्क्त्वाकिरीटंवियतिगच्छतिप्रभुणोदितः ॥ बाणैस्तक्षकपुत्रंतंवासविःपूर्ववैरिणं
॥ १८५ ॥ हत्वानिपातयामासभूमौकर्णस्यपश्यतः॥ब्रह्मास्त्रस्यातिवेगित्वंप्रासंकर्णेनभार्गवात् ॥१८६॥ पु
नश्चपार्थेनमहास्त्रयुद्धंप्रकुर्वतःसूर्यसुतस्यचक्रं। रथस्यभूमिर्ग्रसतिस्मशापादस्त्राणिदिव्यानिचविस्मृतिंययुः
॥१८७॥ उद्धर्तुकामोरथचक्रमेवपार्थंययाचेवसरंप्रदातुं॥ नेत्याहकृष्णोंजलिकंसुघोरंत्रिनेत्रदत्तंजगृहेचपा
र्थः ॥१८८॥ सत्येनधर्मेणचसन्नियोज्यमुमोचकर्णस्यवधायबाणं ॥ चिच्छेदतेनैवचतस्यशीर्षंसंधित्सतोबा
णवरंसुघोरं॥१८९॥अपराह्णेपराह्णस्यसूर्यजस्येंद्रसूनुना॥छिन्नमंजलिकेनाजौसोत्सेधमपतच्छिरः ॥१९०॥
तस्मिन्हतेदीनमुखःसुयोधनोययौसमाहृत्यबलंसशल्यः॥ युधिष्ठिरःकर्णवधंनिशम्यतदासमागत्यददर्शतत्त

नुं ॥१९१॥ शशंसकृष्णंचधनंजयंचभीमंचयेन्येपियुधिप्रवीराः॥ गत्वाचतेशिबिरंमोदमानाऊषुःसकृष्णा
स्तदनुव्रताःसदा ॥१९२॥ इतिश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेक
र्णपातोनामसप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
ॐप्रभातायांतुशर्वर्यांगुरुपुत्रानुमोदितः ॥ शल्यंसेनापतिंकृत्वायोद्धुंदुर्योधनोभ्ययात् ॥१॥ तमभ्ययुःपां
डवाश्चहृष्टायुद्धायदंशिताः ॥ तत्रासीत्सुमहद्युद्धंपांडवानांपरैःसह ॥२॥ अग्रेभीमःपांडवानांमध्येराजायु
धिष्ठिरः ॥ पृष्ठेगांडीवधन्वासीद्वासुदेवाभिरक्षितः ॥३॥ चक्ररक्षौयमौराज्ञोधृष्टद्युम्नश्चसात्यकिः ॥ नृपस्य
पार्श्वयोरास्तामग्रेन्येषांगुरोःसुतः ॥४॥ मध्येशल्यःपृष्ठतोभूद्भ्रातृभिश्चसुयोधनः॥ चक्ररक्षौतुशल्यस्यशकु
निस्तत्सुतस्तथा ॥ कृपश्चकृतवर्माचपार्श्वयोःसमुपस्थितौ ॥५॥ तत्राभवन्महद्युद्धंभीमस्यद्रौणिनासह ॥
राज्ञःशल्येनचतथाघोररूपंभयानकं ॥६॥ तत्रनातिप्रयत्नेनद्रौणिर्भीमेनसायकैः॥ विरथीकृतस्तथाधर्मसूनुः
शल्येनतत्क्षणात् ॥७॥ आससादतदाशल्यंकपिप्रवरकेतनः॥ तयोरासीन्महद्युद्धमद्भुतंरोमहर्षणं ॥ ८ ॥
रथमन्यंसमास्थायद्रौणिर्भीमंसमभ्ययात्॥दुर्योधनश्चभीमस्यशरैरावारयद्दिशः ॥९॥ तावुभौशरवर्षेणवार

यामासमारुतिः ॥ ताभ्यांतस्याभवद्युद्धंसुघोरमतिमानुषं ॥१०॥ दुर्योधनस्यावरजान्द्रौपदेयायुयुत्सुना ॥
शिखंड्याद्यैर्मातुलैश्चसहसर्वान्न्यवारयन् ॥११॥ सहदेवस्तुशकुनिमुलूकंनकुलस्तथा ॥ धृष्टद्युम्नश्चहार्दिक्यं
सात्यकिःकृपमेवच॥१२॥तेषांतदभवद्युद्धंचित्रंलघुचसुष्ठुच॥शल्यस्तुशरसंघातैःपार्थस्यावारयद्दिशः ॥१३॥
सोपिविव्याधविशिखैःशल्यमाहवशोभिनं ॥ तयोस्तुसममेवासीच्चिरंदेवासुरोपमं ॥१४॥ ततःशरंवज्रनि
भंमद्रराजःसमाददे ॥ तेनविव्याधबीभत्सुंहृदयेसमुमोहच ॥१५॥ उपलभ्यपुनःसंज्ञांवासविःशत्रुतापनः॥
चिच्छेदकार्मुकंसंख्येमद्रराजस्यधीमतः ॥ १६ ॥ सोन्यत्कार्मुकमादायमुमोचास्त्राणिफल्गुने ॥ सौरंयाम्यं
चपार्जन्यंतान्यैंद्रेणजघानसः ॥१७॥ पुनर्न्यकृंतत्तच्चापमिंद्रसूनुरमर्षितः॥शल्योगदांसमादायचिक्षेपार्जुन
वक्षसि ॥ १८॥ तदामुमोहबीभत्सुस्ततउच्चुक्रुशुःपरे ॥ प्राप्तसंज्ञःपुनःपार्थःशल्यंविव्याधवक्षसि ॥ सविह्व
लितसर्वांगःशिश्रियेध्वजमुत्तमं ॥१९॥ समाश्वस्तःपुनर्बाणंयमदंडनिभंरणे ॥ मुमोचपार्थस्यसचनिर्बिभे
दस्तनांतरं ॥ २० ॥ तेनविह्वलितःपार्थोध्वजयष्टिंसमाश्रितः ॥ २१ ॥ समाश्वस्तःप्रचिच्छेदमद्रराजस्यका ॥२१४॥
र्मुकं ॥ छत्रंध्वजंचतरसासारथिंचन्यपातयत् ॥२२॥ तदान्यंरथमास्थायधर्मराजःशरोत्तमैः ॥ चतुर्भिश्च

तुरोवाहाञ्छल्यस्यनिजघानह ॥२३॥ शल्योन्यंरथमास्थायसर्वांस्ताञ्छरवृष्टिभिः॥छादयामासराजानंवि
रथंचचकारह ॥२४॥ निहत्याश्वान्सात्यकेश्चधृष्टद्युम्नस्यचाभिभूः ॥ चापेछित्वाचयमयोर्दध्मौशंखंमहास्व
नं ॥२५॥ ततस्तुशल्यंसमुदीर्यमाणंदृष्ट्वारणेभीमसेनस्तरस्वी ॥ न्यवारयद्बाणवरैरनेकैश्चकारचैनंविरथंक्ष
णेन ॥२६॥ आस्थायचान्यंरथमापतंतंपुनश्चशल्यंभृशमेवमर्मसु॥ निर्भिद्यबाणैर्विरथंचकारपुनस्तृतीयंरथ
मारुरोज ॥२७॥ आत्तान्यात्तान्यायुधान्यस्यभीमःसर्वाणिचिच्छेदबिभेदचास्य॥मर्माणिबाणैर्नितरांपुनश्च
समुष्टिमुद्यम्यजगामधर्मजं ॥ २८ ॥ तंभीमभिन्नमर्माणंविवर्माणंनिरायुधं ॥ श्वासमात्रावशिष्टंचमरणायै
वकेवलं ॥२९॥ आत्मानमभिगच्छंतंदृष्ट्वान्यंरथमास्थितः ॥ हंतुकामोरणेवीरममोघांशक्तिमाददे ॥३०॥
दिव्यास्त्रैरभिसंयोज्यतांतदाधर्मनंदनः ॥ सत्यधर्मफलैश्चैवचिक्षेपास्यहृदित्वरन् ॥ ३१ ॥ सभिन्नहृदयोभू
मौपपाताभिमुखोनृपं॥सत्यधर्मरतःशल्यइंद्रस्यातिथितामगात् ॥ ३२ ॥ मद्रराजेहतेवीरेसुशर्मार्जुनमभ्य
यात् ॥ संशप्तकावशिष्टैस्तमनयन्मृत्यवेर्जुनः ॥३३॥ दुर्योधनस्यावरजानवशिष्टान्वृकोदरः॥ सर्वाञ्जघान
सेनांचनिःशेषामकरोद्रणे ॥ ३४ ॥ उलूकंसहदेवोथशकुनिंचातिपापिनं ॥ जघानद्रौणिहार्दिक्यकृपान्भी

मार्जुनौततः ॥ ३५ ॥ बहुशोविरथीकृत्यपीडयित्वापुनःपुनः ॥ द्रावयामासतुस्तेतुभीषिताविविशुर्वनं
॥ ३६ ॥ शैनेयेनगृहीतोथसंजयोनंतशक्तिना ॥ व्यासेनमोचितोथैकःपार्थान्दुर्योधनोभ्यगात् ॥ ३७ ॥
तेषामभूत्तस्यचघोररूपंयुद्धंसबाणैर्बहुशोर्जुनंच ॥ चकारमूर्च्छाभिगतंयुधिष्ठिरंयमावयत्नाद्विरथांश्चकार ३८
तंभीमसेनोविरथंचकारगजंसमारुह्यपुनःसमभ्ययात् ॥ पुनश्चशैनेयशिखंडिपार्षतान्यमौनृपंचव्यदधान्निरा
युधान् ॥ ३९ ॥ गजेचभीमेनशरैर्निपातितेसमारुहद्वाजिवरंसुनिर्भयः ॥ सतेनचप्रासकरोरणेऽरिहाचचार
शैनेयमताडयच्च ॥४०॥ मुहोहतेनाभिहतःससात्यकिर्यमावपिप्रासनिपीडितौरथे ॥ निषीदतुर्धर्मसुतंप्रयांतं
समीक्ष्यभीमोस्यजघानवाजिनं ॥४१॥ प्रासेनिकृत्तेतुवृकोदरेणविवाहनःसोपिययौसुयोधनः॥ आदायगुर्वीं
चगदांप्रयातोद्वैपायनस्योरुसरोविवेश ॥४२॥ एवमक्षौहिणीषट्कंभीमेननिहतंरणे ॥ पंचपार्थेननिहताअर्धं
कालिंगकानृते॥४३॥एकादशाक्षौहिणीभ्यःशिष्टमन्यैर्निषूदितं ॥ अक्षौहिणीचतुष्कंचपार्थानांद्रौणिनाहतं
॥४४॥अन्यैरन्याःसमस्तैश्चद्रोणकर्णमहाव्रताः॥दुर्योधनोभीमसूनुःप्रायःसेनाहनःक्रमात्॥४५॥ जयंलब्ध्वा
नदत्सूच्चैःपांडवेषुमहात्मसु ॥ दुर्योधनोजलस्तंभंकृत्वामंत्राञ्जजापच ॥ ४६ ॥ मंत्रादूर्वाससादत्तामृतसंजी

वनप्रदाः॥४७॥जलेस्थित्वाजपन्सप्तदिनैःसर्वान्मृतानपि॥उद्धरेद्धार्तराष्ट्रोयंस्युरवध्याश्चतेपुनः॥४८॥इति
विद्याबलंतस्यज्ञात्वापांडुसुतास्ततः॥ अन्विष्यंतःशुश्रुवुश्चव्याधेभ्यस्तंजलेस्थितं ॥४९॥ आगच्छंश्चततस्त
त्रपुरस्कृत्यजनार्दनं॥तदाजलात्समुन्मज्यत्रिभिर्द्रौणिपुरःसरैः॥मंत्रयंतंस्मददृशुस्तान्दृष्ट्वातेप्रदुद्रुवुः॥५०॥
दुर्योधनोविशत्तोयंदृष्ट्वातंकेशवाज्ञया ॥ युधिष्ठिरःसुपरुषैर्वाक्यैरेनमथाह्वयत् ॥ ५१ ॥ अमर्षितोसौधृतराष्ट्र
पुत्रःश्वसंस्तदादंडहतोयथाहिः ॥ उवाचशाठ्यात्तपसेवनाययायांभवाञ्छासतुसर्वपृथ्वीं ॥ ५२ ॥ तमाह
धर्मजोराजायस्त्वंकृष्णेसमागते ॥ सूच्यग्रवेधितांपृथ्वींदातुंनैच्छःकथंचन ॥ ५३ ॥ घातयित्वासर्वपृथ्वीं
भीष्मद्रोणमुखानपि ॥ दातुमिच्छसिसर्वांत्वंपृथ्वींनाद्यवयंपुनः ॥ ५४॥ अहत्वाप्रतिगृह्णीमएहियुद्धेस्थिरो
भव ॥ नकुरूणांकुलेजातोयस्त्वंभीतोह्यपोविशः ॥ ५५॥ इत्यादिरूक्षवचनंश्रुत्वादुर्योधनोरुषा ॥ जलस्तंभा
त्समुत्तस्थौश्वसन्नाशीविषोयथा ॥ ५६॥ उवाचचैकएवाहमकिरीटोविवर्मकः॥ भवंतोबहवोवर्मशिरस्त्राणयु
ताअपि ॥ ५७ ॥ यद्येवमपिमेयुद्धंभवद्भिर्मन्यसेसमं ॥ सर्वैरेकेनवायुद्धंकरिष्येनचभीर्मम ॥ ५८ ॥
इत्युक्तआहधर्मात्मावर्माद्यंचददामिते ॥ वृणीष्वप्रतियोद्धारंपंचानांत्वंयमिच्छसि ॥५९॥ हत्वैकंभुंक्ष्वरा

ज्यंत्वमन्येयामत्रनंवयं ॥ हतेवात्वयितेनैवभुंजीमश्चाखिलांभुवं ॥ आधत्स्वचायुधयेनजेतुमिच्छसिशात्र
वान्॥६०॥इत्युक्तऊचेनहिदुर्बलैरहंयोत्स्येचतुर्भिर्भवदर्जुनादिभिः ॥ भीमेनयोत्स्येगदयासदाहिमेप्रियाग
दानान्यदथायुधंस्पृशे ॥ ६१ ॥ श्रुत्वास्यवाक्यंरभसावृकोदरोगदांतदाध्यर्धभराधिकांमुदा ॥ राज्ञोगदायाः
प्रतिगृह्यवीरःसमुत्थितोयुद्धमनाःसमुन्नदन् ॥६२॥ अथाहनारायणआदिदेवोयुधिष्ठिरंकष्टमिदंत्वयाकृतं ॥
नह्येषराजागदयारणेचरञ्शक्योविजेतुंनिखिलैःसुरासुरैः ॥६३॥सनिश्चयाद्धश्चतुरोनिहन्यात्सहार्जुनान्भी
मसेनःकथंचित् ॥ हंतैनमाजौनहिभीमतुल्योबलेकचिद्धार्तराष्ट्रःकृतीच ॥ ६४ ॥ ऊरूभीमेनभेत्तव्यौप्रतिज्ञां
रक्षतारिपोः ॥ नाभेरधस्ताद्धननंजनाआहुर्गदामृधे ॥ ६५ ॥ अधर्मइतितत्कृष्णोलोकनिंदानिवृत्तये ॥
आपद्धर्मंदर्शयितुंकिंचिद्व्याजेनसंयुतः ॥ ६६ ॥ भीमोहन्याद्धार्तराष्ट्रमित्यूचेयद्यपिस्फुटं ॥ अव्याजेनापि
शक्तोसौबलंनिःसीममाहच ॥ ६७ ॥ आहशिक्षामप्यनूनांयत्नंदुर्योधनेधिकं ॥ नहिभीमोतिप्रयत्नंकुर्यादि
तिगुणोह्ययं ॥ ६८ ॥ प्रतिज्ञापालनंधर्मोदुष्टेषुचविशेषतः ॥ इतिधर्मरहस्यंतुवित्तःकृष्णवृकोदरौ ॥ ६९ ॥
नान्यस्ततोलोकनिंदांव्यपनेतुमुभावपि ॥ अनापद्यापदिवच्चदर्शयेतांजनस्यतु ॥ ७० ॥ ततोभीमःसर्व

लोकस्यधर्मंप्रकाशयन्वाक्यमिदंजगाद ॥ ऊरूतवाहंहियथाप्रतिज्ञंभेत्स्यामिनैवात्रविचारणीयं ॥ ७१ ॥
इतिब्रुवंतंप्रससारचाजौदुर्योधनस्तत्रबभूवयुद्धं॥भीमस्तदाग्र्यप्रकृतिंविधित्सुर्मंदःसआदौव्यचरज्जनार्थे७२
दर्शयंतौगदामार्गंचित्रंतौप्रविचेरतुः ॥ बलभद्रोप्याजगामतदातौप्रतिवारितुं ॥ ७३ ॥ वारितावपितेनोभौ
नैवयुद्धंव्यमुंचतां ॥ ततोददर्शतद्युद्धंमानितःकृष्णपूर्वकैः ॥७४॥ तौशिक्षाबलसंयुक्तौमंडलानिविचेरतुः ॥
तत्रभीमंवंचयितुंधार्तराष्ट्रःशिरःक्षितौ ॥७५॥ व्यधादुच्छ्रितसक्थीकस्तदाकृष्णाभ्यनुज्ञया ॥ पृष्ठमूलेहनद्भी
मोभिन्नसक्थिश्चसोपतत् ॥ ७६ ॥ प्रतिज्ञापालनार्थायनाभेर्नोपर्यधस्तदा ॥ ७७ ॥ गदायुद्धस्यमर्यादांय
शश्चाप्यभिरक्षितुं ॥ नाधस्तान्मध्यएवासौनिजघ्नेतंवृकोदरः ॥७८॥ एवंप्रतिज्ञायुग्मार्थंभग्नसक्थियुगंरणे॥
द्यूतेकृष्णांनिधेहीतियदवादीत्सुयोधनः ॥ तत्प्रतिज्ञानुसारेणभीमोमूर्धानमक्रमीत् ॥७९॥ ऋषभंमासमा
नानामितिसूक्तंददर्शह ॥ तेषांपुण्यानिविद्याश्चसमादायैवसर्वशः॥तांश्चकारतमोगंतृंस्तस्यमूर्ध्निपदाक्रमत्
॥ ८० ॥ स्मारयामासकर्माणियानितस्यकृतानिच ॥ कृष्णबंधेकृतोमंत्रइतिमूर्ध्निपदाहनत् ॥ ८१ ॥ पुनः
पुनश्चतद्वीक्ष्यचुक्रोधमुसलायुधः ॥ चुक्रोशनैवधर्मोयमित्यसावूर्ध्वबाहुकः ॥ ८२ ॥ पुनःक्रोधातिताम्राक्ष

आदायमुसलंहलं ॥ अभिदुद्राव भीमंतंनचचालवृकोदरः ॥ ८३ ॥ अभयेसंस्थितेभीमेरामंजग्राहकेशवः ॥
आहधर्मेणनिहतोभीमेनायंसुयोधनः ॥ ८४ ॥ नमंडलेभिसारेवानापसारेचनाभितः ॥ अधोहन्याद्वंचयंत
मधोहत्वानदुष्यति ॥ ८५ ॥ कृताप्रतिज्ञाचवृकोदरेणभेत्स्येतवोरूइतियुक्तिपूर्वकं ॥ संश्रावयानेनतदेषध
र्मतोजघानदुर्योधनमग्र्यकर्मा ॥ ८६ ॥ वासुदेववचःश्रुत्वाधर्मच्छलमितिब्रुवन् ॥ रौहिणेयोजगामाशुस्व
पुरीमेवसानुगः ॥८७॥ तस्मिन्गतेवासुदेवंसमपृच्छद्युधिष्ठिरः ॥ धर्मोयमथवाधर्मइतितंप्राहकेशवः ॥८८॥
नसाक्षाद्धर्मतोवध्यायेचपापतमानराः ॥ देवैर्हिवंचयित्वैवहताःपूर्वसुरारयः ॥ ८९ ॥ अतोयमप्यधर्मेणह
तोनात्रास्तिदूषणं ॥ भीष्मद्रोणौचकर्णश्चयदैवोपाधिनाहताः ॥ ९० ॥ कोनुदुर्योधनेपापेहतेदोषःकथंचन ॥
प्रतिज्ञापालनायापिबिभेदोरूवृकोदरः ॥९१॥ धर्मतश्चप्रतिज्ञेयंकृतानेनानुरूपतः ॥ लोकतोपिनधर्मस्य
हानिरत्रकथंचन ॥ ९२ ॥ येभीमस्याप्रभावज्ञाआपद्धर्मंचमन्वते ॥ अवध्यत्वेशिववराद्गदाशिक्षाबलाद
पि ॥ जरासंधोपमोयस्माद्धार्तराष्ट्रःसुविश्रुतः ॥ ९३ ॥ तस्मात्सधर्मएवायंभीमचीर्णइतिब्रुवन् ॥ अपिसं
शयिनंचक्रेधर्मराजंजगत्पतिः ॥ ९४ ॥ भूभारक्षतिजोधर्मोमच्छुश्रूषात्मकश्चयः ॥ भीमस्यैवभवेत्सम्यगि

तिबुद्ध्यापरःप्रभुः॥९५॥स्वेनैवबलभद्रायजनायचपुनःपुनः॥श्रुत्वाप्युक्तंनतत्याजसंशयंधर्मजोयतः॥९६॥
ततोप्यसंशयंकृष्णोनचकारयुधिष्ठिरं॥मुख्यधर्मंहिभगवान्बलायाहजनायच॥९७॥धर्मेणैवहतोराजाधार्त
राष्ट्रःसुयोधनः॥इतियद्वक्ष्यतिपुनर्निश्चयार्थेर्जुनायच॥९८॥पुनःपुनर्धर्मतएवभीमोजघानराजानमितिब्रुवं
तं॥जगादकृष्णंस्फुरिताधरोष्ठःक्रोधात्सुपापोधृतराष्ट्रसूनुः॥९९॥ त्वयैवपापेनिहिताहिपार्थाःपापाधिकस्त्वं
हिसदैकएव ॥ इत्यूचिवांसंप्रजगादकृष्णोनत्वत्समःपपातमःकदाचित् ॥१००॥ भीष्मादिहत्यापितवैवपापं
यदन्वयुस्त्वामपिपापनिश्चयं॥पापंचपापानुगतंचहत्वाकथंचनाप्यस्तिनचैवपापं॥१०१॥ नपांडवेष्वस्तिततो
हिकिंचित्पापंप्रयत्नाच्चनिसर्गतोपि॥गुणाधिकास्तेमदुपाश्रयाश्चकोनामतेष्वण्वपिपापमाह॥१०२॥निसर्गतः
पापतमस्त्वमन्यान्धर्मस्थितान्पापपथेनिधाय॥ स्वयंचपापेनिरतःसदैवपापात्सुपापांगतिमेवयासि॥१०३॥इ
तिब्रुवंतंपुनराहकृष्णंदुर्योधनःपापकृतांप्रधानः ॥स्वंतोत्तमोनामकएवमत्तःकोनामदोषोस्तिमयाकृतोत्र १०४
इष्टंचयज्ञैश्चरितंचपूर्तैःपदंरिपूणांनिहितंचमूर्ध्नि॥मृत्युश्चसंग्रामशिरस्यवाप्तोरणोन्मुखेनैवमयाकिमन्यत्१०५
इष्टाभोगामयाभुक्ताःप्राप्ताचपरमागतिः ॥ दुःखिनोदुःखमाप्स्यंतिपार्थास्तेकूटयोधिनः ॥ १०६ ॥ चंद्रार्कस

न्निभैःशूरैर्धार्मिकैःसद्भिरुज्झिता ॥ केवलारत्नहीनेयंपांडवैर्भुज्यतांमही ॥ १०७ ॥ इत्युक्तवत्येवनृपेसुरेशैः
प्रसूनवृष्टिर्विहितापपातह ॥ तामेवबुद्धिंधृतराष्ट्रसूनोःकृत्वादृढांपातयितुंतमोंधे ॥ १०८॥ संभावयतआ
त्मानंवासुदेवंविनिंदतः ॥ तत्परांश्चकथंनस्यात्तमोंतेचविशेषतः ॥१०९॥ यदैकैकमलंतत्रदुःखाधिक्यंसमु
च्चयात् ॥ इतितत्कारयित्वेशआहमोघंतवाखिलं ॥ ११० ॥ नृशंसस्यकृतघ्नस्यगुणवद्वेषिणःसदा ॥ यद्धि
र्मफलंध्वांतंसूर्यवत्स्यात्प्रकाशकं ॥ १११ ॥ वदन्पुनःपुनरिदंधर्मतोहतइत्यपि ॥ ख्यापयामासभगवाञ्जनेनि
जजनेष्टदः ॥ ११२ ॥ प्रख्यापितेवासुदेवेनधर्मेसतांसर्वेषांहृद्यमासीत्समस्तं ॥ हतंचधर्मेणनृपंव्यजानन्पापो
यमित्येवविनिश्चितार्थाः ॥ ११३ ॥ युधिष्ठिरोपापदर्शीसदैवससंशयोभूत्सुमनोभिवृष्ट्या ॥ स्नेहाद्द्रौणिःसंज
योरौहिणेयोदौर्योधनात्पापमित्येवचोचुः ॥ ११४ ॥ ततःकृष्णःपांडुपांचालकैस्तैर्भृशंनदद्भिर्हृषितैःसमेतः ॥
ययौविरिंचेशसुरेंद्रमुख्यैःसंपूजितस्तैश्चरणांगणात्स्मयन् ॥ ११५ ॥ ततःश्रुत्वासंजयाद्दुःखतप्तंसंबोधयिष्य
न्पितरंयुयुत्सुः ॥ कृष्णस्यराज्ञश्चमतेनुयातोजगामचान्वेवजनार्दनश्च ॥ ११६ ॥ धर्मयुक्तैश्चतत्त्वार्थैर्लोकवृ
त्तानुदर्शकैः ॥ वाक्यैराजानमाश्वास्यप्रायात्पार्थान्पुनर्हरिः ॥ ११७ ॥ कालानुसारतोदेवांश्चोपसंहर्तुमच्यु

तः ॥ ययौसपार्थशैनेयःकुरूणांशिबिरंनिशि ॥११८॥ तदैवहार्दिक्यकृपान्वितोयात्सुयोधनंद्रौणिरमुंशया
नं ॥ प्रभग्नसक्थिश्वसृगालभूतैःसंभक्ष्यमाणंददृशेश्वसंतं ॥ ११९ ॥ सदुःखशोकाभिहतोविनिंद्यपार्थान्मया
भूपकिमत्रकार्यं ॥ इत्याहनिष्पांडवतांकुरुष्वेत्यमुंव्यधात्पांस्वभिषेकिणंनृपः ॥१२०॥ उच्छिद्यसंततिंपांडोः
कृत्वास्वक्षेत्रसंततिं ॥ तयाभूरक्षणहृदासोभिषिक्तस्तथेत्यगात् ॥१२१॥ सकृष्णभीमपार्थानांभयादेवपुनर्व
नं ॥ कृपसात्वतसंयुक्तोविवेशगहनंरथी ॥१२२॥ तस्यचिंतयतोद्रोणवधंदुर्योधनस्यच ॥ नागान्निद्रानिशी
थेचध्वांक्षान्न्यग्रोधवासिनः ॥ १२३ ॥ हतान्सुबहुसाहस्रानेकेनातिबलेनतु ॥ कौशिकेननिरीक्ष्यैवप्राहतौ
कृपसात्वतौ ॥१२४॥ निदर्शनेनह्येतेनप्रेरितःपरमात्मना ॥ यामिपांडुसुतान्हंतुमित्युक्त्वारुरुहेरथं ॥ निवा
रितोपिताभ्यांसप्राद्रवच्छिबिरंप्रति ॥१२५॥ अनुजग्मतुस्तावपितंशिबिरद्वारिचैक्षत ॥ उग्ररूपधरंरुद्रंस्व
कीयांतनुमेवसः ॥१२६॥ परीतंवासुदेवेनबहुकोटिस्वरूपिणा ॥ दृष्ट्वैववासुदेवंतमत्रसद्रौतमीसुतः ॥१२७॥
वासुदेवाज्ञयैवात्रस्वात्मनापिसदाशिवः ॥ अयुध्यदग्रसच्चाशुद्रौणेःसर्वायुधान्यपि ॥ १२८ ॥ अचिंत्याहरि
शक्तिर्यद्दृश्यंतेत्महनोपिहि ॥ अतस्तयाप्रेरितेनस्वात्मनैवाखिलेष्वपि ॥ १२९ ॥ आयुधेषुनिगीर्णेषुद्रौणिर्य

ज्ञंतुमानसं ॥ चक्रेऽऽत्मानंपशुंकृत्वास्वात्मस्थायैवविष्णवे ॥ १३० ॥ यज्ञतुष्टेनहरिणाप्रेरितःशंकरःस्वयं ॥
आत्मनेद्रोणपुत्रायददौसर्वायुधानिच ॥१३१॥ उवाचचाहमादिष्टोविष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ अरक्षंपार्थशि
बिरमियंतंकालमेवतु ॥ १३२ ॥ तदिच्छयैवनिर्दिष्टोदास्येमार्गंतवाद्यच ॥ आयुधानिचसर्वाणिहंतुंसर्वानि
माञ्जनान् ॥ १३३ ॥ इत्युदीर्यप्रदायाशुसर्वाहेतीर्वृषध्वजः ॥ तत्रैवांतर्दधेसोपिप्रोवाचकृपसात्वतौ ॥ १३४ ॥
येनिर्यास्यंतिशिबिराज्जहितंतांश्चसर्वशः ॥ इत्युक्त्वाप्रविवेशांतर्धन्वीखड्गीकृतांतवत् ॥१३५॥ पारावताश्वं
सतदाशयानमुपेत्यपद्भ्यांसमताडयच्च ॥ वक्षस्यसाववदद्धीतनिद्रोजानेभवंतंहिगुरोस्तनूजं ॥ १३६ ॥ समु
त्थितंमांजहिशस्त्रपाणिंशस्त्रेणवीरोसिसवीरधर्मः ॥ लोकाश्चमेसंत्वथशस्त्रपूताइतिब्रुवाणंसरुषाजगाद ।१३७
नसंतिहिब्रह्महणांसुलोकाविशेषतश्चैवगुरुद्रुहांपुनः ॥ नधर्मयुद्धेनवधार्हकाश्चयेत्वद्विधाःपापतमाःसुपाप
॥ १३८ ॥ अवश्यभाविनंमृत्युंधृष्टद्युम्नोविचिंत्यतं ॥ तूष्णींबभूवस्वप्नेपिनित्यंपश्यतितांमूर्तिं ॥ १३९ ॥ द्रौ
णिंचकालरात्रिंचद्रोणपातादनंतरं ॥ विशसंतंकृषंतींचस्वप्नेपश्यतिपार्षतः ॥१४०॥ समाक्षिपद्द्रोणसुतोस्य ॥ २१९ ॥
कंठेनिबध्यमौर्वींधनुषोप्युरस्थः ॥ ममंथकृच्छ्रेणविहायदेहंययौनिजस्थानमसौचवह्निः ॥१४१॥ ततःशिखं

डिनंहत्वायुधामन्यूत्तमौजसौ ॥ जनमेजयंचपांचालीसुतानभिययौज्वलन् ॥ १४२ ॥ तैरुत्थितैरस्यमानः
शरैःखड्गेनजघ्निवान् ॥ सर्वान्सव्यापसव्येनतथान्यान्पांडवात्मजान् ॥१४३॥ ऋतएकंभैमसेनिंकाशिराजा
त्मजात्मजं ॥ तंतदांतर्हितःशर्वःकैलासमनयत्क्षणात् ॥ १४४ ॥ सशर्वत्रातनामासीदतस्तत्रैवसोवसत् ॥
पुरार्थितःस्वदौहित्रस्यामरत्वायशंकरः ॥ काशिराजेनतेनासौजुगोपैनंकृपायुतः ॥१४५॥ वासुदेवमतंज्ञा
त्वासाम्राज्यायपरीक्षितः ॥ वारयामासभूलोकंनैवयाहीत्यमुंशिवः ॥ १४६ ॥ सामान्यतोपांडवायद्रौणिना
प्यभिसंधितं ॥ तद्रूपेणैवरुद्रेणविनैनमितिचिंतितं ॥ १४७ ॥ अस्त्रंब्रह्मशिरश्चैनंनजघानैक्यतस्तयोः ॥ चे
कितानादिकांश्चैवजघानान्यांश्चसर्वशः ॥१४८॥ सचेदिपांचालकरूशकाशीनन्यांश्चसर्वान्विनिहत्यवीरः ॥
शिशूंस्त्रियश्चैवनिहंतुमुग्रःप्राज्वालयत्तच्छिबिरंसमंतात् ॥१४९॥ जिजीविषूंस्तत्रपलायमानान्द्वारिस्थितौगौ
तमसात्वतौच ॥ निजघ्नतुःसर्वतःपार्षतस्यसुतस्त्वेकःशेषितोदैवयोगात् ॥ १५० ॥ खड्गेनप्रहृतंदृष्ट्वाहार्दि
क्येनपपातह ॥ भूमौप्रागेवसंस्पर्शान्नज्ञातस्तमसामुना ॥१५१॥ अन्यासक्तेसमुत्थायप्राद्रवद्यत्रपार्षती ॥ त
स्याअकथयत्सर्वंसाभीमायाहदुःखिता ॥ प्राद्रवद्रथमारुह्यसधन्वीगौतमीसुतं ।१५२ तदंतरेद्रौणिरपिप्रयातः

कृष्णासुतानांमुदितःशिरांसि ॥ आदायहार्दिक्यकृपानुयातोदुर्योधनंसन्निकृष्टप्रयाणं ॥ १५३ ॥ दृष्ट्वातदु
क्तंचनिशम्यपापस्तुष्टोत्यजत्साध्वितिदेहमाशु ।भीमार्जुनाभ्यामथकेशवाच्चभीताःपृथक्द्रौणिमुखाःप्रयाताः
॥१५४॥तत्रैकलंद्रोणसुतंरथेनयांतंरथीमारुतिरन्वधावत्॥तमाद्रवंतंप्रसमीक्ष्यभीतःपराद्रवद्द्रौणिरतिद्रुता
श्वैः ॥ १५५ ॥ आद्रवंतंपुनर्दृष्ट्वाभीमंद्रोणात्मजोरुषा ॥ आवृत्ययुध्यन्विजितोऽस्त्रंब्रह्मशिरआददे ॥ १५६ ॥
एतस्मिन्नंतरेकृष्णोधर्मजेनार्जुनेनच ॥ तत्रागमत्तदस्त्रंचभीमंचाव्यर्थतांनयन् ॥ १५७ ॥ अवध्योभीमसेन
स्तदस्त्रंचामोघमेवयत् ॥ विष्णुनैवोभयंयस्मात्कृतंभीमोस्त्रमेवतत् ॥ १५८ ॥ गायत्रीतत्रमंत्रोयद्ब्रह्मातद्ध्या
नदेवता ॥ ध्येयोनारायणोदेवोजगत्प्रसवितास्वयं ॥ १५९ ॥ ऊचेचपार्थयोःकृष्णोयत्कृतंद्रौणिनापुरा ॥
स्वायुधानांयाचनंचाप्यशक्तेनतदुद्धृतौ ॥ १६० ॥ पृष्टेनोक्तंत्वयाहीनांकृत्वादुर्योधनायगां ॥ दातुंतदायुधं
मेद्येत्येवमुक्तेत्मनोदितं ॥ मैवंकार्षीःपुनरितिध्यायताब्धेस्तटेस्वमुं ॥ १६१ ॥ तदस्त्रंप्रज्वलद्दृष्ट्वाऽपाडवत्व
विधित्सया ॥ धरायांद्रौणिनामुक्तंकृष्णेनप्रेरितोर्जुनः ॥ १६२ ॥ स्वस्त्यस्तुद्रोणपुत्रायभूतेभ्योमह्यमेवच ॥ ॥ २२० ॥
इतिब्रुवंस्तदेवास्त्रमस्त्रशांत्यैव्यसर्जयत्॥१६३॥अनस्त्रज्ञेषुमुक्तंतद्धन्यादस्त्रमुचंयतः॥गुरुभक्त्याततोद्रौणेःस्व

स्त्यस्त्वित्याहवासविः॥१६४॥तदस्त्रयोस्तुसंयोगेभूतानांसंहृतिर्भवेत्॥भूतानांस्वस्तिरप्यत्रकांक्षिताकरुणात्म
ना॥१६५॥तथाप्यस्त्रद्वयंयुक्तंभूतानांनाशकृद्ध्रुवं॥तस्मान्निवारयन्योगंतयोर्मध्येभवत्क्षणात् ॥१६६॥ निःसी
मशक्तिःपरमःकृष्णःसत्यवतीसुतः॥संस्थाप्यास्त्रद्वयंदूरेतावाहपुरुषोत्तमः।१६७।संतिह्यस्त्रविदःपूर्वंप्रायश्चैत
न्नतैःकृतं ॥ लोकोपद्रवकृत्कर्मसंतःकुर्युःकथंकचित्॥१६८॥इत्युक्तेफल्गुनःप्राहमयामुक्तंमहापदि॥शांत्यर्थमे
वचविमोक्षंतव्यंभवताततः।१६९।द्रौणिरप्येवमेवाहतौवेदपतिरब्रवीत् ॥निवर्त्यतामस्त्रमितिशक्रसूनुस्तथाक
रोत् ॥१७०॥ निवर्तनाप्रभुंद्रौणिंवासुदेवोप्यभाषत ॥१७१॥ क्षत्रतेजाब्रह्मचारीकौमारादपिपांडवः ॥ निव
र्तनेततःशक्तोनायंद्रोणात्मजोपिसन् ॥ १७२ ॥ अब्रह्मचर्यादित्युक्तेव्यासोद्रौणिमभाषत ॥ निवर्तनासम
र्थस्त्वंदेहिनैसर्गिकंमणिं ॥ १७३ ॥ जितःप्रागेवभीमेनभीमायैवमहाप्रभं ॥ अपिकेवलयावाचापार्थेभ्यो
स्त्रंनिर्वतय ॥ १७४ ॥ इत्युक्तोमूर्धजंरत्नंजरामरणनाशनं ॥ क्षुत्तृट्श्रमहरंदिव्यंगंधध्वांतहरंशुभं ॥१७५॥
उत्कृत्यभीमायददौमुक्ताःपंचैवपांडवाः ॥ अस्त्रादितिततोवेदभर्तावासविमब्रवीत् ॥ १७६ ॥ तातमुक्तंद्रौ
णिनापित्वमेवास्त्रंनिवर्तय ॥ इत्युक्तस्तंप्रणम्याशुसंजहारार्जुनोपितत् ॥ १७७ ॥ यादवेशोथगौतम्याःसुत

माहैकसंततेः ॥ वाचानिवर्तयास्त्रंत्वमित्युक्तेद्रौणिरब्रवीत् ॥ १७८ ॥ पक्षपातादिच्छसित्वंभागिनेयस्यसं
ततिं ॥ तत्रैवपातयाम्यस्त्रमुत्तरागर्भकंतने ॥ १७९ ॥ वासुदेवःपुनःप्राहयदिहंतव्यएवते ॥ गर्भस्तथापि
नैवास्त्रंपातयास्मिन्कथंचन ॥ १८० ॥ अभिमन्योर्मृतस्यैवदेहेपातयमानद ॥ एवंत्वदस्त्रनिहतंगर्भमुज्जीव
याम्यहं ॥ १८१ ॥ पातयेगर्भएवाहमित्यूचेगौतमीसुतः ॥ अथाहवासुदेवस्तमीषत्क्रुद्धइवप्रभुः ॥ १८२ ॥
दुर्मतेपश्यमेवीर्यंयत्तेशक्यंकुरुष्वतत् ॥ उज्जीवयाम्यहंगर्भंयततःशक्तितोपिते ॥ १८३ ॥ संततिर्वर्षसाहस्रं
पांडवानांभवेद्भुवि ॥ मत्पालितांनकश्चित्तांतावद्धंतुंक्षमःक्वचित् ॥ १८४ ॥ जानामितेमतिंदुष्टांजिघांसोः
पार्थसंततिं ॥ चिकीर्षोर्धार्तराष्ट्रस्यतंतुंभूयःसुदुष्करं ॥ १८५ ॥ मदाज्ञयासाविफलाभवित्रीवांछामुमुक्षोर्वि
मुखस्यविष्णोः ॥ यथैवतेनैवनराधिरूढोगम्यस्तवस्यान्नचभूमिभागः ॥ १८६ ॥ दुर्गंधयुक्तोव्रणसंचितांगः
सदाचरःस्याद्विपिनेषुमंदः ॥ यावद्भुविस्यादिहपार्थतंतुर्व्यासोपितंप्राहतथेतिदेवः ॥ १८७ ॥ रूपद्वयेना
पिहरेस्तथोक्तोजगादकालीतनयंसकृष्णं ॥ त्वयासहस्यान्ममसंगमोविभोयथेष्टतःस्यान्नचमेत्रविघ्नः ॥१८८॥
इत्युक्तओमितिप्राहभगवान्बादरायणः ॥ तंप्रणम्यययौसोपिस्वप्नदृष्टमनुस्मरन् ॥ १८९ ॥ स्वप्नेहिद्रौपदे

यानांवधोदृष्टोत्मनानिशि ॥ अर्जुनेनप्रतिज्ञातंद्रौपद्यैस्ववधंप्रति ॥१९०॥ निबध्यानयनंचैवतेनैवशिबिरं
प्रति ॥ मुंचेतिद्रौपदीवाक्यंनेतिभीमवचस्तथा ॥ १९१ ॥ कृष्णवाक्यान्मणिंहृत्वादेशान्निर्यापणंतथा ॥
इत्यादिस्वप्नदृष्टंयत्प्रायःसत्यमभूदिति ॥ चिंतयन्प्रययौदेवंद्रौणिःशस्त्रभृतांवरः ॥ १९२ ॥ सकृष्णोक्तम
पिप्राप्यबादरायणशिष्यतां ॥ प्राप्योत्तरद्वापरेचवेदान्संविभजिष्यति ॥१९३॥ ततःसप्तऋषिर्भूत्वापाराश
र्यप्रसादतः ॥ एकीभावंस्वरूपेणयास्यत्यच्युतनिष्ठया ॥१९४॥ कृपोथपांडवान्प्राप्यगौरवात्पूजितश्चतैः ॥
अभूदाचार्यएवासौराज्ञांतत्तंतुभाविनां ॥१९५॥ बादरायणशिष्यत्वंपुनःप्राप्यभजन्नमुं ॥ साकंस्वभागि
नेयेनभाव्येकोमुनिसप्तके ॥१९६॥ कृतवर्माद्वारवतींययौकृष्णानुमोदितः ॥१९७॥ कृष्णायैतंमणिंदत्वाभी
मस्तांपर्यसांत्वयत् ॥ विकोपाभीमवाक्येनराज्ञेसाचमणिंददौ ॥१९८॥ राजार्हेचमणौदत्तेमह्यंभीमेनलौकि
काः ॥ स्त्रीपक्षपातंराजाचशंकेयुर्मारुतेरिति ॥१९९॥ मणिंराज्ञेददौकृष्णाभर्तृप्रियहितेरता ॥ सोप्याब
ध्यमणिंमूर्ध्निरेजेराजागवामिव ॥ २०० ॥ वेदेश्वरेणापियदूत्तमेनकृष्णेनयुक्तास्ततआशुपार्थाः ॥ ययुःस
भार्यानिजराजधानींहत्वेवसंतोंतररीन्स्वराज्यं ॥२०१॥ युधिष्ठिरस्यानुविचित्रवीर्यसुतस्यपादावभिवंदमा

नं ॥ आकृष्यभीमंपरमेश्वरोयोमयाकृतिंधात्पुरतोनृपस्य ॥ २०२ ॥ भीमाकृतिंतांससुयोधनेनकारायिता
मभ्यसनेगदायाः ॥ आश्लिष्यचूर्णीकृतवानसृग्वमन्हातातभीमेतिवदन्पपात ॥२०३॥ तमाहकृष्णोनह
तोद्यभीमोनचत्वयान्यैरपिशक्यतेसौ ॥ हंतुंस्वबुद्धिःप्रथितात्वयाद्यपापाहितेबुद्धिरद्यापिराजन् ॥२०४॥
स्वबुद्धिदोषादतिपापशीलपुत्राख्यपापानिविवर्धयित्वा ॥ नीतोवशंतैःफलमद्यभुंजन्नक्रोधितुंचार्हसिभी
मसेने ॥ २०५॥ इत्युक्तेशांतबुद्ध्यैवराज्ञाहूतोवृकोदरः ॥ अभ्यवंदततत्पादावनुजाद्याश्चतस्यये ॥ २०६ ॥
वज्राच्चदृढदेहत्वादविकारेवृकोदरे ॥ नदोषोविवृतोस्यस्यादितिकृष्णेनवंचितः ॥२०७॥ सर्वानाश्लिष्यच
प्रेम्णायुयोजनृपआशिषः ॥ कुलनाशकरःपापःशापयोग्यस्तवह्यहं ॥२०८॥ इत्युक्त्वैवप्रणमतोगांधारीसु
पदांगुलीः ॥ ददर्शधर्मराजस्यपटांतेनप्रकोपिता ॥ २०९ ॥ तस्याःक्रोधाग्निनिर्दग्धनखःसकुनखोभवत्
॥ २१० ॥ वंदमानंपुनर्भीममाहसाक्रोधविह्वला ॥ अधर्मतःकथंभीमसुतंमेत्वंनिजघ्निवान् ॥ २११ ॥ इ
त्युक्तेऽस्याःशमयितुंक्रोधमग्रेवृकोदरः ॥ प्राहनप्राणसंदेहेपापंस्यात्पापिनोवधे ॥ २१२ ॥ इत्युक्त्वातांपुनः ॥ २२२ ॥
प्राहप्रतिज्ञाहानिमंतरा ॥ नमेस्तिप्राणसंदेहइतिजानन्वृकोदरः ॥२१३॥ यथाप्रतिज्ञंभ्रातृव्यात्रणेममनिज

घ्नुषः॥क्रोधमक्षत्रजातेस्तुतद्धानौजीवनंनहि ॥२१४॥ पापानशुद्धधर्मेणहंतव्याइतिचश्रुतिः ॥ अन्यवत्पा
पहननंपापायेत्याहहिश्रुतिः॥ अतोसुरान्नैकृतिकान्निकृत्याघ्नंतिदेवताः ॥२१५॥ निंकृत्यानिकृतिंहन्यान्नि
कृत्यौनवधार्मि(कं)कान्॥ इतिश्रुतिर्हिपरमापठ्यतेपैंगिभिःसदा॥२१६॥इत्युक्तातंपुनःप्राहकथंतेनरशोणि
तं॥पीतंनरैणैवसतानपीतमितिसोब्रवीत्॥२१७॥दंतांतरंनमेप्रापशोणितंत्वत्सुतस्यतत्॥ प्रतिज्ञापालनाया
पिप्रतिकर्तुंचतत्कृतं॥२१८॥भीषणायचशत्रूणांपीतवच्चप्रदर्शितं॥वेददृष्टश्चधर्मोयमितिपापजनंप्रति॥२१९॥
इत्युक्तोवाचनैवांधद्व्यस्यास्यवृकोदर॥घ्नतापुत्रशतंयष्टिमात्रंचोर्वरितंत्वया ॥२२०॥तामाहभीमःपापिष्ठावध
योग्यापराधिनः ॥ सर्वेहताइतिपुनःसाहयेनाकृतस्तव ॥ अपराधःसएकोपिकिंनास्तीत्यवदत्सतां ॥२२१॥
सर्वैःसमेतैःकृष्णस्यबंधनायविनिश्चितं॥२२२॥अन्यानिचसुपापानिकृतान्यत्रपुरापिच॥वासुदेवंसभासंस्थं
ब्रुवाणंधर्मसंहितां ॥ २२३ ॥ पुनःपुनरवज्ञाययांतंदुर्योधनंबहिः ॥ सर्वेन्वगच्छन्नित्यादीन्यभिप्रेत्यवृकोदरः
॥२२४॥ नैकोप्यनपराधीमेस्वयंतानानुशिक्षितुं ॥ असमर्थामयिक्रोधंकिंकरोषिनिरर्थकं ॥ २२५ ॥ इत्यु
क्तासाभवत्तूष्णींक्रमात्सर्वैश्चपांडवैः ॥ वंदिताव्यासवाक्याच्चकिंचिच्छांताचसाभवत् ॥२२६॥ तस्यायाश्च

स्नुषाःसर्वास्ताभिःसहपुरस्कृतां ॥ कृत्वातंधृतराष्ट्रंचविदुरादींश्चसर्वशः ॥ २२७ ॥ पांडवाःप्रधनस्थानंसभा
र्याःपृथयासह ॥ कृष्णाभ्यांचययुस्तत्रगांधार्यास्तपसोबलं ॥२२८॥ जानन्पांडवरक्षार्थंचिकीर्षुस्तत्तपोव्य
यं ॥ वेदेश्वरोददौचक्षुर्दिव्यंसत्यवतीसुतः ॥ २२९ ॥ तेनदृष्ट्वाप्रेतदेहान्सर्वांस्तत्रसमाकुला ॥ शशापयाद
वेशानंत्वयास्मत्कुलनाशनं ॥ यत्कृतंतत्तवकुलंगच्छत्वन्योन्यतःक्षयं ॥ २३० ॥ इत्युक्तोभगवान्कृष्णःस्व
चिकीर्षितमेवतत् ॥ अस्त्वेवमित्याहविभुरीश्वरोप्यन्यथाकृतौ ॥२३१॥ तेनतस्यास्तपोनष्टंहीनासातोहि
भर्तृतः ॥ २३२ ॥ नाशयेद्धिस्वयंविष्णुःस्वयोग्यादधिकान्गुणान् ॥ २३३ ॥ ततआश्लिष्यभर्तृ
णांदेहान्प्ररुदतीःस्त्रियः ॥ सर्वादुर्योधनादीनांदर्शयामासकेशवः ॥२३४॥ कृष्णायैसाचतंदेवमस्तुवत्पूर्ण
षड्गुणं ॥ ततोदेहान्प्रसिद्धानांपार्थाःसमदहन्सतां ॥ अन्येषांधृतराष्ट्रादीन्पुरस्कृत्यैवकांश्चन ॥२३५॥ सू
तैःपंचभिरेवस्वैःसरस्वत्यांप्रचिक्षिपुः ॥ स्नेहान्नृपोयमौचस्नानाजौतस्मिन्व्ययोजयन् ॥ शवाःप्रायोबहुत्वेन
तत्रतत्रैवसंस्थिताः ॥ २३६ ॥ ततोददत्सुपानीयंगंगायांस्वजनस्यतु ॥ पृथाकर्णायदत्तेतिपार्थानाहाग्रजं
चतं ॥२३७॥ ततोहाहेतिविलपन्राजापरमदुःखितः ॥ शशापसर्वनारीणांगुह्यंहृदिनतिष्ठतु ॥२३८॥ हा
मातस्तवधृत्यैववयंसर्वेभृशंहताः ॥ ज्येष्ठंपितृसमंहत्वाप्रतिपत्स्यामकांगतिं ॥२३९॥ एवंवदंतंकौंतेयंवासु
देवःसनारदः ॥ शमयामाससद्वाक्यैर्गुणान्कर्णस्यचाब्रवीत् ॥ २४० ॥ ततस्तेप्रेतकार्याणिचक्रुःसर्वेपिसर्व
शः ॥ सर्वेषामधिराज्येचस्थितोभूत्पांडवाग्रजः ॥ २४१ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते
श्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेअष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ॥
ॐयदैवकृष्णौसकलाधिराज्येयुधिष्ठिरंयौवराज्येचभीमं ॥विप्रैर्युतावभिषिच्याशिषश्चयुक्तादत्वाहर्षयामास
तुस्तौ ॥१॥ तदैवचार्वाकइतिप्रसिद्धंरक्षस्त्रिदंडीयतिरेवभूत्वा ॥ युधिष्ठिरंगर्हयामासविप्रास्त्वांगर्हयंतीति
सुपापशीलः ॥२॥ श्रुत्वैवतद्दुःखितमाशुधर्मजंदृष्ट्वाविप्राःशेपुरमुंभृशार्ताः ॥ अगर्हितंनित्यमस्माभिरेनंय
तोवोचोगर्हितमद्यपाप ॥ भस्मीभवाश्वेवततस्त्वितीरितेक्षणादभूत्पापतमःसभस्मसात् ॥ ३ ॥ भस्मीकृते
स्मिन्यतिवेषधारिणियुधिष्ठिरंदुःखितंवृष्णिसिंहः ॥ प्रोवाचनायंयतिरुग्रकर्मासुयोधनस्यैवसखासुपापः ॥ र
क्षोधमोयंनिहतोद्यविप्रैस्तन्माशुचःकृतकार्योद्यराजन् ॥४॥ इतीरितःशांतमनाःसविप्रान्संतर्पयामासधनै
श्चभक्त्या ॥५॥ असांत्वयच्चबांधवान्स्वपौरसंश्रयादिकान् ॥ ददौयथेष्टतोधनंररक्षचानुपूर्ववत् ॥६॥ स

॥ २२३ ॥

भीष्मद्रोणकर्णानांवधाद्दुर्योधनस्यच ॥ पापशंकीतप्यमानोराज्यत्यागेमनोदधे ॥७॥ सोनुजैःकृष्णयावि
प्रैरप्युक्तोधर्मशासनं ॥ भीमंसंप्रार्थयित्वैवनवेत्सीत्याहफल्गुनं ॥ ८ ॥ तस्मिन्क्रुद्धेनृपंप्राहुर्विप्रास्त्वत्तोपिध
र्मवित् ॥ शक्रोर्जुनइतिश्रुत्वाप्येतद्धर्मेससंशयं ॥ ९ ॥ मत्स्नेहादेवसर्वेपिधर्मोयमितिवादिनः ॥ इत्येवंशं
कमानंतमूचतुर्विप्रयादवौ ॥१०॥ कृष्णोधर्मोयमित्येवशास्त्रयुक्त्यापुनःपुनः ॥ नातिनिश्चितबुद्धिंतंतदा
पिपुरुषोत्तमौ ॥११॥ हतपक्षगतत्वेनत्वच्छंकायाअगोचरः ॥ यतोभीष्मस्ततोयाहितमित्यूचतुरव्ययौ
॥१२॥ सताभ्यांभ्रातृभिश्चैवमुनिभिश्चसमन्वितः ॥ भीष्मंययौलज्जितेस्मिंस्तंभीष्मायाहकेशवः ॥१३॥ पृ
च्छेत्युक्तःसभीष्मेणपप्रच्छाखिलमंजसा॥अत्रोवाचाखिलान्धर्मान्कृष्णोभीष्मशरीरगः॥१४॥भीष्मोप्याह
हरिंपार्थाबोधनीयास्त्वयैवहि ॥ काशक्तिर्ममदेवेशपार्थान्बोधयितुंप्रभो ॥१५॥ इत्युक्तोभगवानाहत्वत्की
र्त्यैत्वयिसंस्थितः॥ प्रवक्ष्याम्यखिलान्धर्मान्सूक्ष्मंतत्त्वमपीतिह॥१६॥ राज्ञःप्रथमतोधर्मोभगवद्धर्मपालनं ॥
तदर्थंकंटकोद्धारोधर्मोभागवताअपि ॥१७॥ मनोवाक्कर्मभिर्विष्णोरच्छिद्रत्वेनचार्चनं ॥ पूर्णोशेषगुणोवि
ष्णुःस्वतंत्रश्चैकएवतु ॥ तद्वशंसर्वमन्यचसर्वदेतिविनिश्चयः ॥ १८ ॥ देवताक्रमविज्ञानमपूजान्यस्यवैहरेः

॥१९॥ पूजाभागवतत्वेनदेवादीनांचसर्वशः ॥ वृथाकर्माकृतिःक्वापिनिराशीस्त्वंसदैवच ॥ २० ॥ विष्णो
र्भागवतानांचप्रतीपस्याकृतिस्सदा ॥ परस्परविरोधेतुविशिष्टस्यानुकूलता ॥२१॥ प्रियंविष्णोस्तदीयाना
मपिसर्वसमाचरेत् ॥ धर्ममप्यप्रियंतेषांनैवकिंचित्समाचरेत्॥२२॥ साम्येविरोधेचबहूननुवर्तेतवैष्णवान् ॥
एतेसाधारणाधर्माज्ञेयाभागवताइति ॥२३॥ तत्त्वविज्ञापनंधर्मोविप्रस्यतुविशेषतः॥ शारीरदंडसंत्यागःपु
त्रभार्यादिकानृते ॥२४॥ तत्रापिनांगहानिःस्याद्वेदनावाचिरंनतु ॥ नचार्थदंडःकर्तव्योविप्रवैश्यादिभिः
क्वचित् ॥२५॥ शारीरदंडविषयेवैश्यादीनांचविप्रवत् ॥ यथालब्धेनवर्तेतभिक्षयावाद्विजोत्तमः ॥२६॥ शि
ष्ययाज्योपलब्धैर्वाक्षत्रधर्मेणवापदि ॥ महापदिविशांधर्मैःक्षत्रियःसुरविप्रयोः ॥ २७ ॥ अन्यत्रसर्ववित्तेन
वर्तेतैतांश्चपालयन् ॥ विरोधिनःक्षत्रियाश्चप्रसह्यैवहरेद्धनं॥२८॥ सामादिक्रमतोधर्मान्वर्तयेद्दंडतोंततः ॥
अपलायीसदायुद्धेसतांकार्यस्मृतेक्वचित् ॥ २९ ॥ कृषिवाणिज्यगोरक्षाकुसीदंवैश्यजीवनं ॥ परिचर्यैवशूद्र
स्यवृत्तिरन्येस्त्वपूर्ववत् ॥३०॥ वर्तेयुर्ब्राह्मणाद्याश्चक्रमात्पूज्याहरिप्रियाः ॥ हरिभक्तावनुचस्तुवर्णोचोनातिपू
ज्यते ॥३१॥ विनाप्रणामंपूज्यस्तुवर्णहीनोहरिप्रियः ॥ आदरस्तत्रकर्तव्योयत्रभक्तिर्हरेर्वरा ॥ ३२ ॥ ज्ञा

पनंक्षत्रियाणांचधर्मोविप्राभ्यनुज्ञया ॥ तदभावेतुवैश्यानांशूद्रस्यपरमापदि ॥ ३३ ॥ वर्णेष्वज्ञेष्ववर्णस्तुन
ज्ञानीस्यात्कथंचन ॥ इतिश्रुतेरवर्णस्यज्ञापनप्राप्तिरेवन ॥ ३४ ॥ ज्ञेयंसर्वंत्रिवर्णस्थैःस्त्रीभिर्वेदान्विनाखि
लं ॥ स्वीयपुन्नियतिःस्त्रीणांस्वदारनियतिर्नृणां ॥ ३५ ॥ धर्मोगुणोत्तमानांतुस्मृत्यैवांधंतमोव्रजेत् ॥ गुण
सर्वस्वहानिःस्यादुत्तरोत्तरतोत्रच ॥३६॥ अधोधोधिकदोषःस्यात्स्त्रीणामन्यत्रमध्यतः ॥ वेदाअप्युत्तमस्त्री
भिःकृष्णाद्याभिरिवाखिलाः ॥३७॥ देव्योमुनिस्त्रियश्चैवनरादिकुलजाअपि ॥ उत्तमाइतिविज्ञेयाःसच्छू
द्रैरप्यवैदिकं ॥ ज्ञेयमन्यैर्हरेर्नामनिजकर्तव्यमेवच ॥३८॥ सर्वथांधंतमोयातिवरंसदृशमेवच ॥ योविष्णो
र्मन्यतेकिंचिद्गुणैःकैश्चिदपिक्वचित् ॥ ३९ ॥ ब्रह्मेशानादिकमपिभेदंवायोनमन्यते ॥ भेददृक्तद्गुणादौवा
प्रादुर्भावगतेपियः ॥४०॥ प्राकृतंदेहमथवादुःखाज्ञानश्रमादिकं ॥ मन्यतेतारतम्यंवातद्भक्तेष्वन्यथैवयः
॥४१॥ मनोवाक्तनुभिर्योवातस्मिंस्तद्भक्तएववा ॥ विरोधकृद्विष्णवधीनादन्यत्किंचिदपिस्मरन् ॥ ४२ ॥
अन्याधीनत्वविद्वास्यसर्वपूर्त्यविदेवच ॥ भक्तिहीनाश्चतेसर्वेतमोधंयांत्यसंशयं ॥४३॥ तत्त्वेसंशययुक्तायेॆ ॥२२५॥
सर्वेतेनिरयोपगाः ॥ दोषेभ्यस्तेगुणाधिक्येनैवयांत्यधमांगतिं ॥ ४४ ॥ गुणदोषसाम्येमानुष्यंसर्वदैवपुनः

पुनः ॥ यावद्दोषक्षयश्चोर्ध्वांगतिःक्रमशएवतु ॥४५॥ सर्वदोषक्षयेमुक्तिरात्मयोग्यानुसारतः ॥ भक्तिज्ञा
नोन्नतावेवस्वर्गश्चशुभकर्मणः ॥ ४६ ॥ विष्णुवैष्णववाक्येनहानिःपापस्यकर्मणः ॥ इत्यादिधर्मसर्वस्वंभी
ष्मस्थेनैवविष्णुना ॥४७॥ पार्थानांगदितंतत्तुश्रुत्वाधर्मसुतोनुजान् ॥ पप्रच्छविदुरंचैवसारंधर्मादिषुत्रिषु
॥ ४८ ॥ आहक्षत्ताधर्ममेवसारमर्थंचमध्यमं ॥ नीचंकामंनिष्फलत्वादर्थमेवार्जुनोब्रवीत् ॥ ४९ ॥ सारंस
द्विविधोज्ञेयोदैवोमानुषएवच ॥ दैवोविद्याहिरण्यादिर्मानुषःपरिकीर्तितः ॥५०॥ मध्यमोधर्मएवात्रसाध्यं
साधनमेवच ॥ विद्याह्वयोर्थोधर्मस्यविद्ययैवविमुच्यते ॥५१॥ मानुषोर्थोपिविद्यायाःकारणंसुप्रयोजितः ॥
तुष्टोर्थेनगुरुर्यस्मात्कैवल्यंदातुमप्यलं ॥५२॥ धर्मार्थतांविनाप्यर्थैस्तुष्येयुर्गुरुदेवताः ॥ यद्यनुद्देशितोधर्मो
प्यर्थमेवानुसंव्रजेत् ॥५३॥ गुरुतार्थगतैवस्यात्कामोधस्ताद्धिनिष्फलः ॥ यमावत्रविदांश्रेष्ठावर्जुनोक्तमनू
चतुः ॥५४॥ अथाहभीमःप्रवरःसुतत्त्वदृशांसमस्तानभिभाष्यहर्षात् ॥ स्मयन्नकामादतिरिक्तमस्तिकिंचि
च्छुभंक्वावरतांसयायात् ॥५५॥ काम्यंहिकामाभिधमाहुरार्याःकाम्याःपुमर्थाःसहसाधनैर्यत् ॥ अकाम्यतां
यात्यपुमर्थएवपुमर्थितत्वाद्धिपुमर्थउक्तः ॥५६॥ विज्ञानभक्त्यादिकमप्यतीवतत्साधनंकाम्यबहिष्कृतंचेत् ॥

नसाधनंस्यात्परमोपिमोक्षोनसाध्यतांयातिविनाहिकामात् ॥ ५७ ॥ परात्परोप्यादिपुमान्हरिश्चस्वस्ये
तरेषामपिकाम्यएव ॥ अकामितोवाग्गतिमेवदद्यात्कामःपुमर्थोखिलएवतेन ॥५८॥ इच्छैवकामोस्तुतथा
पिनैतामृतेहिचित्त्वंघटकुड्यवत्स्यात् ॥ सारस्ततःसैवचिदात्मिकापिसाचेतनागूढतनुःसदैव ॥५९॥नप्रश्न
योग्यःपृथगेवकामस्तेनैषराजन्यंदितारतम्यं ॥ इच्छस्ययंतेत्रिविधोहिवेद्योधर्मार्थयुक्तःपरमोमतोत्र ॥६०॥
एकाविरोधीयदिमध्यमोसौद्वयोर्विरोधीतुसएवनीचः ।तस्मात्स्वबुद्धिप्रमदाभिरेवकामंरमेथाअनुरूपकामः
॥६१॥ राजन्नकामादपरंशुभंहिपरोहिकामोहरिरेवयेन ॥ प्राज्ञःसुहृच्चंदनसारलिप्तोविचित्रमाल्याभरणैरुपे
तः ॥ इदंवचोव्याससमासयुक्तंसंप्रोच्यभीमोविररामवीरः ॥ ६२ ॥ प्रशस्यभीममन्यांश्चराजामोक्षमथा
स्तुवत् ॥ स्वयुक्तेरप्रतीपत्वान्निराचक्रेनमारुतिः ॥ ६३ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते
श्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेधर्मसारनिरूपणंनामएकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥
ॐ ॥ अथकृष्णमनुस्मृत्यभीष्मेस्वांवसुतांगते ॥ कृत्वाकार्याणिसर्वाणिगंगामाश्वास्यदुःखितां ॥१॥आश्वा
सितश्चकृष्णाभ्यांधर्मजोदुःखितःपुनः॥पराशरसुतेनोक्तःकृष्णेनानंतराधसा ॥२॥ अपापेपापशंकित्वा

दश्वमेधैर्यजाच्युतं ॥ कुरुष्वराज्यंधर्मेणपालयापालकाःप्रजाः ॥३॥ इत्युक्तःसतथाचक्रेत्यक्त्वाभोगांश्चकृ
त्स्नशः ॥ गोव्रतादिव्रतैर्युक्तःपालयामासमेदिनीं ॥ ४॥ ददौदेयानिमुख्यानियथाकाममखंडितं ॥ नैवा
र्थीविमुखःकश्चिदभूद्योग्यःकथंचन ॥५॥ प्रष्टाचदाताखिलराजनंम्योयष्टाचधर्मात्मजएवतत्र ॥ बभूवपां
डोर्गृहमावसंश्चराजाधिराजोवनितानिवृत्तः ॥ ६ ॥ भीमस्तुदौर्योधनमेवसद्मप्रपेदिवानूर्जितवीर्यलब्धं ॥
कृष्णासहायःसुरराजयोग्यानभुंक्तभोगान्युवराजएव ॥७॥ कृष्णाचपार्थांश्चतुरोविहायसुव्यक्तसारस्वतशु
द्धभावा॥रराजराजावरजेननित्यमनन्ययोगेनशिखेववह्नेः ॥८॥ प्रीत्यैवविज्ञानयुजान्यपार्थैःसंवादतःपरिह
तागतभाविकाले ॥ अपिस्वकीयंपतिमेवभीममवाप्यसापर्यचरन्मुदैव ॥९॥ रराजराजावरजस्तयासद्वि
रूपयासोमककाशिजातया ॥ श्रियाभुवाचैवयथाब्जनाभोनिहत्यसर्वान्दितिजान्पयोब्धौ ॥१०॥ सर्वो
त्तुंगोनामतःप्राणवायोरंशोनिशायांगुरुपुत्रसूदितः ॥ मातास्यदेवीतिचरौहिणेयीभीमप्रियासीद्यापुरासैव
राका ॥११॥ अन्याश्चासुर्वासुदेव्योदिशोयाआपश्चपूर्वंविंशतिरम्यरूपाः ॥ ताभिर्युक्तोदैवतैरप्यलभ्यानभु
ङ्क्तभोगान्विबुधानुगार्चितः ॥१२॥ ररक्षधर्मानखिलान्हरेःसंनिधायविप्राननुशास्ययुक्तान् ॥ सदैष्णवान्वि

दुषःपंचपंचसवेतनान्ग्राममनुस्वकीयान् ॥ १३ ॥ दधारदंडंतदवर्तिषुस्वयंजग्राहचान्वेवमुदाथतद्वान् ॥
तद्वृत्तमन्यैरपिविप्रवर्यैःसंशोधयन्सर्वमसौयथावत् ॥१४॥ नावैष्णवःकश्चिदभूत्कुतश्चिन्नैवान्यनिष्ठोनचधर्म
हंता ॥ नविध्यवर्तीनचदुःखितोभून्नापूर्णवित्तश्चतदीयराष्ट्रे ॥ १५ ॥ वासिष्ठवृष्णिप्रवरौप्रपश्यतांताभ्यांच
भीमेनमुनीश्वरैश्च ॥ संशिक्षितानांप्रथमाद्युगाच्चगुणाधिकःकलिरासीत्प्रजानां ॥१६॥ शुभंमहत्स्वल्पफलं
कृतेहिविपर्ययेणाशुभमेषदोषः ॥ तद्धीनमप्युच्चशुभंकृताद्युगाच्चक्रेकलिंमारुतिरच्युताश्रयात् ॥१७॥ ध
नंजयःप्रोद्यतदंडआसीत्सदान्यचक्रेषुनिजाग्रजेरितः ॥ विभीषयित्वानृपतीन्सरत्नान्पदोर्नृपस्याग्रभुवोन्य
पातयत्॥१८॥तदैवकृष्णस्यमुखारविंदाद्विनिःसृतंतत्त्वविनिर्णयामृतं ॥ पिबन्सुताद्याधिमसौक्रमेणत्यजं
श्चरेमेविरतातिभोगः ॥१९॥ दुःशासनस्यावसथंसुभद्राचित्रांगदासहितोध्यावसंश्च ॥ सचंद्रिकाकांतिरनू
नबिंबोनभस्थितश्चंद्रइवात्यरोचत् ॥२०॥ समस्तभृत्याश्रितवेतनानांमाद्रेयआसीत्प्रथमःप्रदाता ॥ सदुर्मु ॥ २२७ ॥
खस्यावसथेवसच्चसमद्रराजात्मजयाग्र्यवर्ती ॥ २१ ॥ संधानभेदानुगतप्रवृत्तिस्तिष्ठंश्चदुर्मर्षणशुभ्रसद्मनि ॥
नृपांगरक्षःप्रगृहीतखड्गस्तस्यानुजोमागधकन्ययासीत् ॥२२॥ सेनापतिःकृपआसीद्युयुत्सुःससंजयोविदुर

श्चांबिकेयं ॥ पार्थैरिताःपर्यचरन्स्वयंचसर्वेयथादैवतमादरेण॥२३॥द्विरूपकृष्णप्रहितेषुपांडुषुक्षितिंप्रशासत्सु
नकश्चनातुरः ॥ नचाक्रमान्मृत्युरभून्ननार्योविभर्तृकानोविधुरानराश्च ॥२४॥ शब्दादयश्चासुरतीवहृद्यानि
कामवर्षीचसुरेश्वरोभूत् ॥प्रजाअनास्पृष्टसमस्ततापाअनन्यभक्त्याऽच्युतमर्चयंति ॥ २५ ॥ पृथ्वीचगावः
ससरस्वतीकानिकामदोहाअभवन्सदैव॥अब्दाब्धिनद्योगिरिवृक्षजंगमाःसर्वेपिरत्नप्रभवाबभूवुः ॥ २६ ॥
कृष्णाश्रयात्सर्वमिदंवशेतेविधायसम्यक्परिपालयंतः॥ दिवीवदेवामुमुदुःसदैवमुनींद्रगंधर्वनृपादिभिर्युताः
॥२७॥ समुज्वलापांडवकीर्तिनारीपदंनिधायासुरपक्षमूर्धसु ॥ वराभयेचैवसतांकराभ्यांकृष्णप्रसूताजग
दंडमावृणोत् ॥२८॥ पातालपादांपृथिवीनितंबामाकाशमध्यांकरसंतताशां ॥ ग्रहर्क्षताराभरणांद्युवक्षसं
विरिंचलोकस्थलसन्मुखांबुजां ॥२९॥ विकुंठनाथाभयहस्तमादरान्मूर्ध्नावहंतींवरभारताख्यां ॥ निशम्य
तामीक्ष्यसमस्तलोकाःपवित्रितावेदिभवामिवान्यां ॥ ३० ॥ प्रपालयत्स्वेवधरांसकृष्णेष्वद्धैवपार्थेषुकलिर्ब
लिश्च ॥ सुपापदैत्यौकचराष्ट्रविप्लवंसंचक्रतुस्तच्छ्रुतमाशुपार्थैः ॥ ३१ ॥ नृपेणकृष्णेनचसाधुचोदितो
भीमस्तदातौसगणौविजित्य ॥ बलिंप्रविद्राव्यकलिंनिबध्यसमानयत्कृष्णनृपेंद्रयोःपुरः ॥ ३२ ॥ पप्र

च्छतंकृष्णपुरोयुधिष्ठिरउदारधीः ॥ कलेकिमितिमेराष्ट्रंविप्लावयसिदुर्मते ॥ ३३ ॥ इत्युक्तआहकालो
यंदुर्योधननिपातनं ॥ आरभ्यममतत्रत्वंबलादाक्रम्यतिष्ठसि ॥ ३४ ॥ ततोमयाकृतोराष्ट्रविप्लवस्तेनरा
धिप ॥ तमाहराजाराज्ञांहिबलाद्राज्यंप्रवर्तते ॥ ३५ ॥ अपिकालभवंराष्ट्रंत्वदीयंमादृशैर्नृपैः ॥ ह्वि
यतेबलवद्भिर्हिराज्याशातेकुतस्तदा ॥ ३६ ॥ कालोवाकारणंराज्ञोराजावाकालकारणं ॥ इतितेसंशयो
माभूद्राजाकालस्यकारणं ॥ ३७ ॥ तमुवाचकलिःकालेमदीयेत्वादृशःकुतः ॥ राजानंपूर्वमाविश्यविश्रां
श्यस्यामहंनृप ॥ ३८ ॥ वासुदेवसहायेषुतेजोयुष्मासुमेनहि ॥ क्वराजासावृतेयुष्मान्योमयानाभिभूय
ते ॥ ३९ ॥ मदीयकालेभूपालविप्रदेवविरोधिनि ॥ मद्दृष्टिपातेक्वगुणाःक्ववेदाःक्वसुयुक्तयः ॥ ४० ॥
जगादनृपतिःसत्यंकलेवक्ष्यनृतोपिसन् ॥ मोचयेत्वार्तवचनाद्यदास्मत्संततेःपरं ॥ ४१ ॥ विलुंपस्यखिला
न्धर्मान्करंतत्रापिनोर्पय ॥ सीमाधिबहुवाक्यंचतुलामानेचमेकरः ॥४२॥ नैवातिक्रममेतेषांकुरुसर्वात्मना
क्वचित् ॥ तमाहभगवान्कृष्णोयावत्पांडवसंततिः ॥४३॥ तावन्नतेभवेच्छक्तिःप्रवृत्तस्यापिभूतले ॥ पांडवे ॥२२८॥
भ्यःपरंयावत्क्षेमकःक्रमवर्धिता ॥४४॥ क्षेमकात्परतःपूर्तिंशक्तिस्तेयास्यतिध्रुवं ॥ नंद्रष्टव्यंभूतलंतेकृतएव

स्पृशेर्भुवं ॥४५॥ यावत्पार्थाअहंचात्रततोभुविपदंकुरु ॥ इत्युक्तोवासुदेवेनमोचितोधर्मजेनच ॥४६॥ ता
न्प्रणम्ययपौपारेसमुद्रस्याश्रयद्गुहां॥पार्थाश्चकृष्णसहितारक्षंतःक्ष्मांमुदंययुः ॥ ४७ ॥ एवंपार्थान्प्रतिष्ठाप्य
शक्रप्रस्थेतुसार्जुनः ॥ क्रीडन्दिव्याःकथाःप्राहपुत्रशोकापनुत्तये ॥४८॥ गीतोक्तंविस्मृतंचास्मैपुनर्विस्तर
तोवदत्॥वाणीप्राणोवासुदेवइत्येतैरखिलंततं ॥ ४९ ॥ सर्वोत्तमत्वमेतेषांसर्वमेतद्वशेजगत् ॥ उत्तरोत्तर
मेतेपिगुणोच्चास्तद्वशेपरे ॥ ५० ॥ इत्थंहरेर्वशेसर्वंगुणपूर्णश्चसप्रभुः॥एकएवनचान्योस्तिप्राणोच्चातदधोर
मा ॥५१॥ सहुताशइतिप्रोक्तोहुतमत्त्यखिलंयतः ॥ वाक्प्राणमध्यगोनित्यंधारयत्यखिलंजगत् ॥ ५२ ॥
सईशोब्रह्मरुद्राद्याजीवाएवप्रकीर्तिताः ॥ एतस्यानादिसद्भक्तामुक्तियोग्याहितेस्मृताः ॥५३॥ अनादिद्वे
षिणोयेस्मिंस्तमोयोग्याःसुपापिनः ॥ मिश्रामध्याइतिज्ञेयाःसंसारपरिवर्तिनः ॥ ५४ ॥ एवंजीवास्त्रिधाप्रो
क्ताभवंत्येतेनचान्यथा ॥ तारतम्यंचविज्ञेयंलिंगैर्दैहिकमानसैः ॥५५॥ विष्णोर्लिंगानुसारित्वात्तारतम्या
त्तदीक्षणं ॥ विष्णोस्तदनुगानांचप्रीतिकृद्धर्मईरितः ॥५६॥ अधर्मोन्यइयंनिष्ठाप्रलापःकिंकरिष्यति ॥ ए
वमाद्यनुशास्याजःपार्थपार्थैःसुसत्कृतः ॥ ५७॥ कथंचित्तानवस्थाप्यसुदूरानुगतान्प्रभुः ॥ सुभद्रासहितः

प्रायाद्यानेनद्वारकांपुरीं ॥ ५८॥ समाधिविरतोदंकपरिपृष्टःपथिप्रभुः ॥ हतंदुर्योधनंप्राहसभ्रातृसुतसैनि
कं ॥५९॥ तंशिष्यवधकोपेनशप्तुमात्मानमुद्यतं ॥ केशवोशमयद्वाक्यैर्विश्वरूपंप्रदर्श्यच ॥६०॥ मद्भक्तो
नितरामेषमदाराधनतत्परः॥मामवज्ञायनिरयमनुत्थानंव्रजेदिति ॥६१॥ कृपयावासुदेवेनबोधितःशांतमा
नसः ॥ पश्चात्तापाभितप्तात्मातमेवशरणंययौ ॥६२॥ तस्मैदेवोऽभयंदत्वाप्रेषयिष्येऽमृतंतव ॥ दातुंशक्र
मितिप्रोक्त्वाययौद्वारवतींप्रभुः ॥६३॥ अथादिदेशदेवेशंवासुदेवोऽमृतंमुनेः ॥ देहीतिवंचयिष्यामीत्याह
सोपिक्षमापयन् ॥६४॥ ओमित्युक्तोभगवतातत्स्नेहात्सशचीपतिः ॥ सुजुगुप्सितमातंगवेषोभूत्वामुनिंय
यौ ॥६५॥ मूत्रस्रोतसिसौधंचनिधायकलशंवशी ॥ मूत्रयन्निवतंप्राहवासुदेवःसुधामिमां ॥ ६६ ॥ महर्षे
प्रेषयामासतवार्थेतांपिबेतिच ॥ समूत्रमितिमत्वातंयाहीत्येवाहभर्त्सयन् ॥ ६७ ॥ वंचयित्वैवतंशक्रोययौ
प्रीतःस्वमालयं ॥ असाधारणमन्नंहिदेवानाममृतंसदा ॥ अन्यपीतिस्ततस्तस्यदेवानांपरमाप्रिया ॥६८॥
आत्मदत्तप्रसादाच्चस्वापराधात्प्रचालिते ॥ उदंकेवासुदेवस्तुयुक्तमित्येवमन्यते ॥६९॥ स्वपुरींप्राप्ययदुभिः
पूजितःशूरसूनवे ॥ वृत्तांतंकथयामासकेशवोयदुसंसदि ॥७०॥ वधमंतरितंसूनोःसात्वतेशेनसात्वती ॥

प्रणम्यकथयेत्यूचेततआहजनार्दनः ॥७१॥ ततःसुदुःखिताःशूरपुत्राद्याअभिमन्यवे ॥ श्राद्धदानानिबहु
शश्चक्रुःकेशवसंयुताः॥७२॥निवसत्यत्रदेवेशेधर्मराजःक्रतूत्तमं॥अश्वमेधमनुष्ठातुंनाविंदद्वित्तमंजसा॥७३॥
हतशेषात्क्षात्रसंघात्करंनैच्छद्दयापरः॥नचमध्यमकल्पेनयष्टुंतस्यमनोगतं॥७४॥विज्ञायनित्यविज्ञातनिखि
लोबादरायणः ॥ आविर्भूतोहिमवतःशृंगंयत्राभिसंगतं ॥७५॥ मेरुशृंगेणयत्रैवविष्णुःस्वात्मानमव्ययं॥
लोकस्यसंग्रहायेजेकर्मबंधोज्झितोपिसन् ॥७६॥ शंकराद्याःसुरायत्रमरुतश्चेजिरेहरिं ॥ दानवोवृषपर्वा
चतत्रास्तिधनमक्षयं ॥ ७७ ॥ तच्छंकरशरीरस्थंजामदग्न्यंहरिंपरं ॥ इष्ट्वैवानुज्ञयातस्यस्वीकृत्ययजतेनच
॥७८॥इत्याहव्यासवाक्यानुभीमोप्याह(नृपोत्तमं)युधिष्ठिरं ॥ ७९ ॥ धनस्यदेवताविष्णुर्जामदग्न्योखिलेश्व
रः॥सशंकरशरीरस्थोयज्ञोच्छिष्टधनाधिपः ॥ ८० ॥ तेनैव विष्णुनादत्तमर्जुनायास्त्रमुत्तमं ॥ कार्याण्यन्यानि
चास्माकंकृतान्येतेनविष्णुना ॥८१॥ सब्रह्मरुद्रशक्रादिपददाताखिलेश्वरः ॥ स्वतंत्रःपरतंत्रांस्तानावर्तय
तिचेच्छया ॥८२॥ प्रियोस्माकंप्रियास्तस्यसर्वदैववयंनृप ॥ अतस्तदभ्यनुज्ञातधनेनैवयजामहे ॥ ८३ ॥
सोयंपितामहोस्माकंव्यासस्तन्नःप्रदास्यति ॥ इत्युक्त्वातंपुरस्कृत्यकृष्णद्वैपायनंययुः ॥८४॥ धनंकृष्णःस

माादायसमंताच्छतयोजनं ॥ ददौतेषांतेपिचोहुर्हस्त्यश्वोष्ट्रनरादिभिः ॥ ८५॥ युधिष्ठिरमृतेसर्वेभीमसेनपु
रोगमाः ॥ यज्ञार्थमूहिरेभूरिस्वर्णमुद्यद्रविप्रभं ॥ ८६ ॥ तदैववासुदेवोपिसभार्यःससुभद्रया ॥ आगच्छ
द्धस्तिनपुरंपथ्युदंकेनपूजितः ॥ ८७ ॥ तत्कामवर्षिणोमेघांस्तस्यदत्वोदकार्थिनः ॥ सफलंस्ववरंकृत्वाज
गामगजसाह्वयं ॥ ८८ ॥ आसन्नेष्वेवपार्थेषुव्यासेचपुरुषोत्तमे ॥ प्रविवेशपुरंकृष्णस्तदाऽसूतोत्तरामृतं
॥८९॥ द्रौण्यस्त्रसूदितंबालंदृष्ट्वाकुंत्यादिकाःस्त्रियः ॥ शरण्यंशरणंजग्मुर्वासुदेवंजगत्पतिं ॥ ९० ॥ प्रत्य
क्षमात्मनागर्भेरक्षितंप्रसवेहतं॥ पुनरुज्जीवयामासकेशवःपार्थतंतवे ॥९१॥ तदैवविविशुःपार्थाःसकृष्णाःस
धनोच्चयाः ॥ सर्वेमुमुदिरेदृष्ट्वापौत्रंकेशवरक्षितं ॥ ९२ ॥ ददौदानानिबहुशोधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ पौत्रज
न्मनिहृष्टात्मावासुदेवंन नामच ॥९३॥ कुंतीकृष्णासुभद्राभिर्वैराट्यादिभिरेवच ॥ पांडवैःपुरुषैरन्यैःसंस्तुतः
प्रणतोहरिः ॥९४॥ ततःकृष्णाभ्यनुज्ञाताःपाराशर्यसदस्यकाः ॥ आरेभिरेऽश्वमेधंतेमुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः
॥९५॥ सर्वयज्ञात्मकंतेषामश्वमेधंजगत्पतिः ॥ कारयामासभगवान्कृष्णद्वैपायनःस्वयं ॥ ९६ ॥ साधना
निचसर्वाणिशालांचैवहिरण्मयीं ॥ पवमानसुतश्चक्रेकृष्णद्वैपायनेरितः ॥ ९७॥ अथानुमंत्रितोत्सृष्टंपुरो

हितपुरस्कृतं ॥ तुरंगंकृष्णसारंगमनुवव्राजवासविः ॥९८॥ सजित्वारुंधतःसर्वान्नृपतीञ्छस्त्रतेजसा ॥ चा
रयामाससर्वेषुराष्ट्रेष्वविजितोरिभिः ॥९९॥ युधिष्ठिराज्ञयातेननकश्चिन्निहतस्तदा ॥ आहूताश्चनृपास्ते
नयज्ञार्थंप्रीयताखिलाः ॥ १०० ॥ मळूरंक्रमात्प्राप्तस्तत्रैनंबभ्रुवाहनः ॥ अभ्ययादर्घ्यपाद्याद्यैस्तमाहवि
जयःसुतं ॥ १०१ ॥ योद्धुकामोर्घ्यमादायत्वयाद्याभिगतोह्यहं ॥ नप्रीयेपौरुषंधिक्तेयन्मेध्याश्वोनवारितः
॥ १०२॥ तदापिपितृभक्त्यैनमयुध्यंतमुलूपिका ॥ आहयुध्यस्वतत्प्रीत्यैगुरोःकार्यमसंशयं ॥ १०३ ॥ प्री
णनायैवयुध्यस्वपित्रेसंदर्शयन्बलं ॥ इत्युक्तोयुयुधेपित्राबलंसर्वंप्रदर्शयन् ॥ १०४॥ अर्जुनस्तुसुतस्नेहान्मं
दंयोधयतिस्मयन् ॥ सतुसर्वायुधक्षेपेप्यविकारंधनंजयं ॥ १०५॥ दृष्ट्वाबाल्यात्परीक्षायैमंत्रपूतंमहाशरं ॥
चिक्षेपपित्रेदैवेनतेनैनंमोहआविशत् ॥ १०६ ॥ मूर्च्छितंतंगुरुंदृष्ट्वातद्भक्त्याभृशदुःखितः ॥ प्रायोपविष्टस्त
न्मातापिललापातिदुःखिता ॥१०७॥ विजगर्हेतदोलूपींधिग्जगत्त्रयपूजितं ॥ अजीघनोमेभर्तारंपुत्रेणै
वाविजानता ॥ १०८ ॥ लोकवीरंपतिंहत्वानमेकार्यंसुतेनच ॥ पतिलोकमहंयास्येतृप्ताभवकलिप्रिये
॥१०९॥ इत्युक्त्वामरणायैवतांविनिश्चितमानसां ॥ धरायांविलुठंतींचदृष्ट्वाभुजगनंदिनी ॥ ११० ॥ ना

गलोकात्समादायविशल्यकरणींक्षणात् ॥ उत्थापयामासपतिंत्रिलोकातिरथंतया ॥ १११ ॥ प्रहस्योवाच
चलदाश्रुतंवाक्यंपुरामया ॥ सुरलोकेसुरैःप्रोक्तंभीष्माद्यानातिधर्मतः ॥ यद्धतास्तेनदोषेणपार्थस्तेनातिवे
दनां ॥ ११२ ॥ रणेत्रजेदितिनतत्परतःस्यादितिह्यहं ॥ वचनादेवदेवानांयुध्येत्यात्मजमब्रुवं ॥ ११३ ॥ दे
वानामेवसंकल्पान्मूर्च्छितश्चार्जुनोभवत् ॥ भुक्तदोषफलश्चायंपुनर्भोक्ष्यतिनान्यतः ॥११४॥ अन्येनपतित
स्यास्ययशोनश्येत्रिलोकगं ॥ नार्जुनस्ययशोनश्येदितिदेवैरिदंकृतं ॥ ११५ ॥ इत्युक्तःप्रीतिमापेदेपुत्रभा
र्यायुतोर्जुनः ॥ यज्ञार्थंतावथाहूयपूजितःप्रययौततः ॥११६॥ द्वारकायाःसमीपस्थंप्रद्युम्नाद्याःसुताहरेः ॥
प्रसह्याश्वमथाजह्रुराह्वयंतोर्जुनंयुधे ॥ ११७ ॥ सुभद्राहरणंमार्ष्टुंनीतेश्वेतैर्धनंजयः ॥ गौरवाद्वासुदेवस्यमा
तुलस्यचकेवलं ॥११८॥ मातुलायाब्रवीदश्वंहृतंपौत्रैरबंधुवत् ॥ सनिर्भर्त्स्यकुमारांस्तान्मेध्यमश्वममोचय
त् ॥११९॥ मातुलंसप्रणम्याथयज्ञार्थंतान्निमंत्र्यच ॥ गच्छन्गजाह्वयंदूतमग्रतोयातयन्नृपे ॥ १२० ॥ सकृ
ष्णःसहसोदर्यःश्रुत्वासौप्राप्तमर्जुनं॥प्रीतोबाष्पातिपूर्णाक्षोभ्रातृस्नेहादभाषत ॥१२१॥ वासुदेवनपश्यामिदु ॥ २३१ ॥
र्लक्षणमथार्जुने॥केनदुर्लक्षणेनायंबहुदुःखीप्रवासगः॥१२२॥पृष्टस्तंकेशवःप्राहभ्रातातेदीर्घपिंडिकः ॥ तेना

यंदुःखबहुलइत्युक्त्वापुनरेवच॥१२३॥वदंतमेवंपांचालीकटाक्षेणन्यवारयत् ॥ समस्तलक्षणाभिज्ञाःकृष्णःस
त्यावृकोदरः॥१२४॥कृष्णाचपंचमोनास्तिविद्याशुद्ध्येयमंजसा ॥ प्रसंगात्प्राप्तुमिच्छेत्तांविद्याशीलोयुधिष्ठिरः
॥१२५॥इतिलोभात्तुपांचालीवासुदेवंन्यवारयत्॥१२६॥तद्गौरवाद्वासुदेवोनोत्तरंप्रत्यभाषत ॥ विस्मारयामा
सचतंप्रब्रुवाणःकथांतरं॥१२७॥उदरस्यकिंचिदाधिक्यंवृषणाधिक्यमेवच॥सव्यबाहोस्तथाधिक्यंदुर्लक्षणम
थार्जुने॥१२८॥तन्नोक्तंवासुदेवेनदृश्यमानमपिस्फुटं॥ज्ञानानंदह्रासकराह्येतेदोषाःसनातनाः ॥१२९॥ सम
स्तजीवराशौतुदुर्लक्षणविवर्जितौ॥पूर्णचित्सुखशक्त्यादेर्योग्यौकृष्णाचमारुतिः॥१३०॥ अनादिदुःखहीन
त्वेसुखाधिक्येचलक्षणं॥रुक्मिणीसत्यभामादिरूपायाःश्रियएवतु॥१३१॥ मुख्यंततोतिमुख्यंतुस्वातंत्र्यादे
रशेषतः।गुणराशेःपरंलिंगंनित्यंव्यासादिरूपिणः॥विष्णोरेवनचान्यस्यसह्येकःपूर्णसद्गुणः।१३२॥साश्वेर्जुने
यज्ञवाटंप्रविष्टेस्यसहोदराः।पूजिताःपूजयामासुर्मुदिताःसहकेशवाः।१३३।ततःसयज्ञोयदुवीररक्षितोव्यासो
पदिष्टोमुनिभिःप्रवर्तितः।अशोभतालंसकलैर्नृपैश्चसमागतैर्विप्रवरैश्चजुष्टः ।१३४। सकृष्णयुग्मेनचभार्गवेण
त्रिधाविभक्तेनपरेणपुंसा॥अधिष्ठितोशोभतविश्वमेतद्विश्वादिरूपेणयथैवतेन॥१३५॥यथाविरिंचस्यपुरास

यज्ञोयथैवशक्रस्यशतक्रतुत्वे॥तथैवसोभूद्विधिशर्वशक्रपूर्वैः सुरैराविरलंकृतोधिकं॥१३६॥ नदेवगंधर्वमुनिः
स्वधर्ममर्त्यादिकेष्वाससयोत्रनास॥स्वलंकृतैर्नाकिजनैःसकांतैररूरुचन्नाकवदेतदोकः॥१३७॥ तत्रैवतत्त्वा
निससंशयानिनिःसंशयान्यासुरलंविवादे ॥ परस्परोत्थेहरिणात्रिरूपिणासंस्थापितान्यग्र्यवचोभिरुच्चैः
॥१३८॥ प्रगीतगंधर्ववरःप्रनृत्तसदप्सराःसंततवादिविप्रः॥ विवेचयद्देवनृपौघएकोरराजराजाखिलसक्रतू
नां॥१३९॥समस्तदेव्यःसहवासुदेव्यःस्वलंकृताःफुल्लमुखारविंदाः॥विचेरुरत्रैवसहाप्सरोभिर्निषेदुरप्यच्युत
सत्कथारमाः॥१४०॥न वैमुमुक्षुर्नबुभूषुरत्रनवैविवित्सुश्चकुतोबुभुक्षुः॥नासत्यकामाअभवन्कुतश्चित्प्रदात
रिप्राज्ञवरेऽनिलात्मजे ॥१४१॥ दिनेदिनेतत्रमहान्नपर्वताःसभक्षसारारसवंतऊर्जिताः॥ नद्यःपयःसर्पिरज
स्रपूर्णाःसमाक्षिकाद्याअपिपायसह्रदाः॥१४२॥ ह्रदामहांतस्त्रिदशादियोग्याःसुयोगयुक्ताहरिचंदनादेः॥
तथांजनालक्तकमुख्यमंडनद्रव्याग्र्यवाप्योमणिकांचनोद्भवाः ॥ १४३ ॥ यथेष्टपानाशनभोगशिष्टाःसह
स्रशोमारुतिनापिकारिताः॥ गंधारसाद्याश्चसमस्तभोगादिवीवतत्रासुरतीवहृद्याः॥ १४४ ॥ नैतादृशः
कश्चनभूतपूर्वोमखोविनाराममविरिंचवज्रिणां॥मखानितिप्रोचुरशेषलोकादृष्ट्वामखंतंपुरुषोत्तमेरितं॥१४५॥

सएवमद्धाहरिदैवतःक्रतुःपंचाश्वमेधात्मकउच्चकल्पः ॥ दिनेदिनेस्वृद्धगुणोबभूवमुदावहोवत्सरपंचकत्रयं
॥ १४६ ॥ यज्ञावसानेनिखिलाश्चपांडवाःकृष्णाचपृथ्वीमखिलांसवित्तां ॥ मांगल्यमात्रंदयिताशरीरेनि
धायसर्वाभरणानिचैव ॥ १४७ ॥ समर्पयामासुरजेवरेण्येव्यासेविभागाययथोक्तमृत्विजां॥ प्रियोऽविभा
गोयदमुष्यविष्णोरतोविभागार्थमिवार्पयंस्ते ॥ १४८ ॥ हृदासमस्तंहरयेर्पितंतैःसहिद्विजस्थोपिसमस्तक
र्ता ॥ देहेंद्रियप्राणमनांसिचेतनैःसहैवतस्माअतिसृज्यनेमुः ॥१४९॥ त्वदीयमेतन्निखिलंवयंचनत्वस्मदी
यंक्वचकिंचनेश ॥ स्वतंत्रएकोसिनकश्चिदन्यःसर्वत्रपूर्णोसिसदेतिहृष्टाः ॥ १५० ॥ ततोविभक्तेमुनयोवदं
स्तेप्रत्यर्पयामोवयमेषुराज्यं ॥ पूर्णाहिरण्येनवयंधरायाःप्रपालनेयोग्यतमाइमेहि ॥१५१॥ पार्थाःसभार्या
द्विजवाक्यमेतन्निशम्यकृष्णायपुनःप्रणम्य॥ऊचुस्तपोनोस्तुवनेर्पयित्वाराज्यंमखांतेत्वयिधर्मलब्धं॥१५२॥
इतीरितःप्राहसबादरायणोमुनीश्वरैरप्यभियाचितःप्रभुः॥ हिरण्यमेवस्वमिदंमुनीनांमदाज्ञयाभुङ्ध्वमशेष
राज्यं ॥१५३॥ समर्पितंमेफलवच्चतत्स्यात्पुनर्ग्रहोनैवचदोषकारी॥पितामहोहंभवतांविशेषतोगुरुःपतिश्चैव
ततोमदर्हथ॥१५४॥ इतीरितास्तेप्रतिपद्यराज्यंददुर्हिरण्यंनिखिलंचतस्मै॥ विभज्यविप्रान्सनिजंचभागाम

दात्पृथायैनिखिलंप्रसन्नः ॥१५५॥ सभार्यकाणांवररत्नभूषणान्यशेषतःपुत्रभुवांप्रदाय ॥ पृथक्पृथग्योग्यवरां
स्तथैभ्यःप्रादात्प्रभुस्तेमुदिताःप्रणेमुः ॥१५६॥ तद्यज्ञपंचकमजस्त्रिगुणांसएभ्यःसद्दक्षिणांक्रतुपतिर्निखिला
मवाप्य॥चक्रेश्वमेधत्रयमेकमेकंतेषांहरिर्बहुसुवर्णकनामधेयं॥१५७॥सकृष्णेष्वथपार्थेषुसुस्नातावभृथेष्वलं॥
पंचेंद्रवद्बिराजत्सुस्तूयमानेष्वपीश्वरैः॥१५८॥स्तूयमानेचतद्यज्ञेक्रोधोनकुलतांगतः ॥ कृत्वोग्रगर्जनंयज्ञंतां
श्चयज्ञकृतोखिलान्॥१५९॥गर्हयन्नूचिवानित्थंभार्यापुत्रस्नुषान्वितः॥सक्तुप्रस्थमदाद्विप्रउंछवृत्तिःसुभक्तितः
॥१६०॥धर्मायातिथयेतस्यकलांनार्हतिषोडशीं॥यज्ञोयमितिहेतुंचविप्रैःपृष्टोभ्यभाषत ॥१६१॥ अतिथेस्तस्य
पादोदक्लिन्नपार्श्वोंहिरण्मयः॥ एकोममाभूदपरःसर्वतीर्थोदकेष्वपि ॥१६२॥ मज्जतोऽवभृथेष्वद्धायज्ञानामत्र
चादरात्॥ नाभूदित्यथतत्तत्त्ववेदिभिर्मुनिपुंगवैः ॥ १६३ ॥ कृष्णेनचतमोंधंतंप्रापयद्भिःस्मितेकृते ॥ अद
र्शनंजगामाशुतमःप्रापचकालतः॥१६४॥तदर्थमेवहैरण्यःपार्श्वस्तस्याभवत्पुरा॥कृष्णस्यपांडवानांचमखादे
श्चगुणान्बहून् ॥ वदंतोभर्त्सयांचक्रुस्तन्मतज्ञामधुद्विषः॥१६५॥श्राद्धार्थंहिपयःपूर्वंजमदग्नेरदूषयत् ॥१६६॥
नाकुलेनैवरूपेणक्रोधस्तंपितरोशपन्॥भवत्वंनकुलस्तावद्यावद्धर्मादिकान्सुरान्॥१६७॥क्षेप्स्यसीतितमोघो
रंभूयःपापेनयात्वयं॥इत्यभिप्रेत्यतैःशप्तस्तथाकृत्वातमोभ्यगात् ॥१६८॥ यद्यप्यल्पधनत्यक्तंवित्तंबहुफलंभवे
त्॥तथाप्यनंतफलदाःकर्तुरेवमहागुणाः॥१६९॥सतांप्रीतिश्चतत्रापिसद्वरोहरिरेवहि ॥ पार्थेभ्योभ्यधिकःक
र्तासमोवाकोगुणैर्भवत्।१७०सतांचप्रवरोविष्णुःसद्भिर्मुनिवरैर्युतः ॥प्रत्यक्षतःकारयतिपार्थैःप्रियतमैश्चतैः
॥१७१॥यंमखप्रवरंतस्यसमंकिंशुभसाधनं ॥ पठंतिपैंगिनश्चैतान्मंत्रानन्वर्थकानिह॥१७२॥अवैष्णवकृतंक
र्मसर्वमंतवदुच्यते॥अनंतंवैष्णवकृतंतत्रवर्णक्रमात्परं॥१७३॥वैष्णवैरपिमर्त्यैर्यत्कृतंशतगुणंततः ॥ गांधर्वं
कर्मतस्माच्चपितृभिर्मुनिभिस्ततः ॥१७४॥ देवशक्रशिवब्रह्मकृतंतस्मात्क्रमेणच ॥ शतोत्तरमितिज्ञेयंनान्य
द्ब्रह्मकृतोपमं ॥ १७५ ॥ वैष्णवत्वंक्रमाद्वृद्धंब्रह्मांतंजीवराशिषु ॥ फलाधिक्यंकर्मणांहिविष्णोःप्रीत्यैवनान्य
था ॥१७६॥ इतितेननपार्थानांकर्मणान्यत्समंक्वचित् ॥ गुणैर्ज्ञानादिभिःक्वापितस्मात्क्रोधःसतामसः ॥ वि
निंद्यतान्सुसत्वस्थांस्तमोंधमुपजग्मिवान् ॥१७७॥ अथपृष्टोवासुदेवःसुरविप्रादिसंसदि ॥ युधिष्ठिरेणसंहृष्टो
जगादाशेषतःप्रभुः॥१७८॥तेचश्रुत्वाखिलान्धर्मान्भक्त्यापरमयायुताः ॥पूजयंतोजगन्नाथमापुश्चपरमांमु
दं॥१७९॥इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेत्रिंशोऽध्यायः ३०॥

ॐयज्ञेश्वरेणाभियुतेषुभक्त्यामहींप्रशासत्सुपृथासुतेषु ॥ यियक्षुरागान्निशिविप्रवर्योयुधिष्ठिरंवित्तमभीप्समा
नः ॥ १ ॥ प्रातर्ददानीतिनृपस्यवाक्यंनिशम्यविप्रस्त्वरितोमखार्थे ॥ भीमंययाचेसनृपोक्तमाशुनिशम्य
चादान्निजहस्तभूषणं ॥२॥ अनर्घ्यमग्निप्रतिमंविचित्ररत्नान्वितंविप्रवरस्तदाप्य ॥ ययौकृतार्थोथचनंदि
घोषमकारयद्वायुसूनुस्तदैव ॥ ३ ॥ अकालजंतंतुनिशम्यराजापप्रच्छदूतैस्तमुवाचभीमः ॥ यन्मर्त्यदेहोपि
विनिश्चितायुरभून्नृपस्तेनममासहर्षः ॥ ४ ॥ इतीरितोसौनृपतिस्त्वरेतधर्मार्थमित्यस्यमतंप्रपूजयन् ॥ ज
गादसाध्वित्यथभूयएवधर्मेत्वरावानथसंबभूव ॥५॥ अथांबिकेयंविषयेषुसक्तंदुःसंगदुष्टंकृतभूरिदोषं ॥ स
मस्तराजाप्ययहेतुभूतंविचार्यतंमारुतिरन्वकंपत ॥६॥ अकुर्वतस्तीक्ष्णतपःकुतश्चिन्नैवस्वलोकाप्तिरमुष्यभू
यात् ॥ रागाधिकोयंनतपश्चकुर्यादित्यस्यवैराग्यकराणिचक्रे ॥७॥ आज्ञापरैरस्यनिहंतिसोदरैर्वधूजनैरप्य
भिपूजितेस्मिन् ॥ सनिष्ठनत्येवमपीतरैःस्वैःसंपूजितोनासतदाविरागः ॥ ८ ॥ सर्वेपिपार्थास्तमृतेसभार्या
वैचित्रवीर्यंपरमादरेण ॥ पर्येवचक्रुःसततंसभार्यंकृष्णाचनस्यात्तनयार्तिमानिति ॥ ९ ॥ सप्रीयमाणोनि ॥ २३४॥
तरांचतेषुनैवाधिकंप्रीयतेभीमसेने ॥ स्मरन्सुतांस्तेनहतान्समस्तानपिप्रभावंपरमस्यजानन् ॥१०॥ तस्या

पनेतुंविषयेषुसक्तिद्वेषंतथैवात्मनिभीमसेनः॥जगादमाद्रीसुतयोःसमक्षमास्फोट्यसंशृण्वतएवतस्य ॥११॥
ताविमौमेभुजौवृत्तौपीनौचंदनरूषितौ ॥ ययोरंतरमासाद्यजरठस्यसुताहताः ॥१२॥ यमौतदन्वमोदेतांत
त्स्नेहाद्गौरवादपि ॥ नैवतत्कृष्णयाज्ञातंपृथयाचसपुत्रया ॥ १३ ॥ तच्छ्रुत्वोत्पन्ननिर्वेदंक्षत्ताज्येष्ठस्यवर्धय
न् ॥ उवाचजीविताशातेननुराजन्गरीयसी ॥१४॥ अहोगरीयसीजंतोर्जीविताशाययाभवान् ॥ भीमा
पवर्जितंपिंडमादत्सेगृहपालवत् ॥१५॥नचापराधोभीमस्यब्रुवतस्त्वामिदंवचः॥अग्निर्निसृष्टोदत्तश्चगरोदारा
श्चदूषिताः॥१६॥हृतंक्षेत्रंधनंयस्यकिंभीमेनकृतंत्वयि ॥ अलमासज्जतस्तेद्यनिर्वेदकरमीरितं ॥१७॥ उपका
रायभीमेनतवद्वेषंत्यजात्रयत् ॥ विमुच्यद्वेषकामौत्वंवनेतीर्थनिषेवकः ॥ १८ ॥ तपसाराधयहरिंततःपूतो
भविष्यसि ॥ इत्युक्तोद्वेषमुत्सृज्यभीमेनिर्वेदमागतः ॥१९॥ अनुज्ञांतपसेप्राप्तुमुपवासपरोभवत् ॥ अनश्नं
तंचतुर्थेह्निधृतराष्ट्रंयुधिष्ठिरः ॥२०॥ ज्ञात्वासंप्रार्थयामासभोजनार्थंपुनःपुनः ॥ अनुज्ञांवनवासायत्वत्तःप्रा
प्यैवसर्वथा ॥२१॥ भोक्ष्येन्यथानेतिवदन्धृतराष्ट्रःश्रमान्वितः ॥ उपवासकृशोभार्यांशिश्रियेमूर्च्छितःक्षणा
त् ॥ २२ ॥ शंतमेनकरेणाथधर्मजस्तंमृदुस्पृशन् ॥ शनैःसंज्ञामगमयदब्रवीच्चसुदुःखितः ॥ २३ ॥ पुरस्कृत्य

युयुत्सुंत्वंकुरुराज्यमकंटकं॥वयमेवत्वदर्थायकुर्मःसर्वेतपोवने ॥२४॥ नेत्याहधृतराष्ट्रस्तंकुलधर्मोहिनोवने॥
अंतेदेहपरित्यागस्तन्ममाज्ञातुमर्हसि ॥ २५ ॥ तयोर्विवदतोरेवंकृष्णद्वैपायनःप्रभुः ॥ सर्वज्ञःसर्वकर्तेश
आविर्भूतोब्रवीन्नृपं ॥ २६ ॥ तपसाशेषदोषाणांक्षयकाममिमंनृपं ॥ अनुजानीहिनैवास्यधर्मविघ्नकरोभव
॥२७॥ कालेनिर्वेदमापन्नस्तपसादग्धकिल्बिषः ॥ शुभांगतिमयंयायादन्यथानकथंचन ॥२८॥ इत्युक्तोधर्म
राजस्तमनुजज्ञेसचाशितः ॥ शिक्षयामाससद्धर्मान्नीतिंचविदुषेप्यलं ॥२९॥ केवलस्नेहतोराज्ञेशुश्रावविन
यात्सच ॥ अनुज्ञायगृहंप्राप्तेधर्मज्ञेविदुरंपुनः ॥३०॥ श्राद्धायवित्तमाकांक्षन्प्रेषयामासतद्वचः ॥ श्रुत्वायु
धिष्ठिरोभीममाहदातव्यमघ्नतः ॥३१॥ पुत्रपौत्राप्तबंधूनांश्राद्धेच्छोर्वित्तमंजसा॥तमाहभीमःपापानांविमु
खानांमधुद्विषः ॥ पारलौकिकसाहाय्यंनकार्यमितरार्थतः ॥ ३२ ॥ दत्तेनापिहिवित्तेनपुत्रश्राद्धंकरिष्य
ति ॥ तज्ज्ञात्वाददतांदोषोभवेदितिविचिंतयन् ॥ ३३ ॥ कष्टात्कष्टतरंयांतुसर्वेदुर्योधनादयः ॥ भीष्मादी
नांवयंश्राद्धकर्तारस्तेनाकिंततः ॥ ३४ ॥ कानीनत्वात्तुकर्णस्यसहास्माभिःपृथैवहि ॥ श्राद्धकर्मण्यधिकृता
किंतस्मैदीयतेधनं ॥३५॥ इत्युक्तवंतंनृपतिरर्जुनश्चोचतुःपुनः ॥ यियासोर्याचमानस्यनिजबाहुबलार्जितं

॥२३५॥

॥ ३६ ॥ देहिवित्तंपरमतःकिंत्वामेषोभियाचते ॥ इत्युक्तमपिनेत्येवब्रुवाणंशुद्धधार्मिकं ॥३७॥ अप्रीत्या
जोषमास्वेतिप्रोच्योवाचयुधिष्ठिरः ॥ कोशतोयद्बहिर्वित्तंदानभोगादिकारणं ॥ ३८ ॥ ममसंनिहितंसर्वं
तत्पित्रेचार्पितंमया ॥ एवमेवार्जुनोप्याहविदुरंपुनरूचतुः ॥ ३९ ॥ मुख्यधर्मरतेभीमेनपिताक्रोद्धुमर्हति
॥४०॥ इत्युक्तोवित्तमादायगत्वाक्षत्ताग्रजेब्रवीत् ॥ युधिष्ठिरार्जुनौभक्तिंनितरांत्वयिचक्रतुः ॥ ४१ ॥ ना
तिहृष्टस्त्वदाज्ञायाभीमस्तन्माक्रुधोत्रच ॥ शुद्धेक्षत्रियधर्मेहिनिरतोयद्वृकोदरः ॥ ४२ ॥ नृपार्जुनौधर्मरता
वपिलोककृपापरौ ॥ अजातकोपस्तच्छ्रुत्वाधृतराष्ट्रःप्रशांतधीः ॥४३॥ कृत्वाश्राद्धानिसर्वेषांमहादानान्य
नारतं ॥ दशरात्रंददौशुद्धमनसानिर्ऋणत्वधीः ॥ ४४ ॥ सर्वंसमर्प्यगोविंदेपार्थेभ्योन्येभ्यएवच ॥ स्वज
नेभ्यःसमादायस्ववन्नेत्रेभ्यउच्चधीः ॥ ४५ ॥ अनुज्ञांनिर्गतःप्राहपौरजानपदान्नृपः ॥ धर्मतोरक्षितायूय
मस्मत्पूर्वैर्महात्मभिः ॥४६॥ नचाहंपरमस्नेहाद्युष्माभिःसुकृपालुभिः ॥ अरक्षितेतिकथितःप्रमादादपिस
ज्जनाः ॥ ४७ ॥ इष्टंचयज्ञैःपूर्तैश्चचरितंयुष्मदाश्रयात् ॥ पुत्रस्तुममपापात्मासर्वक्षत्रविनाशकः ॥ ४८ ॥
सर्वातिशंकीमूढश्चवृद्धानांशासनातिगः ॥ सौभ्रात्रंयेनसंत्यज्यपांडवेषुमहात्मसु ॥ कृतंविरूपंसुमहत्कुर्या

द्यन्नापरःक्वचित् ॥ ४९ ॥ अप्रियाणिचकृष्णस्यसुबहून्याचरत्कुधीः ॥ प्रायस्तेनापिमंदेनयुष्मास्वप्यशिवं
कृतं ॥५०॥ भ्रातरोस्यचसर्वेपितच्छीलमनुवर्तिनः ॥ हताश्चस्वेनपापेनससुतामात्यबांधवाः ॥ ५१ ॥
सोहंवयोगतश्चैवपुत्रादिभिरभिष्टुतः ॥ तत्संबंधात्कृतंपापंस्वकृतंचाप्यपेशलं ॥५२॥ पांडवेषुसकृष्णेषुतप
सामार्ष्टुमुद्यतः ॥ तत्रमामनुजानीध्वंकृपयामित्रवत्सलाः ॥ ५३ ॥ मत्प्रियार्थमपिस्नेहःपांडवेषुमहात्मसु ॥
क्रियमाणोपिकर्तव्योभूयएवसदाऽचलः ॥ ५४ ॥ तेहिमेपुत्रकाःसंतइहामुत्रचसौख्यदाः ॥ इत्युक्तेस्वगुणा
नुच्चैःकीर्तयद्भिःसुदुःखितैः ॥ ५५ ॥ पर्यश्रुनयनैःकृच्छ्रात्पौरजानपदैश्चिरात् ॥ अनुज्ञातोययौपार्थैरनुया
तःसुदूरतः ॥ ५६ ॥ संजयोविदुरश्चैनंसभार्यमनुजग्मतुः ॥ अनुवव्राजतंकुंतीवनायकृतनिश्चया ॥५७॥
वार्यमाणापितनयैःसभार्यैर्भृशदुःखितैः ॥ संस्थाप्यतान्सुकृच्छ्रेणययौसान्वेवतंनृपं ॥ ५८ ॥ संदर्शितप
थोराजाकुंतीविदुरसंजयैः ॥ गांधारीसहितःप्रापकुरुक्षेत्रंजगद्गुरोः ॥५९॥ क्रमेणैवाश्रमंव्यासदेवस्यसुर
पूजितं ॥६०॥ त्रिवत्सरेणास्यनिजस्यलोकप्राप्तिंसभार्यस्यजगादतत्र ॥ ब्रह्मांकजस्तेनभृशंप्रतीतोव्यासो ॥२३६॥
पदिष्टंव्यचरत्तपोग्र्यं ॥ ६१ ॥ सक्षत्तृगांधारिपृथेससंजयेतपोभिराराधयतिप्रभुंहरिं ॥ वैचित्रवीर्येत्रसदार

बंधुभृत्याश्चपार्थाद्दृशयेसमाययुः॥६२॥क्षत्तैकतामत्रयुधिष्ठिरेणप्राप्तोथभार्यासहितंससंजयं ॥ उपास्यमानेषु
विचित्रवीर्यपुत्रंपृथांचैवपृथासुतेषु ॥६३॥ प्रादुर्बभूवामितशक्तितेजोज्ञानाद्भुतैश्वर्यसुखादिरूपः ॥ व्यासो
हरिस्तत्रसमीक्ष्यसर्वैसंपूजयामासुरुदग्रभक्त्या ॥ ६४ ॥ तैःपूजितस्तत्रनिषण्णआहयद्यद्दिष्टंप्रवदंतुतत्त
त् ॥ दास्यामितस्याद्यतदित्यमुष्मिन्भक्त्युच्छ्रयःपांडुसुतैःसदारैः ॥ ६५ ॥ वृतोत्रकुंतीरविसूनुजन्ममृत्यू
त्थदोषापगमंययाचे ॥ ६६ ॥ तेषांप्रदत्तेष्वभिवांछितेषुवैचित्रवीर्यःसहभार्ययैव ॥ संमंत्र्यनिःशेषरणेहता
नांसंदर्शनंप्रार्थितवांस्तमीशं ॥६७॥ ततस्तुतेसत्यवतीसुतस्यसर्वेश्वरस्याज्ञयासर्वएव ॥ समागताःस्वर्गलो
कात्क्षणेनदत्ताचदिव्याद्दगमुष्यराज्ञः ॥ ऊषुश्चरात्रिंपरमाज्ञयैवसर्वेस्वभार्यासहितायथापुरा ॥६८॥ तृप्तःस
दारोनृपतिश्चतत्रसर्वेपिदृष्ट्वापरमाद्भुतंतत्॥अथाज्ञयैवास्यपरस्यसर्वाःस्त्रियोनिजेशैःसहिताययुःस्वः॥६९॥
विनोत्तरांतांतुकथांनिशम्यपारीक्षितोयाचततातदृष्टिं ॥ तंचानयामासतदैवकृष्णोह्यचिंत्यशक्तिःसविकुंठ
लोकात्॥७०॥दृष्ट्वासपारीक्षितआपतुष्टिंस्वतातमीशेनसमाहृतंपुनः ॥ संपूज्यतंकृष्णमपीशवंद्यंक्षमापया
मासपारीक्षितात्मजः ॥ चक्रेचविस्रंभमतीवभारतेपुनश्चतत्रस्वजनैःसमेतः ॥७१॥ पार्थाःपुनःप्राप्यपुरंस्व

कीयंधर्मेणपृथ्वींपरिपालयंतः ॥ भोगानरागाअजुषंतयोग्यान्युक्ताजगद्धातरिवासुदेवे ॥७२॥ वर्षत्रयांते
त्वसमाहिताग्निंत्यक्ताग्निभिस्तैर्वनमालिहद्भिः ॥ तेशुश्रुवुर्धृतराष्ट्रंसभार्यंसहैवकुंत्यापरिदग्धदेहं ॥ ७३ ॥
वीटामुखंध्यानपरंनिशम्यस्वयांतमात्मीयपितृव्यमाशु ॥ समेत्यभर्त्राप्रतिपूज्यमानांकुंतींचतस्याविदधुःक्रि
याश्च ॥७४॥ तेविष्णुभक्त्यापरिपूतकर्मभिर्ज्ञानेनचांतेतमनुस्मरंतः ॥ पार्थैःसुपुत्रैःसुकृतोर्ध्वकर्मभिर्वृद्धिंशु
भस्यापुनरप्ययांशुभाः ॥७५॥ गावद्गणिर्व्याससकाशमेत्यशुश्रूषयातस्यपुनर्निजांगतिं ॥ प्रपेदिवान्पांडुसु
ताश्चकृष्णंप्रतीक्षमाणाःपृथिवीमशासन् ॥७६॥ अष्टादशाब्दाःपृथिवींसमस्तांप्रशासतामेवमगुर्महात्मनां ॥
अरिक्तधर्मार्थसुखोत्तमानामनुज्झितानंतपदस्मृतीनां ॥७७॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविर
चितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णयेएकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ ॥
ॐततःकुरुक्षेत्रमवाप्यकृष्णोदीक्षांप्रपेदे द्विषडब्दसत्रे ॥ सएवचव्यासभृगूद्वहात्माचक्रेत्रसादस्यमजोप्रमेयः
॥१॥ तत्रर्त्विजोदक्षभृगुप्रधानाःपार्थायदूनांप्रवरैःसमेताः ॥ ब्रह्मेशशक्रप्रमुखाःसुराश्चचक्रुःसुसाचिव्यमनं
तदासाः ॥२॥ सर्वेचजीवावसुधातलस्थायेन्येंतरिक्षद्युमुखोत्तरेषु ॥ वसंतिनारायणपादसंश्रयास्तेचात्रसर्वे ॥२३७॥

मुमुदुःसनागाः ॥ ३ ॥ सुनिर्णयस्तत्त्वविनिर्णयार्थिनांतत्त्वस्यचाभूदिहवादशीलिनां ॥ मिथोविवादात्सु
रभूसुराणांवाक्याद्धरेर्व्यासभृगूद्वहात्मनः ॥४॥ धर्मार्थकामानखिलानवापुस्तदर्थिनोमुक्तिमपीहकृष्णात् ॥
यथेष्टपानाशनवाससोजनाविचेरुरत्रामरमानवादयः ॥ ५ ॥ क्षेत्रंतदासीद्धरिलोकसंमितंयदीयुरत्राखिल
सज्जनायुतिं ॥ नानात्मकामाश्रयतोबभूवुर्निर्यत्नदृश्यश्चयतोत्रकेशवः ॥६॥ द्वादशाब्दंमहासत्रमेवमेताद्द
शंहरिः ॥ समाप्यावभृथस्नातःपूजयित्वाखिलाञ्जनान् ॥ ७ ॥ अनुजज्ञेक्रमेणैववत्सरेणसमागतान् ॥ स्व
कुलंसंजिहीर्षुःसविप्रशापमजीजनत् ॥८॥ उपदिश्यपरंज्ञानमुद्धवायामुनाऽऽश्रमं ॥ बदर्याख्यंप्रापयित्वा
सप्तमाब्दंशतोत्तरं ॥९॥ प्रतीक्षन्पालयामासपार्थैःसहभुवंप्रभुः ॥ समारब्धंकलियुगंयदादुर्योधनोपितत् ॥
षट्त्रिंशाब्दंपुनःकृष्णःकृतमेवान्ववर्तयत् ॥१०॥ कृतादपिविशेषोयंयत्पुण्यस्याधिकंफलं ॥ अल्पमेवचपा
पस्यकालात्कृष्णाज्ञयातथा ॥११॥ एवंसुधार्मिकेलोकेहरिभक्तिपरायणे ॥ नष्टेषुकलिलिंगेषुयुगवृत्तिमभी
प्सवः ॥१२॥ ब्रह्मरुद्रादयोदेवाःस्तुत्वाकेशवमव्ययं ॥ व्यज्ञापयन्स्वलोकास्तिमोमित्याहसचाच्युतः ॥१३॥
प्राचुर्येसज्जनस्यस्यान्नकलेर्वृद्धिरंजसा ॥ इतिस्वकुलसंहृत्यैप्रभासमनयत्प्रभुः ॥ १४ ॥ पुण्यंक्षेत्रेपिनमृतिः

स्वगृहेप्यतिधर्मदा ॥ गत्वैवाल्पमपिक्षेत्रंस्यान्महत्फलमित्यजः ॥ १५ ॥ प्रकाशयितुमेवैतान्प्रभासायकुश
स्थलात् ॥ नीत्वादानानिसद्धर्मास्तैरकारयदच्युतः ॥१६॥ तेततःशापदोषेणकृष्णेनैवविमोहिताः ॥ मैरे
यमत्ताअन्योन्यंनिपात्यस्वांतनुंगताः ॥१७॥ तद्दृष्ट्वाबलदेवोपियोगेनस्वांतनुंजहौ ॥ १८ ॥ ततःपरेशोग
णितानुभावःस्वसारथिंपांडवानांसकाशं ॥स्वलोकयानप्रतिबोधनायस्वस्यानुचैषांत्वरयाभ्यपातयत् ॥१९॥
अथासतःपिप्पलमूलईशितुरूरुस्थितंपादतलंसुताम्रं ॥ दृष्ट्वाजरानामससर्जशल्यंभक्तोप्यलंरोहितंशंकमा
नः ॥२०॥ अच्छेद्याभेद्यदेहस्यशल्येपादमुपस्थिते ॥ समीपमागतोव्याधोदृष्ट्वाभीतोपतद्भुवि ॥ २१ ॥ वि
प्रवाक्यंमानयानःकारयित्वामुनाहरिः ॥ पापंमांजहिदेवेतियाचंतमनयद्दिवं ॥ २२ ॥ पादप्रहारदोषेणतं
भृगुंव्याधतांगतं ॥ पश्चात्तापेनभक्त्याचसुप्रीतस्तच्छरीरिणं ॥ स्वाज्ञाप्राप्तविमानेनदिवंनिन्येजनार्दनः
॥ २३ ॥ नीचायोनिर्नीचनीचकर्माप्तंनीचकर्मतः ॥ अदुष्टत्वात्तुमनसोभक्तिलोपोनचाप्यभूत् ॥ २४ ॥
भृगोरत्राबुद्धिपूर्वंनातिदोषकृदप्यभूत् ॥२५॥ ततोविरिंचेशपुरंदराद्याःपुरःस्तुवंतोभिययुःप्रणम्य ॥ कृष्णं
सचाश्वेवययौस्वलोकंस्वतेजसासर्वमिदंप्रकाशयन् ॥ २६ ॥ गोपालमंत्रंभजतांफलप्रदस्त्वेकेनरूपेणसभु

व्यदृश्यः ॥ तस्थौद्वितीयेनचसूर्यमंडलेतृतीयमासीच्छिवपूजितंवपुः ॥ २७ ॥ संपूजितंब्रह्मलोकेचतुर्थकं
जोद्भवेनाथपरंस्वधाम ॥ समाप्नुवानंवपुरस्यपंचमंभक्त्यान्वयुर्देववराःस्वशक्त्या ॥ २८ ॥ तत्तेजसातेप्रवि
मुष्टदृष्टयःपुरुष्टुताद्याअमितोरुदीधितेः॥ यावत्स्वगम्यंत्वनुगम्यतस्थुर्निमीलिताक्षाविहतोर्ध्वचाराः ॥२९॥
वींद्रेशशेषानुगतःस्वयंभूर्धामप्रविष्टंतमजंप्रणम्य ॥ वींद्रादिकैरप्ययुतःस्वपित्राश्लिष्टोरहश्चाकथयत्तथास्तौत्
॥३०॥ सपूर्वरूपेणसमाप्यचैक्यंविभज्यचेच्छानुसृतोथरेमे ॥ हरिःश्रियाब्रह्ममुखैश्चमुक्तैःसंपूज्यमानोमि
तसद्गुणात्मा ॥ ३१ ॥ ब्रह्मापिशर्वादियुतःस्वलोकंप्राप्तःपुनस्तत्रगतंचकृष्णं ॥ रेमेभिपश्यन्प्रतिपूजयंस्तंसु
राश्चसर्वैरविबिंबसंस्थं ॥३२॥ यतोनदर्शिताभ्रांतिःप्रादुर्भावेष्वपिक्वचित् ॥ देहत्यागानुसारेणहरिणातदिहा
च्युतः ॥३३॥ मोहयित्वाऽसुरानंधंतमःप्रापयितुंप्रभुः ॥ चिदानंदैकदेहोपित्यक्तंदेहमिवापरं ॥ सृष्ट्वास्वदे
होपमितंशयानंभुव्यगाद्दिवं ॥ ३४ ॥ दारुकोक्त्यासमायातःपार्थस्तमदहत्तदा ॥ ३५ ॥ रौहिणेयादिका
नांचशरीराणिप्रधानतः ॥ दारुकोविष्णुलोकंतुपुनरापयथागतं ॥३६॥ तथैवजनमोहायप्रापवह्नावदृश्य
तां ॥ रुक्मिण्यगाद्धरेःपार्श्वंसत्याकृत्वातपस्तथा ॥३७॥ चिदानंदैकदेहेपिद्विरूपेइवतेयतः ॥ एकैवातः

कृष्णवत्तेदुष्टान्मोहयतस्तथा ॥३८॥ अन्यामहामहिष्यस्तुत्यक्त्वादेहंहुताशने ॥ काश्चित्काश्चिच्चतपसात्य
क्तदेहाहरिंययुः ॥३९॥ रौहिणेयादिकानांचभार्यावह्निमुखेतनुं ॥ त्यक्त्वास्वभर्तॄनेवापुःसर्वाएवपतिव्रताः
॥४०॥ वसुदेवःपार्थमुखाच्छ्रुत्वैतद्योगमास्थितः ॥ त्यक्त्वादेहंकश्यपत्वंप्रापकृष्णानुरागतः ॥४१॥ तस्यार्जु
नोश्वमेधाग्नावंत्यकर्माकरोत्तदा ॥ त्यक्तदेहास्तस्यभार्यावह्नौप्रापुस्तमेवच ॥ ४२ ॥ स्त्रियोबालांस्तथादाय
धनंचैवधनंजयः ॥ विनिर्ययौद्वारवत्यास्तांचजग्रासससागरः ॥ ४३ ॥ स्त्रीबालसहितेपार्थएकस्मिन्पथिग
च्छति ॥ शापात्सुपापाआभीराःस्त्रीजनाञ्जह्रुरुद्धताः ॥ ४४ ॥ यास्ताःषोडशसाहस्रवनिताःशतसंयु
ताः ॥ कृष्णशापान्म्लेछवशंययुर्दर्पनिमित्ततः ॥ ४५ ॥ ह्रियमाणेधनेचैववनितासुचवासविः ॥ युयुत्सु
र्गांडिवंसज्जंकृच्छ्रेणैवचकारह ॥४६॥ क्षीणास्तस्यशरादैवान्नास्त्राणिस्मृतिमाययुः ॥ सतद्दैवकृतंज्ञात्वासं
स्मरन्पुरुषोत्तमं ॥ निघ्नन्शत्रून्गांडिवेनशेषंरक्षन्कुरूनगात् ॥ ४७ ॥ तदाकुरुक्षेत्रगतंजद्गुरुंसुपूर्णविज्ञा
नबलाब्धिसत्सुखं ॥ तमेववासिष्ठकुलोद्भवंहरिंनिरीक्ष्यदुःखेनपपातपादयोः ॥ ४८ ॥ सतेनपुंसांप्रवरे
णहेतुभिःसंबोधितोऽज्ञानतमोंशुमालिना ॥ संस्थाप्यचेतःपुनरेवतस्मिञ्जहौशुचःप्रायशएवधैर्यात् ॥ ४९ ॥

स्त्रियोम्लेछहृताःकृष्णप्रेषितादाल्भ्यतःपुनः ॥ गोविंदैकादशींश्रुत्वाकृत्वासारस्वतेजले ॥ ५० ॥ निमज्ज्यवा
योर्वचनात्त्यक्तदेहादिवंययुः ॥ अर्जुनस्तुकुरुक्षेत्रेहार्दिक्ययुयुधानयोः ॥ सुतौसारस्वतेचैवदेशेराज्येभ्यषेच
यत् ॥ ५१ ॥ अनिरुद्धसुतंवज्रंप्रियंकृष्णस्यसद्गुणं ॥ सशूरसेनेंद्रप्रस्थराजानमकरोद्वशी ॥ ५२ ॥ स्त्रीबा
लांश्चधनंचैवतस्मिन्संस्थाप्यफल्गुनः ॥ ययौभ्रातॄनशेषंचवृत्तंतेषामवर्णयत् ॥ ५३ ॥ तेवैवियोगसमयंस्मरं
तोमुरवैरिणः ॥ अभ्यषिंचन्भागवतंमहाराज्येपरीक्षितं ॥ ५४ ॥ स्त्री हारिणांचम्लेछानांवधायैनमयोजयन् ॥ कृ
तंचतेनतत्कर्मवोढ्रापैतामहींधुरं ॥ ५५ ॥ समयंपरिरक्षद्भिर्नपार्थैरेवतत्कृतं ॥५६॥ वासुदेवपदास्पृष्टभूकंटक
समुद्धृतिः ॥ समयःपांडवानांहितस्यैवानुगतिःपरं ॥ ५७ ॥ अनुव्रजद्भिर्विश्वेशंनास्माभिर्भूस्तदुज्झिता ॥
भोक्ष्यारक्ष्यापिवातेषामित्येवसमयःपुरा ॥५८॥ तत्रकालीभीमभार्यावैष्णवंयोगमास्थिता ॥ कृष्णयैकत्व
मापन्नात्यक्त्वादेहंतुमानुषं ॥५९॥ सुभद्राद्यास्तुयाभार्याःपार्थानांतुतदाज्ञया ॥ युयुत्सुश्चात्रशिक्षार्थंपौत्रस्यै
वावसन्पुरे ॥ ६० ॥ संत्यज्यराजचिह्नानिवैष्णवंयोगमास्थिताः ॥ वीराध्वानंययुःसर्वेकृष्णयासहपांडवाः
॥६१॥ प्रागुदीचींदिशंपूर्वंययुस्तत्रार्जुनोधनुः ॥ नात्यजल्लोभतस्तत्तुसमुद्रमुपपावकः ॥ दृष्ट्वाययाचेराजानंत

दुक्तःप्रास्यदंबुधौ ॥ ६२ ॥ प्रातिभाव्यंतुवरुणेनिस्तीर्याग्निरदृश्यतां ॥ ययौतेपिययुःक्षिप्रंप्लवंतःसप्तवारिधीन्
॥ ६३ ॥ अहोभिःसप्तभिर्योगंसमारूढाःप्रदक्षिणं ॥ कृत्वाक्वचिदसज्जंतआसेदुर्गंधमादनं ॥ ६४ ॥ तत्रना
रायणक्षेत्रेतेषांतन्वोपतन्क्रमात् ॥ द्रौपदीसहदेवादिपंचानांतत्रमारुतिः ॥ ६५ ॥ सदेहनाकानिच्छत्वाद्दे
हप्रपतनंहितत् ॥ ६६ ॥ तेषामिहेतियाथार्थ्यंजानन्पप्रच्छधर्मजं ॥ केनकेनापतद्देहोदोषेणनइतिक्रमात्
॥ ६७ ॥ मृतिकालेहियोयस्यदोषंवक्त्यृणमोचनं ॥ तस्मात्स्यादुक्तदोषस्येत्याहतच्छ्रुतिरेवतत् ॥ ६८ ॥ ऋ
णमोक्षणायसर्वेषांभीमोदोषानवादयत् ॥ ६९ ॥ सोपीच्छापतितान्देहानजानञ्शुद्धकर्मणां ॥ अपश्यन्का
रणंप्राहदोषात्स्यादेवमित्यपि ॥ राजासंभावनामात्रान्नहिकार्यमकारणं ॥ ७० ॥ स्वच्छंदमृत्यवोयोगाद्देहा
नुत्सृज्यपांडवाः ॥ कृष्णाचापुःपरंस्थानंयन्नायांत्यपिदेवताः ॥ ७१ ॥ इतिश्रुतेर्नतेपापाद्देहांस्तत्यजुरूर्जि
ताः ॥ ७२ ॥ ऋणान्युन्मुच्यदोषोक्त्यास्वानांभीमःस्वकांतनुं ॥ तत्याजपरमंध्यायन्नापचस्थानमुत्तमं ॥
इतिस्कंदपुराणोक्तंव्यासवाक्यमृषीन्प्रति ॥ ७३ ॥ भीमादृतेहिचतृषुपक्षपातस्तुवासवौ ॥ योग्यएवेतिकृ
ष्णायानदोषःस्यात्कथंचन ॥ ७४ ॥ नीतिरूपेवीर्यबलेमहांत्येषांयतःक्रमात् ॥ प्राणत्वाद्भोगशक्तिश्चनहिदो

षायमारुतेः ॥ ७५ ॥ यथास्वरूपविज्ञानमात्मन्यपिनदोषकृत् ॥ इतिव्यासस्मृतेरेषामुक्तदोषोद्भवःकथं ॥ ७६ ॥
कदाचिदतिमानोपित्रयाणामेषुजायते ॥ तथापितत्फलंनैतत्तारतम्यंहिमुक्तिगं ॥ ७७ ॥ गुणदोषाधिका
ल्पत्वादत्रस्थमपिहिश्रुतं ॥ प्रारब्धकर्मनाशेहिपतेद्देहोप्यपापिनः ॥ ७८ ॥ युधिष्ठिरोपिहिस्वर्गंबुभुजेनैव
तत्तनुः ॥ अतिमानादयोदोषाःकुतएवहिमारुतेः ॥ ७९ ॥ अनादिकालतःसर्वदोषहीनागुणाधिकाः ॥ स
र्वजीवगणेभ्योयेतेहिवायुत्वमाप्नुयुः ॥ ऋजवोनामयेदेवादेवानामपिदेवताः ॥ ८० ॥ अभावंह्यतिमानादेर्भी
मस्याहचकेशवः ॥ ८१ ॥ यत्किंचात्मनिकल्याणंसंभावयसिपांडव ॥ सहस्रगुणमप्येतत्त्वयिसंभावयाम्यहं
॥ ८२ ॥ इतितस्माद्यथायुद्धेधर्महानिममन्यत ॥ एवमत्राप्यधर्मेणदेहपातंनृपोब्रवीत् ॥ ८३ ॥ पूज्येभ्यः
पूर्वमेवैषांदेहपातमभीप्सतां ॥ तत्कामाद्देहपातोभून्नपापान्मुच्यतांयथा ॥ ८४ ॥ नहिपापफलंमुक्तौदेहपा
तःकथंचन ॥ किंतुकर्मक्षयादेवतथासर्वत्रनिश्चितः ॥ ८५ ॥ तेषुस्वलोकान्प्राप्तेषुधर्मजःस्वात्मनासह ॥ य
यौपुरोदेवरथस्तदास्यावततारह ॥ ८६ ॥ रथमारुहेतिकथितोरथिनापुरतःशुनः ॥ आरोहमब्रवीन्नैतद्युक्तमि
त्याहसोपितं ॥ ८७ ॥ नारुहेयंविनाश्वानमितितेनस्थिरोदिते ॥ स्वरूपंदर्शयामासधर्मोह्यासःस्वरूपतां

॥ ८८ ॥ आनृशंस्यपरत्वेनकीर्तिमेवात्मनोवृषः ॥ ख्यापयामासकौंतेयरूपिणोधर्मसूक्तिभिः ॥ ८९ ॥
ततःसरथमारुह्यलोकानामुत्तरोत्तरं ॥ अतिक्रम्याखिलान्राज्ञोजगामश्रीपतिप्रियः ॥ ९० ॥ सर्वेषामुत्तरं
लोकमैंद्रंप्राप्येदमेवते ॥ स्थानमित्युदितोदेवैर्दुर्योधनमवैक्षत ॥ ९१ ॥ सभ्रातृकंज्वलंतंचसर्वेषामुपरिस्थि
तं ॥ तंदृष्ट्वापरमक्रुद्धोनिमील्यनयनेशुभे ॥ ९२ ॥ भ्रातरोमेक्वकृष्णाचकर्णाद्याःक्वचबांधवाः ॥ धृष्टद्युम्ना
दयःपुत्राहैडिंबाद्याश्चसर्वशः ॥ ९३ ॥ यादवाश्चेतिपप्रच्छदेवास्तेचतमब्रुवन् ॥ किंतेतैःस्वकृतंकर्मभुज्यतेत्र
नचापरैः ॥९४॥ इत्युक्तआहपापोयंपृथिवीक्षयकारकः ॥ सर्वातिशंकीमित्रध्रुङ्नारायणपराङ्मुखः॥९५॥
नास्तिकोतिशठःक्रूरोद्वेष्टाविष्णोश्चतद्भुवां ॥ कथंदुर्योधनःस्थानंसर्वोत्तममवाप्तवान् ॥९६॥ कथंचसर्वधर्म
ज्ञानारायणपरायणाः ॥ संस्थिताःपरमेधर्मेदृश्यंतेत्रनमत्प्रियाः ॥ ९७ ॥ यत्रसंतस्तुतेसंतितत्र स्थातव्यमेव
मे ॥ निरयेपिनचात्रापिह्यनेनसहपापिना ॥ ९८ ॥ अस्यवीरतमस्येदंधार्तराष्ट्रस्ययुज्यते ॥ इत्युक्त्वादेव
तादूतंस्वानांसंदर्शनार्थिनः ॥ ९९ ॥ राज्ञःसंप्रेषयामासुस्तत्संदर्शितवर्त्मना ॥ दुर्गंधेनसुकृच्छ्रेणतमसाप्रावृते
नच॥ १०० ॥ गत्वैवकियतींभूमिंतद्दुर्गंधासहोनृपः ॥ इच्छन्निवर्तनंतत्रस्वानांवाचइवाशृणोत् ॥ १०१ ॥

क्षणंतिष्ठमहाराजसन्निधानबलात्तव ॥ वेदनानोनमहतीत्येतच्छ्रुत्वायुधिष्ठिरः ॥ १०२ ॥ केयूयमितिपप्र
च्छदीनध्वनिविशंकितः ॥ भीमोहमर्जुनःकर्णइत्याद्युक्तमिवाशृणोत् ॥ १०३ ॥ श्रुत्वातत्कृपयाविष्टःशो
कामर्षसमन्वितः ॥ आहदूतंयथेष्टंत्वंगच्छनाहमितोव्रजे ॥१०४॥ नचस्वर्गेणमेकार्यंत्यक्त्वास्वजनमीदृशं ॥
इत्युक्तःप्रययौदूतस्तस्थावत्रयुधिष्ठिरः ॥ १०५॥ ततोत्रदेवाःपुरुहूतपूर्वकाःसमाययुःस्नेहवशाद्युधिष्ठिरे ॥ते
ष्वागतेष्वेवनतत्रवाचोदीनानदुर्गंधतमोप्यपश्यत् ॥ १०६ ॥ स्वर्गोत्तमंदेशमपश्यदेतदभ्रांतचेताःसयुधिष्ठि
रस्तदा ॥ आहात्रधर्मःपुनरात्मसद्यशःप्रकाशयन्पांडुसुताभिधंस्वं ॥ १०७ ॥ धर्माद्विशिष्टाहिसदानृशंस
तादृष्टाचसात्वय्यधिकात्रिशोमया ॥ शक्रोप्युवाचैनमिदंमृषातेप्रदर्शितंद्रोणकृतेमृषागिरः ॥ १०८ ॥ कृ
च्छ्रादिदंतेकथितंनचातिविस्रंभआसीत्तवकृष्णवाक्ये ॥ नह्याज्ञयावासुदेवस्यकिंचित्पापंभवेत्सर्वविधर्मिणो
पि ॥ १०९ ॥ ब्रह्मापरोक्षेपिविकर्मसूचकंप्रारब्धपापस्यविनाशनंयथा ॥ पश्यात्रभीमप्रमुखान्मुखस्थान्संपू
ज्यमानांस्त्रिदशैःसुरूपान् ॥ ११० ॥ कुतःपरब्रह्मदृशांसुशुद्धसत्कर्मणांविष्णुपरायणानां ॥ परेणयोगेनवि
सृष्टतन्वांदुःखंभवेद्देववराधिपानां ॥ १११ ॥ एतेहिदेवप्रवराःपृथिव्यांजाताभुवोभारजिहीर्षुमीशं ॥ प्रतोष्य

तद्भावितबुद्धिकर्मभिः पुनश्चतेनैवसहापिरेदिवं ॥ ११२ ॥ नतेनृपाद्यापिहिमानुषोगतोभावस्ततोद्वेष्टिसु
योधनादीन् ॥ निमज्यतद्विष्णुपदोदकेत्रविसृज्यदेहंभजेदेवभावं ॥ ११३ ॥ सुयोधनाद्यायदिमेसुपापाआ
रब्धपुण्यक्षयमाप्यनित्ये ॥ निःशेषसौख्योज्झितनित्यदुःखेऽवशाःपतिष्यंत्यपुनर्निवृत्ताः ॥ ११४ ॥ देवांश
जायेतुसमस्तशस्ते स्वमूलरूपंसमवाप्यकाले ॥ स्वतारतम्यानुसृतांविमुक्तिंप्राप्स्यंतिनात्रापिविचार्यमस्ति
॥ ११५ ॥ इत्युक्तआश्वेवनिमज्ज्यगंगांधर्मात्मजस्तत्रविसृज्यदेहं ॥ सद्योबभौदैवतमाप्यकायंविसृष्टरोषादि
समस्तदोषः ॥ ११६ ॥ सतुप्रपश्यन्स्वजनंसमस्तंस्वमूलरूपातिसमीपसंस्थं ॥ ददर्शभीमंचमरुत्समीपेमध्ये
ज्वलंतंमरुतांगणस्य ॥ ११७ ॥ ददर्शकृष्णामपितत्समीपेश्रियाज्वलंतींसमतीत्यचान्याः ॥ स्प्रष्टुंचसंस्कार
वशादियेषनिषिध्यतंप्राहसुराधिराजः ॥ ११८ ॥ एषाहिसाक्षाज्जगतांप्रियस्यप्राणात्मनोजीववरेश्वरस्य ॥
प्राणप्रियाश्रीरितिनामयस्याःशमात्मकेस्मिन्नमतेसदैका ॥ ११९ ॥ युष्मच्चतुर्देहगतस्यवायोर्वायुप्रियाभी
मतनोस्तथैव ॥ भोगायसृष्टापुरुषोत्तमेनयुष्मत्प्रियार्थंभवतांचदारैः ॥ १२० ॥ प्रीतिस्ततोह्यभ्यधिकाबभू ॥ २४२ ॥
वभीमस्यचास्यास्तदनुस्मपार्थे ॥ ततोभवत्स्वेवयथाक्रमेणगुणानुसारेणसमीरणस्य ॥ १२१ ॥ इयंहिसाशु

द्धतनुःप्रजाताशच्यादियोगापगताग्र्यदेहा ॥ यूयंचसर्वेमरुतोविशेषसंयोगहीनाःस्वशरीरसंस्थाः ॥ १२२ ॥
स्पर्शेपिनास्याःपवमानपत्न्याःसुपूततालंभवतामिदानीं ॥ नचोत्तरत्रापिभवेत्कथंचिद्दिवौकसांमानुषदेहिनो
यथा ॥ १२३ ॥ इतीरितंतंप्रतिसन्निवृत्तंविनाशयन्मानुषवासनांस्वयं ॥ समाश्लिषच्छुद्धतनुःस्तनोत्थोघ
र्मोहरेःसोभवदाशुतत्समः ॥ १२४ ॥ ततस्तुपार्थाअखिलाःस्वमूलरूपैःसहैवाविविशुर्मुदान्विताः ॥ स्वी
यानिसद्मानिततोप्यनूनभोगाःसदारान्यवसंश्चतत्र ॥ १२५ ॥ तत्रापिकृष्णेनसमागमोभूत्पुरेवतेषामपित
त्पराणां ॥ चिक्रीडएभिःसहितस्तथैवकृष्णोपितद्धत्सरथोर्जुनेन ॥ १२६ ॥ अन्येतुदेवांशभवाःसमस्ताःस्वमू
लरूपैक्यमवापुराशु ॥ कर्मक्षयादेवसुरेतरास्तुपुण्यक्षयंप्राप्यभुविप्रजाताः ॥ १२७ ॥ चतुःसहस्रेत्रिशतोत्त
रंतेसंवत्सराणामनुभूयदिव्यान् ॥ भोगान्नरत्वेपिसदेश्वरोहमसज्जगच्चेतिधियाप्तुवंस्तमः ॥ १२८ ॥ दुःखेपिते
षामिहतारतम्यंकलेःपरंदुःखमिहाखिलाच्च ॥ यथाविरिंचस्यवरंसुखंस्यान्मुक्तौहरिद्वेषकृतोविशेषः ॥ १२९ ॥ के
चित्पिशाचासुरराक्षसत्वमवाप्यविष्णोरपितत्पराणां ॥ द्वेषात्तमोंधंत्वरयासमाप्नुयुर्देवाःस्वकालेनिजयोग्यमु
क्तिं ॥ १३० ॥ चतुःसहस्रेत्रिशतोत्तरेगतेसंवत्सराणांतुकलौपृथिव्यां ॥ जातःपुनर्विप्रतनुःसभीमोदैत्यैर्निगूढं

हरितत्त्वमाह ॥ १३१ ॥ तदैवकृष्णापिभुविप्रजाताप्रीत्यैहरेरंधतमस्यपातयत् ॥ महासुरान्विष्णुपरार्जुना
द्याःकृतेप्रजाताहरितोषणाय ॥ पुनश्चतेस्थानमवाप्यसर्वेस्वीयापरांतेतुविमुक्तिमाप्नुयुः ॥ १३२ ॥ वायुत्व
माप्तःसहनूमदंशोब्राह्मंपदंप्राप्यवृकोदरश्च ॥ वागीश्वरत्वंगतयैवकृष्णयासहैवमुक्तिगमिताखिलोत्तमां
॥१३३॥ भुविद्युलोकेचविरिंचतायांमुक्तौचताभ्यामधिकंसमस्तात् ॥ संतोष्यतेपूर्णगुणोरमेशःसदैवनित्यो
र्जिततद्रतिभ्यां ॥ १३४ ॥ भूषन्नयोधिबभ्रूषुनम्रतेबळित्थातद्वपुषेधायिदर्शतं ॥ तांसुतेकीर्तिंमघवन्महित्वे
त्यादिसूक्तानिचतत्प्रमाणं ॥ १३५ ॥ अन्यानिवाक्यानिचवैदिकानिसपंचरात्रोक्तिपुराणकानि ॥ पृष्टश्चभी
ष्मोत्रयुधिष्ठिरेणतन्मोक्षधर्मेष्वपिकिंचिदाह ॥ १३६ ॥ एवंप्रयातेषुसकेशवेषुस्वानेवलोकान्यदुपांडवेषु ॥
परीक्षिताद्यास्तुतदन्वयोत्थाव्यासानुशिष्टाःपृथिवीमरक्षन् ॥ १३७ ॥ तैःक्षेमकांतैरिहभारतादिशास्त्राणिशृ
ण्वद्भिरशेषविद्भिः ॥ व्यासप्रसादाच्चकलौचधर्मोज्ञानंचसुत्रातमगान्ननाशं ॥ १३८ ॥ संवत्सराणांचसहस्रके
गतेप्राप्तेषुविद्यामखिलेषुसत्सु ॥ दग्धाःपुरायेत्रिपुरघ्नतैवरुद्रेणजाताःपृथिवीतलेते ॥ १३९ ॥ अदर्शनंसर्व
मुनींद्रवृंदैःसहैवसज्ज्ञानमहानिधाने ॥ व्यासेप्रयातेपिसुतत्त्वविद्यातत्संप्रदायादपितैरवाप्ता ॥ १४० ॥

॥ २४३ ॥

[illegible]
तत् ॥ १४१ ॥ शुनापुरोडाशमिवावलीढंवेदश्रुतिंचांत्यजनैरवाप्तां ॥ अनंतदुःखाप्तिसुयोग्यदैत्यैर्विद्या
मवाप्तांतुनसेहिरेसुराः ॥ १४२ ॥ नावाग्गतिःक्वापिसुवेदिनांभवेत्प्राप्यंसुखंनित्यमवश्यमेभिः ॥ प्राप्यंतमों
धंत्वसुरैर्नमुक्तिःकदाचिदप्येतदचिंतयन्सुराः ॥ १४३ ॥ ज्ञानप्रदानायसतांतदन्यज्ञानप्रणाशायचविष्णुनै
ते ॥ क्लृप्तास्ततस्तेसविरिंचशर्वाविज्ञापयामासुरुपेत्यविष्णुं ॥ १४४ ॥ क्षीरोदधेरुत्तरतीरनिष्ठितैरभिष्टुतः
सुष्टुतिभिःपुरुष्टुतः ॥ प्रदायतेषामभयंरमापतिःक्षणादभूच्चारुतमाकृतिःशिशुः ॥ १४५ ॥ यस्त्रैपुराणांप्रथ
मोत्रजातःशुद्धोदनेत्येवजिनेतिचोक्तः ॥ क्षेत्रेगयाख्येस्यशिशुंप्रजातंसंप्रास्यदूरेत्रबभूवविष्णुः ॥ १४६ ॥
अजानमानाःस्वशिशुंगतंतंशिशुंहरिंवीक्ष्यनिजंसमेनिरे ॥ तेषांतदावैदिककर्मवीक्ष्यसंप्राहसत्तद्वपुषैवकेश
वः ॥ १४७ ॥ तंजातमात्रंप्रहसंतमीक्ष्यसुविस्मितैःपृष्टउवाचविष्णुः ॥ बुद्धोहमित्येवसुनित्यबोधाज्जगाद
चैषामथबुद्धदर्शनं ॥ १४८ ॥ तथाप्यविश्वासमवेक्ष्यतेषांसस्मारदेवानखिलाञ्जनार्दनः ॥ विज्ञायतेतस्य
मनोगतंनिजान्प्रचिक्षिपुर्हेतिगणानमुष्मिन् ॥ १४९ ॥ सजातमात्रःशिवपूर्वकाणांशूलादिहेतीरखिला

निगीर्य ॥ दैत्यातिमोहायनिजंचचक्रंस्वमुक्तमाश्वेववशीसमग्रहीत् ॥ १५० ॥ तदासनत्वेनविधायत
स्मिन्समास्थितंदेवगणाःप्रणम्य ॥ जग्मुःस्वधामानिवचांसिचास्यस्वीचक्रुराश्वेवजिनादिदैत्याः ॥ १५१ ॥
तेज्ञानधर्मावपहायपापाविमोहितादेववरेणसर्वे॥जग्मुस्तमोंधंक्षणिकंसमस्तंज्ञानंनसच्चेतिदृढंस्मरंतः॥१५२॥
नारायणःप्राप्यसुरेंद्रवृंदंवृत्तंचतेषामखिलंनिगद्य ॥ पृष्टश्चतैराहनिजंहृदिस्थंबौद्धागमार्थंसृतिबंधमोचनं
॥ १५३ ॥ क्षणादयःक्षणिकास्तद्विशेषायतःप्रयांत्येवनिसर्गतोखिलाः ॥ ततःस्थिरत्वेपिविशेषसंश्रयादु
क्तंक्षणस्थायिमयासमस्तं ॥१५४॥ तद्वान्विशेषश्चयतोनभिन्नौसदास्वनिर्वाहकशक्तियुक्तौ ॥ अतःक्षण
स्थायिसमस्तमेतत्स्थिरात्मकंचेतिहिनास्तिभेदः ॥ १५५ ॥ ज्ञोहंसदैकःपरमोमयैतत्सदाऽननीयंचयतोस्व
तंत्रं ॥ ज्ञानात्मकंविश्वमतोमयोक्तंजडस्वरूपंचकिमुस्मचेतनं ॥ १५६ ॥ शंशीलकोहंयतएवचोच्चःशून्ना
मकस्तद्धिमयानिधेयं ॥ शून्याभिधंदोषविरुद्धरूपोदोषोज्झितोन्यस्त्वखिलादनामा ॥ १५७ ॥ एने
वसाद्यंत्वसदेवनामतस्त्वभावएनैवभवेद्यतस्तत् ॥ इत्यादिबोद्धव्यमिदंसमस्तंमयोदितंक्वापिनहेयमस्ति
[redacted]

तनुर्यथेष्टं ॥ १५९ ॥ ततस्तुबुद्धोदितपक्षसंस्थोजिनोपिचक्रेमतमन्यदेव ॥ बौद्धेनजैनेनमतेनचैवंदैत्यांश
काःप्रीतिमगुःसमस्ताः ॥१६०॥ प्रशांतविद्येत्यभिधंतथान्यद्बुद्धोक्तशास्त्रंत्रिदशाअवाप्य ॥ तोषंययुर्वेदस
मस्तसारंयमाश्रितानामचिरेणमुक्तिः ॥ १६१ ॥ अन्येमनुष्याअपिभारताद्यंसत्संप्रदायंपरिगृह्यविष्णुं ॥
यजंतआपुःपर मांगतिंतन्नसेहिरेक्रोधवशादिदैत्याः॥ १६२ ॥ शैवंतपस्तेविपुलंविधायजगद्विमोहोर्जितश
क्तिमस्मात् ॥ प्राप्यप्रजाताभुविमोहनंचचक्रुःकुलकैरभिधांवदंतः ॥१६३॥ तेषांप्रपातायसतांविमुक्त्यैज
न्मासभीमस्ययदुक्तमत्र ॥ दुर्गापुनर्विप्रकुलेवतीर्णाहनिष्यतिव्रातमथासुराणां ॥ १६४॥ ततःकलेरंतमवा
प्यधर्मज्ञानादिकल्याणगुणप्रहीने ॥ लोकेविरिंचत्रिपुरघ्नशक्रपूर्वाःपयोब्धित्रिदशाःप्रजग्मुः ॥ १६५ ॥
नारायणस्तैस्तुतिपूर्वमर्थितोभवायलोकस्यसशंफलाख्ये॥ ग्रामेमुनेर्विष्णुयशोभिधस्यगृहेबभूवाविरचिंत्यश
क्तिः ॥ १६६ ॥ कलेस्तुकात्कारतएवकल्कीज्ञानंकलंकंसुखमेवतद्वान् ॥ कल्कीतिवातेनसमस्तदस्युविना
शनंतेनदिनाद्यधायि ॥ १६७ ॥ अधर्मवृत्तंविमुखंहरेश्चनिहत्यनिःशेषजनंतुरंगी ॥ संस्थापयामाससधर्म
केतुंज्ञानंस्वभक्तिंचनिजप्रजासु ॥ १६८ ॥ इत्याद्यनंतानिहरेरुदारकर्माणिरूपाणिचसद्गुणाश्च ॥ नित्यव्यपे

ताखिलदोषकस्यब्रह्मेत्यनंतेतिचनामयेन ॥ १६९ ॥ आनंदतीर्थाख्यमुनिःसुपूर्णप्रज्ञाभिधोग्रंथमिमंचका
र ॥ नारायणेनाभिहितोबदर्यांतस्यैवशिष्योजगदेकभर्तुः ॥ १७० ॥ यस्तत्प्रसादादखिलांश्चवेदान्सपंच
रात्रान्सरहस्यसंग्रहान् ॥ वेदेतिहासांश्चपुराणयुक्तान्यथावदन्याअपिसर्वविद्याः ॥ १७१ ॥ समस्तशास्त्रार्थ
विनिर्णयोयंविशेषतोभारतवर्त्मचारी ॥ ग्रंथःकृतोयंजगतांजनित्रंहरिंगुरुंप्रीणयतामुनैव ॥ १७२ ॥ विनि
र्णयोनास्त्यमुनाविनायद्विप्रस्थितानामिहसर्ववाचां ॥ तद्ब्रह्मसूत्राणिचकारकृष्णोव्याख्यातथैषामयथाकृता
न्यैः ॥ १७३ ॥ निगूहितंयत्पुरुषोत्तमत्वंसूत्रोक्तमप्यत्रमहाऽसुरेंद्रैः ॥ जीवेश्वरैक्यंप्रवदद्भिरुग्रैर्व्याख्यायसू
त्राणिचकारचाविः ॥ १७४ ॥ व्यासाज्ञयाभाष्यवरंविधायपृथक्पृथक्चोपनिषत्सुभाष्यं ॥ कृत्वाखिलान्यं
पुरुषोत्तमंचहरिंवदंतीतिसमर्थयित्वा ॥१७५॥ तनुस्तृतीयापवनस्यसेयंसद्भारतार्थप्रतिपादनाय ॥ ग्रंथंच
कारेममुदीर्णविद्यायस्मिन्नमंतेहरिपादभक्ताः ॥ १७६ ॥ तृतीयमस्यवृषभस्यदोहसेदशप्रमतिंजनयंतयोष
णः ॥ १७७ ॥ निर्यदींबुध्नान्महिषस्यवर्पसईशानासःशवसाक्रंतसूरयः ॥ यदीमनुप्रदिवोमध्वआधवेगुहा
संतंमातरिश्वामथायति ॥ १७८ ॥ इत्यादिवाक्योक्तमिदंसमस्तंतथापुराणेषुचपंचरात्रे ॥ अत्रोदितायाश्च

कथाःसमस्तविदितहासा[illegible]
किंचोदितैरस्यगुणैस्ततोन्यैर्नारायणःप्रीतिमुपैत्यतोलं ॥ १८० ॥ यस्यत्रीण्युदितानिवेदवचनेरूपाणिदि
व्यान्यलंबट्तद्दर्शतमित्थमेवनिहितंदेवस्यभर्गोमहत् ॥ वायोरामवचोनयंप्रथमकंपृक्षोद्वितीयंवपुर्मध्वोयत्तु
तृतीयमेतदमुनाग्रंथःकृतःकेशवे ॥ १८१ ॥ यःसर्वगुणसंपूर्णःसर्वदोषविवर्जितः ॥ प्रीयतांप्रीतएवालं
विष्णुर्मेपरमःसुहृत् ॥ १८२ ॥ इतिश्रीमदानंदतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितेश्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णये
पांडवस्वर्गारोहणंनामद्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥

अयं ग्रंथः मुंबय्यां तुकाराम जावजीनाम्नां निर्णयसागराख्यमुद्रणालये कुंभघोणस्थाभ्यां टोणपे रामाचार्यपुत्राभ्यां
कृष्णाचार्य—व्यासाचार्याभ्यां बा० रा० घाणेकरद्वारा मुद्रयित्वा प्रकाशितः । शके १८३३.

Published by T. R. Krishnacharya, Madhvavilas Book-depot, Kumbhakonam.

Printed by B. R. Ghanekar at the Nirnay-sagar Press, 23, Kolbhat lane, Kalbadevi Road, Bombay.

॥ इति श्रीमहाभारततात्पर्यनिर्णयः संपूर्णः ॥